

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**SAYISAL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE
YURTTAŞ GAZETECİLİĞİ: HABER
PORTALLARINDA GÖRÜNTÜLÜ HABER
AKIŞINA KULLANICILARIN YAKLAŞIMI**

Sedat Özel

2502060327

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Neşe KARS

İstanbul, 2010

TEZ ONAYI

Enstitümüz **Radio TV Sinema** Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2502060327** numaralı **Sedat ÖZEL**'in hazırladığı "**Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı**" konulu ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca **24.12.2010 Cuma günü saat 10.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *Kabulu*.....'ne* OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZASI
PROF. DR. NEŞE KARS	Kabulu	
PROF. DR. AHMET ŞAHİNKAYA	Kabulu	
PROF. DR. METE ÇAMDERELİ	Kabulu	
DOÇ. DR. BATTAL ODABAŞ	Kabulu	
DOÇ. DR. NİGAR PÖSTEKİ	Kabulu	

Tez Başlığı: Sayısal İletişim Teknolojileri ve Yurttaş Gazeteciliği: Haber Portallarında Görüntülü Haber Akışına Kullanıcıların Yaklaşımı

Yazar Adı: Sedat Özel

ÖZ:

Teknolojide sayısal dilin etkisini tüm alanlara yaydığı günümüzde klasik kitle iletişimi de bir değişim içindedir. Bu değişim sayısal teknolojilerin sağladığı imkânların dışında yeni iletişim ortam ve araçlarının zorlaması ile gerçekleşmektedir. Mobil iletişim giderek yaygınlaşmakta, iletişim araçlarımızın yetenekleri daha da artmakta ama en önemlisi istediğimiz her yerden istediğimiz zamanda yeni bir kitle iletişim ortamı olan internete hem tüketici hem de içerik üreticisi olarak bağlanabilmekteyiz. Bu gelişmelerin kitle iletişimini daha demokratik hale getirmesi beklenmekte ve medya profesyonellerinden daha açık içerik oluşturması talep edilmektedir. Yurttaş gazeteciliği bu beklenti ve taleplerin bir yansımasıdır. Çalışmamız teknolojinin, insan ve iletişim üçgeni içinde mevcut gelişmelerin tüketici boyutunda yansımasını anket metodu ile tespit etmeyi hedeflemiştir.

Thesis Title: Digital communication Technologies and Citizenship Journalism: Approach of Users Towards Streaming Video News in the News Portals

Author: Sedat Özel

ABSTRACT:

Traditional mass communication is in the structural change process because of the digital revolution. This process happens, not only through the digital technological facilities but forced by the new communication equipment and medium. Mobile communication technologies become widespread. Capability of our telecommunication equipment is getting better and better than it was before and most importantly, whenever and wherever we want, we can connect to new communication medium, internet, both as consumer or producer. Mass communication is expected to be more democratic through these improvements and content producer of media is demanded to establish a more democratic and pluralist content. Civic Journalism is the reflection of this expectations and demands. Our study aims at explaining improvements which happens between the triangle of human, technology and communication.

ÖNSÖZ

Teknik insanın yaşam yolculuğunda ayakta kalma becerisinin temsiliyetinden teknolojiye, insanın doğaya hükümrancılığının göstergesine, doğru dönüştükçe daha iyi bir yaşam üzerine kurulmuş teknoloji destekli söylemler üzerine şüpheler oluşmaya ve teknolojiden beklentiler sorgulanmaya başlanmıştır. Bu şüphelerin oluşmasında temel neden, doğa üzerine kurulan hâkimiyet için makineye bağımlılığın peşin kabulüdür. Deterministik söylemlerden, teknoloji destekli fütüristik hayallere kadar bir dizi yaklaşımın ideoloji destekli mücadelesi insanı daha çok teknolojiye karşı peşin kabule zorlarken karşısında duran görüşler, insanın varoluşu sebebinden uzaklaştığına ve makine bağımlılığının tehlikeli bir şekilde insanı doğadan kopardığına işaret etmektedir. Hangi taraf haklı olursa olsun bilinen ve ulaşılan nokta teknolojinin insanlığı geri dönülemez bir noktaya taşıdığıdır ve bu noktada beklenen insanın kullanımına sunulan teknolojileri sorgulamasıdır.

Bu çalışma sorgulanması talep edilen teknolojik gelişmelerin sunduğu olanakların aslında teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan kitle iletişim araçlarında yarattığı değişimin sebep ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Hemen herkesin bir GSM telefonuna sahip olduğu günümüzde, gelişmiş alt yapılar üzerinden yüksek hızlı internet hizmeti sunulmakta, mobil ağlar aracılığı ile insanlar kesintisiz biçimde internete ve diğer geleneksel kitle iletişim araçlarının yeni teknolojiyle geliştirilen uygulamalarına ulaşabilmektedirler. Sayısal teknolojilerin birbirine yaklaştırdığı veri işleme, telekomünikasyon alt yapıları üst yapılarda da bir yakınsamayı mecbur kılarken, kullanıcılar birden çok cihazın yeteneklerini içinde barındıran tümleşik cihazlar ile kendilerine sunulan yeni hizmet ve olanaklardan yararlanmaktadır. Bu olanakların sınırlarında ne sunulduğu ne için sunulduğu sorularını cevaplamak gereksiz bir şüphecilikten öte, teknoloji ile gelen değişimin kodlarının daha iyi okunması adına anahtar verilerin ortaya konulması olarak görülmelidir.

Mevcut gelişmeler, kitle iletişim araçlarının sınırlılıklarının aşılmasına olanak tanırken erişim kolaylığı gerek içeriksel anlamda gerekse de araçsal anlamda artmıştır. Daha demokratik daha katılımcı daha çok sesli bir medya ortamının oluşacağını müjdeleyenler için Yurttaş Gazeteciliği gibi uygulamalar ile geleneksel kaynaktan alıcıya tek yönlü akış ve dolayımlanmış geri bildirim süreçleri ortadan kalkacaktır. İyimser bir yaklaşımla her internet kullanıcısı aynı zamanda birer muhabir potansiyeli taşıırken medya profesyonellerinin de bu potansiyeli değerlendirmesi ve akış içinde katılım için gerekli ortamları yaratması beklenmektedir.

Çalışmada, teknoloji üzerine yürütülen tartışmalar gözetilerek yeni iletişim teknolojilerini incelenmiş ve yurttaş gazeteciliği üzerine kullanıcıların yaklaşımları anket yöntemi ile sorgulanmıştır. Çalışma içinde ortaya konulan tartışmalar ve elde edilen verilerin, sayısal iletişim teknolojilerinin kullanıcıya ne getirdiğinin anlaşılması adına daha geniş bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Neşe Kars'a müthiş enerjisi ve olaylara yaklaşım tarzı ile beni bu çalışmaya yöreklendirdiği, çalışmada yürüttüğüm bakışı kazanmamdaki yol göstericiliği için çok teşekkür ederim. Bir dönem kendisi ile çalışma şansına nail olduğum ve bu kısacık süreçte sadece akademik anlamda değil hayatım için de kocaman pencereler açan değerli hocam Prof. Dr. Mete Çamdereli'ye teşekkürlerimi sunarım. Umutsuz anlarımda verdiği moralle ve çalışmamın birçok noktasında yaptığı katkılar ile bu çalışmanın sonuca ulaşmasında yardımcı olan Doç. Dr. Gökhan İnalhan'a çok teşekkür ederim. Çok değerli çalışma arkadaşlarım dostlarım Uzman Özgür Velioğlu, Arş. Gör. Ali Murat Varlı ve Arş. Gör. Mert Gürer'e her zaman sıcacık moral destekleri ile yanımda oldukları için, sevgili dostum Arş. Gör. Yusuf Budak ve Okt. Uğur Yıldız'a yoğun iş temposu içinde ankete verdikleri teknik destek için çok teşekkür ederim. Sevgili Annem Yüksel Özel'e Babam İsmail Özel'e sevgili Asiye Annem ve Cengiz Babam'a rahat bir çalışma ortamı oluşması için göstermiş oldukları özveri adına şükranlarımı sunuyorum.

Bir doktora tezinin tüm sancılarını birlikte yaşadığım her sorun anında yanımda olan beni hep daha iyi için uyararak canım eşim sevgili hayat arkadaşım Arş. Gör. Dr. Aybike Özel ve beni bu çalışmayı sonlandırmak adına pozitif açıdan güdüleyen hayatımın anlamı oğlum Sarp'a yoğun çalışma tempomda sizi yalnız bırakmama karşın desteğiniz ve özveriniz için sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ –ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1
1. TEKNOLOJİ VE TOPLUM.....	8
1.1.Teknoloji Toplumunun Kökenleri.	8
1.1.1. Teknik Toplum	17
1.1.1.1. Antik Yunanda Techné	21
1.1.1.2. İnsan Evrimi ve Teknik.....	27
1.1.1.3. Tinsel Uygulama Olarak Teknik.....	32
1.1.1.4. Doğudan Batı'ya Teknik.....	34
1.1.2. Teknolojik Toplum.....	39
1.1.2.1. Teknoloji Terimi Üzerine Tartışmalar	42
1.1.2.1.1. Teknoloji Araçtır.....	44
1.1.2.1.2. Teknoloji Kuraldır.	45
1.1.2.1.3. Teknoloji Sistemdir.....	47
1.1.2.2. Teknoloji ve Bilim.	49
1.1.2.2.1. Bilimsel Bilgi.....	52
1.1.2.2.2. Teknolojik Bilgi.....	58
1.1.2.2.3. Bilim ve Teknolojinin Sınırları.....	62
1.1.3. Zaman ve Uzamda Teknolojik Çözümler.....	71
1.1.3.1. Zaman Algısı Üzerine Tartışmalar.....	72
1.1.3.2. Mekanik Saat Teknolojisi ve Dünyevileşen Zaman. ...	75
1.1.3.2.1. Zaman ve Mekânın Ayrılması.	78
1.1.3.2.2. Mekanik Zaman ve Üretim İlişkileri.	80

1.1.3.2.3. Mekanik Zamanda Bölünmüş İnsan	85
1.2. Teknolojinin Birey ve Toplum Üzerinde Etkileri	90
1.2.1. Teknolojinin Kontrolü Sorunu	93
1.2.1.1. Teknolojinin Özerkliği	97
1.2.1.2. Teknolojik Determinizm	99
1.2.2. Teknoloji ve Değişim	102
1.2.2.1. Değişimin Bireysel Yansımaları	107
1.2.2.1.1. Aydınlanma İle Başlayan Değişim	112
1.2.2.1.2. Yalnızlaşma ve Kimlik Sorunu	120
1.2.2.1.2.1. Araçsal Akıl ve Birey	127
1.2.2.1.2.2. Modern Toplum ve Yabancılaşma	130
1.2.2.1.3. İnsanın Uzantısı Olarak Araç	134
1.2.2.2. Değişimin Toplumsal Yansımaları	142
1.2.2.2.1. Kültür Teknoloji İlişkisi	144
1.2.2.2.1.1. Endüstri ve Kitle Kültürü	150
1.2.2.2.1.2. Popüler Kültür ve Kültür Endüstrisi	153
1.2.2.2.2. Teknoloji ve Toplumsal Hareketler	159
1.2.2.2.2.1. Romantikler ve Teknoloji	160
1.2.2.2.2.2. Ludit Hareketi ve Teknoloji	161
1.2.2.2.2.3. Teknokrasi ve Teknoloji	162
1.2.2.2.2.4. Teknolojik Rasyonalite	164
1.2.2.2.3. Teknoloji ve Toplumsal Organizasyon	168
1.2.2.2.3.1. Üretim Teknolojileri ve Toplum	175
1.2.2.2.3.1.1. Üretimde Makineleşme	177
1.2.2.2.3.1.2. Enerji Teknolojileri	180
1.2.2.2.3.1.3. Sanayi Devrimi ve Örgütlü Üretim	183
1.2.2.2.3.1.4. Değişen İhtiyaçlar ve Esnek Üretim	188
1.2.2.2.3.2. Bilgi İşleme Teknolojileri ve Toplum	192

2. TEKNOLOJİ, İLETİŞİM VE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ..:	210
2.1. Kitle İletişimi ve Teknoloji.....	210
2.1.1. İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Değişim	213
2.1.1.1. Bir Teknik Olarak Dil ve Sözlü Kültür.....	214
2.1.1.2. Bir Teknik Olarak Yazı ve Toplumsal Yaşam.....	217
2.1.1.3. Bir Teknik Olarak Matbaa, Makineleşen İletişim.....	221
2.1.1.4. Elektronik İletişim ve Teknoloji	228
2.1.2. Kitle İletişimi-Teknoloji İlişkisinde Tabakalama Yaklaşımı....	238
2.1.2.1. Olanak verici Etmenler	239
2.1.2.2. Engelleme Etmenler.....	239
2.1.2.3. Harekete Geçirici Etmenler.....	240
2.1.3. Kitle İletişimi- Kullanıcı İlişkisi ve Teknoloji	241
2.1.3.1. Bilgi İşleme Teknolojileri ve Kitle İletişimi	244
2.1.3.2. Kitle İletişim Araçları ve Teknoloji.....	246
2.1.3.2.1. Kitle İletişim Araçlarında Değişimin Nedenleri..:	246
2.1.3.2.2. Kitle İletişim Araçlarında Değişimin Özellikleri.:	248
2.2.Yeni İletişim Teknolojileri ve Kitle İletişimi.....	255
2.2.1. Yeni Medyanın Doğası.....	257
2.2.1.1. İnovasyon Politikaları ve İletişim Teknolojileri	258
2.2.1.2. Yakınsama ve Yeni Alt Yapılar	265
2.2.1.2.1. Yeni Nesil Ağlar	268
2.2.1.2.2. Yakınsamanın Boyutları	273
2.2.1.2.3. Çoklu Ortam Teknolojileri.....	285
2.2.1.2.4. Çeşitlenen İletişim Olanakları.	288
2.2.1.3. Yeni İletişim Teknolojileri'nin Temel Özellikleri	295
2.2.1.3.1. Etkileşimli Medyalar.....	298
2.2.1.3.1.1. Etkileşimli Araçlar	302
2.2.1.3.1.2. Etkileşimli Ortamlar.....	304
2.2.1.3.1.3. Kullanıcının Yeni Görevleri: Aktif Katılım ve Aktif Geri Bildirim.....	306
2.2.1.3.2. Sayısal Temsil.....	309
2.2.1.3.2.1. Değişkenlik ve Kod Çevrimi.....	312

2.2.1.3.2.2.Kanal Özelliği ve Hipermetinsellik.....	328
2.2.1.3.2.3.Mobilizasyon.....	333
2.2.1.3.2.3.1.İnsanın Uzantısı Olarak Mobil Araçlar.....	333
2.2.1.3.2.3.2.Mobil İletişimin Sınırları :	338
2.2.1.3.3. Bireyselleşen Kitle.....	344
2.2.1.4. Yeni Mecralar, Değişmeyen Amaçlar.....	352
2.2.1.4.1. Eğlence Endüstrisinin Yeni Olanakları.....	359
2.2.1.4.2. Gözetim Toplumunun Yeni Araçları.....	369
3. TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDEN İNTERNET GAZETECİLİĞİNE GÖRÜNTÜLÜ HABER VE YURTTAŞ GAZETECİLİĞİ.....	378
3.1.Televizyon ve Görüntü Kültürü.....	378
3.1.1. Televizyon Karşısında Artan İnternet Kullanımı ve Nedenleri.:	386
3.1.2. Bir Haber Ögesi Olarak Hareketli Görüntü.....	398
3.1.2.1. Televizyon Haberciliğinde Görüntü Kullanımı.....	401
3.1.2.2. Haber Portallarının İşleyişi ve Hareketli Görüntü Kullanımı.....	409
3.1.3. Katılımcı Medya Kuramı ve Yeni İletişim Ortam ve Araçları.:	423
3.1.4. Yurттаş Gazeteciliği Bağlamında Etkin Kullanıcı ve Sınırlar.:	434
3.1.4.1. Yeni İletişim Kanalları ve Yurттаş Gazeteciliği.....	439
3.1.4.2. İnternet Günlükleri ve Vatandaş Gazeteciliği.....	451
3.2. Yeni İletişim Ortamlarında Görüntülü Haber İzleme ve Haber Akışına Katılım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme.....	459
3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	459
3.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	461
3.2.3. Araştırmanın Yararı.....	462
3.2.4. Araştırmanın Yöntemi.....	462
3.2.4.1. İnternet Siteleri Analiz Yöntemi.....	462
3.2.4.1.1. Örneklem.....	463
3.2.4.1.2. Değişkenler.....	463

3.2.4.2.	İnternet Üzerinden Anket Uygulaması	464
3.2.4.2.1.	Evren ve Örneklem	464
3.2.4.2.2.	Veri Toplama Yöntemi ve Uygulama.....	466
3.2.4.2.3.	Analiz Yöntemi.....	468
3.2.5.	Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri	469
3.2.6.	Araştırma Bulguları ve Değerlendirme.	472
3.2.6.1.	Haber Portalları Analiz Bulguları	472
3.2.6.1.1.	www.hurriyet.com.tr.....	474
3.2.6.1.2.	www.milliyet.com.tr	484
3.2.6.1.3.	www.haberturk.com.....	493
3.2.6.1.4.	www.sabah.com.tr.	498
3.2.6.1.5.	www.gazetevatan.com.	505
3.2.6.2.	Anket Uygulaması Bulguları.	509
3.2.6.2.1.	Demografik Bulgular	510
3.2.6.2.2.	Mobil Araç Kullanımına İlişkin Bulgular	516
3.2.6.2.3.	İnternet ve Haber Portalları Kullanımına İlişkin Bulgular.....	530
3.2.6.2.4.	Katılımcı Medya Yaklaşımına İlişkin Bulgular.....	548
SONUÇ		560
KAYNAKÇA		576
ÖZGEÇMİŞ		619

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Conceição'nun Tarihsel Ayrımı	176
Tablo 2: Yeni Nesil Ağların Oluşmasındaki Faktörler	267
Tablo 3: IP-Tabanlı Yakınsama Alanı	281
Tablo 4: Medya İçeriğini Sıkıştırma Formatları	325
Tablo 5: Geliştirilmiş Uygulamalar Arasındaki Farklar	387
Tablo 6: İnternet Abone Sayıları.....	390
Tablo 7: Diğer Bağlantı Türlerine Göre İnternet Hizmeti Abone Sayısı.....	390
Tablo 8: Yıllara Göre Türkiye'de İnternet Kullanıcı Sayısı.....	391
Tablo 9: TTNET verilerine Göre Türk İnternet Kullanıcısının Kullanım Alışkanlıkları.....	395
Tablo 10: Kullanım Süresine Göre Video Paylaşım Sitelerini Takip Edenlerin Dağılımı	397
Tablo 11: Haber Portallarını İnceleme Değişkenleri	464
Tablo 12: İncelenen Haber Portallarının Künyeleri.....	473
Tablo 13: Hürriyet Haber Portalı İçerik Hizmetlerinden Yararlanma	482
Tablo 14: Hürriyet Haber Portalı Etkileşimli İletişim Yapısı	483
Tablo 15: Hürriyet Haber Portalı Çoklu Ortam Kullanımı	483
Tablo 16: Hürriyet Haber Portalı İçeriğe Katılım.....	483
Tablo 17: Milliyet İçerikten Yaralanma Biçimi.....	491
Tablo 18: Milliyet Haber Portalı Etkileşim Yapısı	492
Tablo 19: Milliyet Çoklu Ortam Kullanımı	492
Tablo 20: Milliyet Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi	492
Tablo 21: İçerikten Yararlanma Biçimi	497
Tablo 22: Haber Türk Etkileşim Yapısı.....	497
Tablo 23: Haber Türk Çoklu Ortam Kullanımı.....	497
Tablo 24: Haber Türk Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi.....	498
Tablo 25: İçerikten Yararlanma Biçimi	504
Tablo 26: Haber Türk Etkileşim Yapısı.....	504
Tablo 27: Haber Türk Çoklu Ortam Kullanımı.....	504
Tablo 28: Haber Türk Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi.....	505

Tablo 29: İçerikten Yararlanma Biçimi	508
Tablo 30: Haber Türk Etkileşim Yapısı	509
Tablo 31: Haber Türk Çoklu Ortam Kullanımı.....	509
Tablo 32: Haber Türk Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi.....	509
Tablo 33: Çapraz Sorgu Soruları.....	510
Tablo 34: Mobil İletişim Cihazı Kullanımı İle İlgili Sorulan Soruya verilen Cevapların Dağılımı	516
Tablo 35: 3G ve Eski Tip Telefon Sahipliği Karşılaştırması.....	517
Tablo 36: Eski Tip GSM Telefon Sahipliği İle Netbook Sahipliği Karşılaştırması	517
Tablo 37: 3G GSM Telefon Kullanımı İle Diğer Mobil Cihazların Kullanımının Karşılaştırması	518
Tablo 38: Yaşa Göre 3G GSM Telefon Sahipliği Dağılımı.....	519
Tablo 39: Gelir Seviyesine Göre 3G GSM Telefon Sahipliği	520
Tablo 40: GSM Telefon Kullanım Tercihini Koşullu Soru Grubu Başlangıç Önermesi	521
Tablo 41: 3G GSM Telefon Sahipliği İle GSM Telefonları Sadece Konuşma ve SMS İçin Kullanılmalıdır Önermesi Karşılaştırması	522
Tablo 42: Kullanıcıların GSM Telefonlarında Aradığı Özellikler (İnternet Kullanımı).	523
Tablo 43: MMS Kullanımına Kullanıcı Yaklaşımı.....	523
Tablo 44: Kullanıcıların Görüntülü Görüşmeye Yaklaşımı.....	524
Tablo 45: 3G' ye Abonelik Seçimlerinde Etki Eden Faktörler	529
Tablo 46:3G Abonesi Olmayan Katılımcıların Sebepleri.....	529
Tablo 47: Katılımcıların Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Sürelerinin Şıklara Göre Ortalama Dağılımı.....	531
Tablo 48: Katılımcıların Elektronik Kitle İletişim Araçlarına verdiği Önem Dağılımı	532
Tablo 49: İnternete Bağlanma Mekânları	533
Tablo 50: Katılımcıların İnternet Kullanma Amaçlarının Yüzdeleri Dağılımı.....	535
Tablo 51: Katılımcıların Haber Portallarında Seçimlerinin Dağılımı.....	538

Tablo 52: Katılımcıların Haber Portallarında Haber Okuma Tercihlerinin Yüzdelerik Dağılımı	539
Tablo 53: Katılımcıların Haber Türlerine verdikleri Önem Derecesinin Dağılımı	540
Tablo 54: Politika Haberlerinin Önem Dağılımı.....	541
Tablo 55: Ekonomi Haberlerinin Önem Dağılımı	541
Tablo 56: Ülke Dışı Haberlerin Önem Dağılımı.....	541
Tablo 57: Polis Adliye Haberlerinin Önem Dağılımı	542
Tablo 58: Magazin Haberlerinin Önem Dağılımı	542
Tablo 59: Sağlık Haberlerinin Önem Dağılımı.....	542
Tablo 60: Spor Haberlerinin Önem Dağılımı.....	543
Tablo 61: Yerel Haberlerin Önem Dağılımı	543
Tablo 62: Kültür Sanat Haberleri.....	543
Tablo 63: Haber Portallarındaki Videoların İzlenmesi Hakkında Kullanıcıların Cevaplarının Dağılımı.....	544
Tablo 64: Kullanıcıların Video Linkleri Takip Etme Alışkanlıkları.....	544
Tablo 65: Haberlerde Görüntü Olmasının Kullanıcı Açısından Önemi.....	545
Tablo 66: Haber Portallarına Ayrılan Süre Hakkında verilen Cevapların Ortalaması	545
Tablo 67: Haber Portallarına Ayrılan Süre Dağılımı	546
Tablo 68: Katılımcıların Haber Takibi İçin Kitle İletişim Araçları Tercihi.....	546
Tablo 69: Okuyucu Yorumlarına Katılımcıların İlgisinin Ortalama Dağılımı	548
Tablo 70: Okuyucu Yorumlarına Katılımcıların Yaklaşımı	548
Tablo 71: Katılımcıların Bir Okuyucu Olarak Haberlere Yorum Yapma Eğilimlerinin Ortalaması	549
Tablo 72: Katılımcıların Haberlere Yorum Yazmak Hakkında Düşüncelerinin Dağılımı	549
Tablo 73: Katılımcıların Bir Olay Karşısında Tutumlarına Dair Cevapların Ortalama Dağılımı	550
Tablo 74: Katılımcıların Muhabir Gibi Davranma Eğilimi	550
Tablo 75: Bir Haber Portalına Üyeliğiniz Var Mı? Sorusunda Katılımcıların verdiği Cevap	551

Tablo 76: Haber Portalları İle İlgili Önermelere verilen Cevapların Dağılım Ortalaması	551
Tablo 77: Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Birinci Önerme Sonuç Dağılımı.....	552
Tablo 78: Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili İkinci Önerme Sonuç Dağılımı.....	553
Tablo 79:Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Üçüncü Önerme Sonuç Dağılımı	554
Tablo 80:Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Dördüncü Önerme Sonuç Dağılımı.....	554
Tablo 81:Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Beşinci Önerme Sonuç Dağılımı.....	555
Tablo 82: Medya Hakkındaki Önermelere verilen Cevapların Ortalama Dağılımı	556
Tablo 83: Medya Hakkındaki Birinci Önermeye Katılımcıların verdiği Cevapların Dağılımı	557
Tablo 84:Medya Hakkındaki İkinci Önermeye Katılımcıların verdiği Cevapların Dağılımı	557
Tablo 85:Medya Hakkındaki Üçüncü Önermeye Katılımcıların verdiği Cevapların Dağılımı	558
Tablo 86:Medya Hakkındaki Dördüncü Önermeye Katılımcıların verdiği Cevapların Dağılımı	559

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İnsan Evrimi ve Alet Kullanımı Modeli	29
Şekil 2: İletişim ve Toplum Karşılıklı Etkileşim Modeli.....	212
Şekil 3: İletişim Teknolojileri Üzerine Şemsiye Perspektifi.....	239
Şekil 4: Grant'ın Yakınsama Model Yapısı.....	278
Şekil 5: Etkileşimli İletişim Ortamlarının Anahtar Boyutları	300
Şekil 6: Analog Video Sinyali	313
Şekil 7: Analog Video Sinyali	314
Şekil 8:Renkli Analog Televizyon Yayıncılık Frekans Taşıma Yapısı	316
Şekil 9: Analog Sinyale Gürültünün Etkisi.....	317
Şekil 10: Sayısal Sinyale Gürültünün Etkisi	317
Şekil 11:Analog/Sayısal Dönüştürücü Süreci	320
Şekil 12: Sıkıştırma Mantıkları	322
Şekil 13: Üretici-Kullanıcı Süreci.....	349
Şekil 14:Kollektivite ve Kullanıcı Liderliğinde İçerik Üretim Süreci.....	351
Şekil 15:Geniş Bant İnternet Kullanımı Abone Sayısı	389
Şekil 16:İnternet Kullanıcılarının Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Dağılımı	396
Şekil 17: Yukarıdan Aşağıya Akış Modeli	438
Şekil 18: Aşağıdan Yukarı Akış Modeli	438
Şekil 19: Haber Dolaşımında Yeni Yapılaşma	458
Şekil 20: Alexa Sıralamasına Göre Türkiye'de En Çok Takip Edilen Haber Portalları	472
Şekil 21:Belirlenen Haber Portallarına Erişim Oranları(Alexa)	473
Şekil 22: www.hurriyet.com.tr Haber Portalı Künyesi	475
Şekil 23: Hürriyet Logo Satırı.....	476
Şekil 24: Hürriyet Gazetesi Etkileşimli İletişim İkonları.....	477
Şekil 25: Benim Sayfam Uygulaması	478
Şekil 26:Üyelik İle Sunulan Hizmetler	478
Şekil 27: Hürriyet Haber Portalı Benim Sayfam Uygulaması Arayüzü	479
Şekil 28: Okuyucu Yorum Sayfası.....	479
Şekil 29: Hürriyet Gazetesi Yorum Onay Sayfası	480

Şekil 30: Hürriyet Haber Portalı Bumerang Hizmeti.....	480
Şekil 31: Hürriyet Haber Portalı Yazarkafe Uygulaması.....	481
Şekil 32: Hürriyet TV Uygulaması	482
Şekil 33: Milliyet Haber Portalı Künyesi.....	484
Şekil 34: Milliyet Üyelik Sayfası.....	486
Şekil 35:Milliyet Ana Sayfasındaki Uygulamalar	487
Şekil 36: Milliyet Haber Portalı Ekran Koruyucu Programı.....	487
Şekil 37: Milliyet Haber Portalı Blog Tanıtımı	488
Şekil 38:Milliyet Yorum Sayfası	489
Şekil 39: Haber Yorumu İçin Editöryal Onay Gerekli.....	489
Şekil 40:Blog Editör Kontrolünden Geçmektedir.....	490
Şekil 41: Milliyet TV Uygulaması.....	491
Şekil 42: Haber Türk Künyesi	493
Şekil 43: Haber Türk Erişim Uygulamaları	494
Şekil 44: Haber Türk Okuyucu Yorum Uygulaması	495
Şekil 45: Haber Türk Blog Hizmeti Giriş Linki.....	495
Şekil 46: Haber Türk Blog Üyelik Sayfası	496
Şekil 47: Haber Türk Video Hizmeti	496
Şekil 48: Sabah Haber Portalı Künyesi.....	498
Şekil 49: Sabah Haber Portalı Üyelik Sayfası	499
Şekil 50: Sabah Haber Portalı Logo Satırında Yer Alan Hizmetler.....	500
Şekil 51: E- Gazete Uygulaması	500
Şekil 52: Sabah Net Uygulaması Editör Onayı.....	501
Şekil 53: Blog Uygulaması	502
Şekil 54: Sabah Web Tv Uygulaması	503
Şekil 55: Sabah Haber Portalı Okuyucu Yorumları.....	503
Şekil 56: Gazetevatan Künyesi	505
Şekil 57: Gazetevatan Üyelik Yapısı	506
Şekil 58: Gazete Vatan Haber Portalı Logo Satırı	507
Şekil 59: Gazetevatan Haber Portalı Kullanıcı Yorum Sayfası	507
Şekil 60: Gazete Vatan Video Sayfası Kullanıcı Yorum Yapısı.....	508
Şekil 61: Yaş Dağılımı	511

Şekil 62: Cinsiyet Dağılımı.....	512
Şekil 63: Eğitim Dağılımı	513
Şekil 64: Meslek Gruplarına Göre Dağılım	514
Şekil 65:Gelir Düzeyi.....	515
Şekil 66: GSM Telefonların En Çok Kullanılan Ücretsiz Özellikleri.....	526
Şekil 67: GSM Telefonlarının Kullanıcılar Tarafından Kullanılan Ücretli Özellikleri.....	527
Şekil 68: 3G Uyumlu GSM Telefon Sahiplerinin İnternet Kullanımı	528
Şekil 70:Katılımcıların Her Bir Elektronik Kitle İletişim Aracına verdikleri Önem Dağılımı	532
Şekil 71: Katılımcıların İnternet Kullanım Amaçlarının Dağılımı	534
Şekil 72: Katılımcıların Haber Portallarına Dağılımı	537

GİRİŞ

Bugün, insanoğlunun teknolojiye ve ilerlemeye ihtiyaç duymasının temel nedenleri, teknolojik ilerlemelerin üretimi artırması ve makinelerin insan yaşamını kolaylaştırmasıdır. Kolay olan her şeye karşı duyulan tutku, konfor ihtiyacı, ürün ve servislerden sağlanacak eğlence, coğrafi olarak sınırların ortan kalkmasının sosyal yaşama kattığı kolaylıklar ve benzeri daha pek çok faktör toplumların teknolojik ilerlemeyi gerekli görmelerine neden olmuştur ve dolayısıyla teknoloji daha çok yaşam kalitesiyle ilintili alanlarda hızla ilerlemektedir.

İnsanın doğa ile mücadelesinde geliştirdiği yöntemler, araç-gereç ve tutumlar ile başlayan süreç bugün doğaya egemen olma uğraşındaki insanın karmaşık teknolojik makineleri ile devam etmektedir. Ancak Wiezanbaum'un da belirttiği gibi makine sözcüğünün sıradan kullanımından bize akan terimsel genişlik bile aslında tam olarak bu makineleşme gerçeğini anlatmaya yetmemektedir.

Teknoloji dar anlamda kullanılan makine tekniğini ifade edebilir ama bu tekniğin odaklanmış halidir. Teknik amaçları araçlara dönüştürmektedir. Bir zamanlar kendi başına değer verilen şey, ancak başka bir şeyi elde etmeye yaradığı için değerlidir. Gelenekler amaçlara hizmet eden araçlar haline dönüşmüştür.

İşte bu nedenle teknik kavramı ile makine teknolojisinin ötesine bakmak gereklidir. Teknik önceden belirlenmiş bir sonucu elde etmek için her standartlaşmış araç kompleksine bir gönderme olarak görülmelidir. Bu bakış açısından bakıldığında tekniğin, kendiliğinden ve düşünülmemiş davranışı, düşünülmüş ve rasyonelleştirilmiş davranışa dönüştürdüğü bilinmelidir. Sonuçta teknik toplumsal yaşantı içinde var olan tüm kurum ve yapıların temelinde olandır. Aslında bugün bürokrasi, eğitim, sağlık ya da her hangi bir sosyal yapıdan söz edildiğinde ortaya çıkan imaj makine benzeri bir sürece işaret etmektedir. Bu anlamda teknolojinin öğrenilmiş ve sistemli olarak kullanılan bir bilgi olduğu kabulünü geliştirebiliriz. Bu organize bilgi sürekli ve sürekli artmakta, doğaya karşı mücadelesinde insan yeni ve daha yeni bilgi ile donanmaktadır. Bu bağlamda bilimin teknoloji ile işbirliği daha

doğru bir ifadeyle bilimsel araştırma ve geliştirmenin çıktısı olan yeni bilginin uygulamaya dönmüş hali teknolojidten bahsetmek mümkün görünmektedir.

Bilim ve teknolojinin ilişkililik hali içinde gelişen teknokrasiler, yaşamın tamamını kontrol altına alırken ideolojik bir mücadele alanı içinde tüm bu gelişmelerin hızına yetişmeye çalışan insan için bizzat kendi üretimi olan makinenin ona ne verdiği sorusu bir ironinin ipuçlarını vermektedir. Doğayı hükmü altına almak için çaba sarf eden insan zamana ve mekâna bağımlılığın sınırlarını aşmaya çabaladıkça, doğal süreçleri ve büyümeyi hızlandırmak, mesafeleri uygun donanımlar ile aşmak dolayısıyla zamanın ve mekânın kısıtlarına bir Şekilde zm getirmektedir. Ancak bu çözümler, tahmin edilebilir yararlarının yanında tahmin dışı sorunları da doğurur.

Teknolojinin hkimiyetine getirilen eleştirilere bakıldığında temelde yer alan anlayış, teknolojiyi yaşamlarımıza ne kadar çok dâhil edersek o kadar çok insan dengesinin yiteceği ve insani denge unsurunu arayacağımıza yöneliktir. Oyle ki tabiatı fethetmek arzusu ile başlayan teknolojik arayış, sonuçta tüm doğal sınırları ve insani normları kaldırmak ve doğal süreçlerin yerine suni ve mamul muadiller ikame etmek olarak sonuçlanacaktır. Bu iddiaya göre tabiatın sunduğu uçsuz bucaksız kaynak çeşitliliği; makede üretilen daha tekil ve her zaman mevcut ürünlerle değiştirilmektir. Kimilerine göre bu değişim sadece tabiatın kopuşu simgelememektedir. Aynı zamanda her teknolojik adım bir öncekini içselleştirip onu geçersiz kılarken insanın kültürel evrimine eşlik eden teknolojilerdeki değişim aslında insanın geleceğinde düşünülmediği kadar etkili dönüşümlerin de işaretidir. Orneğin saban gibi basit bir alet tarım devriminin imparatorluklarına yol açar. Feodal imparatorluklar bugün kınanan kölelik kurumunu getirmiştir. İp eğirme makinesi, sanayi devriminin sembolü olarak karşımıza çıkar. Bu basit makine tekstil atölyelerinden büyük fabrikalara uzanan, sistemli ve kitlesel üretim, kitlesel tüketimin ve makinenin boyunduruğu altına giren işçi sınıfının doğuşunu müjdelere. Teknik anlamda her bir adım bir sonraki toplumsal değişimin anahtarı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan ürettiği refah, vaat ettiği güç ve sunduğu özgürlük, bugünün teknoloji toplumlarının belirgin özellikleri olarak sunulur. Sürekli hızlanan hayat, mekânlar arası mesafeleri kısaltmakta, iletişimde anındalığı sağlamakta bununla birlikte üretim ve tüketim akışı daha önce olmadığı kadar farklı bir boyut kazanmaktadır. Aslında bu gelişmeler, kimilerine göre tüketim teknolojisi olarak da adlandırılan bir ileri teknoloji çağı dünyası yaratmaktadır ve biz bu çağda, işe, eve, medyaya ve ilerleme vaat eden ve gerçekte mesafe ve yalnızlık sunan tüm elektronik teknolojisine bağlı kalıyoruz. Dünyanın en büyük teknoloji üreticilerinden APPLE'ın kurucusu Wozniak, *"İpin ucunu fena halde kaçırdık. Tamamen teknolojiye bağımlı hale geldik. İnterneti kapatamıyoruz, akıllı telefonlarımızı kapatamıyoruz, bilgisayarlarımızı kapatamıyoruz. Eskiden sorularımızı akıllı insanlara sorardık. Şimdi kime soruyoruz? İpucu vereyim G ve O harfleriyle başlıyor ve bu God (Tanrı) değil..."* demektedir. Elbette teknolojinin bu kadar etkin bir şekilde hayatlarımız üzerinde hâkimiyet kurabilmiş olması kuşkusuz mikro elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyondaki ilerlemeler ile doğru orantılıdır. Bu ilerlemeler, doğanın insan hükümlerine altına girmesinde eşsiz öneme sahip bilginin –ki bilgi uygulanır olduğu andan itibaren tekniğe ve teknik bir sistem haline geldiği andan itibaren teknolojiye dönüşür- üretilmesinde, paylaşılmasında ve dağıtımında yeni ufukların açılmasına neden olur.

Enformasyon teknolojisi devrimi olarak da adlandırılan bu süreç artık toplumun bugününü temsil ederken insanlığın her bir dönemi içinde ayrı öneme haiz bilginin pazarlanabilir miktarları ve fiyatları ile büyüyen değerli bir varlık haline dönüşmesine tanık olmaktayız. Bilgi yeni sayısal altındır ve en değerli kaynakları temsil etmektedir. Araştırmacılar, enformasyon teknolojilerinin dönüştürücü etkisine vurgu yaparlarken, yer küreyi bir ağ şeklinde ören telekomünikasyon şebekesinin mobil özellik kazanması ve bilgi işleme teknolojileri ile ortak alt yapıyı paylaşmasının 21. yüzyılın belirleyici gelişmeleri olacağına işaret ederler. Onlara göre iletişimde çoklu ortam, etkileşim ve mobilizasyon bilgiye ulaşmayı ve bilgiyi dolaşıma sokmayı kolaylaştırırken elektronik iletişim ağları hayatın kılcal damarları olarak topluma hayat verecektir.

Ancak bilgiyi üretmek ya da kimin ürettiği bilgiyi ne amaçla tüketmek soruları, yeni teknolojilerin sorgulanan yönlerinin başında gelir. Kim hangi bilgiyi kimin için ne amaçla üretiyordur ve kim bu bilgiyi hangi amaçlar için hangi yöntemler ile ve ne pahasına tüketiyordur sorusu aslında eleştirel bakışında orijinine oturmuştur. Postman'ın gözünden baktığımızda uzun vadede ortaya çıkacak bir bilgi kaosu bizi beklemektedir ve bu karılmış iskambil destesine benzer bir kültüre sebep olacaktır-olmuştur. Milyonların açlık sınırında yaşaması, aslında bilgi eksikliği değildir ya da suç oranının hızla yükselmesinde ve şehirlerde yaşamın bozulmasında sebep değildir. Yüksek boşanma oranları, akıl hastalıklarındaki artış ya da devletlerarasındaki problemler bilgi eksikliğine bağlanamaz. Ancak bunlar göz önüne alındığında tüm teknolojik buluşların hem menfi hem müspet etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmak gereği doğar. Her kültürün(bu işi zekice yerine getirsin ya da getirmesin) teknolojiyle müzakere masasına oturma zorunluluğu vardır. Teknolojinin insanlık üzerindeki etkilerini kabul etmek ve kapsamını algılamak durumundayız. Öte yandan yeni teknolojilerin beklenmeyen sonuçları vaat ettiklerinden daha önemli olabilir. Ve teknoloji daha güçlü hale geldikçe sonuçları da güçlü olmaktadır. Teknoloji tarafsız değildir. ¹

Bütün bunlar göz önüne alındığında yeni iletişim teknolojileri ve vaat ettikleri üzerine düşünmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Öyle ki telekomünikasyon ve bilgi işlem alt yapılarının yakınsaması ile ortaya çıkan teknik gelişmelere eşlik eden ekonomik yakınsama ve nihayetinde içerik yakınsaması, bunların hepsi yeni iletişim ortamlarında vücut bulmaktadır. Yakınsamanın bir sonucu olarak ortaya çıkan daha yetenekli daha gelişmiş ama kullanımı basit, daha taşınabilir araçlar yardımıyla birkaç hizmet aynı anda alınabilmekte, yeni iletişim ortamlarında yeni içerik akışına adapte olunabilmektedir. Yeni yüzyıl tümleşik cihazlar ile çoklu ortamlarda daha özgür iletişimi müjdelemektedir.

Özgür iletişim, etkileşimli, mobil ve bireysel içeriği ifade ederken, sınırlar ve sınırlılıkların aşıldığı bir dünya olan internet bizi beklemektedir ve dahası bir kitle

¹ Neil Postman, **Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni**, Çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul, Paragidma Yayınları, 2006, s. 20-25.

iletişim metası haline gelmiş olan haber tüm bu gelişmelerden daha fazla etkilenmesi beklenen içeriktir. Artık kullanıcı, pasif özelliklerinden sıyrılarak akışa daha aktif katılmanın olası kazançlarını yaşayabilecektir. Kamera, fotoğraf makinesi ve telefonun gömülü olduğu mini bir bilgisayar gibi çalışan tümleşik cihazları ile kullanıcı istediği yerden istediği anda kitlesel iletişim ortamına dâhil olabilmekte, gördüklerini fotoğraflayarak ya da hareketli görüntü halinde dolaşıma sokabilmektedir. Hatta 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Saldırıları ya da Londra Metrosundaki bombalama olayı ya da Endonezya Depremi sonrasında meydana gelen Tsunami Felaketi, kullanıcıların, haber profesyonellerinin üretimlerinin tatminkâr olmadığı noktada içerik akışına katkılarının dikkat çekici örnekleridir. Kitle iletişiminde yeni dönem, kullanıcıya aynı zamanda içerik oluşturma ve bunu dağıtma yetkisini de veriyor görünmektedir. Dahası sadece içerik üretme anlamında değil aynı zamanda kamusal bir alan olarak, demokratik tartışma ortamları oluşmasına da müsaade eden internet, birçoklarına göre, tartışmalı da olsa, katılımcı bir medya ortamı yaratmaktadır. Artık vatandaş gazetecilerin dönemidir. Sadece medya profesyonellerinin ürettiği akışın değil aynı zamanda kullanıcılardan gelen içeriğinde dolaşımda olduğu bir süreçtir.

Tüm bu gelişmeler bu araştırmanın sorunsalının dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Birbiri ile bağlantılı ve birbirinin nedeni aşamaların, gelişmelerin analiz edilmesi yeni iletişim teknolojileri olarak adlandırılan sayısal tabanlı kitle iletişiminin gelişmiş kodlarının çözülmesinde önem arz etmektedir. Çalışmamız bu çerçevede teknoloji insan ilişkisini anlamayı, iletişim ve teknoloji arasındaki işbirliğini gözden geçirmeyi sonunda da bu işbirliğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkan yurttaş gazeteciliği bağlamındaki gelişmeleri takip ederek kodları çözmeyi amaç edinmiştir.

Teknolojinin tarafsız olmadığı fikrine katılmakla birlikte bu taraflılık durumu içinde birçoklarının iddia ettiği üzere yeni iletişim teknolojileri ve ortamlarının insanı daha özgür iletişime sürükleyeceği ve bilginin daha erişilebilir olmasının daha demokratik daha yaşanılabilir toplumlar yaratacağı, gelişmişliğe yardımcı olacağı fikri çalışmamız açısından sorunlu bir varsayım olarak tanımlanmaktadır. Bilginin metalaştığı, bir ticari ürün gibi üretilip tüketildiği eleştirisi çerçevesinde daha

katılımcı bir medya için yurttaş gazeteciliği fikrinin özellikle ülkemizdeki gibi yaygın medya kuruluşlarının kontrolündeki haber akışı içinde uygulamada zayıf kaldığı, bu fikrin kavramsallaştırılması sürecinde yaslandığı aşağıdan yukarı akış modeli göz önüne alındığında etkin kullanıcı düşüncesinin henüz internet ile yeni tanışmış olmasına karşın çok fazla benimsenmiş ülkemizde tabana yayılmadığı düşünülmektedir.

Çalışmamız ortaya konan amaç çerçevesinde konu ile ilgili önde gelen araştırmacıların çalışmaları incelenmiş ve saptanan sorunun doğruluğunun araştırılması bağlamında iki aşamalı bir çözümleme sürecinin takip edilmesi benimsenmiştir.

Bu bağlamda çalışmamızın ilk bölümünde teknik ve teknoloji arasındaki ilişkisellik ve bunun bireysel ve toplumsal anlamda etkileri incelenmiştir. Birçoklarının bildiği ve ileri sürdüğü üzere insan ihtiyaç duydukça ihtiyacın çözümüne yönelik alet edevat ve/veya yöntemler geliştirir. Aslında bilginin vücut bulan hali olarak da tanımlanabilecek teknikler sistematik bir yapısalılık kazandığında teknolojinin işlerliği karşımıza çıkar. Ancak gerek bir ihtiyacın giderilmesi ya da sorunun çözülmesi anlamında ortaya konmuş bir alet olsun gerekse de toplumsal yaşamın ahenkli işleyişine katkı sağlamak adına geliştirilmiş bir yöntem olsun, teknik insanın zekâsının bir ürünü olarak insanı doğadaki canlılardan ayırırken aynı zamanda doğadan da ayırmakta ve insanın doğa ile mücadelesi olarak meşrulaştırılan bu yaklaşım, insanı sorunlu bir çelişkinin içine sürüklemektedir.

Artık modern toplumun adı ile birlikte zikredilen teknolojinin yine modern toplumun adı ile birlikte anılan kitle iletişimine etkileri ise çalışmamızın ikinci konu başlığını oluşturmaktadır. Aslında teknik bir süreç olarak kitle iletişimi, teknolojinin sunduğu olanaklar ile toplum üzerindeki hâkimiyetini artırmıştır. Matbaa teknolojileri ile yazılı basının yaygınlaşması, birkaç bilimsel alanda birden gerçekleşen buluş ve ilerlemeler ile ortaya çıkan radyo yayınları ya da bu iki kitle iletişim ortamından daha etkin ve hâkim olan televizyonun yaygınlaşması, bilim ve teknoloji işbirliğindeki gelişmeler ile mümkün olmuştur. Transistorun keşfi ile ortaya

çıkan olanaklardan en etkin biçimde yararlanan kitle iletişimi arkasına aldığı bilgisayar teknolojisi yardımıyla etkileşim, içerik oluşturmada aktif rol alma gibi kullanıcı açısından daha önce hiç olmadığı kadar farklı deneyimlerin ve uygulamaları sunmaktadır. Gerek teknolojik alt yapıların yakınsaması gerekse de uygulamaların yakınsaması bu değişimin anlaşılmasında anahtar konumunu görmektedir. Artık birkaç özelliği içinde barındıran taşınabilirliği ile ortama ulaşılabilirliği en üst seviyede mümkün kılan araçların ve diğer tüm kitle iletişim ortamlarının özelliklerini içinde barındıran yeni bir iletişim ortamının zamanıdır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise televizyonun yaygınlaşması ile birlikte toplumu etkisi altına alan görselliğin gücünün İnternet akışında yeri, kitle iletişiminin en önemli işlevi haber verme bağlamında ele alınmıştır. Kullanıcıların her iletişim ortamından ilk beklentisi haberdar olmak olarak varsayıldığında haber verme işlevini gerçekleştiren haber portalları ve araştırmacıların İnternette beklenen çerçevede demokratik haber akışına kullanıcı katılımının sembolü yurttaş gazeteciliği, yeni medya üzerine yapılan araştırmalarda teknoloji-kitle iletişimi-kullanıcı üçgeninde önemli bir basamağı işaret eder. Çalışmada ortaya konulan problem göz önüne alındığında teknolojinin ileri sürüldüğü üzere daha demokratik akışlara imkân tanıyıp tanımadığı fikri, kullanıcıların bu akışa ne ölçüde katıldığının tespit edilmesi ile sınanabilir. Bu yaklaşım içinde hem İnternet kullanıcılarının haber portalları ve yurttaş gazeteciliğine bakışı araştırılmış hem de haber portallarında yer alan görüntülü haberler incelenmiştir.

Çalışma, her biri kendi içinde çok geniş bir araştırma geçmişine sahip konu başlıklarını içermekle birlikte, ortaya konan amaca ulaşabilmek ve problemin ortaya konması anlamında, tartışmaların ana hatlarına hâkim olmak benimsenmiştir. Bu düşünce ile hareket edildiğinde çalışmanın kuramsal süreci, teknoloji-kitle iletişim-insan üçgeni içinde kılavuz terimler ve tartışmalar ile sınırlandırılmıştır.

1. TEKNOLOJİ VE TOPLUM

1.1. Teknoloji Toplumunun Kökenleri

Teknoloji tarihçileri, sosyologlar ve diğerleri, modern batı toplumuna uzanan çok yönlü ve ağır bir evrimsel sürecin varlığından bahsederler. Bu süreç içinde teknolojiyi modern batı uygarlığının gelişiminin bir parçası olarak görme eğilimi ve yaygın olarak batı tipi davranış ve üretim şekillerinin tüm dünyaya yayıldığı iddiası öne çıkan başlıklardır. Kimi batılı yazarlar ve Şerati gibi doğu bakışını yansıtan düşünürler açısından ise bugünün toplumlarının kökeni Fransız Devrimi sonrası güçlenen burjuvazi hareketi ile ilişkilendirilir. Fransız devriminden sonra burjuvazi, ortaçağ aristokrasisini bir kenara iterek yönetime geçmiştir. Yönetimdeki gücü bilimden gelir. Eskiden bilim, dinin emrindeyken burjuvazi onu dinin egemenliğinden almış ve kullanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler tüketen, çalışkan, geniş bakış açılı yapıcı ruhlu, geleceğe dönük bir dünya görüşüne sahip “Para Sınıfı”nı ortaya çıkarır. Şerati’ye göre bunlar burjuva sınıfının temel özellikleridir ve burjuva bütün varlığını tek bir kelimedede toplar: “Tüketim”. Ne kadar çoksa o kadar iyidir. Hayatın amacı maddi ve ekonomik ihtiyaçların tüketim ve tatmininde yatar.²

Batı teknolojisi geçtiğimiz 200 yıl süresince birçok ülkede ve bölgede yaşanmış olan kırsal-tarım ekonomisinden kentsel endüstriyel ekonomiye geçişteki değişimin kalbi olarak tahayyül edilmektedir. Batı toplumlarının teknolojisinin biricikliği ise fosil yakıtlardan buhar enerjisi gibi mekanik enerjiler elde etme kabiliyetinden gelmektedir. Öte yandan modern toplumların kökenini 18. yüzyıldaki gelişmeler ile ilişkilendiren Ellul “faydacılığın” bu süreçte etkin rol oynadığına inanır. O’na göre 18. yüzyılın ayırt edici özelliği, uygulamaların faydaya dayanan nedenlerle yapılmasıdır ve bu yaklaşım nedeniyle çok geçmeden bilimin yegâne meşruiyet kaynağı “uygulanabilirlik” faktörü etrafında örgütlenmiştir. Faydacı ve pragmatik düşünce insan hayatını kolaylaştırmayı, ona daha fazla keyif katmayı ve

² Ali Şerati, “Makineleşme Tuzağında İnsan”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, ss.23-46, s.31.

işgücünü basitleştirmeyi hedeflemiştir. Ellul'a göre o yüzyılın tarih değerlendirmesi de şudur: *Medeniyetlerin temeli, felsefe veya din değil tekniktir.*³

Ancak bu noktaya gelmeden önce tarım alanında kullanılan pulluk, su gücünün kullanımda artış, katedrallerin yapımı gibi farklı alanlardaki teknik gelişmeler, Arap numaralarının kullanımı, kâğıt, çikrik, kumpas, barut ve barutun ateşli silahlarda kullanılması gibi dışarıdan Avrupa kıtasına getirilen teknolojiler, ağırlık tahrikli mekanik saat, hamut ve gözlük gibi Avrupa'da bulunan araç ve gereçler modern toplumlara giden yolda önemli satır başlarıdır. Uzun bir zaman aralığına yayılan teknik ilerlemelerden buhar enerjisi, içten yanmalı motor, hammadde elde ediminde yeni tekniklerin geliştirilmesi, üretim sistemleri ve taşımacılıkta daha sofistike yapıların kurulmasına, kitlesel üretime ve üretilen ürünlerin kolayca tüketiciye ulaşmasına olanak vermiştir. Teknolojik standartların yaygın kullanımı ve birleşik ölçü sistemi, sanayide ve alet yapımında mekanik hassasiyetin sürekli artışı, buluşlar ve sermaye arasındaki çok yakın ve aktif ilişki, bilimsel bilginin ürün ve üretim metotlarının gelişiminde kullanılması, yenileme için araştırma geliştirme çalışmalarına verilen öncelik batı toplumlarında teknolojinin öne çıkan özellikleridir.⁴

Öte yandan astronominin on altıncı yüzyıldan sonra ortaya çıkan teknik dönüşümün zeminini hazırladığını ileri süren Mumford, Kopernik, Kepler, Galileo ve Descartes ile başlayan, Leibnitz ve Newton da doruğuna ulaşan zaman, mekân, hareket, kütle, yerçekimine ilişkin buluşların sonunda teknolojide bir kaymayı beraberinde getirdiğini düşünmektedir. Bu kayış, atölyeden laboratuara, asıl muharrik olduğu kadar bir düzenleyici de olan, alet kullanan zanaatkâr ve sanatçıdan, merkezi yönetim ve uzaktan kumanda altındaki, güç-kaynaklı otomatik makine kompleksinedir. Mumford'un düşüncesine göre bu gelişmelerin günümüzdeki yansıması *çağdaş mega makinelerin nihai tanrılaştırılmasıdır.*⁵

³ Jacques Ellul, **Teknoloji Toplumu**, Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yayınları, 2003 s. 55.

⁴ Keld Nielsen, "Western Technology", **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.23-24.

⁵ Lewis Mumford, **Makine Efsanesi**, Çev. Fırat Oruç, İstanbul, İnsan Yayınları 1996, s.90.

Yeni enerji kaynaklarının kullanılması – ki bu birçoklarının üzerinde uzlaştığı bir noktadır- batı toplumlarındaki teknolojinin evrensel kısıtlardan kurtulmasını sağlamıştır. 19. yüzyıl boyunca ısı-motorları mühim teknolojik gelişmelerin kalbinde yer almıştır. Bu zamandan önce insanlık bilimsel alt yapıya dayalı uygulamalı teknoloji yerine elişçiliği teknolojisi olarak da adlandırılabilir bir teknolojiye bel bağlamıştı. İlk endüstri devrimi yerleşik alt yapıda var olan su, rüzgâr gücü ve ağaç işletmeciliğine dayanıyordu ancak ikincisi buhar gücünün belirleyiciliğinde buhar ve kömür ile çalışan demir kompleksleriyle yükseliyordu. Üçüncü endüstri devrimi ise oldukça farklı koşullar altında vuku bulmuştur. Üçüncü endüstri devrimi, fizik alanındaki, elektrik hücreleri, dinamo, motor, elektrik lambaları, telefon, radyo telgraf gibi gelişmelere zemin hazırlayan teorik keşifler, petrolün üretimde kullanılmasına olanak sağlayan kimya alanındaki buluşlara dayanmaktadır. O zamana kadar mucitler, yeniliklere öncülük edip bilim adamları peşi sıra izlerken 1840'dan sonra bilim yeniliklere öncülük etmiş ve radikal buluşlar bu gelişmeleri takip etmiştir.⁶

Fabrikalar veya diğer atölyelerdeki üretim, demiryolu taşımacılığı ve okyanus ötesi buharlı gemiler ile birleşmiş, ABD ile bazı Avrupa ülkelerinin dünya üzerinde endüstrileşmiş güçler olarak yer almasını mümkün kılmıştır. Batı toplumlarındaki bu teknolojik değişim içinde Watts gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen birçok yeni makine, kendi içinde çalışma prensiplerini düzenleyen bir kontrol mekanizması ile aslında bugünün yapısal özelliklerine de zemin oluşturmaktadır ki aslında Postman'ın da belirttiği üzere⁷ İngiltere'de James Watts tarafından buhar makinesinin icadı milat olarak kabul edilmektedir. O tarihten itibaren önemli yeni buluşlar arasına on yıldan fazla bir zaman dilimi girmemiştir ve bu yeni buluşlar bir bütün olarak ortaçağ üretim biçimine (el emeği) son vermişlerdir. İcat edilen makineler, vasıfsız işçiler tarafından idare edilebilirdir. Bu durum kontrolü daha kolay üretim sistemleri ve daha ucuz iş gücü ile değişim anlamına gelmektedir. Bir

⁶ Keekok Lee, "Biology and Technology", **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, s.99.

⁷ Neil Postman, **Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni**, Çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006, s. 53.

sonraki aşama(bugün için en geçerli üretim süreci) makinelerin makine üretimi için adaptasyonudur.⁸ Postman'a göre pratik enerji kaynakları ve teknik beceriler Batı dünyasının maddi ve fiziki çehresini ebediyen değiştirmiştir.⁹

Buharlı makinenin ortaya çıkışı, zaman ve mekânın da artık ölçülebilir hale geldiği bir zamana denk gelir. Ebedi düzenin kurumlaşmış papaları tarafından yaşama geçirilen kutsal kitapların açık ettiği, sürekliliğin değişmez yasaları tarafından yönetilen ölümsüz doğayı ileri süren otorite, paranın görece özgür otoritesi ile yer değiştirmiş ve özellikle de insan emeğinin değeri artık ölçülebilir hale gelmiştir. Buhar gücünün yanına katılan türlü etmenlerle beraber toplum hızlı bir değişimin içine girmiştir. *Daha sonrasında telefon, otomobil, radyo gibi aletler ekonomistlerin domuz ilkesi dedikleri "bir şey iyiyse onun daha fazlası daha iyidir" ilkesi ile zaten büyülenmiş bir topluma çıkarma yapmıştır.* Yeni aygıtların kendilerince beslenen daha fazla iletişim kapasitesine ve sürate olan açıklık, yeni pazarlama teknikleriyle birleşince toplum içinde hızla yayılma ve topluma gittikçe artan bir hızda dönüştürme etkisine sahip olmuştur.¹⁰

Teknoloji ile şekillenmiş bir toplumun kökenlerinde adı geçen gelişmelerin dışında önemli bir etken de askeri alanda ihtiyaçlar ve taleplerdir. Savaş makinesi, standardizasyon ve kitle üretim safhasını hızlandırmıştır. Savaş silahlarının ateşinin mükemmelliğini artıran matematiksel hesaplar ve fiziksel deneyler, böl ve yönet yöntemleriyle cari endüstriyel sanatların meşguliyetlerinden ziyade askeri meşguliyetlerden daha çok nemalanmıştır. Savaş silahlarının tam bir incelikte ateşlenmeleri isteğinin, modern bilgisayarların icadıyla sonuçlandığı göz önüne alındığında bugünün toplumlarının kökenlerinde ne kadar etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.¹¹

⁸ Nielsen, **op.cit**, p.24.

⁹ Postman **a.g.e.** s. 53.

¹⁰ Joseph Weizenbaum, **Bilgisayar Gücü ve İnsan Aklı**, Çev. Türkan Yöney, İstanbul, Sarmal Yayın Evi, 1995, s.38.

¹¹ Mumford, **a.g.e.**, s.256-258.

Günümüzde bireyin, toplum, tabiat, ilerleme ve modernleşmeyle özdeşleşmiş dünya görüşünde anlamını bulan teknoloji ile bütünleştiğine işaret edilmektedir. Bu ferdi olarak insanın bir görüntüsüdür ya da daha geniş bir topluluğun parçası olarak çok daha verimli teknolojilerin yardımıyla tabiatı kontrol edip methederek, insanın maddi durumunu geliştirmeye ve iyileştirmeye çalışmaktadır. Bunun kaçınılmaz olarak insanlığın iyiliğine ve mutluluğuna götürdüğüne inanılır.¹² Modernliğin ilk ilkesi usa ve ussal eyleme inançtır. Bilim ve teknoloji, hesap, kitap ve kesinlik, bilimin sonuçlarının yaşamımızın ve toplumun giderek çeşitli alanlarına uygulanması bizim için modern uygarlığın gerekli ve neredeyse tartışmasız bileşenleridir. Önemli olan, usun ortak ya da bireysel birtakım çıkarların savunulmasına değil, kendi kendine ve kendini ekonomik ya da siyasal çerçevede algılamayan bir doğru kavramına dayandığının vurgulanmasıdır. Us, toplumsal yaşamın toplumsal olmayan bir temelidir, buna karşılık din olgusu ya da gelenekler ve görenekler, her ne kadar aşkın bir takım gerçekliklere gönderme yapıyor olsalar da, kutsal olan toplumsal bir gerçeklik olduğundan, toplumsal bakımdan tanımlanır.¹³

Aslında modern topluma yönelimle birlikte bizim, araçları, amaçları, süreçleri ve son çıktığı gibi amaçlarımızın öznelerini içeren sahte çevremizi kavramsallaştırdığımız ve üretim süreçleri ve kullanılan amaçları geniş bir bağlam içindeki sistem gibi algılamak eğiliminde olduğumuz iddia edilmektedir. Katz'a göre bu anlayış, teknoloji felsefesinin basit sorusu için mükemmel bir cevap verir. Deneyim ve bilgi (ki bilgi amaçları ve etkin kuralları da içerir) arasındaki ilişki, sistemler arasındaki ilişki ile formüle edilebilir. Sistem teorisinin bu kuramsal yaklaşım yöntemi bizim teknoloji içindeki geniş çeşitliliği ve teknolojinin kendi organizasyonel ve sosyal kapalılığı ile etkileşimini anlamamıza izin verir.¹⁴ Bir başka yaklaşım ile Andrew Feenberg teknolojinin iki farklı yönünü ya da seviyesini tanımlar: teknik nesnelerin ya da öznelerin fonksiyonel anayasası ana araçsallaştırmadır; oluşturulmuş nesne ve öznelerin asli idraki ikincil

¹² Chandra Muzaffar, "Alternatif Hareketlerin Metafizik Temelleri", **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s.10.

¹³ Alain Touraine, **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma**, Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.107.

¹⁴ Klaus Kornwachs, "Formal Theory of Technology?", **PHIL & TECH** 4:1 Fall 1998 p.50.

araçsallaştırmadır. Böylece, teknoloji iki belirgin yoldan insanları ve doğayı araçsallaştırır. Bu ayrım analitiktir bunun anlamı herhangi bir teknolojik şey ya da sistem içinde her iki bakış açısı da daima beraber ilerler.¹⁵ Diğer taraftan teknolojinin anlaşılmasına fenomenolojik bir yaklaşım ile bakan Heidegger e göre teknolojik ekipmanları anlayabilmek için sadece özelliklerini değil, aynı zamanda kullanıldıklarında insanlar için neyin mevcudiyeti olduklarını da tanımlamak gerekir. Kullanımdaki teknolojik yapılar genellikle insanların dikkatini çeker; ama gerçekte insan müdahalesini bastırırlar ki bu da aletler aracılığıyla gerçekleşir. Kullanımdaki aletler el altındadır; bağlantı ve dayanaklarının karmaşık yapılarının merkezleri gibi fark edilmeden kalırlar.

Teknoloji, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için güç anlamına gelmektedir. Teknoloji, gelişmiş ülkelerde karın arttırılması yönünde önemli bir araç olarak görülürken, gelişmekte olan ülkelerde zenginlik ve refahın yaratılması ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için stratejik bir araç olarak görülmektedir. Bilim ve teknoloji insanlık için ilerlemenin temel enstrümanları olarak görülmüştür. Bilim ve teknoloji sayesinde doğa hakkında güvenilir bilgiler toplanması cehalete, hurafelere ve acılara son verecektir. Toplum sağlığı, eczacılık, taşıma, üretim ve iletişim sahalarında görkemli gelişmeler bilim ve teknolojinin işbirliği sonucunda doğmuştur. Yeni toplum düzeninin yakıtı bilgidir; doğanın yapısı ve de insan ruhunun yapısı hakkındaki bilgi.¹⁶ Artık bilgi ve enformasyon ekonomik büyümenin kritik bileşenleri olarak kabul edilmekte ve teknolojinin de büyük ölçüde toplumun kapasitesini, hayat standartlarını, bunların yanı sıra ekonomik örgütlenmenin sosyal biçimlerini belirlemede etken olduğunu düşünülmektedir.¹⁷ Öte yandan teknolojinin etkin kullanımı, her iki tarafında karşı karşıya olduğu belki de en önemli sorundur ve kuşkusuz bu sorun gelecek yıllarda daha da kritik olacaktır.¹⁸

¹⁵ Andrew Feenberg, **Questioning Technology**, Routledge, London, 1999 p.202-208.

¹⁶ Postman, **a.g.e.**, s.75.

¹⁷ Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-1**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 s.100.

¹⁸ Richard Li-Hua "Definitions Of Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009 p.18.

Birçok gelişmiş ülkede araştırma ve geliştirme harcamalarının en az %60'ı spesifik ürün gelişimi ya da üretim sürecinin gelişimi harcamaları adı altında geliştirmeye ayrılmıştır. Bu teknolojinin anatomisine ve bilgi ile teknoloji arasındaki farka sahip olmak için önemlidir. Bilgi, bilginin ve yeni deneyimlerin birleştirilmesi ve değerlendirilmesi için bir çatı sağlayan çerçevelenmiş deneyim, değerler, bağlamsal bilginin ve uzman kavrayışın değişken bir karışımıdır. Gerçek, inançlar, yaklaşımlar, görüşler, hükümler, beklentiler, metodolojiler ve “*know-how*”dan oluşmaktadır ve aleni, zımnı, sembolik, somutlaşmış, akıl dolu ve tamamen kültürel bilgi gibi farklı biçimlerde var olur.¹⁹

Günümüzde bilgi ve bilime verilen değer ve öncelik bu kadar önem arz ederken OECD’yi oluşturan gelişmiş ülkelerin, bilimin kontrolünü ve içeriğini belirleme hakkını ellerinde tuttıkları ileri sürülür. Kalkınmakta olan ülkeler açısından kritik önem taşıyan, ancak genel çıkarlar, bilimsel çıkarlar açısından çok az şey vaat eden ya da ümit var bir piyasaya hitap etmeyen sorunlar, genellikle bilimsel araştırmalarda başı çeken ülkelerin araştırma programları dışında kalmaktadır. Neyin araştırılacağı konusu insanların ihtiyaçları ile paralellik göstermez. Bilimin iletişim ağlar ile küreselleşmiş olmasına rağmen iç dinamiklerine bakıldığında ya sorunlar için çözümler üretmeyerek ya da hayat koşullarının gelişmesini sağlayan sonuçlar verecek bir tedaviye yanaşmayarak dünya nüfusunun büyük bir bölümünün dışlanması sürecini yeniden ürettiği düşünülmektedir. Örneğin etkili bir sıtma aşısı on milyonlarca insanın, özellikle de çocukların hayatını kurtarabilir, ancak böyle bir aşının geliştirilmesine ya da Dünya Sağlık Örgütü’nün desteklediği ümit verici tedavi biçimlerinin dünya çapında yaygınlaştırılması çalışmalarına pek az kaynak ayrılır. Batı’da geliştirilen AIDS ilaçları Afrika’da kullanılamayacak kadar pahalıdır, oysa HIV vakalarının %95’i kalkınmakta olan ülkelere aittir. Çokuluslu ilaç şirketlerinin işletme stratejileri, bu ilaçları ucuza üretme ya da alternatif ilaçlar geliştirme girişimlerini baltalamıştır, zira araştırmaların temel aldığı patentlerin büyük bir bölümü bu şirketlerin denetimindedir.²⁰

¹⁹ **Ibid.**, s.20.

²⁰ Castells, **a.g.e.**, s.158.

Hem teknolojide hem de bilimde başlıca öncül, bilginin maddi ürünlerin, çevresel kontrolün artışında arzu edilebilir hiçbir sınırın olmadığı niceliksel verimliliğin haddi zatında amaç olduğu ve daha fazla genişlemek için her türlü aracın kullanılmasının gerekli olduğu nosyonudur.²¹ Artık bilginin, bilimsel ve teknolojik gelişme yoluyla fetih için kullanıldığı da ileri sürülmektedir. Bilginin prensipte açık ve demokratik olmasının kendi içinde bir güç olmak yerine insani ya da tabii gerçeklik üzerinde güç olarak kabul edilmesinin “bilgi kuvvettir” formülasyonu çerçevesinde tabiata yönelmiş gibi görünüyor olması aslında aldatıcıdır. Bilgi, insan düşmanlara karşı kaçınılmaz bir uygulama unsuru olan bir fetihtir.²²

Her ne kadar yüzeysel olarak aynı addedilse de teknoloji, üst kademe olarak görülen teknolojiyi kullanan yöneticilerin ya da işverenlerin idari bakış açılarından ya da alt kademeyi oluşturan işçi ya da bireysel kullanıcıların bakış açılarından yaklaşıldığı zaman çok farklı görülebilir. Sıklıkla, bu bakış açısı, büyük sistemlerin etkisinin yayılımının zaman ve mekân boyunca az çok eşit oranda olduğu fikrinden ayrılır- örneğin, haritalar otoyolların ve demiryollarının artan coğrafi dağılımını gösterir ya da istatistiksel tablolar ütü, buzdolabı, televizyon gibi elektrikli tüketici mallarının gittikçe artan her tarafa yayılma durumunu gösterir. Diğer taraftan, bireysel teknolojiler üzerine yerleşik mahallî çalışmalar -ki bazen tüketim çalışmalarından ilham alınır-, sıklıkla, kullanım alışkanlıklarında önemli değişiklikler bulur ve bütün bunların anlamı teknoloji alt kültürler içindir ve onların etrafında biçimlenir. Üretken sezgisel kullanıcıdan esinlenilmiş çalışmaların gösterdiği üzere bu, çok miktarda yaratıcılık ve icat kabiliyetini içinde barındırır. Çiftçilerin, Henry Ford'un “*model T*” arabalarını bir güç kaynağı gibi çiftlik işleri için adapte etmesini buna örnek gösteren Misa'ya göre bu kullanım biçimi klasik “*model T*” otomobili için yeni bir kullanım şeklini ortaya koymuştur. Aynı şekilde e-posta da Internet'in orijinal tasarımcıları tarafından hiç planlanmamış, desteklenmemiş ancak beklenmeyecek derecede yaygın popüler bir buluş olmuştur. Birçok kez sistem mühendisleri tarafından orijinalinde tasarlanmamış bu tür

²¹ Mumford, a.g.e., s.221.

²² Jorame Rovetz, “Bilgisayar ve Bilgisizlik”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, ss.101-114, s.104.

aktiviteler, bu tür cihazların ya da sistemlerin üreticileri tarafından sürdürülebilir ve ekonomik açıdan kârlı pazarlama stratejilerine dönüştürülebilir. Misa, ortaya koyduğu bu örneklerden hareketle teknolojiye toplumsal tabakalar ya da bireysel yaklaşım farklılıklarının, kullanıcıların belirli teknolojinin yeni amaçlarını ve etrafındaki yeni eylemlerini tanımlamada ve sezgisel olarak yakalamakta bir ajan görevi gördüğü sonucuna ulaşmaktadır. İşte bu noktada da teknolojilerin toplum ve kültür üzerindeki anlamlı etkisi ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan böyle bir tespit teknolojinin düzenli ve karmaşık tanımı üzerine karmaşık bulgular ortaya koymaktadır.²³

Geçtiğimiz bir kaç yüzyıl boyunca tekniklerin etkileyici gelişimine, içinde teknik aktiviteleri kapsayan daha iyi bir anlayışla eşlik edilmediği düşünülebilir. Aristo doğanın bir imitasyonu olarak addettiği için modern düşünce güçlük çekmeden onu hâkim bir güç olarak resmeder. Bu güç, Descartes'in dediği gibi kendinin efendisi ve doğanın sahibi olmak, Heidegger'in dediği gibi ele geçirmek ya da çerçevelemek hatta bazen yok etmek içindir. Diğer taraftan Samuel Butler ya da André Leori-Gourhan'ın ileri sürdükleri üzere her teknik, hâkim görüşün aksine modern ya da antik olsun yaşayan organizmanın doğal bir uzantısıdır. Sağduyu insanı doğa ile artık konumlamaz ama onunla karşı karşıyadır, kendi özünün sahibidir ve istediği vakit onu yeniden şekillendirmesi, onu yeniden daha iyi veya daha kötü yapay bir dünya ile değiştirmesi mümkündür. Bu bakış açısı Marks tarafından benimsenmiştir, varoluşçu filozoflar tarafından detaylandırılmıştır ve hatta *nomos*(toplumdaki yerleşik uygulamalar ya da yasalar) ve *physis*(doğa, nesnel gerçeklik) arasındaki eski ayrımın canlandırılması bağlamında belli bir antropoloji tarafından onaylanmıştır. Bu onay, özellikle insanların buluşlarının tamamı olarak kültür ile yabancı bir gerçeklik olarak tasarlanan doğa arasında bir karşıtlık kurar. Bir anlamda sofist bir yaklaşım olarak da adlandırılabilir bu bakış açısı, alet kullanan insan(homo faber)'in Promethan algılama biçiminin geçmişten gelen derin köklerini, anımsatır. Bu, emeğin bilimsel bölünmesi ile günümüzde artan çok yıllık bir

²³ Thomas J. Misa "History Of Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.8-9.

yanılmadan ziyade, tekniğin özüne dair gecikmeli sağlanan bir bilinçten dolayı değildir. Bununla birlikte insan ile doğa arasındaki yakın bağlantıyı sürdürmeye hizmet etmesi mümkün teknolojinin, özerk olarak, kültürün diğer bileşenlerine bağlı amaçlardan ayrılarak, insan bilimleri ve doğa bilimleri arasındaki boşluğu genişlettiği düşünülür.

1.1.1. Teknik Toplum

Teknik, dilimizde bir sanat, bir bilim, bir meslek dalında kullanılan yöntemlerin hepsi olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan fizik, kimya, matematik gibi bilimlerden elde edilen verileri iş ve yapım alanında uygulama, yol, beceri, yöntem olarak da kullanılmaktadır.²⁴

Birçokları tekniği insanlık tarihi içinde konumlandırmanın zorluğuna vurgu yapmaktadır. Bu insanlık tarihinin erken dönemlerinin ve insanlığın teknolojik gelişiminin, kayıt altına alınmış olsa bile geçmiş toplumlardaki kültürel kodlar gereği kimi zaman örtülü mitolojik hikâyelere, anılara ve varsayımlara dayanmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, teknoloji üzerine bir teori geliştirebilmek bağlamında üzerinde durulan önemli bir soru, felsefe bağlamında oldukça eski ve ciddi bir sorudur, bilgi ve pratik nasıl ilişkilendirilmektedir. Kültürün başlangıcından beri insanlık doğa hakkında çeşitli bilgiler edinmiş ve gelişmiştir. Atalarımızın hikâyeler ve balatlar, el yazmaları ve felsefi diyaloglar içinde kozmik, dinsel ya da mistik formlarda doğa üzerine edindikleri bilgi hakkında konuştukları ve bilgiyi bir sonraki nesle bu biçimlerle aktardıkları bilinmektedir.²⁵

Genel kullanımı ile teknik, bir eylemi daha kolay ve daha verimli gerçekleştirmemizi sağlayan kimi akli tutumlar ya da materyallere bağlı pratik yeteneklerimize verdiğimiz addır. Ama aynı zamanda bu terimi, daha kolektif bir isim olarak tüm teknikleri kapsayacak bir ifade olarak kullanılmaktadır. Tekniğin ele alındığı bütün bu bağlamlar, tekniğin eski moda adlandırmalarına işaret etmektedir.

²⁴ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988.

²⁵ Kornwachs, **op. cit.**, p.47.

Kesin sonuçlar elde etmek için kullanışlılığı ispatlanmış, kesin etkili yöntemlerin tümü (belli objelerin üretimi, belli uygulamalardaki performans ya da kesin amaçlara ulaşmak için) teknik olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda teknik, tüm teknikleri kapsayan kolektif bir terimdir ve biz, örneğin bir piyanistin ya da avukatın profesyonel yeteneğinde, bir zanaatkârın teknik becerisinden konuşurken genellikle bu terimi kullanırız. Bu tekniklerin her biri aslında belli bir beceriyi kullanma kabiliyetidir ve bu kabiliyet somut deneyimlerin aktarılması ve biriktirilmesi sayesinde oluşturulur aynı zamanda özellikle özenli eksersizleri gerektirir. Ancak bir anlamda bu etkinlikler, belirli bir bilginin eşlik etmesini gerektirmez edinilmiştir ve ezberden gerçekleşir.²⁶

Latinedeki teknik sanatlar anlamına gelen *technica ars* sözcüğü Fransızcaya *technique* olarak geçmiş, Almancaya da 18. yüzyılda *technik* olarak aktarılmıştır. Bu bağlantılarıyla sözcük, her türlü üretim becerisine ilişkin edim ve yöntemi anlatmaktadır. Sanattan spora, tarımdan dekorasyona her etkinliğe yayılmış durumda söylem içerisindedir.²⁷

Goyder'e göreyse teknik, teknolojinin bir parçasının formu olan bilginin belli parçalarına başvuru olarak anlaşılabilir. Örneğin kayak sınıflarından biri, paralel dönüş tekniklerini öğrenmek içindir. Ama mesela Alp kayakçılığı teknolojisi yalnızca dönüş tekniklerini içermez aynı zamanda ağırlık transferi için kinetik bilgisini, kavisli kenarların mekaniğini ve –bu örnek özelinde- botlar, kayak takımları ve giysiler gibi oldukça pahalı donanımı içerir. Ellul gibi özellikle Avrupa orijinli bazı yazarlara göre teknik ile teknoloji aynı şeyi ifade etmektedir.²⁸ 13. yüzyıl İslam filozoflarından Al- Jazari'nin tanımlamasına göre de teknik, kaldıraçta olduğu gibi,

²⁶ Evandro Agazzi, “Technique, Technology, and Modern Science”, **PHIL & TECH**, 4:2 Winter, 1998 p.2.

²⁷ Wolfgang Schadewaldt “The Concepts of Nature and Technique According to The Greeks” **Research in Philosophy & Technology**, Vol. 2, 1979, p.165.

²⁸ John Goyder, **Technology And Society: A Canadian Perspective**, Ontario, Broadview Pres,1997, p.10.

doğanın güçlerine karşı eylemlerin performansını artıran insan yapımı araçlardır. Her bir araç fiziğin dokunulabilir bir formunu verir.²⁹

Aslında Ellul'un teknik kavramı, İngilizcedeki yaygın teknoloji teriminin basitçe ifade ettiğinden çok daha geniştir. Ellul'a göre teknik insan faaliyetlerinin her alanında, mantıkla ulaşılan ve mutlak randıman veren metotların bütünüdür.³⁰ Böyle bir yaklaşımla bakıldığında teknik, teknolojik bakımdan en ilkel topluluklarda bile var olabilir görüşü ortaya çıkmaktadır. Manzur'a göre tekniğe bu şekilde bir bakış, kavrama bir çeşit evrensellik aşlamakta ve onu diğer evrensel beşeri kurumlarla eşit duruma getirmektedir. Bu yüzden teknik insan için din, sanat veya bilim gibi temel ve önemlidir.³¹

Mokyr tekniği doğa hakkındaki kullanışlı bilgi olarak tanımlamaktadır ve teknik aslında doğanın nasıl manipüle edilebileceği hakkında çözümler ya da yönergeler setidir. Tüm bu bilgiler ya insanların beyinde ya da depolama ünitelerinde yer alır. O'na göre, teknik, bir yazılım parçası ya da yemek kitabındaki bir tarif gibi nasıl en iyi sonuca ulaşılabileceğini aktaran yöntemler ve tasarımlardan oluşur ve genellikle bir takım bilgilerin son çıktısıdır. Tekniklerin tümü öğretilebilir, taklit edilebilir, üzerinde geliştirmeler yapılabilir. Teknik sistemlerin nasıl kullanılacağı kodlanabilir. Ancak birçok teknik sadece insanların beyinde depolanır ve taşınır. Mokyr bu teknikleri ustalık gerektiren ve insanların yeteneklerine bağlı olarak gelişen bilgiler olarak görür.³² Ellul'a göre tekniğin bu kısıtlılığı, geçmişte tekniğin bugün olduğu kadar önemli sayılmadığı gerçeğine işaret etmektedir. Bundan önce insanoğlu kendi kaderini teknik ilerlemeye bağlamamıştır. Teknik gelişmeyi insanoğlu bir tanrı olarak değil bir araç olarak değerlendirmektedir.³³

²⁹Thomas F. Glick, "İslamic Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.35.

³⁰ S. Perviz Manzur, Teknoloji Metafizikçisi, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, ss.135-152, s. 138.

³¹ **A.e.**, s.139.

³² Joel Mokyr "Knowledge, Tehnology, and Economic Growth During The Industrial Revolution" (Çevrimiçi) <http://faculty.wcas.northwestern.edu/~jmokyr/Groningen.pdf> 28 Ocak 2010, p.5-6

³³ Jacques Ellul, **a.g.e.**, s.37.

Heidegger ise tekniğin yalnızca araçsal, yalnızca antropolojik tanımı/belirlenimini, ilke bakımından dayanıksız bulur. Bu araçsal tanım/belirlenim, arkasında duran metafiziksel veya dinsel açıklamaya geri götürülmekle tanımlanamaz.³⁴ İnsan yaratabileceğini önce hayal etmeden pek az şeyi yaratabilir. Bir taş devri insanının hummalı bir şekilde baltasını yaparken onu nasıl kullanacağını provasını da yaptığını düşünebileceğimizi ileri süren Weizenbaum'a göre teknik olarak aletler ve makineler yalnızca insanın hayal gücünün ve yaratıcı yeteneklerini göstermez ve kesinlikle salt uysal bir dünyanın dönüştürülmesini sağladıkları için önemli değillerdir; onlar aynı zamanda kendi içlerindeki gebe simgelerdir. Olanak sağladıkları eylemleri yani kendi kullanımlarını simgelerler ve bir alet aynı zamanda kendi yeniden üretimi için bir model, simgelediği becerinin de yeniden icra edilmesi için bir senaryodur. Bütün bu yönleriyle de simgesel bir anlam kazanır ve böylece belli sonuçlara doğru eylemsel bir araç olarak rolünü aşar. Artık insanın dünyasının sembolik olarak yeniden yaratılmasının bir unsurudur. Pratikte bir araçtan ötedir, "techne" fikrinin de ötesin geçer. Çünkü bu bağlamda bir değişim aracıdır. İnsan için belirlenmiş dünyanın kopyasının bir parçasından ve atalardan kalan mirastan çok daha fazla bir şeydir.³⁵ Bunun dışında teknik, beceri, kabiliyetin, sanat ve el işçiliğinin göstergesidir bir anlamda kabiliyetler mahiyetidir. Teknik objeler zaman içinde insan tarafından yapılan objelerin kuşaktan kuşağa aktarılmasının sonucu olarak görülür.³⁶

Felsefede, teknoloji ile insanoğlu arasındaki ilişkiyi araştırmak Aristo'ya kadar uzanan köklü bir gelenektir. Bu geleneğe göre amaçlar ve araçlar arasındaki etkili ilişki genellikle gerilimlidir ve insanlığın var oluşu "techne"ye doğru, doğrulanır. Bu perspektife göre, teknolojideki değişimi yönlendiren faktörler birçok kez teknolojinin dışındandır- değişimin ardındaki yönetici güç toplumlardır. Teknik şeyler üretilirler ama karşılığında bizi yaratamazlar. Ancak yirminci yüzyılın ortalarında farklı bakış açıları tarafından araştırılan teknolojiye bağlı bir gelenek oluştu; değişimi

³⁴ Martin Heidegger, **Tekniğe İlişkin Soruşturma** Çev. Doğan Özlem, İstanbul, Paradigma Yayınevi,1998, s.64.

³⁵ Weizenbaum, **a.g.e.**, s.30.

³⁶ Belinda Barnet, 'Engelbart's Theory of Technical Evolution', **Continuum: Journal of Media & Cultural Studies** Vol. 20, No. 4, December 2006, p.513.

yönlendiren kurallar, teknik çevrelerin bir kısmı ve teknik söylemlerin kendileridir. Bu bakış açısına göre teknolojik değişimler insan toplumlarının değişimden daha hızlıdır; biz daima yetişmeye çalışırız. Doğduğumuz zaman, belirli bir teknik sistemin içinde doğarız ve kendi başımıza yükleniriz; bizi bir tür gibi şekillendirir.³⁷ İnsan organizmasının sınırlarını aşma ile organik tabiatın sınırlarından kurtulma tekniğin uğraştığı en eski temadır.³⁸ İnsan kendi yerine tabiatı işe koştugu ölçüde güç kazanır. Bu ise oldum olası tekniğin dayandığı ilkedir.

1.1.1.1. Antik Yunanda Techné

Martin Heidegger'e göre tekniğin ne olduğunu sorduğumuzda tekniğe ilişkin soru sormuş oluruz. Tekniği bir araç ve bir insan etkinliği olarak tasarımlamak tekniğin araçsal ve antropolojik bir yaklaşımla tanımlanmasına neden olmaktadır.³⁹

“Biri şöyle der: Teknik, amaç için araçtır. Diğeri de şöyle: Teknik, insanın bir etkinliğidir. Tekniğin her iki tanımı/belirlenimi (Bestimmung) birbiriyle bağıntılıdır. Çünkü amaçlar koymak, bunlara ulaşmak için araçlar yapmak ve kullanmak, insani bir etkinliktir. Araç, aygıt ve makinelerin yapımı ve kullanımı, bu yapılmış olanların ve kullanılanların kendileri, bunların hizmet ettikleri gereksinimler ve amaçlar tekniğin ne olduğuna ilişkindirler. Bütün bu donanımlar kompleksi, tekniktir. Bizzat tekniğin kendisi bir donanımdır veya Latince söylendiğinde instrumentum’ dur.”⁴⁰

Heidegger'in izinden gidildiğinde kelimenin kökeninde araç dışında aracı kullanabilme yetisi de karşımıza çıkmaktadır. Bugün kullanılan teknik (technique, technical, technic)⁴¹ teriminin kökeninde Antik Yunan kullanımı olan “tekhnikos” ve bu terimin türediği **techne** sözcüğü bulunmaktadır. **Techne** sözcüğüyle etimolojik olarak öncelikle Hint-Avrupa dil ailesindeki ağaç işçiliği ve marangozluk anlamına gelen *tekp* telaffuzunda karşılaşılmaktadır. Latince de yapmak, inşa etmek, düzenlemek, kurmak, dokumak, tekstil sözcüğünün kökünü oluşturan *texo* ve Eski

³⁷ **Ibid.**, p.510.

³⁸ Arnold Gehlen, **İnsan**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1954 s. 43.

³⁹ Heidegger, **a.g.e.**, s.45.

⁴⁰ **A.e.**, s. 44.

⁴¹ American Heritage Dictionary of the English Language, Third Edition Ed. Anne H. Soukhanov, Houghton Mifflin, 1992 s.7316.

Almancadaki “küçük balta” anlamına gelen *dehsala*’nın aynı kaynaktan çıktığına işaret edilir. Grek dilinde kök *tékton*’dur, mimar ve marangoz anlamlarını taşır; ayrıca buradaki *tékton* marangozun-mimarın ve bu gibi becerilerin imleyeni *techne*’ye ait olarak görülmektedir. “*Techne*’ye ait olan” anlamındaki **technikon** da sanatsal yetenek ve beceriye gönderimde bulunur.⁴² Bu sözcüğün anlamı bakımından iki şeye dikkat etmeliyiz. Birincisi, *techne*’nin yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hüneler için değil, fakat aynı zamanda zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılan bir ad olmasıdır. **Techne**, öne-çıkarmaya, *poiesis*’e aittir; o *poetik* bir şeydir.⁴³

Grek düşünürlerine göre karşılaşılan her şey “mevcut-olan”dır; fakat “mevcut-olan”, “mevcut-olmayan”dan çıkar, o öne çıkmış bir şeydir. Mevcut-olmayan mevcut olana çıkma ise, *poesistir* yani teknolojik üretim, sanat ya da zanaattır. Bu öne-çıkma, her şeyden önce *physis*’te kendini gösterir. Yani kesintisizce varlığa gelen şeyin kendi içerisinde mevcudiyete çıkmada kendini gösterir. **Techne** de bu öne çıkmanın bir formudur. Bir üretim bilgisidir yani bir şeyi biçimlendirerek var etmenin yolunu bilmektir. Heidegger’in anlattığı biçimiyle, **techne** bir bilgi türüdür; Grek dilinde üretmeye, inşa etmeye yönelik bilgi ve beceriyi anlatmaktadır. **Techne**’ye sahip olanların şeye ilişkin bilgi konusunda daha fazlasına sahip oldukları düşünülür, şeyin nedeni ve nasılı bilinir; bu bağlamda **techne** teorik bilgiye de yakındır. Heidegger’e göre **techne** yapma edimi olduğu kadar aynı zamanda bir bilme biçimi olarak karşımıza çıkar.⁴⁴ Zira bilme, bir şeyin biçim kazanmasından önce onun tahayyül edilmesidir.⁴⁵ Bu nedenle Heidegger, Grek kültüründe **techne** kavramını sanat ve sanat yapıtı olarak yorumlar. Başka bir deyişle insan, **techne**’de, sanat ve el becerisi aracılığıyla, bir şeyin öne çıkmasına katkıda bulunan diğer öğelerle (madde, görünüm ve çerçeveleyici sınırlar) birlikte etkindir ve bu öğeler

⁴² Schadewaldt, **op. cit.**, p.164-165.

⁴³ Heidegger, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁴ Martin Heidegger, **Poetry, Language, Thought** Trans by. Albert Hofstadter, NewYork, Harper&Row,1975 p.59-60.

⁴⁵ Martin Heidegger, “Sanatın Doğuşu ve Düşüncenin Yolu”, Çev. Leyla Baydar, **Patikalar Heidegger ve Modern Çağ**, Hasan Ünal Nalbantoğlu, İstanbul, İmge Yayınları,1997, s. 13.

birliğine katılır. Bu bakımdan zihin sanatları (teorik etkinlikler) da Grekler için *techne* 'ye aittirler.⁴⁶

Heidegger'in yaklaşımına karşın Antik Yunan düşünürlerinde, *techne*'nin ele alınış biçimi, bilginin kendi içinde kategorize edilmesine bağlı olarak, eylemsel ya da araşsal pratik uygulanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristo'nun *Nicomachean Ethics* adlı çalışmasında sunduğu düşünmenin 5 erdeminden (episteme, noûs, phronesis, sophia, techne) hareket eden Schwartz, bu erdemlerin aynı zamanda bilginin seviyeleri için bir harita olabileceği düşüncesiyle yaklaşmaktadır. Aristo'nun terminolojisinde gerçek ya da bilimsel bilgi anlamına gelen episteme, gerçek sabit objeler ve bu objelerin karakterleri, kendi iç dinamikleri hakkında neler bilebileceğimiz ile ilgilidir. Episteme, akıl yürütmenin bir tümünden gelim sisteminin merkezidir ve Noûs ile Sophia'yı oluşturmak için birleşir. Noûs, Aristo'nun sezgi için kullandığı terimdir. Noûs, anlamın ya da sonuç çıkarmanın özel kurallarını izlemez. Gösterge ya da kanıt olmaksızın temel prensipleri kavramak için bir insan yeteneğidir. **Techne** ya da "phronesis" den ortaya çıkar ve "sophia" yı oluşturmak için "epistme" ile birleşir. Noûs, bilginin yalnızca sezgisel tarafını kapsamaz o aynı başvurduğumuz zımni bilginin büyük bir kısmını içinde barındırır. "Phronesis" deneyimlere dayalı pratik akli veya deneye dayalı kendini tanımayı ifade eder. "Phronesis" in idraki ya da sonucu eylem ya da pratiktir. Temel ilkeler ya da evrensel gerçeklerle ilgili teorik bilgi için Aristo'nun kullandığı terim ise "sophia" olarak karşımıza çıkmaktadır. "Sophia", bilginin en üst seviyesini temsil eder. "Sophia" nın idraki ya da sonucu eylem içinde bulunmayabilir ancak "episteme" ve "nousun" uygulanması ve idraki ile geliştirilebilen teoride bulunur. Sonuç olarak matematik ya da mantık gibi bilginin katıksız hali olan "episteme", bilimsel bilgidir ve neden ve sonucun bilgisini içerir aynı zamanda bu bilgiyi indirger. "Phronesis", eylemler ya da bir şeyleri gerçekleştirmekle ilgili pratik bilgi anlamına gelmektedir. "Phronesis" pratik eğitimlerle ve öğrenilmiş eylemlerin deneyimlenmesi ile kazanılır. Aristo'nun bakış açısına göre "phroensis" i sadece karşılıklı gerçek deneyimlerin paylaşılması ile öğrenilebilirken "*techne*", uygulamacıdan öğrenciye kadar öğretilir. Bu

⁴⁶ Doğan Özlem "Heidegger ve Teknik", **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, Çev. Doğan Özlem, Martin Heidegger, İstanbul, Paradigma, s.16-17.

bağlamda “phronesis”, bir anlamda görgüdür. “*Techne*”, “episteme” içindeki durağan ilişkinin yerine değişebilir şeyler ile ilgilidir. “*Techne*”, bilginin dinamik doğasını yansıtır. Ayrıca ve belki de yapay zekâ ve karar destek sistemlerinin otomasyonu araştırmalarından dolayı pratikte oldukça zordur. Schwartz’ın çizdiği perspektiften bakıldığında Aristo, enformasyon teknolojileri tarafından ilgilenilen açıkça ayrılmış ve türü tanımlanmış bilgiyi bize sunmuştur.⁴⁷

Zimmerman da Heidegger’in sanat ile **techne** arasında kurduğu bu ilişkinin gerçekte ontolojik bir yaklaşım olup olmadığını sorgular ve böyle bir analiz Zimmerman’a göre teknoloji ile sanat arasındaki ilişkinin dolaylı bir gerçek olarak karşımıza çıkacağı sonucuna taşıyacaktır. Bu bağlamda sanatçının tekniklerinden söz etmek ile teknolojiden sanat olarak bahsetmenin anlamsızlığını vurgular.⁴⁸ Agazzi ise, **techne** teriminin sıklıkla sanat (art) olarak çevrilmesine rağmen, bugün için kullanımının kesinlik taşımadığını vurgular. O’na göre, Plato, Aristo ve Hipokrat gibi Grek düşünürlerinin bakış açısındaki **techne**’nin karakteristiği ile episteme arasında bir paralellik bulunmaktadır. Şöyle ki bilginin her iki tipi de deneysel olarak gözlemlenmiş şeylerin sonuçlarını gösterir. Episteme neyin bilindiği gerçeğine dikkatle odaklanır **techne** ile birlikte bu odaklanma verimli bir çalışma halini alır. İlk ilgi saf bilgiyedir ikincisi ise yapma ya da etmenin bilgisidir. Grek düşüncesinde **techne**, hali hazırda denenecek elde edilmiş pratik bilginin kavramsal doğrulaması için kuramsal farkındalığın talebini ifade eder. **Techne** pratik bilgiyi güçlendirir ve doğasındaki kuramsal bilgiden dolayı genişlemesini destekler. Ama bu onun yeni bir beceri ortaya konulması ya da etki ile ilişkilendirilmemesidir. **Techne**’nin karakteristiği “niçin” in araştırılması ile ilişkilidir.⁴⁹ “*Techne*” yi beceri tabanlı teknik bilgi olarak kabul eden Butler ve Murph’ye göre de Aristo, belirli bir görevi gerçekleştirmek için eylem odaklı ve beceri tabanlı teknik bilgi için “*techne*” terimini kullanmıştır. “**Techne**” nin gerçekleşmesi veya sonucu, bir şeyin üretimidir. “Poesis” olarak adlandırılan sosyal

⁴⁷ David G. Schwartz “Aristotelian View of Knowledge Management” **Encyclopedia Of Knowledge Management**, Ed. By. David Schwartz, London, Idea Group, 2006, p. 12-17.

⁴⁸ Michael E Zimmerman, **Heidegger’s Confrontation with Modernity: Technology, Politics, and Art**, Indianapolis, Indiana University Press, 1990 p.230.

⁴⁹ Agazzi, **op. cit.**, s.3-4.

yapıların üretimi ya da yapılması ile ilgili sosyal aktivitedir ve “*techne*”nin tatbikini içerir. **Techne** bazı pratik amaçların(ki bu amaçlar maddi ya da manevi olabilir) peşinde görevi gerçekleştirme tabanlı eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğini içerir. Böyle yaklaşıldığı takdirde **techne**, yöneticilere, profesyonellere, zanaatkârlara, işçilere ve bilim adamlarına, niçin, nasıl ve hangi sebepten sorularının birbirleri ile ilişkileri de dâhil olmak üzere anlaşılmasına olanak verir. Kaliteli zanaatkârın, artistin, müzisyenin, cerrahın, bilgisayar programcısının, fizikçinin, muhasebecinin ve diğerlerinin yeteneklerinin tamamı bu kategori içine girer. Diğer taraftan sosyal aktörlerin kendini bilmesi(self knowladge-phronesis) sosyal olaylardaki zamanla kazandıkları deneyim ve bu tür olaylar sırasında ortaya koydukları pratik eylemlerdeki yeteneklerinin bir sentezidir.⁵⁰

Yunan mitolojisine göre yaratıcı düşünce sanatı olan *techne* ateş ile birlikte, Prometheus tarafından insanlara verilmiştir. Plato'nun Diyaloglar adlı eserinde geçen efsaneye göre tanrılar dünya üzerinde hayatın başlaması için zamanın geldiğine karar verdiklerinde Prometheus ve Epimetheus'u bunun için görevlendirdiler. Prometheus yapılan çalışmaları denetleme görevini üstlenirken Epimetheus inşa etme işini üstlendi. Epimetheus, farklı canlı türleri arasında yaşam kabiliyetini adam akıllı dağıttıktan sonra-ki sıra insan neslini üretmeye gelmişti- gücünü tükettiğini keşfetti. Bu nedenle insanı çıplak, zayıf, herhangi bir özellikten yoksun ve hayvanlardan daha alt seviyede üretmeye mecbur kaldı. Bu felaketin giderilmesi için Prometheus, Ephaisyos'dan ateşi ve sanatları(ki tekniğin prensipleri anlamında), Athena'dan ise idrak kabiliyeti sanatlarını (ki bilimin ilkeleridir) çaldı. Bu nitelikler çeşitli şekillerde insanoğluna dağıtıldı ve hayvanlar üzerindeki üstünlüklerini güvenlik altına alabilmek, şeyler(artifackt) üretebilmek ve şehirler kurabilmek için bu yetenekleri kullandılar. Ancak toplum içinde yaşamın acizliği kendini gösterdi; birbirlerini öldürmeye başladılar, gruplar içinde bölünmeler başladı ve neslin tükenmesi tehlikesi baş gösterdi. Bu buhranlı anda Zeus; insan kaderinden çok endişe etti ve Hermes'i insanlara adalet ve tevazu ve siyasi erdemleri getirmesi için görevlendirdi. Bu

⁵⁰ Tom Butler and Ciaran Murphy, “Work and Knowledge”, **Encyclopedia Of Knowledge Management**, Ed. By. David Schwartz, London, Idea Group, 2006, p.887.

erdemler her bir insana tek tek verildi ve insanlar şehirlerinde ahenk için yaşayabildiler.⁵¹

Her ne kadar Aeschylus mısralarında zarifçe Prometheus'un bu hareketini insanlığın gelişmesi için bir armağan olarak tanımlasa da diğer Grek düşünürleri iyilik olarak tanımlamaktadır. Ancak Plato'nun anlatımına göre, Prometheus,'un yaptığı hırsızlıktır ve medeniyetleşme yolunda en önemli elemanlar olan ibadet, konuşma yeteneği, keşif, korunmanın sosyalleştirilmesini çalmıştır.⁵² İnsanlar bu yeni beceriyi suç ve adaletsizliği arttıracak şekilde kullandıkları için sosyal hayatın güzelliklerinden mahrum kalmışlardır. Böylece *techne* kendi yetersizliğini ispatlamıştır. Zeus, Prometheus'u yaptıkları için cezalandırmış, ama insan neslinin top yekûn tükeneceğinden korkarak Hermes'e insanlara adaletin ve diğerlerine duyulan saygının önemini bildirmesi ve insanların arkadaşlık ve birlik bağlarını yeniden yaratmalarını sağlaması için görevlendirmiştir. Diğer bir ifadeyle Plato, *techne*'ye tek başına sınırsız bir değer vermenin ve onu en önemli atfetmenin ne kadar tehlikeli olabileceğini vurgulamıştır.⁵³

Heidegger' e göre filozof varlığın açığa çıktığı şeyleri anlamamanın ötesine geçip varlığın açığa çıkmasına hâkim olma eğilimine girdiği zamandan itibaren bunu yapmakla var olanın oluş sebebinden varlıktan uzaklaşmaya başlamıştır. Heidegger'e göre modern teknik çağın gerçek kökeni, işte bu denetleme gerçeğinde yatar. *Tekhn, işşa edilen şeyi*, var olan şeyi, becerikli bir bilmedir, mevcut-olmaya doğru bir öne-çıkma tarzıdır, bir gizini-açma tarzıdır. Gerçekliği irdeleyen ve böylelikle onu kendi varlığı içerisinde apaçık kılan bir düşünme olarak felsefe de, kendi tarzında bir *techne* dir. Batı geleneği içerisinde metafiziksel düşünme, *techne'nin* ifadesini modern zamanlara doğru taşıyan bu felsefeden doğmuştur - fakat Grek filozofunun

⁵¹ Plato, **Complete Works** Ed. by John M. Cooper, Indianapolis, Hackett Publishing Company Inc., 1997 p.756-758.

⁵² J. William Humphrey, J. Peter. Oleson, A. Nielsen Sherwood, **Greek and Roman Technology : A Sourcebook : Annotated Translations of Greek and Latin Texts and Documents**, London, Taylor & Francis Routledge, 1998 s.7.

⁵³ Mario Radovan, 'Information Technology And The Character Of Contemporary Life', **Information, Communication & Society**, 4:2, 2001,p.241.

alımlayıcı tavrından çok, onun her şeyi denetlemek ve kendini insan olarak güvence altına almak isteyen tavrını ön plana çıkararak.⁵⁴

1.1.1.2. İnsan Evrimi Ve Teknik

Grek düşünürleri tekniğin gelişiminin açıklanmasında çoğunlukla tanrıların hediyesi veya direkt müdahalesini konu alan efsane ve mitler kullanmıştır. Bilinen birçok Grek filozofunun metninde birçok ölümsüz yardımseverden bahsedilir. Grek yaklaşımında doğa ve doğal fenomenler ise insanlığın teknolojik gelişimini açıklayabilmek için bir başka yoldur. Bu yaklaşımda doğa bir takım kaynaklar içinde hemen hemen kişileştirilir ve teknolojik gelişmeler onun tarafından onun tanrısal bir armağanıymış gibi algılanır. Çokça bilimsel analiz içeren bu metinlere göre, insanlığın gelişiminin ana nedenleri insanın yeteneklerinin ve kontrolünün dışındaki bazı elemanların bir araya gelmesi ile olmuştur. İnsanlık ve dolayısıyla tekniğin gelişim seyriindeki bir başka yaklaşım ise doğal evrim sürecidir. Bu yaklaşıma göre insanlık yetenekleri ile eşsiz bir tür olması nedeniyle, sürekli artan zekâsı ve arzuları tarafından yönlendirilen ihtiyaçları sayesinde güç kazanmıştır. Bu üç görüşte de insanlığın diğer canlılara göre biraz daha şanslı olduğu görüşü hâkimdir. Öte yandan insanların eşsiz yetenekleri sadece onların hayatta kalmalarını sağlamamış aynı zamanda onların diğer olasılıklara karşıda gelişmesini sağlamıştır. Bu adımlar, medeniyete doğru geniş bir çeşitlilik içindeki özel nitelikleri içerir ki belirli bir tutarlılık içinde kaynaklarımıza göre bu adımlar düşünme, elleri kullanma, konuşma, kurallar, yazma ve ateşi kullanmaktır.⁵⁵

Ateşi kullanma kabiliyeti, insanlık tarihinin erken dönemindeki teknik gelişim içinde birinci derecedeki fiziksel alet olarak dikkate alınmalıdır.⁵⁶ Taştan aletler yapabilme yeteneği tam olarak bilinmeyen hayvanlar krallığı içinde insanın atalarına diğer canlılara karşı bir üstünlük sağlamıştır. Diğer başka hiçbir tür ateş yakma yeteneğine sahip değildir. Bu görüşe katılan McNeil de ateş yakmanın insan ataları

⁵⁴ Özlem, **a.g.e.**, s.16-17.

⁵⁵ Humphrey, **op. cit.**, p.1.

⁵⁶ **Ibid.**, p.12-13.

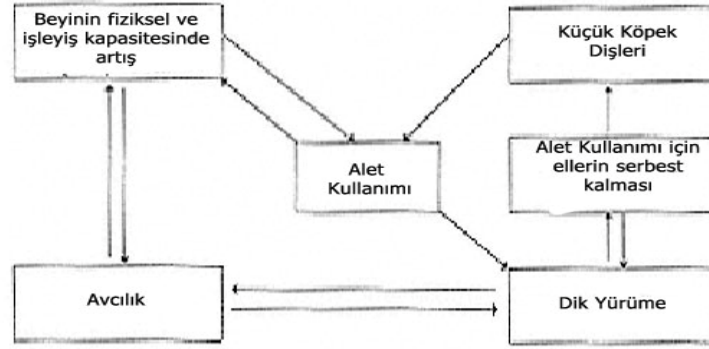
için kazandıkları en iyi başarı olduğuna ve bu yeteneğin diğer tüm başarıların başında geldiğine inanmaktadır. O'na göre ateş yakmak ile ateşi kontrol etmek aynı şey değildir. Doğada, güneş ışıklarının etkisiyle, volkanlarda, bilinmeyen kimyasal tepkimeler sonucunda ortaya çıkan doğal ateşin kullanılması açıkça ateş yaratmaktan önce gelmektedir. Erken kabile toplumlarında her hangi bir doğal ateş kaynağından başlamış olan kendi ateş kaynağını korumak ilgilenmek önemli bir görevdi ve her ne pahasına olursa olsun alevi korumak, beslemek ve bakmak gerekliydi. Ateşi kullanmak, ısınmak için, yemek pişirmek için, deri tedavileri için, vahşi hayvanlardan korunmak için ve gece karanlığı düştüğünde sosyalleşmek için önemlidir. Daha sonrasında ilkel bot yapımı, çanak, tuğla ya da kiremit fırınlamada, bakır ve demiri cevherlerinden ayırarak onlardan oldukça basit tekniklerle alet, silah ve süs yapımında ateşin yeri önemlidir.⁵⁷

Tekniği insanlık tarihi içinde konumlandırmanın zorluğuna vurgu yapan düşünürlerden Ellul bu zorluğun özellikle tekniğin ilk uygulama alanlarının tespitinden kaynaklandığına dikkat çekmektedir. Ellul'a göre teknik insanın en ilkel eylemlerdir.⁵⁸ Avlanma, balık tutma yiyecek toplama tekniğin en basit örnekleridir ve insan geliştikçe silah, giyim ve inşaat yapma teknikleri ortaya çıkmıştır. Tekniği insanlık tarihi kadar eski olarak gören araştırmacılar, en eski insan fosillerinin taştan yapılmış aletleriyle bulunduğu işaret eder. Arkeologların bulgularına göre alet kullanma homidus türüne kadar uzanmaktadır ve çekicin, kamanın, bıçağın iki buçuk milyon yıl önce taştan yapılmış örneklerine rastlanmıştır. Birçok antropologa göre alet kullanımı, insanı diğer primatlardan ayıran, insanlık evrimindeki en temel ve en eski yönelimdir.⁵⁹

⁵⁷ Ian McNeil, "Introduction: Basic Tools, Devices and Mechanisms", **An Encyclopaedia Of The History Of Technology**, Ed. by Ian McNeil, London and Newyork, Taylor & Francis, 2002, p.7-9.

⁵⁸ Ellul, **a.g.e.**, s.32.

⁵⁹ John Goyder, **Technology And Society : A Canadian Perspective**, Ontario, Broadview Pres, 1997 s.5-6.

Şekil 1: İnsan Evrimi Ve Alet Kullanımı Modeli⁶⁰

Goyder'e göre beynin kapasitesinin ve boyutunun artması, küçük köpek dişleri, dik yürüme, ellerin serbest kalması, avlanma ve alet kullanımı insan evriminin karşılıklı etkileşim içindeki önemli faktörleridir.⁶¹ McNeil ise dik yürümenin teknolojik gelişmenin miladı olduğuna inanmaktadır. Dik yürümek ön ayakların serbest kalmasını ve böylelikle önce sopa, taş gibi şeylerin kavranmasını daha sonrasında elle bunlara şekil verilerek basit aletler yapılabilmesini mümkün kılmıştır.⁶² Önemli olarak görülen nokta ise en eski aletlerin bile gerçek birer icat olmaları yani bu aletlerin örneğine tabiatta rastlanmayışıdır. Gehlen, bıçağın, çivinin, tekerleğin ya da düğüm gibi şeylerin doğada örneği olmadığına işaret eder. O'na göre eksik organların eksikliğinin giderilmesi ilkesi tekniklerin altında yatan en önemli nedendir; bu tür icatlar insanlarda bulunmayan bedeni organların yerini tutmaktadır. İnsanların boynuzları, sivri köpek dişleri ya da kürkünün olmayışı silaha ve ateşe olan ihtiyacı arttırmıştır.

Gehlen'e göre insan organların eksikliğini aletlerle, içgüdülerin eksikliğini ise zekâyla telafi etmektedir.⁶³ Bu düşünce, Ernest Kapp'ın geliştirdiği ve teknolojik nesnelere insanın bedensel organlarının izdüşümü olarak gören yaklaşımla örtüşmektedir. Bununla alakalı olarak, Arnold Gehlen insanlığın "Mangelwesen" (karakter eksikliği) olarak görülmesi gerektiğini ileri sürer. Sonuçta insan iş gören, dünyayı değiştiren bir varlıktır; zekidir bunun sebebi ise özelleşmiş organlara ve

⁶⁰ John Goyder, *Technology And Society: A Canadian Perspective*, Ontario, Broadview Pres, 1997, s.6.

⁶¹ Goyder, *op. cit.*, s.7.

⁶² McNeil, *op. cit.*, s.6.

⁶³ Gehlen, *a.g.e.*, s. 39.

doğuştan gelme davranış biçimlerine haiz olmamasıdır. İnsan dünyayı teknik yardımıyla değiştirir, bunun içinde ya kendine organlar icat eder ya organların iş gücünü artırır yahut ta genel olarak kendi eylemlerini dış dünyaya gördürür ki bu da makine dediğimiz şeydir. Makine sayesinde bedenle yapılan ağır işten kurtulan yahut kendilerini kafayla çalışmaya hasredenlerin sayısı gitgide artmıştır. Gehlen'e göre mademki insanın gelişmesinde tabiat onun zekâsı lehine organlarıyla içgüdülerini kısmak yolunu tutmuştur o halde denilebilir ki teknik medeniyetin ilerlemesi tabii gelişmenin tuttuğu yolda ilerlemektedir. Tabiat insanın gelişmesinde hangi yolda çalıştıysa teknik gelişme de aynı yolda çalışmaktadır.⁶⁴

Özetle düşünce, insanın doğada hayatta kalabilmek için eksik yönlerini teknoloji ile kapatması fikrine dayanır. İki yaklaşım da teknolojik olarak belirli insan olasılıklarını değiştirme, insan kapasitesini artırma ya da insanları bazı yüklerden kurtarmak için araçsal bir rol verir.

Feenberg'e göreyse her somut teknik başarı, sağladıkları ve fonksiyonları açısından dünyanın algılanması için tahmin yeteneği sunar. Düşünür, bu algı yeteneğini temel araçsallaşma olarak tanımlamaktadır ve ona göre teknik aktivitenin nesnelere, bu temel araçsallaşma çerçevesinde tanımlanır ve kendi doğal bağlamından izole edilir. Bu bakış açısına göre bu durum zekiliğin yetisidir ve insanları birçok diğer türden ayırır. Çocuk kutuları üst üste koyarak bir kule yaparken aynı zamanda kutuları kendi kullanım bağlamından ayırmakta, kullanım kapasitesini arttırmakta ve aslında dünyasal teknikler ile bunu yapmayı öğrenmektedir. Heidegger'in kontrol için hazırlık olarak adlandırdığı gerçeklik ilişkisi, insanoğlunun var oluşuna ait bir özelliktir ve başparmağı kullanabilme kabiliyeti düşünüldüğünde kendi içinde var oluşsal bir armağandır.⁶⁵

Homo-sapiens'in görülmesinden bu yana, sosyal bir hafıza yapısı insan evrimindeki tüm sorunları domine etmiştir. Bu kaniya göre teknoloji insanı bir tür olarak yaratmıştır. Teknolojik evrimi, insan ile madde arasında insanın dışa vurduğu

⁶⁴ A.e., s.41.

⁶⁵ Feenberg, *op. cit.*, p.198.

teknik formlardaki ilişki olarak tanımlayan Leroi-Gourhan'ın öne sürdüğü üzere teknoloji kendi iç evrim dinamiklerine sahiptir ve bu dinamikler bizim evrimimizi sessizce ileri doğru iter. O'na göre, teknik içindeki genetik karakter ve insan kapasitesinin dışa vurumu (**exteriorization**) ile ortaya çıkan serbest hafıza tarafından, insanın evrimi karakterize edilmiştir. İnsanlık evrim süreci boyunca diğer türler gibi evrimin doğal yapısına ayak uyduramamıştır. Ancak alet kullanımı ile birlikte insan pençelerini ve dişlerini kullanan primatlardan farklı bir yapıya doğru sıçramışlardır ve bu insanlığa genetik olmayan avantajlar sağlamıştır. Leroi-Gourhan'a göre bu haricileşmenin izlerini modern teknolojilerde izleyebiliriz: aletler ve insani hareketler makinede şekillenmektedir, operasyonel hafıza –ki teknik olarak tanımlamaktadır- otomatik cihazlarda bulunmaktadır. Fransız Antropolog sürekli gelişen bir organizasyon yapısıyla birlikte tekniğin kendisine has sürekli bir gelişim yapısı olduğunu iddia etmektedir. Kendi içinde bir dinamizme sahip olan tekniğin evrimi, insan evrimine paralel bir çizgide hareket eder ancak kendini organize eder. Tekniğin evrimi tamamen insani olmayan bir *techno-logic* sistematik içinde işlemektedir.⁶⁶

Teknolojik gelişimi açısından insanlık tarihi çalışıldığında kapsamı birbiriyle örtüşen yedi çağa ayrılabilceğini bildiren McNeil'e göre, bu çağlar:⁶⁷

- Kolayca bulunabilen ağaç, kemik ya da taştan basitçe elle şekillendirilerek üretilen alet ve silahların kullanıldığı ve ateşin kontrol edildiği göçebe avcı-toplayıcı çağı
- İşlerdeki uzmanlaşmanın artmasının desteklediği sosyal yapılanmadaki değişimin görüldüğü arkeologların metal çağı
- İlk saatin ve ilk matbaa baskının olduğu çağ, bilginin standartlaşmaya ve geniş alanlara yayılmaya başladığı ilk makine çağı
- Buhar gücünün ilk uygulamalarıyla beraber, fabrika üretiminin geri dönülemez şekilde el yapımı üretimin yerini almaya başladığı seri üretim çağı
- Tüm sosyal hayatın ve ekonomik alanların etkilendiği buhar gücünün en etkili olduğu çağ

⁶⁶ André Leroi-Gourhan **Gesture and Speech**, Trans. By. Anna B. Berger, Cambridge, MIT Press, 1993 s. 264.

⁶⁷ McNeil, **op. cit.**, s:5.

- Hemen hemen 50 yıl gibi bir sürede buhar gücünün yerini alan ve birincil güç kaynağı olan içten yanmalı motor çağı
- İnsan hayatını daha öncekilerden daha hızlı ve daha radikal değiştirmeye söz veren günümüz elektrik elektronik çağı

1.1.1.3. Tinsel Uygulama Olarak Teknik

İlk teknik uygulamalara sihir tekniklerini ekleyen Ellul, bu dini uğraşının ve diğer uğraşların sınırlı bir teknik uygulamaya işaret ettiğini savunmaktadır. Teknik aracılığıyla insan çevresini manipüle ederek çevresinde bir denge kurabilmekte ve kendisine yarar sağlayabilmektedir. Malinowski gibi antropologlar ve geç dönem fonksiyonalistleri, sihir ritüellerinin, balıkçılık ya da çiftçilik gibi çalışma gruplarının birleşmesi ve motive olabilmesini sağlayan bir fonksiyonu olduğunu bildirirler.⁶⁸ Tekniğin bir sonucu olarak insanoğlu doğayı kontrol edebilir hale gelmiştir. Ellul'a göre maddi tekniğin gücü insanın bilemediği açıklayamadığı gizemleri de kontrol altına alabilmesini sağlamaktadır. Görüşlerini Masson-Oursel'e dayandıran Ellul'a göre manevi bir teknik olan büyü reçeteleri sayesinde düşman güçler insana itaat etmiştir:

“Masson-Oursel bunu teyit ediyor. O, insanın çevresine karşı kullandığı bir araç olarak sihrin temelde “etkinliğin skolastisizmi” olduğunu; sihrin pragmatik olduğunu, bununla birlikte objektif denmesi gereken bir kesinliği (hassaslığı) olduğunu ve de o etkinliğin yalnızca belli “kutsama ve ehliyetleştirilmelerde” gösterildiğini ortaya koyuyor. Masson-Oursel, doğru biçimde, sihrin teknikten önce var olduğuna, aslında sihrin tekniğin ilk ifadesi olduğuna inanıyor.”⁶⁹

Sihir ve teknoloji arasındaki ilişki bağlamında sihri tek başına çalışmayan basit bir teknoloji olarak gören fikirler mevcuttur. Sihir teknoloji gibi, canlı ve cansız varlıkları ile dünyayı kontrol ve kendi çıkarları için kullanmayı dener. Sihrin çekirdek yapısı, onun da doğanın tekdüzeliğine inancı çerçevesinde bilim ile aynı

⁶⁸ Val Dusek, **Philosophy of Technology An Introduction** Oxford, Blackwell Publishing Ltd ,2006, s.168.

⁶⁹ Ellul, **a.g.e.**, s.34–35.

düzlemedir.⁷⁰ Mumford'a göre daha bencil tutkular ve faydacı istekler, bilimin gelişmesinin en başından beri, büyü ile birlikte önemli bir rol oynadılar ve bu düşünceler, Descartes'in sert önermelerinde dahi görülmektedir:

“Hayatta oldukça yararlı(kullanışlı) bilgiye ulaşmanın ve genellikle okullarda öğretilen spekülâtif felsefenin yerine, en az zanaatkârlarımızın ürünlerini bildiğimiz açıklık ve kesinlikte ateş su hava yıldızlar semahat ve bizi kuşatan tüm cisimleri bilme yoluyla pratik bir metot keşfetmenin mümkün olduğunun idrakine vardım. Biz bu araçları, uygulandıkları tüm kullanımlara da tatbik edebiliriz. Ve böylece, kendimize tabiatın efendileri ve sahipleri payesini verebiliriz.”⁷¹

Sihrin erken modern bilim ve modern dünya görüşü için katkıda bulunan bir dizi dünya görüşünün bir parçası olduğu fikri sıklıkla dile getirilir. Malinowski'ye göre, teknoloji, çıkarlar için kullanılabilirdiği takdirde çıkarlar için kullanıma alışkındır, ancak sihir kontrolün kaybolduğu yerlerde kullanılır. Wittgenstein'a göre sihir, daha canlı bir aktivite olması münasebetiyle teknolojiden tamamen farklıdır. Sihir, birinci olarak pratik dış etkileri hedeflemez, daha çok iç duyguların dışa vurumudur. Hatalı fiili inançları içermez, intikamın kızgınlığı ya da erotik ihtiraslar için yapılan sihirler gibi duyguların dışa vurumudur. Malinowski'nin yaklaşımı ile sihir, yanıltmanın bir türü ya da teknolojinin bir uzantısıdır. Wittgenstein için sihir, gerçek olmayan, bilimsel olmayan ve fiziksel dünyanın yönlendirmesi ile ilişkili olmayan fiziksel teknolojilerden tamamen farklı bir şeydir. Belli bir dereceye kadar sihir, psikolojik teknolojinin bir türü olarak düşünülür. Teknolojinin kapsamlı bir tanımlaması içinde teknoloji nasıl tüm alet ve kültürü kapsayacak şekilde genişletildiyse kültürün bir ögesi olarak sihir teknolojinin bir parçası olarak kabul edilir.⁷² Dusek'e göre ise kimyasal tıbbın öncüsü Paracelsus, evrenin sonsuz olduğu fikrini yayan ve güneşin bir yıldız olduğunu ilk iddia eden isim seyyar hafıza uzmanı ve sihirbaz Giordano Bruno, Pitagoras ve Mısır Tanrısı Toht ya da Hermes Trismegistus'un da dâhil olduğu diğer antik dönem bilgelerinin de bildiği yer çekimi kanunu yeniden keşfeden Newton sihir ile bilim arasındaki ilişkide göze çarpan

⁷⁰ Dusek, **op. cit.**, s.162.

⁷¹ Mumford, **a.g.e.**, s.136.

⁷² Aktaran, Dusek, **op. cit.**, s.163.

örneklerdir. Diferansiyel problemleri ve simgesel mantığı geliştiren Leibniz ikili sayı sistemini Antik Çin Bilgini Fu Hsi'nin geliştirdiğine inanmıştır.⁷³

Teknoloji toplumlarında yaşayan çok sayıda insanın hala sihir benzeri çeşitli türde inançları vardır. New Age olarak da adlandırılan ve içinde pek çok eğitimli insanın yer aldığı son yılların yükselen yaklaşımı içinde sihrin yükselen bir değeri vardır. Owen ve Turschwell'in ileri sürdükleri üzere 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca bilimsel ve teknolojik süreç içindeki inancın en yüksek olduğu nokta geniş biçimde gizli güçlere inanan hareketlerde de görülmüştür.⁷⁴

Tekniğin araç olduğu tasarımı insanı teknikle doğru bir bağlantıya sokmaya yönelik her girişimi koşullandırır. Her şey, tekniği araç olarak uygun şekilde manipüle etmeye bağımlıdır. Söylendiği gibi, tekniği “tinsel yönden elde tutmak” gerekir. Ona hâkim olunmalıdır. Tekniğe hâkim olma iradesi ne kadar elzem hale gelirse teknik de o kadar insanın denetiminden kaçıp kurtulma tehdidinde bulunur. Bu noktadan bakıldığında modern teknik de amaçlara bağlı bir araçtır görüşü doğruluk kazanır.⁷⁵

1.1.1.4. Doğudan Batı'ya Teknik

Birçoklarına göre tekniğin menşei Doğu'dur.⁷⁶ Ellul tekniğin ilk geliştiği yerlerin, büyük ölçüde Yakın Doğu olduğunu ve bilimsel temel açısından çok az özellik taşıdığını ileri sürmektedir. Batı'ya nazaran güneşin erken doğduğu topraklar üzerinde özellikle pratik tekniklere dayalı alet kullanımından yararlanma ve geliştirme Batı toplumlarına göre çok daha etkin ve hızlı gelişmiştir. Özellikle Batı toplumlarının modernliğe doğru uzanan evriminde kullandığı bir takım teknolojilerden yola çıkarak Castells de teknolojiyi doğu ile ilişkilendirir. Çin'i dünyanın en gelişmiş uygarlığı olarak nitelendiren Castells kilit icatların Çin'de

⁷³ *Ibid.*, s.162.

⁷⁴ *Ibid.*, s.163.

⁷⁵ Heidegger, **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, s.45.

⁷⁶ Dusek, **op. cit.**, s.92.

Avrupa'dan çok daha uzun zaman önce hayata geçtiğini söylemektedir. Bu ilişkilendirmeye katılan Dusek'e göre geleneksel Çin sadece teknolojik anlamda Batıdan ileride değildi aynı zamanda pek çok batılı teknolojik araç da Çin'den Avrupa'ya geçmişti. Çinlilerin, Batılıların onlardan manyetik pusula hakkında öğrendikleri bilgilerden yüzyıl önce, dünya yüzeyi üzerinde sapma ve manyetik alan çizgileri değişen haritaları bulunmaktaydı.⁷⁷ Demir sabanın icadı, Avrupa'nın mekanik saati kadar dakik su saati, tekstil alanında ip eğirme çarkı, su enerjisinin keşfi, okyanus yolculuklarına dayanabilecek gemi teknolojisi, kâğıt ve matbaa, gibi birçok teknik Çin'de Avrupa'dan önce devreye girmiştir. Çin gibi Arap bilimi ve teknolojisi de ortaçağ Batısından çok daha yukarıdaydı ve batı bilimi ve mantığının canlanması için bir kaynak teşkil etti. 12. yüzyıl boyunca Arap metinleri Latinceye çevrilmiş ve bu ilişki 17. yüzyıla kadar sürmüştür.⁷⁸ Castells'den 300 yıl öncesinde pozitivist bilimin öncülerinden Francis Bacon da matbaa, barut ve pusulanın tüm dünyayı değiştirdiğini, dünyadaki hiçbir imparatorluğun, hiç bir mezhebin, insan yaşamına bu mekanik buluşlar kadar büyük güç ve etki yapamayacağına inanmıştır.⁷⁹ Aynı şekilde Karl Marks da 3 büyük keşfin burjuva toplumunu başlattığına işaret eder. Barut şövalye sınıfını yerinden ederken, pusula dünya üzerinde yeni marketlerin ve kolonilerin keşfedilmesini matbaa ise bilimin yeniden doğmasını sağlarken Protestanlığın da bir aracı olmuştur.⁸⁰

Avrupa'ya hâkim olan Antik Yunan medeniyetinin teknik anlamda Doğu'nun Çin'inden daha geride olmasını teorik bilim insanlarına, pratik teknisyenlerden daha çok değer verilmesine bağlayan McNeil, Antik Yunan medeniyetinin, astronomi, matematik gibi alanlarda katkılarının oldukça önemli olmasına karşın, aşağı tabakayı etkilemek için tapınakların azametini arttıran mekanik aletler üretme amacı dışında büyük kâşiflere sahip olmadığının altını çizer. Antik Yunan'da tapınak oyuncağı gibi görülen buluşlara Romalılar daha pratik bir yaklaşım sergilemişlerdir.⁸¹ Diğer

⁷⁷ *Ibid.*, s.169-173.

⁷⁸ Castells, *a.g.e.*, s.8-9.

⁷⁹ Francis Bacon *The New Organon Book-1* Ed. By. Lisa Jardine, Michael Silverthorne Cambridge, Cambridge University Press, 2003 s.100.

⁸⁰ Karl Marx, "Division of Labour and Mechanical Workshop", *Economic Notebooks*, ch. 35, (Çevrimiçi) <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1861/economic/ch35.htm> 20 Haziran 2009

⁸¹ McNeil, *op. cit.*, p.18.

tarafından kimi görüşlere göre Antik Yunan medeniyetinin doğuşu ile felsefe ve bilim arasında “niçin”in keşfedilmesi arasında sıkı bir ilişki başlamıştır. Dönemin filozofları, varoluşun ve evrenin yasalarının nedenlerini araştırmakta, örneğin diğer medeniyetler, rakamları ve şekilleri deneysel olarak keşfedip pratik yöntem ve hesaplamalar için kullanırken Grek matematikçileri sayıların ardında yatan nedenleri ve varoluşla ilişkisi üzerine ilgilenmişlerdir. Agazzi’ye göre Grek filozoflarının, bu dürtünün peşinden giderek insanın farklı alanlarda kullandığı değişik çeşitlilikteki bilgiyi neden “sorusuyla” araştırmaları kaçınılmazdı ve bu türlü bir hareket de Greklerin kullandığı **techne** kavramını ortaya çıkarmıştır.⁸² Greklerin yaklaşımı ile teknik kavramı eylemlerimizin neden olduğu etkiyi ve bunları birbirine bağlayan nedenselliği ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bizler pratik yaratıklarız ve yeni teknikler yaratmaya yönelik tercihimiz ve bu konudaki yeteneğimiz sayesinde yüksek derecede açıklık ve verimlilik elde ederiz.⁸³ Ancak tekniği bir insan etkinliğinden ayıran bakış açıları, tekniğe evrim dizgesi içinde kendi iç dinamiklerine sahip bir yapı olarak yaklaşmaktadırlar. Bu yaklaşımlardan birini öne süren Bernard Stiegler, tekniklerin (dil, maddi kültürel artefaktlar ve tekniklerinin tamamını içeren) kendi çevresini inşa ettiğini ve kendi organizasyon yapısını geliştirdiğini iddia etmektedir. Teknik sadece bununla sınırlı kalmaz ki o insanın bir tür olarak evrimleşmesi sırasında hafızasının yazıya dökülmesiyle desteklenmiştir. Fransız filozofa göre bizler, biyolojik bir tür olarak, teknik ile çevrili bu yapının içine doğarız ve onu kendimizinmiş gibi algılarız; teknik dışımızda bize bağışlanmış genetik yetenekler gibi vardır ve bizden sonrada varlığını devam ettirir.⁸⁴ Ancak dikkat edilmesi gereken husus bu kalıtım ve aktarım yapısının bizim için doğal olmamasıdır. Biz onunla doğmayız, bizim genetik hafızamızda değildir. Bizim genetik programımızın dışında kaydedilir ve taşınır. Diğer bir deyişle, biz tekniğin içine doğarız ve deneyimlerimiz doğrultusunda onu kazanırız.⁸⁵ Bir teknik olara dil bu yapının anlaşılması için mükemmel bir örnektir. Genetik değil

⁸² Agazzi, **op. cit.**, s.3.

⁸³ Postman, **a.g.e.**, s.162.

⁸⁴ Bernard Stiegler, Our Ailing Educational, Trans By. Stefan Herbrechter, **Institutions Culture Machine**, Vol 5 (Çevrimiçi) <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/view/258/243> 06 Aralık 2009.

⁸⁵ Barnet, **op. cit.**, s.512.

kazanılmıştır. Kendi tarihine sahip karmaşık bir yapısı vardır. Bizden önce vardır biz onun içine doğarız ve bizimle birlikte gelişir ve bizden sonra var olur. 14. yüzyılın büyük düşünürü İbn-i Haldun, Aristo'nun hanedanların yükselişi ve düşüşü teorisi ile kardiği Aristotalyen bir yaklaşımla el sanatları ticaretinin felsefesini açıklarken tekniğin kuşaklar arasında geçişine de farklı bir ışık tutar. Haldun, Muqaddimah adlı eserinde öncelikle hem eylemi hem de düşünmeyi kapsayan el sanatlarının öğrenilmek zorunda olduğunu vurgular. Yani, teknolojinin zihinsel bileşeni (ilim) belirli el sanatları uygulamaları (amal)'na hâkimiyette bilgi kaynağıdır. Yetenekler bir süre sonra rutin haline gelip alışkanlıklar tarafından yürütülür: Bir alışkanlık kesin hareketlerle tekrarlana tekrarlanarak mükemmel hale gelir. El sanatları gözlem yoluyla öğrenilebilir ve çırağın kazandığı yetenekler sadece öğretim kalitesinden değil aynı zaman da öğretim alışkanlıklarından da kaynaklanır. Bu göz önüne alındığında el sanatları yeteneği gerçekliğin içindeki potansiyelden dönüştürülür.⁸⁶

Erken dönem toplumlarında teknik sadece belirli dar ve sınırlı alanlara uygulanmıştır ve teknik çaba, zevk tecrübesi yanında ikinci planda kalmıştır. Aletler amaçlar doğrultusunda azdır ve aletlerin eksikliği işçinin yeteneği ile karşılanmıştır. Çünkü endüstri öncesi toplumlarda aletlerin kullanım ihtiyaçları ile sınırlıdır ve bu durumda aletlerin kendileri ile pek ilgilenilmez. Modern öncesi tekniğin yöresel olduğu ve çok yavaş yayıldığı ise bir başka vurgulanan noktadır. Bu yöresellik ve ağır evrimi her ne kadar tarafsız olmasa da kültür ile ilişkisini daha içten kılar. Tekniğin evrimsel yavaşlığının tabii sonucu, onun insana adapte edilebilirliğidir. İnsanlar hemen hemen bilinçsizce teknikleri aynı seviyede tutmuş ve onların kullanım ve etkisini kontrol etmiştir. Bunun (modern çağlarda olduğu gibi) insanların tekniklere adapte olmasından değil, tersine tekniklerin insanlara boyun eğmesinden kaynaklandı düşünülür. Teknik bir arzudan değil, estetik düşüncelerden de kaynaklanan “mantıksız” olsa da zengin bir amaç çeşitliliği vardı. Aynı şekilde, aletlerin kendileri gibi teknik işler de hemen hemen her zaman estetik kaygılara bağlı kaldılar. Manzur'a göre, erken dönem ekonomik ve siyasi araştırmaların içinden çıkılmaz bir şekilde ahlaki olarak kendine eğilmesi; yüceltilen ahlaki değerlerin

⁸⁶ Aktaran, Glick, **op. cit.**, s.35.

yayılmasına ve gelişmesine öncelik tanınması, teknik ilerlemenin ertelenmesine neden olmuştur.⁸⁷

İnsanların doğa ile mücadelelerinde kendi var oluşlarından kaynaklanan zayıflıkları kapatmak için geliştirdikleri ve Gehlen'in deyimıyla eksikliklerin giderilmesi ilkesi olarak da düşünebileceğimiz araç ve pratikleri teknik adı altında topladığımız takdirde tekniğin yavaş evrimine rağmen yaşamın tamamına yayılması onun gelişiminin en dikkat çekici özelliğidir. Bir deyime teknik yalnız insanın organlarıyla kalmayıp organik hayatın tümünü içine almıştır. Teknik her gün biraz daha organik tabiatı elimine etmekte böylece organik tabiatın ürünleri yerine tekniğin ürünleri geçmektedir. İlk önce odunun yerine madenler sonra plastik maddeler geçmiştir. Yakıt-odun yerine kok kömürü, deri yahut keten ip yerine çelik tel mumla aydınlatma yerine elektrikle aydınlatma indigo ve kırmızı gibi tabii boyaların yerine sentetik boyalar teknik ile insan hayatına girmiştir.⁸⁸

Rönesans' da antik yunan düşünürlerinin öne sürdüğü bakış açılarının her biri ciddi anlamda değiştirilmiştir. İnsanın önceliğinin doğanın üzerinde olduğu güçlü bir iddia haline gelmiştir. Regnum Hominis'in kuruluşu doğanın kullanımı, bağımlılık ve doğanın manipülasyonu arasında tecrübe edilmiş doğanın ötesinde bir üstünlüğün belirtisi gibi görünmektedir. Tarafsız bilgi fikri, ortadan kalkmamış ancak doğa üzerinde hâkimiyet kurmak ve egemenliği pekiştirmek için insanlığa yardımcı kullanışlı bir bilgi fikrine sıkı bir şekilde bağlı hale gelmiştir. Öte yandan böyle bir doğa-teknik yaklaşımına karşı çıkılan Frankfurt Okulu düşünürlerinin iddialarına göre, doğanın toplumun koşulları üzerindeki anlamını ve koşulları efektif bir şekilde kontrol etme kapasitesini kaybetmek üzere olduğu bir tarih yalanı olarak karşımıza çıkar. Buradaki referans, elbette, doğa bilimlerinin doğası değildir, içinde yaşayarak var olduğumuz ve kendimizi bulduğumuz yerdir. Bu doğa kendinden ortaya çıkar; toplumun makineleri tarafından tamamen çevrilemez. Frankfurt okuluna göre insan

⁸⁷ Manzur, **a.g.e.**, s. 144.

⁸⁸ Gehlen, **a.g.e.**, s. 39-40.

doğası, kendi gücünü aşan bir durum içinde, gayrı meşru hazlar, mücadeleler ve sanrılarla tanımlanan bağlamlarda tarihsel bağlamın dışına çıkar.⁸⁹

Sonuç olarak yeni bilimler aslında bilginin yeni bir tipinin inşa programını tamamlamak için insanlığa imkân veren detaylı ve açık bilginin bir neticesi gibi görünmektedir, ama yeni bilimler henüz icat edilmemiş ya da denenmemiş eylemlerin ve araçların planlanması imkânını verir. Somut problemlerin çözümü için bilimsel bilginin uygulaması, geniş anlamda makine denebilecek planlanmış ve inşa edilmiş bir araç ile tipik bir şekilde bağlıdır. Makinenin çalışmasının nasıl ve niçini bilinir.⁹⁰ Bugün makineleşme sosyal bir olgu olarak kendine özgü bir sosyal düzendir ve sadece pazarlanabilir, tüketilebilir, bir teknik ürün ya da mal değildir. Her ne kadar fabrikalar, mühendislikler, araç-gereçler ve hesaplaşmalarla ilgiliyse de makinenin salt kendisiyle hiçbir ilişkisi yoktur.⁹¹ Ellul'un yaklaşımı gözetildiğinde teknik içerik kazanmış, kendi başına realite haline gelmiştir. Artık bir araç ve aracı değildir. Kendi başına bir nesne, dikkate almamız gereken bağımsız bir gerçekliktir.⁹²

1.1.2. Teknolojik Toplum

Batı düşünce geleneğinde 17. yüzyıl Bilim Devrimiyle yaşanan köklü dönüşüme paralel olarak doğa, mekanistik; bilim, determinist, felsefe ise pozitivist bir karakter kazanmıştır. Kadim düşüncenin canlı, organik, kutsal tabiat tasavvuru, yerini mekanik saat gibi kusursuz işleyen determinist bir makine-evrene bırakmıştır.

Eğer bir şey yapmak ya da etmekle ilgili olarak edinilen saf ve basit bilginin etki alanını teknik olarak adlandırırsak, bu durumda yararlarından dolayı bilinçli olarak yapılan daha fazla boyutlu eylemleri ifade etmek için kuramsal bilginin

⁸⁹ Andrew Feenberg *Critical Theory of Technology A Companion To The Philosophy Of Technology*, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.148.

⁹⁰ Agazzi, *op. cit.*, s.4-5.

⁹¹ Şeriati, *a.g.e.*, s.26.

⁹² Ellul, *a.g.e.*, s. 75.

zemininden beslenen başka bir terim bulmak durumundayız. Bu yeni terim ise teknolojidir.

Bununla birlikte yaygın görüş, teknoloji düşüncesinin kesin olarak, Antik Yunan'daki teknik kavramının yansıması olduğudur.⁹³ Tekniğin fiziksel yansıması olarak görülen aletler, genel karakteri itibariyle bir birim(insan) tarafından yapılan ve pratik sonuçları olan araçlardır. Aristo'ya göre teknolojik araçlar, doğal bir nesne türü olarak görülmemelidir; nesnelere, doğada bulunmazlar ama yaratıcılığın ürünüdürler.⁹⁴ Randall Dipert ise teknolojik nesnelere onu üretmeyi planlayacak kadar etkin olan kişiler tarafından yapılmış araçlar olarak karakterize edilmesine katılmakla birlikte, “artefakt” olarak adlandırdığı teknolojik nesnelere, aletlerin özel durumları gibi ya da enstrümanların özel durumları gibi kabul etmesi bağlamında analizini genişletir. Bir araçla kastedilen düşünce, biri tarafından belli bir sonuca yönelik belli bir amaçla kapasitesi dâhilinde kullanılmasıdır. Alet ise fiziksel olarak değiştirilen, belli bir araçla daha etkili olarak belli bir sonuca hizmet etmektedir. Artefakt, Dipert'e göre, belli bir amaçla değiştirilen, özellikleri etkenlerce belirlenmiş, bir faktör tarafından tanımlanmış, daha sonra bunun için ya da diğer başka kullanımlar için kasıtlı olarak değiştirilebilir aletlerdir. Bu tanımlama aynı zamanda etkinlikler ve yaratıcılığa da uygulanabilir; teknolojik nesnelere (artefaktlar) pratik amaçlara hizmet ederler.⁹⁵

Diğer taraftan teknik kavramı teknolojinin içinde bir süreç bir yapı olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu düşüncelerden birine göre teknik, işgücünün, çalışma sürecinde amacı yerine getirmek için kullandığı bir yol, materyal, makine ve araçlar gibi işgücünün enstrümanlarının tümünü kapsamaktadır. Bu haliyle hem sosyal dinamik(çalışma süreci) hem de sosyal çelişkiler (örneğin emek işgücü ve makine arasındaki) teknolojinin bu elemanının doğasında vardır.⁹⁶ Modern tekniği daha

⁹³ Agazzi, **op. cit.**, s.3.

⁹⁴ Peter-Paul Verbeek And Pieter E. Vermaas, “Technological Artifacts”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009 p.165.

⁹⁵ Randall R. Dipert, **Artifacts, Art Works, and Agency**, Philadelphia, Temple University Press, 1993, p.17.

⁹⁶ Li-Hua, **op. cit.**, p.20.

önceki tekniklerden kıyaslanamayacak ölçüde farklı bir şey olarak tanımlayan Heidegger, yeniçağın tekniğinin gücünü doğa bilimlerinden aldığını ve aynı zamanda yeniçağın bilimlerinin de teknik ağıta ve ağıtın inşasındaki ilerlemelere bağlı olduğunu vurgular. Diğer taraftan modern tekniğe hâkim olan, doğaya onun söküp alınabilecek ve depolanabilecek enerjiyi tedarik etmesi şeklinde makul olmayan bir talebi dayatan bir meydan okumadır. Bu bir kömür madeninden elde edilen enerjide açıkça görülebilir. Yeryüzü şimdi bir kömür madeni bölgesidir ve toprak da bir maden yatağıdır. Aynı zamanda köylünün önceleri ekip biçtiği ve düzene soktuğu tarla, düzene sokmanın itina göstermek ve bakımlı tutmak anlamlarına geldiği zamanlarda görüldüğünden farklı bir şekilde görünmektedir. Bugün ise gelinen noktada tarım motorize olmuş bir besin endüstrisidir, diğer taraftan bir zamanlar köylünün çalışması tarlanın toprağına meydan okumazken kömür çıkarmak ve depolamak daha farklı tezahürleri ortaya çıkarır.⁹⁷

Teknolojinin tekniğın modern bir formu olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu ileri süren Agazzi gibi düşünürler ise, gerçekte teknolojiyi sadece uygulamalı bir bilim gibi anlaşılabilecek tekniğın yeni bir branşı olarak görürler. Diğer taraftan teknolojik uygulamaların, halen daha bilimdeki gelişmelerin az çok bağımsızlık yapısı kazandırdığı teknik sürecin geniş dilimi olduğunu da kabul eder ve teknolojinin, etkinliğı bağlamında herhangi bir bilimsel yola ihtiyaç duyulmayan ve tamamen ampirik olarak keşfedilmiş kullanışlı bilgi ve araçların birikiminin geleneksel yolunu takip ettiğini de iddia ederler.⁹⁸ Aslında bilim de teknoloji de teorik olarak ele alınmış ve uygulamalı ya da deneysel olarak eylemlenmiş olayların öngörüsü ve kontrolünü amaçlamaktadır. Ama uzun yıllar boyunca teknolojiyi bilimsel bilginin, şeyleri yeniden üretilebilir bir biçimde yapmanın yollarını belirlemek için kullanılması olarak algılanmıştır.⁹⁹ Bununla birlikte teknoloji, daha genel olarak tek tek insan ve insan türünün hayatta kalmasını desteklemek için bir araçsal anlama sahiptir. Ancak teknolojinin iletişimsel söylem ve eylem hedeflerine

⁹⁷ Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, s.55

⁹⁸ Agazzi, *op. cit.*, p.6

⁹⁹ Castells, *a.g.e.*, s.38

ilişkin toplumsal amaçların üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı ve o amaçları değiştirmeyi planladığı iddia edilir.¹⁰⁰

1.1.2.1. Teknoloji Terimi Üzerine Tartışmalar

Teknoloji üzerine yapılan çalışmalarda üzerinde birleşilen nokta teknolojinin doğası gereği kesin çizgiler ile tanımlamasının beraberinde getirebileceği handikaplardır. Thomas J. Misa teknolojinin kendi karmaşıklığı içinde tanımlama çabalarının politikanın özünü kavramaya çalışmak kadar zor olduğunu iddia etmektedir. O'na göre, bir kaç deneyimli uygulamacı, tarihçi ve sosyal alanda çalışan bilim adamı kapsamlı bir şekilde teknolojiyi tanımlamayı denemiştir. Dussek'e göreyse teknolojinin tanımlanmasında belli bir izlek takip edilir ise bazı genel kurallara ulaşılabilir:

- Teknoloji tanımı ne çok geniş ne de dar olmalıdır. Bu şu anlama gelmektedir, tanımlama bizim tasarımılamadığımız şeyleri tanımlamak için kullanılmamalı ve bu tanımlama şeyleri hariç tuttuğu için çok sınırlı olmamalı aynı zamanda bu şeyleri çatısı altında toplamalıdır.¹⁰¹
- Tanımlama döngüsel olmamalıdır. Örneğin her şey teknolojikmiş gibi teknolojiyi tanımlamamalıyız ve bununla birlikte teknolojik betimlemesi her şeyin teknoloji ile alakalı olduğu gibi düşünülmemelidir.
- Teknoloji tanımlamasında mecazi dil veya metafor kullanmamalıyız.
- Teknoloji sadece negatif açıdan tanımlanmamalıdır. (Çoğu durumda tamamen negatif bir tanımlama, terimin uygulanma aralığı için yeterli bir limit sunmayabilir. Zıtlıkları içeren bir tanımlama dinleyicileri karşıt terimler arasındaki farklılıkları bilebileceğini farz etmelidir.

¹⁰⁰ Hans Radder "Science And Technology: Positivism And Critique" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, , Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.62

¹⁰¹ Dusek, **op.cit.**, p.37

Öte yandan teknoloji ile alakalı konular üzerinde çalışan birçok tarihçi de, çoğunlukla sunulmuş ve üzerinde tartışılan belirli örneklerden yola çıkarak teknoloji tanımları geliştirmişlerdir. Bu bakımdan yirminci yüzyılın konu ile alakalı birçok çalışması elektrik, endüstriyel üretim, taşıma gibi büyük teknolojik sistemler üzerine odaklanmıştır.¹⁰²

Bir terim olarak teknolojinin yerleşik ve sınırlayıcı bir tanımlamasını yapmaya karşı duranlardan Karatsu da teknolojiyi geniş bir perspektiften tanımlamayı tercih etmektedir. Karatsu'ya göre bizim ihtiyaç ve isteklerimizi ya da belirli işlevleri gerçekleştirmek için antik çağlardan beri birikmiş, doğa kurallarının ve fenomenlerinin insan aklıyla yorumlanmasının bir kombinasyonunu sunmaktadır.¹⁰³ Bir diğer ifadeyle, teknoloji, insanoğlunun yararı için bir şeyler yaratmalıdır. Li-Hua ise teknolojiyi, ameli problemlerin çözümü için doğal dünya algılayışımıza uyguladığımız bir tür araç olarak tanımlar. Bu teçhizatlar (yapılar, binalar ya da ekipmanlar gibi) ile "software" ların (uygun örgütsel ve kurumsal düzenlemeler ile birlikte yetenekler deneyim ve bilgi gibi) kombinasyonudur.¹⁰⁴ Öte yandan teknoloji, ürün dizaynı ve üretim sürecinin performans özellikleri ve karakteristiğine göre belirli spesifik bilgi olarak da tanımlanmaktadır.¹⁰⁵ J.K Galbraith teknolojiyi, bilimin sistematik uygulamaları ya da eylemsel görevler için bilgi olarak tanımlamıştır. Galbraith'in tanımı sosyal organizasyonlar ile diğer sistemlerini birleştirir bir tanımdır.¹⁰⁶ Teknolojiyi basitçe bilgi, hak ve hizmet paketi olarak tanımlayan Contractor ve Sagafi-Nejad¹⁰⁷, teknolojiyi belirli bir üretimi gerçekleştirmek için birleştirilen ya da imal edilen seçilmiş girdilerin belirli bir ortalamasından meydana gelen bilgi olarak tanımlayan Maskus¹⁰⁸ ve diğerlerine bakıldığında da teknolojinin

¹⁰² Misa , **op.cit.**, s.8.

¹⁰³ Hajime Karatsu, "Right Technology: Transferring Technology That Is Needed," *Intersect*, October,1990, p. 10–13.

¹⁰⁴ Li-Hua, **op.cit.**, p.19.

¹⁰⁵ Carol Carlson Dean, Jane LeMaster, "Barriers to International Technology Transfer", **Business Forum**, 20 (1), Winter-Spring 1995, p.19.

¹⁰⁶ Dusek **op.cit.**, s.35.

¹⁰⁷ Farok J. Contractor, and Sagafi-Nejad "International Technology Transfer: Major Issues and Policy Response." **Journal of International Business Studies**,12 (2),(Fall, 1981), pp. 113-135.

¹⁰⁸ Keith E. Maskus. (2004). "Encouraging International Technology Transfer," Issue Paper, no.7. (Çevrimiçi)

http://www.iprsonline.org/unctadictsd/docs/CS_Maskus.pdf 23.11.2009.

tanımlanması uğraşısında tüm değerlendirmelerin epistemolojik ve metodolojik problemler ile uğraştığı sonucuna varılabilir.¹⁰⁹

Dusek'e göre teknoloji tanımlaması genel olarak 3 basamakta kategorize edilebilir. Bunlar Araç olarak teknoloji, kural olarak teknoloji ve sistem olarak teknolojidir.¹¹⁰

1.1.2.1.1. Teknoloji Araçtır

Muhtemelen teknolojinin en belirgin tanımı onun araçlar ve makineler gibi görüldüğü tanımdır. Genellikle teknoloji üzerine kurulan tahayyül, roketler, enerji santralleri, bilgisayarlar ve fabrikalar gibi şeylere endekslidir. Makine ve aletler gibi algılanan teknoloji somutlaşır ve kolayca kavranabilir. Bu durum ise açıkça belirtilmese bile teknolojinin daha fazla tartışılmasının arkasında yatmaktadır. Mumford araçlar ve makineler arasında bir ayrım ortaya koymuştur. Buna göre kullanıcılar araçları doğrudan yönlendirebilirken, makineler kullanıcının becerisinden daha bağımsızdırlar.¹¹¹

Bu yaklaşım teknolojinin açıklanmasında metafor kullanımı tarafından karakterize edilebilir. Teknoloji, insan vücudu ve organlarının fonksiyonel bir projeksiyonu gibidir hipotezi, gerçek dünyaya doğru, insan yeteneklerinin dışa vurumu ile adeta bağlanmıştır. Böyle yapıldığı zaman, dışa vurulmuş fonksiyonlar, uzatılmış, tahkim edilmiş ve optimize edilmiş kabul edilir. Bunların hepsi araç kullanımı ile olur; teknoloji, insanlığın eksik kalan taraflarını dengeleyebilmek adına dünyanın işlendiği bir ortamı işleyen bir enstrüman gibidir. Teknolojinin yaratımın rolünün geriye kalan uzantısı gibi olduğu Dessaur ve diğerleri tarafından öne sürülmüştür ve teknolojiye bu bakış bazen insan geleceği ile eş süreli ya da antropolojik bir sabit gibi kavramsallaştırılır.¹¹²

¹⁰⁹ Misa, **op. cit.**, p.7.

¹¹⁰ Dusek, **op. cit.**, p.30-32.

¹¹¹ **Ibid.**, p.30.

¹¹² Kornwachs, **op. cit.**, p.51.

Diğer taraftan Hua'ya göre teknoloji çok farklı tasvirleri akla getirirse de bugün için haber değerinden dolayı biraz da medyanın etkisi ile bilgisayar, iletkenlik, elektronik yonga seti, genetik mühendisliği, robot teknolojileri, manyetik demiryolları gibi yüksek teknoloji endüstrileri ile sınırlı bir yaklaşım içinde ele alınmaktadır. Ancak, bilim, mühendislik ve matematikle teknolojiyi sınırlamak aynı zamanda teknolojiye diğer destekleri de gözden kaçırmaya neden olur. Aslında teknoloji makineler, üretim süreçleri ve yeniliklerden daha fazlasını içerir. Her ne kadar bugün için yazılım boyutu ön plana çıkmış olsa da geleneksel olarak, teçhizat üzerine yoğunlaşmıştır.¹¹³

Dusek'e göre bu teknolojiyi dar kalıplar içinde tanımlamaya örnek teşkil edebilecek ortak çağdaş eğilimdir ve bütün makine teknolojisini yok sayarak teknolojiyi sadece bilgisayarlardan ve cep telefonlarında anlamlı kılar. Bu bağlamda Skinner'ın görüşlerine odaklanan Dusek'in iddiasında, B.F Skinner'ın teknoloji içinde tüm insan aktivitelerini konumlandığı varsayımları da bir şekilde belki de geniş anlamda teknolojinin tanımlanmasında bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Skinner'a göre insani eylemler koşullanmış ve kendi kendine eylemler olarak ayrılır ve onun için koşullanma davranışsal teknoloji olarak kabul edilir. İlgili bir hareket avcı toplayıcı toplumlardaki ilahiler ya da endüstrileşmiş toplumlarda çeşitli politik inanışlara benzer teknolojik faaliyetlerin motivasyonel aparatlarının bir parçası gibidir. Böylece teknoloji ve kültür arasındaki ayrımı silmek teknoloji ile kültürün tümü içinde yer alır.¹¹⁴

1.1.2.1.2. Teknoloji Kuraldır

Ellul'un teknoloji anlayışı bir başka tanımlama çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yaklaşımlara göre teknoloji araçlardan daha ziyade kurallardır. “Software” ların “donanım” lara karşı olması vurgulamadaki farklılığı karakterize etmek için bir başka yol olabilir. Teknoloji, amaçlar ve sonuçların ilişkisinin dokularını içerir. Skinner'ın psikolojik teknolojisi, Mumford'un mega makinesi ya da

¹¹³ Li-Hua, **op. cit.**, p.18.

¹¹⁴ Dusek, **op. cit.**, p.38.

Ellul'un teknikleri bu teknoloji yaklaşımı için problem teşkil etmezler. Sosyalist Max Weber'in öne sürdüğü rasyonalizasyon fikri içinde ki Ellul'un görüşleri de buna benzerdir. Batının yükselişini bilim, hukuk ya da bürokrasi olsun ya da olmasın kurallarla yönetilen sistemlerin terminolojisi içinde karakterize eder. Fiziksel aletler ya da makineler bu sürecin merkezinde değildir daha ziyade amaçlar ve sonuçların modellerinin geliştiği bir yapıdır.¹¹⁵

Teknik ile teknoloji arasındaki ayırım insanlık ve onun ürettiği dünya arasındaki ilişkide ciddi bir değişim yaratmıştır. Ama aynı zamanda kimileri tarafından teknik kurallar ve standartlar teknolojik bilginin önemli bir miktarı ve parçası olarak kabul edilir. Teknik kurallar ve standartlar açısından yaklaşıldığı takdirde bir başka vargı, var olmaları için bir profesyoneller topluluğu gerektirmesinden dolayı doğal fenomenlerden farklı oldukları ve bu standartlar ve kuralların sıklıkla kolektif bir karar verme sürecinin sonucu ortaya çıkan sosyal yapılar olduğudur.¹¹⁶ Agazzi teknik ile teknoloji arasında bifürkasyon (kaotik bir süreç) olduğunu ileri sürer ve ona göre teknik açısından bifürkasyonun yapay bir dünya yaratmış olması hali hazırda doğrudur. Ancak teknik açısından yaklaşıldığında bu bir yandan insan doğasının ihtiyaçları doğrultusunda dış dünyanın evcilleştirilmesi anlamına gelmektedir ayrıca bu yapay dünyanın büyümesi, yavaş ve bölük pörçüktür ve bu durum insan tarafından üretilmiş şeylerin doğal çevreye adaptasyonu için yeterli süreye izin verir. Teknoloji bağlamında bakıldığında ise, dış dünya gerçekte evcilleştirilmemiştir daha ziyade insan eliyle üretilmiş şeyler tarafından değiştirilmiştir ve yapay dünya hızlıca karmaşık ve geniş bir şekilde büyümektedir.

Teknoloji, bizim insani ve sosyal ihtiyaçlarımıza göre tasarlanmış olmalıdır, teknoloji sorumlu eylemlerimizin sonuçlarını desteklemelidir. Teknoloji refah, ekonomik gelişmişlik ve bolluğa hizmet etmelidir. Gerçek ihtiyaç ve eğilimleri temsil etmelidir. Son olarak bu görüş insan amaçları için normal bir yol olarak

¹¹⁵ Dusek **op. cit.**, s.30-31.

¹¹⁶ Anthonie W. M. Meijers And Marc J. De Vries "Technological Knowledge" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp. 70-74, p.72.

bağdaştırmayı dener. Teknolojik anlatımlar belirli koşullar altında normatif bir öze sahip olduğundan beri teknoloji normatif bir yapının yansıması ise o zaman teknolojik bilgi tamamen tanımlanamaz.¹¹⁷

Teknoloji içindeki her bir gelişme geleneksel tekniklerin azar azar gelişmesindeki gibi lokaldır ama etkileri ve sonuçları teknolojik sistemin kompleks ve sayısız sonuçlarından dolayı hızlı bir şekilde küresel hale gelir. Bu bağlamda, kasıtsız, açıklanamaz ve beklenmeyen sonuçlar herhangi bir yeni teknolojik kavrayışın sonucu olabilir. Teknolojinin bu alışılmadık özelliği, üretimlerimize doğru tutumlarımızın değişmesi gerekliliğini ortaya çıkarır. Teknik bağlamında insan kendini ihtiyaçları doğrultusunda doğayı kullanarak doğaya adapte olabileceğine inanmıştır ve Bacon'un deyimiyle bu doğaya boyun eğmekle mümkün olabilmektedir. Böylece sanatın kurallarının basit tanımlamasından da anlaşılacağı üzere insanın teknik eylemlerini düzenlemesi bir tür doğadan edinilen bilgeliğe ya da doğa ile ahenk içinde olmaktan kaynaklanan güvenden kaynaklanmaktaydı. Teknoloji ile birlikte şu an çok farklı bir konumdayız: yapay dünya doğanın özüne sahip değildir; insanlar tarafından yaratılmış ve doğanın bağımsızlığını sürdürmektedir.¹¹⁸

1.1.2.1.3. Teknoloji Sistemdir

Üretim ilişkileri bağlamında hareket eden Castells de teknolojiyi doğayı kontrol etmenin anahtarı olarak betimler. Üretim toplumsal açıdan karmaşık bir süreçtir ve unsurlarının her biri kendi içinde farklılaşır. Buna bağlı olarak insanoğlu, kolektif bir üretici olarak hem emeği hem de üretimi örgütleyenleri kapsar. Castells'in ifadesiyle madde, doğayı; insanın değiştirdiği doğayı, insanın ürettiği doğayı, insan doğasının kendisini ifade etmektedir. İnsanın binlerce yıllık edimlerini doğal ortamı topluma dâhil etmiştir. İş sürecinde emek ile madde arasındaki ilişki üretim araçlarının, enerji, bilgi ve enformasyon temelinde madde üzerinde

¹¹⁷ Kornwachs, **op. cit.**, p.52.

¹¹⁸ Agazzi, **op. cit.**, p.6-7.

kullanılmasını içermektedir. Castells teknolojiyi bu ilişkinin özgül biçimi olarak tanımlar.¹¹⁹

Teknoloji, fikirler diyarından gelen somutlaşmış bir varlıktır. Teknolojinin bu idealist bakışı insan eliyle yapılmış olanın(artifact) ontolojik statüsüne göre ontolojik bir sorunun cevabını vermeyi dener. Bu tanımlama bağlamında teknolojinin amaç-araç arasındaki ilişki doğrultusunda amaç-etki ilişkisinin dönüşüm olduğu ileri sürülmüştür. Bundan başka, araçsal bir sistem aracılığıyla teknolojinin tüketiciler ve teknoloji üreticilerinin ilgileri arasında arabulucu olduğu iddia edilir.¹²⁰

Bununla birlikte kullanımı ve idrakinin insanlık bağlamı dışında fiziksel araçların teknolojinin gerçek bir fonksiyonu olup olmadığı pek açık değildir. Örneğin; bir uçak (kaza ya da terk edilme yoluyla da olabilir) yağmur ormanlarının içine terk edildiğinde teknolojinin bir fonksiyonu olmayacaktır. Ancak Pasifikteki kargo kültü üyeleri için tapınma objesi gibi muamele görebilir. Kargo Kültü, ikinci dünya savaşı boyunca ABD kargo uçaklarının taşıdıkları malzemelerin büyük bölümünü Pasifik adaları üzerinde düşürmeleri üzerine oradaki kültürlerin büyük kuşun dönüşünü beklemesini ifade eder. Bir başka örnek ise başka bir açıdan bakmayı zorunlu kılmaktadır; İran Şahı 1960'larda ülkeyi zorla modernleştirmeye çalışmıştır. Jet uçakları ve bilgisayarlar gibi teknolojilerin ithali için petrol zenginliğini kullanmıştır ancak bunları kullanabilecek yeterli sayıda yetişmiş elemandan yoksundur. Bu teknolojilerin kullanım ve işletim operatörlerinin yoksunluğu ve depolama ortamlarındaki eksikliklerin getirdiği, paslanma, tozlanma ve diğer nedenlerden dolayı kullanım dışı kaldığı iddia edilmiştir. Makineler teknoloji gibi işlev görmemiştir. Teknoloji gibi işlemeyen teknolojik donanım yalnızca yerli toplumların ya da gelişmekte olan milletlerin ilgi alanı değildir aynı zamanda yüksek teknoloji ürünü bir ortam olan karmaşık toplumlarda önemlidir. Batı kökenli olmayan teknoloji tamamen artistik ya da estetik bir fenomenmiş gibi Modern Sanatlar Müzesi içindeki İlkel ve Modern Sanat Bölümü içinde

¹¹⁹ Castells, **a.g.e.**, s.18.

¹²⁰ Kornwachs **op. cit.**, p.53.

gösterilmiştir. İlkel bir uygulamanın etiketi onun için yeterli bir açıklama taşımaz, onun anlaşılması zaman ve mekân bağlamında mümkündür. Bazı durumlarda ne müze ziyaretçisi ne de küratör o nesnenin teknolojik işlevini bilebilmektedir. Böylece, her ne kadar artefaktlar, aynı anda kullanıcıları için hem sanat hem de teknolojiyi olmuşlarsa da müze ziyaretçileri ve küratörler için yalnızca birer sanat eseridirler.¹²¹

1.1.2.2. Teknoloji ve Bilim

Teknoloji, genellikle endüstriyel süreçler içindeki sistematik bilgi ve eylemler olarak algılanmakta ve ancak tekrarlayan eylemler için geçerli kabul edilmektedir. Öte yandan bilim ve mühendislik ile yakından ilişkilendirilir. Bilim, insanların gerçek dünyayı anlamaları ile ilgilenirken, mühendislik, istenen amaçlara ulaşmak için planları, tasarımları ve araçları oluşturmak için objektif bilginin uygulaması olarak kabul edilir. Teknoloji ise planları gerçekleştirebilmek için gerekli araç ve teknikler ile ilgilidir.¹²² Daha açık bir ifadeyle, teknoloji ile ilgili yaklaşımlar genel hatları ile çizildiğinde bilim insanların teknolojiyi, onların araştırmalarının son ürünleri olarak varsaydıkları, mühendislerin teknolojiye, teknik problemlerin çözümü ya da daha iyi imalat şartlarının inşasına imkân sağlayan araç ya da süreç olarak yaklaştıkları, avukatlar için teknolojinin korunmak ve ihtiyatlı olmak için fikri bir mülkiyeti temsil ettiği, bir işletmecinin teknolojiyi şirket varlığı için belki de en önemli olan ancak en az anlaşılan şey olarak gördüğü düşünülebilir.¹²³

Bigelow'a göre teknolojinin genel adı, yeteri kadar kapsamlı bir kelime olarak günümüzde deneyimli düşünürlerin literatüründe dirilmektedir. Bu terimin içeriği oluşturulurken, günlük yaşam içinde daha fazla göze çarpan becerilerin, sahip olanlara kazanç sağlamasıyla birlikte, toplumun yararına teşvik olarak, faydalı bir şey olarak ele alınması ve bilimin uygulamalarını içeren yaratıcılığın tanımlanması,

¹²¹ Dusek, **op. cit.**, p.31-32.

¹²² McGraw-Hill Encyclopedia Of Science & Technology- 10th ed. Vol.18 2007 p.187.

¹²³ Li-Hua, **op. cit.**, p.18.

süreçlerinin anlatılması ve ilkelerinin saptanması denenmektedir.¹²⁴ Misa, Bigelow'un bu iddialarına daha genel bir perspektif sunarak, daha önce İngilizce bir terim olarak teknolojinin, akraba olduğu diğer Avrupa dillerinde olduğu gibi, direkt olarak çeşitli teknik araçların tanımlanmasında yayınlanmış açıklamaları ya da ilmi eserleri ifade ettiğine işaret eder. O'na göre Bigelow'un bulgusu, doğrudan farkına varamasa da işaret ettikleri, otuz yıldan daha fazla bir süre sonra terimin, teknikler ve bireysel araçların bir toplamı, ilerlemenin bir aracı ve tarihin etkin bir gücü gibi yeniden biçimlenmesine yardım etmiştir. Teknoloji Bigelow'un 1865'de ileri sürdüğü gibi *"bu yüzyılda ve neredeyse gözlerimizin önünde uygarlığın diğer araçlarına göre daha büyük adımlar ile daha büyük bir avantaj sağlamıştır, yararlı bilginin sınırlarını genişletmek, doğa üzerinde insanlığın etkinliğini artırmak, hem emek hem de zamandan tasarruf ve onlardan fayda sağlamak ve böylece insan varlığını sonsuz kılmak için her hangi bir bilimden daha fazla rol üstlenmiştir"*.¹²⁵

Birleşmiş Milletlerin Ticaret ve Kalkınma(UNCTAD) Konferansında yapılan tanımlamaya göre; teknoloji, makine ve üretim sistemlerini, özellikle nitelikli olmak üzere işgücünü, yönetimi ve uzman bilim adamlarını içeren sermaye malları gibi alınır ve satılır. Bilginin kolaylıkla elde edilebilen hem teknik hem de ticari karakteristiği mülkiyet haklarını ve sınırlamaları zorunlu kılmaktadır. Li-Hua bu tanımlamadan hareketle teknolojinin sadece bir üretim faktörü olarak kabul edilemeyeceğinin altını çizmektedir. O'na göre teknoloji sosyal açıdan da tarafsız değildir. Aslında teknolojinin, teknik, bilgi (normalde teknoloji olarak genellenmekle birlikte), üretim organizasyonu ve ürün olarak adlandırılabilir birbiriyle yakından ilişkili dört unsurdan oluştuğu düşünülebilir ve Li-Hua, bu dört unsurdan oluşturulan bir teknoloji konsepti üzerinde çalışmanın teknolojiyi anlamak bağlamında çok daha kolay bir yol haritası sunacağını iddia etmiştir.¹²⁶ Bununla birlikte bilgi, bir üretim organizasyonu kendi içinde anlamlı bir üretim sürecinden yoksun olduğu takdirde, mantıklı değildir. Buna bağlı olarak da teknoloji, uygulanmalı, kanıtlanmalı ve sürdürülmelidir ki bu insan kaynakları ve yeteneklerinden oluşan bir yelpaze

¹²⁴ Aktaran, Misa, **op. cit.**, s.9.

¹²⁵ **Ibid.**

¹²⁶ Li-Hua, **op. cit.**, p.19.

girdisinden daha fazlasına talebin açıkça işareti olsun. Ancak Li-Hua'ya göre, iki farklı ortam arasında teknoloji transferindeki zorluğun kökeni bu son söylenen girdilerdir. Ama yine de modern bakış açısı teknoloji ve bilginin tutarlılığının altını çizer ve teknoloji transferinin bilgi transferi olmadan gerçekleşmeyeceğine vurgu yapar çünkü bilgi, teknolojinin kontrolünde bir anahtardır ve hatta teknoloji ile "know-how" birbirlerinin yerine kullanılabilir. Teknolojinin tamamen hibesi başarılı bir uygulama için yeterli olmadığına göre bilgi teknoloji ile çok yakın bir ilişki içindedir.¹²⁷

Pozitivizmin güçlü normatif bakış açısı içinde, "bilimsel ya da teknolojik yaklaşım en iyisidir" düşüncesi "ekonomik, sosyo-kültürel ya da toplum içinde yaşayan bireyin problemlerinin çözümünün yoludur" bakış açısını beraberinde getirir. Pozitivist yaklaşıma göre bilgi ve bilim aynı kefeye konur ve bu iddialar sadece bilim ve bilim tabanlı teknolojinin bize maddi ve sosyal ilerleme getirebileceğini ileri sürer. Diğer taraftan bu yaklaşım bilimsel olduğunda bilimcilik, teknoloji içinde olduğunda da teknokrasi adını alır. Bu adlar altında toplanmış görüşler bilim adamları, teknoloji savunucuları, karar alıcılar, politikacılar ve halkın geneli arasında hala oldukça geçerli görünmektedir.¹²⁸

Bilim ve teknoloji, verimli evrensel geçerliliği olan bilgi ve sadece spesifik sosyal amaçlar için uygulandığı zaman değer kazanan ve kabul edilebilir bir biçimde doğal olan objektif çalışma araçları gibi görülür Buradan hareketle, lazer bilimi ve teknolojisi aslında tarafsız bilgi ve etkili araçlar sağlamaktadır ki sadece örneğin sağlık için ya da öldürmek için kullanıldığında değer kazanmış olur. Diğer taraftan Bilimsel uygulamalar üzerine daha yeni çalışmalar, bilimsel bilginin asla tarafsız ve evrensel bir değeri olmadığını iddia etmiştir ama belirli sosyal hedefler ve ilgilere dayanan ya da sosyal müzakerenin belirli süreçlerinin bir sonucu gibi toplumsal olarak inşa edilmiştir.¹²⁹

¹²⁷ **Ibid.**

¹²⁸ Radder, **op. cit.**, s.61.

¹²⁹ **Ibid.**, p62-63.

1.1.2.2.1. Bilimsel Bilgi

Bilim ve teknik somut olarak birbirine geçtiğinden beri teknoloji için de bilimde olduğu gibi kavramsal yaklaşımlar ve kuramlar mevcuttur. Boon böyle bir kavramsal çözümlemenin çoklukla teknoloji felsefesi üzerine yapılan çalışmalarda göze çarptığına işaret eder. Teknoloji felsefesi üzerine çalışmalarda ilgi bilimsel araştırmanın nasıl teknolojik gelişmeyi desteklediğinden çok teknolojik bilginin doğası ile ilgilenmektedir. Bu çalışmalar içinde doğada var olamayan teknolojinin gelişimine yönelik yaklaşım bilimsel iken, bilim kendi sezgisel rolü içinde değerlendirilir. Geleneksel olarak bilim ve teknoloji farklı alanlardır. Bilimsel bilgi(episteme) ile teknolojik bilgi(techne) arasındaki klasik ayrım onların gayeleri arasındaki ontolojik ayrıma dayanmaktadır. Bilimsel bilgi gereksinimin varlığından mülahem "şeyler" ile ilgilidir, bu "şeyler" evrenseldir, ebedi, yok olmaz ve üretilemezdir; teknolojik bilgi ise orijinleri ve yapımçıları belli şeyler hakkındadır; bu "şeyler" değişken, oluşturulabilir ve fanidir. Öte yandan "techne" ile "episteme"nin nesnelere arasındaki ontolojik ayrım, bugün için aletlerin bilimsel araştırmalarda aktif kullanımıyla giderek bulanıklaşmıştır. Deneysel bilgilerimizin birçoğu araçlar yardımıyla pasif gözlemelerin sonucu değildir aynı zamanda teknolojik aletler ve araçların aracılığı ile gerçekleşir.¹³⁰

Araçsal çözümlerimiz, kullandığımız araçları birçok bilim alanının yüzüne dönüştürmüştür. Örneğin bilgisayar, nükleer fizik, matematik, istatistik, sosyoloji, astronomi, uzay bilimleri ve birçok diğer bilim alanı için artan derecede önemli bir rol oynar. İlginç olan her birinde bilgisayarın farklı bir rol oynamasıdır. Örneğin nükleer fizik alanında ilk olarak hidrojen bombasının icadı sırasında reaksiyon zamanlarının tahmininin hesaplanma işlemlerine yardımcı bir araç olarak projenin bir parçası olurken, ilerleyen zamanlarda nükleer savaş tehditlerinin ortaya konmasında bir simülasyon ortamı olarak işlev görmüştür. Bütün bunların sonucunda nükleer savaş üzerine yapılan araştırmalar, bilgisayarın aynı zamanda nükleer enerji

¹³⁰ Mike Boon, "Instruments in Science and Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.78-81.

kullanımını da sağlaması ile sonuçlanır. Diğer taraftan aletler, birçok bilime yön verirken bilimin talepleri ve ihtiyaçları da teknolojik araçlara yön vermektedir. Yeni teoriler teknolojik araçlar sayesinde daha kesin tahminleri içinde taşırken orta sunulan fikirlerin doğruluğu daha net sınanabilmektedir.¹³¹

Bilimin insana güç vaat ettiğini ileri süren Weizenbaum, hep olduğu gibi güç vaadiyle kandırılan insanın aslında ödediği bedel göz önüne alındığında kölelik ve güçsüzlükten öteye gidemediğini düşünür. Araççı usçuluk kara verebilir ancak karar vermekle seçim yapmak arasında fark vardır. Her insanın hareketi sistem mühendislerinin karar düğümleri olarak tanımladıkları bir dizi hesaplama zinciri içinde gerçekleşmektedir.¹³²

Scharff'a göre yararlarını almadan önce güvenilir bilgiye sahip olmalıyız ve bunun içinde bilimin epistemolojisine ihtiyaç duyarız. Bir kez sahip olduk mu da teknolojik olası amaçlar arasında karar vermek zorunda kalırız. Bilim ise bunu elde etmek için bizi güçlendirir ki bu da bizim etiğe ihtiyacımızı açığa çıkarır. Felsefe ile "nasıl bilebiliriz" ve "bununla ne yapabiliriz" e odaklanırsınız ancak Scharff teknolojinin bu iki yavan soru arasında sıkıştığını ileri sürer.¹³³ O'na göre Modern romantik dışavurumculuk ve post Helenist Avrupalı gelenekler içinde teknoloji yavan bir felsefi yaklaşım ile ele alınır. İlk bakışta bu geleneklerin bir bilim modeli üzerinden bilgiyi tanımlaması ya da bir güç olarak bilimin kullanımını görmesi daha az olası olduğundan garip gelebilir. İndirgeyici bilimin kuşkuculuğu ve hatalı tarihsel iyimserlikten dolayı bu gelenekler bilimi sadece teorik bilişsel ve araçsal çıkarlar içinde düşünme eğilimindedir.¹³⁴

¹³¹ Joseph C. Pitt, "Theory Change And Instrumentation" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.97-98.

¹³² Weizenbaum, **a.g.e.**, s.259.

¹³³ Robert C. Scharff "Technology as "Applied Science" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.161.

¹³⁴ **Ibid.**

Bilim bize teknolojinin karar verilen herhangi bir yöntemi için bilginin kullanılmasına olanak tanır. Pozitivizmin babası Comte bu düşünceyi, bilimden öngörü, öngöründen eylem gelişir olarak özetlemiştir. Descartes'in öncülüğünde düşünme, gerek duyulan güvenliği kendi içerisinde bulacağına kendisini ikna etmiştir. Analiz, ayrıştırma ve indirgeme, karmaşık teknik yapılar yaratmaya doğru atılan ilk adımlar olarak görülür.¹³⁵ Heidegger'in bakış açısından yaklaşıldığında ise var olanı düşünmek beraberinde onu kontrol altına alabilme isteğini doğurur. Gerçeklik artık denetlenen ve üretilendir. Artık insan gerçekliği kendisi tasarımılayabilir haldedir. Tasarım, her şeyden önce bir şeyi öne koyarak onun üzerine düşünmeyi ön gerektirir ki bu da ancak kendisinde bu hak ve imkânı gören, yani kendisi ve dış dünya ayrımı yapan bir tasarımcının meşrulaştırılmasına bağlıdır. Böylece insan, gerçekliğin kendisine görüldüğü şekliyle yani bir düşünme nesnesi olarak karşısına dkebilir. İnsan bunu yapmakla, hem kendi varoluşunu hem de böyle tasarlanan gerçekliğin varoluşunu güvence altına almış hisseder.¹³⁶ Fiziksel dünyanın muhtelif yönlerini tanımladıkları şekilde bir arada tutan mekanik dünya resmi, parçaları anlamlı sahte makinelere çeviren organizmalar, son üç asrı şekillendirmiş mekanik kontrol için sarf edilen gayretlerin orijininde yer alır.¹³⁷

Antik Yunanda bilgi doğayı içselleştirirken modern dünyadaki bilim doğayı karşısına alır onu nesnelleştirir. Modern bilim, Heidegger'e göre bu anlamda özne olarak insanın bir eseridir. Öğütlenen deney prosedürleri aracılığıyla bilim adamı olarak modern insan, doğayı onu gitgide daha fazla öğrenmek için araştırır. Fakat bunu yaparken modern insan Greklerin her dönemde kendiliğinden karşılıklarına çıkan her şeyin çok yönlü mevcudiyeti ile kendilerini bağıntıladıkları tarzda kendisini doğa ile bağıntılamaz. O, doğa ile dolaylı bir ilişkiye girmez. O artık doğanın içinde değildir, onu karşısına almıştır. Çünkü bilim adamının doğası aslında insani bir yapıdır, öznenin bir inşasıdır. Bilim, özne olarak modern insanın gerçekliği tasarımılayma tarzını çarpıcı bir şekilde görünüşe çıkarır. Modern bilim adamı, şeylerin kendilerinde oldukları şekilde mevcut olmalarına izin vermez. O, şeyleri

¹³⁵ Mumford, a.g.e., s.163.

¹³⁶ Özlem, a.g.e. s. 18.

¹³⁷ Mumford, a.g.e., s.198-199-215.

yakalar nesnelleştirir ve kendi karşısına koyup onları kurar. Ve bunu da şeylerin tasarımını kendinse özel bir şekil vermekle yapar. Heidegger'e göre, modern teori, reel-olanın tuzağa düşürücü ve güvence altına alıcı bir rafine edilişidir. "Doğa" olarak gerçeklik, bir neden ve etki birliktelikleri çok çeşitliliği olarak tasarımlanır. Böyle tasarımlanmış doğa deneylebilir hale gelir. Fakat bu, doğa özsel olarak bu karaktere sahip olduğu için olmaz; daha çok insan doğayı bu karaktere sahip olarak tasarımladığı ve sonra böyle tasarımlanan gerçekliğe mükemmel bir şekilde uyan yöntemlere göre doğayı kavradığı ve araştırdığı için olur. Artık gelinen noktada bilim herhangi bir bilgi disiplini veya branşı anlamına gelir. Oysa Grekler için "bilim" logos'un içerdiği anlamlardan biri olarak, "derinliğine düşünüp taşınmak" anlamına geliyordu; "bilim" varlığa ilişkin bir düşünmeydi. Ancak Heidegger'e göre bilim yeniçağdaki görünümüyle düşünmez. Çünkü bilim artık doğal veya tarihsel olayları nedensel ardışıklıklar olarak tasarımlayan öznenin, yani kendisini kendinin-bilinci olarak doğadan ayıran ve böylece doğayı kendisine yabancı kılan bu öznenin bir disiplini olup çıkmıştır.¹³⁸

Kornwachs'a göre doğal bilimler teknolojik bilginin özü değildir; doğal bilim nasıl düşünüleceğinin bilgisidir. Bu bilgi doğal bilimin bilgisinden bağımsız nakledilebilir ve anlamlı teknoloji sadece hazırlayıcı bilgi ile çalışabilir(bir manada "niçin"i bilmeden "nasıl"ı bilmektir).¹³⁹

Teknoloji ile bilim arasındaki ilk etkileşim şemasını formüle eden Derek De Solla Price, bilim ve teknolojinin bir dereceye kadar bağımsız ama çok yakın bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Bu modele göre teknoloji ve bilimin ikisini de bir diğeriyle eşit olarak kabul etmeliyiz. Diğer taraftan bu modelin ortaya çıkışı için iki önemli gelişmeyi tanımlayabiliriz. İlk olarak bilimin ve teknolojinin kültürün formları olarak tanımlanması bir diğer ifadeyle öncülü olan eski bilimin temellerinde yükselen yeni bilim, eski teknolojilerden doğan yeni teknoloji. İkinci olarak, bilginin doğal sonuçlarının olmadığı fikrinin kabulüdür. Teknolojik yeniliklerin geriye doğru izini bulmak ve gelişim çizgisi içinde karşılaşılanın keşfi ya da en yeni bilimsel

¹³⁸ Özlem, *a.g.e.*, s. 19-20.

¹³⁹ Kornwachs, *op cit.*, s.54.

teorinin mantıksal sonucu gibi anlamlandırmak mümkün değildir. Etkileşim şeması içinde bilim ve teknolojinin birbirinin içine geçmiş olması onların etkileşimlerinin önemli bir boyutunu göstermektedir.¹⁴⁰

Teknoloji ve bilim arasındaki ilişkiye getirilen temel yaklaşımlardan biri de Ellul'un ortaya koyduğu üzere ikisi arasındaki karşılıklı sembiyotik ilişkidir. O'na göre bilim ile tekniğin birleşmesi tekniğin bugünü için önemli bir dönüm noktasıdır. *Sonuçta tarihsel açıdan bakıldığında, bilimle, teknik kendisini geliştirip yaygınlaştırmaya ancak bilim ortaya çıktıktan sonra başladı. Gelişebilmek için teknik, bilimi beklemek durumundaydı. Bertrand Gille, bu tarihsel perspektifte haklı olarak demiştir ki: "Teknik, tekrarlanan tecrübeler yoluyla, sorunları gündeme getirmiş, genel kavramlar ve dört temel elementi üretmiş; ama çözümler için beklemek zorunda kalmıştır. Bilim de onu sağlamıştır."*¹⁴¹

Bir başka yaklaşıma göreyse insan eylemlerinin istenmeyen sonuçlarının özel bir durumu olarak teknoloji özerk bir yapıdadır. Buna bağlı olarak bilimsel metotlar hakkındaki inançların ortak bir kümesi ve teknolojinin doğası teknolojinin özerkliğini desteklemektedir. Bilimsel yöntemin bir tasavvuru oldukça mekanik alışıl gelmiş ve insani yorumlar ve teorilerin dışında realitenin doğası gereği bilimsel buluşların sırasını belirler bir nitelikte olduğu takdirde, bilimsel keşiflerin dizilişi, önceden saptanabilir ve doğrusaldır. Teknoloji basitçe uygulamalı bilim ise, bilimsel keşiflerin doğrusal dizgisinin gerekli mantığı, teknolojik uygulamaların doğrusal dizilişini önceden tayin eder. İnsanlar ara sıra ya da hiç teknolojiyi reddetmezlerse teknolojik yeniliklerin dizilişi ile birlikte toplum bilimsel metotların doğası ve dünyanın doğasından gelen otomatik çözülmeyi kabul eder. Böylece teknolojinin kendine has bir mantığı olduğu ve insani arzulardan bağımsız olduğu iddia edilebilir.¹⁴²

¹⁴⁰ Aktaran, Bart Gremmen, "The Interplay Between Science And Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, s.75.

¹⁴¹ Ellul, **a.g.e.**, s.17.

¹⁴² Dusek, **op. cit.**, p.106.

Teknik daha çok pragmatik yönü ile karakterize edilirken bilim tekniğe göre daha kuramsal bir girişimdir. Günümüzdeki oluşumlara baktığımızda ise teknoloji ile bilim arasında aynı ayrımı yapmak zordur. Mısırlıların, selin bastığı ekim alanlarında silinen sınırları araştırma gereksiniminden doğan geometri bilimi gibi pratik ihtiyaçlardan doğan bilimsel araştırma alanlarına ek olarak bu tür direkt uyarıcılara bağlı olmadan çalışılan alanlar da mevcuttur. Mumford, bu alanlarda türetilen ürünlerin ve ileri sürülen bilimsel ilerlemenin gerçekte toplum yararına olup olmadığını sorgular. O'na göre bizler, bugün bilimin icada ilişkin sonuçlarını kabullenmeye oldukça hazır durumdayızdır. İnsanlık teknolojik gelişmelere karşı sağduyu zırhını ya da insanın ihtiyaçlarıyla ilgisiz fakat güçlüklerinden ötürü teknolojik olarak cazip kapris ve budalalıklara karşı alaylı bir şekilde gülüşü frenletecek bir aygıt var ise bunu neredeyse kaybetmiş durumdadır.¹⁴³

Bacon, oldukça kesin terimlerle bilimi nihai hedefinin, “insanın derecesini yükseltmek” ve “imkân dâhilindeki her şeyi fiile getirmek” olduğunu ilan etmiştir. Diğer taraftan teknolojinin bilimden elde edeceği çok boyutlu yararları önceden tahmin etmiştir. Bu suretle, İngiliz emprisizminin karakteristik damarında, toplumun modern bilimi, teknolojik olarak kullanmasının pragmatik meşruiyetinin taslağını çıkarmıştır. Mumford Galileo ve Kepler gibi gök gözlemcilerinden sonra Bacon'un bilimi yeryüzüne indirdiğini düşünür. Diğer taraftan hayatın maddi şartlarını dönüştürmede bilimin gelecekteki rolünün anlaması açısından her ne kadar önemliyse de Bacon'un bilime bir icat kaynağı olarak, teknolojinin kendisine de bilimin nihai meşruiyeti olarak bakmasının “zenginlik”le sınırlı kalması eleştirir.¹⁴⁴ Bilimin esas ögesi olarak zenginlikleri ve yeni icatları insan hayatına vakfetmesi fikri sorgulanabilir bir öge olsa da, bu vaatlerin bilimler tarafından özellikle son yarım asır boyunca hızlı bir şekilde yerine getirilmelerinden ötürü, ulusal ve büyük endüstriyel anonim şirketler, bilimsel araştırmaya finansal katkılarını geniş bir oranda arttırmışlardır. Mumford'a göre ihtiyaç daima icadın anası olmuştur ve Bacon hırs ve

¹⁴³ Mumford, **a.g.e.**, s.196.

¹⁴⁴ **A.e.**, s.186-188.

merakın daha doğurgan ebeveyn olduklarını ve bu şekilde ilerleyen icatların yeni ihtiyaçların anası olacaklarını anlamıştır.¹⁴⁵

1.1.2.2.2. **Teknolojik Bilgi**

Bazıları teknolojik bilginin gerçek bilgi olduğunu söyler ve hatta bu doğal bilimler içinde bilgiyi formüle etmemizin yoludur. Diğer görüşlere göre teknoloji uygulamalı bilimdir ve sadece doğal bilimlerin yozlaşmış bir türüdür, daha düşük profilli bir bilgidir; fazlası değildir.¹⁴⁶ Doğal bilimlerin özenli teoriler için bir amacı, herhangi bir durum için uygulanır olmasıdır. Mühendislik bilimler için bilgi belirli türdeki durumlar için sorunların çözümü ile alakalıdır. Teknoloji uygulamalı bilimdir iddiası ise duruma bağımlılık için bir açıklama olabilir. Doğal bilim bilgisi uygulandığı zaman, bilgi belirli bir etkiyi ortaya çıkarmak için kullanılır. Bununla beraber, teknoloji içinde bu hikâyenin sadece bir parçasıdır. Teknolojik bilgi deyim yerindeyse aynı zamanda aşağıdan yukarı doğru çıkar. Örneğin, bilgi tasarım problemleri gibi durumlara uygulanabilsin diye genelleştirilirken diğer taraftan bu bilgi içinden bir tanesi orijinal olarak geliştirilir.¹⁴⁷ Scharff ise teknolojiyi üretim ve yapma edimini içine alan uygulamalı bilimler için sadece yöntemlerin toplamına indirgemektedir.¹⁴⁸

Bilgiyi, teknolojik, bilimsel ve pratik bilgi olarak kategorize ettiğimiz takdirde bilgi, gerçek, etki ve verimlilik arasındaki ilişki ile karakterize edilmiş olacaktır. Böyle bir perspektiften bakıldığında eylemin onaylanmış bir güce sahip olmaması durumunda; örneğin teknolojik bilginin yaygın başarılı uygulamalarının etkisi bilimsel bilgi ile ilgili bir gerçeğe dayanmadığı takdirde, teknoloji ve bilim, bu düşüncenin epistemolojisine göre en azından bağımsız olarak kabul edilir. Bunge, bu fikri mühendislik çalışmaları ile örnekler. Her gün mühendislik düşüncesi başarılı bir şekilde teknolojik bilgiyi doğrulamaktadır ve bilgi altyapılarının sorunları, araştırma

¹⁴⁵ A.e., s. 197.

¹⁴⁶ Kornwachs, **op cit.**, p.48.

¹⁴⁷ Meijers and De Vries, **op cit.**, p.72.

¹⁴⁸ Scharff, **op cit.**, p.160.

ve geliştirme departmanları bağlamında daha az ilgi çekici görülür. Diğer taraftan Bunge, bilimsel ve teknolojik bilgi arasındaki ilişkiyi yok sayar.¹⁴⁹

Bilgiyi biçimsel bir yaklaşımla iki başlık altına alan ve bu başlıkları doğa hakkındaki bilgi ve teknik yeteneğimiz hakkındaki bilgi olarak tahayyül eden bir bakış açısından yaklaşıldığında ikisi arasındaki ilişki mantıksal ve semantik(anlambilimsel) karşılaştırmalı olarak araştırılabilir. Ancak biçimselciliğin, doğa ve teknoloji hakkında düşünüldüğü kadar açıklayıcı olmadığı iddia edilir. Böyle bir perspektiften yaklaşıldığında bugün için Galileo'nun matematiğin dilinden aktardığı görüşü son zamanlarda sadece eğitimsel fikir gibi yorumlanmakta; Platon Ontolojisi gibi yorumlanmamaktadır. Doğayı ve aynı zamanda teknolojiyi tanımlamak için faydalı bir şekilde uygulanmış matematiksel ve biçimsel araçların, Platonun fikirlerini ya da Keplerin basit düzgün geometrik şekiller hakkındaki fikirlerini içermediği, farklı cevapları provoke ettiği düşünülür. Einstein'ın ya da Hedrich'in verdiği gibi modern cevapların, Plâtonculuktan oldukça uzak; ama kendi içinde düşünüldüğünde asgarisinde biçimselciliğin bize objenin kendisi hakkında bir şey söylemediği konusunda müşterek olduğu ileri sürülür.¹⁵⁰

Bir yaklaşıma göre ise bilgi, uygulamalı bilimler, yetenekler ve önsezilerin birleşiminden oluşmaktadır. Bilginin bu kategorileri arasındaki ağırlık dağılımı tarihsel olarak değişmekte ancak her durumda bilginin tiplerinin yeterli bir kombinasyonunun bulunması gerekliliği devam etmektedir. Bilgi(knowledge) teknolojinin bütünü üzerinde kontrol için anahtar öge konumundadır ve bu hem Taylorism gibi mikro düzeylerde hem de teknolojik bağımlılık gibi sosyal küme yapısının daha üst seviyelerinde görülebilir. Bununla birlikte, son zamanlarda bilginin zımnî ve açık bilgi olarak sınıflandırılması bilginin kavranabilmesine yardımcı olmaktadır.¹⁵¹ Gendron'a göre sistematize edilmiş deneyime ya da bilimsel teoriye dayalı herhangi bir uygulamalı bilgi toplumun mal ve hizmet üretme

¹⁴⁹ Aktaran, Kornwachs, **op cit.**, p.53.

¹⁵⁰ **Ibid.**, p.49.

¹⁵¹ Li-Hua, **op cit.**, p.20.

kapasitesini artırır ve üretken beceri içinde organizasyon ve makineyle şekillendirilir.¹⁵²

Martin Heidegger'in modern teknolojinin araçsal tanımlamasının uygulamalı bilim olarak görülmesine katıldığını bildiren Scharff'a göre bu yargıyı neyin doğru yaptığını sorarsak bu yargının gerçekte modern öncesi teknolojiye dayandığını modern bilim ile alakalı olmadığını görürüz ki kimilerine göre eninde sonunda bu fikri gözden geçirmeliyiz. Son yıllarda antik yunan kavramı olan *techne*, batı toplumları tarafından üretkenliğin bize kâinat tarafından ifşa edilmesine yakın bir tür yapıymış gibi ehemmiyetle ele alınmıştır. Sonuç olarak, çoğunlukla eylemlerimizin, çabalarımızın ve hatta kendimizin bir araya gelerek oluşturduğu çerçevelenmiş, teknoloji için depolanmış maddi aygıtlar ve kişilerden oluşturulan tarzda bir dünya meydana gelmiştir. Scharff'ın iddiasına göre teknoloji üzerine yaptığımız bu tartışmanın içeriğinin anlaşılması zor görünmemektedir ama modern psikoloji bilim ve etiğe ayrıcalık tanırken teknolojiyi görmezden gelmektedir. Aslında orada ne olduğuyla ve onunla ne yapıldığıyla ilgili temel algılamamızla hem modern öncesi hem de modern eylemlerimizin hepsi tekniğin içinde konumlanmaktadır.¹⁵³

Günümüzdeki bakış açılarından birini yansıtan Agazzi de teknolojiyi birçok açıdan uygulamalı bir bilim olarak kabul eder. Diğer taraftan, bilimin ortaya attığı soruların cevabı teknolojik aletlerle verilmektedir. Bu ikisi arasında pozitif bir geribildirime dayanan ilişki kurulduğu zaman karşılıklı teşviklerden biri daha hızlı ve daha pahalı gelişme içindir. Ancak bilindiği üzere ikisi arasındaki negatif geri bildirme dayalı ilişkinin anlamı kontrol ve istikrardır ancak pozitif geri bildirim modeli parçalanma ve kontrolün kaybı eğilimi taşırsa da sürecin tipik modelidir.¹⁵⁴ Ancak bazı teknoloji tarihçilerine göre teknoloji uygulamalı bilimler hipotezi kullanılarak layıkıyla açıklanamaz. Bu fikrin savunucularından Alexandre Koyré teknolojinin sadece bir takım teknikler grubu olmadığını aynı zamanda sağduyuya

¹⁵² Bernard Gendron, **Technology and the Human Condition**, New York, St Martin's Pres, 1977, p.23.

¹⁵³ Scharff **op. cit.**, p.162.

¹⁵⁴ Agazzi, **op. cit.**, p.5.

dayanan bir düşünceler sistemi olduğunu bildirir. Öte yandan bu haliyle bilime bağlı değildir ama bilim tarafından dolaylı olarak etkilenir.¹⁵⁵

Sonuçta teknoloji bilim olmadan ve bilim de sofistike teknolojiler olmadan var olmaz. Agazzi ise buna tekno-bilim (technoscience) adını vermektedir.¹⁵⁶ Bu düşünceye katılan Boon da günümüzde modern bilim ve teknolojinin bir kompleks içinde beraber dokunduğuna işaret eder. Yüksek teknoloji ürünü enstrümanlar ve aletler bilimsel araştırmalara bağlıyken bilimin ilerlemesi kullanılan enstrümanların çok yönlülüğüne bağlıdır.¹⁵⁷

Modern tekniği sıradan bir şekilde bilimin ardından ortaya çıkmış ve bilime tabi bir şey olarak anlar, onu bilimsel ilerleme aracılığıyla meydana getirilmiş bir fenomen olarak düşünürüz. Heidegger bunun tam tersine modern bilimin ve makine tekniğinin karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduklarına işaret eder. Daha da önemlisi, teknik özü bakımından bilimden önce gelir ve daha temeldir. Bu yalnızca kronolojik bir öncelik değildir; çünkü tekniğin özü modern çağın tüm fenomenlerinde hüküm sürmekte olan varlığın kendisini açığa çıkarma tarzıdır. İnsanın kendisine felsefede özne rolünü biçmesi; doğayı yaşamı ve tarihi onlarla bilimle ilgilenmek suretiyle nesnelleştirmesi ve her tür şeyi makine tekniği aracılığıyla hesaplaması, kataloglaması ve tanzim etmesi; tüm bunlar varlığın gizini açmasının özünün ifadeleridir. Böyle anlaşıldığında teknik insanın yapıp etmesinin bir aracı veya insanın denetimindeki bir araç değildir. Teknik daha çok merkezi olarak tüm batı tarihini belirleyen varlığın kendisinden hareketle yönetilen bir fenomendir.¹⁵⁸ Aynı şekilde Gehlen de bilimi tekniğin sınırlarına bağlar. *Bugün her makede her teknik alet ve cihazda fiziğin en yeni durumu gizlidir. Buna karşılık tabiat bilgini de her gün yeni teknik cihazlara muhtaçtır. “Teknik uygulanmış tabiat bilimidir” demek artık doğru değildir. Buna karşılık “tabiat bilimi uygulanmış tekniktir* diyebiliriz.¹⁵⁹ O’na göre tabiata hükmedebildiğimiz ölçüde onu biliriz ve

¹⁵⁵ Aktaran, Meijers and De Vries, **op. cit.**, p.71.

¹⁵⁶ Agazzi, **op. cit.**, p.8.

¹⁵⁷ Boon, **op. cit.**, p.78.

¹⁵⁸ Özlem, **a.g.e.**, s.22.

¹⁵⁹ Gehlen, **a.g.e.**, s.42-43.

tabiatı bilebildiğimiz ölçüde ona hükmetmekteyiz. Tabiat bilimi ve teknik aynı olayın iki ayrı yüzüdür, tabiat bilgisi ile tabiata hâkimiyet yani teknik bugün artık birbirinden ayrı iki alan olarak görülmemelidir.

1.1.2.2.3. Bilim Ve Teknolojinin Sınırları

Teknoloji ve bilim arasında Ellul'un kurguladığı tarzda bir etkileşimi birçok düşünür de doğrular nitelikte kendi çalışmaları içinde vurgular ve teknolojinin bilim ile etkin şekilde bir arada anılmaya başlaması sanayi devrimi ile ilişkilendirilir. Örneğin Dusek, teknoloji ile ilgili birçok tartışmayı bilim temelli çağdaş teknolojinin kendisi ile alakalı görür. Bu teknolojiye dayalı bilim ise Batılıdır ve Avrupa'nın 17. yy. başlayan bilimsel evrim tarihi ile sıkı bağları vardır. Tartışılan teknolojilerin büyük çoğunluğu genel olarak iddia edildiği üzere 18. yüzyılda başlayan Avrupa sanayi devrimi ile ilişkilendirilir. Batı biliminin iddialarından biri onun evrensel olarak tüm zamanlarda ve mekânlarda uygulanabilir olduğudur. Bu yaklaşım içindeki batı ana yaklaşımı batılı olmayan bilimi dikkatsiz, pratik olarak uygulanışı dar olan ve anlaşılması güç olarak tanımlar.¹⁶⁰ Castells 1850'den sonra başlayan sanayileşme sürecinde bilimin yenilikleri güçlendirmekteki belirleyici rolüne işaret eder.¹⁶¹ Habermas, bilim ve teknik arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisinin 19. yüzyılın sonlarında başladığını ileri süren bir başka önemli bilim insanıdır:

“Modern deneyim bilimleri eski tipteki felsefi bilimlerden farklı olarak Galileo'nun günlerinden beri, olası teknik kullanımının aşkın bakış açısını yansıtan yöntemsel bir ilişki sistemi içinde açılmışlardır. Bu yüzden modern bilimler *biçiminden* (öznel niyetinden değil) ötürü teknik olarak yararlanılabilir bilgi olan bir bilgi üretirler; genelde uygulama fırsatları ancak sonradan ortaya çıksalar da. 19. yüzyılın sonlarına kadar bilim ve teknik arasında karşılıklı bir bağımlılık olmamıştır. Modern bilim o zamana değin ne teknik gelişmenin hızlandırılmasına, ne de aşağıdan gelen rasyonelleştirme baskısına katkıda bulunmuştur. Modernleşme sürecine olan katkısı daha çok dolaylı bir katkıdır. Yeni fizik felsefi bir imlemi, doğayı ve toplumu, doğa bilimlerini tamamlayıcı bir şekilde yorumlamıştır. 17. yüzyılın mekanik evren imgesini deyim yerindeyse tüme vardirmiştir. Klasik doğal hukukun yeniden inşasına bu çerçevede girilmiştir. Bu modern doğal hukuk, eski meşrulaştırma

¹⁶⁰ Dusek, *op. cit.*, s.156.

¹⁶¹ Castells, *a.g.e.*, s.40-43.

biçimlerinin nihai olarak yıkılmalarını sağlayan 17. 18. ve 19 yüzyılların burjuva devrimlerinin temeli olmuştur.”¹⁶²

Bacon’un temellendirdiği analitik düşünmede iş bölümünün getirisi olarak bilimin kitlesel üretim süreci haline gelmesi de tam bu zamanlarda başlamıştır. Bilimdeki geniş iş bölümü, on dokuzuncu yüzyıla kadar sağlam bir şekilde tesis edilirken Mumford’ a göre bilgi ayrılmış bölünmüş ve izole edilmiştir. Bilim, endüstri yahut savaş için anında kar getirici istismara ödün verirken kendisi baş model teknolojilerin teknolojisi haline dönüşür. Bu çerçevede bilimsel bilginin kitle üretimi, bilimden türeyen icat ve üretimlerin kitle üretimiyle birlikte devam etmiştir. Böylece bilim adamı da kitle üretime gark olmuş işini o standart birimlerde görmeye ve üretimi de gittikçe parayla değerlendirmeye başlamıştır.¹⁶³

Teknik ile bilim arasındaki ilişkiyi tarihsel açıdan irdelemeye devam eden Habermas’a göre 19. yüzyılın son çeyreğinden bu yana kapitalistçe en ileri ülkelerde iki gelişme belirginleşmiştir. Sistemin kararlılığının güvence altına alınması için müdahaleci devlet etkinliğinin büyümesi ve araştırma ile teknik arasındaki, bilimlere birinci üretici güç yapmış olan karşılıklı bağımlılık.¹⁶⁴ Araştırma ile teknik arasındaki ilişki *teknik bilimselleştirilmesi* sonucunu doğurmuştur. İlk elde kapitalizmin ana hedefi olan emeğin üretkenliğini arttırmak için uygulanan yeni teknikler kendiliğinden bir karakter taşıyan tek tük buluşlara bağlı olsalar da teknik gelişmenin, modern bilimlerin ilerlemesine bağlı olarak geri beslenmesi bu durumu değiştirmiş ve büyük çaptaki endüstri araştırmasıyla bilim, teknik ve değerlendirme tek bir sistem içinde birleşmişlerdir. Diğer taraftan Habermas bu gelişmelerle devletin askeri alandaki bilimsel ve teknik gelişmeyi teşvik eden araştırma emrini ilişkilendiren düşünürlerdendir. Öncelikli olarak ilerleme askeri alanda sağlanmakta oradan sivil mallar üretimi alanlarına akmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak teknik ve bilim birinci üretici güç haline gelmektedir.¹⁶⁵

¹⁶² Jürgen Habermas, “**İdeoloji**” Olarak Teknik Ve Bilim, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım 2007, s.49.

¹⁶³ Mumford, **a.g.e.**, s.198-199-215.

¹⁶⁴ Habermas, **a.g.e.**, s.50.

¹⁶⁵ **A.e.**, s.53.

Uzun sanayi devrimi sürecinde kazanılan deneyimler doğrultusunda bilim adamı gerek elde edilebilir hammaddeler gerekse karşılanmak zorunda olan yeni insan ihtiyaçlarının bilincine varmıştır. Bu farkındalık bilim adamının bilinçli olarak araştırmalarını teknik açıdan uygulanabilir bir bilimsel teori çerçevesinde geliştirmesine neden olmuştur. Ellul'a göre bu süreç ya bilim adamının merakından ama daha çok ticari ve endüstriyel taleplerden doğmuştur. Örneğin Pastör, bakteriyoloji araştırmalarında şarap üzericileri ve ipekböceği yetiştiricilerinde teşvik edilmiştir. Ancak Ellul'a göre sonuç kaygı vericidir; *20. yüzyılda bilimsel araştırmayla teknik yenilikler arasındaki bu ilişki bilimin tekniğin kölesi olmasıyla sonuçlanmıştır.*¹⁶⁶

Öte yandan antropolojik ve tarihsel terminoloji içinde teknolojinin “homosapiens” den bile önce kullanıldığı tahayyülü karşısında bilimin ne olduğu sorusu ile teknoloji üzerine kurulan teoriler daha karmaşık bir hal alır. Antropolojik bulgularda taş çağından kalma araç ve gereçler tamamen Homo Erectus ve öncesine dayanmaktadır. Elbette geniş bir perspektiften bakıldığında, tarihçiler, antropologlar ve arkeologlar her zaman teknolojinin bilimden daha eski olduğu üzerinde birleşirler. Örneğin Gille'nin bulgularından hareketle geliştirdiği bir savında Ellul bilimi teknik ile ayırmakta ve tekniğin tarihsel süreçte bilimden önce geldiğine işaret etmektedir. Helen medeniyetinin ilk teknikleri Şark'a aittir ve Yunan biliminden doğmamışlardır.¹⁶⁷ Ancak İhde'ye göre, modernizmin etkileri ile bu gerçek görmezden gelinmektedir. Modernist anlatılarda inanıldığı gibiyse bilim farklı bir anlamda teknolojiden çok sonra gelmektedir ve Heidegger'de olduğu gibi modernist üst anlatılar, bilimi 17. yüzyıla konumlandırırlar. Bununla da yetinmeyip genellikle Avrupa merkezci anlatı içinde büyük ölçüde Batı ya da Avrupa kaynaklı görürler.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Ellul, **a.g.e.**, s.54.

¹⁶⁷ **A.e.**, s.17.

¹⁶⁸ Don Ihde, “Technology And Science” **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.52.

Genel kanı, araçların bilimsel çalışmalarda kullanılmasıyla birlikte ortaya konan teorilerinde temelleri sağlamlaştırmış olmasıdır. Örneğin, Galileo'nun başlattığı ve gelişerek devam eden, teleskop kullanılarak yapılan astronomi çalışmaları ile sadece gözleme dayalı Aristotalyen teoriler arasında büyük farklar görülmektedir. Her şeyden önce dünyanın evrenin merkezinde olduğu ve ayın mükemmel bir küre olarak tasavvur edildiği Aristo'ya dayalı düşünce teleskop kullanımı ile çökmüştür. Teleskopun kullanımına benzer bir araçsal kullanım da mikroskop ile biyoloji alanında gerçekleşmiştir. Hücre teorisinin gelişimini beraberinde getiren mikroskobun geliştirilmesi ve kullanılması insan organlarının daha önce anlaşılması mümkün olamayacak şekilde anlaşılmasını sağlamıştır.¹⁶⁹

Mumford'a göre de bu buluşlar büyük sonsuz ve küçük sonsuzun, makro kozmosun ve mikro kozmosun, yalnızca spekülâtif kavramlar olmalarına son vermiştir. Teleskop ve mikroskop, belirgin görsel tecrübenin ideal sınırlarını, en azından potansiyel olarak, açıklığa kavuşturmuştur. Mumford, mercek tekniklerindeki bu ilerlemenin insan hayatında buhar makinesinin yaptığından çok daha radikal bir dönüşüm yarattığına inanmaktadır. Teolojinin sınırlarında kalan hayata ilişkin dini kavramlar zaman ve mekânla ilişkilendirilen din merkezli görüş geri plana atılmıştır. Mumford, yerleşik Hıristiyan teolojisinin yerini, yeni bir dinin gizli gizli vücut bulduğunu iddia etmektedir.¹⁷⁰ Bu din teknolojidir. Bugünün sıradan insanı ortaçağda yaşayan sıradan insanlar kadar saf olarak tahayyül edilmektedir. İnsanlar ortaçağda ne olursa olsun dinin otoritesine inanırken bugün aynı şekilde bilimin otoritesine inanmaktadırlar.¹⁷¹ Aslında insanoğlu her zaman varlığına bir anlam verecek ve onu örgütleyecek ilkelerin peşinden koşmuştur. Fakat çağdaş bilim, soyut sistemleri somutlaştırıp bütünleştiren teknolojilere öncülük etmeden önce insanoğlunun evren içindeki yerini tanımlayan düşünce sistemleri temel olarak yasalar şeklindedir. Bunlar insanın hemcinslerine ve doğaya karşı olan yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Örneğin tanrı ile insan arasında din yasaları üzerinden kurulan ilişki çerçevesinde her iki tarafın da bir özerkliği bulunmaktadır.

¹⁶⁹ Pitt, **op. cit.**, p.95-96.

¹⁷⁰ Mumford, **a.g.e.**, s.51.

¹⁷¹ Aktaran, Postman, **a.g.e.**, s.73 .

Aslında insanın özerkliği ve bu özerkliğe tekabül eden sorumluluklar tüm dini sistemlerin merkezini oluşturur. Modern bilim tarafından ortaya çıkarılan tinsel kozmolojiler ise mantıksal gereklilik ilkesi nedeniyle bir bakıma sakatlanmıştır. En bilge bilim adamları ve filozofların dışında bu tinsel kozmolojiler artık görüntülerin açıklamalarıyla yetinmeyip şeylerin gerçekte nasıl oldukları ve olmaları gerektiğini söylemek iddiasındadır. Kısaca, gerçeği ispatlanabilir hale dönüştürmektedir.¹⁷²

Öte yandan Avrupa merkezci bir yorum eşit ölçüde modernitenin de buluşudur ve teknoloji üzerinde bilimin önceliği fikri gibi eleştirilebilecek bir yaklaşımı benimser. Marcuse'a göre bilim -kendi özgün yöntemi ve kavramları yüzünden- doğaya hükmetmenin, insanlara hükmetmeyle bağlı kaldığı bir evren tasarlamakta ve teşvik etmektedir. Bilimsel açıdan kavranmış ve zapt edilmiş olarak doğa, bireylerin yaşamlarını sağlayan ve iyileştiren ve aynı zamanda onları aygıtın efendilerine tabi kılan teknik üretim ve yıkım aygıtından yeniden görünür.¹⁷³ İhde'ye göreyse bilimin buhar motorlarına buhar motorlarının bilime olduğundan daha fazla borcu vardır. *Sıklıkla vurgulanan bir tarihsel gerçek ki termodinamiğin temellerinin keşfedilmesi, doğanın gözlemlenmesine değil ilk buhar motorlarının enerji kaybı sorununun çözümüne yönelik girişimlerden meydana gelmiştir.*¹⁷⁴

Forman ise geçmiş zamanlarda modernlik için bilimin önceliğinden bugün post modernlik için teknoloji düşüncesine geçildiğine işaret eder. Ama bu değişim tarihçilerin kendi ideolojilerinden dolayı son zamanlara kadar kabul görmemiştir. 80'lere kadar bilim teknolojinin öncüsü ve aynı zamanda ondan farklı tanımlar içinde fikirler, teoriler ve uygulamaların temel kaynağı olmuştur.¹⁷⁵ Ancak teknolojinin bilimden çok farklı bir şey olduğuna dair fikirler ortaya atan Skolimowski'nin görüşleri de tartışmanın farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. O'na göre bilim "ne" ile alakalıyken teknoloji "ne yapılabilirin" kendisi ile ilgilenmektedir. Herbert Simon da

¹⁷² Weizenbaum, **a.g.e.**, s.23.

¹⁷³ Aktaran, Habermas **a.g.e.**, s.37.

¹⁷⁴ İhde, **op. cit.**, p.52-53.

¹⁷⁵ Paul Forman, "The Primacy of Science in Modernity, of Technology in Postmodernity, and of Ideology in the History of Technology," **History and Technology: An International Journal**, Volume 23 (1-2), Issue 1, 2007, pp1 – 152, passim.

hemen hemen aynı ifadeler ile bu fikri farklı şekilde vurgular: bilim adamı şeylerin nasıl olduğu ile ilgilidir ama mühendis işlerin nasıl olması gerektiği ile ilgilidir.¹⁷⁶

Gremman ise teknoloji ile bilimin yarasız bir sembiyotik ilişki içinde- zayıf karşılıklı yarar sağlayan bir etkileşimle birbirlerine bağlandıklarını iddia eder. Böyle bir ilişki biçiminde bilim, yaratıcı faaliyetin bir bağlamı gibi teknolojideki kriterler ile bağlı hale gelebilir ya da tam tersi gerçekleşebilir. Gremman bunun bilim ve teknoloji arasında bir işbölümü ve karşılıklı uyum gibi algılandığına işaret eder. Bilim ve teknik arasındaki olası yaratıcı etkileşim, her şekilde bir "ara bağlantı"yı oluşturan ilgili uygulamaların bir veya daha fazlasına ihtiyaç duyar. Bu ara bağlantıdan kasıt; karşılıklı etkileme sürecinde vuku bulan farklı deneyimlerin çeşitli kesişme noktalarından etkilenmek demektir. Bir manada aracı deneyim olarak tanımlanabilecek bu kesişen deneyimler, bilim ile teknik deneyimler arasındaki ana bağlantıdır. Kendi başına bir uygulama olarak teknik ve bilimsel deneyimler arasında arabuluculuk yapar. "İlerlemek " için oradaki ilgi ve kaynakların seferber edilmesi gereklidir. Böylece, aracı deneyim çok sayıda insan, laboratuvar ve kuruluşun, probleme farklı bir yaklaşım için kaynaklarını hızlı bir şekilde adadıkları, bir duruma benzer ki Gremman bunu sürü psikolojisi olarak betimlemektedir.¹⁷⁷

Öte yandan daha kalıcı aracı deneyim, uygulamalı bilimdir diyen Gremman, pratik bilimlerin akademik disiplinin bir grubu olduğunu ve bazı önemli şeylerin kullanımı ve üretim için gerekli bilgiyi mühendise sağladığını ileri sürmektedir. Pratik bilimler içinde araştırma yapanlar, tasarlanmış bir fonksiyonel amacın hareket tarzının tahmini, tasarlanmış bir prosedürün sonuçlarının tahmini, bazı planlanmış davranışlar için gerekli fonksiyonel araçların düzenlenmesi ve inşasının tanımlanması gibi problemler üzerinde çalışır. Nasıl bir şey üretilir sorusunun cevabı, üretim eylemi ile aynı değildir. Fonksiyonel amaçlar ve yeni prosedürler geliştirmek özel bir sistematik faaliyet haline gelmiştir. Gremman, bir tür etkileşim modeli olarak tanımlanabilecek olan karşılıklı etkileme modelini, teknoloji ile bilim arasında var

¹⁷⁶ Aktaran, Maarten Franssen, "Analytic Philosophy of Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.185.

¹⁷⁷ Gremmen, **op. cit.**, p.75-76.

olduğu düşünölen ilişkinin ortaya konabilmesi için ideal bir izlek olarak görmektedir. O'na göre üç noktada karşılıklı etkileme modelinin özü ortaya konabilir: Bir deneyim üzerindeki dış etkiler, deneyimler arasındaki etkileşimin sonuçlarıdır; bu etkileşim nadiren tek yönlü bir etkiye sahiptir; deneyimlerin giriftliği etkileşim içinde başkalaşmaktadır. Tam manasıyla hiyerarşik baskın deneyimler yoktur. Uygulamalardaki yenilik, bir doğrusal dizgesi olmadığı gibi bilimsel keşiflerden çıkmaz.¹⁷⁸

Bu gün uzun zamandır teknoloji sosyologları ve tarihçileri tarafından dillendirilen teknolojinin ve bilimin karşılıklı bağımlılığı genel kabul olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta modern bilim dayandığı teleskop, mikroskop, ölçü aletleri gibi öncel teknik araçlar, kabul edilebilir bir bilimsel yapı içinde olmayan kişiler tarafından icat edilmiştir. Teknolojinin daima, doğal yollardan bilgi edinme dürtüsü ile ilişkili olduğu, bu yolların direkt olarak yararlı araçlar ve verimli mekanize uygulamalar için duyulan arzu ya da katıksız yaratıcılık ve alet edevat sevgisi tarafından kontrol edildiği düşünölmür. Sonuçta Mumford'un da işaret ettiği üzere bilim ve teknik arasındaki karşılıklı ilişki, insanın müfrit hırsları ve mağrur taleplerini ilerletmede etkin bir rol üstlenmiştir. O'na göre manyetik pusula, astronomik gözlemler ve haritacılık olmasaydı, kürenin denizden etrafının dolaşılması tümüyle imkânsız olmasa da uzun bir zaman alacaktı. Ama on dokuzuncu yüzyıldan sonra, bilimin insanın tabiat üzerindeki tek taraflı efendiliğine dair uğraşısı başka bir dönemecin eşiğine geldi. Bu da her türlü tabi sürecin yerine suni ikamet araçları aramak, mamul ürünleri organik olanlarla değiştirmek ve nihayet, insanın kendisini, keşfettiği ya da yarattığı güçlerin itaatkâr bir kuluna dönüştürmekti. *İronik olarak, ürenin, bir hayvanın artık ürününün bir eşinin yapılması, böyle bir araştırmanın ilk büyük zaferiydi! Fakat bunu başka birçok ikame araçları –lifler, plastikler, kimyevi ilaçlar- takip etti. Bazısı kendi yolunda mükemmel bir şekilde gidiyordu; bazısı da daha büyük organizasyonlar için daha fazla kazanç üretmekle meşguldü.*¹⁷⁹

¹⁷⁸ **Ibid.**, p.76.

¹⁷⁹ Mumford, **a.g.e.**, s.137.

Bilim ve teknik arasındaki bağı ekonomik büyüme ile ilişkilendiren Habermas, yarı özerk bir ilerleme içinde bilim ve tekniğin ekonomik büyümeyi kontrol ettiğini dolayısıyla da toplumsal sistemin gelişiminin bilimsel- teknik ilerlemeye indirgenildiğini ileri sürer. Bu indirgenişi temelde teknik ve bilimin rolüne propagandist bir dikkat çekme olarak algılayan Habermas, toplum karşına konan bilimsel bir model aracılığıyla toplumsal bir yaşama evreninin kültürel olarak belirlenmiş doğallığının yerine aynı ölçüde, insanların kendilerini amaç-rasyonel eylemin ve uyum sağlayıcı davranışın kategorileriyle metalaştırdıklarını düşünmektedir.¹⁸⁰

Bilim ve teknoloji arasında üretim verimliliğini arttırmaya dönük kurulan ilişki üretimde insan faktörünün önemini makineler lehine bozmuştur. Örneğin üretim sürecinde maksimum verimi hedefleyen Taylorizm, insan emeğinin ve düşüncesinin temel gayesinin verimlilik olduğu peşin hükmüyle teknik ölçümü her alanda insan kararından üstün bir konuma yerleştirmiştir. İnsan kararını tahmin edilmesi zor, gereksiz derecede karmaşık ve öznel olarak kabul eden Taylorizm, üretimde karar sürecinde insan kararının bu özellikleri gereği ölçülemeyecek bu nedenle de değersiz olduğu hükmüne varmaktadır. Taylor'un sisteminde işçilerin kanaatlerinin yerini, işçilerin yaptıkları işin biliminin kanunları, kuralları ve ilkeleri almaktadır. Sonuç olarak işçiler alışık oldukları geleneksel usulleri terk etmek zorundadırlar. Postman'a göre işçiler bir nevi düşünme sürecinden soyutlanmışlardır. Artık sistem onları adına düşünecektir. *Bu kritik bir noktaydı çünkü böylece teknik bizim adımıza düşünebilir fikri neşet etti.*¹⁸¹

Eleştirel teoriye göre teknolojiler bir araçlar yığınyından öte bir ortamdır. Bugün teknolojiler ile ve hatta teknolojiler içinde yaşıyoruz. Teknolojiler hayatımızın gidişatını belirliyor. Güç merkezleri inşası için sabit baskıyla birlikte diğer birçok sosyal değer ve amaç teknolojik tasarım içinde yazılmaktadır. Feenberg'e göre teknolojinin yorumlaması, kullandığımız cihazlardaki örtük anlamları açık bir şekilde ortaya koymalıdır.¹⁸²

¹⁸⁰ Habermas, **a.g.e.**, s.54.

¹⁸¹ Postman, **a.g.e.**, s.65.

¹⁸² Feenberg, **op. cit.**, p.148.

Bilgi ve teknik kontrol dışı değişkenlerin kontrol altına alınabilmesi ve zorlukların aşılabilmesi için kullanılmıştır. Ancak doğaya karşı artan hâkimiyet amacın değişmesini beraberinde getirmiştir. Artık bilgi sistematik bir süreç içinde bilime ve teknik bilimin desteği ile teknolojiye dönüşürken bilim ve teknolojinin hizmet ettiği amaç, üretimde verimliliğin artması, toplumsal refahın yükselmesidir. Diğer taraftan Ravetz'e göre birçok uygarlığa nispeten düşünülmemeyecek kadar fazla bilgi üreten ve onu daha fazla güç elde edilmesi için kullanan teknolojik bir uygarlığa erişilmiş durumdadır. Ancak bu sisteme veya onun siyasi yönelişine, çevresel ve insani sonuçlarına denetim uygulamak gittikçe zorlaşmaktadır. Descartes ve Galileo'dan günümüze kadar felsefe ve bilgi düşüncemizde ağırlık yalnızca pozitif gerçekler üzerinde otururken değerler ikinci planda kabul edilmiş ve gerçeklerden mantıkla çıkarılmaları varsayılmıştır. Örneğin Descartes *“Hayatta oldukça yararlı(kullanışlı) bilgiye ulaşmanın ve genellikle okullarda öğretilen spekülatif felsefenin yerine, en az zanaatkârlarımızın ürünlerini bildiğimiz açıklık ve kesinlikte ateş su hava yıldızlar semayat ve bizi kuşatan tüm cisimleri bilme yoluyla pratik bir metot keşfetmenin mümkün olduğunun idrakine vardım. Biz bu araçları, uyguladıkları tüm kullanımlara da tatbik edebiliriz. Ve böylece, kendimize tabiatın efendileri ve sahipleri payesini verebiliriz”* demektedir.¹⁸³ İnsani yargılar bayağı bir “izafilik” statüsüne indirgenirken maddi atomlar ve onların matematik formülleri dışındaki dünya, bilim için yok sayılmıştır. Zira doğru ve kesin olanı ancak bilim verir anlayışı gittikçe etkinliğini artırmıştır.¹⁸⁴

Mumford'a göre insanlığın aleyhine bir resim ortaya çıkmaktadır. Teknik gelişmenin son aşamasında, organize bilimler, din, ahlak, hukuk gibi diğer insani kurumların nasihat, ikna ve ikaz yoluyla daha dolaylıca yapmaya çalıştıkları şeyi yani insanın doğasını dönüştürmeyi daha direkt bir şekilde yapmaya teşebbüs edeceklerdir. Bilim, kendinden emin bir şekilde, insanın özündeki potansiyelleri, genetik müdahale ile ve dahası, onun varlığını beklenmedik ayrılmalara ya da

¹⁸³ René Descartes, **A Discourse On The Method Of Correctly Conducting One's Reason And Seeking Truth In The Sciences**, Trans. By. Ian Maclean, Newyork, Oxford University Press, 2006, p.51.

¹⁸⁴ Rovetz, a.g.e., s.112-113.

isyanlara izin vermeyecek surette programlara yoluyla değiştirmeyi teklif etmektedir. Bugün bilim adamları, kralların ve rahiplerin hiçbir zaman başaramadıkları köklü değişiklikleri, cerrahi değişiklik, kemoterapi ve elektronik kontrol yoluyla canlı beden üzerinde denemektedir.¹⁸⁵

Eski zamanlarda insan tekniği, hayat pratiklerini geliştirmek ve kolaylaştırmak için kullanmıştır. Düşüncesi, varlığını anlamlandırma yolunda en önemli basamaktır ve ürettiği fikirler doğru ya da yanlış ispatlanmasına gerek duyulmadan varlığı bilinen bilgi olarak kabul edilir. *Ancak artık modern bilimin sonuçlarından biri olarak “yaşamın hangi yüzü formülleştirilebilir?” sorusu “insanın yükümlülük ve sorumlulukları nasıl ve ne şekilde bilinebilir?” şeklindeki ahlaki sorudan “insan hangi teknolojik tür içindedir?” sorusuna dönüştürülmüştür.*¹⁸⁶

Bilim sadece teknoloji ile işbirliği içinde üretimde verimliliği arttırmaya dönük çalışmalardan ibaret değildir. Postman’a göre bilim çağının itici gücü, inanç sistemlerimize ve dolayısıyla kendimize olan güvenimizi kaybetmemizi sağlamıştır. Kavramlar enkazında inanılacak tek bir şey kalmıştır o da teknolojidir. Darwin’in evrim teorisi, Nietzsche’nin Tanrı’nın ölümünü ilan edişi, Marks’ın diyalektiği, Freud’un psikanalizi, davranışçılık, izafiyet teorisi ve diğer araştırmalar sonucunda gelinen noktada hayata dair başka her şey reddedilebilir ve tehlikeye atılabilir hale gelmiştir. Ne de olsa teknoloji sayesinde uçaklar bizi istediğimiz yerlere taşıtmakta, antibiyotikler bizi iyileştirmekte, radyolar bizimle konuşmakta ve bilgisayarlar bizim için hatasız hesap yapmaktadır.¹⁸⁷ Özetle teknokratik bir yapılanma içinde teknolojinin bizim yeni efendimiz olduğu iddia edilmektedir.

1.1.3. Zaman Ve Uzamda Teknolojik Çözümler

Zaman, modern toplum anlayışının üzerine oturduğu en önemli yapı taşı olarak teknoloji ile toplum arasındaki ilişkinin anlaşılması için ayrı bir önem taşımaktadır.

¹⁸⁵ Mumford, a.g.e., s.485.

¹⁸⁶ Weizenbaum, a.g.e., s.23.

¹⁸⁷ Postman, a.g.e., s.68-69.

Modernizmin merkezi ilgilerinden olduğu tahayyülü¹⁸⁸ içinde zaman, sosyal hayatın anahtar yönleri olarak ayrılmaz bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve artık “Zaman ve Mekân”dan bahsetmek yerine “zaman-mekân”dan bahsetmenin daha anlamlı olacağı vurgulanır.¹⁸⁹ Bu, uzam ile ilişkisi doğrultusunda uzamın baskısından kurtulan insanın zamanı kontrol etmesi bağlamında karmaşık ve soyut bir anlama yönelik bir kırılmayla postmodernist yaşantının da anahtar ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern insanın teknoloji ile ilişkisi içinde başta Mumford olmak üzere birçok düşünür, zamanın kontrolünün öncelikle sanayi devrimi ve peşi sıra modern sanayi ve sanayi sonrası toplumların oluşmasındaki önemine dikkat çeker. Octavia Paz’a göre teknolojinin hızını mümkün kılan şey, modern zamanın ortaya çıkışıdır.¹⁹⁰

Bugün için bizim anladığımız anlamda doğanın sistematik hareket ettiği, yani doğanın her parçasının ve halinin bir birinden ayrı alt sistemler olarak, zamanın işlevi diye tanımlanabilecek yasalarla yönetilebildiği fikri, zamanı bir dizi soyut birim, yani saatler dakikalar ve saniyelere sıkıştırmıştır. Ve bu tabiatı ve zamanı art arda tekrarlayan olaylar dizgesi olarak algılayan insan atalarının zaman algısından oldukça farklıdır.¹⁹¹

1.1.3.1. Zaman Algısı Üzerine Tartışmalar

Zaman’ın tanımlanması ve kontrol edilme dürtüsü içinde insan ilk sistematik felsefi çabalarından itibaren zamanı yaşanmış, yaşanıyor olan ve yaşanacak olan olarak bölmüştür. Aristoteles zamanın “anların” toplamından başka bir şey olmadığını, gerçek olanın sadece “şimdi” olduğunu söyleyip, zamanı hareketin ölçüsü olarak betimlemiştir. Augustinus ise meseleyi daha çetrefilli bir bakış ile ele alır ve bir sürekliliğin olduğuna dikkat çekerek “şimdi”nin zamanın gerçek boyutu gibi görünmesine karşın, onun bile hemen geçmiş zamana dönüşmesinden dolayı

¹⁸⁸ Çiler Dursun, “Zaman: Modern ve Postmodern”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, sayı 84, Bahar 2000, s.190.

¹⁸⁹ David Lyon, **Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum**, Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon, 2006, s.38.

¹⁹⁰ Octavio Paz, **Alternating Current**, Trans. By. Helen Lane, US, The Viking Press, 1973

¹⁹¹ Weizenbaum, **a.g.e.**, s.33.

gerçekliğinin sorgulamasını yapar. Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman ve gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman, zihnin bir tahayyülü olarak sırasıyla anı, bir anlık görüyü ve gelecektekilere ilişkin beklentileri ifade eder.¹⁹²

Toplumsallaşmanın zorunlu bir göstergesi olarak zaman insanın ilk dönemlerinden itibaren semboller aracılığıyla algılamak ve göstermek zorunda olduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Borst insanların zaman algılarının yer değişimi ile sınırlandığına dikkat çeker. Mekânı ölçüp sınırlandırabilen insan bunun dışında doğum, ölüm, yaşlılık gibi döngüsel olguları da bu sınırlamanın içinde algılamak ister.¹⁹³ Eski toplumlarda günün saatleri örneğin güneşin belirli bir kaya kütesinin üzerine vuruşu gibi olaylar ile tanımlanır. İşler güneş ile başlar ve biter, öküzlere boyunduruk takılması, sabah boyunduruktan çıkarılması da akşamı ifade eder. Süre mevhumu ise çok iyi bilinen bir mesafeye gidiş ya da geliş süresiyle ya da belirli miktarlarda su kaynatma süreleri ile gösterilir. Mevsimler kuşların göçü gibi tekrarlayan olaylar ile tanımlanır.

“Darwin’in Evrim Kuramı, o zamana kadar hüküm sürmüş ortak düşüncelere egemen olmadan ve giderek de bir sağduyu olarak yerleşmeden önce, insanlar içinde yaşadıkları dünyayı, yani bitkilerin ve hayvanların kendilerini yeniden üretmesini, kuruyan derelerin, nehirlerin yeniden canlanıp akmaya başlamasını, gel gitleriyle bir nabız gibi atıp duran denizleri ve gökyüzünde biteviye yinelenen ilginç görüntüleri, dünyanın hep var olduğunu ve onun temel yasasının ebedi süreklilik olduğunu biliyorlardı. O yüzden de günlük yaşam içinde algılanan zaman gibi, kozmolojik zaman da tekrarlayan ve yankılanan olayların karmaşık tiktaklarıydı.”¹⁹⁴

Bu algılama modernitenin ilk dönemlerine dek uzanır ki, erken modernitede mekân bağlı bir arazi olarak ve zaman da ölçülebilen bir müddet olarak görülmüştür.¹⁹⁵ Zamanı günlük hayat içinde bilincimize ait olguların geçtiği homojen bir araç olarak tasarımıyan Bergson’a göre düşünülen zaman, uzamsal zamandır ve

¹⁹² Augustinus, **İtirafnar**, Çev. Dominik Pamir, İstanbul, Kaknüs, 1999, s.55.

¹⁹³ Arno Borst, **Computus: Avrupa Tarihinde Zaman ve Sayı**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Ankara, Dost Yayınevi, 1997, s. 11 .

¹⁹⁴ Weizenbaum, **a.g.e.**, s.33.

¹⁹⁵ David Lyon, **a.g.e.**, s.38.

gerçek zaman değildir. Ölçmenin araçları olarak gördüğü zaman ve mekânı birleştiren düşünür, homojen ve fiziksel zamanın hareket aracılığıyla ölçüldüğüne bu nedenle bir ardışıklığın temsilinden öte olmadığına işaret eder.¹⁹⁶ Öte yandan zamanın ölçülmesi bir anlama zamanın toplumsal örgütlenişini, çeşitli toplumsallıkların yaşamlarını ve dünyayı kavrayışlarını anlamlandırma süreçlerinin sistematik hale getirilmesi ve örgütlenmesine işaret etmektedir. Yani nesnel zamanın ya da kamu zamanının, kimler tarafından, hangi amaçlarla ve hangi araçlarla nasıl örgütlendiğini, düzenlendiğini içermektedir. Bu örgütlenmelerin, öznel zaman açısından ne anlama geldiğini de kapsamaktadır.¹⁹⁷

Dursun'a göre zaman üç model dâhilinde ele alınabilir. Bu üç model gerçekte nesnel doğa zamanı ve öznel insani zaman olara iki kategorinin içinde yer almaktadır. Antik Yunan bilgelerinden Parmenides'in bakışıyla zaman, bizim algılama tarzımıza hizmet eden bir yanılsamadır. Parmenides'e göre, önemli olan öznel zaman deneyimidir ve yine ona göre sadece şimdi, gerçektir- geçmiş ve gelecek gerçek değildir. Platon zamanı bütünüyle gerçek dışı olmayan ama sadece kendisi değişmeyen şeylerin hareketli bir temsili olarak görür. Aristoteles ise zamanı sayılabilen hareketin sayılabilir bir parçası olarak algılamaktadır. Aristotelesçi astronomi, zamanın döngüsel ve doğrusal ifadesinden başka bir seçeneğe izin vermez. Ölçmeye ve saymaya dayalı nesnel doğa zamanı yaklaşımının öncüsü olan bu düşünceye göre değişimin bir ölçütü olan zaman Aristoteles tarafından, önce ile sonraya göre devinim sayısı olarak tanımlanmıştır. Devinimin bir ölçüsü olarak ele alınan zaman aynı zamanda fiziksel bir anlam kazanmaktadır. Zaman bir tür sayıdır ve bir sayı olarak zaman "an" lardan oluşmaktadır. Sayan olmadığında sayı yani zaman yoktur. Aristoteles bu bakış açısı içinde yer değiştiren nesnenin deviniminde sayılabilir öncenin ve sonranın anlaşılması gerektiğini düşünür. Antik Çağ'da insanlar, başı sonu belli bir uzamın bir dayanak ve birlik sunduğu gündelik yaşamlarını, kısa ya da uzun sürelerin yapay olarak belirlenmiş ritminden çok, haftanın yedi gününün ortalama ritmi içinde yaşıyorlardı. Zamanın bir soyutluk

¹⁹⁶ Henry Bergson, **Time And Free Will: An Essay On The Immediate Data Of Consciousness** **Authorized**, Translation By F. L Pogsoff, New York, Dover Publications Inc, 2001 s.89-90.

¹⁹⁷ Çiler Dursun, **a.g.e.**, s.192.

olarak ortaya çıkışı, tek bir kişinin ya da okulun çabasıyla gerçekleşmemiştir. Bu süreçte, zamanın kişiselleştirilmesi, soyutlamaya doğru ilk adımdı: Tanrı'nın zamanı. Zamanın bir deneyimler çoğulluğundan, betimlenecek ve tartışılacak tek bir soyut kendiliğe dönüşmesi, Corish'e göre, Yunan dili içindeki işleyişin bir sonucuydu.¹⁹⁸

Öte yandan Mumford, zaman ve mekânın zihnin bir kategorizasyonu olduğunu iler süren Kanttan ve ondan çok önce uzamı kavranabilir bir akılcılıkla ele alan matematikçi Öklit'ten bile önce insanın bir tür zaman-mekân kavrayışı olduğuna inanır.¹⁹⁹ Ortaçağ'da ise, nesnel doğa zamanı ile öznel insani zaman arasında bir ayırım yapılmamış, her ikisi de Tanrısal yaradılıştan türetilmiştir. Antik çoktanrıcılık ve çok merkezlikten vazgeçilmesiyle birlikte, zamanın evrensel olduğu kabul görmeye başlamıştır. Zaman tanrısaldir.²⁰⁰ Güneşin doğup batması, ayın görünmesi, gece-gündüz, sıcak-soğuk, doğum-ölüm gibi sürekli tekrarlanıp dönen, devingenliği tekrardan ibaret olan, toplumsal manevi ihtiyacı karşılayan, kabul edilen, inanılan pagan zamanı; Hıristiyan dünyası için, İsa'nın doğum başlangıcı olan zamanla tanımlanarak mutluluğu müjdeleyen şimdiyi temsil eder duruma getirilmiştir. *"...Eski dünya pagandı, modern dünya ise Hıristiyan. Yani, eski dünya karanlığın örtüsü altında kalmış, ama modern dünya, Tanrı'nın, oğlu İsa Mesih biçiminde insanlar arasında ortaya çıkmasıyla dönüşmüştü. Mesih'le birlikte insanlık tarihinin bütün anlamı değişti-ya da daha ziyade, tarihe ilk kez bir anlam verilmiş oldu, demeliyiz..."*²⁰¹

1.1.3.2. Mekanik Saat Teknolojisi ve Dünyevileşen Zaman

Tek tek saatlerin Hıristiyanlar için önem kazanmasında tanrıya ibadetin kişisel düzenliliği ve özdenetimi önemli olmuştur. Mekanik saatin icadına yol açan saik,

¹⁹⁸ A.e.

¹⁹⁹ Lewis Mumford, **Technics and Civilization**, NewYork, Harcourt, Brace&World Inc, 1963 s.18

²⁰⁰ Dursun, a.g.e., 193-200.

²⁰¹ Kristien Kumar, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma-Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999.

Benedictine Manastırı keşişlerinin ibadet zamanlarında dakiklik sağlama arzusudur.* Ancak saat sadece zamanı belirlemeye yarayan bir araç olmaktan öte insanların eylemlerini eş zamanlı hale getiren ve kontrol eden bir alet haline gelmiştir.²⁰² Öncesinde ise herkesin su ya da güneş saatinden hareket etmesine bağlı olarak ibadet zamanlarının hesabı kişiseldir. Diğer taraftan Computus olarak adlandırılan zamanın hesaplanması rahipler ve âlimler sınıfının tekelinde ve saygın bir iştir. Ama Ortaçağ'da rahiplerin mekanik saate attığı önem beraberinde dini ve nitel zamanı maddi ve nicel zamana insanlar arasında bağlantı kuran toplumsal zamana dönüştürmüştür.²⁰³

McLuhan'a göre çok önemli iki evrenselleştirici araçtan biri olan mekanik saat gece ve gündüzü eşit aralıklarla 24 saatte ayırırken aynı zamanda dünyanın da örgütleyici ilkesi haline gelmiştir. Bu gelişme zamanın ölçülmesinde kaydedilen önemli bir aşama olmasının yanında modernizasyonu yayan, ticaret ve sanayi alanlarındaki ilerlemelere yol açan devrimsel bir olaydır.²⁰⁴ Mumford'a göre buhar enerjisi değil saat, modern endüstriyel çağın anahtarı olmuştur.²⁰⁵ Öte yandan McLuhan'ın araç insanın uzantısıdır metaforuna gönderme yapan Weizenbaum, zamanın mekanikleştirilmesinin insanın doğaya sırtını dönüşi ile ilişkilendirir. Saat insanın kaslarına ya da duyularına yardımcı olan bir protez değildir daha ziyade özerk bir makinedir ve bu makine çeşitli fonksiyon özellikleri nedeniyle bir şekilde insan kontrolüne ihtiyaç duyan otomatik makineler gibi değildir. Bir kez kurulduktan sonra gerçek dünyanın bir çeşit içselleştirilmesi temeline dayalı olarak kendi kendine çalışabilir. Saatleri temelde gezegenler sisteminin modeli olarak gören Weizenbaum, insan tarafından inşa edilmiş özerk ilk makineler olarak tanımladığı saatlerin

* Mumford, 7. yüzyılda Benedictine Rahiplerinin 24 saatlik zaman dilimi içinde bir günde 7 kez manastır çanlarını daha düzenli bir ibadet için çaldırdıklarını ve bu eylemin dakikliği için su düzeneği ile çalışan bir mekanik saatten yararlandıklarını bildirir. Manastır sıradan yaşamın merkeziydi... zaman aralıklarını ciddi bir biçimde yönetmek neredeyse manastırların ikinci işlevi haline gelmişti... Bendeiktin Dönemi'nde 40000 manastır vardı ve bunlar, insanın iş gücü için gerekli olan makine düzeninin kolektif artışı ile ritmini sağlama işlevini görüyorlardı. Çünkü saat yalnızca saatleri gösteren bir alet değil insan hareketlerini senkronize eden bir araçtı. Lewis Mumford, *Technics and Civilization*, New York, Harcourt, Brace&World Inc, 1963, s.12-13.

²⁰² Postman, *a.g.e.*, s.25.

²⁰³ Borst, *a.g.e.*, s.30-38.

²⁰⁴ Marshall. McLuhan, *Understanding Media*, London, Routledge, 1964, s.146.

²⁰⁵ Mumford, *Technics and Civilization*, s.14.

kelimenin tam anlamıyla yepyeni bir gerçeklik yarattığına ve modern bilim ile desteklenen bu gerçekliğin eskisinin aslında fakirleştirilmiş bir versiyonu olduğuna işaret eder. *Bu gerçeklik eski gerçekliği temellerini oluşturan hatta onu meydana getiren doğrudan deneyimlerin reddedilmesi üzerine kurulmuştur. Açlık duygusunun, yemek yemek için bir dürtü olduğu reddedilmiş; onun yerine insanın belli bir durumda soyut bir modele ulaştığı zaman, yani saatin üstündeki iki kolun belli noktaları göstermesi halinde, yemek yediği, benzer biçimde uyuduğu ve uyandığı kabul edilmiştir. Doğrudan deneyimlerin bu reddedilişi modern bilimin başlıca özelliklerinden biri haline gelecekti.*²⁰⁶

Kimilerine göre zaman üzerine kurulan teknik hâkimiyet aslında insan için kendi yaradılışından kopuşunun başlangıcına işaret etmektedir. Zamanın ölçümünü sağlayan araçların zenginlerin kontrolünde olduğuna işaret eden Ellul, bu ölçüm aletlerinin 14. yüzyıla kadar gerçek zaman ve hayat üzerinde bir etkisi olmadığına dikkat çeker.²⁰⁷ Bu değişimi burjuva toplumlarının yükselişine kadar uzatan Debord, Burjuvazinin geri dönüşsüz bir zamanın temsili olan emek zamana bağlılığına işaret eder. Aslında Ellul'a göre burjuva, bugünün teknik toplumunun oluşumunda en önemli etkidir. Ona göre devletten sonra bilinçli bir şekilde geliştirilen teknikten ne kadar büyük bir kazanç elde edileceğini keşfeden burjuvazi olmuştur ve aslında burjuvazi, üç aşağı beş yukarı her zaman teknikle uğraşmıştır. *İlk finans tekniğini, daha sonra da modern devleti başlatanlar onlardı. Teknik sayesinde sırf burjuvazi para kazandığı içindir ki teknik onların hedeflerinden biri haline geldi.*²⁰⁸ Zaman paradır; para güçtür; güç ticaret ve üretimi ilerletmek için gereklidir; üretim beraberinde daha fazla güç daha fazla para getirir. Mumford böyle bir yaklaşım içinde ekonominin daha fazla para odaklı olmasının üretim sürecini hızlandırdığını, mobilliği ve bağlı olarak uluslar arası ticareti artırdığını ileri sürer.²⁰⁹ Debord'a göre burjuva ekonomisinin geri dönüşsüz zamanı, dünyayı etkisi altına almış ve evrensel tarih, bir gerçeklik haline gelmiştir. Bütün dünya, bu zamanın gelişmesi altında toplanmıştır. Bununla birlikte geri dönüşsüz üretim zamanı öncelikle metaların

²⁰⁶ Weizenbaum, **a.g.e.**, s.36-37.

²⁰⁷ Ellul, **a.g.e.**, s.346.

²⁰⁸ **A.e.**, s.62.

²⁰⁹ Mumford, **Technics and Civilization.**, s.24.

ölçüsüdür ve bu nedenle dünyanın tamamı üzerinde resmen toplumun genel zamanı olarak ortaya çıkan zaman, sadece bu zamanı oluşturan uzmanlaşmış çıkarları ifade eden özel bir zamandan başka bir şey değildir. Bütün gezegen üzerinde ‘aynı gün’, olarak görünen şey, soyut, eşit parçalara bölünmüş olan iktisadi üretim zamanıdır. Birleşik geri dönüşsüz zaman, dünya pazarının ve bunun doğal sonucu olarak da dünya çapındaki gösterinin zamanıdır. Öte yandan böyle bir zaman algısı içinde zamanın kendisi de bir tüketim metası halini alır.²¹⁰

1.1.3.2.1. Zaman ve Mekânın Birbirinden Ayrılması

Giddens da modern öncesi toplumlarda zamanın ölçümünün mevsimlere ve gündelik hayatın ritimlerine göre belirlenen yöresel bir olgu olduğunu düşünür. Mekân kavramı ise seyahat olanaklarının elverdiği kadarı ile sınırlıdır. 18. yüzyılda mekanik saatin kullanımının yaygınlaşması zamanı belirli bölgelere özgü bir olgu olmaktan çıkarmıştır. Zaman evrenselleşmiş dünyanın her yerinde aynı esaslara göre ölçülmeye başlanmıştır. Böylece evrensel zaman temel alınarak toplumsal hayat küresel sistem içinde yeniden örgütlenmiştir. Küresel haritalar mekânın evrensel boyutlarda algılanmasını sağlamıştır. Giddens’a göre küreselleşmenin ön koşulu zamanın mekândan bağımsız kalmasıdır. Böylece toplumsal ilişkiler zaman ve mekândan kaynaklanan sınırlamalardan kurtulmuş ve dünya ölçeğinde yeniden yapılanmıştır.²¹¹

Harvey, Giddens’in yaklaşımına paralel bir görüşle zaman ve mekân ilişkisi içinde toplumsal değişimin kodlarına değinir. O’na göre feodal dönemde toplumların içinde yaşamadıkları mekânlar ile ilgili bilgileri son derece sınırlı ve bulanıktır. Zamana ve mekâna ait bu algılama, deniz aşırı seyahatler ile dünyanın sınırlarının keşfedilmesine kadar devam etmiştir. Mekanik saatin zamanı doğrusal ve evrensel bir süreç olarak yeniden düzenlemesinin yanında Harvey’e göre zaman mekân üzerinde kendi baskısını yaratmıştır. Zaman ve mekân karşılıklı olarak birbirlerinden

²¹⁰ Guy Debord, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1996, s. 81-85.

²¹¹ Antony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s.27-28.

kaynaklanan kısıtlamaları yok edecek şekilde yeniden örgütlenmiştir. Harvey'e göre bu süreç zamanın kısılması ve mekânın daralması anlamına gelmektedir. Zaman ve mekânın kontrolü duygusu ise demiryolu, kanal, gemi yapımı, petrol üretimi, telgraf gibi teknolojilerin geliştirilmesine olanak tanımıştır. 20. yüzyıl başında ulaşım ve üretim teknolojilerinde kaydedilen ilerleme zamanın kontrolü bağlamında mekân sınırlarının aşılması sonucunu getirirken diğer yandan ülkeler arasındaki rekabeti ve buna bağlı olarak Dünya savaşlarının da nedeni olarak görülür.²¹²

Daha açık bir ifadeyle zamanın dünyevileşmesinin, seyahatler ve keşiflerle de bağlantısı vardır. Hareketlerin tanımları ve ilişkiler mekâna yerleştirilmeye başladıkça, seyahatin kendisi zamansallaşan (*temporalizing*) bir pratiğe dönüşmüştür. Bu süreçte, dünyanın başka yerlerinde yaşadıkları keşfedilenler, mekânsal bir uzaklıkla değil zamansal bir uzaklıkla ele alınır olmuştur. Doğrusallığı (çizgisel), genelleşmesi, dünyevileşmesi ve evrenselleşmesiyle özelliklendirilen bu yeni zaman kavrayışı, artık döngüsel değil evrimci ve ilerlemeci bir zaman kavrayışıdır. Dolayısıyla Fabian'ın belirttiği gibi, bu anlamda dünyevileşen zamanın bedeli, ona sahip olanlara (Batı) dünyanın geri kalanını tarih için kurtarma hakkı vermesi, yani bir mekânı işgal etme aracına dönüşmesi, böylece de kolonyalist ve emperyalist politik uygulamalarla işbirliği içine girmesi olmuştur.²¹³

Modernliğin zaman ve uzamla ilişkisini, toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılması bağlamında kuran Giddens'a göre, zaman ve mekânın ayrılması hem modernliğin dinamizmini sağlayan hem de yerinden çıkarma düzeneklerinin baş koşuludur.

Modernliğin dinamizmi, zaman ve uzamın ayrılmasından ve toplumsal yaşam içinde kesin bir zaman-uzam dilimlendirilmesini sağlayacak biçimlerde yeniden birleşmelerinden; toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılmasından (bu zaman-uzam ayrılmasıyla ilgili etmenlerle sıkı ilişkisi olan bir olgudur); ve toplumsal ilişkilerin, bireylerin ve grupların eylemlerini etkileyen sürekli bilgi

²¹² David Harvey, **The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change**, Oxford, Blackwell Inc., 1992, p.239-259.

²¹³ Dursun, **a.g.e.**, s. 196.

girdilerinin ışığında düşünömsel olarak düzenleme ve yeniden düzenleme sürecinden kaynaklanmaktadır.²¹⁴

Toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılması ve sonsuz uzunluktaki zaman-uzam boyunca yeniden yapılandırılması olarak yerinden çıkarma, zamanın (mekanik saat ve standart takvim ile) uzamdan ayrılmasını ve uzamın da yerden (keşifler ve haritacılık ile) ayrılmasını içermektedir. Zaman ve uzamın modern dönemde birbirinden ayrılması yerel alışkanlık ve deneyimlerin getirdiği kısıtlamalardan kurtulmayı sağlayarak çok çeşitli değişim olanaklarının açılmasına yardım eder. Zaman ve uzamın birbirinden ayrılması rasyonel örgütlenme için bir dişli görevi de görmektedir aynı zamanda yerel ve küreseli birbirine bağlama işlevini de yüklenir.²¹⁵

1.1.3.2.2. Mekanik Zaman Ve Üretim İlişkileri

Saat kulelerinin şehirlerde belirmeye başladığı yüzyıla kadar zaman, hayatın ihtiyaçları ve olaylar etrafında şekillenirken, psikolojik ve biyolojik bir temponun içinde insana rehberlik eden zaman tabiatın akışına uyumludur. Ancak zamanın bu maddiliği bu somutluğu, zamanın saatlere dakikalara ve saniyelere bölünmesiyle soyut bir hal almış, hayatın ve doğanın geleneksel ritminden ayrılmıştır.

“...hayat zamandan ayrılmaz olduğu için hayat da yeni kılavuz ilkeye teslim olmak zorunda kaldı. Bundan böyle hayatın kendisi makineyle ölçölür oldu; organik işlevleri mekaniklere tabi oldu. Yemek yemek, çalışmak ve uyumak makinenin emrine göreydi. Organik dizilerin ölçüsü olmuş olan zaman parçalanmış ayrılmıştı. İnsan hayatı bir bütün olmaktan çıktı, aynı birey tarafından yapıyor olmanın dışında bir bağlantısı olmayan bir faaliyetler kümesine dönüştü.”²¹⁶

Mumford, geri besleme dışında saatin icadının ve tekâmülünün, kesin olarak otomasyona yönelik bir hareket olduğunu düşünmektedir. Çünkü saat diğer birçok otomatik makine için esas model olmuştur ve on sekizinci yüzyıl kronometresinde,

²¹⁴ Giddens, a.g.e.,s.22.

²¹⁵ Giddens, a.g.e., s:22-29.

²¹⁶ Ellul, a.g.e.,s. 347.

diğer teknolojik incelikler için bir standart oluşturan bir mükemmellik örneğidir.²¹⁷ Çağdaş toplumlarda saatli zaman kavrayışı, sanayi kapitalizminin inşası açısından kilit önemde görülürken, modernlik maddi bakımdan saat zamanının uzama ve topluma hâkim olması olarak anlaşılmaktadır. Castells, gündelik bir rutinin tekrarı olarak ya da her tür olgu, pratik ve mekân zamanın merkezleştirici, evrenselleştirici ve çözücü yürüyüşüne tabi hale gelirken doğanın efendisi olarak zamanı hem kapitalizmin hem de devletçiliğin özüne yerleştirmektedir. Sanayi makineleşmesi, Fordist ve Leninist fabrikaların üretim hatlarını hemen hemen aynı tarihlerde kronometreyle tanıştırmıştır. Batı'da uzun yolculuklar, 19. yüzyılın sonunda Greenwich saatine göre düzenlenmiştir.²¹⁸

Mumford'un mekanik saate attığı önemi destekleyenler mekanik saati, düzenli üretim, düzenli çalışma saatleri ve standart ürün fikirlerini mümkün kılan buluş olarak görmektedir. Finans dünyasının çabası, takvim günlerini kesin bir biçimde belirlemek ve çabucak toplayabilmektir. Kentlerde, işveren- işçi ilişkileri, (en azından kent surları içinde) ölçülebilen, hesaplanabilen, denetlenebilen ve parayla ödüllendirilen ortak bir saat kavrayışını zorunlu kılıyordu.²¹⁹ Diğer taraftan Postman, mekanik saatin bulunma gerekçesi ile kullanılma gerekçesi arasındaki farka dikkat çeker. *Hayret verici olan ise kendilerini çok katı bir şekilde tanrıya adamak isteyen insanlar tarafından icat edilen saatin en çok, kendilerini para kazanmaya adanmış insanlara yararlı olması. Uhrevilik ve dünyevilik arasındaki kadim mücadelede saat ikincisinin tarafını tutmuştu*²²⁰ Harvey, zaman ve mekân konusundaki nesnel kavrayışların zorunlu olarak toplumsal yaşamın yeniden üretimine hizmet eden pratik süreçlerin bir sonucu olduğunu ve bu minvalde her özgül üretim tarzının ya da toplumsal formasyonun kendine özgü bir zaman ve mekân pratikleri tablosu içerdiğine işaret etmiştir.²²¹

²¹⁷ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.305.

²¹⁸ Castells, **a.g.e.**, s.575.

²¹⁹ Dursun, **a.g.e.**, s. 194.

²²⁰ Postman, **a.g.e.**, s.26.

²²¹ Harvey, **op. cit.**, p.260.

Lewis Mumford'un bugünkü medeniyetin temeline saati yerleştirmesine hak veren Ellul da, eylem hızı ve insanın günlük hayatındaki faaliyetleri etkileyen koordinasyonu sayesinde saatin modern gelişme ve verimliliği mümkün kıldığına katılmaktadır. Ancak Ellul'a göre bugün insanoğlu zamanı yaşamak yerine zaman tarafından bölünmüş ve parçalanmıştır.²²² Artık modern toplumun bir ferdi olarak insan gündelik yaşantısını iş hayatı, iş dışı özel hayat olarak temelde iki parça içinde yaşamaktadır. Bu, ilk bakışta zamanın kullanımının kontrolünü ve örgütlenmenin etkinliğinin artmasını sağlar gibi görünmekle birlikte modern insan yaşam pratiklerini, bölünmüş zamana uygun biçimde gruplandırmıştır.

“Artık bir insanın çalışma saatinin bir başka insanın çalışma saatine eşit olduğu söylenemez, tam tersine bir insanın bir saatlik değerinin başka bir insanın bir saatlik değeri kadar olduğu söylenebilir. Zaman her şey demektir, insan ise hiçbir şey, insan olsa olsa zamanın cisimlenmiş şekli oluyor. Artık nitelikten söz etmenin anlamı kalmıyor. Her şeyi nicelik tek başına belirliyor: saat be saat gün be gün”²²³

Modern kapitalizm bir manada tüm niteliksel farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Metasal iletişim biçiminin egemen olduğu bir toplumda tüm insan varoluşları nitelikleri ile değil ölçülebilir, hesaplanabilen nicelikleri açısından tanımlanır hale gelmiştir. Zamanın bizzat kendisinin nitel değerinin yittiğini düşünenler, kapitalizmin yasaları gereği zamana parasal ve metasal bir içeriğın hâkim olduğunu ileri sürerler. “Zaman Paradır” anlayışı içinde modern kent hayatı, paranın üretilen ve diğer tüm her şeyin değerini tanımlamakta kullanıldığına tanıklık eder. Simmel'e göre yalnızca nesnel ve ölçülebilir başarı önem kazanır.²²⁴

Giddens, toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim ilişkilerinden ayrılması ve sonsuz uzunluktaki zaman uzam boyutunda yeniden yapılandırılması olarak gördüğü yerinden çıkarma eylemi bağlamında simgesel işaretlerin yaratılması yoluyla modernliğin yeniden ve yeniden kendini üretebilirliğine değinirken paranın bir simgesel işaret olarak, bir zaman-uzam uzaklaştırma aracı gibi algılandığına işaret

²²² Ellul, **a.g.e.**,s.347.

²²³ Lukacs György, **Tarih ve Sınıf Bilinci**, Çev: Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s.166.

²²⁴ George Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”,makale, Çev. Bahar Öcal Düzgören, **Kent ve Kültürü**, Cogito 8 Yaz 1996, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 81-89, s.82.

eder. Paranın bu yükümlülüğü mülk ve sahibine, aralarındaki uzamsal uzaklık yoluyla geniş bir bağımsızlık sağlamayı garanti edecek tek şey olarak görülür. Aslında yatırımın parasal temsili, bir girişimin kazancının başka bir bölgeye kolaylıkla aktarılabilir bir biçim almasıdır. Paranın uzaklıklar üzerinde bir köprü oluşturabilme gücü, mülk sahibi ve mülklerinin ayrı yerlerde var olabilmelerine olanak sağlar.²²⁵ Harvey'e göre para, zaman ya da mekân ilişkili maddi pratikleri, biçimleri ve anlamları tanımlayanlar, toplumsal oyunun temel kurallarını tanımlamaktadır.

Doreen Massey, Harvey'in mekânları kesen hareket ve iletişime gönderme yapan terimi olan zaman-mekân sıkışmasından hareketle bir iktidar geometrisi kavrayışı önermektedir. Bu görüşünde, farklı sosyal gruplardan olan insanların, mekânsal akış ve bağlantılara farklı tarzlarda yerleştirildiğine dikkat çekerek, sadece kimin hareket ettiği ve kimin etmediği üzerinde değil, bu akış ve hareketle ilişkili iktidar üzerinde durmayı da önermektedir. Ona göre bazı grupların hareketliliği ve denetimi, diğerlerini etkin bir şekilde güçten düşürmektedir. Bazı grupların zaman-mekân sıkışması diğer grupların iktidarının altını oymaktadır: "Bu en iyi biçimde emek-sermaye arasındaki ilişkide kurulmuştur. Sermayenin dünyayı dolaşma yeteneği giderek, görece hareketsiz işçilerle ilişkisinde onu güçlendirmektedir".²²⁶ Bir anlama bu cisimleşme ve yüklenen anlam, toplumsal iktidarın korunmasına yöneliktir. Asıl hedef olarak zaman ve mekândan bağımsız değerlendirilen para, kar odaklı amaçlar gereği, zaman ve mekânın tanımlama ve kullanım çabalarına da etki eder.²²⁷

Zaman artık hızla ölçülen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayinin kazandırdığı makine, hız kavramını bir olgu olarak hayatın içinde de belirginleştirmiştir. *Yeniçağda farklı olan 'sadece', tüm tarihsel değişimlerin insanın algılayabileceğinin çok ötesinde hızlanmış olmasıdır. Bu değişimler nesiller ve bölgeler arasında adım adım gelişmiyor artık, aksine birkaç yıl içerisinde dünyanın*

²²⁵ Giddens, **a.g.e.**, s.29.

²²⁶ Dursun, **a.g.e.**, s.208.

²²⁷ Harvey, **op cit.**, p.255-258.

*her tarafında meydana geliyor.*²²⁸ Bununla birlikte pazarların geçmişte birer mekân olarak denetlenmesiyle aşılacak belirsizlik ve bulanıklığın, artık pazarların zaman olarak denetlenmesiyle, kâr maksimizasyonunun bir engeli olmaktan neredeyse çıktığı ileri sürülür. Hareketin ve devrimin sayısı anlamındaki zaman, sermaye hareketlerinin nesnel sınırlarını yaratmaktadır.²²⁹

“...zenginliğin nitelik değiştirmesiyle açığa çıkan şey, yalnızca dünya ekonomisinin hızının değişmesidir; taşınır birimden saatsel birime geçiş, yani Zaman savaşıdır... Demek ki zenginliklerin, sermayeleştirmelerin, üretim biçimlerinin içinde buldukları yalıtılmışlığın ortadan kalkması mübadelelere, serbest mübadeleye, hatta mübadelelerin toplumsallaştırılmasına değil, bunların kendi taşıtsal güçlerine, dinamik etkinliklerinin en yüksek düzeyine erişmek içindir”²³⁰

Üretim sürecinde başlayan ve topluma doğru yayılan radikal dönüşüm modern kentlerde yeni algılama biçimlerinin ve yeni bilinçlerin şekillenmesine yol açarken modern insanın geçmişle bütün bağlarının koptuğu ileri sürülür. Modern insanın yaşam deneyimleri zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde bilgi-bellek-tarih bilinci edinmesini olanaksızlaştırmıştır. Ama Castells’e göre bizler vücut bulmuş zamanız, toplumlarımız da öyledir ve tarihten yapılmıştır.²³¹ Tarih anlayışı artık, temel bir gerçekliği ya da yapıyı ayırt etmenin olanaksızlaştığı bir derinlik boyutundadır ve derinliğin silinmesi tarihi ve deneyimi matlaştırmakta, özne bir süreklilik ve tarihsel anılar ile beslenemediğinden kaybolmaktadır.²³² Sonuç, geleceğin algılanmasında deyim yerindeyse hipermetroplaşma (yakını görüp, uzağı görememe) etkisi yaratabildiği kadar, geçmişin kavranışında da miyoplaştırma (uzağı görüp yakını görememe) etkisi yaratabilmektedir.²³³ *Parçalı ve mekanik teknolojiler eliyle gerçekleşen üç bin yıllık patlamanın ardından, Batı dünyası için için kaynıyor. Mekanik çağlar boyunca bedenlerimizi uzamda uzattık. Bugün merkezi sinir sistemimizi küresel bir buluşmanın içine uzattık, gezegenimiz elverdiği ölçüde,*

²²⁸ Borst, **a.g.e.**, s.135.

²²⁹ Dursun, **a.g.e.**, s.208.

²³⁰ Aktaran Dursun, **A.e.**, s. 197.

²³¹ Castells, **a.g.e.**, s.571.

²³² Kellner Douglas ve Best Steven, **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s.328.

²³³ Dursun, **a.g.e.**, s.203.

*zamanı ve uzamı yürürlükten kaldırdık. Hızla insanın uzantılarının son aşamasına yaklaşıyoruz. Bu asama bilincin teknolojik simülasyonudur.*²³⁴

20. yüzyılın başında ulaştırma ve iletişim alanında yaşanan, zaman ve mekân sorununu fiilen ortadan kaldıran teknolojik devrim, bilgi enformasyon ve eğlenceyi gün gün ve saat saat dünyanın diğer ucuna iletebilmekte ve insanlar birkaç tuşa basarak okyanuslar ve kıtalar arası konuşabilmektedirler.²³⁵ Bugünün toplumlarında elektronik iletişim ve enformasyon sistemlerindeki gelişmeler, gündelik hayattaki işlevlerin, çalışma, alışveriş, eğlence, sağlık, eğitim, kamu hizmetleri, yönetim gibi işlevlerin gerçekleştirilmesi ile gerçekleştirildiği uzamın giderek birbirinden ayrılmasına izin vermektedir. Bu durum fütürologlara göre, kentin bilinen anlamıyla artık işlevselliğini yitirmesine neden olmaktadır. İleri zamanda kentler bildiğimiz biçimiyle var olmayacaktır.²³⁶ Öte yandan tüketim odaklı teknoloji zamanın kontrolünü elinde tutarak, bireyin tüketim toplumu içindeki rolünü belirlemektedir.²³⁷

1.1.3.2.3. Mekanik Zamanda Bölünmüş İnsan

Bu kontrol güdüsüne dayalı bir başka durum bireyin günlük hayatının zamansal olarak bölünmüşlüğüdür. Teknoloji toplumuna üye bireyin insan olmasından kaynaklanan özelliklerinin ayrıldığı ve mekanikleştiği ileri sürülmektedir. Boş zaman olgusundan hareketle yapılan eleştirilere göre birey iş ve serbest zaman arasında bölünmektedir. Ancak bu bölünme temelde yine teknik medeniyetin kontrolü altında gerçekleşmektedir.

“Eğer boş zaman gerçek bir boşluk, çevrenin güçlerinden bir kopuş ve kişiliğin gelişmesi için kendiliğinden kullanılıyor olmuş olsaydı boş zamanın değeri tezi geçerli olabilirdi. Oysa bu koşulların hiçbiri doğru değildir. Her şeyden önce, toplumla bir kopuşu temsil eden bir boşluk olmak yerine boş

²³⁴ McLuhan, **op. cit.**, p. 17.

²³⁵ Eric J Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914- 1991 Aşırıliklar Çağı**, Çev. Yavuz Alogan İstanbul, Everest Yayınları, 2002. s. 26-27.

²³⁶ Castells, **a.g.e.**, s.526.

²³⁷ John Naisbitt, **İnsan ve Teknoloji: Gelişim Değişim ve Geleceği Anlama Arayışı**, Çev. Orkunt Ayaz, İstanbul, CSA Yayıncılık, 2004, s.33-34.

zaman, fiilen teknik telafi ve entegrasyonu mekanizmalarıyla doludur. Boş bir varlık değildir. İçinde kararların olgunlaşabileceği bir insani boşluk türü değildir. Boş vakit mekanize bir vakittir ve insanın sıradan işindekilerden farklı olsa da işgal edici, titizlik isteyen, insanı işinden daha fazla serbest bırakmayan teknikler tarafından kullanılır.”²³⁸

Hemingway, boş zamanın, “artan metalaşma ve tüketimcilikle deforme olduğunu” belirtmektedir. Boş zamandaki özgürlüğün tarihsel anlamı tüketimcilikle kaybolmuştur. Boş zaman artık ne kişisel gelişme ve akıl faaliyetlerine ayrılan bir zaman ne de sosyal fayda/yararlanma zamanıdır.²³⁹

Veblen, “Aylak Sınıfın Kuramı” adlı eserinde bu soruna dikkat çeker. O’na göre boş zaman varlıklı sınıfın kendini sunum alanı, boş zaman etkinlikleri de bir tüketim metasıdır. “Gösterişçi tüketim” olgusu etrafında ördüğü fikirlerinde Veblen, diğer düşünürlerin de değindiği üzere boş zaman eylemlerine katılımın nesneleştiğini alınıp satılır hale geldiğini ve tüketim toplumunun ilkelerinde belirlendiğini ileri sürer.²⁴⁰ O’na göre egemen sınıf aylak sınıfı oluşturur ve bu sınıf, belli beğeni tarzları ve moda ile alt sınıfları etkisi altına alır. Üretim ve çalışma gibi faaliyetlerden bağımsız olan bu sınıf gösterişçi bir tüketimin içinde kendisini tanımlar. Öte yandan iktisadi gücünü, kısıktarımacı bir tutumla, israf temelli harcayarak ikame etmeye çalışır. Bu şekilde bağımlı sınıfların şimşegini üzerine çekmekle birlikte, kendi varoluşunu bu yolla pekiştirmiş olur.²⁴¹

Baudrillard ise tüketim toplumu olarak gördüğü modern toplum içinde boş vaktin kapitalist pazar açısından bir meta değerine sahip olduğuna işaret eder. O’na göre boş vakit birey için bir statü, kimlik üretim anı olarak işlevseldir ve bir bakıma boş vaktin tüketilmesi “potlach”dır. Boş vaktin meşruiyeti, değer üretiminin mantığında gizlidir Birey, boş vakit etkinliğini gösterişçi bir tüketim ve zenginlik olarak sergilemek eğilimindedir. Bu daha ziyade toplumsal temsil ve varoluşun

²³⁸ Ellul, **a.g.e.**, s.416.

²³⁹ Susana Juniu, “Downshifting: Regaining the Essence of Leisure”, **Journal of Leisure Research**, Vol:32, No:1, Vinter 2000, p.70.

²⁴⁰ Thorstein Veblen, **The Theory Of The Leisure Class**, New York, Oxford University Press Inc., 2007, p. 45-69.

²⁴¹ **Ibid.**, p. 78-112.

ikamesidir. Bu ise sonuçta tüketim sisteminin kurumlaşmasına yaramaktadır. Zaman kavramı da bu süreçte sadece iktisadi değiş tokuş çevriminde bir meta değil, aynı zamanda “gösterge” ve “boş vakit etkinliklerinde” de değişim değerine sahip bir öge durumundadır.²⁴²

Kapitalist gelişmeyle birlikte, boş vakit işten arttırılan ve işin yeniden üretimi için gerekli bir zaman olarak algılandığından işe bağımlı ve işin ikamesi için gereksinilen bir alan olarak yine işin uzantısı olarak tasarılanmaktadır. İşin yeni yapısı, öncelikli olarak daha fazla iletişim ve eşit paylaşmadan oluşan sosyal etkileşim unsurlarının yeniden yapılanmasını talep etmektedir. Refah düzeyinin artması ve gelirin toplum katmanlarına yayılmasıyla birlikte püriten çalışma anlayışı yerini, esnek çalışma sürecine ve dolayısıyla boş vaktin artırılmasına bırakmıştır. Teknolojik gelişme, emek ve zamanın daha az kullanılmasını ancak daha fazla üretim yapılmasını olanaklı kıldıkça birey aktif güçten üretimin sevk ve idaresini sağlayıcı bir ara yapıya dönüşmüştür.²⁴³

Ancak iş ortamında yoğun bir yabancılaşmayla yüz yüze olan bir yandan bugün daha fazla boş vakte sahip olurken insan üretim ve örgütlenme sürecindeki edilgen duruşunu boş vakit, eğlenme ve tüketim sürecine de taşımıştır. İş ilişkileri, işçi ve işveren arasındaki alışveriş ilişkisini dönüştürmüştür. Amaç, sosyal etkileşimci yaklaşımla üretimi artırmak ve istikrarı sağlamaktır. Ekonomik ödüller (imkân/gelir) sosyal ödüllerle desteklenmeye çalışılmıştır. Ekonomik ödül, işçiye boş zamanı satın almaya ve sonuçta hazzı satın alma gücü verdi.²⁴⁴ Ancak iş süresinin azaltılması ile ortaya çıkan boş zaman, bir sosyal kontrol aracı olarak kullanılmış ve daha ziyade materyalist yaşam tarzıyla ilişkilendirilmiştir. Artık eğlence ya da boş vakit geçirme etkinlikleri kitlesel olarak, kâr/maliyet hesaplarına göre üretilip pazarlanmaktadır. Kültür endüstrisinin ürünleri, hem iş hem de boş vakitlerde kitleye sunulan ekonomik sistemin birer unsurudurlar. Bu ürünler ekonomik dizgenin ayakta

²⁴² Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, s. 193-194.

²⁴³ Erich Fromm, **Sağlıklı Toplum**, Çev. Zeynep Tanrıseven, Yurdanur Salman, İstanbul, Payel Yayınları, 2005 s.73.

²⁴⁴ Juniu, **op. cit.**, p.71.

kalış nedeni olduğu kadar dizgenin etkinliğini sürdürmesi açısından bu yapay ürünlerle birey/kitle yeniden üretilmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, kültür endüstrisi, mamul madde kadar, kendisiyle uyumlu birey ve toplumsal kitle de üretmektedir.²⁴⁵

Ellul'a göre endüstriyel üretim mantığının etkilediği toplum ve dolayısıyla birey bir alt üst yaşamıştır. Tarihin seyri içinde istisnasız bir medeniyetin parçası olmaktan öte olmayan teknik, medeniyetin bütününü ele geçirmiştir. Artık üretim zarureti, hayatın gerçek kaynaklarına nüfuz etmektedir ve Ellul'a göre teknik, ölüm, dölleme, doğum, doğal hayat ortamı, hepsi, endüstriyel montaj hattının son noktası olan teknik verimliliğe ve sistematizasyona teslim olmuştur. İnsanın yaşamında en kişisel görünen şey, artık teknikleşmiştir. İstirahat edip rahatlama tarzı, rahatlama tekniklerinin objesi olmuştur.²⁴⁶

Endüstrileşmiş toplumlardan bilgi toplumlarına geçiş ise zaman algısının yeniden yorumlanmasını, zamandaki soyutluğun daha karmaşık bir sürece dönüşmesini beraberinde getirir. Zamanın hareketle ve değişimle kurulan ilişkisi, postmodern kuramda mekânın hareketle kurulan ilişkisi tarafından yerinden edilmiş görünmektedir. Postmodern Görelelik kuramlarında zaman, mekân olarak kavrandığında veya mekân olarak sunulduğunda dinamik değil statik (değişmez) olarak kavranmakla eleştirilmektedir.²⁴⁷

Modernizmin çizgisel, geri çevrilemez, ölçülebilir zamanı Castells'in ağ toplumu olarak adlandırdığı yeni toplumda parçalanmaktadır. Bugün artık zamansız bir zamandan söz edilebilir ve bu akışlar uzamına aittir, dünya çapında birçok mekânda ise çeşitli kesimlerden oluşan toplumumuzu maddi olarak yapılandıran ve yapı bozuma uğratan zaman disiplini, biyolojik zaman ve toplumsal olarak belirlenmiş sıralanmalar geçerlidir. Uzam, toplumumuzda zamanı şekillendirir,

²⁴⁵ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar – 2**, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı, 1996, s. 15.

²⁴⁶ Ellul, **a.g.e.**, s.139.

²⁴⁷ Dursun, **a.g.e.**, s.206.

böylece tarihsel bir eğişimi tersine çevirir, akışlar zamansız zamanı tetikler, mekânlar ise zamana bağlıdır.²⁴⁸

“Son iki yüzyıl boyunca kültürümüzün ve toplumumuzun köklerini oluşturmuş olan ilerleme düşüncesi, tarihin hareketliliğine, tarihin, aklın öncülüğünde, üretim güçlerinin itkisiyle, yer aldıkları uzama bağlı toplumların ve kültürlerin kısıtlamalından kurtularak önceden belirlenmiş bir akışı izleyeceğine dayanıyordu. Zamanın efendiliği ritmikliğin kontrolü, kapitalizm ve devletçiliğin ikiz tarihsel oluşum sürecinde tamamına eren geniş bir sanayileşme ve kentleşme dalgasıyla ülkeleri sömürgeleştirdi, uzamı dönüştürdü. Oluşmak, olmayı yapılandırdı, zaman, uzaman boyun eğdirdi.”²⁴⁹

Castells’in akışlar uzamı olarak tanımladığı yapı, olayların sıralamasını bozup onları eşzamanlı hale getirip, ebedi geçiciliği toplumda hâkim kılarak zamanı çözer. Ağlarla birbirine bağlanan birbirinden fiziksel olarak bağımsız, dağınık, parçalanmış mekânların çoğul uzamı, en ilkelinden, doğal ritimlerin hâkimiyetinden, en katısına, saat zamanının tiranlığına dek çok farklı zamansallıkları içinde barındırmaktadır.

“Bilgisayar, antik çağın Su ve Güneş saati, 6. yüzyılın Computus’u, 8. yüzyılın çanı, 10. yüzyılın usturlabı, 14. yüzyılın mekanik saati ve 17. yüzyılın hesap makinesi ile insanın içinde yaşadığı dünyayı kavramasına yarayan bir aracın rasyonelliğini paylaşıyor. Tarih boyunca toplumlar, ellerindeki en güncel aracı içinde yaşadıkları dönemin simgesi olarak görmekten hep hoşlanmışlardır...”²⁵⁰

Zamanı dijital sinyallerle ifade eden bilgisayarlar, saatlerin mekanik akışından farklı bir zaman bilinci yaratabilme kapasitesiyle değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirme, teknolojik belirlenimciliğin tek yönlü açıklayıcılığından da uzakta durmaktadır. Sanayileşme çağının ve mekanizasyonun, sonsuzca küçültülmüş zaman ve sonsuzca büyütülmüş sayıya duyduğu gereksinim sonucu bilgisayarın icat edildiğini belirten bu yaklaşıma, sayısal bilgi işlemin, sanayileşme çağının ekonometrisi, sosyal matematiği, fiyat, ücret ve doğum eğrileri için vazgeçilmez olduğuna işaret etmektedir. Böylece dönemin üretim tarzının örgütlenmiş gereksinimlerine cevap verebilecek bir teknolojinin hayata geçirildiği vurgulanmaktadır. Sayısallaşma ve hız, kapitalizmin bu en gelişkin aşamasında,

²⁴⁸ Castells, **a.g.e.**, s.575.

²⁴⁹ **A.e.**, s.615.

²⁵⁰ Borst, **a.g.e.**, s.130.

parasal dolaşımın, mekânsal engellerin üstesinden gelebilmesi gereksinimine bir yanittir. Bu yanıt, küreselleşme olarak da tarif edilebilmektedir. Dolayısıyla başlangıcından beri küresel olan ancak bunun niteliği derinleşen ve radikalleşen sermaye hareketleri için mekân, kâr maksimizasyonunun bir engeli olmaktan neredeyse çıkmıştır. Hareketin ve devinimin sayısı anlamındaki zaman ise, sermaye hareketlerinin nesnel sınırlarını yaratmaktadır. Bilgisayar, dünyanın, insanın ve zamanın ölçüsü olmayacak kadar nicel ve anlık bir etkiye sahiptir. Dünyanın, bir bilgisayar imgesinde yeniden kurulmasının, tüm insanların kafasındaki dil, sembol, zaman ve sayı kavramlarını farkına varılmaksızın değiştirdiği öne sürülmektedir.²⁵¹

1.2. Teknolojinin Birey ve Toplum Üzerinde Etkileri

Toplumsal yaşam teknolojiye endeksli bir yapısal görünüm içinde, giderek teknik tarafından domine edilen bir medeniyetin hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak bu medeniyetin insanlığa sağladığı faydalar kadar insanlığı tehlike altına soktuğuna inanılan birçok zararı da beraberinde taşıdığına inanılmaktadır. Naisbitt'e göre toplumun kanaatini belirleyen, sanatçılar, teologlar, bilim adamları ve ordu mensuplarının bir kısmı teknolojinin insan yaşamını desteklediğine ve iyileştirdiğine yönelik düşüncelere taraf olurken aynı kimlikleri paylaşan bir başka grup ise teknolojinin yabancılaşma, izole etme, toplumsal yapıyı bozma ve harap etmeye yönelik uygulamaları içerdiğine dair fikirlerle toplumu uyarmaktadırlar. Naisbitt iki tarafın da yaklaşımlarına kulak vermenin teknolojiyi anlamak bağlamında önemli bir kavşak noktası olduğuna inanmaktadır. Aslında Naisbitt gibi düşünenler, teknolojiyi anlayabildiğimiz ölçüde onu kontrol edebileceğimize ve ondan yararlanabileceğimize inanırlar.²⁵²

Teknolojinin olası etkilerinden bahsedilebilmesi için ortaya kriterler konulabilmesi pek mümkün olmamakla birlikte teknolojinin bireye, topluma, bireysel olana ve toplumsal olana müspet ya da menfi etkilerinin olduğu kesin olarak kabul edilmektedir. Temel de teknolojinin, toplumsal yapıyı oluşturan birçok

²⁵¹ Dursun, a.g.e., s.202.

²⁵² Naisbitt, a.g.e., s.12.

değişken ile etkileşimi, teknolojinin etkilerinin önceden görülebilmesinin önünde engeldir.

“Elbette ki Descartes tabiatı fethetmek için sarf edilen bu tek taraflı çabanın, gerçeklik kazanmaya daha da yaklaştıkça beraberinde özel bir tehlikeyi getireceğini önceden göremedi. Her ne kadar artık bu nihai tehdit ile yüz yüze gelmemiz gerekiyorsa da, burada bu tehdidi sadece Descartes’i temize çıkarmak ve onun görece masumiyetini ilan etmek için zikrediyorum. Galileo gibi O da dış fenomenlerin kontrolünün ve çevreyi değiştirmek ile zaman ve mekâna hükmetmek için kullanışlı fiziksel enerjilerin artışının, insanoğlunu adam etme, kendi gelişimini disipline sokma ve yönetme ve onun kültür ve kişiliğinin sınırsız potansiyellerini keşfetme çabasının önüne geçebileceği nosyonuna sahip değildi... Bugün, hijyenik bakım, koruyucu ilaç, başarılı ameliyat ve antibiyotikler sonucu –su ve sabunun evrensel kullanımından bahsetmeye gerek yok- Batı Dünyasında normal yaşam sürelerinin üstünde yaşayan insanların gittikçe artan sayısı, Descartes’in umutlarının doğrulandığını gösterir. Fakat ister bilimsel, ister ütopyacı olsun, sonsuz ilerleme beklentileri ile coşan tüm zihinler gibi Descartes da, bu kazanımlara eşlik edecek ve onları sinsice çökertecek olumsuz sonuçları çoğunlukla, sahip oldukları başarı oranıyla değerlendirdi. Bu olumsuz sonuçlar arasında, artık çok büyük biyolojik hataların var olduğunu biliyoruz. Bu önceden tahmin edilemeyen sonuçlar, gerçek ilerlemeleri kısmen geçersiz kıldı ve bilimin lehindeki yüce teraziyi artan bir şüphede bıraktı, meğerki bugün yapılan muazzam ölçümler, bilimsel ve finansal olarak hızlandırılmış yıkım ve imha güçlerini durdurmak için olsun...”²⁵³

Teknoloji üzerine toplumbilim çalışmalarında genel eğilim, teknolojik aletleri nötr bir yaklaşımla ele almaktır. Bir aleti nasıl ve ne için kullandığımız bize kalmıştır. Bıçağı bir şeyi kesmek ya da birini öldürmek için kullanabiliriz. Aracı kullanan aracın dışındadır ve ona hükmeder. Feenberg ise teknolojilerin nötr araçlar anlamına gelemeyeceğini ileri sürer. Çünkü hizmet ettikleri ve şekillenmesine katkıda buldukları bir sosyo-politik düzen içinde ya da tarihsel süreç boyunca toplumun diğer yönleriyle geliştikleri için tek bir teknolojik öz tarafından karakterize edilemezler. Bir sosyal kurum gibi, töre ve geleneklerin insan eylemi ile değiştirilebilmesi gibi teknolojik sistemler de değiştirilebilir.²⁵⁴

Teknolojinin etkilerinin insan eylemlerinin belirli bir alanıyla sınırlı kalmayacağına dair fikirler teknolojik değişimin toplama bir eklemek ya da toplamdan

²⁵³ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.137-139.

²⁵⁴ Feenberg, **op. cit.**, p.146.

bir çıkarmaktan daha fazlası olduğu konusunda birleşmektedir. Postman bir teknolojinin kullanımının teknolojinin yapısına bağlı olduğuna işaret etmektedir. Yani bir teknolojinin fonksiyonları o teknolojinin yapısının takipçisidir.²⁵⁵ Diğer taraftan teknolojiyi insani bir etkinlik sosyal bir sonuç olarak gören, teknolojiyi sadece aletlerle ilişkilendirmeyen bir bakış açısından teknoloji, insanın çalışma şekli, yaşama şekli ve düşünme şekli ile ilgilidir. Bu şekilde bakıldığında teknoloji insanın bir uzantısı olduğu için, teknolojideki temel değişme her zaman hem dünya görüşümüzü ifade eder, hem de dünya görüşümüzü değiştirir.²⁵⁶ Postman, teknolojik değişimi ekoloji örneği üzerinden şu şekilde çözümler:

“ Ekolojik kavramını çevre bilimcilerin kullandığı manada kullanıyorum. Önemli bir değişiklik top yekûn değişikliğe sebep olur. Eğer tırtılları doğal ortamlarından çıkarırsanız geriye kalan aynı doğal ortam eski tırtıllar değildir; artık elinizde geriye kalan canlıların yaşam şartlarını yeniden düzenlediğiniz yeni bir çerce vardır. Aynı şey tırtıl olmayan bir ortama tırtılları eklediğiniz zaman da geçerlidir. Teknolojik araçların ekolojisi de bu şekilde çalışır. Yeni bir teknoloji ne bir şey ekler ne de çıkarır; her şeyi değiştirir.”²⁵⁷

Teknoloji, daha fazla ya da daha az layıkıyla değeri biçilebilecek, sonuçlara ve etkilere sahiptir ve tüm bu etkiler, planlı ya da plansız tahmin edilebilir ya da edilemez gibi sınıflandırılabilir. Etki odaklı görüşe göre bazen sonuçlar oldukça çoktur; örneğin kitle iletişim teknolojileri ya da genetik teknolojileri ile insan doğasını değiştirebilecek potansiyele sahip kimi iddialar vardır. Eğer iddia edildiği gibi teknoloji insanın organizasyonel, sosyal, politik, doğal ya da iletişimsel davranışını değiştirebilirse o zaman oldukça ciddiye alınmalıdır. Ama bu görüş teknolojinin açıklaması değildir. Teknoloji, hali hazırdaki teknik bir dünyanın içindeki teknik ürünlerin özellikleri ve teknolojinin etkileri tarafından tanımlanır ve açıklanır.

Teknolojiyi bir sistem olarak algılayan yaklaşımlara göre teknoloji insanları çerçevelemektedir. Bu açıdan bakıldığında bireysellik sistem dışında değil sistem içindedir. Reklam, devlet idaresi, propaganda ve diğer her şeyi tekniğin çerçeve

²⁵⁵ Postman, a.g.e., s.17.

²⁵⁶ Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s. 117.

²⁵⁷ Postman, a.g.e., s.29.

sınırlarını oluşturan araçlar olarak kabul ettiğimiz takdirde, teknolojik sistemin bireyselliği basit araçlardan oluşuyor gibi görünse de bireyin nasıl kontrol altında tutabileceği basit bir şekilde görülür.²⁵⁸ Öte yandan teorik olarak bir teknolojinin kullanımının teknolojinin yapısına bağlı olduğu diğer bir deyişle bir teknolojinin fonksiyonlarının, o teknolojinin yapısının takipçisi olduğu²⁵⁹ göz önüne alındığı takdirde teknolojinin etkileri karmaşık bir sorunsala dönüşebilir

1.2.1. Teknolojinin Kontrolü Sorunu

Langdom Winner'a göre, teknolojinin aletle modellemesi modern teknolojik sistemler hakkında insanları yanıltmakta ve teknolojinin yönlendirilmesi, mevcut durumun kendi kendini haklı çıkarmasını ve teknoloji karşısında insanların saf yaklaşımlarını desteklemektedir. "İnsan teknolojiyi kontrol eder" fikri yalnızca bir tür kolektif sıfat değildir aynı zamanda modern teknolojiye bireysel olarak manipüle edilebilir bir araç olarak yaklaşır.*

Manzur'a göre modern tekniğin en acımasız özelliği onun totaliteryen otokrasisidir. İnsan, tekniği kontrol etmez; teknik onu kontrol eder. Teknolojik toplumda İnsanın özgürlüğü bir göz yanıltmasıdır ve onun ahlakı, erdemi ve estetiği çok güçlü olan inanca izin vermelidir. Manzur, Ellul'un teknoloji toplumu düşüncesinden hareketle teknolojinin istisnasız her toplumun geleneksel değerlerini teslim alma sürecinde olduğunu, sonunda bütün teknik dışı farklılık ve çeşitliliğin sadece bir dış görünüş olduğu tek tip bir dünya kültürü üretmek için bu değerleri alt üst ettiği ve bastırıldığını düşünmektedir.²⁶⁰

²⁵⁸ Dusek, **op. cit.**, p.36.

²⁵⁹ Postman, **a.g.e.**, s.17.

* Örneğin Feenberg bir çalışmasında son kullanıcının kendi ilgileri doğrultusunda teknolojik bir dizayn ya da planı aktif bir şekilde değiştirdiğini Fransızların kullandığı minitel adlı bir cihazın kullanım şekilleri üzerinden açıklar. Bu alet telefon şirketi tanıtımlarında hava durumu, borsa sonuçları ve önemli haberler gibi bilgilere ulaşımı sağlayacak faks cihazı benzeri bir şeydir. Kullanıcılar ise bu cihazı bir nevi iletişim ve mesajlaşma aleti olarak kullanabilmek için cihazı modifiye ettiler. Sonunda bu cihazın bilgiye ulaşmak için başlangıçta tasarlandığından uzak bir şekilde tüketicinin arzusu için kullanımı ana kullanım amacı haline geldi. Andrew Feenberg, **Alternative Modernity: The Technical Turn in Philosophy and Social Theory**, Berkeley, University of California Pres, 1995, p.144.

²⁶⁰ Manzur, **a.g.e.**, s.144-145.

Özel bir amaç için aracın bireysel kullanımı özel bir amaca ulaşma içindir. Diğer taraftan teknolojik sistem, nihayetinde bir anlamda güdülenmiş bir amaca yönelik kullanım için müşteriler tarafından değerlendirilen son çıktılara sahiptir. Müşteri, karmaşık teknolojileri yâda sosyo teknolojik yapıları anlamak ya da korumak için ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte mucitler, mühendisler, işadamları, bürokratlar, politikacılar ve sistem içine dâhil diğerleri bile genel fikri kavramak veya sistemin stratejik kontrolünden yoksundurlar. Onlar sistemin sadece küçük bir parçasını kontrol ederler.²⁶¹ Bu bağlamda teknolojinin insan kontrolünden ve insani karar mekanizmasından bağımsız olduğu ve kendisine ait bir mantığa ve biraz da metaforik bağlamda kendisine ait bir yaşam biçimi olduğuna dair iddialar önem kazanır. Bu iddiaların en ünlü temsilcilerinden Ellul da Winner gibi teknolojiyi kontrol ettiği düşünülen farklı insan topluluklarının aslında kontrolden uzak olduklarını düşünür. Bu iddia insan işi icat, Pazar ve teknolojinin kullanım alanları göz önüne alındığında paradoksal görünür ancak mühendislerin, teknokratların ve bilim adamlarının teknolojinin sosyal etkilerini anlamaktan yoksun oldukları ve genel anlamda teknolojinin kontrolünü sağlama konusunda tecrübesiz oldukları ileri sürülür.

Teknolojinin amaçları refah, ilerleme, mutluluk, özgürlük gibi anahtar kelimeleri içerdiğinden güzel bir tınıya sahip olsa da Ellul ve Winner'ın fikirleri bağlamında, karmaşık sorunları da içinde barındırmaktadır. Teknik ile sınırlar ve sınırlılıklar aşıldıkça insan kendisini daha özgür hissetmektedir. Kitleliliğin içinde yaşanan özgürlük hissi bu sınırlar aşıldıkça perçinlenir. Telefon haberleşmedeki sınırları kaldırmış görünür ya da televizyon çaba sarf etmeden eğlenmeyi taahhüt eder. Ancak tüm bunların ardında bir denetimin olduğu gözden kaçır. Teknik ile değişen yaşam “yeni insan”ı işaret etmektedir.

“İnsan kendini giderek daha özgür bilir, zira teknik tüm doğal güçleri yok etmiştir ve bu şekilde de ona kendi kaderinin efendisi olma hissini vermiştir. Gözlerimizin önünde yaratılmakta olan; yapay cennete girmek üzere doğru biçimde şekillendirilmiş; kendisi için buyurduğu araçların ayrıntılı ve gerekli ürünü yeni insan. O insan benim.”²⁶²

²⁶¹ Langdom Winner, **Autonomous Technology: Technics-out-of-control as a Theme in Political Thought**. Cambridge, MA: MIT Pres, 1977, passim.

²⁶² Ellul, **a.g.e.**, s.241.

Bu açıdan yaklaşıldığında araçlar daha karmaşık ve incelikli oldukça amaçlar soyut ve boş hale gelir. Hiç kimse ilerleme ve refah gibi amaçları sorgulamaz ama içerikleri belirsiz bırakılmıştır. Dikkat gelişmenin araçları üzerinde toplanmıştır.²⁶³ Bu bağlamda teknolojinin insan kontrolünden bağımsız ve kendisine ait bir mantığa ve biraz da metaforik olarak kendisine ait bir yaşam biçimine sahip olduğu ileri sürülür. Böyle bir iddia doğrultusunda teknolojinin etkileri bağlamında, teknolojinin toplumun ve kültürün geri kalanının inşasını belirlediği ya da neden olduğu düşünülür. Tözselci bir fikir olan teknolojinin özerkliği belli başlı büyük teknik sistemleri tanımlamaktadır. Thomas Hughes'in deyişiyle bu sistemler bir devingenliğe sahiptir. Bu bağlamda devingenlik Ellul ve Heidegger tarafından teorize edildiği gibi teknolojinin özelliği değil, teknolojinin özelliğine bağlı bir olaydır.²⁶⁴

Ancak Castells ve diğerleri, toplumun teknoloji üzerinde kontrolü kaybettiği ve teknolojinin toplumu tek başına belirleyebilme kudretine şüphe ile yaklaşır diğer taraftan toplumun da teknolojik değişimin yönünü çizmekte tek başına etkin bir rol oynayamayacağını ileri sürer. Bijker de bisiklet üzerine yaptığı çalışmada buna benzer bir söylem ileri sürer. Sosyal yapıyı oluşturan birçok tabaka teknolojinin gelişiminden etkilenmiştir ancak çeşitli gruplar çeşitli alternatifler üretirler. Teknoloji bu alternatiflerin çizdiği çerçeve içinde şekillenir. Bisiklet üzerine farklı erken tasarımlar güvenlik pahasına hızın maksimizasyonu üzerinde durmuştur ya da tam tersi tasarımlar vardır. Erken dönem tasarımlarında büyük bir ön tekerlek ile bisiklet daha hız amaçlı idi ancak dengede kalması çok zordu ve kullanıcının daha yüksekte düşme olasılığı vardı. Daha küçük tekerlekli bisikletlerin erken versiyonları ise daha güvenilir ancak daha yavaş idi. Yarışma amaçlı ya da eğlence için turlama ihtiyacını karşılamak amacıyla bisikleti tercih eden farklı kullanıcıların farklı dizaynlara talepleri olmuştur. Sonuç olarak standart bisikletin ortaya çıkması bu farklı taleplerin şekillendirmesidir.²⁶⁵

²⁶³ Dusek, **op. cit.**, p.108.

²⁶⁴ Feenberg, **op. cit.**, p.146.

²⁶⁵ Aktaran, Dusek, **op. cit.**, p.103.

Öte yandan teknolojinin kültürden kültüre farklı kullanım amaçları ve şekilleri olduğuna inanan Pacey bu fikrini Kanada coğrafyasını paylaşan iki farklı kültürün kızaklı kar motorlarını kullanma alışkanlıkları üzerinden aktarır. Kanada ve Kuzey Amerika'da eğlence amaçlı kullanım ile Kanada'nın daha kuzey kesimlerindeki yerli halkın aynı aracı kullanım amacı arasında fark vardır. Bu iki farklı kültürel yapıda aracın rutin bakımı ve kullanımı çok farklıdır. Kanada'nın güney bölgelerinde eğlence amaçlı kullananlar evlerinden çok uzaklaşmazlar ve herhangi bir arıza durumunda telefon üzerinden ilgili tamirciler ile bağlantı kurarlar. Ancak daha kuzeyde yaşayan yerli halk ya da bölgede hayatlarını süren diğerleri için motorlu kızak avlanma ve taşımacılık için çok önemli araçlardır. Araçların uzak ve ıssız alanlarda arıza yapması ölümcül sonuçlar doğurabilir ve bu nedenle araçlara bakım ve gerekli önlemlerin alınması daha ihtimamla yapılır.²⁶⁶

Bu örneklerle rağmen Ellul'un yaklaşımına göre bireyin seçimleri ve düzenlemeleri yine aletin üretildiği ve kullanıma sunulduğu teknik bağlamda gerçekleşir. Bugün insanoğlu kendi yaşam biçimini tamamlamaktan yoksundur. Ellul, insanoğlunun artık hiçbir şekilde tercihin amili olmadığını, bu düşünceye karşıt olarak insanın teknik gelişmenin amili olduğunu ve mümkün olan teknikler arasında seçim yapanın insan olduğunun iddia edilmesinin anlamsız olacağını düşünmektedir. Ellul' a göre insan ancak maksimum verimliliği getiren teknik lehinde karar verebilir. Ancak bu bir tercih gibi algılanmamalıdır. Çünkü *bir makine de aynı işlemi yerine getirebilir.*²⁶⁷

Castells, Bijker ve diğerlerinin öne sürdüğü üzere böyle bir argümanın dayandığı temel ise, bilimsel keşif, teknolojik yenilik ve bunların toplumsal uygulanma süreçlerine bireysel yaratıcılık ve girişimciliğin de dâhil olduğu birçok etkenin nihai süreçte karmaşık bir etkileşim sürecini işaret etmesidir;²⁶⁸

“...Toplum teknolojiyi belirlemese de, büyük ölçüde devlet üzerinden onun gelişimini bastırabilir. Ya da yine büyük ölçüde devlet müdahalesiyle ekonomilerin, askeri gücün, toplumsal

²⁶⁶ Aktaran, **Ibid**, p.103.

²⁶⁷ Ellul, **a.g.e.**, s.91.

²⁶⁸ Castells, **a.g.e.**, s.6.

refahın kaderini birkaç yıl içinde değiştirecek hızlandırılmış bir teknolojik değişim sürecine sokulabilir... Teknolojinin (ya da ondan yoksunluğun) toplumların hep çatışma dolu bir süreçten geçerek teknolojik potansiyellerini aktarmaya karar verdikleri kullanım biçimleri kadar, toplumların kendilerini dönüştürme becerisini de ihtiva ettiğini söyleyebileceğimiz noktada, tarihsel evrim ve toplumsal değişim üzerindeki belirleyiciliği başlar.”²⁶⁹

Bu karmaşık etkileşim sürecine tarihsel bir perspektiften bakıldığı takdirde teknolojinin etkileri ve teknolojiye müdahaleler daha açık bir şekilde görülebilir. Örneğin insanoğlunun üretim edinimini kazanması ve üretime dayalı toplumsal oluşumun başından itibaren gerek üretime ilişkin mülkiyet yapılanması gerek de yöneten-yönetilen ayrımını içeren toplumsal tabakalanma ile teknolojinin sınıf ayrımına yol açtığı sonucuna varılabilir. Diğer taraftan teknoloji, bu sınıfların arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Tarım teknolojisinin yarattığı sınıflar ve bu sınıflara özgü ideolojiler ile endüstri devrimi ile gelişen teknoloji odaklı toplum ve sınıf ideolojileri birbirinden farklıdır.

1.2.1.1. Teknolojinin Özerkliği

Bugün için Batı dünyası sınaî ve ekonomik yaşamın hemen hemen tüm alanlarında ciddi bir biçimde öne geçmiş, toplumsal değişimin ekonomik ve teknolojik etkenlerine giderek daha fazla önem veren, tarihe ekonomi gözlüğünden bakan bir yaklaşım, kendisini benimsetmeye başlamıştır. Pazarların dünyaya yayılması, ulus aşırı şirketlerin büyümesi, ağların oluşumu ve bilgileri gerçek zamanlı olarak iletebilen bir mali sistemin etkililiği, daha çok batı kökenli (özellikle de Amerikan kökenli) kültürel toplu tüketim mallarının kitle iletişim araçları, reklâmlar aracılığıyla küresel bir ideolojik yapılanmayı etkin kılmıştır. *Böylelikle dünya Amerikan modelinin sınırsız bir yayılımı ile neredeyse kuşatılmıştır.*²⁷⁰

Bu yapılanma bağlamında geçmişe dönük olarak teknoloji transferlerinin de etkisi göz ardı edilemez bir gerçektir. Batı Teknolojisinin, gelişmekte olan milletler

²⁶⁹ Castells, **a.g.e.**, s.8.

²⁷⁰ Toureine, **a.g.e.**, s.36.

için uygun olduğuna dair görüşler batı tipi teknolojinin yayılımını destekler. 19. yüzyıl, 20. yüzyılın tamamına yakın bir zamanda ve hala devam eden şekilde, gelişmekte olan milletlerin gelişmiş milletlerin teknolojik ve organizasyonel yapısını taklit etmeleri ve kendi teknolojilerinin yerini almak üzere Batı tipi teknolojiyi ithal etmeleri gerektiği ileri sürülür. Diğer taraftan son zamanlarda gelişmekte olan ülkeler içinde gelişmiş batı teknolojilerinin taklidi ile yaşanan sorunlar üzerine daha az karmaşık ve uygulaması daha az zor teknolojilerin bu tür ülkelerin gereksinimi olduğu iddiası ortaya çıkmıştır. Bu tür teknolojilere "uygun teknoloji" ya da ara teknolojiler adı verilmektedir. Adı ne olursa olsun bu tür teknolojiler yerli teknoloji ile Batı tipi teknoloji arasındadır. Ancak bir başka iddia ise Batılı olmayan yerli teknolojilerin lokalliği üzerinedir. Bu iddialara göre okuryazar bile olmayan kültürlerin kendi teknolojileri yaşadıkları alan içinde daha kullanışlı ve çevreye uyumludur. Bu yaklaşımla bakılığında örneğin Batı yardım projelerinin yerel yapıyı ve geleneksel teknolojiyi görmezden gelmesi ile hatalıdır ve Batı tipi teknolojiyi geleneksel teknolojinin yerine koyma uğraşısı, çevre için isabetsiz bir uygulamadır.²⁷¹

Ancak sonuçta batılı gelişmiş ülkelere ait dominant ve yayılcı karakterli teknoloji dünyanın geri kalanını bir şekilde etkisi altına almaktadır. Bu noktada ideolojinin teknoloji ile etkileşimi bağlamında sözü edilen karmaşık yapının çözümlenmesi, teknolojinin uygulanması için gerekli olan koşulların ideoloji yoluyla sağlandığı varsayımı ile yapılmaktadır. Ekseriyetle gelişmekte olan ve az gelişmiş toplumlarda görünen bir duruma dayalı bu çözümlenme sürecine göre, yeni teknolojileri yaratmak yerine başka yerlerde yaratılmış teknolojileri ithal etmek aynı zamanda bu teknolojilerin toplumsal kabulü için belli bir ideolojik çabanın gösterilmesini gerekli kılar. Nitekim her teknoloji belli toplumsal ve ekonomik birikimler sonunda ortaya çıkar. Ancak bu birikimler, belli toplumsal ve bireysel davranış biçimlerini gerektirir. Teknolojinin ithal edildiği toplum için bu teknolojinin uygulanabilirliği "uyum" süreci ile ilişkilendirilir. İdeolojik alt yapı ile önceden toplum ithal edilen teknolojiye hazırlanır.

²⁷¹ Dusek, **op cit.**, p.157.

Öte yandan, bir teknoloji ile ilişkili bir ideolojiye karşı fikirler de gelişebilmektedir. Aslında her toplumda, o toplumun yapısının devamına ve değiştirilmesine yönelik iki ayrı ideolojinin geliştiği düşünülür. Bu ideolojiler de kendi grupları içinde farklılaşmalar gösterirler. Olumsuz gruptakilerin bir kısmı mevcut yapıyı tümünden değiştirmek isterken, başka bir kısmı da bu yapının sadece bazı yönlerine karşı olabilirler. Ayrıca her ideoloji mevcut yapı ile etkileşim içinde başka başka çözümlere yol açabilir. Örneğin kapitalist toplumun Marksist paradigma ile etkileşimi hem sosyalizm hem de neo-kapitalizmin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu açıdan yaklaşıldığında ideoloji, mevcut teknolojinin yarattığı toplumsal yapı aracılığı ile önce biçimlenir, daha sonra da gene toplumsal yapı aracılığı ile toplumsal yapıyı çeşitli biçim ve miktarlarda değiştirerek, teknoloji üzerinde etkili olur.²⁷²

1.2.1.2. Teknolojik Determinizm

Teknolojiye kazandırılan özerklik her ne kadar eleştirilse de özerkliği teknolojik determinizm ile ilişkilendiren görüşler kültürün teknolojiyi dolayısıyla da teknolojinin kültürün geri kalanını şekillendirdiğini ileri sürer. Ancak bu iddia karşısında - teknolojik determinizmin kültürün geri kalan kısmını belirliorsa- o zaman kültürün ve toplumun teknolojiye direkt etki edemeyeceği argümanı geliştirilir. Deterministik yaklaşıma karşı geliştirilen argümanların sahiplerinden biri olan Williams'a göre teknolojik determinizmde, araştırma ve geliştirmenin kendiliğinden üretildiği farz edilir. Yeni teknolojilerin, bağımsız bir fanusta üretilip yeni toplumsal ve insani koşulları sonradan oluşturduğu varsayılır. Teknolojik determinizm, gerçek sosyal, siyasal ve ekonomik amaç yerine; icadın rastlantısal otonomisini soyut bir insani öze koyduğu için savunulamaz bir fikirdir. Semptomatik teknoloji görüşü ise, daha önemsiz bir yolla olsa da, benzer biçimde araştırma ve geliştirmenin kendiliğinden üretildiğini farz eder. Bu uç noktada ne keşfedilmişse alınıp kullanılmıştır.²⁷³ Öte yandan bazı durumlarda teknolojinin fiziksel ve teknik görünümünün kültür içindeki

²⁷² Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.345-346.

²⁷³ Raymond Williams, **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Ankara, Dost Kitabevi, 2003, s.11.

ana değişkenleri etkilediği başka durumlarda ise toplumun kültürel ve değerler eğiliminin teknolojinin gelişmesini yöneten kontrol eden yapılar olduğu düşünülebilir. Çoğu durumda teknolojiden kültüre ve kültürden teknolojiye geribildirim grift durumdadır.²⁷⁴

Diğer taraftan Heilbroner, “Marks’ın yel değirmeni feodal lordu, buhar değirmeni size modern kapitalisti verir” önermesine karşı şu soruyu sorar: *Makineler tarihi mi düzenliyor?* Heilbroner'e göre, Kümülatif ve lineer olarak bilim ve uygulamalı bilim olarak teknolojinin modelleri teknolojik determinizm fikrini destekler. Orası bilim için tek gerekli yolsa ve teknoloji bilimin basit bir uygulaması ise bu durumda orada teknolojinin gelişimi için tek bir doğrusal yol bulunmaktadır. Teknolojinin yönetilmesine kültürel faktörlerin bir kısmıyla hükmedilemez.²⁷⁵

Makinenin evrenselliğine dikkat çekenlerden biri olan şerati, makinenin insanların milliyetini, ırkını ya da dinini dikkate almadığını, tüketim pazarını daha geniş betimlemelerle çizdiğini ileri sürer. Daima gereğinden fazla malın üretilip dünyanın deterministik bir yaklaşımla mala boğulduğunu düşünen şerati'ye göre üreticiler arasındaki rekabet mühendislerin üretimde yenilikler bulmasına buna bağlı olarak kısa sürede üretimin artmasına neden olmaktadır. Alıcıların sayısında pek bir değişiklik olmadığı halde, üretimin on kat fazlalaşması buna bağlı olarak fazla malı elden çıkarma çabası yabancı pazarlara önem verme gerekliliğini doğurmaktadır. şerati'ye göre sonuç makine determinizmi, makine emperyalizmi, dünyanın fethi ya da makinenin canavarlığı demektir.²⁷⁶

Birçokları teknolojinin toplumun eksik ve azalılı yönleri için bir tür terapi sunduğuna inanmaktadırlar. Yeni teknolojiler daha sonra sosyal değişim ve ilerlemenin koşullarını hazırlayacak olan bir araştırma ve geliştirme sürecinin temelde içsel bir sonucu olarak keşfedilirler ve ilerleme modern dünyayı yaratan bu icatların

²⁷⁴ Dusek, **op. cit.**, p.84-85.

²⁷⁵ **Ibid.**, p.95.

²⁷⁶ şerati, **a.g.e.**, s.35.

tarihi olarak görülür.²⁷⁷ Bu kişiler için teknolojik çözümler olmazsa olmazdır ve muazzam bir inanç ile bu çözümlere bağlıdırlar. Örneğin her sınıfta Internet bağlantısı olması okulları daha iyi bir hale getirecektir, genetik alanında kaydedilen ilerlemeler insanların yaşadığı birçok hastalığı ortadan kaldıracaktır, tahıllar üzerindeki genetik çalışmaları dünyanın beslenmesi açısından önemli görülmektedir.²⁷⁸ Teknoloji ile kuşanan günümüz toplumlarında eski dünya inançlarının, alışkanlıklarının ve geleneklerinin her biri için birer teknolojik alternatif olduğunu düşünen Postman duanın alternatifini penisilin; aile köklerinin alternatifinin yer değiştirme; okumanın alternatifini televizyon; sınırlamanın alternatifini hemen elde edilen haz; günahın alternatifini psikoterapi; politik ideolojinin alternatifini bilimsel seçim vasıtasıyla tesis edilen şöhret olarak çeşitlendirir. Hatta bugün için ölüme bile bir alternatif mevcuttur. Ölüm muamması uzun ömürlülük ile geciktirilmekte hatta dondurulma sayesinde ertelenmektedir.²⁷⁹

Birey yaşadığı toplumun gereklerinden kaynaklanan bir zorunlulukla tekniğe karşı duramaz. *Bireyin hiçbir parçası için teknikleşme yürüyüşüne katılmamak kabul edilemez bir şeydir* derken Ellul buna işaret etmektedir. Birey, maddi ve manevi olarak kendini toplumdan soyutlayamayacaktır. Maddi olarak kendisini boş veremez çünkü teknik araçlar öylesine çoktur ki tüm yaşamını işgal etmekte ve kolektif olgudan kaçınmasını imkânsızlaştırmaktadır. İnzivaya çekilmek isteyen için insansız bir yer veya başka bir coğrafi mekân yoktur. İnsanların tüm kolektif olgulara katılmaya, tüm ortak araçları kullanmaya zorlandığı bir dönemde tek başına yaşamayı istemek beyhudedir.²⁸⁰ Sonuç olarak makineden önce insanlar denerler, tecrübe ederler ve seçerlerdi. Makineleşme ile birlikte piyasanın eritebileceğinden fazla malın üretimi ve buna bağlı olarak pazar mücadeleleri sonuçta herkesin aynı ürünleri kullanmasına neden olmuştur. Bütün insanlar aynı tip tüketimin parçaları haline gelmişlerdir.²⁸¹

²⁷⁷ Williams, **a.g.e.**, s. 12.

²⁷⁸ Naisbitt, **a.g.e.**, s.17.

²⁷⁹ Postman, **a.g.e.**, s.68.

²⁸⁰ Ellul, **a.g.e.**, s.150.

²⁸¹ Şeriati, **a.g.e.**, s.37.

1.2.2. Teknoloji Ve Değişim

Teknolojinin etkileri bağlamında değişim gerek bireysel anlamda gerek toplumsal anlamda en önemli kod olarak görülmektedir. Toplumsal değişme, yerleşik insan ilişkileri ve davranış kalıplarındaki farklılaşmadır.²⁸² Toplumsal değişme, toplumun yapısındaki değişmedir ve toplumun yapısı toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme, ilişkilerin değişmesi olarak yorumlanır. Bu korelasyon bağlamında toplumsal bireylerin, yani aktörlerin davranış değişiklikleri önem kazanır. Başka bir deyişle toplumsal değişme temelinde teknolojik değişimin yattığı insanlar arası ilişkilerin değişmesi olarak algılanır.²⁸³

Toplumsal değişme bazen planlı; fakat çoğunlukla da planlanmamış bir şekilde olur. Endüstriyel toplumlar, herhangi bir tür değişmeyi aktif olarak destekler. Örneğin ulaştırma ve hayatı kolaylaştırmayı amaçlayan otomobil, yaygın olarak toplumu derinden etkilemiştir. Teknoloji toplumun geri kalan kurumlarını, sanatın ve inancın yaptığı gibi geliştirir ve değiştirir. Örneğin Bilgisayar, işin ve çalışmanın doğasını değiştirmiştir. Telefon mektupla haberleşmenin gerilemesine yol açmıştır ama İnternet bir kez daha kişiler arası iletişimin doğasını değiştirmiştir telefon yerini yazılı kayıtlara bırakmıştır. Otomobil insanların kent merkezinden banliyölere doğru açılmasını sağlamıştır. Diğer taraftan örneğin 1920'ler Amerika'sında yaygınlaşan otomobiller gençlerin cinsel özgürlükleri için evin dışında bir fırsat olarak gördükleri özel alanlar haline gelmiştir.²⁸⁴

Bu açıdan yaklaşıldığı takdirde teknolojik gelişmelerin toplumsal değişmeyi çok daha köklü bir biçimde etkilediği savunulur.²⁸⁵ Toplumsal değişmeye daha kapsamlı bir açıklama getirmeye çalışanlar için ise, insan-doğa çelişkisinin

²⁸² Veysel Bozkurt, **Değişen Dünya'da Sosyoloji**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006, s.331-332.

²⁸³ Kongar, **a.g.e.**, s. 23-56.

²⁸⁴ Dusek, **op. cit.**, p.84.

²⁸⁵ Bozkurt, **a.g.e.**, s.332-333.

belirlediği teknoloji ile insan-insan ilişkisinin belirlediği ideoloji arasındaki etkileşim, toplumu biçimlendirmektedir.²⁸⁶

İnsanoğlunun teknolojiyi, doğa ile mücadelesinde, ona egemen olmak için geliştirdiği tezi göz önüne alındığında teknoloji, uygulamalı amaçların gerçekleştirilmesi için örgütlenmiş her türlü araç, gereç ve makineleri, bunları üretebilecek matematik teknikleri gibi zihinsel öğeleri de içeren geniş kapsamlı bir bilgi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan gelişen teknoloji sadece insanın doğa ile ilişkisinde insana lehinde bir ilişki yapısının kurulmasıyla sınırlı kalmamış aynı zamanda insanların birbirleri ile olan ilişkilerini de etkilemiş ve giderek insan ilişkileri bağlamında da çelişiklere yol açmıştır. Örneğin gelişen teknoloji sonunda, üretim araçları ortaya çıkmış ve insanlar bu araçlara malik olup olmadıklarına göre belli toplumsal nitelikler kazanmışlardır. Teknolojik gelişme sonunda kazanılan bu nitelikler ise insanların birbirleriyle olan ilişki ve çelişiklerini ortaya çıkarmıştır. Sanayileşme sürecinde ise üretimde makinenin artan kullanımı hayat tarzını değiştirmiştir. Örneğin kadınlar evden fabrikaya geçmiş, iş hayatına atılmıştır. Kendilerine yeni bir sosyal ortam doğmuş, sosyal statüleri değişmiştir. Bu hal, aile kurumunda, ailenin yapısında büyük dönüşümler yaratmıştır. Eski meslek ve zanaatlar yavaş yavaş ortadan kalmış, üretim bandında uzmanlaşma, sınıf yapı ve ölçülerindeki değişim, kentin kırsal yaşam üzerindeki baskısının artmasına neden olmuştur. Makinenin tarım alanlarında kullanımı, emek tasarrufu ve verim artışı ile sonuçlanırken, açığa çıkan fazla emek, göç sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan ulaşım ağları sosyal ve kültürel farkların azalması sonucunu da beraberinde getirir.

Teknolojinin toplumsal etkileri bağlamında değişimin karakteristiği Aydınlanma, rasyonalizm ve bunların sonucunda ortaya çıkan Sanayi Devriminde düğümlenir. Aslında Adorno ve Horkheimer, tarihin dinamiğinin insan ile doğa arasındaki çelişki olduğunu ileri sürerler. Heidegger, doğa biliminin tasarılma tarzının, doğayı, kuvvetlerin hesaplanabilir bir birlikteliği olarak takip ettiğini ve

²⁸⁶ Kongar, a.g.e., s.60.

tuzağa düşürdüğünü ileri sürer. Fizik biliminden yola çıkan Heidegger'e göre salt teori olarak fizik kendisini doğayı önceden hesaplanabilir kuvvetlerin bir birlikteliği olarak sergileyecek şekilde kurgular. Fizik böyle bir kurgusallık içinde doğanın bilinmezlerini çözmeye çalışır. Ancak hesaplama aracılığıyla saptanabilir olan doğa, şu veya bu biçimde kendisini bildirir ve bir enformasyon sistemi olarak düzenlenebilir bir şey olarak kalır.²⁸⁷

Horkheimer, doğayı insanın işleyebileceği ve denetimi altında tutabileceği bir alan olarak tanımladıkları Machiavelli'nin siyasal görüşleri ve Descartes'in çalışmalarından hareketle, Aydınlanma düşüncesini insanın her şeyin üzerinde kendi efendiliğini kurabilmesi inancı ve anlayışına dayandırır.²⁸⁸ Öte yandan doğanın bir araçtan ibaret görülüp araçsal bir güdüleme ve biçimleme ile ele alınması insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin de yalnızca araçsal güdüleme ve biçimleme süreci içinde algılanıp yaşanmasına yol açmıştır.²⁸⁹ Öznenin doğa üzerinde baskı kurma isteği zamanla insanlar üzerinde tahakkümle sonuçlanır. Sonunda insanın iç doğasının da denetim altına alınması, aydınlanma sürecinin kendisini yok etmesiyle sonuçlanır. Aklın kendi karşıtına dönüşmesi de tahakkümün yeni biçimlerini üretir.²⁹⁰

Modern dünyada teknik ve bilim, mistik güçlerin yerini almış tanrısal yazınlar yerini us'un rasyonelliğine bırakmıştır. *Mutlak ve en yüce değerler kamu yaşamından çekilmişlerdir; ya mistik yaşamın aşkın âlemine ya da kişisel ve dolaysız ilişkilerin kardeşlik dünyasına gitmişlerdir*²⁹¹. Max Weber modernitenin yükselişini tasvir ederken Batı toplumlarının akılcılaştırma (rasyonalizasyon) üzerinde yükseldiğine işaret etmiştir. O'na göre akılcılaştırma ekonomi ve bilimi de içine alan toplumun farklı alanlarında zuhur etmiştir ve elbette ki akılcılık toplumun tüm alanlarında ve kültür içinde varlığını göstermiştir. Weber bu ifade ile akılcılaştırma prensipleri içinde

²⁸⁷ Heidegger, **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, s.64-66.

²⁸⁸ Jay Martin, **Diyalektik İmgelem**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Ara Yayınları, 1989, s. 370-373.

²⁸⁹ **A.e.**, s.377-378.

²⁹⁰ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar –1**, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1995, s.16.

²⁹¹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s.150.

sistematikleştirme ve organizasyonun önemine işaret eder. Weber'e göre akılcılık sadece bürokraside değil aynı zamanda teoloji içinde de kendini gösterir.²⁹²

Eleştirel yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Frankfurt Okulu düşünürleri, insani çevrenin teknolojik olarak belirlenmiş bir sisteme dönüşmesi ve rasyonelleşme süreçlerinden türeyen teknik kuralların ve kısıtların giderek daha çok yukarıdan dayatılmasıyla simgesel iletişimi sistematik olarak engelleyen ideolojik ve ekonomik büyümenin toplumsal sonuçları olduğunu dile getirmişlerdir.²⁹³

Çağımız insanı kendi yaradılışına ters bir ortamda yaşamaya mahkûm bırakılmıştır. Bu mahkûmiyet bir manada teknolojik insanın gönüllü mahkûmiyetine dönüşürken ne uğruna olduğuna dikkat edilmesi gereklidir. Makinenin sadece yeni bir insani ortam yaratma eğilimi taşımadığı aynı zamanda insanın özünü değiştirme çabası içinde olduğu da ileri sürülür. Ellul'a göre bu yeni eğilimi taşıyan evrene insan kendini adapte etmeye çabalamaktadır. Saatte altı kilometre gitmek için yaratılmış insan bin kilometre hızla seyahat etmekte, aç olduğu zaman yemek uykusu geldiğinde uyumak üzere yaratılmasına rağmen bu gereksinimleri saatle düzenlemektedir. Yaşayan şeylerle temasta olmak üzere yaratılmasına rağmen bir taş dünyasında yaşamaktadır. Ellul'a göre belli bir gerekli bütünlük içinde yaratılan insan teknik ile güçlenen modern dünyanın tüm güçleri tarafından parçalanmaktadır.²⁹⁴

Bu hızlı gözlemler bağlamında bugünün toplumlarının kodları içinde küreselleşmenin kültürel ve toplumsal bakımdan başlıca gereklerini de tespit edebiliriz. Bunlardan en belirgin olanı, çok çeşitli yaşam düzeylerine ve kültürel geleneklere sahip farklı ülkelerde dolaşan aynı maddi ve kültürel ürünlerin arayışındaki bir tüketim toplumunun oluşumudur. Bu, kesinlikle tüketimlerin genel anlamda standartlaştırılması ve tüm dünyanın Amerikanlaştırılması anlamına gelmez. Ancak, bu noktada çeşitli karşıt akımların birbirine karıştığı görülür. Söz konusu

²⁹² Dusek, **op. cit.**, s.54.

²⁹³ Hanno Hardt, "" Eleştirel'in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması", Çev. Mehmet Küçük, **Medya İktidar İdeoloji**, Der. Mehmet Küçük, Ankara, Ark Yayınları, İkinci Basım, 1999, s.42-43.

²⁹⁴ Ellul, **a.g.e.**, s.343.

akımların başında büyük tüketim ve eğlence şirketlerinin uyguladığı kültürel etki gelir. Hollywood, tüm dünyanın düşler fabrikasıdır hiç kuşkusuz. Ama yerel üretimleri ortanda kaldırmaz. Çünkü bir yandan da en zengin ülkelerde tüketimin çeşitliliğine tanık oluruz. New York'ta Londra'da ya da Paris'te eskiye göre daha çok yabancı lokanta vardır; ayrıca burarlarda dünyanın başka ülkelerinden gelmiş daha çok film izlenebilmektedir. Son olarak, geleneksel ya da tehdit altındaki bölgesel ya da ulusal bir kültürü kurtarma istenciyle beslenen toplumsal ve kültürel yaşam biçimlerinin yeniden ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, her yerde, karşıt eğilimlerin bir etkisi olarak geleneksel, toplumsal ve siyasal yaşam biçimleri ve sanayileşmenin ulusal yönetimi de giderek daha hızlı çökmektedir.²⁹⁵

Bugün teknolojik bir devrim yaşandığına inananlar bu devrimi kapitalizmin küresel olarak yeniden yapılanması ile ilişkilendirmektedir. Bu ilişki tesadüfî değildir ve bugünün teknoloji devrimi kapitalizm için temel önemde bir araçtır. Diğer taraftan bu değişim sürecinde ortaya çıkan yeni toplum, tarihlerine, kültürlerine, kurumlarına, küresel kapitalizm ve enformasyon teknolojisiyle özgül ilişkilerine bağlı olarak farklı ülkelerde kayda değer bir tarihsel çeşitlilik gösterse de hem kapitalist hem de enformasyoneldir.²⁹⁶

Sonuç olarak teknoloji, bugünün toplumlarına kolaylık, konfor, hız, hijyen ve bolluk vaat etmektedir. Gehlen'e göre hayat seviyesi 100 yıldan beri durmadan yükselmektedir. Bugün küçük otomobili olan büyük otomobilliyeye hayrandır ancak toplumsal sınıflar arasındaki katı çizgiler kalmamıştır. Bugün bir işçi de içinde bulunduğu yaşam standartlarında daha rahat bir yaşam standardına kavuşabilir. Endüstri insanları durmadan ellerindeki paradan çok para harcatmaya alıştırmak temayülündedir. Şimdi herkes bir defada satın alamayacağı şeyleri taksitle yani her ay paranın bir kısmını ödemek suretiyle satın alıyor. Otomobiller, ev eşyaları, giyim ve daha bunlara benzer bir sürü şey için taksitle alışveriş söz konusu. Bugün daha yüksek bir hayat seviyesi ihtiyacı karşı konulmaz bir itki haline gelmiştir.²⁹⁷

²⁹⁵ Toureine, a.g.e., s.38-39.

²⁹⁶ Castells, a.g.e., s.15.

²⁹⁷ Gehlen, a.g.e., s 49.

1.2.2.1. Değişimin Bireysel Yansımaları

Bugün teknoloji bizim için, tarihin hiçbir zamanında olmadığı kadar önemlidir, vazgeçilmezdir. Teknoloji ile birey arasında kurulan ilişki sınırları ve önemi önceden belirlenmiş bir vaziyet göstermektedir. Ellul'a göre konfor düzeyinde gelişen bu ilişkide insan eşyanın teknik düzeni dışına çıkamamaktadır. Bugün için konfor anlayışımız; banyolar, kolay merdivenler, köpüklü-kauçuklu paspaslar, klimalar, çamaşır makineleri vesaire demektir. Ellul'un ifadesiyle *temel amaç, efor sarf etmekten kaçınmak, dinlemeyi ve fiziksel hazzı arttırmaktır. Bizim için konfor, maddi dünya ile yakından ilintilidir, kendini kişisel mallar ve makinelerin gelişmesinde gösterir.*²⁹⁸

Kapitalist modernliğin bireyin sonunu hazırladığını düşünen Adorno ve Horkheimer'a göre özgün kişilik rasyonalizmle yok edilmiş, olgular ile anlam, ekonomi ile kültür birbirinden koparılmıştır. Artık kişilere toplumsal konumlarının değişmezliğinin benimsetilmesi için "Kültür Endüstrisi" kullanılmakta, sanayi toplumundaki kişilerin düş kurmaları olanaksızlaşmakta ve kişisel düşleri kişinin toplumsal var oluşunun sınırları içinde biçimlendirilmektedir.²⁹⁹ Kültür Endüstrisinin bireyi, kendi adına seçim yapma yetisinden yoksun, kendi aklını özgürce kullanamayan ve yaşadığı realiteyi değiştirme olanağından yoksun olarak addedilir.

Daha açık bir ifadeyle, tekniğin hükmettiği toplum içinde tüm insan işlevlerinin üretim-tüketim ekseninde gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Teknik, bu eksenin koruma pahasına ihtiyaç duyduğu ekonomik insanı şekillendirmeye yönelik planlı bir eylem haline gelmiştir. Tekniğin ilerlemesi sırasında bireyi kendisine eşlik etmeye zorlarken aslında bir anlamda insanı sermayeleştirdiği iddia edilir. Bu öylesine yerleşmiş ve doğallaşmış bir süreçtir ki birey doğumundan itibaren yapının içine alınır ve teknoloji ile şekillenen toplumu içselleştirme teknikleri öğretilir. Ellul'un iddiasına göre teknoloji toplumu insandan sevmesi istenilen şeylerle hoşnut

²⁹⁸ Ellul, a.g.e., s.78.

²⁹⁹ Ünsal Oskay, **19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, İstanbul, Der Yayınevi, 4. Basım, 2000,s.240.

olmasını ister. Hoşnut olmayanlar içinse oyalayıcı şeyler sunar. Ellul'un ekonomik teknik olarak adlandırdığı bu eylemlerin başarıya ulaşması ise insan ihtiyaçlarını gidermeye dayalıdır.³⁰⁰ Diğer taraftan teknoloji bireye sunduğu hızlı çözümler ile bir nevi yara bandı kültürü yaratmaktadır. Birey bir şeylerin yolunda gitmediğinin farkında olmasına karşın bunun nedenini algılamak yerine kendisine sunulan çözümü peşin bir kabulleniş içindedir. Birey teknik tarafından kuşatılmış ve belli bir yaşam biçimine mahkûm edilmiştir. Bu iddia günümüz toplumsal yaşantısı içinde bireyin neyi seçip neyi seçmeyebileceği dikkatli şekilde incelendiği takdirde belli bir haklılık kazanmaktadır.³⁰¹

Bireyin teknoloji ile donatılmış toplum içinde sıkışmışlığı onun geçmişe duyduğu özlemin yanında bu yaşantıdan uzaklaşma isteğini de doğurmaktadır. Naisbitt'e göre tüketim teknolojilerinden bir soluk alma ihtiyacı yine teknolojik olanaklar kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

“Tüketim teknolojilerinden bir soluk alma ihtiyacı içinde üç günlük bir kaçış için bir uçağa atlırsınız... United Havayollarının Hemispheres dergisini elinize alırsanız, reklam ve makale dolu sayfalar geçerek Viyana'da Üç Mükemmel Gün başlıklı yazıyı okursanız ve romantik bir gezinti hayaline dalarınız... Kaçmaya değdi. Daha sonra koltuk gözünde uçuş katalogunu alıyorsunuz ve havlu ısıtıcısının ve çamaşır için buhar makinesinin satın almaya değer bir lüks olup olmadığını düşünüyorsunuz... United Airlines içinde bulunan iki yayın, ileri teknoloji posta ile sipariş verme katalogu High Street Emporium ve doğal yaşam dergisi Hemispheres, Amerika'nın en büyük iki pazarı olan tüketim teknolojisi ve tüketim teknolojilerinden kaçış pazarlarını yansıtmaktadır. Samimi bir pazarlama ağı aracılığıyla, hava yollar ve kredi kartı şirketleri, tüketim teknolojilerinin satın alınmasının tüketim teknolojilerinden kaçışı besledi bir planı geliştirmek için bir araya gelmişlerdir. Örneğin, Mastercard ile bir Humvee satın alın ve 54975 seyahat puanı kazanın. “Bir ipotek alın, seyahat puanı kazanın”. “Bir telefon açın, seyahat puanı kazanın.” Ne kadar çok tüketim teknolojisi satın alırsanız, o kadar çok kaçmaya ihtiyacınız olacaktır.”³⁰²

Bireyin içine sıkıştığını hissettiği toplumsal çerçeveden dışarı çıkma isteği, doğaya geri dönüş talebini -ki bu kendi fiziksel ve duygusal insanlığını hissetmek gibi görülmektedir- doğurmaktadır. Öte yandan bu talep yine sistemin kendi

³⁰⁰ Ellul, **a.g.e.**, s.238.

³⁰¹ Ellul, **a.g.e.**, s.88-89.

³⁰² Naisbitt, **a.g.e.**, s.52.

potasında erittiği bir tüketim sürecine dönüşmektedir. Naisbitt'in macera turizmi olarak adlandırdığı kısa hafta sonu gezileri, farklı farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Belirlenmiş bir parkurda “tracking” adıyla doğa gezilerinden, “scuba” olarak adlandırılan su altına dalış hobilerine birey tüketim ekonomisinin sınırları içinde doğa ile buluşturulmaktadır. *Engebeli arazide yürüyüş botları, su torbaları, portatif su arıtıcıları, yükün kolayca taşınmasını sağlayan sırt çantaları ve diğer her şey sanki NASA ürünüdür.*³⁰³

Bu eleştirinin sahiplerinden Mumford da bir makine için ve onunla yapılmayan bir şeyin hiçbir suretle yapılmasının istenmediğine işaret eder. Bu durum açık kamp teçhizatının üretiminde doruk noktasına ulaşmıştır. Tüm değeri tabiata daha kaba ve ilkel bir ilişki için dönüşte yatan bir tecrübe kıra kalabalık bir şehir yaşamı için gerekli tüm bildik eşyaları mangallardan televizyon setlerine kadar- taşımakla tam bir karikatüre dönüşür.³⁰⁴

Eski felsefi okullar, insanı üstün faziletleri ve arzuları olan bir idealleştirici olarak tanımlamaktadır. Ancak makineleşme insanı, ne Aristo gibi akıllı hayvan, ne Platon gibi ideal yapıcı ve ne de dindeki gibi tanrısal olarak tanımlar; makineleşmeye göre insan sadece tüketen bir hayvandır.³⁰⁵ Öte yandan tekniğin insanı teknik bir hayvana indirgemeye çalıştığı endişesi, insanın özgürlüğü ile tekniğin varoluşu arasında bir ters ilişkinin hüküm sürdüğü düşüncesinin hâkimiyetindedir. Öyle ki teknik özerkliğin karşısında insanın özerkliği yitip gitmiştir. Bugün insan tekniğe yoğun amaçsız ve sonunda belki de intihar gerektiren bir boyun eğmeyle mahkûm olmuştur. Manzur'a göre insan ve tabiat arasında bir tampon sayılan teknik düzen o kadar özerk bir yönde gelişmiştir ki, insan doğal yapısı ile olan yakınlığını kaybetmiş ve yalnızca düzenlenmiş teknik araçlarla ilişkide olmuştur.³⁰⁶

Teknik medeniyetin hüküm sürdüğü gelişmiş toplumlarda temel sorun bireyin teknolojinin kontrolünü kaybetmesi olarak görülebilir. Eskiden dünya birey içindir, tanrının bir lütfü olarak görülür. Ancak teknoloji ile birlikte teoloji gerilerken

³⁰³ Naisbitt, **a.g.e.**, s.57.

³⁰⁴ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.534.

³⁰⁵ Şeriati, **a.g.e.**, s.40.

³⁰⁶ Manzur, **a.g.e.**, s.148-150.

bilimsel metodun verimlilikte artışı sağlamaya çalışması onun insanı basite indirgeyen bir yüzeyselliğin doğmasına neden olmuştur. Mumford'a göre insan böyle bir düşünce içinde ilgisiz bir seyirci ve gerçeğin özü olan büyük matematiksel sistemin önemsiz bir etkisi olarak zuhur etmiştir.³⁰⁷ Diğer yandan İnsanlık tarihine bakıldığında teknik gelişmelerin binyıllara yayıldığı ve birbirine ardışık olmayan, birbirinden bağımsız zamanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum bireyin teknik üzerinde hâkimiyetini ve kontrolünü korumasını sağlamıştır.³⁰⁸

Geçmişte her icat, ilk defa hayalde belirmesi, teşekkül ve icadın orta safhaları ve çalışan bir cihaz ya da makine olarak nihai somutlaşması arasında uzun bir deneme devresinden geçirdi. Tasarı ne kadar cüretkârsa, süreç o kadar yavaş olurdu. Çünkü çoğu zaman gerekli aletler ve ara mekanizmaların ilk başta icat edilmeleri gerekiyordu. Ani ve çoğu zaman katalizmik bir icadın girişi karşısında toplum, bundan evvel, doğal zihinsel tembellikle tamamlanan ağır bir adet ve geleneksel bilgelik kabuğu tarafından korunuyordu. İcadın denenip tecrübe edilmesi icadın iç kusurlarının üstesinden gelinmesine ve toplumun onu barındırmak için hazır hale gelmesine zaman tanıyordu.³⁰⁹

Eski toplumların yeni bir ihtiyaca tepki olarak yeni bir aracın yaratılmasına önem vermediğini daha ziyade eski araçların yeni doğan ihtiyaçlara uyarlanmasının esas teşkil ettiğini iler süren Ellul, insan yeteneğinin ve insan kararlarının süreçte etkin olduğunu düşünmektedir. O'na göre modern teknik anlayış ise yeteneklerine göre insandan insan değişme gösteren yaşamın bu değişkenliğini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. *Geçmişte vurgu aracı kullanan insan üzerineydi; onun kullandığı araç üzerinde değil.*³¹⁰

Mumford'un mega makineye benzettiği yeni toplum içindeyse yeni bir psikolojik tip yaratılmıştır. Görüntülere ve seslere, şekillere ve somut nesnelere doğrudan doğruya tepki vermeyen bu insan kuruntuya endişeye kapılmadan işlev

³⁰⁷ Mumford, **a.g.e.**, s.115.

³⁰⁸ Ellul, **a.g.e.**, s.83.

³⁰⁹ Mumford, **a.g.e.**, s.381.

³¹⁰ Ellul, **a.g.e.**, s.79.

görme salahiyetine sahip değildir ve makinenin komutası altında makinenin izni ve yardımı olmadan yaşayamaz. Makine tarafından koşullandırma birçok durumda tam bir bağımlılık noktasına varmıştır. Diğer yandan bu itaatkâr intibak durumu, makinelerin dünyasına destek verenler tarafından insanın nihai özgürlüğü olarak karşılanmıştır. 80 yıl önce 12,14 hatta 16 saatlik iş günleri tamamen olağan şeylerdi. 1887 yılında Alman parlamentosunda iş zamanının 11 saat olarak tespiti istendiyse de kabul edilmedi. Bugün ise Amerika’da, sonra İngiltere’de haftada 40 saat çalışma esası kabul edilmiş olup günde 8 saat üzerinden haftanın 5 günü çalışılmaktadır. Haftanın geri kalan 128 saati bireyin kendisine aittir, bu zaman içinde insan isterse uyur, isterse spor yapar yahut sinemaya gider. Yalnız sadece çalışma müddetinin azalmış olduğunu düşünmek doğru olmaz, bu arada önemli bir nokta da bu 40 yahut 48 saatlik işin daha da hafiflemiş olmasıdır. Buna da sebep gittikçe artan bir ölçüde makine kullanılmasıdır.³¹¹

Ancak Mumford, bu özgürlüğün aldatıcı olduğunu ve insanın aslında var olduğu koşullardan yani doğal çevresinde programlanmamış yaşantısından, duyarlı, aktif ve karşılıklı ilişkiden koparıldığını ileri sürer.³¹² Modernizmde aşırı atomize olmuş birincil ilişkilerinden koparılmış birey, kendini giderek gerçeklikten kopuk bir dünyanın içinde bulmaktadır. Berger, modern toplumlarda keskin bir bürokrasinin uygulanması sonucu, belli başlı tüm kurumlarının giderek soyutlaştığını, yani bu kurumların tamamının, bireyin günlük yaşamında çok az anlamı olan ya da hiç anlamı olmayan, formel yapılar olarak değerlendirildiğini belirtmektedir.³¹³ Teknokratik bir yapının içinde birey ürettiği mamul ile doğrudan bir ilişki içinde değildir. Yalnızca yaptığı işin bilincinde olan birey üretimin diğer safhalarından soyutlanmıştır. Öte yandan makineleşme üretimde insan faktörünün değerini düşürmekte, makineleşme ile birlikte toplumsal organizasyon ve üretim araçlarındaki değişim insanı yabancılaştırmakta ve yeteneklerini köreltmektedir.

³¹¹ Gehlen, **a.g.e.**, s. 46.

³¹² Mumford, **Makine Efsanesi**, s.480-481.

³¹³ Peter L. Berger, Brigitte Berger, Hansfried Kellner, **Modernleşme Ve Bilinç**, Çev. Cevdet Cerit, İstanbul, Pınar Yayınları,1985, s.202.

Teknolojinin ve buna bağılı olarak oluşan bürokrasinin oluşturduğu insan ilişkilerinde kişiden beklenen ve “rasyonel davranış” olarak tanımlanan davranış tarzı, tahmin edilebilir ve açıklanabilir olandır. Bireyin kendine ait yaşamı ile sosyal yaşamı arasında kalın bir sınır çizgisi çekilmiş, buna özel hayat denilmiştir. Beklenen kalıplar içerisine dâhil edilemeyecek davranış ve varoluş biçimleri bu özel hayat çizgisi içine hapsedilmiştir. Bir anlamda birey özel hayatı içinde yalnızlaştırılmıştır.³¹⁴

Nesnel bilim ve evrensel bir ahlak geliştirme amacının güdüldüğü çıkış noktası, doğayı denetim altına alma amacı ile insan mutluluğunu sağlamanın birlikte gideceğinin düşünülmesine neden olmuştur. Ancak bu ideal tersi yönde gelişmelerle sonuçlanır.³¹⁵ İnsan karşı karşıya kaldığı her şeyin yalnızca insanın ürünü olduğu ölçüde mevcut olduğuna ilişkin yanıltıcı izlenim yaygınlık kazanır. Bu yanıltıcı izlenim, sırası geldiğinde nihai bir aldanmayı doğurur: insan her yerde ve daima yalnızca kendisiyle karşılaşmış gibi görünür.³¹⁶ Diğer taraftan, modern dünya da ilişkilerin karma karışık yapısı bireyin bilincini ve yaşamsal süreçlerini de etkilemektedir.

1.2.2.1.1. Aydınlanma İle Başlayan Değişim

Mumford’a göre makinenin üstünlüğüne inananlar, insanın gücünü küçümsemektedirler ve bu küçümseyişin tohumları Aydınlanmanın mimarları Descartes ve çağdaşları ile başlayan matematiksel bakış tarafından atılmıştır. Mumford, Descartes’in makineye ilişkin analizi ve otomatikliğine dair hayranlığında yola çıkarak, batılı insanın makineye olan düşkünlüğünün, organizmaların biricik öznel niteliğini, daha da ötesinde varoluşu anlamlandırmada insanın sembolik eserlerini yanlış yorumlamasına ve küçümsemesine yol açacak kadar güçlü bir tesiri olduğunu iddia etmektedir. O’na göre kozmik ve organik tarihin önemini idrak etmedeki başarısızlık, çözümler ve dönüşümler vaadinde bulunan fakat bunları çoğu

³¹⁴ A.e.,s.204.

³¹⁵ Madan Sarup, **Post yapısalçılık ve Post modernizm**, Çev. A.BakiGüçlü, Ankara, Ark Yayınları, 1995, s:172.

³¹⁶ Heidigger, **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, s.71.

kez kalıcı yıkımlar ve imhalara çeviren çağımızın baskıcı taleplerini geniş oranda açıklar. Descartes'in görüşlerini aşırı basitleşmiş ve mekanik bir modele dayanan bir bilim bakışı olarak yorumlayan Mumford, tarih, sembolik kültür ve akıl gibi insani tecrübenin oluşmasındaki parçaların göz ardı edildiğini düşünmektedir.³¹⁷ İnsan inancını, tabiatın ve evrenin ilk muharriki saydığı üstün zekâsında kaybetmiştir. Çaresizlik içinde kendini keşfetmenin yeni yollarını aramaktadır. Tanrı imajına dayanan yaratılmış olma düşüncesini bugün tamamen terk etmesine rağmen kendi yarattığı suni hüner aynasında kendisini seyretmektedir.³¹⁸

Aydınlanma, aklın evrenselliği ve güvenilirliği, aklın kullanılmasıyla elde edilen bilginin doğru olduğu ve aklın zaman ve mekândan bağımsız olduğu tezleri etrafında şekillenir.³¹⁹ Aklın her şey üzerinde üstünlüğü olduğuna inanan Aydınlanma düşünürlerine göre, aklın evrensel ve tarafsız olmasını sağlayan bir özerkliği vardır. Akla ilişkin bu ön kabulün mantıksal uzantısı, aklın kişinin istem, beklenti ve amaçlarından bağımsız olarak hareket ettiği ve kendisinde her şeye ilişkin doğruları barındırdığıdır. Özellikle Fransız aydınlanmacıları akli bir otorite, bir üst referans olarak kavramışlardır. Bu sebeple akıl sadece ontolojik bir kategori olarak değerlendirilmekle kalmamış, aynı zamanda fonksiyonel bir özne olarak da farz edilmiştir. Bu evrenselleşen özne bundan sonraki dönemde gerçekliğin bütünü üzerine iktidarını kurma mücadelesine girmiş, otorite kiliseden alınmış ve akıl, gücün yeni kurucu merkezi haline gelmiştir.³²⁰ Bu koşullarda Horkheimer ve Adorno ya göre “*mit ve geleneğe karşı çıkan aklın kendisi, bir mit olacak ve gelenekselleşecektir*”.³²¹ Çünkü akıl özünde ne tarafsız ne de evrenseldir. Aklın içeriği farklı toplumlar, kültürler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle aydınlanma filozoflarının iddia ettiğinin tersine akıl, tarihle kültürle ve toplumla iç içedir.

³¹⁷ Mumford, **a.g.e.**, s.159-160.

³¹⁸ S. Perviz Manzur, “Düşünen Cihaz: Yapay Zeka”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, ss.83-100, s. 83.

³¹⁹ E. Fuat Keyman, “Postmodernizm Ve Radikal Demokrasi”, **Toplum Ve Bilim**, Sayı 62, 1993,128-140, s.132.

³²⁰ Ahmet Çiğdem, **Aklın Ve Toplumun Özgürleşimi Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma**, Ankara, Vadi Yayınları, 1992, s.13.

³²¹ Horkheimer, Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar -1**, s:56.

Aydınlanma, insanları esasta, kötü ve köleleştirici olduğuna inanılan mit, önyargı, hurafe ve dinin temsil ettiğine inanılan eski düzenden kurtararak yine esasta iyi ve özgürleştirici olduğuna inanılan aklın düzenine sokmak ve her türlü felsefi ve toplumsal projeyi akılda somutlaşan ilkelere yaslandırma girişimi olarak görülür. Aydınlanma bir anlamda insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu yetkin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu yetkin olmayış durumu, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanmayışıdır. Kant'a göre insanın kendi kendine işlediği bir suç olan aklın hür bir şekilde kullanılmaması durumu aklın kendisinden değil insanın kendisinden kaynaklanmaktadır.³²²

Aydınlanmanın ilerleme fikrine yaslanarak Rönesans'ın antropolojik ve estetik insan kavrayışını politikleştirdiği de ileri sürülür.³²³ Aydınlanma düşüncesine göre tarih, ideal toplumun nasıl olması gerektiğini, nasılsa ortaya koyacaktı. Diğer taraftan bu değişimin ortaya çıkmasıyla birlikte, başka bir modernist bilinç şekillendi. Bu yeni modernist bilinç, dinsel ruhun erekçiliğinden bir kopma; teknik ilerlemeyle, gereksinimlerin özgürleşmesiyle ve Tin'in utkusuyla gelen gelişmenin başlangıcı olarak akılcılaştırmayı kişisel yaşamın tek örgütlenme ilkesi haline getirecekti. Amaç her tür ikici düşünceden (kutsal bir yasa ya da ruhun varlığı referansı) kurtulmak, Aydınlanmanın Doğasını, Kilise'nin öğretisine gerek kalmaksızın insan ile dünyayı birleştirmekte kullanmaktı.³²⁴

Akılcılaşıma toplumsal yaşamın tek egemen örgütlenme ilkesi haline getirilirken akla uygun yaşam tüm bir topluma hâkim olacak; yeryüzü ile gökyüzü birbirinden ayrılacaktır. Toplumsal yaşam aklın liderliğinde tüm hurafelerden ve boş inançlardan arındırılacaktır. Kant'a göre insanlar tarih boyunca özne olamadıkları için başkalarının buyruğu altında, dogmatik kurallar, dinsel buyruklar, gelenekler, yerleşik değerler gibi doğal yetilerinin akla uygun kullanımına mani engeller bağlı yaşamıştır. Aydınlanmanın programı dünyayı gizlerinden kurtaracak, mitleri

³²² Immanuel Kant, “ ‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt (1784)’ ”, Çeviren: Nejat Bozkurt, **Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı**, Sayı: 11, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.17.

³²³ Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1997, s.13-17.

³²⁴ Alain Tourine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 24-29.

karşılacak ve bilgi sayesinde ham fikirleri alaşağı edecektir. Ancak tarihin akışı içinde insanlığın kolektif bilinçaltında saklı tutulan kurtuluş imgeleri ve özgürleşmeye dair mistik özelemler, teknolojik rasyonelliğin hâkim olduğu dünyada zedelenmeye başlamıştır.³²⁵ İnsan artık tanrının kendi imgesinden yarattığı bir kul değil evrensel anlamda rüştünü ispat eden tarihsel anlamda da ölçütü kendisi koyan bir özne olarak karşımıza çıkar. Artık kural koyan insandır ve geçmişte öze mutlak bir statü veren ve bunu Tanrı fikri altında kendilerinden ayıran toplumlardan farklıdır.³²⁶ Hayatı boyunca insanın asla kendi aklını kullanabilme özgürlüğüne sahip olmadığına inanan Kant, işte bu nedenle aydınlanmayı insanın özgürleşmesi olarak görür.³²⁷

Moderniteyle birlikte batı düşüncesi, akılcılığa temel rol tanınmasının yanında, akılcı bir toplum fikrini de benimsemiştir. Dolayısıyla modernite, sıkı sıkıya akılcılaştırma (rasyonalizm) fikriyle bağlantılıdır. Birinden vazgeçmek diğerini de reddetmek anlamına gelir.³²⁸

Modern rasyonalizmin dayandığı evrensel bilgi iddiası ampirik ve matematiksel kanıta dayanan, mantıksal ve nicel akıl yürütme tekniği ile ortaya konan bilgi ile örtüşmektedir. Ancak burada, sadece ölçülebilir ve gözlemlenebilirlikle elde edilen, sayılar ve formüller ile tanımlanan bilgi fikri insan hayatının geniş bir kültürel külliyatının akıl dışı olarak betimlenmesi sonucunu da getirmiştir. Hissedilir olanın, sezgilerin, düşünce ve dil üzerindeki etkisinin giderek yok sayılmaya bağlanması otorite figürleri olan Kilise ve İncil'in dar bakışına karşı çıkmasına rağmen tabiatın otoritesini koyarak sınırları sadece farklı bir noktaya çeker.³²⁹ Ancak her şeyi tekelliliğe indirgeyen rasyonalizm giderek farklılıkları göz ardı eder ve niteliksel çeşitliliği yok sayar.

³²⁵ Horkheimer, Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar –1**, s.19.

³²⁶ Lucien Goldman, **Aydınlanma Felsefesi**, Çev. Emre Arslan, Ankara, Doruk Yayınları, 1999,s.120.

³²⁷ Kant, **a.g.e.**, s.17-18.

³²⁸ Touraine, **a.g.e.**, s.117.

³²⁹ Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, s.18 -19.

Bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme süreçleri olarak tanımlanan modernliğin inşasının, köylüler, proleterler ve zanaatkârlardan başlayıp kadınların kamusal alandan dışlanmasına neden olduğu ileri sürülür. Dahası aklın ve iradenin hürriyeti ile çıkılan yolda tahakküm ve denetim tarzlarını meşrulaştıran bir dizi disipliner kurum, pratik ve söylemin üretildiği, aklın kendi karşıtına dönüştüğü düşünülür.³³⁰ 18. yüzyıldan itibaren aklın, tüm yaşantı biçimlerinin bilgi ve söylemin sistematik bir şekilde inşa edilmesi yoluyla sınırlandırdığı, insan davranışlarının modern söylemin ve iktidar-bilgi rejimlerinin baskısına maruz bırakıldığı ileri sürülür. Foucault'un tüm bu gelişmeleri içinde barındıran Aydınlanmayı aklın politik iktidarını gündelik hayat uzamlarını fethedecek şekilde tüm toplumsal alana yayan bir süreç olarak gördüğü bildirilir.³³¹ Foucault'ya göre, Kant, "Aydınlanma Nedir?" Metninde şimdinin ne olduğunu tanımlamaya çalışır, bir fark arar: "*Bugün düne göre ne gibi bir fark içerir?*" sorusuna cevap bulmaya çalışır. Foucault aydınlanmayı aydınlanmanın başat kavramlarına sadakat düzeyinde tanımlamaktadır. Ona göre aydınlanma sürekli bir eleştiri olarak felsefi ethostur.³³²

Weber'e göre modern insanın verili gerçekliğe dair farkındalığı artmasa da gündelik yaşantı içinde her şeyi hesaplayarak denetleyebilme iradesine sahip olması, dünyanın büyüsünün bozulması anlamına gelmektedir. Modern insan gizemli güçlerin varlığına inanan arkaik insanlar gibi ruhları yardıma çağırarak ya da onlara egemen olmak için artık büyü araçlarına başvurmayaya gerek duymamakta, teknolojik araçlarla işlerini halletmektedir.³³³ Weber'in deyimiyle dünyanın büyüsünün bozulması, bir anlamda Batı'da Protestan ahlakının ve buna bağlı olarak kapitalizmin rasyonelleştirici gücünün yükselişiyile eş zamanlıdır.

Modern toplumlarda insan "yaşam yorgunu" olarak büyümektedir. Modernleşme sürecinde bilimin gelişmesi ve uzmanlaşma ile sayısız dünya görüşü ve gerçeklik oluşmakta ve teolojik yapının kapalı evreni bozulmaktadır. Dolayısıyla

³³⁰Kellner ve Best, **a.g.e.**, s.14-15.

³³¹ **A.e.**, s.57.

³³² Michael Foucault, "Aydınlanma Nedir?", Çev: Eda Özgül ve Özlem Oğuzhan, **Toplum Ve Bilim Özel Sayı**, Sayı 11, 2000, s.70.

³³³ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s.136.

modernleşme nihai olarak bir parçalanmaya yol açmaktadır. Weber'in modern toplumu açıklamak için kullandığı Protestan ahlakı metaforu bu parçalanmayı işaret eder. Klasik Katolik Hıristiyanlık inancının tersine Protestanlık ahret için değil dünya için birikim yapmayı vaaz etmektedir. Dünya görüşünde ortaya çıkan bu yeni gerçeklik sermaye birikimine doğru gidilmesine yol açmıştır. Sermaye birikimindeki bu artış akılcı düşünceyle birleşerek sermayenin yatırımlara aktarılmasına neden olmuş, gelirin tekrar tekrar sermaye artışına yönlendirilmesi sonucunda sanayi devrimi ortaya çıkmıştır.³³⁴ Kuşkusuz bu gelişmenin en önemli nedenlerinden biri akılcı merkeze alan düşüncedir. Akılcı düşüncenin yaygınlaşması toplumsal ve siyasal hayatı baştan sona yeni bir dönüşüm sürecine sokar.

Weber'e göre yaşanan dünyevileşme, yani teknik eylemin içindeki olaylar dünyası ile yaşamımıza ancak ahlaksal görev ve estetik deneyim aracılığıyla giren "varlık dünyası"nın birbirinden ayrılması, bizi giderek demir bir kafese hapsetmiştir.³³⁵ Çağdaş toplumsal yapıyı makro evren olarak betimleyen Oskay'a göre toplumsal yapı insanı kötü bir anne edasıyla gereğinden fazla kucaklar ve sarar, bireyin nefes almasını engeller.

"Bu rasyonelleşmede başat ölçü insanın mutluluğu değil sistemin etkinliğidir. Toplumsal sistem güçlenip, rasyonelleştikçe mikro-evren üzerindeki denetimleri ve manipulatif etkilerini artırmakta; mikro evren (çağdaş insan) beşikten mezara kadar hiç bitmeyen bir çocuk kalma sorumluna sürüklenmiş bulunmaktadır. Hayat bitmeyen bir sosyalizasyon süreci içinde yaşanmaktadır... Bireyselleşemeyen çağdaş insan, kendisi için ve kendisince konulmuş ilkelere göre bir yaşama sahip olma olanağından giderek yoksunlaşmaktadır."³³⁶

Modern dünyanın insanların bir kafes tarafından şekillendirildiği ve modernliğin çelişkileri içinde öznenin yitip gittiği fikrine paralel olarak rasyonelleşme sürecinin mekanikleştirmesi bağlamında yeni bir kişilik tipinin ortaya çıktığından bahsedilir. Resmi olarak sınanmış ve derece verilmiş, sürekli görevlere ve kariyere

³³⁴ Max Weber, **Protestan Ahlakı Ve Kapitalizm Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999, b.a.

³³⁵ Tourine, **a.g.e.**, s.111.

³³⁶ Ünsal Oskay, **Çağdaş Fantazya: Popüler Kültür Açısından Bilim - Kurgu ve Korku Sineması**, Ankara, Ayko Yayınevi, 1982, s.188-189.

hazır, dünya görüşü dar bir profesyonel haline gelen bireyin içinde yaşadığı çelişkilerden kaynaklanan güvence özlemi basit araçlar ile dengelenir. *Kahramanlıktan, insanca kendiliğindenlikten ve yaratıcılıktan yoksun olan bu yaratık Weber'e göre küçük ve basit gelmektedir.*³³⁷

Adorno, teknolojinin etkilerine maruz kalmış insanı betimlerken onu duyarsız ve vahşi olarak betimler. Teknoloji, jestlerle birlikte insanların da dakikleşmesine, kesinleşmesine ve hunharlaşmasına yol açmaktadır, insan hareketlerini her türlü duraksamadan, düşüncelilikten ve edepten arındırmaktadır. Onları nesnelere amansız ve denebilirse tarih dışı taleplerine bağımlı kılmaktadır. Böylece, sözgelimi bir kapıyı yavaşça, sessizce ama sıkıca kapatma yeteneği de yitirilmiştir. Arabaların ve buzdolaplarınıninkiler çarpılarak kapatılmak zorundadır; kimi kapılarsa kendiliklerinden kapanmaktadır, içeri girenleri arkalarına bakmama ve kendilerini kabul eden evi korumama gibi nezaketsizliklere mahkûm ederek. Yeni insan tipini anlamak istiyorsak, onu çevresindeki nesnelere dünyasının sürekli etkisine maruz kalan, sistemin en derin noktalarında bile oradan izler taşıyan bir varlık olarak düşünmemiz gerekmektedir.³³⁸

Teknik ve bilim toplumsal yaşam alanının her dokusuna egemen olurken, hayatı teknik bir bakış açısı ile kontrol altına almanın anahtarını sunan bilim, bu kontrolün amacının ve sınırlarının sorgulanmasını perdeler.³³⁹ Bilim, dış gerçekliğin nedensellik ilişkilerinin bütünselliğini görmemizi sağlarken, modern öncesi düşüncenin çeşitliliğini ve renkli geçmişini oluşturan mitleri ve tanrı inancını yadsıyarak insanın bir mana da tek boyutlu olmasına neden olmuştur. Aklın modernlikteki bunalımının temelinde düşüncenin artık nesneliliği kavrayamaması olduğuna inanan Horkheimer, “tutulma” metaforu bağlamında aklın modern öncesi çağlarda beslendiği öznel mitolojik öğelerden yoksun kaldığını bu nedenle modern

³³⁷ Hans Heinrich Gerth, Charles Wright Mills, **Yazar Ve Yapıtı; Max Weber Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s.51.

³³⁸ Theodor W. Adorno, **Minima Moralia**, Çev. Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s.41.

³³⁹ Weber, **Sosyoloji Yazıları** ,s.149.

dünyada geçmişte parlak bir yıldız olan aklın ışığının gitgide söndüğünü ileri sürer.³⁴⁰

Öte yandan Tourain'e göre rasyonel ve doğrusal bir ilerlemenin, refaha, özgürlüğe ve mutluluğa doğru olduğu ve bu üç hedefin birbirine sıkı bir şekilde bağlı olduğu iddiası, tarih tarafından yalanlanmış bir ideolojiden ibarettir. Aklın egemenliği, her bireyin bütününe çıkarına boyun eğişini amaçlamaktadır. Nitekim beyaz, erkek, yetişkin, batılı, eğitilmiş insan; hâkimiyetini akıl ve aklın evrenselliği adına giderek genişletmiştir.³⁴¹

Aydınlanma sürecinde halk, Bauman'ın deyimiyle, modern öncesi toplum geleneğinin düzen koyucu fonksiyonunun sarsılması nedeniyle, işlenme ve biçim verilmenin nesnesi durumuna gelmiştir. Eğitim olgusu da bu anlamda düzeni bozulmuş olanın düzenlenmesi girişimidir. Dolayısıyla modernite'nin ilk ayağında evrensel bir erdemli yurttaş yaratılması amaçlanmıştır. Bu yurttaşlık tasarımlarında nesnelleştirmenin belirleyiciliği kendini göstermektedir.³⁴²

Bu günün toplumlarında, teknoloji ile birey arasındaki ilişkinin tutarlı bir süreç olmadığı düşünülmektedir. Naisbitt'e göre teknolojiden hem korkan hem de teknolojiye hayranlık duyan birey teknolojiye nötr bir çizgiden uzaklaşmıştır. Bugün teknoloji bireyin seçimlerini şekillendirmekte, eylemlerini yönlendirmektedir. *Teknoloji ile belli bir derecede hem korkuyu hem tapınmayı kapsayan büyük ölçüde incelenmemiş bir ilişki yaşamaktayız.*³⁴³

1.2.2.1.2. Yalnızlaşma ve Kimlik Sorunu

³⁴⁰ Max Horkheimer, **Aklın Tutulması**, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s.57-58

³⁴¹ Touraine, **a.g.e.**, s.149-153.

³⁴² Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular İle Yorumcular, Modernite Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.79.

³⁴³ Naisbitt, **a.g.e.**, s.19.

Moderniteyle birlikte grup bağları yeni sosyal ve politik yapılar yoluyla azalırken yeni bir “bireysellik” kavramı ortaya çıkmıştır. Modernliğin söylemi en sağlam şekilde özgürlük ve özerklik düşüncesine dayanır. Özgürleşme söylemi bireysel hakların sağlanması ve bu hakların kullanılmasının hukuki dayanakları modern toplumlar için vazgeçilmez bir önem taşımıştır. Kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsama sahiptir.³⁴⁴ Bireyin kendisini tanımlama uğraşısının bir cevabı olan kimlik kim olduğumuza dair verdiğimiz cevaptır ve bu cevap sosyal konteksti içinde toplumda yaşayan diğer bireyler ile girdiğimiz sosyal ilişkiler ve etkileşimler çerçevesinde şekillenmektedir. Öte yandan kimlik, kendimiz hakkında sahip olduğumuz çeşitli temsilleri (görüşler, tanımlar, imajlar, bilgiler vs.) kapsamaktadır. Dolayısıyla kimlik insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. İnsan doğduğu andan itibaren ancak bir toplum içerisinde etkileşime girerek “benlik” haline, yani konuşma ve eylem yeteneğine; daha sonraki aşamada dil, etkileşim ve bilme yeteneğine haiz bir toplumsal varlık haline geldiği içindir ki benlik bir bireye dönüşür.³⁴⁵ Kendinin bilincine varmak, belirli bir anda aniden ortaya çıkan veya miras alınan değişmez bir kavrayış değil, insanın gelişim süreci boyunca diğerleriyle etkileşim içinde öğrenilen, geliştirilen bir kavrayıştır.³⁴⁶

Hall’a göre kimlik, küresel ve yerel, materyal, tarihi ve kültürel söylemler ve koşullar ile deneyimler bağlamında sürekli olarak kurulan, sahip çıkılan, üstlenilen, bir yandan güven ve özdeşleşme hissini temin etmeye yönelik olarak sabitleme/konumlama istemi ile öte yandan farklı öğeler arasında süregelen müzakere sonucu ortaya çıkan gerilimin biçimlendirdiği aidiyet tasarımı olarak tanımlanabilir.³⁴⁷

³⁴⁴ Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s.3.

³⁴⁵ Şeyla Benhabib, **Modernizm, Evrensellik Ve Birey**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.22 .

³⁴⁶ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşına Kitaplar, 2007, s.78.

³⁴⁷ Mutlu Binark, “Kadının Sesi Radyo Programı ve Kimliği Konumlandırma Stratejisi” **Toplumbilim: Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı** , Sayı 14, 2001, ss 75-90,

Modernizmle birlikte kimlik artık birey tarafından oluşturulmak zorundadır. Bununla birlikte modern kapitalist toplumda değişen üretim biçimleri ve iş bölümü, kimliğin oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Ekonomik gelişme ve kentsel yaşam, toplumsal rollerin ve sorumlukların çoğalmasına ve beraberinde kimlik problemlerine neden olmuştur. Farklı sosyal rollere kendini adapte etmek zorunda kalan modern bireyin, toplumsal rolleri ve sorumlulukları arasında bölündüğü, bu bölünmüşlüğün ise bireyin kendi içinde gerilime ve çatışmalara neden olduğu ileri sürülür. Birey modern toplumun parçalı bütünlüğüne uygun olarak, farklı uğraşlara bağlı farklı görevleri tanımlayan kimliklerin oluşturduğu bir kolektif kimlikler bütünü haline gelmiştir. Bir tüketici, bir seçmen, bir işçi, bir yönetici, bir aile ferdi olarak toplumun belirlediği rol modeller içinde zaman ve mekânın parçalanmışlığında görevlerini yerine getirir. Tüm değerlerin ve diğer her şeyin metalaştırıldığı, araçsallaşmış ilişki ağları içinde bütünü görmesi ve algılamasının önüne geçildiği düşünülür.

“Bir insanın hayatının akla uygunluk derecesini belirleyen bütünlükle arasındaki uyumdur. Bireysel düşünce ve davranışların ölçütü sadece insan ve amaçları değil, bu bütünün nesnel yapısı olacaktır. Bu akıl kavramı öznel akli dışarıda bırakmıyor, onu evrensel bir rasyonelliğin kısmı, sınırlı bir ifadesi olarak görüyordu. Her şeyin ölçütü bu evrensel rasyonellikten çıkarılmalıydı.”³⁴⁸

İnsan aklının evrensel yasalara uyumuyla hem özgürlüğe hem refaha hem de mutluluğa doğru ilerlenecektir. Modernlik kavramı, kapitalist üretim ve tüketim pratiklerini içerdiği kadar, kentleşmeyi, kitle iletişimi ve toplumunu, teknik-bilimsel-rasyonel ideolojiyi, seküler ulus devleti, mekânın etkin kontrolü gibi bir dizi etkeni içermektedir. Akıl insanın eylemleriyle dünya düzeni arasındaki ilişkiyi, bilimi ve uygulamalarını yönlendirirken, bireysel ve kolektif ihtiyaçlara uyumu sağlamaktadır.

Modernizmle hız kazanan yaşam alanlarındaki rasyonelizasyon süreci ulusal zaman/mekân boyutunda devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin de rasyonalist bir kurgusal nitelik kazanması ile sonuçlanır. Bu kurgusallık, kamusal bir form içinde yurttaşlık tasarımlarında kendisini açığa çıkartmakta, modernitenin tek

³⁴⁸ Horkheimer, **a.g.e.**, s.56.

boyutlu doğası ve yurttaşlık tasarımları üzerinden modern birey oluşturma iradesi de yaşam alanlarının rasyonalizasyonunun bir uzantısı olarak görünmektedir. Bauman'a göre modern öncesi toplumda düzenlilik getirici unsur olan olgu gelenek iken, modernite sürecinde bu olgu yurttaşlık tasarımları ve kamusal alan kavramına yüklenen anlam olmuştur.

Yurttaşlık tasarımları farklı benlik anlayışlarına sahip olmakla birlikte, özünde yurttaşlık anlayışı kimliksiz birey kavrayışını öne çıkarmaktadır. Daha açık bir ifadeyle akılcılaştırma üzerinden sergilenen modernlik kurgusunun akli belli bir tekelliğin, sınıfın, cinsiyetin, kültürün hegemonyası altında denetimi arzusu için kullanıldığı ileri sürülür. Toplumsal ilişki formlarının rasyonalizasyonunu içeren yurttaşlık kavramı bir üyelik/aidiyet duygusu içermesi ve ulusal zaman/mekân boyutunda paylaşılan ortak kimlik olması nedeniyle heterojenlikten homojenliğe geçiş olanağı sağlar. Bu anlamda yurttaşlık tasarımları sosyolojik kimliklerden arındırılmış bireye dayanmaları açısından benzeşirler.³⁴⁹ Bu iddia bağlamında modernitenin bir tasarımı olan yurttaş kavramının sosyolojik olarak içi boşaltılmış bir birey nosyonuna vurguda bulunduğu ileri sürülür. Bireyin sahip olduğu aidiyetler ise irrasyonel ve ayrıştırıcı bir durumu içermektedir. Bu nedenle ulusal zaman/mekân içerisindeki yurttaşlık kavramı farklı aidiyet ve kimlik taleplerini dışlayan ve nesneleştiren ve onlar üzerinde denetim kuran bir niteliğe sahiptir. Modernite koşullarında kamuya mal olan soyut yurttaşlık kimliği, bir anlamda yerelden kaynaklanan sosyolojik kimlik ve ilişkileri yerinden çıkarma ve yerinden sökülmiş aidiyet ve ilişki formlarının, ulusal zaman/mekân boyutunda farklı bir formda inşa etme işlevini yerine getirmektedir.³⁵⁰

Batı toplumlarının gelişmesinde bilim ve teknoloji önemli rol oynamış ve ekonomik gelişmeye hizmet etmiştir. Siyasetin de bilimselleşmiş, teknokratik, pragmatik bir tarza bürünmüş olması kitlelerin sisteme bağlılığının gerçek olmamasına neden olmuştur. Sistemin gerçek amacı olan ekonomik gelişmenin de sağlanamadığı bir durumda ise kitleler sisteme yabancılaşmakta ve meşruluk kriziyle

³⁴⁹ Bauman, a.g.e., s.98-110.

³⁵⁰ Giddens, a.g.e., s.27-28.

karşı karşıya kalınmaktadır. Ayrıca otoriter ve bürokratik bir karakter kazanan sistem ekonomik karşıtıklardan da öte bir meşruluk krizi doğurmaktadır. Meşruluk bunalımına meyilli oluş, modern kapitalizmin en belirgin özelliği olup nihai olarak toplumsal bir kimlik bunalımını beraberinde getirmektedir.³⁵¹

Birbirinden farklı düzlemlerin gerilimi içinde bireyin kimliğini tanımlama mücadelesi içinde modern toplumlarda inşa edilen kimlik kolay zedelenebilir ve kırılabilir olarak tahayyül edilir. Weber, modernliğin özgürleştirici ilkelerinin uygulamada temel bir çelişki yarattığını düşünmüştür ve insan varoluşunu içine alan rasyonelleşme sürecinin irrasyonel ve anlaşılabilir bir şey olduğuna inanmıştır. O'na göre radikal rasyonelleşmenin her aşaması kaçınılmaz olarak irrasyonelliği doğurmaya mahkûmdur.³⁵² Toplumsallaşma ve ona tekabül eden düalist süreçler hayat felsefesi bağlamı içerisinde yer alır. Bu bağlama göre toplumsal yaşam bizim kavramsallaştırabileceğimizden çok fazla karmaşıktır. Simmel'e göre ilmi analiz, temel bütünlerin kendine has birleştirici gücünü belirleyene değin tatmin olmasa dahi insan tabiatı bireyin bir başkasına tek bir bağla bağlanmasına müsaade etmez. Oysaki kendimizi karmaşık duygular, pek çok dürtülerin bileşkesi, karşıt duygulanımların birbiriyle çekişmesi olarak temsil etmeye zorlandığımız şeylerin birçoğu bütünüyle muhtemelen kendi kendisiyle tutarlıdır. Fakat hesaplayıcı zekâ bu bütün için çoğunlukla bir model ya da emsalden yoksundur ve böylelikle onları çeşitli unsurların neticesi olarak yorumlamak ve öyle adlandırmak zorundadır.³⁵³

Kimlik üretimi özünde, maddi malların yerini kültürel hizmetlerin aldığı post-endüstriyel bir toplumda, devlet aygıtlarının ve piyasaların mantığına karşı sınıf mücadelesinin yerini alan öznenin savunusu durumundadır.³⁵⁴ Bu durumda küreselleşme ile parçalanmanın eş zamanlı işlediği bir dünyada kilit mesele, yeni teknolojilerle kolektif hafızanın evrensel bilimle cemaatçi kültürlerin, duygularla

³⁵¹ Jürgen Habermas, "Modernlik Tanımlanmamış Bir Proje", **Postmodernizm**, Der. Necmi Zeka, Çev. Güleğül Naliş, Deniz Erksan, Dürml Sabuncuoğlu, İstanbul: Kıyı Yayınları, 1990, s:35-39.

³⁵² Peter Wagner, **Modernliğin Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996, s.104.

³⁵³ Georg Simmel, **Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s.37-39.

³⁵⁴ Castells, **a.g.e.**, s.27.

aklın birleşmesidir.³⁵⁵ Bauman'a göre mekânın bölünmesi insanların ayrılması, dışlama, beraberinde kabile ve köktencililiği taşıırken, kültürler arası etkileşimin getirdiği melezleşme, küresel ve yurtsuz insanları ve tüm bunlar arasındaki iletişim kopukluğunu da gündeme getirmektedir.³⁵⁶ Hall'a göre; küresellik, sistematik ve engellenemez şekilde her şeyi aynılaştırıcı bir güç olmaktan çok; tikellik ekseninde işleyen, mekân, etnisite ve kimlik bağlamındaki tikellikleri harekete geçirici bir şeydir.³⁵⁷ Bu anlamda küresel ve tikel arasında süregelen karakterli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler, toplumsal ve teorik anlamda bir kimlik krizine neden olmuştur. Turner'a göre, küreselleşme süreci, kültürlerin orijinallikleri, statü ve hiyerarşiliklerinin tabiatı konularındaki yeni sorgulayıcı yaklaşımlarla, kültürlerin artmasına ve çeşitlenmesine neden olmuş ve kültürlerin tamamının yerelliğine vurgu yaparak kişi - ulusal kimlik ilişkisini belirsizleştirip, ulus devletlerin kültürel yapılarını tartışmaya açmıştır.³⁵⁸

Teknoloji ile şekillenen toplumlarda bireyin yaşadığı kimlik sorunu beraberinde farklı açılımları getirmektedir. Yeni enformasyon teknolojileri küresel araçsal ağlarla dünyayı birleştirdikçe bilgisayar üzerinden iletişim geniş bir sanal cemaatler yelpazesi oluşturmaktadır.³⁵⁹

“1990’ların ayırt edici toplumsal ve siyasi eğilimi, toplumsal eylemin, toplumsal siyasetin ister atfedilmiş, tarihe ya da coğrafyaya kök salmış olsun, ister bunalımlı mana, maneviyat arayışı içinde yeni inşa edilmiş olsun, ilkel kimlikler etrafında örgütlenmesiydi. Öyle görünüyor ki, enformasyonel toplumların ilk tarihsel adımları, onlara kimliğin üstünlüğünün bir örgütlenme ilkesi olması niteliğini kazandırdı. Kimlikten, bir toplumsal aktörün kendini tanıması; anlamı, başka toplumsal yapılara

³⁵⁵ Castells, **a.g.e.**, s.26.

³⁵⁶ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme, Toplumsalın Sonuçları**, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.9.

³⁵⁷ Stuart Hall, “Kültürel Kimlik ve Diaspora”, **Kimlik-Topluluk Kültür Farklılık**, Der. Jonathan Rutherford, Çev. İrem Sağlamer, İstanbul Sarmal Yayınları, 1998, s.88.

³⁵⁸ Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm Ve Globalizm**, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2002, s.271.

³⁵⁹ Castells, **a.g.e.**, s.26.

kapsamlı bir biçimde atıfta bulunmayı dışlayarak belli bir kültürel özellik ya da özellikler dizisi temelinde inşa etmesi sürecini anlıyorum.”³⁶⁰

Geçmişte kimliğin oluşumunu etkileyen süreç, yüz yüze ilişkiler, sözlü iletişime dayalı ve hayatın gerçekleri ile uyumlu bilgiye dayalı, bireyin yaşadığı mekân ve yerellekle sınırlı iken günümüzde elektronik iletişim araçlarında kaydedilen ilerlemelere bağlı olarak kimliğin biçimlenmesi artan biçimde kitle iletişim mesajlarına bağlı hale gelmiştir. Birey mekânın bağlayıcı sınırlılığının dışına çıkmakta internet aracılığıyla, iletişimde bulunduğu ötekini biyolojik ve toplumsal varlığını, sesini, görüntüsünü, cinsiyetini, kısaca bireysel tarihini dikkate almaksızın iletişimde bulunabilmektedir. Buna bağlı olarak bireyler kimlikle oynamanın yeni olanaklarına erişebilir, cinsiyete ilişkin bilgiler görünür olmadığı için kullanıcı, cinsiyetini başkasına tanımlamada özgür olabilmektedir. Hiç tanımadığı birine karşı kendi kimliğini gizleyerek, ismini, cinsiyetini, toplumsal rolünü ve statüsünü değiştirerek iletişimde bulunmak mümkündür. Anonimlik bütünüyle geçerlidir. İletişim kurgulanmış kimlikler aracılığıyla yapılı hale gelmiştir.³⁶¹

İletişim teknolojilerinin bireylerarası ve toplumsal ilişkilerde merkezi bir rol oynadığı günümüz toplumlarında Baudrillard, çok daha fazla enformasyonun ama çok daha az anlamın bulunduğu bir evrende olduğumuzu söyler. O’na göre iletişim teknolojileri doğal dünyayı teknolojik olarak dolaylandırmakta ve bir üst gerçekliğe (hiper gerçeklik) dönüştürmektedir. Bilgisayarlaşmaya dayalı toplumsal örgütlenme üretimin yerini almaktadır ve yeni bir simülasyon çağı yaşanmaktadır.

“Modernlik, eğer kodları ve modelleri endüstri burjuvazisinin denetlediği üretim çağıysa, bunun tersine post - modern simülasyonlar çağı, modeller, kodlar, sibernetik tarafından yönetilen bir enformasyon ve göstergeler çağıdır. Bu medya ortamında enformasyon, eğlence, imaj ve politika arasındaki sınır infilak edip içe geçmekte, enformasyon bombardımanının yarattığı entropi sonucu gerçekleşen bu içe göçme kitlelerin sessiz yığınlar haline gelmesine neden olmaktadır.”³⁶²

³⁶⁰ Castells, a.g.e., s.26.

³⁶¹ Nilüfer Timisi, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara, Dost Kitabevi, 2003, s.170-172.

³⁶² Jean Baudrillard, **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev. Oğuz Adanır, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, 2006, s.22.

Katı olan her şey buharlaşır anlayışı içinde kimlikler sınırları aşan akışkanlığa sahip bir karaktere bürünmüştür. Tüketim toplumu insan ilişkilerini metalaştırırken “kullan ve at” anlayışı giderek insan ilişkilerinin doğasını bozmuştur. “Kullan ve at” toplumunun anlamı sadece üretilmiş malları atmak değil; aynı zamanda, değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve eyleme/olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamı taşımaktadır.³⁶³ Post modern süreç içinde kimlik, imajlar, tüketime dayanan boş zaman faaliyetleri etrafında örülmektedir. Modern kimlik insanın mesleği ve kamusal ve özel alanda işlevi ile ilişkili iken post modern kimlik teatral bir kurgusal içinde rol yapmaya ve imaj oluşturmaya dayanmaktadır.³⁶⁴

Öte yandan post modern özne için özel ve toplumsal hayat arasındaki sınır bile belirsiz ve akışkan bir hal kazanmıştır. Özne değişik zamanlarda değişik kimlikler üstlenirken, bu kimlikler uyumlu bir benlik etrafında örüntülenemez. Bu bağlamda birbiriyle çelişen ve değişik yönlere çekilen birçok kimlik ile bireyin mücadelesi ortaya çıkar. Ancak bu mücadele Funk’ın iddiasına göre bir anlama “*özgür ve spontane bir ben vurgusuyla kurduğum ve ürettiğim şeyin ta kendisiyim; öyle ki şimdi böyleyim, ama daha sonra farklı olabilir ve kendimi farklı bir biçimde yaşarım*” görüşü içinde sürmektedir.³⁶⁵

1.2.2.1.2.1. Araçsal Akıl ve Birey

³⁶³ David. Harvey. **The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change**, Oxford, Blackwell, 1992, p.285.

³⁶⁴ Douglas Kellner, "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:15, Mayıs-Haziran 2001, s.200.

³⁶⁵ Rainer Funk, **Ben ve Biz: Postmodern İnsanın Psikanalizi**, Çev: Çağlar Tanyeri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.62-63.

Kellner ise Weber'in modernizmi ele alış biçimi bağlamında araçsal rasyonelliğin, tahakkümün bir uzantısı olduğu ve bunun bürokrasinin gelişmesiyle "mana"nın parçalanması ve özgürlüğün çökmesine yol açtığı iddia edilir.³⁶⁶ Bireyin kendi kimliğini içinde barındıran değerler ile tüm bağları koparılmıştır. Sanat, siyaset, din, tarih, gerçek ve hatta akıl bile yeniden tanımlanıp, verili bir olgu olarak bireye sunulmuştur. Modern insan geçmişle arasındaki bütün köprüleri atmıştır ve anı yaşayan insan kendini içinde bulunduğu duruma ve rastlantıya bırakmıştır. İnsan yaşamı giderek bir kurguya dönüşmüş ve insani yaşayış bir yığın yaşayış biçimini içinde barındırmaktadır.

Araçsal rasyonaliteyi aklın araçsallaştırılması üzerinden ele alan Horkheimer ve Adorno da, araçsal düşüncenin bürokraside, kapitalist ekonomide ve kültür alanlarında hegemonyasını kurdukça rasyonel toplumun kendisini tam karşıtına dönüştüğünü ileri sürerler. Aydınlanmanın mitsel olana geri dönüşü, düşünce ile matematiği bir tutmasının mutlak bir merci durumuna getirilmesi ve matematiksel işlem tarzının düşünce ritüeline dönüştürülmesidir. Bu noktadan itibaren düşünme eylemi bir araç haline gelir. Ancak düşünce matematiksel kodları ve reel olanı haklı çıkarmak anlamında irrasyonel bir kimlik kazanır.³⁶⁷ Öte yandan üretimin standartlaşması, insanların yaşam biçiminin tekdüzeleşmesi sonucunu getirmiştir. Bu standartlaşmanın etkisi ise bugünün iş ve üretim koşullarında evrenseldir.³⁶⁸

Modernlik kavramı, kapitalist üretim ve tüketim pratiklerini içerdiği kadar, kentleşmeyi, kitle iletişimi ve toplumunu, teknik-bilimsel-rasyonel ideolojiyi, seküler ulus devleti, mekânın etkin kontrolü gibi bir dizi etkeni içermektedir. Öte yandan modernizmin sonucu olan küreselleşme bireyin üzerindeki baskıların daha girift etkileşimler bağlamında oluşmasına neden olmuştur. Küreselleşen çağda, *tüm dünyayı kat eden ilişkiler ve ulusal sınırları aşan etkileşimler giderek daha belirleyici bir nitelik kazanmakta, toplumsal kurumlar çöküş sürecini yaşamakta, dünyayı kat eden kültürel koridorlar ve göç akımları, ulus - ötesi topluluklar*

³⁶⁶ Kellner ve Best, **a.g.e.**, s.288.

³⁶⁷ Horkheimer ve Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği-1**, s. 42-43.

³⁶⁸ Gerth ve Mills, **a.g.e.**, s.73.

*yaratmakta, kişilerarası katı bağların yerini sıvı, akışkan bağlar almakta, dünyayı anlamada 'akışkanlık' metaforu daha uygun düşmektedir.*³⁶⁹

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak mekânsal algıda yaşanan değişiklik kendini iletişim kanalları üzerinden iletişim kurulan insanlar ile özdeşleşmede de gösterir. Örneğin internetin sanal mekânı uzak-yakın ya da burası-orası gibi ayrımları ortadan kaldırmıştır. Ancak uzay-mekân algısındaki dönüşüme, algılama alışkanlıklarımızın, daha önce yüksek modernizmin mekânı olarak anılan eski tür mekânda oluşmuş olması nedeniyle ayak uydurmakta kısmen zorlandığımız ileri sürülür.³⁷⁰ Aslında mekânsal kategoriler, bir yandan zaman kategorilerine hâkim olmaya başlar, bir yandan da öyle bir değişim gösterirler ki bu değişime yetişmemiz mümkün değildir.³⁷¹

Gündelik yaşamın bölünmüşlükleri içindeki birey kırılğan ve değişken bir ruh hali içinde tahayyül edilir. Birey kendisini, öbür bireylerden, ilişkilerden ve hatta amaçlarının peşinde koşmada araç olarak kullandığı kendi kapasitelerinden bile ayrı olarak kavradığı ölçüde, kimliği de soyut ve anlaşılması zor bir karaktere bürünmektedir. Piyasa mekanizması onun arzularının doyumunu hedefler, ama başka bir anlamda bireyi önemsemez, birey bu arzuların kökeninin yattığı yerden ve doyurulmuş arzuların eşit derecede boş bir geri iade yerinden daha fazla bir şey değildir.³⁷²

Toplum teknolojinin hızına ayak uyduramadığı ölçüde sorunlar ile karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi şüphesiz ki Naisbitt'in belirttiği üzer manevi bir boşluktur. Ellul'un bireyin kendi varoluş nedenlerinden koparılmasından kaynaklandığını düşündüğü bu boşluk Naisbitt'e göre bireyi gözü kapalı bir arayış içine sokmakta ve birey bunu muğlâk bir şekilde anlam olarak adlandırmaktadır.³⁷³

³⁶⁹ Bilgin, **a.g.e.**, s.20.

³⁷⁰ McLuhan, **op. cit.**, s.3.

³⁷¹ Harvey, **op. cit.**, s.227.

³⁷² Ross Poole, **Ahlak Ve Modernlik**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları,1993, s. 192.

³⁷³ Naisbitt, **a.g.e.**, s.13.

Bütün reklâmlara, bütün propagandalara ve kitle kültürünün imgelerine bağımlıdır. Birey bu gerçekliğiyle yeni iletişim sanayilerince üretilmiş bir takım arzuların, gereksinimlerin ve düşsel dünyaların yansıtıldığı bir ekrandan başka bir şey değildir. Artık aidiyet gruplarıyla tanımlanmayan, giderek daha da zayıflayan ve bir birlik ilkesi olmadığından ayrıca oradan oraya kendi bilinci dışında körü körüne yönlendiğinden kendi içinde kimliğine ilişkin hiçbir güvence bulamayan bu birey imgesi sıklıkla modernliği tanımlamakta kullanılmıştır. Frankfurt Okulu; Baudrillard ve diğer postmodern kuramcılara göre özerk, kendini kuran özne; modern bireylerin bir bireycilik kültürünün başarısı iken, toplumsal süreçler ve rasyonelleşen, bürokratikleşen, dolayımlanan ve tüketicileşen bir kitle toplumu yüzünden parçalanmakta ve gözden kaybolmaktadır. Postyapısalcılar öznel kimliğin kendisinin bir söylence, dilin ve toplumun bir inşası olduğunu, kişinin tözsel bir özne olması, gerçekten sabit bir kimliğe sahip olmasının üst belirlenmiş bir yanılısama olduğunu iddia ederek, özne ve kimlik kavramlarına saldırırlar.³⁷⁴ İnsanlar giderek anlamlarını ne yaptıkları etrafında değil, ne oldukları ya da olduklarına inandıkları etrafında örgütlemektedir. Küresel ağlar, kendi ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda bireyleri, grupları, bölgeleri hatta ülkeleri içlerine alma ya da dışlama eylemini sürdürürken soyutlaşan ve evrenselleşen bir araç haline gelmiş kimlik ile tarihsel bakımdan köklü, zata mahsus kimlikler arasında temel bir bölünme ortaya çıkmaktadır. *Toplumlarımız giderek Ağ ile benlik arasındaki çift kutuplu bir karşıtlık etrafında yapılanmaktadır.*³⁷⁵

Tourine'e göre birey kişisiz tüketim dünyasına ya da şiddet ve savaş dünyasına direniş içindedir ve bir takım kuralları ve normları dayatan kurumların yerini kendilerini birer özne olarak kurmak isteyen bireyleri ve grupları koruma ve güçlendirme amacı taşıyan başka kurumlar almaya başlamıştır.³⁷⁶

Löwith'e göre Weber'in rasyonalizmi ele alış biçimi Marks'ın yabancılaşma teması ile birlikte düşünüldüğünde modernliğin bunalımının bir ifadesi ile karşılaşırız.

³⁷⁴ Kellner, a.g.e., 197-198.

³⁷⁵ Castells, a.g.e., s.4.

³⁷⁶ Toureine, a.g.e., s.145-147 .

Marks'a göre insan doğası son derece uysal ve maniple edilebilirdir. O'na göre, yabancılaştırmanın birçok şekli gerçek bir özün tasarımı ya da yabancılaştırmaktan gelen doğallığı içerir. Yabancılaştırmanın türleri bağlamında Marks, emeğin üretiminden kaynaklanan yabancılaştırma (ki ürün üzerinde mülkiyet ve kontrol eksikliğinin ifadesidir), emek sürecinden kaynaklanan yabancılaştırma, doğa ile kendi benliği arasındaki ilişkiden kaynaklanan yabancılaştırma olarak yabancılaştırmayı detaylandırır.³⁷⁷

1.2.2.1.2.2. Modern Toplum ve Yabancılaştırma

Modern toplumlarda bireyin yabancılaştırması, en büyük problem olarak görülürken bu, sanayi devrimi ile birlikte gelişen ve karmaşıklaşan kentleşme ve kent yaşamı ile ilişkilendirilir. İnsanlar otoritelerindeki artışın bedelini egemenlikleri altına aldıkları şeylerden yabancılaştırmakla ödemektedirler.³⁷⁸ Geniş bir alana yayılan kalabalık kent içinde insanların iletişim alışkanlıklarının değiştiğine vurgu yapan Simmel'in iddiasına göre, metalaştırma insanları birbirine yabancılaştırmaktadır. Modern zihin, hesaplayıcı, dakik, netlik ve kesinlik ilkelerine bağlı duyarlılığı en aza indirgenmiş, kayıtsızlığı benimsemiş insana aittir. İnsanlar, birbirleri ile iletişim sırasında bu kayıtsızlığın etkisi altındadır. Simmel'e göre metropollerdeki bu iletişim biçimi, yakın bir temas anında nefrete ve savaşa dönüşecek hafif bir tikslenme, karşılıklı bir yabancılık ve reddedilmiştir. Metropol insanı iletişim kurduğu ötekilere karşı bir biçimde sürekli olarak tetiktir ve Simmel modern insanın ihtiyatlılık ve sakınma üzerinde kurulu ilişki biçimi içinde görece bir özgürlük alanı yarattığını da düşünür. Metropol insanı küçük kent insanını kuşatan önyargı, tutuculuk ile kıyaslandığında manevi anlamda "özgür" sayılır. Öte yandan kalabalıklar içinde bireyin hissettiği yalnızlık duygusu ise bu özgürlüğün başka bir yüzüne işaret eder.³⁷⁹ Marcuse ise teknolojinin hüküm sürdüğü kent yaşamı içinde teknolojinin, insanlığın özgürsüzlüğünün büyük bir rasyonelleştirilmesini sağladığına inanır. İktidar kendi egemenliğini, teknoloji üzerinden kurarken insanın özerkliği, yaşamı üzerinde etkinliği teknik olarak olanaksızlaşmaktadır. Bireyin pasifize edilmesi us dışı ve

³⁷⁷ Dusek, *op. cit.*, p.122.

³⁷⁸ Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği-1*, s.25.

³⁷⁹ Simmel, *a.g.e.*, s. 86-87.

politik görünmemekle birlikte yaşamın rahatlıklarını arttıran ve çalışma verimliliğini yükselten teknik aygıtın boyunduruğu altına girmesi ile gerçekleştirilir.³⁸⁰

Kent yaşamı, sürekli karmaşıklaşan ve çeşitlenen karşılıklı etki süreçlerinin, sürekli artan etkileşiminin alanıdır. Sadece kişisel etkileşimler değil, kurumsal ve endüstriyel ürünlerle etkileşimler de toplumsal etkileşimin bir parçası haline dönüşürler. Bireyin içinde bulunduğu sabit bir gruba özgü bağlılık, yerini giderek göreceli hale dönmüş çok yönlü bağlılıklara bırakmış olur. Bireylerin etkileşim alanları çeşitlenir ve farklılaşır. Etkileşimde ilişkilerin sayısı yoğunlaşırken ilişkinin kurulduğu alanla bağ ise giderek zayıflar. Böyle çok farklı ve gevşek ilişkiler alanı, bireysel özgürlüğün artışı biçiminde yansır.³⁸¹ Ancak bu özgürlük bir manada aldatıcıdır. Kent yaşamı içinde kişisel bir özgürlüğe kavuşmuş olmak başkalarına birer nesne ya da araç olarak yaklaşmamızla sonuçlanır. Anonim kimlikli başkaları ile genişleyen bir işbölümünün gerektirdiği eşgüdüm ve bu eşgüdümün sağlanması için gerekli ticari ilişkilerin insaniyetten uzak dolayımında kurulan ilişkiler; zamanın ve mekânın kapitalist disiplinin altında rasyonel bir şekilde kontrolü bizi bir birey olarak insan olmaktan uzaklaştırmaktadır.³⁸²

Makinelerin kendi kullanıcılarından talep ettikleri hareketler de Faşist zorbalıkta gördüğümüz o vahşi, sert, huzursuz savrulmuş ve dengesizliği içermiştir çoğu zaman. Yaşantının kuruyup gitmesinin bir nedeni de şu olmalı: Nesnelerin saf işlevsellik yasasının buyruğuna girmekle aldıkları biçim, onlarla teması sadece işleticiliğe indirgemekte ve gerek insanların hareket özgürlüğünde gerekse nesnelerin özerkliğinde herhangi bir fazlalığa, eylem anının içinde tüketilmeyecek ve yaşantının çekirdeği olarak varlığını sürdürecektir herhangi bir artışa izin vermemektedir.³⁸³

Birey olarak bizler, benzer ilişkiler ağı içinde iradi olarak seçemediğimiz davranış biçimleri içinde sıkışırız. Bu sıkışmışlık toplumsal bir anomali içinde bireyin farklılaşma çabalarının da meta sınırları içinde kalmasını sağlamaktadır. İnsanlar dakikalarca ya da saatlerce yan yana otursalar bile birbirleriyle iletişime

³⁸⁰ Herbert Marcuse, **Tek Boyutlu İnsan**, Çev. Afşar Timuçin-Teoman Tunçdoğan, İstanbul, May Yayınları, 1975, s. 197-198.

³⁸¹ Werner Jung, **Georg Simmel, Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi**, Çev. Doğan Özlem, Ankara, Ark Yayınları, 1995, s.58.

³⁸² Harvey, **op. cit.**, p.40.

³⁸³ Adorno, **a.g.e.**, s.42.

geçmezler. Bu durumu, gözün etkinliğinin kulağın etkinliğinin önüne geçmesi olarak yorumlayan Simmel'e göre toplu taşıma araçlarında birbirini tanımayan insanlar eskiden iletişim kurarlarken bugün birer yabancı hatta rakip olarak davranış sergilemektedirler. Simmel'e göre modern yaşamın en derin problemleri, bireyin, toplumsal güçler, tarihsel miras ve dışsal güçler karşısında kendi varlığının özerkliğini ve bireyselliğini koruma isteminden kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle O, modern süreçleri, özne ve nesne, öznel ve nesnel kültür arasında giderilemez karşıtlığı ortaya çıkaran süreçlerin nedeni olarak görür³⁸⁴

Bilim, teknoloji alanında yaşanan hızlı ve karşılıklı ilerlemeye karşın bireyi var eden kültürün gerilemesi yerini meta kültürünün doldurması ile sonuçlanır. İnsanı amaçların ve anlamların alanı olan kültür, meta koşullarının içine sızması ile dışsallaşır ve tekdüzeleşir.³⁸⁵ Diğer taraftan bu çekişme içinde ortaya çıkan kültür yeni bir toplumlaşmanın bağlamı olarak karşımıza çıkar.

Simmel'e göre bu kültür içinde modern toplumsal ilişkiler ağı, bireyin kendi emeklerinin ürünlerinden ayrılmaları sonucunu getirir. Bu, toplumsal ilişkilerin farklı bireyler arasındaki ilişkiler bağlamında dolayımın getirdiği mesafe kavramı ile ilişkilendirilir. Dolayımın özenin nesne ile kurduğu ilişkide de ortaya çıkar. Sonuç olarak yeni kültürel biçimi üreten dolayımın ve bu süreç etrafında biriken ve ayrılan ilişki yapılarıdır.³⁸⁶

Modern toplumun dayandığı meta kültürünün içinde bireyin meta fetişizmine yenik düştüğüne inanan Lukacs'a göre, meta tüm yaşam belirtilerini etkileyen egemen bir biçim haline gelmiştir. Meta fetişizminde, insan emeği kendisinden bağımsız ve kendisine yabancı gibi görünür. Emekçinin üretmek için harcadığı emeğin bir kısmı egemenlik ilişkisinin üretimi içindir. Üretilen, üretim eyleminden bağımsız görünmekte ve harcanan emek süreci üretimi gerçekleştirene dönmemektedir. Üreten kişinin yaşantısı, kendisine yabancı olan nesnel ve öznel düzleme gitmektedir.

³⁸⁴ Werner, **a.g.e.**, s.29.

³⁸⁵ Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akinhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998,s.193.

³⁸⁶ **A.e.**, s.195.

Modern insanın kendisi bu yapı içinde bizzat bir meta haline gelmiştir.³⁸⁷ Nesnel düzlemde metalar ve metaların pazardaki yasaları, onların insan iradesi dışında insanın başa çıkamayacağı kuvvetlere dönüşmektedirler. Lukacs'a göre öznel düzlemde de insanın faaliyeti, insanın kendisine karşı metalaşmaktadır.³⁸⁸

Kültür endüstrisinin tahakkümü olarak görülen bilim ve teknolojinin, davranış ve düşünce yönetiminin oluşturduğu yeni sistem, toplumsal alternatiflerden ve alternatif düşünce ve davranış tarzlarından yoksun tek boyutlu bir toplum üretmiştir.³⁸⁹ Bu tek boyutlu toplum içerisinde birey, istatistiksel bir öge olarak sayılarla hesaplanan, bölünen, çıkartılan ve çarpılan bir şey haline gelmiştir. Kitle kültürünün ve endüstrisinin sunduğu bütün araçlar ve kolaylıklar, bireysellik üzerindeki toplumsal baskıları güçlendirmekte ve bireyin direnme imkânını, modern toplumun atomize edici işleyişi içinde kendini koruma imkânını elinden almaktadır.³⁹⁰

Artık birey, uzmanlaşma adı altında atomize edilmiş bir çalışma sisteminin içindedir. Teknik araçlardan yararlanmak için birey, kendi medeniyetini bilmek zorunda değil diyen Ellul, buna işaret etmektedir. Üretim sürecindeki parçalı eylemleri ve bireylerin kopukluğunu birleştiren onların işlerini koordine ve sistematize eden bağlar, artık insani bağlar değildir; Ellul'a göre tekniğin iç yasalarıdır. Ne insan eli artık araçları kontrol etmekte ne de insan beyni aracın eylemlerini senkronize etmektedir.³⁹¹ Bir başka ifadeyle tüm yaşam aygıtları öylesine kompleks hale gelmiş ve üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri öylesine özelleşmiş ve bölünmüştür ki birey kendi kapasitesine duyduğu güveni kaybetmekte gün geçtikçe anlamadığı emirlere maruz kalmakta hiçbir suretle kontrol edemediği güçlerin insafında kendisinin seçmediği bir noktaya doğru sürüklenmektedir. *Makine koşullu insan, kendisini kayıp ve aciz hisseder. Her gün mesai kartını deldirir, üretim*

³⁸⁷ Lukacs György, **Tarih ve Sınıf Bilinci**, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s.158.

³⁸⁸ **A.e.**, s.162.

³⁸⁹ Kellner ve Best, **a.g.e.**, s.263.

³⁹⁰ Horkheimer, **a.g.e.**, s.166.

³⁹¹ Ellul,**a.g.e.**, s.104.

*hattında yerine alır ve sonunda yaşamın gerçek ürünlerinden herhangi birini edinmede bir değer taşımadığı görülen çeki alır.*³⁹²

Bireyin içinde bulunduğu bölünmüşlük, kayıp olma ve acizlik hissi, bireyin yabancılaşması duygusunu da beraberinde taşır. Mumford, Erik Erikson'un tabiriyle kimlik krizi olarak tanımladığı bu duyguyu şöyle açıklar:“*Geçici aile bakımının, geçici münasebetlerin, geçici işlerin ve barınma yerlerinin, geçici cinsel ve ailesel ilişkilerin hâkim olduğu bir dünyada, sürekliliği sağlamak ve kişisel dengeyi tesis etmek için gerekli temel koşullar ortadan kalkar.*”³⁹³

1.2.2.1.3. İnsanın Uzantısı Olarak Araç

Kant, Gehlen ve diğer filozofların yaklaşımından insanın araç ile etkileşimi antropolojik bir yaklaşımla evrimsel mücadelenin zorunlu bir evresi ve sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın geçmiş safhalarında da aktarıldığı üzere eksik organ ilkesi, aracı insanın bir uzantısı olarak konular.

İnsan, alet yapan bir hayvan olarak tahayyül edilir. Ancak alet işi değil, iş aleti doğurmuştur. Elin gelişmesi insan atalarının diğer canlılardan ayrılmasında atılmış en önemli adım olarak görülür. Kant'a göre el dışarıya doğru uzamış bir beyindir. Tüylü atalarımız dik yürümeyi bir zorunluluk olarak göze almışlarsa bunun nedeni ellerin başka türlü işler yapmak zorunda kalmış olmasıdır. Maymunlarda bile eller, tırmanmak için ayaklardan başka türlü kullanılmaktadır. El, işin bir aleti değil, işin ortaya çıkardığı bir ürün olarak kabul edilir. El, yetkinleşmesini yaptığı işlere borçludur. Elin gelişmesi insan yapısının bütün bölümlerini doğrudan doğruya etkilemiştir. İşin eli ve karşılıklı olarak elin de işi geliştirmesi insan ataları arasında işbirliğini de zorunlu kılmıştır. Bu işbirliği, toplumsallık ile sonuçlanırken insanları işbirliğinde anlaşmaya sevk etmiştir. Nihai sonuç dilin gelişmesidir.³⁹⁴

³⁹² Mumford, **Makine Efsanesi**, s.579-580.

³⁹³ **A.e.**, s.580.

³⁹⁴ Orhan Hancerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 1995 s.13.

Weizenbaum, bireylerin kendileriyle makineler arasında güçlü duygusal bağlar oluşturmalarını şaşkıncı bulmaz. Bilakis bu süreci olağan karşılar. İnsanın kullandığı araçlar sonunda onun bir uzantısı olacaktır. Daha da önemlisi insanın araçlarını beceriyle kullanabilmesi için araçların devinduyumsal ve algısal özelliklerini içselleştirmesi gereklidir. En azından bu anlamda araçlar onun bir parçası haline gelir ve onu değiştirir. İnsanın kas gücünü artıracak makineler yerine zekâsına bilişsel ve duygusal işlevlerine hitap eden araçlara yönelmesi beklenir. Batılı insanın tüm çevresinin birçok işlevsel karmaşık teknolojik uzantılar tarafından işgal edilmiş olduğunu düşünen Weizenbaum, insanın yaratılışı gereği inanılmaz uyum gösteren bir hayvan olarak bu tür teknolojik uzantıları, kendi kendisiyle olan ilişkisi ve kendi kimliğini oluşturma sürecinde doğal olarak kabul etmiştir. Ancak bugün için bilgisayarın bir makine olarak yaşadığı dünyaya anlam vermekte özerk bir etmen olan insan kapasitesinin daha genel teknolojik ele geçiriminin aşırı bir sömürsü de olabileceğini düşünen Weizenbaum, insanoğlunun kendi özerkliğini makine olarak algılanan bir dünyaya yöneltmesini daha geniş bir anlamda sorgulamak gerektiğine işaret eder.³⁹⁵

Öte yandan bilim ve teknolojiyle insan, başlangıçta zayıf bir hayvan organizması olarak ortaya çıktığı, türünün her bireyinin “çaresiz bir süt çocuğu” olarak geldiği bu dünyada yarattığı bütün bu şeyler bir masal gibi görünmekle kalmaz, aslında her –neredeyse her masal arzusunu da gerçekleştirir. Bütün bu varlıkları kültürel kazanımı olarak değerlendirebilir.³⁹⁶

Elin aktif kullanımı ile başlayan evrimin geldiği noktada McLuhan aracın insanın uzantısı olduğu fikrini 20. yüzyılın etkin teknoloji toplumundan verdiği örnekler ile çeşitlendirir. O’na göre taş balta nasıl elin uzantısı ise tekerlek de ayağın uzantısıdır.³⁹⁷ Teknolojilerimizi biz şekillendiririz ve onlar sırası geldiğinde bizi şekillendirir.³⁹⁸ Teknoloji, bir kere hayatın içerisine girdiğinde artık yabancı bir

³⁹⁵ Weizenbaum, **a.g.e.**, s.20.

³⁹⁶ Sigmound Freud, **Uygurluk, Din ve Toplum**, Çev. Selçuk Budak, İstanbul, Öteki Yayınevi, 2007,s.277.

³⁹⁷ McLuhan, **op. cit.**, p.17.

³⁹⁸ **İbid.**, p.77.

nesne olmaktan çıkar. Çünkü her bir teknoloji bir insan uzvunun uzantısı konumundadır. Bu nedenle ayakkabı ya da tekerlek ayağın, gözlük, mikroskop ya da teleskop gözün,³⁹⁹ silah ya da eldiven elin uzantısıdır. Küresel elektronik ağ bizim sinir sistemimizin bir uzantısıdır. Yeni teknolojiler insanların organlarının fonksiyonlarını kuvvetlendirmektedir. İnsanın merkezi sinir sisteminin bir uzantısı olarak varlık bulan elektrik devresi, yeni bir çevre yaratmış ve insanları daha önceki çevrelerinden radikal bir biçimde koparmıştır. Elektrik devresi, mesajı olmayan, dönemin egemen kitle iletişim ortamıdır.⁴⁰⁰

Rus film yönetmeni Dziga Vertov'un 1923'de yazdığı bir makalede dile gelen film makinesi şunları söyler:

“Bir gözümlen ben. Mekanik bir göz. Ben, makine, size ancak benim görebileceğim bir dünyayı açıyorum. Kendimi bugün de, bundan sonra da insana özgü o hareketsizlikten kurtarıyorum. Hiç durmadan hareket ediyorum. Nesnelere yaklaşım onlardan uzaklaşıyorum. Süzülüp altına giriyorum onların. Koşan bir atın ağzı boyunca koşuyorum. Düşen, yükselen nesnelere birlikte düşüp kalkıyorum ben de. Karmaşık hareketler, en karmaşık biresimler içinde hareketleri sırayla kaydederek dönen benim: Makine. Zaman ve yer sınırlamalarından kurtulmuşum; evrenin her bir noktasını, bütün noktalarını, nerede olmalarını istiyorsam ona göre düzenliyorum. Benim yolum, dünyanın yepyeni bir biçimde algılanmasına giden yoldur. Böylece size bilinmeyen bir dünyayı açıyorum.”⁴⁰¹

Kimi araştırmacılar, her bir aracın bir insan uzvunun uzantısı olduğu yönündeki McLuhan'ın iddiası Platon'a kadar dayandırmakta ve diğer taraftan önce Platon ve sonrasında McLuhan'ın bu konudaki ısrarlarına işaret etmektedir. Bu kanı içinde McLuhan'ın her bir yeni teknolojinin insanın doğal uzvunu yok ettiğine inandığı da ileri sürülür.⁴⁰²

³⁹⁹ **Ibid.**, s.365.

⁴⁰⁰ Marshall McLuhan, **Counterblast**, Designed by Harley Parker, London, Harcourt, Brace & World, 1970, s. 27.

⁴⁰¹ Akt. John Berger, **Görme Biçimleri**, Çev. Yurdanur Salman, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, s.17.

⁴⁰² Erik Davis, **Techgnosis TechGnosis: Myth, Magic, and Mysticism in the Age of Information**, Westminster, Crown Publishing, 1999, s. 13.

McLuhan'ın fikirlerinden etkilendiği Edward Hall da insanların bugün vücutlarını kullanarak yaptıkları her şey için uzantılar geliştirdiğine inanmaktadır. Silahların evriminin başlangıcı dişle ve yumruklardır ve atom bombası ile son bulur. Kıyafetler ve evler insanın biyolojik sıcaklık kontrol mekanizmasının uzantılarıdır. Gerçekte tüm insan yapımı materyaller, insanın bedeninin yâda bedeninin bir parçasının uzantısı gibi çalışmaktadır.⁴⁰³

Birçok alet insanın fiziksel kapasitesini artırmaya yöneliktir. Bunların yanında iletişim insanın eşsiz tekniği olarak dikkat çekicidir. Bir insanın benzersiz algısal kapasitesinin, bilincinin bir uzantısı olarak iletişim, McLuhan'a göre sembolik bir temsil olarak tüm modları içerecek bir anlam ihtiva etmektedir. Bu çok geniş bir tanımlama olmakla birlikte araç sınıflarını böyle bir tanımlama ile karşılamak sadece keşfedilen ya da üretilen fiziksel objeleri içermez aynı zamanda dil gibi sembol setlerini ve düşünme araçlarını da içerir. McLuhan'ın yaklaşımından bakıldığında bu tür bir ifadeden kasıt tüm bunların zihnin uzantıları olduğudur.⁴⁰⁴

McLuhan'ın yaklaşımı teknolojiyi insanla ve hayatla bütünleşmiş yaşayan bir organizma olarak algılar. Teknolojik yenilikler toplumsal yapıyı derinden etkileyip yeni yapılar inşa ederken teknoloji algısı bağlamında toplum önce teknolojileri çevre karşıtı olarak görür daha sonra bu teknolojiler çevre haline dönüşür. İnsanların temel davranış kodlarını, algılarını ve düşüncelerini biçimlendiren bu çevre balık için suyun ifade ettiği anlam gibi içinde yaşayan insanlar için de aynı şeyi ifade eder.⁴⁰⁵

McLuhan'ın tanımlaması çerçevesinde objelerin teknolojik bir sınıflandırması mümkündür. Örneğin giyim formları dikkate alındığında hem derinin bir uzantısı olarak hem de dekoratif olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan dövme, piercing, vücut boyama, mücevherler dekoratif giyim eşyası olarak teknolojinin bir faktörü gibi ele alınmaz. Zira bu öğeler fonksiyonel olmaktan ziyade estetikdir.

⁴⁰³ Edward T Hall *Silent Language* New York 1959 Doubleday&Company s. 79.

⁴⁰⁴ Raymond Rosenthal, **McLuhan: Pro & Con**, New York, Funk & Wagnalls, 1968. p 273.

⁴⁰⁵ McLuhan, **Counterblast**, p. 30.

Öte yandan teknolojik olarak kabul edilen ve önceden var olan insan kapasitesine bir katkısı bulunmayan bazı araçlar ve süreçler de vardır. İnsanın uzantısı olarak teknolojiyi tanımlayan McLuhan, ya insanlar için yeni bir kapasite yaratan ya da insanı değişimden uzak tutan ama öncelikle teknoloji olan teknolojileri bu bakıştan hariç tutar. Sıklıkla zihinsel ama bazen de fiziksel olan araçlar vardır ki bunlar doğrudan herhangi bir insan kapasitesini artırmadan, yetenekleri geliştirebilir yâda bazı işlerin daha kolay yapılabilmesine olanak sağlar. Daha açık bir ifadeyle onlar insanlara bir hedefe daha kolay ulaşmak için kolaylık sağlar ancak hedefler onlar olmadan ulaşılmaz değildir ve bu araçlar, doğrudan insan vücudunun veya zihninin herhangi bir bölümünün uzantısı olmadan bu işi direkt olarak yapmazlar. Meditasyon teknikleri McLuhan'ın bahsettiği gibi baltanın elin uzantısı ya da iletişim medyasının zihnin uzantısı olması gibi insan kapasitesini artırıcı bir yapı değildir. Ancak bunların kullanımı zihnin odaklanmasına olanak verir.⁴⁰⁶ Bununla birlikte modern kültürümüz bu tür uygulamaları teknolojik olarak görmese de antropolojik bakış açısı zihinsel araçları bu tür teknolojiler olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda bu tür yöntemler matematik ya da mantıktan farklı değildir. Bunların hepsi direkt olarak insan kapasitesini artıracı araçlar olmamakla birlikte bilim ve sıklıkla teknolojiye ya da sonuçları açısından teknolojik bir doğaya hizmet etmektedirler. Böyle yaklaşıldığı takdirde bir tür araç olarak bunlar gerçekte var olan bir kapasiteyi genişletmeden insan yeteneklerini artırmaktadır.

McLuhan teknolojinin insan hayatı içindeki yerini belirlerken dört kuralın geçerliliğine dikkat çekmiştir. O'na göre birinci kural olan teknolojinin insanın uzvunun uzantısı olduğu fikri çerçevesinde teknoloji bir insanın uzvunun uzantısı olarak onu desteklemek amacıyla gündeme gelir. İkinci kurala göre her yeni teknoloji eski teknolojinin egemen konumuna son verir. Üçüncü kural çerçevesinde her yeni teknoloji eski teknolojileri içselleştirmektedir. Son kurala göre kendisine aşırı yüklenen teknoloji işlevsiz kalır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Gary R. McClain, Eve Adamson, **The Complete Idiot's Guide to Zen Living**, Indianapolis, McMillian Inc.,2001, p. 130.

⁴⁰⁷ Marshall McLuhan & Eric McLuhan, **Laws of Media: The New Science**, Toronto, University of Toronto Press, 1988, p.7.

McLuhan'ın da istediği gibi, bilim ve teknik insan yetilerinin uzantısı haline gelebilirdi. *“Bunu yapmak yerine, her ikisini de yok ettiler. Birbirinin aynı adların eti yutan gülüşü gibi ya da, zihinsel yetilerin özünü yok eden ve Styks kıyılarında yaşayan hayvanlar gibi her ikisi de acı birer alay halini aldı.”*⁴⁰⁸

Bir başka açıdan bakıldığında çeşitli teknoloji tanımlarına göre teknolojinin amacı, problem çözmek ve çevre üzerinde kontrol edinmektir. Öte yandan bazı eleştirilere göre, McLuhan'ın öne sürdüğü üzere teknolojin tüm formları önceden var olan insan yeteneklerinin uzantısı olsalardı o zaman sadece ölçeklenmiş sorunlar çözülebilirdi. Ancak bütünüyle insan yeteneklerinin kapsamı dışındaki çözümleri ile var olan sorunlar, teknolojik anlamda çözülmeyebilir. Aynı zamanda, insanların bazı sorunları çözmesi için, bazı yeni yetenekler sağlayan süreç ve araçlar, teknolojik olarak da nitelendirilmeyebilir. Örneğin baskı devreler, gerçekte insanın uzantısı şeklinde değildir. Ancak bilgisayar, mobil telefon ve bunlar gibi daha birçok teknolojik ürün formunun temel bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan bir teknik olarak bira mayası doğal bir insan yeteneği olmamasına karşın mayalanma süreci ve mayalı içki üretim metotları hemen hemen tüm kültürlerde ortaktır ve teknoloji olarak kabul edilmektedir. Hâlbuki maya, doğanın sunduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne mayalama, ne baskı devreler ne de saf matematik ya da bunlara benzeyen herhangi bir araç ve süreç bu tanımlama bağlamında teknolojik olarak adlandırılmayabilir.

McLuhan'ın yaklaşımı bağlamında olmamak kaydıyla Mumford da aracın ilk zamanlarından itibaren insani kısımlardan müteşekkil ve akıl tarafından mekanize ve organize edilen bir şey olduğuna işaret eder. Mekanizmanın bilinçli gelişimi, dilin düzenlenmesinde görüldüğü ve ağaçtan ya da metalden yapılan makinelerde ritüelleştiği şekliyle insani bir özellik taşımaktadır. Ancak makineye canlı organizmaların temel vasıflarından birini, kendi kendini üretme yeteneğini verme

⁴⁰⁸ Jean Baudrillard, **Siyah ‘An’lar**, Çev. Ayşegül. Sönmezay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.111.

girişimi bir anlama hem insanlık için bir aldatma hem de faydanın sorgulanması bağlamında önemli bir sorundur.⁴⁰⁹

Modern toplumun kodlarını çözümlediği çalışması ile dikkat çeken Castells de bilgisayarla, iletişim sistemleri, genetik şifre çözümü ve genetik programlamamın tümüyle insan aklını geliştirmekle kalmadığını aynı zamanda onun uzantısı olduğunu ileri sürmektedir. Castells'e göre ne düşündüğümüz, nasıl düşündüğümüz, gıda, barınak, ulaşım ve iletişim sistemleri, bilgisayarlar, füzeler gibi mallarda, hizmetlerde hatta sağlık, eğitim, imgeler gibi maddi ve entelektüel ürünlerde ifade edilir hale gelmiştir. Zihinler ile makineler arasında giderek artan bir kaynaşma vardır ve bu durum doğma, yaşama, öğrenme, çalışma, üretme, tüketme, hayal etme, kavga etme ya da ölme biçimlerimizi kökten değiştirmektedir.⁴¹⁰

İnsan, her yeni aletle birlikte ister motor, ister algısal olsun, kendi organlarını kusursuzlaştırır, ya da işlevlerinin sınırlarını genişletir. Motor gücü, tıpkı kendi kasları gibi dilediği yönde kullanabileceği dev güçleri insanın emrine verir; gemilerin ve uçakların sayesinde ne hava ne de deniz onun hareketlerini kısıtlayamaz olur; gözlüklerin yardımıyla kendi gözlerindeki kusurları düzeltir; teleskopun yardımıyla uzakları görür ve mikroskop sayesinde retinasının yapısından kaynaklanan görme sınırını aşar. Fotoğraf makinesiyle gelip geçici görsel izlenimleri kalıcılaştırırken, plakla da aynı şekilde geçici olan ses izlenimlerini kalıcılaştırır; temelde bunların ikisi de hatırlama gücünün, belleğin somutlaşmasıdır. Telefonun yardımıyla masalarda bile mümkün olmayan uzak mesafelerdeki sesleri duyabilir. Yazı köken olarak orada olmayan bir insanın sesidir ve barınak, anne karnının yani insanın bir zamanlar güvende ve rahat olduğu, bugün bile özlediği ilk konaklama yerinin bir ikamesidir.⁴¹¹

Birçok makine gerek insanın ham kas gücünü artıran etken olarak ya da mikroskop ve türevleri ya da ölçü aletleri gibi insanın duyumsal sisteminin uzantısı

⁴⁰⁹ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.169.

⁴¹⁰ Castells, **a.g.e.**, s.41.

⁴¹¹ Freud, **a.g.e.**, s.276.

olarak insanın kendisini çoğaltmasına, bütünlemesine olanak tanıyan güce erişme anlamındaki dönüşümünde protez araçlardır. Aslında bu protez araçların altında yatan, ilkel güç mücadelesi olan insanın doğayla ilişkisine aittir. İnsan kendi görüşüne göre, doğal mekân ve zamanın üstesinden gelmek, yaşam ve ölümü yönetmek ve nihayetinde yeryüzünü tümüyle yok etmek için gerekli gücü bir araya toplayarak sonuçta doğayı fethetmiştir.⁴¹²

McLuhan'ın araçların insanların uzantısı olduğu görüşüne karşın Şeriatî gibi düşünürler, aracın kullanımından doğan körelmenin insani özelliklere zarar verdiğini düşünür. Bir kalemı tuttuğumda kalem vücudumun organlarından olan parmaklarımın kullandığı bir araçtır fakat bir makine için durum farklıdır diyen Şeriatî'ye göre makine bizden bağımsız olmamakla birlikte insani kısmımıza müdahale etmektedir. Kalemle bir hesap yaptığımızda vücut öğelerimizi kullanırız ancak hesap makinesi insani kısmımızla ilgilidir hesap makinesi kullanırken düşünme yeteneğimiz körelir. Şeriatî'ye göre makinenin insani yönümüze olan bu tecavüzü, insanı tesirsiz bırakacak hale gelebilir, yaratıcılığı yok eder.⁴¹³

Freud'a göre insan deyiş yerindeyse bir tür *prosteik* (yapay) tanrı olmuştur. Bütün yardımcı organlarını kuşandığı zaman gerçekten de muhteşemdir; ama bu organlar onun vücudundan gelişmemiştir ve zaman zaman başına hala dert açmaktadır. *Gelecek çağlar uygarlığın bu alanında yeni, belki de hayal bile edilemeyen büyük ilerlemeler kaydedecek ve insanın tanrıya benzerliğini daha da artıracaktır. Ama günümüz insanının tanrısal kişiliğiyle mutlu olmadığını unutmamalıyız.*⁴¹⁴

1.2.2.2. Değişimin Toplumsal Yansımaları

Modern medeniyetler olarak adlandırılan toplumların yaşam biçimi insanlığın hiçbir döneminde olmadığı kadar teknik ile iç içedir. İnsanın evrim sürecinde

⁴¹² Weizenbaum, a.g.e., s.32.

⁴¹³ Şeriatî, a.g.e., s.42.

⁴¹⁴ Freud, a.g.e., s.274.

hayatını kolaylaştıran aletler bugün kompleks ve tümleşik makinelere dönüşürken kimilerine göre “makine” kimilerine göre “teknoloji” toplumu olarak adlandırılabilir bir toplumsal yapı içinde evrim giderek daha “teknik” bir görünüm kazanmıştır.

Geleneksel toplum modern olmayı ifade eden durağanlık, tarım sektörüne dayalı ekonomik yapı, ilkel düzeyde teknoloji, düşük düzeyde okuryazar oranı, düşük hayat standardı, yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu toplumsal yaşam, yasa ve kurallardan çok gelenek ve göreneklerin hâkim olduğu bir yönetim yapısı gibi özellikler ile karakterize edilmektedir. Modern toplum ise yüksek oranda sanayileşme ve kentleşme, yatay ve dikey sosyal hareketlilik, yüksek okuryazar oranı, kitlelerin yönetime katılması, siyasal gücün geniş guruplara yayılmış olması, etkin-yaygın iletişim olanakları, sosyal ve siyasal yapıda kurumsallaşma, demokratik ve laik yönetim, kültürel çoğulculuk, düşünce-ifade-örgütlenme özgürlüğü, insanı bağımsız birey olarak görme anlayışı gibi temel özelliklere sahiptir.⁴¹⁵

Toplumsal alanın sınırları içinde hemen her türlü işin tamamlanması için bir tür makineye ihtiyaç duyarız. Bu modern yaşamın temel özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Seyahat etmek, haberleşmek, mal üretmek, hizmet sağlamak ve hatta birbirimizi eğlendirmek için makineler kullanırız. Teknolojinin toplumdaki rolünü anlamak, yalnızca kendi içinde değil, bizzat toplumu anlamamızın bir parçası olarak da değer kazanmıştır. Ancak teknolojiye ilişkin çağdaş sorunlar teknolojinin doğasından olduğu kadar, onun kullanımından da kaynaklanmakta; ancak teknolojinin doğası da, geniş ölçüde, teknolojinin hiçbir zaman kendilerinden bağımsız olarak düşünülmeeyeceği toplumsal ve politik etmenler tarafından belirlenmektedir.⁴¹⁶

Bugün sıklıkla teknikle temas halindeki toplumsal bireyin, karmaşık bir kitlenin nesnesi konumuna dönüştüğüne ve bu dönüşümün farklı tezahürler içinde

⁴¹⁵ Nurcan Törenli, **Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, Ankara Bilim Sanat Yayınları, 2004, s.13.

⁴¹⁶ David Dickson, **Alternatif Teknoloji: Teknik Değişimin Politik Boyutları**, Çev. Nezhil Erdoğan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992 s.27-28.

devam ettiğine dair eleştiriler gelişmektedir. Bu eleştirilerin temel dayanak noktasından bakıldığında, teknik için toplumun tümü söz konusudur ve tekniğin sonuçları gereği hiçbir birey bu teknik toplumun dışında kalmaz. Bazıları, bir teknik medeniyetin her parçasının bizzat tekniğin yarattığı toplumsal ihtiyaçlara cevap verdiğini düşünmektedir. Medeniyet de ihtiyaçlarda teknik tarafından yaratılmaktadır. Teknoloji özerk yapısı gereği daha fazla teknoloji doğurmaya eğilimli olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojiler sürekli beklenmeyen sorunlar üretirler. Genel olarak bu problemlerin çözümü daha fazla teknoloji demektir. Örneğin ev işleri kolaylaşsın diye atıkların mutfak lavabolarından akıp gitmesini sağlayan atık imha üniteleri devreye sokulmuştur. Ancak sonuç nehirlerdeki aşırı kirlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kirli nehir suyunun içme amaçlı kullanılması ise yeni teknik araçların bulunmasını gerektirmektedir.⁴¹⁷

Toplumun teknolojiye olan eğilimi teknolojinin topluma uyarlanmasından daha fazladır.⁴¹⁸ Bu durum, kimilerine göre yavaş yavaş ilerleyen bir gayri insanileşme sürecidir. İnsan bu işleyiş içinde sürekli meşgul edilerek kendisinden sorgusuz bir teslimiyet beklenir. Ancak kimi iyimser yaklaşımlar açısından, teknolojiye karşı geleneksel bir tutum içine girenler ile ilerlemeyi destekleyenler arasındaki çatışma zamanla ortadan kalkacaktır. Bugün için gelişmelere karşı duranlar aslında geçmişte babalarımız ve dedelerimizin tutumlarını sergilemektedir ancak 100 yıldan daha uzun bir süredir ilerleyen gelişmişlik seviyesi bu tür karşı duruşların nihayetinde zayıflamasına neden olacaktır.⁴¹⁹

1.2.2.2.1. Kültür ve Teknoloji İlişkisi

Teknolojik gelişmeler, insanlar arasındaki ilişkiyi dolayısıyla etkileşimi hızlandırmıştır. Artık insanlar uzaklık ve sınır farkı gözetmeksizin birbirleriyle haberleşmekte, iş yapabilmekte, daha kapsayıcı bir tabirle iletişimde bulunabilmektedir. Teknolojik gelişmenin bir yandan gösterdiği katalizör etki

⁴¹⁷ Ellul, a.g.e., s.103.

⁴¹⁸ Dusek, op.cit., p.106.

⁴¹⁹ Gehlen, a.g.e., s 49.

ilişkileri hızla dönüştürürken aslında yalın olarak teknoloji toplumu değiştirmektedir. Toplumun temel kodlarından biri olan kültür ise bu değişim içinde teknolojinin anlamlandırıldığı bağlam olmaktan, teknolojinin anlamlandırdığı bir bağlam olmaya doğru kayış içindedir. İletişim ise bu etkileşimin oluşturulduğu kanal olarak sürecin içine dâhil olmaktadır.

Kültür, insanın doğa ile mücadelesinde doğayı değiştirici etkinlik süreci ve bu sürecin ürünleri ile ilişkilendirilir. Eagleton, kültür kavramının insanların doğa ile olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkmış bir kavram olduğunu belirtmiştir. İnsanların doğa ile olan ilişkileri sonucunda gruplar halinde yaşadığını söyleyen Eagleton, bu kavramın ilk anlamıyla, bir olgudan çok bir işleyişi ya da bir aktiviteyi anlatmak için kullanıldığını belirtmiştir. İlk kullanımıyla tamamen fiziksel bir aktiviteyi tanımlamak için kullanılan kültür kavramın daha sonraları metaforik olarak bireyleri ilişkilerini düzenleyici bir yapıya dönüşmüştür.⁴²⁰ İnsanların bu etkinlikleri çerçevesinde üretilmiş maddi ve manevi değerler ile insanın kendisinden olanın bu değerler içinde nesnelleştirilmesi kültürün içeriğini oluşturur ve bu da insanın kendi ürünü olduğu doğayı insani kılması yani kültürün insanın kendisiyle beraber doğayı da insanileştirilmesi olarak görülür. Örneğin Raymond Williams, kültürü, toplumsal bir düzenin iletildiği, yeniden üretildiği yaşandığı ve keşfedildiği sistem olarak tanımlar.⁴²¹ Taylor ise kültürün bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı gösterdiğini dolayısıyla kültür ile uygarlığın bir ve aynı şey olduğu savunur.⁴²²

Kültür için farklı disiplinlerden farklı içerik tanımlamaları getirilmiştir. Kültür uygarlığı ifade etmekte ama aynı zamanda gelenek ve görenekleri, kurallar düzenini de içermektedir. Kültürü, yaşamın gerçek niteliği ile yalnızca olan arasındaki farkı gösteren her şey olarak düşünmek mümkündür.⁴²³ Bu bağlamda kültür, insanoğlunun

⁴²⁰ Terry Eagleton, **The Idea Of Culture**, Oxford, Blackwell Publishers, 2000, s.1.

⁴²¹ E. Doyle McCarthy, **Bilgi Kültürü**, Çev. Ayşe Figen Yılmaz, İstanbul, Chiviyazları Yayın Evi, 2002, s.52.

⁴²² Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara Bilim Sanat Yayınevi, 1999, s. 442.

⁴²³ Lea Piers, "Understanding the culture of e-learning", **Industrial and Commercial Training**, Vol. 35, Is: 5, 2003, p.217.

toplum mirasıdır. Çünkü kültür, aletlerden, tüketim mallarından; çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasa ve belgelerden; insana özgü düşünce ve becerilerden; inanç ve törelerden kısaca bütünüyle insana ait olandan oluşan bütünsel bir toplamdır.⁴²⁴ İnsanın olduğu her yerde muhakkak yine onlara ait olan kültürel öğeler vardır. Bu yönüyle “toplum” ve “kültür” kavramı iç içedir. Anthony Giddens’a göre kültür, bir toplumu oluşturan bireylerin değerlerini, takip ettikleri normları, ürettikleri materyalleri, yaşama şekillerini, giyim tarzlarını, dini törenlerini, evlilik geleneklerini, aile hayatlarını, eğlence adetlerini içerir. Kültür, toplum olmadan ortaya çıkamaz fakat kültürü olmayan bir toplum da varlığını sürdüremez. Kültür olmazsa konuşabileceğimiz, kendimizi ifade edebileceğimiz bir dil olmaz; bireysel ve toplumsal bilinç oluşmaz.⁴²⁵

Kültür kavramı, antropolojik olarak bakıldığında, insanların yarattığı ve bunun sonucu olarak insanların da toplum bireyleri olarak tekrar yaratıldığı bir yapıdır. Dolayısıyla kültür kolektif olarak ele alınması gereken bir kavramdır.⁴²⁶

Giddens’a göre kültür insan topluluklarının öğrenilen davranış biçimlerini temsil eder. Kalıtımsal ya da genetik olmayan toplum içinde yaşamak suretiyle öğrenilen bu davranışlar, bireylerin tamamı tarafından paylaşılır ve toplum içindeki paylaşımları ve işbirliğini destekler. Kültür, hem soyut hem de somut olguları kapsar. İnançlar, fikirler, davranışlar soyut tarafı, semboller, teknoloji somut tarafı içine alır.⁴²⁷ Kültür, bireylerin sonradan öğrendiği davranışları, değerleri ve davranış biçimlerini kapsadığından, kültürün nasıl öğretildiği ve yeniden nasıl üretildiği, kültürün önemli bir parçasını oluşturur.⁴²⁸ Kültür aynı zamanda, belli bir zamanda

⁴²⁴ Branislaw Malinowski, **İnsan Ve Kültür: Bir Bilimsel Kültür Kuramı Ve Öbür Denemeler**, Çev. M. Fatih Gümüş, Ankara, Verso Yayıncılık, 1990, s.39.

⁴²⁵ Anthony Giddens, **Sociology**, Second Edition, Cambridge, Polity Press, 1993, s. 31.-32.

⁴²⁶ Edward C. Stewart, “Culture Of The Mind: On The Origins Of Meaning and Emotion”, **Culture In The Communication Age**, Ed. James Lull, London, Routledge, 2001,pp-9.31, p.18.

⁴²⁷ Giddens, **Sociology**, s.22.

⁴²⁸ Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan, **Öteki Kuram Kitle İletişimine Tarihsel Ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Erk Yayınları, 2002, s.253-257 .

belli teknolojik yapıda “insanların yaşam biçimlerinin tümü” olarak da ele alınabilir.⁴²⁹

Fransız kuramcı Pierre Levy’e göre; teknik ve kültür birbirinden ayrı olarak asla var olamazlar. Teknolojinin tek başına bir anlamı yoktur, ancak bir kültür içinde var olduğu zaman gerçek anlamını bulur.⁴³⁰ Kültür üzerine Kant’ın fikirlerinden hareket eden Habermas araç kullanımı ile kültür arasındaki mekanik ilişkiye dikkat çekmektedir. Kant’a göre kültür aslında akıllı bir varlığın yeteneklerinin bilinen amaçlar için ortaya çıkartılmasıdır. Öznel olarak bu, amaca yönelik uygun araçları seçme yeteneği anlamına gelir, objektif olarak da kültür, doğa üzerinde teknik kullanımının en somut örneğidir. Bu yaklaşım içinde Habermas, Hegel’in “kültürleşmiş ben” kavramı üzerine görüşleri ile teknik ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklar. Çalışma toplumsallaştıkça mekanikleşmekte ve alet kullanımı toplumsallaşan “ben”i Habermas’ın ifadesiyle “makinelere kurnaz bilinci”ne teslim etmektedir.

“Teknik ilerleme, mekanik dokuma tezgâhının o ilkel aşamasından çok daha ileriye gitmiştir. Önümüzde duran aşama amaç-rasyonel eylemin sistemlerinin, kendi kendine ayarlayan kontrolü ile karakterize edilmiştir ve bilincin ürünlerini taklit eden makinelerin kurnaz bilincinin, bir gün kendisinin aldatılıp aldatılmayacağı bilinmemektedir-sonra çalışanın kendisi de denetim elinden kaçtığı için, şimdiki kadar yabancılaşmış emek birikimiyle ödemek zorunda kaldığı teknik kullanımı gücünün artan bedelini artık ödemesi gerekmez ve çalışmanın kendisi gereksiz olsa bile.”⁴³¹

Teknoloji kültürün değişmesine neden olduğu gibi teknolojideki gelişmeler sayesinde kültür yeni vasıtalar kazanır. Bu vasıtalar bir taraftan kültürün kendini ifade etme gücünü artırırken bir taraftan da kültürün daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktadır.⁴³² Bir ortam olarak teknolojiler kendi nüfusunun şekillendirir. Bunun

⁴²⁹ İrfan Erdogan, “Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik Ve Mücadele”, **Popüler Kültür Ve İktidar: Popüler Kültür Üzerine Kuramsal İncelemeler**, Der.Nazife Güngör, İstanbul, Vadi Yayınları, 1999, 18-53, s. 19.

⁴³⁰ Pierre Levy, **Cyberculture**, Trans. By. Robert Bononno, Minneapolis, University Of Minnesota Press, 2001, s. 7-13.

⁴³¹ Habermas, “İdeoloji” Olarak Teknik Ve Bilim, s.21.

⁴³² Erol Güngör, **Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Neşriyat Yayıncılık, 1996, s. 29-30.

sonucunda, teknolojiler gelenekler ve görenekler ile karşılaştırılabilir. Bu kurumlardan her birinin, onların insanı tabiatlarının bazı boyutlarına tanınan ayrıcalıktan dolayı onların egemenliğinde yaşayanların temsili olduğu söylenebilir. Mülkiyet yasaları mülkiyet ve kontrol çıkarlarının temsil eder. Ebeveyn otoritesi gibi adetler çocukluk ile ilgili güvenlik ve büyüme konularını temsil eder. Aynı şekilde otomobil de hareketlilik bakımından onları ilgilendirdiğinden dolayı kullanıcılarını temsil eder.⁴³³

Daha iyi ve daha kolay yiyecek edinimi sağlayarak hayat koşullarını değiştiren teknoloji yeteneğinin, daha güvenli ve iyi yaşam koşullarının sağlanması ve bir toplumun zenginliği ile bağdaştırılması; teknolojinin uygulanması ve devam ettirilmesi için kurallar ve politikalara duyulan ihtiyaç ya da teknolojinin kullanımının güç ve kontrol göstergesi olarak görülmesi hemen hemen tüm kültürlerde rastlanan özelliklerdir. Buna bağlı olarak batı toplumlarında teknoloji ile sosyal ve kültürel alanlar arasında bir ilişkinin daha çok olduğu düşünülse de diğer toplumlarda da yakın bir ilişki olduğu ileri sürülür.⁴³⁴ Günümüzdeki koşulları betimleyen Postman'a göreyse aletler, içinde bulunduğu kültürün düşünce dünyasında merkezi bir rol oynar hale gelmiştir.⁴³⁵ Her şey bir dereceye kadar, aletlerin gelişimine boyun eğmelidir ve bu yüzden sosyal ve sembolik dünyalar bu gelişimin gereksinimlerine tabi olurlar. Bu bağlamdan bakıldığında makineleşme ve standartlaşmaya duyulan arzunun teknolojinin, kültürün üzerinde bir yere oturmasına neden olduğu ileri sürülebilir. Toprak, iklimler, bitkiler, hayvanlar, kurumlar ve kültürlerle etkilenen aletler, makineler, işleyişler birikimi bir teknolojik havuzu andırmaktadır. Mumford, 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar bu teknolojik rezervin kapasitesinin her zamankinden daha çeşitli, niceliksel ve niteliksel bakımdan daha zengin olduğunu ancak bu birikimi sağlayan insan faktörünün (zanaatkârların- meslek guruplarının) makineleşme ile tasfiyesi sonucu bu geniş kültürel kaynağın kurutulup yok edildiğini ileri sürmektedir.⁴³⁶ Postman, teknolojiyi kültürün sürgülü giriş kapısına benzetir ve O'na göre teknoloji içeri girdiğinde kendi rolünü oynar; ne

⁴³³ Feenberg, **op. cit.**, p.148.

⁴³⁴ Nielsen, **op.cit.**, p.23.

⁴³⁵ Postman, **a.g.e.**, s.41.

⁴³⁶ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.266.

yapması için tasarlanmışsa onu yapar. Yeni teknolojiler, bir kültürün dünyayı algılayış biçimini belirleyen, içimize işlemiş bulunan düşünce alışkanlıklarını değiştirir. Aletler kültürün kendisi olma iddiasındadırlar ve gelenek, toplumsal töreler, mitler, politika, adetler ve dinden her biri ölüm kalım savaşı vermek zorunda kalmıştır.⁴³⁷

Diğer taraftan çalışmamızın önceki safhalarında da aktarıldığı gibi bilgi ve bilmek, kültürün oluşması bağlamında en önemli yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ile teknik arasındaki ilişki göz önüne alındığında teknik, bir edim olarak, bir bilgi türüdür ve bu ilişki çerçevesinde tekniğin doğanın kontrol altına alınmasında ve dolayısıyla kimilerine göre kültürün oluşmasındaki eylemselliği göz önüne alındığında bilgi kültürün temel yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. McCarthy de bilginin kültür olduğunu iler sürmekte, doğal bilimler ya da toplumsal bilimler gibi pek çok bilgi türünün, kültür içinde işlev gördüğünü, kültürel eğilimleri, anlamları ve ulamları içerdiklerini, ilettiklerini ve yarattıklarını savunmaktadır. McCarthy aynı zamanda bütün bilgilerin başka ne işe yararsa yarasınlar anlam sitemleri olarak çalıştığını, kullanıcılarına dünyalarını bir şey olarak algılama olanağı veren ulamlar ve kavramlar sunduğunu vurgulamaktadır.⁴³⁸ Bilginin kültürle ilişkisi bağlamında bilimsel bilgi ile geleneksel bilgi arasında bir ayrıma giden Dusek'in görüşleri ilişkinin kavranmasında iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Dusek'e göre bilimsel bilgi ile geleneksel ya da bilim öncesi bilgi arasındaki farklardan biri, yerel ya da geleneksel bilginin yerli doğası ile bilimsel bilginin evrensel doğası arasındaki farktır. Yerel geleneksel bilgi genellikle doğası içinde şifahi ve yeteneklerin çıraklık ile iletiildiği bir yapı arz eder. Beceri ve bilgi, genellikle gizlidir ya da en azından kamusal değildir. Kamusal bilgi olarak da nitelendirilen bilimsel bilgi standart bir yaklaşım sunar. Yerel bilgi yaşanan çevre ile ilgili detaylı bilgiyi hem biyolojik hem de sosyal olarak içerir ve belki de bu nedenle "yerel bilgi" olarak tanımlanır. Ancak bilimsel bilgi genellikle üç bağlamda evrensel olarak kabul edilir. İlk olarak bilimsel kanunlar mantıksal, uzay-mekân bağlamında ve geçici olarak evrenseldir. İkinci olarak bilimsel bilgi evrenin herhangi

⁴³⁷ Postman, **a.g.e.**, s.23-41.

⁴³⁸ Mc Carthy, **a.g.e.**, s.199.

bir yerinde uygulanabilir. Son olarak batı bilimi temelli teknoloji, uygulanabilirlik bağlamında coğrafi olarak evrenseldir. Batı temelli bilimsel bilgi de aslında oluştuğu koşullar çerçevesinde kendi yerelliğinin izlerini taşımaktadır. Bu durumda evrenselliği bağlamında uygulandığı toplumlarda ortaya çıkabilecek sıkıntılar dikkat çekicidir. Örneğin sağlık ve tarım alanlarında- ki her ikisi de hem biyolojik hem de çevresel anlamda karmaşık yapılar arz eder- yerel bilginin gücü en açık biçimde görülebilir. Yerel çiftçilerin yaşadıkları çevre hakkında detaylı bilgileri vardır ve şehirden ya da başka ülkelerden gelen bilimsel tarım uzmanlarına göre gübreleme yöntemlerini yabancı otları ve zararlıları daha iyi bilirler. Geleneksel Bostvana çobanları ve Mozambik'teki Zulular, otlaklarını çece sineğinden nasıl uzak tutacaklarını bilmektedirler. Sömürge tarımcılığı ise sığır vebası nedeniyle hayvancılığın ölmesine neden olmuştur. Ganalı çiftçiler, zaten uzmanlar sınıflandırmadan önce hali hazırda tarım yaptıkları topraklar hakkında bilgi sahibidirler ve toprak tiplerini sınıflandırmışlardır. Bu nedenle Gana'da yapılmış Amerikan toprak taraması oldukça pahalı bir çalışma olmuştur. Hollandalı sömürgeciler Bali adalarında dini bir yaklaşımla tasarılanmış tarımsal üretimi reddederek kendi tarım tekniklerini uygulamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu örnekler başarılı bir tarımın yerel çevrenin karmaşık detayların bağlı olduğunu ve yerel bilginin kimi zaman uygulama kapsamında bilgi eksikliğinden dolayı genel bilimsel prensiplerden ve teknolojik tekniklerin vaat ettiğinden daha başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koyar.⁴³⁹ Ellul geçmiş medeniyetlerde tekniğin topluluğun bir parçası olduğunu 18. yüzyıl öncesi toplumlarda tekniğin kültürel yapı içinde bir unsur olduğunu ileri sürmektedir. O'na göre teknik bu özelliği ile yereldir ve her teknik olgu başka yerlerdeki benzer hareketlerden ayrıdır.⁴⁴⁰

Verilen örnekler farklı alanlara ve toplumlara doğru çeşitlendirilebilir. Ancak burada dikkat çekici olan, kültürün temelini oluşturan bilgi üzerine değişen yaklaşım ve bilgiyi kullanma yetisi olan tekniğin toplum üzerinde kurduğu hâkimiyetin farklı şekillerde ele alınmasının dışında uzlaşının, nihai sonuçta bilgiyi kullanma gücünün arttıkça sanayi toplumuna doğru bir evrimin gerçekleştiğidir.

⁴³⁹ Dusek, **op. cit.**, s.160- 161.

⁴⁴⁰ Ellul, **a.g.e.**, s.80.

1.2.2.2.1.1. Endüstri ve Kitle Kültürü

Öte yanda sanayi devriminin batı toplumlarını sardığı 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitlelilik, kitle toplumu ve bunlara bağlı olarak kitle kültüründen bahsedilir. Sanayinin gelişmesi, insanların, sıkı toplumsal dokuya sahip kır hayatından, yabancılaşmanın yaşandığı, üretim bandı üzerinde çalışılan fabrikalarda çalışmak üzere kentlere göçüne, kentleşmenin hızlandığı dönemde toplum bireylerini bir arada tutan değer yargılarının da önemini yitirmesine neden olmuştur. Bireylerin, örgün ilişkilerin yaşanmadığı, kentlerde yaşamaya başlaması ve giderek topluluk yapısından uzaklaşarak atomize bireyler haline gelmesi, kitle toplumunun temelini oluşturan faktörlerdir. Örgün bir sosyal hayatın yaşandığı ve kırsal hayattan kalabalık şehirlerde yaşama geçişin yarattığı radikal değişiklikler ve büyük çaplı, makineleşmiş üretime geçiş, daha önce toplumu bir arada tutan sosyal ve kültürel değer yargılarının erozyona uğramasına neden olmuştur.⁴⁴¹

Özetle kitle toplumunu belirleyen üç temel süreç, kentleşme, sanayileşme ve modernleşmedir. Bu süreçler geleneksel topluluk yapılarını çözmüş, bireylerin eski toplumdaki değerler tarafından belirlenen ve tanımlanan rollerini ve konumlarını geçersiz kılarak onların yalıtılmasına, yabancılaşmasına ve yönsüzleşmesine neden olmuştur.⁴⁴²

Bu yabancılaşma ve yönsüzleşmenin nihai sonucu ise, yer küreye yayılmış bir aynılıktır. Birçoklarının türdeşleşme olarak dile getirdikleri bu süreç direkt ya da dolaylı olarak teknik ile toplum arasında kurulan ilişkiye bağlanmaktadır. Ellul, tarihin akışı içinde bölgelere, uluslara ve kıtalara göre medeniyetlerin birbirinden farklı ilkelere göre konumlandığını ancak tekniğin çizdiği evrenselliğin artık tek belirleyici olduğunu iddia etmektedir. O'na göre tüm uluslar zamansal farklılıklar olsa da işten eğlenceye, aşk ve ölüme kadar hayatın tüm hallerini teknik bir bakış

⁴⁴¹ Dominic Strnadı, **An Introduction To Theories Of Popular Culture**, London, Routledge,1997, p.3-5.

⁴⁴² Erol Mutlu, **Televizyonu Anlamak**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s.16-17.

açısından görüyor olacaklardır. Bunun temel nedeni ise hükümetlerin sanayileşme idealidir.

“Anlaşılır olduğu üzere geri kalmış halkların temel problemi yetersiz beslenme olmasına rağmen kafayı tekniğe takmaları onları öylesine sersemleştirdi ki onların talep ettiği, bizim de sunduğumuz şey, sanayileşmenin ta kendisidir. Teknik tüm enlemlerde aynıdır; bu nedenle de tüm medeniyetleri tekdüze yapmaya yarar. Bu eğilim doğrudan doğruya tekniğin kendisinden doğar.”⁴⁴³

Kitle toplumu kuramcılarının bir bölümü kitle kavramına yönelik eleştirilerinde sanayileşme ve teknolojik gelişmenin yol açtığı kültürel kirlenmeden rahatsızlıklarını belirtirler. Bu çizgideki düşünürler, yüksek kültür-kitle kültürü ayırımına gider ve toplumsal ve siyasal alanda seçkin ve seçkin olmayan ayrımı üzerinde dururlar. Sanayi ve teknolojideki gelişmeler kitle kültürü ve halk tabakasını oluşturanların lehinde ilerler. Kitleyi oluşturanların eğitim ve kültür düzeylerinin düşüklüğü ve bunlara dayanan kitle kültürü yüksek kültürü alaşağı eder. Böylece insanların beğenileri asgari müşterekler düzeyinde ortaya çıkacak böylelikle sıradanlığın zihinsel rahatlığın edilgenliğin ve kaçışın özendirilmesi mümkün olacaktır.⁴⁴⁴

Kitle kültürünü sanayileşme ile ilişkilendirenler için, bu ilişki çerçevesinde teknolojik gelişme, tarihi birikimi zayıflatarak kitle kültürünün oluşumunu hızlandırmaktadır. Aslında kitle toplumunda kültürel tüketim daha önce hiçbir dönemde görülmemiş bir ölçekte yaygınlaşmasına karşın, bu artış bütün kültür katmanlarında aynı ölçüde olmamıştır. Kültürel tüketimden daha büyük payları alt kültür katmanları almaktadır.⁴⁴⁵ Kültürel tüketimin bu kadar artmasının nedeni nüfusun büyük bir bölümünün boş zaman imkânına kavuşmasıdır. Teknolojik gelişim sonucunda çalışma süresi azalması daha az fiziksel enerji harcanması, çalışanların gelir ve okuryazarlık düzeylerinin yükselmesi bunlara paralel olarak bireyselliğin yaygınlaşması kültürel üretim sektörünün büyümesine yol açmıştır. Diğer taraftan Eco'ya göre kitle kültürü, kitleler devlet için sorumluluğu paylaşmış

⁴⁴³ Ellul, **a.g.e.**, s.128.

⁴⁴⁴ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Çev. Selahattin Demirkan, İstanbul, Hayat Yayınları, 1997, s.19-28.

⁴⁴⁵ Nabi Avcı, **Enformatik Cehalet**, Ankara, Rehber Yayınları, 1990, s.38.

başaktörler olarak, toplumsal davranış alanına girdiklerinde ve tarihin merkezi koordinatlarından biri olduklarında meydana gelir.

“Bu kitleler bazen, kendilerine özgü bir değerler ve inanç sistemini kabul ettirdiler, farklı dönemlerde özel taleplerini elde ettiler, kendilerine ait bir dil geliştirdiler ve bunu etrafa yaydılar. Kısaca onlar aşağıdan yukarı doğru projelerini sivilizasyona katarak geçerli kıldılar. Fakat çelişkili bir biçimde, onların eğlenme, düşünme, hayal kurma biçim ve tarzları asla aşağıdan gelmemektedir; bunlar onlara hüküm süren sınıfın kodlarına göre inşa edilmiş mesaj olarak iletilmekte ve sunulmaktadır. Demek ki burada benzersiz bir durumla karşı karşıyayız: işçi sınıfın kendi bağımsız ifadesi olarak kabul ettiği orta sınıf kültürü modellerini tükettiği bir kitle kültürüyle. Orta sınıf kültürü ise kendince kitle kültüründe bir ‘subkültür/alt kültür’ tespit etmekte, fakat kitle kültürünün şablonunun esasen ‘yüksek’ bir kültüre ait olduğunun farkına varmamaktadır”⁴⁴⁶

Gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olarak görülen kültür endüstrisi de kitle kültürü bağlamında dikkat çekilen bir başka bakış açısını temsil eder. Sanayi devrimi sonrasında gelişmiş batı toplumlarında zaman kavramındaki algı değişikliği, kültür öğelerinin de bir üretim metası haline gelmesi sonucunu doğurur. Bir anlamda çağdaş topluma yön veren araçsal aklın uzantısı olarak kültür endüstrisi, insanın her türlü değeri bir araç olarak algılaması nedeniyle, değerlerin anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Amaçlar, araçsallaşmaktadır. Öte yandan kültür endüstrisi, bireylerin tercih ve eylemlerinde özgür varlıklar oldukları kanaatini yayarlar ancak Frankfurt okulu düşünürleri bu özgürlüğü bir yanılsama olarak görürler. Onlara göre bu kültürü hem üretenler hem de tüketenler özgür değildir ve sisteme bağımlıdırlar. Var olan eşitsiz toplum kitle kültürü yoluyla kendisine karşı olan unsurları yok etmekte veya onların içeriğini boşaltarak evcilleştirmektedir. Teknoloji sistemin egemenliğini kültür endüstrisinin etkinliğini artırarak sağlamaktadır. Böyle bir yanılsama nedeniyle kitleler yönetenlerin isteklerini benimsemekte, köle haline gelmelerine neden olan ideolojiye inatla sarılmaktadırlar.⁴⁴⁷

Strinati, kitle kültürünü, kitle ya da seri üretim yöntemleriyle üretilen, ya da endüstriyel üretim biçimlerini benimsemiş, kar amacıyla kitle tüketicilerine

⁴⁴⁶ Aktaran, Rıdvan Şentürk, “Raymond Williams’ın Televizyon Teorisi”, **Selçuk İletişim Dergisi**, 5(4), 2009, 186-200, s.189.

⁴⁴⁷ Adorno Ve Horkheimer Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar –1, s.23.

pazarlanan popüler kültür olarak tanımlamaktadır. Bu kültür büyük kitleler için üretilmiş ticari bir kültürdür ⁴⁴⁸ İlk kullanımıyla, halkın kültürü olarak değerlendirilen popüler kavramı, çalışan sınıf ve halkın kendileri için ürettikleri kültürü içermektedir. Teknolojinin ilerlemesi bu kültürün hızla yok olmasına neden olmuştur. Halkın kültürü artık egemen sınıflarca üretilen ve kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaştırılan bir form kazanmıştır. Kültürün artık halk gibi bir çoğunluk yerine, yine halk için fakat daha küçük gruplar tarafından üretilmesi ve üretilen kültürel ürünlerin kitle iletişim araçları tarafından halka ulaştırılması popüler kültür kavramını kitle kültürü kavramına yakınlaştırmaktadır. ⁴⁴⁹

1.2.2.2.1.2. Popüler Kültür ve Kültür Endüstrisi

Popüler kültür, insanların çalışma hayatları dışında neler yaptıkları veya eğlence, heyecan, güzellik ve tatmin arayışındaki kulvarlarla da ilintilidir. Estetik kaygılardan uzak olan bu kültürün temel amacı günlük koşturmaca içinde yorulan, modern tereddütler yasayan insanları eğlendirmek ve keyifli bir vakit geçirmelerini sağlayarak bu tereddütlerden onlara bir sığınma noktası oluşturabilmektir. ⁴⁵⁰

Bu yönüyle de popüler kültür insanların ihtiyacına cevap vermek açısından sürekli değişiklik arz eder. Oskay'a göre, popüler kültür reel yaşam açısından rasyonel bir şey olmaktan çıkmıştır. Kültürel dağılma ve yer yitimi çağdaş insanın, gelip geçici olan ve değerli sayılmayan popüler kültüre gereksinmesine sebep olmuştur. Yüksek kültür yandaşlarınca 'eğlendirici' bir kültür, yanlış bilinç içinde yaşanabilen kültür sayılan bu kültür biçimi, aksine bir reel dünya karşısında kalmış bulunan sınıf ve tabakaların yasadıkları dış gerçekliği kendi günübürlük hayatları açısından anlamlandırmalarına yaramaktadır. Popüler kültür de iste burada fonksiyon görmektedir. Popüler kültür reel yaşamı, fantazyada da aynen tekrarlayarak, reel hayatın sürdürülmesini kolaylaştırmaktadır ve yerine başka türlü bir yaşam

⁴⁴⁸ Strinadi, **op. cit.**, s.10.

⁴⁴⁹ Poul Kerr, "F For Fake? Friction Over Faction", **Understanding Television**, Ed. Andrew Goodwin&Garry Whannel, London: Routledge, 1990, p.88-89.

⁴⁵⁰ Norman F. Cantor, & Michael S. Werthman, **The History Of Popular Culture To 1815**, New York, Macmillian Publishing, 1968, p.2.

olabileceğini düşünmenin yollarını tıkamaktadır. Popüler kültür, bu kırgınlıkları ve varılanı benimsemenin acısını ve de utancını hafifletmektedir.⁴⁵¹

Erdoğan, popüler kültür kavramının artık halkın, halka ait, halktan anlamını taşımadığını, bu bağlarını kopardığını belirtir. Ona göre popüler kültür; nüfusun büyük çoğunluğunun kültürü, çoğunluk için olan kültür veya çoğunluk tarafından izlenen, tutulan, tercih edilen kültür anlamında kullanılmaktadır. Erdoğan'a göre popüler kültür artık kapitalist pazar mekanizmasının bir parçası olmuştur. Diğer bir deyişle bu kavram kitle üretim endüstrileri tarafından üretilen ürünlerin yaygın kullanımı anlamına dönüştürülmüştür. Erdoğan'a göre popüler kültür; daha çok dileklerin gerçekleşmesini ön plana çıkarır, burjuva yaşam tarzı yüceltilir ve idealleştirilir, gösteriş ve imajları özün üstüne çökertir, önüne geçirir.

Ancak Fiske'e göre popüler kültür bir tüketim kültürü değildir. Popüler kültür, toplumsal bir sistem içerisinde anlamlar ve hazları yaratan, onları dolaşıma sokan etkin bir süreçtir. Kültür yasayan canlı bir süreçtir; yalnızca kendi içinden gelişip boy atabilir, dışarıdan ya da yukarıdan dayatılamaz. Tek tip, dışarıdan ithal edilme bir kültür kitlelere hazır bir giysi gibi satılamaz; kültür asla bu şekilde işleyemez. Bu bağlamda popüler kültür, kitle kültürü de değildir. Kitle kültürü, endüstriler aracılığıyla üretilip dağıtılan kültürel metaların toplumsal farklılıkları ortadan kaldıracak şekilde insanlara dayatıldığına ve bu endüstrilerin edilgin, yabancılaşmış izleyici kitlesi için kendi içinde bir bütünlüğü olan bir kültür yarattığına inananların kullandıkları bir terimdir.⁴⁵²

Öte yandan insanlar kendilerini satın aldıkları metalarda tanımaktadırlar; ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, içten katlı evlerinde, mutfak donatımında bulmaktadırlar. Marcus'a göre kitle ulaşım ve iletişim araçları, besin ve giysi gibi metalar, eğlence ve bilişim işleyişinin direnilemeyecek ürünleri kendileri ile birlikte buyrulan tutum ve alışkanlıkları taşımakta tüketicileri az çok hoş bir biçimde

⁴⁵¹ Ünsal OSKAY, **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2010, s.262.

⁴⁵² John Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, Çev. Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999.

üreticilere ve dolayısıyla bütüne bağlayan belli anlksal ve duygusal tepkilere yol açmaktadır. Ürünler birer öğreti gibi koşullandırılmakta, kendi yanlılığına bağışık yanlış bir bilinç geliştirmektedirler.⁴⁵³

Bir tüketim metası olarak popüler kültürün, kitle iletişim araçları tarafından üretildiğine dikkat çekilir. Teknolojinin gelişmesi ile yayılan ve kullanımı artan kitle iletişim araçları popüler kültürün yaratıcısı ve yayıcısı konumundadır. Bu bağlamda günümüzde iletişim kurumlarına yüklenen misyon, toplumsal alanı tanımlamak ve inşa etmek, siyasal alanın inşasına yardım etmek, üretken ekonomik ilişkileri dolaylandırmak ve modern endüstriyel sistemler içinde maddi bir güç haline gelip, bizatihi teknolojik alanı tanımlamaktır. Kısacası, onlar kültürel olana hükmetmektedirler. Ayrıca artık metaların ve teknolojilerin maddi dünyası da köklü bir biçimde kültürel olmuştur.⁴⁵⁴

Belirleyici aktörler, üretilen dizi filmleri, magazin programları ve müziklerle her kesimden insanlara ulaşmayı amaçlayarak büyük bir tüketim potansiyeli oluşturulmuştur. Popüler kültür metalaşmış ürünleri ile tüketim toplumunun isteklerini karşılamakta ve yeni tüketim talepleri yaratmaktadır.⁴⁵⁵

Popüler kültür ürünlerinin yayılmasında ve kitle kültürünün etkinliğinin artırılmasında kitle iletişim teknolojilerinin kullanıldığına yönelik tezlerin dışında da kültür yalın haliyle iletişim ile ilişkilendirilir. Örneğin Goody kültürü bir iletişimsel eylemler dizi olarak görür. İletişim biçimindeki farklılıklar üretim biçimlerinin değişiminin yarattığı etki kadar önemlidir. Bu bilginin saklanması, çözümlenmesi ve yaratımındaki değişimler kadar insanların aralarında kurdukları ilişkiyi de kapsar. Örneğin, sözlü iletişime yarı kalıcı bir biçim veren alfabetik yazım, söylemin farklı bir yoldan incelenmesine olanak verir. Bunun sonucu eleştirel etkinlik bağlamında

⁴⁵³ Marcuse, **a.g.e.**, s.8-11.

⁴⁵⁴ Stuart Hall, Martin Jacques, **Yeni Zamanlar**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s.118.

⁴⁵⁵ Hüseyin Bal, **İletişim Sosyolojisi**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2004, s.145-146.

rasyonellik, şüphecilik ve mantık alanındaki ilerlemelerin desteklenmesidir.⁴⁵⁶ Havelock alfabenin konuşulan sözle, lisan arasındaki açığı kapattığını ileri sürmektedir. O'na göre alfabe ile konuşulanı konuşandan ayırmak kavramsal söylemi mümkün kılmıştır. Batı felsefesi ve biliminin gelişiminde bu kavramsal teknolojinin önemi 3 bin yıllık antik yunan sözlü geleneğinin alfabetik zihne erişimi önemli görülmektedir. Havelock'a göre Batı'da birikimsel, bilgiye dayalı iletişim için gerekli zihinsel altyapıyı hazırlayan, alfabe olmuştur.⁴⁵⁷

Öte yandan teknoloji toplumlarında oldukça etkin bir rol oynayan iletişim teknolojileri, kültürün oluşumunda ve biçimlenmesinde baskın karakterler olarak kendi yapısı içinde geliştirdiği dinamikler ile bütünü etkilemesinin yanında bu dinamikler ile tek tek kültürel değerler yaratmaktadır. Özellikle günümüz koşullarında Internet ve bağlı olduğu teknik alt yapı çerçevesinde ortaya çıkan elektronik kültür, teknoloji odaklı kültürel gelişmenin geldiği noktayı göstermektedir. Steven Lubar şöyle demektedir:

“Ben bu yeni enformasyon, iletişim ve eğlence makineleri dünyasını enformasyon kültürü diye adlandırıyorum. Enformasyon kültürü’ terimini kullanmamın nedeni artık bu makinelerin ve parçası oldukları toplumsal yapıların, kültürümüzde en az etnik köken, ırk ve coğrafya kadar belirleyici olmasıdır. Bu makineler ve onları kullanma biçimimiz çevremize, birbirimize, hatta kendimize yönelik duygularımızı değiştirmiştir.”⁴⁵⁸

Kültür çözümlenmeleri içinde büyük önem kazanan enformasyon kültürü fikrine katılan Ramirez, dinamik bir süreç olan enformasyon kültüründe entelektüel yeteneklerin gelişmesi, çok sayıda ve farklı ortamlarda iletişim sürecinin tasarımı ve gelişimi, bilginin mümkün olan en üst düzeyde üretimi için gerekli olan biçimler ve formatların belirlenmesinin mümkün kılındığını iddia etmektedir. Enformasyon toplumsallaşmakta ancak bu salt teknolojik ilerleme ile olmamaktadır. Enformasyon

⁴⁵⁶ Jack Goody, **Yaban Aklın Evcilleştirilmesi**, Çev. Koray Degirmenci, Ankara, Dost Kitabevi, 2001,s.48.

⁴⁵⁷ Aktaran, Castells, **a.g.e.**, s.440 .

⁴⁵⁸ Daniel R. Headrick, **Enformasyon Çağı: Akıl Ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri 1700-1850**, Çev. Zülâl Kılıç, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002,s.18.

kültürünün esas hedefi, paylaşılabılır bilgi ve deneyim oranını artırmak, aynı zamanda özel ve kronik bireysel ve sosyal sorunların çözümüne yardımcı olmaktır.⁴⁵⁹

Yaklaşımlar ister eleştirel ister ana akım bakış açısıyla olsun, kültür, taşıyıcısı olan dil ve iletişim teknikleri/teknolojileri ile beraber anılmaktadır. İnsanlar arasındaki sembolik iletişim, insanlarla doğa arasındaki üretim (tamamlayıcısı olan tüketim ile birlikte), deneyim ve iktidar temelindeki ilişki, tarih boyunca belli bölgelerde kristalleşir ve böylece kültürleri ve kolektif kimlikleri oluşturur.⁴⁶⁰

Sanayi devrimi üzerinden hareketle günümüze dair çözümlenmelerde, kültürün metalaştığı ve tüketim toplumuna has bir popüler kültür ürünleri piyasası çerçevesinde şekillendiği eleştirisi bilimsel alanda ağırlık kazansa da, kültür taşıyıcısı olarak iletişim teknikleri ve bu tekniklerdeki gelişmeler toplumsalın değişmesinde insanın toplumsal yaşamı var olduğundan beri devam etmiştir. Kökeni Avrupa odaklı teknolojilere dayanan bugünün toplum anlayışının yayılmasındaki en temel sebeplerden biri olarak, küresel iletişim ve ulaşım ağlarının getirdiklerini gören Ellul, büyük okyanus gemilerinin, demiryollarının ya da hava yolu taşımacılığının gereklerine işaret ederek, ülkelerin başka ülkelere ihtiyaçlarını karşılama pahasına bu gerekleri yerine getirmesinin önemine dikkat çekmektedir.⁴⁶¹

İletişimsel eylemler dizisi olarak kültür, iletişim biçimlerindeki farklılıklardan etkilenir. Öte yandan iletişim biçimlerindeki farklılıklar üretim biçimleri kadar önem kazanır. Çünkü bunların bilginin saklanması, çözümlenmesi ve yaratımındaki değişimlerle olduğu kadar insanların aralarında kurduğu ilişkilerle de bağı bulunur. Örneğin alfabetik yazı tekniğinin sözlü iletişime yarı kalıcı bir biçim vererek, söylemin farklı bir yoldan incelenmesini sağladığı şeklindeki bir önerme dikkate alındığında bu tür bir önermenin üzerinde yükseldiği gelişmeler, toplumun bugünkü kodlarına göndermede bulunur. Bu tür bir inceleme eleştirel etkinlik, rasyonellik,

⁴⁵⁹ Elsa Ramirez, "Reading, Information Literacy And Information Culture", (Çevrimiçi), http://www.gestaltung.hs-magdeburg.de/id/fileadmin/user_upload/seiten/lehrgebiete/interaction_design/02_m.a_interaction_design/03_intersections/01_history_culture/InformationCultureUNESCO.pdf, s.5-6, 11 Ekim 2010.

⁴⁶⁰ Castells, **a.g.e.**, s. 18.

⁴⁶¹ Ellul, **a.g.e.**, s.130-131.

şüphecilik ve mantık alanındaki ilerlemeler ile örtüşür. Yazı eleştiri potansiyelini artırır çünkü söylemi farklı bir yoldan görmemizi sağlar. Öte yandan bilginin depolanma sistemini değiştirerek sözlü iletişime has bilginin soyut halinden somut hale geçmesine olanak verir. Metin durağanlaşır, mekânsal bir anlam kazanır. Ancak elbette ki yazı tekniğine getirilen eleştiriler de mevcuttur.⁴⁶²

Postman'a göre okuma, gözlenmemiş ve soyut bilgi dünyasına girmeyi olanaklı kıldığından dolayı, okuyabilenler ve okuyamayanlar arasında bir ayrılık yaratmaktadır.⁴⁶³ Sanders ise insanı dış dünyaya ve topluma açık kılan ve birleştiren sözlü iletişime dayalı kültürün aksine, yazı ve 'bireyleştirici ve kişisel bir deneyim olan' okumanın insanları toplumun geri kalanından yalıtıldığını öne sürer. Ancak O'na göre, insanın bu içe dönüklüğü ve yalıtılmışlığı yaşamımızı birçok bakımdan zenginleştiren bir etkidir.⁴⁶⁴ Öte yandan iletişim teknikleri sadece düşünsel yapıdaki etkinliği ile değil ama aynı zamanda kültürün bir ögesi olarak sanatın kontrol ve koordine edilmesinde de etkin bir rol oynar. Modern toplumlardaki sanat faaliyetleri, tekniğin doğrudan müdahalesiyle çeşitli yollarla teknik gerekliliklere sıkı sıkıya tabi kılınmaktadır. Örneğin sinema filmleri, radyo ve televizyon, büyük sermaye yatırımları gerektirir. Sonuçta sanatsal ifade para sansürü veya devlet sansürüne maruz kalır. Bu sansür, çoğu kere, yine değişik kılıklara bürünebilen dolaylı etkiler biçimini alır. Kişisel müziğin yerini radyo alır; fotoğrafın tehdit ettiği resim yapma, yeniden üretme için basit bir ikame olmamak için kendini soyutlaştırarak değiştirir. *Modern sanat ve edebiyat, gücünü tüm etkinliklere, sonuçta da tüm kültüre genişleten tekniğe tabi olduklarını tüm alanlarında gösterir.*⁴⁶⁵

Yeni üretim araçlarının ve iletişim vasıtalarının devrimci doğası, beşeri girişimin her alanında radikal düşüncelere yol açmıştır. Bu durum gelenekle olan bağlarımızı gevşeten ilerleme ve gereksim fikirlerini sağlarken Postman'ın Teknokrasi olarak adlandırdığı modern dünyaya özgü bir kültürel yapı Postman'ın ifadesiyle teknokratik bir kültür oluşmaya başlamıştır. Teknokratik kültür, eğitimli

⁴⁶² Goody, a.g.e., s.48-49.

⁴⁶³ Neil Postman, **Çocukluğun Yok Oluşu**, Çev. Kemal İnal, Ankara, İmge Kitabevi 1995, s.25

⁴⁶⁴ Barry Sanders, *Öküzün A'sı*, Çev: Şehnaz Tahir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

⁴⁶⁵ Ellul, a.g.e., s.138-139.

insanlara ait olan entelektüel merakları işçi sınıfına erişilmez kılan sınırları aşındırmıştır.⁴⁶⁶ Ancak teknokrasi sosyal gelenekleri bütünüyle yok etmemiştir, gelenekleri hâkimiyeti altına almış ve hatta onları küçük düşürse de işlevsiz kılmamıştır.⁴⁶⁷

1.2.2.2.2. Teknoloji ve Toplumsal Hareketler

Teknoloji ve toplum arasındaki ilişkinin ortaya konduğu çalışmaların geneli açısından konu üzerine bazı entelektüel ve sosyal hareketlerin oldukça iyimser bir görüntü çizdikleri görülebilir. Pozitivizm, Ortodoks Marksizm'i ve teknokrasi toplum üzerindeki etkileri konusunda teknoloji üzerine eleştiriden uzak bir çizgi izlerler. Diğer taraftan Romantizm, Ludizm ve Ekoloji Hareketi gibi felsefi ve toplumsal eylemler, teknolojiye karşı daha eleştirel ve kötümser bir yaklaşım sunarlar.

1.2.2.2.2.1. Romantikler ve Teknoloji

Özellikle 18. yüzyıl geç döneminde yükselen Romantizm hareketi anti teknolojik bir hareket olarak dikkat çekmektedir. Romantizm hareketinin öncülerinden J.J Rousseau, medeniyetin gelişmesinde bilim ve teknolojinin toplum ve ahlak üzerindeki zararlı etkilerine dikkat çeker.⁴⁶⁸

Şüphesiz ki bilimin yükselişi ve başarısı, Bakoncu tümevarımsal metodun ve erken dönem modern fizik ve astronomi çalışmaları tarafından doğa yasalarının matematik dili ile ifade edilmesindeki başarı ile ilişkilidir. Galileo, Newton ve hareketin yasalarını formüle eden diğerleri ile gezegenlerin hareketlerinin matematiksel tahminleri, matematiksel ve deneysel metotların etik ve politik problemler de dâhil tüm insani problemleri çözeceğine dair yaygın bir inanış

⁴⁶⁶ Postman, **Teknopoli**, s.58.

⁴⁶⁷ **A.e.**, s.59.

⁴⁶⁸ Dusek, **op. cit.**, p.177.

geliştirmiştir. Duygular ise sonuçları nedeniyle asi, bastırılması ve yönlendirilmesi gerekli şeyler olarak görülmüştür Romantikler ise bunun tam tersini savunurlar onlara göre tutku ve duygular önemlidir. Bilim özellikle de fizik başarılı bir şekilde niceliksel olarak dünyayı tanımlamaktadır ve romantikler modern bilimin sunduğu felsefeyi eleştirirler. Modern fizik dünyayı, insanların direk olarak algılayamayacakları atom parçacıkları terimi ile tanımlar, aynı zamanda yığın, uzunluk ve zaman gibi nicelikleri de tanımlamıştır. Öte yandan renk, müzik, koku ya da tat duyusu gibi niteliksel veriler, uzamsal bağlamda tanımlanmıştır. Romantikler bu tür bir kategorizasyona karşı çıkar ve gerçek olanın algıladığımız sesler ya da renkler olduğu fikrini öne sürer. Doğa gerçektir ve direkt olarak deneyimlenir.⁴⁶⁹

Aydınlanma felsefesinin öncü ismi J.J. Rousseau, aydınlanmayı bir netlik, berraklık ve saydamlık arayışı, bilgiye ulaşma ve iletişimin önüne konulan engellerle mücadele olarak görür. Ancak toplumsal eşitsizliğe karşı eleştirisinde aydınlanmanın doğaya uyum ile gerçekleşeceğine inanan Rousseau, aydınlanmanın iyimser rasyonalizminden sıyrılmış; toplumsal çelişkilerin yıkılması ve doğrunun sezgisel olarak bilinmesi üzerine kurulu bir iletişim toplumunun kurulması gerekliliğini savunmuştur.⁴⁷⁰ Romantikler bilimi reddetmezler, ancak bilimin mekanik yaklaşımdan daha farklı bir bakış açısına ihtiyacı olduğunu düşünürler. Romantik doğa düşünürleri doğanın analitik bir çözümlemesinden ziyada sezgisel bir yaklaşımda bulunmayı isterler. Romantikler endüstri devriminin ve yeni teknolojilerin insan ruhunu ve doğayı yok ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bacalardan püskürenler ve kirli akarsular, endüstriyel merkezlerin içinden geçen nehirler doğayı yok ederken, kalabalık sağlıksız yaşam koşulları, yinelemeli üretim ve işçilerin yoksul yaşamı, güç sahiplerinin açgözlü tutumları insan karakterini yok etmiştir. Teknolojinin kendisi(buhar enerjisi, demiryolları ve fabrikalar) sıklıkla bir zanlı olarak görülmüştür.

1.2.2.2.2. Luddit Hareketi Ve Teknoloji

⁴⁶⁹ *İbid.*, p.178.

⁴⁷⁰ Tourine, *a.g.e.*, s.35-36.

Bu zanlı karşısındaki ilk toplumsal tepki Luddit⁴⁷¹ Hareketi olarak karşımıza çıkar. Ludditler, 18. yüzyılı 19. yüzyıla bağlayan yıllarda İngiltere’de mekanize tezgâhlar ve dokuma fabrikaları tarafından evde el işçiliği ile yaptıkları dokuma işi demode olan dokumacılar ve tekstil işçilerinden oluşur. Tekstil iş kolunun makineleşmesi sonucunda bu alanda üretim yapan insanlar, düşük fiyatlı giyecekler tarafından iş dışı bırakılmış ve geleneksel zanaat temelli yapılarından emek disiplinine tabii fabrika sistemine doğru bir zorlanmaya maruz kalmışlardır. Öte yandan bu süreç daha az gelir ifade etmektedir. Sonuçta teknolojinin getirdiği makinelerden kurulu yeni fabrika sistemine karşı çıkmak ve protesto amacıyla Ludditler, fabrikaları basar ve tekstil makinelerini kırarlar. Luddite terminolojisinin modern kullanımı kısmen yanıltıcıdır. Modern anti teknoloji savunucularının birçoğu - ki Teknoloji destekçileri aleyhinde olan Ludditler ya da kendilerini tanımladıkları şekliyle neo-ludditler olarak tanımlanabilir- doğrudan yoksullaşma ya da işini kaybetmekle ilgili olarak değil yaşam biçimindeki sorunlar ile ilgilidirler. Neo Ludditler, teknolojiyi reddediş biçimleri ile romantiklere daha yakındırlar.⁴⁷²

Örneğin Neo-luddizmin önemli temsilcilerinden Chellis Glendinning, sadece yaşam kalitesinin sorunları ile ilgilenmemiştir. O, çağdaş teknolojinin aynı zamanda yaşam ve sağlık için gerçek bir tehdit olduğunu da düşünür. Glendinning, nükleer teknoloji, böcek ilaçları ve tıbbi ilaçlar gibi kimya teknolojilerinin insanları üzerindeki kanser ve hastalık yapıcı etkileri hakkında yaptığı çalışmalardan hareketle, teknolojinin kolaylaştırma üzerine kurulu aldaticılığını göz önüne alarak teknoloji ile sosyal bağımlılığımız ve uyuşturucu ile alkol bağımlılığını karşılaştırır. Diğer çağdaşları ile paralel olarak Glendinning, tüm teknolojilerin kaldırılması talebinde bulunmaz ancak insanların iyiliği ve demokratik bir siyasal yapı için şimdikinden daha uysal farklı teknolojilerin gelişmesi gerektiğine inanır. Sosyal sonuçlarına karşı teknolojik seçimler üzerine sosyal bilimcilerin iddiaları, teknoloji geliştirme seçimlerinin toplumun kalkınmasını gözetmekten ziyade çıkarları gözetmeye dayalı olduğu düşüncelerini içerir.⁴⁷³

⁴⁷¹ Ludditler, ismini bu hareketin lideri olduğunu iddia ettikleri General Ned Ludd'dan alırlar. Farklı bireyler yâda gruplar tarafından üretilmiş çok sayıda manifesto ve bildiri General Lud ya da "Kral Lud" adına bastırılmıştır.

⁴⁷² Dusek **op. cit.**, p.182.

⁴⁷³ **İbid.**

1.2.2.2.3. Teknokrasi ve Teknoloji

Doğa üzerindeki kontrolü arttırmak için bilimle sağlanan teknik kullanımının gücü toplum üzerinde de etkilidir. Bilim, doğayı insanın kontrolüne sunarken, doğaya etkin bir şekilde hükmediş yöntemleri, aynı zamanda insanların insanlar üzerinde kurabilecekleri daha etkin iktidar için de saf kavram ve aletleri sunmaktadır. Bilim genellikle toplumlarımız içinde rasyonelliğim paradigması ya da ana modeli üstlenmektedir. Genellikle uygulamalı bilim olarak yorumlanan teknoloji modern toplumun rasyonelitesinin bir parçası gibi görünür. Teknokratlar kendilerini aklın kurallarının savunucuları gibi görürler. Onlara göre akıl teknolojik/bilimsel aklı temsil etmektedir. Ancak Heidegger ve Ellul gibi eleştirel yaklaşanlar bu teze kuşku ile yaklaşmaktadır.

Teknokratlar ve teknoloji üzerine çalışan birçok düşünür, teknolojinin yavaş yavaş evrimleştiğini savunur. Örneğin geleneksel alet kullanan kültürlerden modern teknokratik kültürlerle geçildiğine inanan Postman'a göre modern dünyanın bu bürokratik ve rasyonel yapısı teknokrasi olarak adlandırılmalıdır. Postman'a göre sanayi devrimi ile başlayan hızlı değişim bunun en temel nedenidir.⁴⁷⁴

Bilindiği gibi teknokrasi devlet yönetiminde son sözün yönetim ve ekonomi uzmanlarına bırakılmasına dayanan siyasi yöntemdir. Postman gibi düşünen Şerati de teknokratlar sınıfının toplumun kaderini kontrol ettiğini ileri sürmektedir. Bürokrasi denen karmaşık bir sistemle, birey üretim sürecinde uzmanlaşırken üretimin bütününe yabancılaşmaktadır. Bürokrasi çağı öncesinde insan yaptığı işi kendisi seçmektedir ve işinin bilincindedir. Ancak bugün görev aldığımız üretim sürecinin bütünü içinde sadece küçük bir parça olarak işlev görmekteyiz.⁴⁷⁵ Teknolojinin toplumsal yaşamın tüm alanlarında başat ve belirleyici konuma gelişi şeklinde tanımlanabilecek teknolojik belirleyicilik bağlamında tüm sektörlerde, işletmelerde idari ve finansman yapısında bürokratlardan teknokratlara doğru kayan

⁴⁷⁴ Postman, **Teknopoli**, s.51.

⁴⁷⁵ Şerati, **a.g.e.**, s.38.

güç yapısı, emek arzında niteliğin ve esnekliğin önem kazanması, devlet yönetiminde teknokratların güçlenmesi, sanayi kapitalizminin siyasal iktidar üzerindeki gücünü artırması gibi sonuçları getirir.⁴⁷⁶ Bu görüşler daha çok Ihde, Feenberg, Haraway gibi teknoloji üzerine çalışan Amerikalı filozofların etkileri ile oluşmuştur. Diğer taraftan bu düşünürlerin teknolojinin bir bütün olarak ahlaki veya kültürel olarak değerlendirilebileceği genel bir karakteri ya da niteliği olduğuna dair şüpheleri vardır. Burada eleştirel düşünürler ve postmodernist düşünürler uzlaşır gibi görülmektedir.⁴⁷⁷

Yirminci Yüzyılın ileri dönemlerindeki teknokrazi teorileri ve post endüstriyel toplumunda, sosyal öngörünün çeşitli alanları için bilimsel akılsallık(rasyonalite) uygulamaları aklın yükselişinin takdire değer tepe noktası gibi görülmüştür. Operasyon analizleri gibi teknik uygulamalar, fayda / maliyet ve risk / fayda analizi, rasyonel seçim teorisi ve ekonomi ile alakası olmayan politika hatta eş seçimi gibi toplumun genel teamüllerine de uygulanan ekonomik modellerin genel uygulamaları pozitif adımlar olarak görülür. Uygulamalı sosyal bilimler toplum mühendisliği haline gelmiştir.⁴⁷⁸

1.2.2.2.4. Teknolojik Rasyonalite

Kant, Hegel ve Marks'ın izinde modern, kapitalist teknolojik endüstriyel toplumun eleştirilerine diyalektik bir yaklaşım geliştirmeye çalışan Marcuse ve Habermas gibi düşünürler, modern teknolojik toplumu, araçsal aklın kölesi gibi görmüşlerdir. Bilimsel ve teknolojik akıl yürütmenin üstünlüğünün teknokratik ve pozitivist eğilimi ve geleneksel metafizik ve ahlakın anlamsızlığı modern toplumun ideolojisidir. Rasyonel araştırma ve söylem alanı dışındaki amaçlar ve değerlerin sorgulanması üzerindeki baskı, zımni olarak hüküm süren değerlerin ve yönetenlerin değerlerinin eleştirilmesini engellemeye hizmet eder. Marcuss, Plato ve Aristo'nun geleneksel metafizik düşüncesi ile pozitivist akıl yürütmenin sınırlı evrenini

⁴⁷⁶ Törenli, a.g.e., s.29.

⁴⁷⁷ Dusek, op. cit., p.53.

⁴⁷⁸ İbid., p.54.

karşılaştırır ve karşılaştırmanın modernist ayağında askeri endüstri bürokrasisinin örtük doktrininin ağır bastığını ileri sürer. Marcus'a göre Weber araçsal akılcılık ile değerlerin önemi arasında keskin bir ayrıma gitmiştir. O'na göre Weber'in kararcılık yaklaşımı, değerlere saygı ile birlikte öznellik ve sosyal rasyonalizasyonun vurgulanması dolaylı olarak ultra muhafazakâr amaçlara hizmet eder.⁴⁷⁹

Modern dünyayı, kapitalist ekonomi biçimini, bürokratik iktidar biçimini, yaşam tarzını ve iletişimin teknikleşmesini tanımlamak için “rasyonellik” kavramını kullanan Weber'e göre, teknik ve bilimin toplumsal yaşamın bütününe yayılması ve bu yaşam üzerinde egemenlik kurması, modernliğin giderek totaliter bir netlik kazanmaya başladığını göstermektedir. O'na göre, rasyonalizmin bilimsel temeller üzerinde kurulma çabaları (entellektüelizasyon), bilgiye ve bilime verilen önemin artması içinde yaşadığımız koşullar hakkında bilimizin artması ve genelleşmesi anlamına gelmez.⁴⁸⁰ Öte yandan Weber, modernizmin temel özellikleri olarak gördüğü rasyonalizm ve rasyonel planlama ile kurulan baskının, bilgide standardizasyon, evrensel doğrulara ve değerlere inanç ve hürriyet terimlerinin arkasına saklandığına inanır. O'na göre bürokratik seçkinler ve kurumlar kendi iktidarlarını, daha üstün bilgi kapasitesine sahip oldukları gerekçesiyle ve iktidarlarının bizzat aklın iddialarını cisimleştirdiğini iddia ederek haklılaştırmakta ve bu şekilde bir bürokratik ve kurumsal tahakküm kurmaktadır.⁴⁸¹ Bürokratik örgütlenmenin içeriğini analiz ederken makine imgesinden yararlanan Weber, bu rasyonel sistemin bir üyesinin sürekli hareket halinde bir mekanizmanın sadece bir çark dişlisi olduğunu dolayısıyla makineyle ortak olan bürokrasinin birçok farklı efendinin hizmetine koşulabileceğini iddia eder.⁴⁸²

Toplumsal yapının teknolojiye adaptasyonu sürecinde okulların, ailenin, politik partilerin, dinin ve milletin temelini oluşturan teoriler bilgi seli tarafından harap edilmiştir diyen Postman'a göre toplumsal yapının ayakta durabilmesi bir takım

⁴⁷⁹ *Ibid.*, p. 60.

⁴⁸⁰ Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 135.

⁴⁸¹ Kellner ve Best, **a.g.e.**, s.265.

⁴⁸² Anthony Giddens, **Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji**, Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Vadi Yayınları, 1996, s. 61-62.

teknik metotların uygulanması ile mümkün olmaktadır. Bürokrasi ve uzmanlaşmayı toplumun bir arada tutulabilmesi bağlamında önemli birer kontrol tekniği olarak düşünen Postman, bürokrasiyi bilgi akışının rasyonelleştirilmesi veriminin yükseltilmesi çabası olarak tahayyül etmektedir.

Hızlı endüstriyel büyüme, ulaşım ve iletişimdeki yeniliklerin toplumsal ve ekonomik alanda yarattığı gelişmeye paralel olarak idari yapının merkezileşmesi, bilgiyi kontrol ve koordine etme çabalarını ortaya çıkarmıştır. Postman'a göre bu çabaların sonucu olan bürokrasi, bugün artık öyle bir noktadadır ki problemlerimizi yaratmakta diğer bir ifadeyle problemlerimizin ne olduğunu tayin etmektedir. Bu durum teknolojileri son derece tehlikeli kılmaktadır çünkü her ne kadar aslen teknik bilgiyi işlemek için tasarlanmış olsalar da bürokrasiler bugün ahlaki, toplumsal ve politik sorunlara hitap etmektedir kısacası toplumsal meselelerin tümü üzerinde hâkimiyet kurmaktadır.⁴⁸³

Adorno ve Horkheimer'a göre teknolojinin rasyonelliği bizzat tahakkümün rasyonelliğidir. Aklın giderek kendi karşısına dönüşmesi (araçsal rasyonel bir olguya dönüşmesi) tahakkümün yeni biçimlerini yaratır. Araçsal rasyonellik, bireylerin sistemin buyruklarına göre hareket etmelerini sağlayacak şekilde toplumsal bütünleşmeyi garantilemek üzere bilinci ve ihtiyaçları yönetmek için kitle iletişimi ve kültürün inceltiilmiş tarzlarını, bürokratikleştirilmiş ve rasyonelleştirilmiş bir devlet aygıtını ve bilim ve teknolojiyi kullanır.⁴⁸⁴

Toplumsal düzeni kontrol etmenin diğer bir efektif yolu ise uzmanlaşmadır. Toplam beşeri bilginin küçücük bir parçasından daha fazlasına sahip olmanın imkânsız olduğu bilgi seli içindeki toplumlarda geleneksel toplumsal kurumların zayıflaması, bu zayıflama yüzünden insanların geleneğin değerine olan güvenlerinin sarsılması, mekanistik uzmanlara güven ve prestij sağlayan bürokrasinin büyümesi uzmanlaşmayı sanayi toplumlarından itibaren yaygınlaştırmıştır. Uzmanların görevi, bir alanda uzmanlaşmak, mevcut bilgiyi taramak, kendi meseleleriyle ilgili

⁴⁸³ Postman, **Teknopoli**, s.101-103.

⁴⁸⁴ Kellner ve Best, **a.g.e.**, s.264.

olmayanları elemek ve geri kalan bilgileri kullanarak meselelerine çözüm bulmaktır. Postman, uzmanların bizden, teknolojinin açık bir biçimde insani koşulların ya da inançların gerçek doğasını açığa çıkaracağına inanmamızı istediğini düşünmektedir. Çünkü skor, istatistik, ya da sınıflandırma insani koşullara ya da inançlara teknik birer form kazandırmıştır.⁴⁸⁵

Weber'in kodlarını verdiği rasyonel bir toplumsal yapının kurgulanması bağlamında Habermas, araçsal eylem ile toplumsal yapı arasında sıkı bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan Weber'in bakış açısına göre bu ilişkide, yaşam tarzının kentlileştirilmesine, ulaşımın ve iletişimin teknikleştirilmesine yol açan endüstrileşme anahtar rol üstlenmektedir. Weber'e göre, toplumun artan rasyonelleştirilmesi bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaştırılmasıyla bağlantılıdır. Bilimin insanoğlunun faaliyetlerindeki temellerini açıklama gayreti içinde Habermas da, bilişsel çıkarlar bağlamında tekniği nesnelere kullanılması ve kontrolü olarak payelendirmektedir. Weber'e yakın bir duruşla Habermas, araçsal davranış dediği çalışma etkinliğini, rasyonelleşme sürecinde baskın bir eylem olarak görür. O'na göre teknik ve bilim, toplumun kurumsal alanlarına sızdıkları ve böylelikle kurumların kendilerini dönüştürdükleri ölçüde, eski meşrulaştırmalar tasfiye edilirler. Eylem yönlendirici evren imgelerinin, kültürel geleneğin tamamının sekülerize edilmesi ve büyüden arındırılması toplumsal eylemin artan rasyonelliğinin diğer yüzüdür.⁴⁸⁶

Marcuse ise, Weber'in toplumsal rasyonellik fikrini eleştirmektedir. Weber'in "rasyonelleştirme" dediği şeyde, "rasyonelliğin" değil, tersine rasyonellik adına, belirli bir zikredilmiş politik iktidar biçiminin yattığına inanır. Bu tür bir rasyonellik, stratejiler arasında doğru seçime, teknolojilerin uygun kullanımına ve sistemlerin amaca uygun kurulmalarına (verili durumlarda konulmuş hedeflerde) uzanmaktadır. Marcusu'un yaklaşımından rasyonel bir toplumun kuruluşu, bir yeniden inşa sürecinin stratejilerini içinde barındırmaktadır. Bu stratejiler, doğaya ve topluma hükmetmeyi içeren teknik uygulamaları içinde barındıran bir eylem tipini

⁴⁸⁵ Postman, **Teknopoli**, s.104-106.

⁴⁸⁶ Habermas, "**İdeoloji**" **Olarak Teknik Ve Bilim**, s. 33.

gerektirmektedir. Rasyonellik ile özdeşleşen teknik akıl kavramını ideolojik bir yanılısma olarak gören Marcuse, tekniğin kullanımı kadar kendisinin de doğa ve insan üzerinde bir iktidar olduğunu ileri sürmektedir. Bu iktidar, yöntemli, bilimseli hesaplanmış ve hesaplayan bir iktidar olarak vuku bulmaktadır.⁴⁸⁷

Toplum üzerinde sağlanan kontrol, analiz edilebilir bir toplumsal sisteme doğru sürüklemektedir. Ancak Habermas'ın belirttiği üzere doğal ve toplumsal süreçlerin denetimi, insanları eylemekten alıkoymazlar. Eskisi gibi çatışmalar sonuca bağlanmakta, çıkarlar dayatılmakta, sorunlara farklı yorumlar bulunmaktadır ancak bir farkla; bu gün gündelik hayatın pratik sorunları geniş ölçüde bizim teknik ürünlerimizin sistemi tarafından belirlenmektedir.⁴⁸⁸ Teknoloji ile çalışmanın verimliliği yükseltilmekte ve yaşamın rahatlıkları arttırılmaktadır. Ancak diğer taraftan bu insanlığın mahkûmiyetinin rasyonelleştirilmesi olarak görülmektedir. Gerçekte teknolojik rasyonellik iktidarın haklılığını korumakta ve aklın araçsalçı ufku rasyonel totaliter bir topluma açılmaktadır. Bilimsel yöntemler ile güçlenen iktidar teknolojisini, yaşamını kendi kendine belirleyen, özerk bir insana izin vermemektedir.⁴⁸⁹ Toplumsal yapının kurumsal düzenini sağlayan törel eylemler ve ahlaki yasalar, kendi içyapılarından kaynaklanan bir toplumsal genellemeler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan benliği bu kuralların bütünü gereği kendiliğinden istençli bir şekilde toplumla uyum içine girmektedir. Bir anlamda istenilen tutum ortak aklın gereği biçiminde karşımıza çıkar.⁴⁹⁰

“Çalışma veya amaç-rasyonel eylemden ya araçsal eylemi ya rasyonel seçimi ya da bu ikisinin bir kombinasyonunu anlıyorum. Araçsal eylem, empirik bilgiye dayanan *teknik kurallara* uyar. Bu kurallar her defasında gözlenebilir fiziksel veya sosyal olaylar hakkında kesin öngörüler içerirler; bu öngörülerin isabetli veya yanlış olduğu meydana çıkabilir. Rasyonel seçim tavrı analitik bilgiye dayanan *stratejilere* uyar. Bu stratejiler öncelik kurallarının (değer sistemlerinin) ve genel düzenleyici ilkelerin türevlerini içerirler; bu tümceler ya doğru ya da yanlış olarak sonuçlanırlar. Amaç-rasyonel eylem tanımlanmış hedefleri, verili koşullar altında gerçekleştirir; fakat araçsal eylem gerçekliğin

⁴⁸⁷ A.e., s.34.

⁴⁸⁸ A.e., s.74.

⁴⁸⁹ A.e., s.36.

⁴⁹⁰ A.e., s.16-17.

etkin bir denetiminin kıstaslarına uygun olan ya da olmayan araçları organize ederken, stratejik eylem yalnızca, olası davranış seçeneklerinin doğru bir değerlendirilmesine bağlıdır.”⁴⁹¹

1.2.2.2.3. Teknoloji ve Toplumsal Organizasyon

Yeni teknolojilerin ve yeni stratejilerin devreye sokulduğu kapitalist üretim tarzı, ekonomik sistemi emeğin üretkenliği bağlamında uzun erimde süreklilik arz eden bir gelişme sürecine sokmuştur. Buna bağlı olarak geleneksel toplumsal yapının dayandığı iktidar yapısı ve ona güç veren kültürel gelenekler, rasyonel düşünce tarafından zorlanmıştır. Habermas’a göre kapitalizm dünya tarihinde, kendi düzenlediği ekonomik gelişmeyi kurumsallaştıran ilk üretim tarzıdır ve kurumsallaşmaya denk düşen endüstriyalizm kapitalizmin kurumsal çerçevesinden çıkarılıp, toplumsal mekanizmalara bağlanmıştır. Böylece üretici güçler, amaç-rasyonel eylemin toplumsal yapı içinde yaygınlaşmasını sürekli kılan ve böylelikle yüksek kültürlerdeki iktidarın kozmolojik yorumlarıyla meşrulaştırılması biçimini sorgulayan bir gelişim sürecine girmişlerdir.⁴⁹²

Sonuç olarak teknik herkesin katılımını istemektedir ve birey kendisini kitle adamı yapan birkaç gerekli işleve indirgemektedir. Birey “özgür” olmaya devam eder ancak kitlenin bir parçası olmaktan kaçınamaz. Teknik kendi gelişimi için böylesine uysal insan toplulukları isterken bunun yaratımında ekonomiden de destek alır. Kitleselleşme Ellul’a göre ekonomi destekli tekniğin ihtiyaç duyduğu bir şeydir.⁴⁹³

Diğer taraftan Ellul tekniğin araçtan veya araçlar topluluğundan oluştuğunu kabul eder. Ancak O’na göre modern yaşamın gerçekliğinde araçlar amaçlardan daha fazla önem kazanmıştır. İdealist yaklaşımlar ise bu gerçeği gizleme uğraşısındadır. Ellul’a göre teknik makinelerin üzerinde bir anlam kazanmıştır. Yaşamsal yapılanmayı tanımlayan bir ifade haline gelen tekniği dar kalıplarından çıkaran

⁴⁹¹ A.e., s.42.

⁴⁹² A.e., s.46.

⁴⁹³ Ellul, a.g.e., s.222.

Ellul'a göre ekonomik yapılanma, siyaset yâda toplumsal yapıyı oluşturan başka herhangi bir şey tekniğin içeriğini oluşturmaktadır. Artık teknik bir organizasyon şeklidir. Sheldon'un organizasyon tanımından hareket eden Ellul tekniğin etkili ve ekonomik bir şekilde tüm eylemlerin koordinasyon ve kombinasyonunu gerçekleştirdiğini, mutabık kalınan hedeflere ulaşmak amacıyla uygun görevleri bireylere veya gruplara tahsis ettiğini düşünür.⁴⁹⁴

Ancak insan emeğinin verimliliğini artırma eğilimi bu gelişim içinde temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik yenilikler, örgütlenmeyle ilgili yeni düzenlemeler, erkekler ve kadınların daha az emekle, daha az kaynak kullanarak daha çok, daha iyi ürünler ortaya koymasını sağlamıştır. İşler ve işçiler de doğrudan üretimden dolayı üretime, ekip biçme, doğal kaynakları çıkarma ve fabrikasyon işlerinden tüketim hizmetlerine ve yönetsel işlere, dar bir ekonomik faaliyet alanından giderek daha büyük bir çeşitlilik araz eden bir meslekler evrenine doğru kaymıştır.⁴⁹⁵ *Bu süreçlerin hepsi rasyonel yönetilen kurumlar içinde yer alır. Bu kurumlarda ilginin odağı, birleştirilmiş ve uzmanlık isteyen işlevlerdir. Tümüyle dinamik olan yapı anonimliğiyle, çağdaş insanı özel uzmanlık sahibi bir teknisyen, önceden belirlenmiş ve zamanlanmış kanallar içinde özel bir kariyerin başarılması için gerekli vasıflara sahip bir profesyonel olmaya zorlar. Kişi böylece bürokratik aygıtın takırtılı süreci tarafından öğütülmeye hazır hale getirilir.*⁴⁹⁶

Teknik rasyonalizasyonun hâkimiyeti altındaki modern sistem, toplumsal sınıf, grup, topluluk ve bireylerin dışında bir gelişim göstermekte ve bu kesimleri gitgide etkisizleştirmektedir.⁴⁹⁷ Teknik ilerlemenin yönünü, işlevlerin ve hızını toplumsal ilgilerin belirlemesine karşın bu ilgiler toplumsal sistemi o kadar çok bir bütün olarak tanımlamaktadırlar ki, sistemin korunmasına yönelik ilgiyle örtüşmektedirler.⁴⁹⁸ Statü ve sözleşme, topluluk ve toplum, mekanik ve organik dayanışma, gayri-resmi ve resmi gruplar, birincil ve ikincil ilişkiler, kültür ve uygarlık, geleneksel ve

⁴⁹⁴ A.e., s.21-29.

⁴⁹⁵ Castells, a.g.e., s.309.

⁴⁹⁶ Gerth ve Mills, a.g.e., s.50.

⁴⁹⁷ Tom Bottomore, **Frankfurt Okulu**, Çev. Ahmet Çiğdem, Ankara ,Vadi Yayınları, 1997, s.42

⁴⁹⁸ Habermas, **"İdeoloji" Olarak Teknik Ve Bilim**, s.54.

bürokratik otorite, dini ve din dışı dernekler, askeri toplum ve endüstriyel toplum, tabaka ve sınıf gelensek bir toplumun kurumsal çerçevesinin modern bir topluma geçerken gösterdiği yapısal dönüşümü karşılamak için ortaya konan kavramlar çiftidir.⁴⁹⁹ İnsan tekniğin nesnesi konumunda olmaya devam ettikçe teknik toplumun merkezi olmaya devam edecektir. İleri endüstriyel uygarlığın üretim düzeninin sınırsız gelişimi ve teknolojinin tahakküm kuran egemenliği bütün insani iletişim kanallarını etkisi altına alırken modern birey de toplumsal yaşam içinde etkisiz bir izleyiciye dönüşmüştür. Toplum geri döndürülemez şekilde araçsal ilişkilerin belirleyiciliğinde; demir kafesin bireysel yaratıcılık ve şahsi değerlerden uzak tutan sınırlayıcılığında mekanize edilmiş bir taş kesilme durumu içindedir.⁵⁰⁰ Böyle bir yaklaşım içinde teknik medeniyet terminolojik olarak, medeniyetimizin teknik tarafından inşa edildiği, bu medeniyetin tekniğin amaçlarına hizmet anlamına gelmektedir. Bu nedenle teknik olmayan ne varsa ya dışlanmakta veya teknik biçime uydurulacak kadar teknik hale getirilmektedir.⁵⁰¹

Marcuse'a göre üretim düzeninin kendisi totaliter bir nitelik kazanmıştır ve teknoloji toplumu bir tahakküm kurma sistemidir. Ayrıca O, Sistemin üretime sahipliğinin toplumu durağanlaştırdığı ve teknolojinin mantığının siyasi bir mantık haline geldiğini ileri sürer.⁵⁰²

“Bugün üretim alanı iktisadi gereklerini çalışma ve dinlenme zamanı üzerinde, maddi ve manevi kültür alanında duyuruyor, toplum totaliterleşiyor. Totaliterlik, sadece yıldırıma dayanan bir siyasi tekbiçimleştirme değil, sözde genelin çıkarına ihtiyaçlar işleyen iktisadi-teknik tek biçimleştirmedir. Bu şartlarda etkin bir muhalefet yapılamaz. Totaliterlik, partiler, gazeteler çoğulculuğuyla kuvvetler ayrılığı ile uyuşan özgül bir üretim ve dağıtım sistemidir.”⁵⁰³

Modern toplumun özüne disipline dayalı ve standartlaştırıcı bir iktidar mücadelesini yerleştiren Foucault'a göre bedenin, dolayısıyla toplumun iktidar ilişkileri tarafından hedef alındığı bir aydınlanma süreci sonunda modern iktidar en

⁴⁹⁹ Habermas, “İdeoloji” Olarak Teknik Ve Bilim., s.41.

⁵⁰⁰ Bottomore, a.g.e., s.43.

⁵⁰¹ Ellul, a.g.e., s.138.

⁵⁰² Marcuse, a.g.e., s.11.

⁵⁰³ A.e., s.17.

yüce akli temsil etmiştir. Modern iktidar doğruluk rejimlerini realiteyi, nesnel ve evrensel olanı teknolojik ve bilimsel bilgi ile üretmektedir. Bilimsel bilgi denetimsel ve disiplinler mekanizmaların bir parçasıdır ve iktidarın modern disiplinci söyleminin toplumsal pratiklere uygulanması bilgi ile mümkün olabilmıştır.⁵⁰⁴

Bu bağlamda insan bedeni onun derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizması içine girer. Disiplin ile itaatkâr bedenler imal edilirken, bedenin ekonomik bağlamda gücünü arttırmakta ve siyasi bağlamda gücünü azaltmaktadır. Foucault disiplin ile insanın katı bir bağımlılık ilişkisi içine sokulduğuna işaret ederek ekonomik sömürünün emek gücü ile emeğin ürününü birbirinden ayırması gibi disipline dayalı baskının da bedende arttırılmış bir yatkınlık ile büyüyen bir egemenlik bağı kurduğunu ileri sürer.⁵⁰⁵ Disipliner teknikler olarak gördüğü hapishaneleri, akıl hastanelerini ya da klinikleri modern iktidarın nihai amacı olan normalleştirmenin gerçekleştirilmesi için gereken araçlar olarak addeden Foucault'a göre modern iktidar şiddetten farklı yeni ve ince teknikler ile bilgi eksenini ve iktidar eksenini arasında toplumsal yapıyı kontrol ve koordine eder. Ünlü Panoptikon metaforu bu bağlamda dikkat çekici olan Foucault böyle bir mimari sürecin, iktidarı otomatikleştirdiğine ve bireysellikten çıkardığını iddia eder. O'na göre bu iktidar ilkesini bir kişiden çok, bedenlerin, yüzeylemlerin, bakışların hesaplı kitaplı bir dağılımından, iç mekanizmaları bireyi içine alan bir aygıttan almaktadır. Böylece disiplinci teknikler bilinci kurarak kendisini bilince dayatır.⁵⁰⁶

Foucault, Panoptikon metaforundan hareketle cezanın hapisane formunu emeğin ücret formu ile benzeştirir. O'na göre böyle bir denetleme mekanizması 19. yüzyıldan itibaren topluma yerleşmiş modern iktidarın optik, mekanik ve fizyolojik boyutlarının da kodlarını verir.

⁵⁰⁴ Michel Foucault, **Hapisanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları Ankara, 2000, s. 316.

⁵⁰⁵ **A.e.**, s.210-211.

⁵⁰⁶ **A.e.**, s.298.

“Yeni optik’e göre: her şey gözlemlenmeli, görülmeli, aktarılmalı; polis örgütleri arşivler sistemi kurmalı ve bireylere ilişkin özel fişler, özel dosyalar ve özel bilgi kayıtları oluşturmalıdır. Yeni mekanik’e göre bireyler ayrı tutulmalı, gruplandırılmalı, vücut belli bir yere bağlanmalı; güçler optimal kullanılmalı, verim denetlenmeli ve iyileştirilmeli, bütün bir yaşam zaman ve enerji disiplininin gerçekleştirilmesine indirgenmelidir. Yeni fizyolojiye göre yeni normlar belirlenmeli, onlara uymayan dışlanmalı ve reddedilmeli, anlamı karışık bir biçimde hem iyileştirici hem cezalandırıcı olan doğru yola getirme müdahaleleri aracılığıyla bu normlar yeniden kurulmalı”⁵⁰⁷

Bununla birlikte, teknolojinin sistem tanımlaması bağlamında toplumsal organizasyonlar, pazarlama ve teknolojik cihazların devam ettirilmesi, teknolojinin özerk yapısı olduğu tezini destekleyebilir. Langdon Winner göre ters adaptasyon teknolojik sistemin, özellikle kendi sosyal parçalarının, teknoloji yerine topluma uyum sağlamasına neden olmaktadır. Teknolojik pazarlama, yeni teknolojilerin kullanımı için toplumun aklını çeler. Bu iddia teknolojilerin serbestçe halk tarafından seçilebilir olabileceğini reddeder ama reklam yeteneğinin halka teknoloji satın almaları için teşvik edici olduğunu vurgular. Son kullanıcı odaklı teknoloji pazarının dışında büyük ölçekli teknolojilerin durumunda da farklı bir seyir yoktur. Hükümete bağlı kuruluşlar örneğin nükleer silahlar programı ya da uzay programının teşviki için hükümetleri etkilemektedir. Aynı şekilde büyük şirketlerin lobi faaliyetleri ile kendi ürettikleri teknolojilerin halk tarafından kabulü ve hükümet tarafından üretimlerinin desteklenmesi için çalıştıkları bilinmektedir.⁵⁰⁸

Winners’ın tezini daha açık bir şekilde ortaya koyan Naisbitt günümüz Amerikan toplumundan hareketle yaptığı çözümlenelerde toplumun teknoloji tarafından zehirlendiğini öne sürer ve ayrıca O’na göre teknoloji konusunda toplumun bir seçim şansı da ne yazık ki yoktur.⁵⁰⁹

Langdom Winners'a göre sosyal yapısalcılar, sosyal yapıyı oluşturan grupların çeşitliliğinin teknolojik gelişimi etkilediğini düşünürler ancak nasıl bu guruplar içinden bazılarının teknolojik gelişmeyi domine ettiği ve diğerlerinin hemen hemen

⁵⁰⁷ Michel Foucault, **Ders Özetleri**, Çev. Selahattin Hilav , İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.69

⁵⁰⁸ Winner, **op.cit.**, p.226-230.

⁵⁰⁹ Naisbitt, **a.g.e.**, s.9.

bu durumu kabullendikleri göz ardı edilir. Örneğin işverenlerin ve yöneticilerin ilgileri fabrika teknolojinin dizaynını belirler ve bu durumda emeğin arzu ve ilgilerinin neredeyse tamamı ilgi dışı tutulur. Winner'ın yaklaşımına göre teknolojik şeyler, hala sosyal olarak inşa edilmiş olabilir ama bu inşa bütün yönleriyle ya da esas anlamıyla belli bir baskın grubun amaçları ve değerleri ile ilişkilidir.⁵¹⁰

Modern toplumlarda teknolojik gücün daha fazla ekonomik kazanç ve yönetsel otorite getirdiği genel bir kabul olarak karşımıza çıkmaktadır; diğer taraftan demokrasi, medya ve politik manipülasyonun etkisine açık hale gelir. Bu durum ise modernitenin kaçınılmaz bir sonucu olarak kabul edilir. Ama eleştirel teoriye göre, mevcut olanın gerçekliği sadece potansiyeli ile anlaşılabilir. Bu açıdan yaklaşıldığında açıkça görülür ki teknolojik kontrol rutin hale getirildiğinde modern toplumlar sadece demokratik değerleri fark edebilecektir. Diğer taraftan demokrasi hareketinin ilk zamanlarından itibaren teknoloji demokrasinin yerleşmesi için etkin güç olarak algılanmıştır.⁵¹¹

Bugünün toplumlarının teknolojiyi tanrılaştırdığını düşünen Postman, kültürün salahiyeti teknolojide aradığını ve doyumunu teknolojide bulduğunu bu nedenle de teknolojiden emir aldığını ileri sürmektedir. Bu durum, geleneksel inanlarla ilişkili olan birçok şeyin hızlıca çözülmesine yol açacak yeni bir tarz toplumsal düzenin ve gereksinimin gelişmesine neden olmaktadır. Teknolojinin egemen olduğu toplumlarda yaşayanlar, teknik ilerlemenin insanlığın en büyük başarısı olduğuna ve teknik ilerleme sayesinde en büyük çıkmazlarımızın çözüme kavuşacağına ikna olmuşlardır.⁵¹² Yeni çıkan teknolojiler hakkında kamuoyunun fikri, bu teknolojinin neyi yapıp yapamayacağı değil, insanların bunlara neler atfettikleri ile örtüşmektedir. Eğer insanlar, yanlış kavrama ile yanlış atıflarda bulunuyorlarsa kamuoyunun vereceği kararlarda yanlış yönlendirilmiş olacaktır.⁵¹³

⁵¹⁰ Winner, **op.cit.**, p.230.

⁵¹¹ Feenberg, **op.cit.**, p.149.

⁵¹² Postman, **Teknopoli**, s.87.

⁵¹³ Weizenbaum , **a.g.e.**, s.17.

Tasarımsal düşünüşün, mevcut olan her şeyin bir neden-etki birlikteliği ışığında kendisini sergilediği yerde tanrıyı nedenselliğin ışığında bir neden düzeyine endekslediği fikrini ileri süren Heidegger, toplumsal yapıda tanımlanmış anlamlandırılmış her şeyin salt nesneye dönüştüğü ve sınırlandırıldığını düşünmektedir. Bu bir bakıma bireyin tanrı rolüne doğru hamlesinin yansımasıdır. Teoloji de bile tanımlamanın nedensellikten uzak olduğunu düşünen Heidegger'e göre doğanın kendisini kuvvetlerin etkililerinin hesaplanabilir bir bağlamı olarak görmek doğruluğu olan her şeyin ortasından hakikat olanın geri çekilmesi sonucunu doğurmaktadır.⁵¹⁴

Mumford, Makine Efsanesi adlı eserinde bugünün toplumlarının resmini şu ifadelerle çizer:⁵¹⁵

“Teorik olarak hâlihazırda ya da kısa bir gelecekte Tanrı- yani Bilgisayar- ruhbanlık yoluyla, ses ve hayal aracılığıyla gezegen üzerindeki herhangi bir bireyi anında bulmaya, yerini tayin etmeye ve ona hitap etmeye muktedir olacaktır: Kulun gündelik yaşamının her ayrıntısı üzerinde kontrol sahibi olacaktır. Bunu, o kulun soyunu sopunu, tüm eğitim kayıtlarını, şayet tedavi gördüyse hastalık ve zihinsel bozukluklarıyla ilgili bir beyanati, evliliğini, sperm bankası hesabını, gelirini, borçlarını, sigorta ödemelerini, vergilerini, emekli maaşını ve son olarak resmi ölümünden önce kendisinden ameliyatla alınmış organların çetelelerini içeren bir dosya halledecektir.”

Berman modernizmin ayırt edici özelliklerini sürekli oluş halinde yaşanan süreçler olarak nitelenebilecek bir takım değişimler olarak ele alır. Fiziksel bilimlerde gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren büyük keşifler. Bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, yeni insan ortamları yaratıp eskilerini yok eden, hayatın tüm temposunu hızlandıran, yeni tekeli iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratan sanayileşme. Milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevrelerinden koparıp, dünyanın bir başka ucunda yeni hayatlara sürükleyen muazzam demografik altüst oluşlar. Hızlı ve çoğu kez sarsıntılı kentleşme. Bürokratik işleyiş yapılarıyla her an güçlerini daha arttırmak için çabalayan ve güçlenen ulus devletler. Siyasi ve ekonomik egemenlere karşı direnen,

⁵¹⁴ Heidegger, “İdeoloji” Olarak Teknik Ve Bilim, s.71.

⁵¹⁵ Mumford, Makine Efsanesi, s.466.

kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlesel toplumsal hareketleri. Ve son olarak tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı. Modern toplumlar ile geleneksel toplumlar arasındaki en belirleyici farklardır.⁵¹⁶

1.2.2.2.3.1. Üretim Teknolojileri Ve Toplum

Üretim teknolojisindeki ilerlemeler ve üretim sistemlerindeki değişimler beraberinde toplumsal değişimi de getirmektedir. Conceição'nun endüstri devrimini projeksiyonlayan tablosu üretim süreçlerinde değişimin beraberindeki getirisini de özetler:⁵¹⁷

Tablo 1:Conceição'nun Tarihsel Ayrımı

Yaklaşık Dönem	Tanımlama	Anahtar Sektör	Ekonomik Organizasyon
1780-1840 arası	Erken Dönem Mekanizasyonu	Tekstil, Kanallar ve Paralı Yol	Bireysel girişimciler ve küçük firmalar, yerli sermaye ve bireysel servet
1830-1890 arası	Buhar Gücü ve Demiryolu	Buhar Gücüyle Çalışan Makineler, Demir Yolu ve Küresel Taşımacılık	Küçük Firma Rekabeti, ama eşi görülmemiş boyutu ile büyük firmaların ortaya çıkması; limitet şirket ve anonim sahiplik
1880-1940 arası	Elektrik ve Ağır Sanayi Mühendisliği	Elektrik Mühendisliği, Kimya Proses Endüstrileri, Çelik gemi, Ağır silahlanma	Dev firmalar, karteller, birleşme ve devralmalar, devlet düzenleme ve anti-tröst uygulamaları, profesyonel yönetim takımları

⁵¹⁶ Marshal Berman, “Modernlik -Dün Bugün Yarın”, Çev: Ümit Aytuğ, **Birikim Dergisi** sayı 34, Şubat 1992, 43-53.

⁵¹⁷ Pedro Conceição, vd. (2001); “Beyond the Digital Economy: A Perspective on Innovation for the Learning Society”, (Çevrimiçi), http://in3.dem.ist.utl.pt/master/stpolicy04/files04/2_paper9_2.pdf ,14 Nisan 2010 s.5..

1930-1980 arası	Fordist Kitlesele Üretim	Otomobil, uçak, Dayanıklı Tüketim, Sentetik Malzeme	Oligopolistik rekabet; çokuluslu şirketlerin ortaya çıkması; doğrudan yabancı yatırım yükselişi; dikey bütünleşme; teknokratik yönetim tarzları ve yaklaşımları
1970 'ten Günümüze	Enformasyon Ve İletişim	Bilgisayar, Yazılım, Telekomünikasyon, Dijital Teknolojiler	Bilgisayar ağlarına dayalı büyük ve küçük firmalar, yeni teknolojiler ile birlikte ortaya çıkan yeni girişimcilik faaliyetleri, yenilikçi ve girişimci güçlü bölgesel firmalar kümelenmesi

Bilinen tarihin ilk toplumsal üretim yapılanmasında insan gücüne dayalı bir üretim biçimi ve buna bağlı olarak toplumsal sınıflar dikkat çekmektedir. Esir sınıfı halkın en alt tabakasını oluşturmakta ve üretimde ihtiyaç duyulan gücü karşılamaktadır. Ortaçağın sosyal yapılanması ve ekonomik koşulları “serf” sınıfını ortaya çıkarmıştır. Toprak ve toprağın sahibine koşulsuz olarak bağlı olan bu insanlar bir nevi tarım işçileridir. Sosyal hayatın ekonomik olarak kendi kendine yetme esasına dayandığı bu toplumlarda kontrol toprak sahiplerindedir ve ekonomik roller geleneklere bağlı, iş bölümü ise sınırlıdır. Çiftçilik, demircilik, nalbantlık, halıcılık gibi zanaatlar mevcuttur. Serfler toprak sahibine para veya eşya olarak vergi verir, toprak sahibi de bunun karşılığında serfler arasındaki anlaşmazlıkları çözer, onları dışarıdan gelecek etkilerden korur. Feodalizm olarak adlandırılan bu toplumsal yapı, geleneksel, statükocu ve katıdır. Kişinin statüsü gelenekler ve miras yoluyla belirlenir. Bir serfin oğlu da serftir ya da demircinin oğlu demirci olarak hayatını sürdürür. Temel bir ifadeyle endüstri öncesi toplumlarda emek, saygınlığın ve toplumsal sınıfların belirleyicisi konumundadır. Geleneksel toplumların tarıma ve zanaata bağımlı ekonomi temelinde, teknik yenilemelere ve organizasyon iyileştirmelerine belirli sınırlar içinde hoşgörü gösterdiği vurgulanmaktadır. Geleneksel toplumlarda iktidarı kültürel gelenekler meşrulaştırmakta ve teknik

gelişmelerin geleneklere uyumu beklenmektedir.⁵¹⁸ Bu tür toplumlar ihtiyaçları doğrultusundan birbirlerinden farklı ve çeşitli aletler kullansalar da bu toplumların temel özelliği icat edilen aletlerin belirli iki amaca hizmet etmesidir. Aletler fiziksel hayatın belirli ve acil problemlerine çözüm bulmanın yanında sanatın, politikanın, efsanelerin, ayınların ve dinin sembolik dünyasına hizmet etmek için kullanılır. Postman'a göre bu iki amaçtan birine hizmet etmek için geliştirilen aletlerin hiçbiri, kullanıma sunuldukları kültürün itibarına ve bütünlüğüne uyumludur. *Çünkü insanların tanrıya geleneklere, kendi politikalarına, eğitim metotlarına, sosyal düzenin meşruiyetine olan inançları, icatları yönlendirmekte ve aletlerin kullanım alanlarını sınırlandırmaktaydı. Aletler bir kültüre entegre olurken izledikleri yol o kültürün dünya görüşü ile çelişik değildi.*⁵¹⁹

Ancak bu toplumlarda bile tekniğin etkin gücünü, feodal düzeni üzengi üzerinden yorumlayan Postman'a göre görmek mümkündür. Postman, alet kullanan kültürlerin teoloji ve metafizik temellere dayanması ve teknolojinin belli bir boyunduruk altında olmasına rağmen alet-kullanan kültürlerin de teknoloji tarafından bozguna uğrayabileceklerine, teknolojik gelişmeler karşısında yapısal değişimlerin olabileceğine işaret etmektedir. Atlarda üzenginin kullanılması Avrupa'da askeri savaş tekniklerinde atlı birliklerin doğmasına olanak verirken atlı birliklerin savaşın sonucu üzerindeki baskın etkisi şövalye sınıfının feodal toplumsal yapıda önemini arttırmıştır. Derebeyleri korunmak için süvarilere mecbur kalırken şövalyeler kilise topraklarını ele geçirmiş ve kendilerine hizmet etmeleri şartıyla vasallara dağıtmışlardır.⁵²⁰

1.2.2.2.3.1.1. Üretimde Makineleşme

Üretimde makineleşme ile birlikte kapitalizmin yükselişi beraberinde bu üretim mantığına bağlı toplumsal yapının çözülmesini de getirmiştir. Bu aşamada doğudan batıya, kapitalizmin fiziki genişlemesi büyük su kanalları, demiryolları ve telgrafla

⁵¹⁸ Habermas, "İdeoloji" Olarak Teknik Ve Bilim, s. 45.

⁵¹⁹ Postman, Teknopoli, s.35-37.

⁵²⁰ A.e., s.38-39.

sürmüş, makineleşme, otomatik üretim sistemleri ve fabrikasyon üretim yaşama geçirilmiş, özel mülkiyet için patent yasaları keşfedilmiş, bilginin denetimi ve kullanımı için yasalar çıkarılmış, sınıfsal yapı belirginleşmiş, kas gücü ile beyin gücü formları birbirlerinden ayrılmış, küçük atölye işletmeler 3. dünyaya özgü şeyler haline gelmiştir.⁵²¹ Üretime ve dağıtımına bilim ve teknolojinin etkisi, serbest piyasanın gelişimi, dünya ölçeğinde ticaret, fabrikaların kurulması feodalizmin sonunu getirirken, serf sınıfını oluştururken emek gücü yeni üretim sistemlerinde işçi sınıfı olarak yerini almıştır.⁵²² Fakat tarım toplumunun dinamiklerinden çok farklı çalışma ve yaşam koşulları hâkimdir. İnsanı manevi ve bedenen sorgulayan, ağır, yıpratıcı ve onur kırıcı bir çalışma düzeni, emeğin hak ettiğinden çok daha düşük ücret politikaları, sömürü ve adaletsizlik işgücünü, çalışmasının somut sonucunu görmek gibi bir moral doyumdan, duygudan yoksun bırakmış ve makinelerin parçası haline gelen bir anlamda robotlaşan bir yaratık olmuştur.⁵²³ Böylece ilk çağlardaki köle sınıfına ya da ortaçağın serflerine nazaran kişisel özgürlüğü olan, fakat yeni çalışma koşulları içinde büyük güvensizlik içinde bulunan yeni bir işçi sınıfı doğmuştur.⁵²⁴

En yalın anlamı ile Endüstri Devrimi, el becerisine dayalı ve basit aletlerin kullanıldığı bireysel üretim yapılarının yerine bilimsel ve teknik ilerlemeler ile ortaya çıkan makinelerin kullanıldığı fabrika üretiminin geçmesidir. Ellul gibi batı odaklı birçok düşünür, böylesi bir toplumsal değişimin nedenlerini burjuvazi ile ilintilendirir. Özellikle İngiltere kaynaklı gelişmeler burjuvazinin ve kar amaçlı tekniğin gelişmesine olanak sağlarken kapitalizmin doğuşunu da müjdelere. Temel bilimsel araştırma konusundaki faydalanmaya dayalı argüman, Sanayi Devrimi'ne öncülük etmiştir. Ekonomik büyümenin ana motoru olarak görülen yenilik faaliyetleri ve bilgi yaratımı, teknolojik ilerleme kavramını 18. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik düşüncenin temeline oturtmuştur. Karl Marks ve Joseph Schumpeter gibi dönemin ileri gelen iktisat kuramcıları teknoloji ile üretim

⁵²¹ Törenli, **a.g.e.**, s.88-89.

⁵²² Leonard Brom&Philip Selznick, **Sociology**, New York, Harper&Row Publishers, Third Edition, 1963, s.627-628.

⁵²³ Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s.22-23.

⁵²⁴ Nusret Ekin, **Endüstri İlişkileri**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1994, s.11.

arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekerler.⁵²⁵ İktisat Biliminin yapı taşlarını oluşturan diğer düşünürlerden Adam Smith *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde serbest piyasayı, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesinin en aza indirilmesini savunmakta; David Ricardo da *Ekonomi Politığın İlkeleri ve Vergilendirme* adlı eserinde emeğin ücret temelinde fiyatlandırılmasını önermektedir. Yeni araştırmalar, kolonyal girişimler, ulusal rekabet ve çatışmalar, teknik yenilikler sermayenin bileşimindeki değişimi yaratmanın yanında, kapitalist girişimcilerin yayılma ve zenginleşme olanaklarını da artırmıştır.⁵²⁶

Sanayi öncesi toplumlarda icatlar, bilimsel yöntemlerin dışında ihtiyaçların karşılanmasına yönelik gerçekleştirilmekte ve gündelik pratiklere dayanmaktaydı. Ancak dünyayı anlama çabasıyla atılan adımlar şeklinde ilerleyen bilimsel cabalar teknolojik gelişmelerin, teknolojik gelişmeler bilimin kaynağı haline geldi. Ellul bu gelişmeleri şöyle aktarmaktadır;

“Metodizmin ortaya çıkışından önce iki büyük akım İngiliz toplumunu bölmüştü. Anglikan Kilisesi ve Püritenler. Siyasal başarısızlıklarından sonra bile Püritenler hâkim etkiyi. Reformasyonun yerleştirdiği trende uygun olarak mevcut tüm dini tabuları yıktılar ve tanrının verdiği iyi şeylerin kullanılmasını ve hatta sömürülmesini önemseyen pratik, faydacı bir zihniyet geliştirdiler. Bu trendin kapitalizmin gelişimiyle ilişkisi iyi biliniyor.”⁵²⁷

Ellul’a göre bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan tüccar sınıfı, önce tarıma dayalı toplumsal yapılanmada ciddi değişimler meydana getirmiştir. Küçük toprak sahipleri ve küçük çiftçiler ortadan kalkarken yerini yeni tarım metotları ve büyük toprak sahiplerine bırakmıştır. Ellul, yeni tarım tekniklerine bağlı olarak toprakların çitle çevrilmesinin organik köylü ilişkilerini sarstığını ve köylünün toprağında koparılmasının toplumsal değişimi ateşlediğini ileri sürmektedir. O’na göre İngiltere’de toprağın kullanımındaki bu evrimin sonucu olarak *teknik harekete gerekli insan gücü(ilgisiz, boş, köklerinden koparılmış)* sağlandı. Aynı zamanda

⁵²⁵ Luc L.G. Soete& B. J. Ter Weel, “Innovation, Knowledge Creation and Technology Policy: The Case of the Netherlands”, *De Economist*, Volume 147, Number 3, 1999 s. 293-310, passim.

⁵²⁶ Törenli, *a.g.e.*, s.88.

⁵²⁷ Ellul, *a.g.e.*, s.65.

*sadece bu insan gücü sanayinin gelişimi için gerekli olmakla kalmadı; bu şekilde yaratılan kitleler tekniğe olan inanç ve tekniğin yayılması için vazgeçilmez nitelikteydi.*⁵²⁸

Bauman ise kente doğru oluşan harekete farklı bir yönden yaklaşır. O'na göre endüstrileşme sonucunda istihdamın aile içi üretim veya çiftliklerden fabrikalara kaymasına bağlı olarak kırsal kesimdeki atıl nüfus yerinden sökülerek hareketli bir kitle halini almıştır. Bu hareketli, eğitimsiz mesleksiz (uzmanlaşmamış) kitle, ulus devlet içindeki burjuvazi ve entelektüeller, yani kamusal alanın kullanıcılarında, yarattıkları mükemmel düzenin bozulacağı korkusuna neden olmuştur. Bu nedenle düzenin korunması yönünde baskıcı ve tavizsiz bir politika fikri belirlemiştir. Bauman bu gelişmeler ışığında gelinen noktada moderniteyi düzenlilik amacına yönelik bir tasarım olarak nitelendirir. Ve ona göre insan davranışındaki öngörülebilirlik ve düzen ancak “zorunlu ahlaki kodların belirlenmesiyle” geliştirilebilir.⁵²⁹ Tourine' e göre modernlik toplumsal olaylara toplumsal olmayan temeller vermesiyle, bir takım ilkelere ya da değerlere bağımlılığını gerektiriyor olmasıyla tanımlanmaktadır.⁵³⁰ Öte yandan Ellul toplumun yalnızca verimlilik kaygılarını kabul eden özel bir rasyonel tekniğe kafa yormaya başladığına ve sadece geleneklerin değil aynı zamanda insanlığın en derin içgüdülerinin çiğnenmeye başladığına işaret eder. Toplumsal arayış kişisel, deneysel ve ustalıklı değil, soyut, matematiksel ve endüstriyeldir.⁵³¹

1.2.2.2.3.1.2. Enerji Teknolojileri

Burada etkin belirleyici kullanılan enerji kaynaklarıdır. Çoğu araştırmada, endüstri devrimi ile başlayan ve enformasyon toplumlarına doğru evrilen insan topluluklarının bu gelişme sürecinde belirleyici temel etken, kullanılan enerji kaynaklarına paralel değişen üretim anlayışı olarak gösterilir.

⁵²⁸ A.e., s.66.

⁵²⁹ Bauman, a.g.e., s:54.

⁵³⁰ Toureine, a.g.e., s.106.

⁵³¹ Ellul, a.g.e., s.84-85.

“Sıklıkla Makine Çağı olarak adlandırılan dönemi, son 250 yılın, beş büyük yeni ana kuvveti yaratmıştır. 18. yüzyıl buhar makinesini; 19. yüzyıl su türbinini, içten yanmalı motoru ve buhar türbinini; 20. yüzyıl gaz türbinini getirdi. Tarihçiler, tarihteki hareketleri ya da akımları adlandırmak için göz alıcı deyişler icat eder. Genelde 18. yüzyılın sonlarında başlayıp 19. yüzyıla uzanan bir gelişme olarak tanımlanan “Sanayi Devrimi” de böyle bir deyiştir işte. Ağır bir devinimdi, ancak bu gelişme maddi ilerleme ile toplumsal dengeleri hareketlendirmeyi birleştirmesi anlamında o denli köklü değişiklikler meydana getirdi ki, bu ilk tarihleri topluca değerlendirecek olursak bu gelişmeleri devrimci olarak nitelememiz pekâlâ mümkündür.”⁵³²

Bu gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olan ilerlemenin de madencilik alanında yaşandığı ileri sürülür. Teknolojiyi dolaylı olarak etkilediği öne sürülen kimya ve metalürjinin insanların demir, bakır, kurşun ve böyle madenleri çıkarmaya başladıkları ilk zamanlardan itibaren etkin rol oynadığını kabul edenlerden Ashton, endüstri devriminin filizlendiği zamanlar ile madencilikte yaşanan ilerlemelerin eşgüdümüne dikkat çeker. O’na göre çeşitli madenlerin çıkartılması ve onlardan faydalanılmasında yaşanan zorluklar nispeten çeşitli yöntemler ile aşıldıkça yeni enerji kaynaklarının da bulunmasını ve dolayısıyla birçok işin yapılma şeklinin de değişikliğe uğramasını tetiklemiştir.⁵³³ Endüstri devrimi ile birlikte insan ve hayvan gücü ile birlikte doğal (rüzgâr, su) enerji kaynaklarının dışında daha etkili ve insan tarafından üretilen ve kontrol edilebilen enerji kaynakları ortaya çıkmıştır. Watt’ın buhar makinesi teknik sorunlarına rağmen gelişmeye açık yapısıyla insanların kas gücü dışındaki enerjiye duydukları ihtiyacın cevabı olarak belirir. Yeni enerji kaynaklarıyla çalışan makinelerin hükmetmeye başladığı sanayi organizasyonu, öncelikle tekstil alanında yayılmıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru el işçiliğine dayanan imalat sistemi, hafif makinelerin ve ustaların kitle üretiminden daha kaliteli mallar sunabildiği kısıtlı alanlar dışında önemini yitirmiştir.⁵³⁴

Bununla birlikte sanayinin yayılımında daha etkin bir enerjinin elektriğin ve beraberinde getirdiği değişimin gücü, birçokları tarafından dile getirilir. Hem fiziksel

⁵³² Castells, a.g.e., s.49.

⁵³³ Thomas S. Ashton, **The Industrial Revolution 1760-1830**, Oxford, Oxford University Press, 1997, s.63.

⁵³⁴ Raphael Samuel, “The Industrial Revolution and Work in Nineteenth-Century Europe”, **The Industrial Revolution And Work in Nineteenth-Century Europe** Ed. By. Lenard R. Berlanstein, New York, Routledge, 1992, s.26-43, s.38.

hem de mühendislik gibi çoklu üretim sürecinin karmaşıklığına dayalı daha yaygın bir gelişme diğer güç kaynaklarıyla da denenebilirdi fakat tam olarak yalnızca elektrikle gerçekleştirilebilirdi.⁵³⁵ Endüstri devrimi içinde elektriğin kullanılmasını önemli bir dönüm noktası olarak işaretleyen Castells, elektrik sayesinde dünya ölçeğinde iletişim ağlarının kurulabildiğini, endüstriyel fabrikada geniş ölçekli örgütlenmeyi başlattığını söylemektedir. ABD’de başlayıp Avrupa’ya doğru genişleyen elektrik kullanımı beraberinde bu endüstrinin yeni ürünler geliştiren ve pazarlayan büyük şirketler tarafından kontrol altına alınmasına neden olmuştur. Merkezleri Almanya ve Birleşik Devletlerde olan bu şirketler ürünlerini tüm dünyaya satan ilk çok uluslu şirketler olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca çelik ve kimyasal sanayi, üretimi büyük oranda arttıran yeni teknoloji ürünlerinin ortaya çıkardığı diğer sanayi sektörleridir. Fabrikaların hacmi, daha fazla işçi ikamesi ve daha fazla makine kullanımına doğru genişlemiştir.⁵³⁶ Kullanılan enerji kaynaklarına göre ayrılan iki sanayi devrimi bütün bir ekonomik sisteme yayılarak bütün bir sosyal dokuya sinmiştir ve ucuz, erişilebilir, seyyar enerji kaynakları yayılıp, insan bedeninin enerjisini artırırken tarihsel süreklilik içinde insan aklının gelişip yayılmasına yönelik benzer bir devrimin de maddi temellerini atmıştır.⁵³⁷

Sonuçta bilimdeki ilerlemeler ile geliştirilen buharlı motor, elektrik enerjisinin yaygınlaşmasını sağlayan hidrolik türbin, 1800’lerin sonunda geliştirilmiş buhar türbini ve sonrasında geliştirilen, içten yanmalı motorlar gibi çeşitli enerji biçimleriyle çalışan araçlar için artan enerji ihtiyacının asli hammaddesi petrol ve petrol ürünleri gibi madenlerdir.⁵³⁸

⁵³⁵ Williams, **a.g.e.**, s.14.

⁵³⁶ Joel Mokyr, The Second Industrial Revolution 1870- 1914, (Çevrimiçi) <http://faculty.wcas.northwestern.edu/~jmokyr/castronovo.pdf>, 19 Nisan 2008.

⁵³⁷ Castells, **a.g.e.**, s.48-49.

⁵³⁸ Charles More, **Understanding the Industrial Revolution**, London: Routledge, 2000, s.105.

1.2.2.2.3.1.3. Sanayi Devrimi Ve Örgütlü Üretim

Makineleşmenin yüzyılı olan 19. yüzyıl üretimin giderek karmaşıklaşmaya başladığı yılları işaret etmektedir. Toplumsal üretimin organizasyon yapısında ciddi bir değişimin habercisi olan bu karmaşıklaşma makinenin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Makineye bağlı üretim sürecinde tek bir makine üretimin tamamını gerçekleştirmekten uzaktır. Özellikle metalürji sanayindeki işleme teknikleri göz önüne alındığında yapı daha iyi tahayyül edilebilir. Bu alandaki üretim, birbirinden ayrılmaz çok sayıda işlemde oluşmaktadır. Bu işlemlerin her biri için de bir veya iki makine gerekir. Ellul'a göre bu durum "üretim organizasyonu" nun uygulanmasını gerektiren karmaşık bir teşebbüsü doğurur.⁵³⁹ Değiştirilebilir parça ve makine aletleri kullanan sanayi sektörlerinin sayısı hızla artmıştır. Ucuz, hızlı ve değişken elektrik enerjisi makine araçlarının daha etkili bir şekilde düzenlenmesine imkân tanırken sonucu makine gücünün insan gücünün yerini almasıdır. 1913'te Henry Ford, Model-T Ford'un imalatındaki montaj hattını tanıtır. Bu montaj hattında parçalar hareketli bir taşıma bandı üzerinde toplanmakta, bir çalışma noktasından diğerine hareket ettikçe ortaya araç çıkmaktadır. Montaj hattının, üretimin hızını büyük oranda artırması diğer sanayilerde de benimsenmesini sağlamıştır.⁵⁴⁰

Ancak sonuç insan için pek sorunlu olduğu düşünülen bir noktaya varmaktadır. Üretimi parçalara ayıran ve mekân içersinde yeniden birleştiren Fordist üretim anlayışı, emek için yeni bir çalışma şeklini öngörür ve temelde işçinin üretime entegrasyonu ile fiziksel ve zihinsel kapasitesinin toplumsal denetimini sağlar. Bu denetim bütünsel bir yaşam tarzının oluşmasına neden olurken, yeni bir yaşam vizyonu olarak kitlelilik (kitleli üretim, kitleli tüketim, emek üzerinde yeni kontrol mekanizmaları vb) rasyonelleştirilmiş, modernist popülist yeni bir toplumun kodlarını vermektedir. Bu kodlar bir bakıma "iktisadi insan"ın tanımıdır. Ekonomik faaliyetin indirgenmiş şeması olan iktisadi insan, 19. yüzyılın ikinci yarısında ikili bir

⁵³⁹ Ellul, **a.g.e.**, s.123.

⁵⁴⁰ Gordon M. Winder, "Following America into the second industrial revolution: new rules of competition and Ontario's farm machinery industry. 1850-1930", (Çevrimiçi) <http://www.blackwellsynergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1541-0064.2002.tb00752.x>, 19 Nisan 2008.

hareket tarafından formüle edilmiştir. Birincisi, tüm insanların çok büyük ölçüde ekonomik ağ içine çekilmesi ikincisi ise ekonomik olan dışındaki tüm insan faaliyetlerinin ve eğilimlerinin gözden düşmesi. Böylece insanın üreten-tüketen yüzü değer kazanırken diğer yüzleri giderek törpülenmiştir. İnsanın bu indirgenişi, muzaffer burjuvazinin hükümranlılığı altında tamamlanan ilk harekettir.⁵⁴¹

Sonuçta makine insanın hizmetindeyken insan makinenin hizmetçisi konumuna düşmüştür. Makine modern toplumlarda insani birimlerin satışını kademe kademe azaltmış ve devasa bir işlem için gerekli emek gücünü azaltmanın yanında anlık uzaktan kontrolü kolaylaştıran daha güvenilir mekanik ve elektronik bileşenleri çoğaltmıştır. İnsan hizmetçi-mekanizmalar sistemin düğüm noktalarında hala gerekliyse de modern makine zamansal ve mekânsal sınırlamalardan bağımsızdır: Geniş bir alan üzerinde anlık iletişim sayesinde bir bütün olarak işlev gören kısımlarıyla tek bir birim olarak işleyebilir. Bu suretle yeni model, insanüstü güce ve insanüstü mekanik güvenilirliğe sahip muhtelif birimlerin bütün bölümlerini komuta eder.⁵⁴² Kitlesele üretim, makine ve insanın birbirine uyumuna izin vermez. Bu bakış açısında teknolojik ürünler, insanın fonksiyonel bir uzantısı olarak görölmek yerine bir tehdit olarak görölmektedir. Bir diğer bakış açısına göre ise insan ve teknoloji arasındaki ilişkide teknolojik ürünler bizi yaşama yabancılaştırmaz ama onunla ilişkimize aracılık eder ve teknolojik bir kültür formu için yardımcı olur. Bu düşünceye göre gün geçtikçe insan ile teknolojik ürün arasında bir ayırım yapmak daha fazla zorlaşmaktadır.⁵⁴³

Bir başka açıdan yaklaşıldığında ise, sanayi toplumunda işletme olgusu aile içi üretim modelinden köklü bir biçimde kopmuş ayrılmıştır. Sanayi toplumu yeni, kendine özgü bir iş bölümü tarzı getirmektedir. Bu anlamda işletme içinde teknolojik boyutta bir iş bölümü gerçekleşmiştir. Kapitalde Marks, emeğin teknolojik bölünmüşlüğü ile emeğin sosyal bölünmüşlüğüne birbirinden ayırır. Eski zamanlarda, fabrikada kullanılan makinenin doğası, iş tanımlarının bölünmüşlüğüne

⁵⁴¹ Ellul, **a.g.e.**, s.234.

⁵⁴² Mumford, **Makine Efsanesi**, s.440.

⁵⁴³ Verbeek And Vermaas, **op. cit.**, p.168.

dayatmıştır. Sonraki dönemlerde başkanlık ofisinden genel üretim sistemi hakkında bilgi sahibi olma, karar oluşturma süreci, merkezileştirilmiş planlama tarafından işgücünün kontrolü gibi kapitalist amaçlar tarafından emeğin bölünmesi dayatılmıştır. Böylece işgücü, üretim süreci hakkında bilgi ve kontrolden mahrum kalmış olacaktır. Tersine durumda bu süreci kendileri adına çalıştırmayı düşünebilirler. 20. yüzyılın daha geç zamanlarında Hary Braverman ve Steve Marglin gibi emek sürecinin Marksist analizleri, işgücünden yönetime doğru yeteneklerin ve bilginin transferini merkez noktası olarak almıştır ki İngiliz araştırmacıların deyişiyle bu vasıfsızlaştırmadır. Engels de geç çalışmalarında otorite üzerinde yaptığı tartışmada teknolojinin tek başına iş disiplini gerektirdiğini tartışmıştır. Hakikaten teknoloji tüm sosyal organizasyonlardan bağımsız gerçek bir despotizmin imal edilmesi gibidir. Engels, bugünkünden farklı daha az otoriter bir yapı için üretim organizasyonunun alternatif formları ve alternatif teknolojilerin tümünün göz önünde bulundurulmasını salık verir.⁵⁴⁴

Sanayi toplumu sermaye birikimini gerektirir, birikim sanayi toplumunun özünü oluşturur. Modern sanayi toplumu en düşük maliyet hesabı üzerine kurulmuştur. Sanayi toplumunda üretim araçlarının mülkiyeti bireyseldir ve üretim için işçi kitlelerin organize edilmesi esastır. Gelişme bütün sanayi toplumlarının ortak karakteridir.⁵⁴⁵ Bununla birlikte teknolojik ilerleme daha fazla ürünü daha düşük maliyetle üretmemizi mümkün kılmaktadır. Kimilerine göre bu daha az çabayla yükselen hayat standardı anlamına gelmektedir.⁵⁴⁶ Daha yüksek bir hayat standardı ihtiyacı daha büyük bir tüketim ihtiyacı olarak algılanmaktadır. Gehlen'e göre ise bu ihtiyacın formülü daha çok eşya daha fazla eğlence daha az iş, daha uzun bir hayattır. Öte yandan teknolojinin toplumsal etkileri üzerine karamsar bir tablo ortaya koyanların aksine Gehlen ve O'nun gibi düşünenler için teknoloji sayesinde hayat seviyesinin çok yüksek olduğu memleketlerde halkın daha çok tüketim maddelerine ihtiyaç duyduğunu görmek mümkündür. Bir itki haline gelmiş olan bu ihtiyaç üzerinde durulmaya değerdir. Bu itki bir bakıma alkol yahut tütün tutkusuna

⁵⁴⁴ Dusek, **op. cit.**, p. 123.

⁵⁴⁵ Törenli, **a.g.e.**, s.10.

⁵⁴⁶ W. Ralph Pfouts, "On the Interactions of Economics and Technology", **Atlantic Economic Journal**, Vol. 23, Issue 4, 1995, p.248.

benzer. Bu yalın bir alışkanlık olup burada insan durmadan artan miktarlara alışmaktadır. Tüketimin kendisi artık özel bir tatmin sağlamaz olmaya başlamakta yahut duyulan tatmin pek kısa sürmekte ve onun arkasından başka bir şeye karşı ihtiyaç duyulmaktadır. Sigara içmede olduğu gibi her an daha fazla tüketmek tutkusunun da artık hiçbir doyurucu ruhi tesiri kalmamıştır. Yalnız bütün âlemde daha iyi yaşamak için çabalayıp dururken insanın bir yerde durup eriştiği hayat seviyesiyle yetinmeye kalması da imkânsız bir şey olarak görülmektedir.⁵⁴⁷

Öte yandan sanayinin hedefinin öncelikli olarak temel insan ihtiyaçlarını asgari bir üretim çabasıyla karşılamak değil ihtiyaçların sayısını çoğaltmak ve onları kar sağlamak için maksimum mekanik kapasiteyle donatmak olduğu ileri sürülür. Bunlar, güç kompleksinin kutsal ilkeleridir. Teknik sömürü için yeni alanların açılması ve yeni ürünlerin çoğalması bugün en yüksek karı getirmektedir.⁵⁴⁸

Emekçinin sanayi devriminin filizlendiği ve geliştiği konumu ile sanayi sonrası toplumdaki konumu birbirinden farklıdır. İşçi 19. yüzyıldaki konumunun aksine teknoloji toplumuyla bütünleşmiştir; otomatik iş bütün hayata yayılan bir uğraş, tüketici, sersemleştirici bir kölelik haline gelmiştir. İşçinin mesleki özerkliği ortadan kalkmış ve üretim bireysel verimle değil makinelerle belirlenmeye başlamıştır. Kapitalist toplumda işçi sınıfı toplumsal ve kültürel olarak bütünleşmiş ve ihtiyaçlar benzeşmiştir. Teknoloji örtüsü eşitsizliği ve köleliği gizlemekte sunduğu bol özgürlük ve bol rahatlık vaadi ile insanın üretici düzenin boyunduruğuna girmesini sağlamaktadır.⁵⁴⁹ Bu bağlamda teknoloji, toplumsal güç dengeleri içinde kurulan bir gerçeklik; ötesinde ileri sanayi uygarlığında burjuvazi egemenliğini meşrulaştırma işlevini de geçip kendi hâkimiyetini kurmuş bir sistem olarak algılanır.

Sonuçta bilimsel ve teknolojik gelişmede üretici güçlerin değişmesine rağmen özgürleşme hedefini içeren praksis'in öngördüğü anlamda düşünce yeteneği ve bilinçlenmenin olmadığı, bunun nedeni olarak da teknolojik ve bilimsel önlemlerle

⁵⁴⁷ Gehlen, a.g.e., s 49.

⁵⁴⁸ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.532.

⁵⁴⁹ Marcuse, a.g.e., s. 40-49.

verimliliğin kitlelere maddi refah olarak açılmasının ve egemenliğin hissedilmez hale geldiği düşünülür. 18. yüzyıldan itibaren teori yani doğru eylemin araştırılıp önerilmesi ile praksis yani amaçlanan iyi, mutlu, özgür yaşamın gerçekleştirilmesi birbirinden kopmuştur. Bilimin potansiyelinin teknik güçlerin denetimine indirgenmesi, teknoloji olgusuyla- kişisel bilgi ve becerilerin önemsizleşmesi; bilimin insana ait temel değerlerle ilgili sorunları bir kenara bırakması kopuşun temel nedenleridir.⁵⁵⁰

“Mekanik güç arttıkça ve bilimsel teorinin kendisi, daha ileri deneysel ispatlarla daha yeterli hale geldikçe, yeni metod hâkimiyet alanını genişletti ve verimliliğine ilişkin her yeni göstergeyle, temellendiği sallantılı teorik şemayı sağlamlaştırdı. Astronomi rasathanesinde başlayan şey, nihayetinde, günümüzdeki bilgisayar kontrollü olan ve otomatik olarak işletilen fabrikada son buldu. Bilim adamı, inşa ettiği dünya resminden, ilkin kendisini ve kendisiyle beraber, organik potansiyelinin ve tarihsel münasebetlerinin önemli bir kısmını tardedetti. Bu düşünce sistemi her alana yayıldıkça, en aza indirilmiş mekanik veçhesinde dahi özerk işçi kademe kademe üretim mekanizmasından tardedilecekti. Son olarak, bu kaziyelerin karşı çıkılmaz ve kurumsal prosedürlerin değiştirilmez olarak kalabilmesi için, insanın kendisinin herhangi bir tabi çevre ya da kendi tarihsel muhiti ile her türlü anlamlı ilişkisinin kesilmesi gerekecekti.”⁵⁵¹

Daha çok sanayi toplumunun büyük başarısına denk düşen bir dönem boyunca, bakışımız dışarıya, uzamın ve zamanın fethine, yeni malzemeler ve yeni cihazlar yaratmaya dönük olmuştur. Akıl, kendi içimizde de dünyada da, kısacası her yerde utkuya ulaşmış gibi görünmekte, bilim ve bilim adamı yeni yaşamın yeni manevi temsilcileri olarak belirlemektedir. Kimilerine göre tekniklerin hızlı gelişimi, üretim dünyasını insanların yaşanmış deneyiminden ayırmaya katkıda bulunmuştur.⁵⁵²

⁵⁵⁰ Ünsal Oskay, **19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, s.253-257.

⁵⁵¹ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.114-116.

⁵⁵² Toureine, **a.g.e.**, s.132.

1.2.2.2.3.1.4. Değişen İhtiyaçlar ve Esnek Üretim

Bugün ise insanlık gerçek ihtiyaçlarından hızla uzaklaşmış ve yaratılmış ve gereksinimlendirilmiş sahte ihtiyaçlara boyun eğmiştir. Bu bağlamda özel toplumsal çıkarların bireye yüklediği ihtiyaçlar sahte ihtiyaçlardır ve bu ihtiyaçlar zahmeti, saldırganlığı, sıkıntı ve zorunluluğu sürdürürler. Reklamlar ile uyum içinde dinlenmek, eğlenmek, davranmak ve tüketmek başkalarının sevdiklerini sevmek ve nefret ettiklerinden nefret etmeyi sahte ihtiyaçlar sınıfına sokan Marcuse'a göre, bunlar büyük bir doyum sağlar. Ancak asıl önemli olan bireyin sahte ve gerçek ihtiyaçları birbirinden ayırabilmesidir. Fakat ileri sanayi uygarlığının rasyonalitesi kültürel alanda kurduğu tahakküm ile insanların gerçek ihtiyaçları konusunda doğru kararı verebilecekleri özerkliğe sahip olmalarının önüne geçer. Bireyler özerklikten yoksun bırakıldıklarında, uyuşturulduklarında ve şartlandırıldıklarında gerçek ve sahte ihtiyaçlar ile ilgili soruya doğru cevap veremezler.⁵⁵³ Harvey'e göre kitlesel üretim sisteminin aşırılıkları ile baş edilmesi gereği ve tüketici piyasalarında değişen zevklere çabuk uyumu sağlayan bilgisayar destekli üretim programları yeni bir toplumsal açılımın da başladığına işaret eder. Finansal piyasalar küreselleşmiş, bilgisayarlar ve elektronik iletişim araçları insanların evlerini uluslar arası mali akımların odak noktası haline getirmiştir.⁵⁵⁴

Haftalık çalışma saatlerinin azalması, tatil günü sayısının artması, hatta emeklilik süresinin uzaması birçok çözümlenmeyi işin sona erdiğinden söz etmeye itmiştir. Alabildiğine uzun zaman boyunca üretim sorunu ve yaşamı sürdürme gerekliliği egemenliğinde süren yaşamımız, şimdi tüketimin ve iletişim araçlarının egemenliğine girmiştir. Çalışma süresinin hızla azalması çoğu kimse tarafından bir özgürleşme olarak kabul edilmiştir, yaratıcı deneyimden yoksun bırakılma olarak değil. Diğer taraftan Tourine'e göre başlıca toplumsal çatışmaların kaynağı geçmişte iş ilişkilerindeyken günümüze etkisi yerel istihdamda hissedilen ve içinde yerel olanın savunulması ile küresel olanın eleştirilmesinin birleştiği bir karşı çıkışı

⁵⁵³ Marcuse, **a.g.e.**, s.19-21.

⁵⁵⁴ Harvey, **op. cit.**, p.161.

tetikleyen küreselleşmiş ekonomi düzeyine kaymıştır. İş toplumun merkezi ve üst kısmı ile çevresi arasında hiç olmadığı kadar belirgin bir sınır çizgisi çizmektedir. *“Bugün için birçokları işi yalnızca tatile gitmek için bir araç ve emeklilik yaşında bir kaynak güvencesi olarak görürken ama yine birçok, hatta belki de daha çok kişi için iş, doğrudan doğruya kendilerini adadıkları birkaç saatten farklı olarak daha önemli yer tutuyor. Bu yüzden de eğitim, dönüşüm, teknolojik oyunlar ya da bilişim boş zamanlarda birçok kişinin temel uğraşısına dönüşmüş durumda”*dir.⁵⁵⁵

Bu gün alışageldik üretim sistemi farklılaşmıştır. Bu farklılaşma üretim biçimi incelendiğinde daha iyi görülebilmektedir. Klasik üretim sistemleri yerini teknolojinin getirdiği adaptasyonu yüksek ve esnek üretim araçlarına bırakmaktadır. Ekonomik kalkınmanın tarımsal biçiminde artık değerın kaynağı üretim sürecinde yer alan emeğin ve hammadde kaynaklarının nicel olarak artması olarak görülürken kalkınmanın endüstriyel biçiminde ise artık değerın temel kaynağı, yeni enerji kaynaklarının bulunması, üretim ve dağıtım sürecinde enerjinin kullanımının merkezileşmeden uzak tutulması olarak algılanır. Kalkınmanın enformasyona özgü biçimde artık değerın kaynağı ise, bilgi doğuran teknolojiler enformasyonun işlenmesi, depolanması, dağıtımı ve veri alışverişidir.⁵⁵⁶ Tüketici talebinin niteliği ve niceliği itibarıyla öngörülemez bir hal alması buna bağlı olarak piyasaların dünya çapında değişiklik göstermesi ve bu çeşitliliğin denetlenmesindeki güçlükler, teknolojik değişime bağlı olarak tek amaçlı üretim teçhizatının rantabilitesini kaybetmesi kitle üretimin yeni ekonominin niteliklerine ayak uyduramayacak denli katı ve masraflı bir hal almasına neden olmuştur. Diğer taraftan bu durumu aşmaya yönelik gelişen yapı ise esnek üretim biçimidir. Yeni teknolojiler esnek üretim sisteminde, büyük şirketlerin başlıca özelliği olan üretim bantlarının piyasadaki değişimlere ve teknolojik girdilerdeki farklılaşmaya duyarlı kolay programlanabilir üretim birimlerine dönüşmesini sağlamıştır. Artık yeni yapıda gelişmiş telekomünikasyon ağları; yeni, güçlü masaüstü bilgisayarlar; güçlü server'lara bağlanmış olan her yerde hazır ve nazır bilgisayar cihazları; yeni uyarlanabilir, kendi kendini geliştiren yazılımlar; herhangi bir zamanda herhangi bir mekânla on-line

⁵⁵⁵ Toureine, a.g.e., s.96.

⁵⁵⁶ Törenli, a.g.e., s.106.

bağlantı kurabilen yeni, mobil iletişim aygıtları; görevler ve performans etrafında birbirine bağlanmış, aynı dili, dijital dili konuşabilen yeni çalışanlar ve yöneticiler mevcuttur.⁵⁵⁷ Öte yandan böyle bir değişim beraberinde üretim temelli toplumsal çatışmaları da farklı bir noktaya taşır.

Toplumun önceki türlerinde teknik üretim şekli, toplumsal üretim şeklinin ayrılmaz parçasıydı. Sanayi toplumunda önce Taylor, ardından da Ford tarafından tanımlandığı biçimiyle işin, düzenlenmesi, işçinin yaptığı işin olası en iyi kazancın elde edilmesi için dönüştürülmesine dayanıyordu; alabildiğine yaygınlaşan, işin bu şekilde verime dönüştürülmesi anlayışı da her şeyden önce sınıf egemenliğinin uç noktadaki bir biçimiydi. Bilgi dünyası ise tersine salt teknolojik bir dünya, yani teknikleri toplumsal bakımdan nötr ve kendi başlarına kaçınılmaz bir takım toplumsal sonuçlara yol açmıyor. Peki, bu söz konusu toplumda artık egemenlik ilişkisi kalmadığı anlamına mı gelir? Tabii ki hayır. Ama sınıf çatışmaları, tabii hala böyle adlandırılabilirse, bundan böyle çalışma ve üretimin düzenlenmesi düzeyinde olduğundan çok, küresel, özellikle de mali yönetim düzeyinde yer almaktadır. Sanayi toplumu fabrikaya ya da atölyeye dayanıyordu, zaten sendikalar da talepleriyle, grevleriyle ve toplu görüşmeleriyle bu düzeyde belirmişti. Küreselleşmenin zihinlerde yarattığı imge, hiçbir maddi varlığı olamayacak olan bilgi ve değiş tokuş ağları imgesidir, zaten şirketlerin son yirmi yıldaki dönüşümlerine bakılırsa, üretim sektörlerini bünyeleri dışına attıkları, boyutlarını hatırı sayılır oranda küçültükleri görülür.⁵⁵⁸

Büyük şirketler çok sayıda hissedara sahiptir ancak erken dönem kapitalizminin geleneksel aile şirketleri profesyonel yöneticilerin yönetimine bırakılmıştır. Post endüstriyel toplum teorisyenlerinin iddiasına göre yeni toplumsal yapı içinde post kapitalizm sürmekte ve bu yapı içinde yeni kapitalistler ve hissedarlar firmaları çalıştırmaktan uzaktırlar. Onun yerine planlamacı toplulukları, mühendisler, endüstriyel psikologlar, reklam, pazarlama ve medya uzmanları, ekonomistler ve muhasebeciler şirket yönetimi için bilgi sağlarlar. Sahiplik ve kontrol birbirinde ayrılmıştır. Diğer taraftan yöneticilerin kontrolünde uzun dönemli akılcı planlama, kapitalistler tarafından kısa vadede kar için kullanılan geleneksel arama yollarına baskın gelmektedir. Böyle bir dönüşümün beraberinde yeni bir sınıfı profesyonel yönetici sınıfını doğurduğu iddia edilir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ Castells, **a.g.e.**, s.211-267.

⁵⁵⁸ Toureine, **a.g.e.**, s.40.

⁵⁵⁹ Dusek, **op. cit.**, p.96.

Öte yandan üretim anlayışındaki değişimin sonuçları malların üretiminden, hizmetlerin sunumuna kayış, tarım alanında istihdamın silinmesine istinaden, imalat sektöründeki işlerin geri döndürülemez bir biçimde azalması ve buna bağlı olarak hizmet sektöründeki işlerin istihdamın büyük bölümünü oluşturması olarak görülmektedir. Bir ekonomi ne kadar ileriye, istihdamı ve üretimi de o kadar hizmetlere odaklı olacaktır. Yeni ekonomi, icraları nitelikli bilgiye ve enformasyona dayalı mesleklerin önemini artıracaktır. Yönetmel, profesyonel ve teknik meslekler, başka mesleki konumlardan daha hızlı gelişecek ve yeni toplumsal yapının çekirdeğini oluşturacaktır. Bu gün için ileri ekonomilerin özelliği olan bilgisayar yazılım, video üretimi, mikro elektronik tasarımı, biyo-teknolojiye dayalı tarım ve başka birçok kritik süreç, bilgi içeriklerini ürünün somut varlığıyla öyle ayrılmaz derecede birleşirdiler ki, “mallar” ve “hizmetler” arasındaki sınırları seçmek imkânsızlaştı.⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ Castells, **a.g.e.**, s.278-281.

1.2.2.2.3.2. Bilgi İşleme Teknolojileri⁵⁶¹ ve Toplum

Gelişmiş endüstri toplumlarında modernist düşüncenin içine düştüğü çıkmazların aşılması bağlamında örgütlenen modernizm ötesi dünya görüşü, 1960'lı yıllarda etkisini gösterdiğinde teknolojik determinizmin postmodernist izdüşümü olarak da kabul edilen post endüstriyel toplum fikrinin de filizlendiği görülür.

Post endüstriyel toplum teorisi tarım toplumları ve onu takip eden endüstriyel toplumlar ve akabinde gelişen endüstrileşme sonrası toplumlar gibi toplumların dönemlerini tanımlar. İnsan ve hayvan gücü ile birlikte bazı rüzgâr ve su çarkının kullanıldığı tarımsal üretim çiftçiler ve feodal toplum kurallarına dayalı bir toplum sonucunu doğurmuştur. Mekanize üretim endüstrisi mavi yakalı fabrika işçilerine yol açar ve kurallar kapitalist bireysel girişimciler tarafından konur. Son olarak bilgi işlem ve hizmet endüstrisinin yükselen egemenliği, gelişmiş makineleri denetleyebilecek eğitilmiş işçilerin yeni bir formuna ve teknokratik kurallara neden olmuştur. Sanayi toplumlarında tarım işçileri nüfusun büyük çoğunluğunu oluştururken küçük bir azınlık haline gelmiştir. Dolayısıyla iddia edildiği üzere, post

⁵⁶¹ Çalışmanın bu safhasında, Endüstri Devrimi Sonrasında gelişmiş ülkelerde başlayan ve dünyanın geri kalanına yayılan Enformasyon Devrimi ya da post endüstriyel devrim gibi çeşitli terimler ile kavramsallaştırılan gelişmelerin teknoloji ile ilişkisi bağlamında irdelenmesi planlanmıştır. Ancak nihai sonuçta Enformasyon Teknolojileri, Bilgi Toplumu, Enformasyon Toplumu, Bilişim Teknolojileri ya da bilginin ve enformasyonun farklı tamlamalar içinde kavramsallaştırılarak tanımlanan mevcut durumda bilgi ve enformasyon arasındaki ilişkinin detaylandırılması ve kavramların doğru-yanlış kullanımı konu bütünlüğü açısından değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bilinen ve artık birçokları tarafından kabul edilen gerçek, günümüz toplumlarının Endüstri sonrası toplumlar, Enformasyon Toplumu adları altında kavramsallaştırmasının daha doğru olacağıdır. Öte yandan bu sürecin temelinde bilgi işlem teknolojileri ya da bilgi iletişim teknolojilerinin yer alması diğer taraftan bilgi ve enformasyonun yaygın olarak birbirinin yerine kullanılması kavramlar arasındaki ince çizginin de kaybolmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çalışmamız içinde enformasyon toplumlarının kurulduğu alt yapının bilgi işlem teknolojileri adı altında terimleştirilmesinin kavramsal karmaşanın önüne geçilmesi açısından daha uygun olacağı düşünülmektedir. Yine de bu terimin bilgi teknolojileri ile karıştırılmaması gerekmektedir. Zira bilgi teknolojileri, bilginin de tanımlanması çabaları göz önüne alındığında insana özgü bir süreç olarak içinde algıyı ve kavramı, bilgi edinmeyi içerir. Daha çok zihinsel süreçlerin makine ortamına yansıtılma çabası olarak da görülebilir. Öte yandan bilgi işleme teknolojileri, bilginin malumat haline getirilmesi olarak kabul edilmelidir. Böyle bir gereklilik bilgi işleyen ve hatta son yıllarda üreten teknolojilerin (bilgisayar vs) doğası gereği açık ve zımnî bilgi ayrımı içinde olmalarıdır. Bu yapısal sorun, bilginin teknolojik bir süreç haline gelmesi itibarıyla doğasının da bozulması olarak algılanır. Dolayısıyla çalışmamızın farklı noktalarında da bildirildiği üzere teknolojik bilgi, ister bilgi teknolojileri ister enformasyon teknolojileri olsun, teknolojinin de doğasından etkilenecek ideoloji bir kimlik kazanır. Bu durumda bilginin teknolojik serüveninin bilgi işlem teknolojileri olarak ayıt edilmesi gerektiği kabul edilmiştir.

endüstriyel toplumlarda mavi yakalı işçiler de azınlık haline gelecek şekilde küçülmüştür. Artık, bilgi işlem teknolojileri enerji teknolojilerinden ziyade daha önemli hale gelmiştir.⁵⁶²

Aslında bilgi işlem teknolojilerinin bu kadar belirleyici bir güce ulaşması önceden var olan bir gereklilikten kaynaklanmamıştır. Daha ziyade teknolojik olarak başlatılmıştır. Ancak bilgi işlem teknolojileri birbirlerinin yerine geçerek değil birikerek gelişmiştir. Telgrafi izleyen sinema, radyo, telefon ve televizyon gibi icatların hepsi bilgi teknolojilerinin iletişim alanıdır. Bunlar kitle iletişim araçları olarak kabul edildikleri için aynı zamanda kitlesel kayıt medyalarıdır. 20. yüzyılın ortalarında bilgisayarın keşfi üçüncü ve son etaptır. 1941–1948 tarihleri arasında bilgi teknolojileri otomatik ve elektronik olarak veri işleme süreci ile ayrıntılı bilginin herhangi bir teknoloji tarafından kullanılmasına referans haline gelerek yeni bir anlam kazanmıştır. Ancak bilgi işleme teknolojilerinin bir sistem olarak ortaya çıktığında, gelişimi ve uygulamaları, nihayetinde içeriği, içinde geliştiği tarihsel bağlam tarafından şekillendirilmiştir.⁵⁶³ Bazı görüşlere göre 19. yüzyılı domine eden telgraf ve bilgi teknolojilerinin iletişim teknolojileri ile ilişkili hale gelmesiyle kayıt teknolojilerinin orijinal fonksiyonu iletişim teknolojilerinin yeni fonksiyonu tarafından değiştirilmiştir. Öte yandan maddi üretimin ve kültürün bütün alanları bilgi işletmesinin yeni teknolojilerine bağlı olarak görülebilir. 2. dünya savaşı sırasında gelişen öncü bilgi teorilerince desteklenen bu teknolojinin temel karakteri atomik bir bilgi kavramına yol açar. 17. yüzyıl Avrupalı tabiat felsefecileri, varlıkların duygusal niteliklerini ikinci plana atarak ve gerçekliği yalnızca matematiksel formüllerle tanımlanan atomlara bağlayarak yeni bir bilim meydana getirdiler. Benzer şekilde, yeni “bilgi” kategorisi hakkında düşünenler, onun soyut matematiksel formüllerini model olarak son çarede bir dizi ya da matris içerisinde tanımlanmış bir yerdeki fiziksel bir durumun varlığı veya yokluğu olarak kabul etme eğilimindedir. Bilginin, kavrayış anlamı ya da kültürel anlamı gibi kalite ile ilgili özellikleri genellikle ikincil veya arazi görülür.⁵⁶⁴

⁵⁶² Dusek, **op. cit.**, p.50.

⁵⁶³ Castells, **a.g.e.**, s. 77.

⁵⁶⁴ Rovetz, **a.g.e.**, s. 101.

Bir kaç on yıllık süreç içinde bilgi teknolojilerinde bir kez daha bir önceki fonksiyon (iletişim) yeni fonksiyon ile değiştirilmiştir. Analogdan sayısal çözümlere kaydırma, yeni dillerin icadı ve yeni fiziksel destekler, kayıt yapısının eski fonksiyonlarının yeni işlem kapasiteleri tarafından birleştirilmesi izlenimini vermiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru internetin, e-posta iletişiminin, mobil telefonların ve diğer sayısal bilgi yayma ve değişimi teknolojilerinin gelişimi, bilgi teknolojilerinin yukarıda listelenen bilgi kaydı iletişim ve ayrıntılandırma fonksiyonlarının tamamını içerdiği ve çaprazladığını göstermiştir.⁵⁶⁵ Bu nedendir ki Briggs ve Burke enformasyon toplumunu, iletişim aracılığı ile topluma şekil vermek olarak açıklar.⁵⁶⁶

Kuşkusuz sanayi toplumlarından daha karmaşık bir ilişkiler ağına doğru açılma, bilginin işlenmesi sürecinde etkin rol oynayan elektronik ve buna bağlı olarak bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler ile mümkün olabilmiştir. Castells, teknolojik keşif ile yeni teknolojilerin yayılması arasında özerk dinamiklerin olduğunu düşünmektedir. Mikro işlemci olmasaydı, mikro bilgisayar olmazdı. Telekomünikasyondaki ilerlemeler, mikro bilgisayarların ağlar halinde işlenmesini sağlayarak, güçlerini ve esnekliklerini arttırmıştır. Bu teknolojilerin uygulamalarının elektronik imalatına uygulanması, yarı iletken üretiminde yeni tasarım ve üretim teknolojileri yaratma potansiyelini güçlendirirken yeni yazılımlar, yazılım mühendislerinin yarattığı yeni uygulamalar, kullanıcı dostu teknolojiler tarihin bu sürecindeki toplumsal yapıların temelindeki gerçekler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶⁷ Öte yandan, bilgisayar teknolojisinin enformasyon çağı için ifade ettiği önem, makineleşmenin endüstri devrimi açısından ifade ettiği önem ile eş tutulur.⁵⁶⁸ Bilgisayar, enformasyonu manipüle etme, dönüştürme ve böylelikle daha

⁵⁶⁵ Luciano Floridi, "Information Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, p.228.

⁵⁶⁶ Asa Briggs, Peter Burke, **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev. İbrahim Şener, Ankara, İzdüşüm Yayınları, 2004, s.281.

⁵⁶⁷ Castells, **a.g.e.**, s.76-77.

⁵⁶⁸ John Naisbitt, **Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives**, NewYork, Warner Books, 1984, p.22.

önceleri yalnızca insan beyni tarafından gerçekleştirilebilir olan işlevleri insan müdahalesine gerek bırakmaksızın otomatik olarak yerine getirme kapasitesi açısından benzersiz olarak görülür.⁵⁶⁹ Masuda da bugünün toplumlarının dayandığı teknolojik altyapının bilgisayar teknolojisi olduğuna işaret eder ve bilgisayar teknolojisinin enformasyon, bilgi ve teknoloji üretimini artıracakını ileri sürer. O'na göre yeni bir devreye ait mantıksal işlem yapabilen bir makine olan bilgisayar, enformasyonun işlenmesi, depolanması, bilgi işlem ve kontrol işlevleri ile insanların enformasyon yaratma yeteneğini artırmaktadır. Aslında endüstri devrimi için iplik eğirme makinesi ne anlama geliyor ise, günümüzde fiber optik kablolar, bilgisayarlar, robotik yapılar ve daha birçok bilgisayar teknolojisine dayalı alt yapı da günümüz için o anlamı taşımaktadır.⁵⁷⁰ *Bilgisayarın, bilgi teknolojilerinin en mükemmel ürününün yeni milenyumun sembolü haline gelmesine, ortaçağda değirmenin, 17. yüzyılda mekanik saatin ve sanayi devriminde dokuma tezgâhları ya da buhar enerjisinin kültürel etkisine benzer bir rol oynamasına şaşmamalı. Bilgisayar, bilgi makinesini tanımlayan bir teknolojidir.*⁵⁷¹ Masuda'ya göre enformasyonun aktarıldığı iletişim ağı bilgisayar aracılığı ile diğer ağlar ile birleşmekte ve büyümekte yaşayan bir organizmaya dönüşmektedir.⁵⁷²

Tarihsel bir eğilim olarak, Enformasyon Çağı'nda baskın olan işlevler, süreçler giderek ağlar etrafında örgütlenmektedir derken Castells de buna işaret etmektedir. Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini oluşturmaktadır. Bu mantık üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyişi, sonuçları ciddi biçimde değiştirmektedir. Toplumların gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklılık arz etse de yeni teknolojik paradigma, toplumsal yapının tamamına yayılması için gerekli maddi zemini de sağlamaktadır. Castells'e göre toplumlar ağlar üzerindeki hâkimiyetlerini

⁵⁶⁹ Kumar, a.g.e., s.21.

⁵⁷⁰ Rogerson, Kenneth,'Addressing The Negative Consequences Of The Information Age Lessons From Karl Polanyi And The Industrial Revolutiona Note On The Politics Of Theorizing Technology', **Information, Communication & Society**, 6:1, 2003, p.110.

⁵⁷¹ Floridi, **op. cit.**, p.229.

⁵⁷²Yoneji Masuda, **Managing in the Information Society: Releasing Synergy Japanese Style**, Oxford ,Basil Blackwell, 1990, p. 25-28,32-33,114.

yitirdikçe ağların toplumsal belirleyiciliği artacaktır, akışların iktidarı iktidarın akışlarının önüne geçmektedir.⁵⁷³

Törenli'ye göre sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş, ister örgütlü kapitalizmden örgütsüz kapitalizme geçiş olarak, ister Fordizm'den PostFordizm'e geçiş olarak, isterse de başka şekillerde tanımlansın bu yaklaşımın tüm tanımlamalarında, modellerinde yeni bir toplumsal yapı olarak adlandırılan bu oluşum aslında bir "bunalımın" kapitalist sistemin bunalımının ifadesi olarak değerlendirilebilir.⁵⁷⁴ Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmelerin, ekonomik krizlerle sarsılan devletçi politikaların yerini liberal akımlara bırakmasının ve bu akımlar ile güçlenen feminizm, plüralizm, çevrecilik ya da insan hakları hareketleri gibi yeni toplumsal iştiraklerin enformasyon toplumuna giden yolda önemli dönüm noktaları olduğu varsayılır. Ekonomik göstergelerdeki negatif durumun yansıması olarak 1960'lı ve 1970'li yıllardaki buhranlar, birikim düzeninin aksamasına ve çok uluslu şirketlerin varlığını devam ettirebilmeleri bağlamında ilk elden önem kazanan yüksek kar oranlarının düşmesine yol açmıştır. Bu durumdan çıkış yolu ise kapitalist yapının kendi işleyişinden kaynaklanan sorunlarını kendini yenileyerek aşmaktır. Bu süreçler arasındaki etkileşim ve bunların yol açtığı tepkiler yeni bir egemen toplumsal yapıyı, yani ağ toplumunu; yeni bir ekonomi, enformasyonel/küresel ekonomiyi ve yeni bir kültürü, gerçek sanallık kültürünü yaratmıştır. Bu ekonomi, bu toplum ve bu kültüre içkin mantık, karşılıklı bağımlılık içindeki bir dünyada toplumsal eylemin ve kurumların temelinde yatmaktadır.⁵⁷⁵

Bilgi teknolojileri devrimi, ivme kazanan bir hızla toplumun maddi temelini yeniden şekillendirmiştir. Kitle üretimi ve kitle tüketimi ekonomisinden, "kitlevilikten arınmış ekonomi"ye geçiş yapılmaktadır. Bilgi toplumunda, kitle üretiminin yerini, bilgisayarlara ve nümerik kontrollere dayalı kısa süreli, hatta

⁵⁷³ Castells, **a.g.e.**, s.162-163.

⁵⁷⁴ Törenli, **a.g.e.**, s.40.

⁵⁷⁵ Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Binyılın Sonu Cilt-3**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007,s. 486.

ısmarlama, birer birer üretim almaktadır.⁵⁷⁶ Dünyanın dört bir köşesindeki ekonomiler, Castells'in ifadesiyle ekonomi, devlet ve toplum arasında değişken bir geometri sisteminin devreye girmesiyle birlikte, küresel olarak birbirlerine bağımlı hale gelmiştir. Bu süreçte kapitalizmin kendisi de, yönetimin daha esnekleşmesi; âdem-i merkeziyetçilik, şirketlerin hem kendi içlerinde hem de başka şirketlerle ilişkilerinde ağlar oluşturması, işçi hareketlerinin zayıflamasına karşın sermayenin emek karşısında güç kazanması, çalışma ilişkilerinin giderek bireyselleşmesi ve çeşitlenmesi, kadınların daha fazla ücretli iş gücüne dâhil edilmesi, refah devleti anlayışına devlet eliyle getirilen sınırlamalar, sermaye birikimi ve yönetimi koşullarının küresel ekonomik rekabet bağlamında değişmesi çerçevesinde yeniden bir yapılanma sürecine girmiştir.⁵⁷⁷

Yeni üretim biçimlerinde işçiye verilen rol ve işçiden beklenen görevlerde de değişiklik olduğu düşünülür. Yeni teknolojiler işçinin var olan vasıflarını bilgi perspektifinde artıracak kalitesini yükseltecek, bilgi sektöründe, bilgi işçilerinin hâkim olacağı yeni işler yaratılacaktır. Toffler, bilgi işçisi olarak tanımladığı yeni işçi profiline göre, işçinin daha bağımsız, daha üretken ve makinenin uzantısı olmaktan çıkmış bir üretici güç olacağını düşünür. Beceri sahibi ve uzmanlaşmış, daha genç ve daha iyi eğitim almış bu işçi tipi, birbiri yerine geçebilen montaj zinciri işçilerinden ziyade bağımsız zanaatkâr işçiye benzeyecektir.⁵⁷⁸ Ayrıca daha vasıflı, daha bilgili, bilgi işçilerinin bilgi ekonomisinin çekirdeğinde yer alacağı varsayılr. Enformasyon toplumu kuramcıları, uzun bir eğitim öğretim döneminden geçmeyi gerektiren yüksek bir teknik vasıf ve kuramsal bilgiye sahip yeni bir bilgi hizmet sınıfının oluşacağını müjdeliler.⁵⁷⁹

Post Endüstriyel Toplum fikri öne sürüldüğünden beri, endüstri öncesi ve endüstriyel toplumların karşısına yerleştirilmektedir. Endüstri öncesi yapı basit bir doğal kaynak çıkarıcısıdır ve ekonomisi tarım, balıkçılık, madencilik ve doğal gaz ya da yağ kaynaklarının kullanımına dayanmaktadır. Endüstriyel toplum aşamasında

⁵⁷⁶ Alvin Toffler, **Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor**, Çev Murat Çiftkaya, İstanbul, İz Yayıncılık, 2. Baskı, 1997, s.25.

⁵⁷⁷ Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-1**, s.1-2.

⁵⁷⁸ Toffler, **a.g.e.**, s48-49..

⁵⁷⁹ Kumar, **a.g.e.**, s.23-25.

üretim ve amaçların karşılanması için makine ve enerji teknolojisi kullanılır ve fabrikasyon üretim tanımlayıcıdır. Post Endüstriyel toplumlar telekomünikasyon ve bilgisayarların, bilgi ve enformasyonun değişiminde stratejik öneme sahip oldukları bir süreçtir. Endüstriyel büyümenin limitleri doğal kaynaklar ve enerjiye bağlıdır ancak post endüstriyel toplumlarda böyle bir limit yoktur. Daha da ötesinde bilgi ekonomik ve sosyal ilişkilerin kaynağı haline dönüşmüştür. Modern batı toplumlarının teknokratları ve post endüstriyel toplum teorisyenleri toplumun Marks'ın iddia ettiği gibi kapitalizmin yerini sosyalizm ve komünizmin alacağı fikrine karşı çıkarlar Onlara göre elektronik ve iletişim teknolojileri toplumu "üretim" odaklı endüstriyel toplumlardan, bilgi ve hizmet odaklı post endüstriyel toplumlara çevirecektir. Bu geçiş tarım toplumlarından endüstri toplumlarına geçişe benzemektedir. Değişmiş teknoloji toplumun politikaları ve iş akışı içinde değişimleri getirmektedir.⁵⁸⁰

Tourene'e göreyse artık kullanılan makinelerin ve tekniklerin doğasının bir toplumu tanımladığı dönemden çıkmış bulunmaktayız. Ayrıca çağdaş toplumlarda iletişimin tuttuğu yerin önemine karşın, başkalarıyla iletişimden çok, bireyin kendi kendisiyle olan ilişkileriyle yeni toplumsal yaşam türü kendini tanımlamaktadır.⁵⁸¹ Geleneksel tarım toplumlarından endüstri toplumlarına geçiş uzun bir zamana yayılmış ve yeni toplumsal yapının kurumsallaşması uzun sürmüştür. Ancak endüstri devriminde etkileri hissedilmeye başlanan teknolojinin gücü, endüstri sonrası toplumlarda üretim yapılarının ve buna bağlı olarak yaşam biçimlerinin daha hızlı değişmesine, endüstri toplumunun bilgi toplumuna yönelmesine yol açmıştır. Bu hızlı değişimin temel nedeni ise bilgi ve bilginin insan davranışlarındaki etkisi olarak görülmektedir. Bilginin sürekli yenilenmesi ve çeşitlenmesi, teknolojik gelişme ile bilgi düzeyi arasında karşılıklı ve kümülâtif bir neden-sonuç ilişkisinin varlığı bağlamında hızlı değişimin temel değişkeni olarak kabul edilir.

Birbirinden farklı şekilde karakterize edilen ve bilgi toplumu, hizmet ekonomisi, post endüstriyel toplum ve ikinci endüstri devrimi gibi isimlerle anılan

⁵⁸⁰ Dusek, *op.cit.*, p. 96.

⁵⁸¹ Tourene, *a.ge.*, s.133.

gelişmelerin teorisyenleri ve modern teknokratlar çağdaş toplumların kendilerince teknolojik determinist sebepleri içinde enerjiden daha ziyade bilginin önemine vurgu yaparlar. Örneğin araç iletidir sloganının sahibi Marshall McLuhan teknolojik determinist olarak medya iletişimi ve onun insan bilinci ve kültür üzerindeki etkisi ile ilgili bir teori geliştirmiştir. Dusek'e göre McLuhan'ın yaklaşımı bir açıdan Marks'ın geniş tarihsel ardışık şema düzenini andırmaktadır. McLuhan'ın kurduğu teori içinde Marks'ın temel komünizm dediği McLuhan'ın ise sözlü toplum dediği toplumun erken dönem müşterek bir evresi bulunur, daha sonra bir yabancılaşma (ki bu Marks'ın işaret ettiği şekilde kapitalizm McLuhan'ın söylemi ile matbaa kültürü(ya da yazılı kültür) ve yeniden mutlu müşterek evreye dönüş (Marks'ın komünizm ile işaret ettiği ve McLuhan'ın televizyon merkezli toplum dediği) teori içindeki dizgeyi temsil eder. Hem McLuhan'ın hem de Marks'ın tarihsel şeması Cennet Bahçesinin kutsal dizgesi ilk masumiyet, günah ve uzaklaştırma içine düşme, sonra nihai kurtuluş ve kutsala kavuşmaya benzemektedir.⁵⁸²

Tarihte ilk kez bütün bir gezegenin büyük ölçüde ortak bir dizi ekonomik kural çerçevesinde örgütlendiğini ileri süren Castells, bu örgütlenmenin hem sanayi devrimi sırasında oluşturulan kapitalizmden hem de Keynesçilik gibi kapitalizmin farklı uygulamalarından ayrıldığını düşünür. Hedefleri bakımından daha katılaşmış bir kapitalizm biçimi olan bu yapı, araçları bakımından ise seleflerinden çok daha esneklerdir. Zenginlik üretmek ve zenginliğe seçici olarak sahip çıkmak anlamında yeniliklerin tetiklediği verimliliğe ve küreselleşmeye kilitlenmiş, rekabet gücüne dayanan, enformasyonel, hiçbir zaman olmadığı kadar kültüre yerleşmiş ve teknolojiden yararlanan bir özellik sergilemektedir. Fakat bu kez gerek kültür gerekse teknoloji, sürekli olarak tekrarlanan, küresel olarak birbiriyle bağlantılı bir mübadeleler ağı içinde, bilgi ve enformasyonun bilgi ve enformasyona dayalı olarak hareket etme yetisine bağlıdır.⁵⁸³ Bilgi ve enformasyonun yeni bir kalkınma biçimi olarak görüldüğü bu yapıya Castells enformasyonizm demektedir. Kalkınma biçimleri göz önüne alındığında her kalkınma biçimi aynı zamanda etrafındaki teknolojik süreçlerin örgütlendiği, yapısal olarak belirlenmiş bir performans ilkesine

⁵⁸² Dusek, *op.cit.*, p.96.

⁵⁸³ Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Binyılın Sonu Cilt-3*, s. 489.

sahiptir. Sanayileşmenin ekonomik büyümeye yani çıktının maksimizasyonuna odaklandığı, enformasyonelizmin ise teknolojik gelişmeye; yani bilginin biriktirilmesine ve bilgi işleme daha üst karmaşıklık seviyelerine odaklandığı ileri sürülebilir. Diğer taraftan bu şekilde bakıldığında enformasyonelizmde teknolojik üretim fonksiyonunun çerçevesini çizen, bu fonksiyonu niteleyen bilgi ve enformasyon takibidir.⁵⁸⁴

Bilgi işleme teknolojilerinde gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan Enformasyon Toplumu düşüncesini savunanlar, endüstri devrimi sonrasında gelişmiş ülkeler ve diğerleri arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliklerin, bilgi işleme ve iletişim teknolojileri ile taşınacak enformasyon ile ortadan kalkabileceğini ileri sürerler. Bell, Masuda ya da Toffler gibi geleceğe ilişkin iyimser bir projeksiyon geliştirenler için toplum içi dengesizlikler ve ülkeler arası eşitsizliklerin çaresi teknolojiden ve enformasyon devriminden geçmektedir.⁵⁸⁵ Yine bu düşünürlerin bakış açısından yaklaşıldığında, sorun gelişmiş toplumlar ile gelişmemiş toplumlar arasında enformasyonunun üretilmesi, işlenmesi ve ona erişilmesindeki dengesizliğin yarattığı uçurum ise bunun çözümü bilgi iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin kurduğu ağlar üzerinden taşınacak enformasyondur. Neuman'ın iletişim devriminin merkezi öğelerini uydu ve bilgisayar teknolojisi olarak öne çıkarışı da bu bakış açısı ile ilişkilendirilir.⁵⁸⁶ Sayısal teknolojiler, veri paketlerine çevirdikleri her türlü ses, yazı, görüntü ve bilgiyi daha hızlı, ucuz ve güvenli bir şekilde alıcılara ulaştırmakta bu da bilginin iletimi konusunda zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırarak yüksek düzeyde rekabetçi bir ortam yaratmaktadır.⁵⁸⁷ Diğer yandan Negroponte, özellikle kişisel bilgisayarların gelişiminin, yaratıcı düşüncenin gelişmesi üzerindeki etkisi üzerinde durur. Ona göre kişisel bilgisayarlar, bilgisayar bilimini saf teknik gereklerden uzaklaştırmıştır ve bunlar şimdi fotoğrafa benzer şekilde gelişmektedir. Bilgi işlemek artık yalnızca askeriye, devlete ve büyük firmalara ait bir alan

⁵⁸⁴ Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-1**, s.21.

⁵⁸⁵ Frank Webster, **Theorise Of The Information Society**, London Routledge, 1995, p.34.

⁵⁸⁶ Törenli, **a.g.e.**, s.31.

⁵⁸⁷ Nicholas Negroponte, **Dijital Dünya**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Türk Henkel Dergisi Yayınları, No: 5, 1996, s.10.

değildir. Bilgisayarlar kişilerin direkt kullanımına acık hale gelerek bir şekilde yaratıcı ifadenin aracı haline gelmiştir.⁵⁸⁸

Masuda enformasyon çağı ile endüstri devriminden daha büyük bir toplumsal değişimin yaşanacağına işaret ederken bu tür bir dönüşümün zamana endeksli maddi üretim sisteminde başlayacak değişim ile özgür rekabetten sinerjik ekonomik sisteme, parlamenter demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru bir değerle dönüşümünü içereceğine işaret eder.⁵⁸⁹ Toffler de bankalar, mağazalar, devlet daireleri, komşu evler ve iş yerleri ile bağlantılı bilgisayarların yalnız üretimden perakende satışına kadar iş hayatını değil, işin niteliğini, hatta aile yapısını değiştireceğini bildirir. O'na göre yeni uygarlık yeni davranış kuralları ile gelecektir ve bizi standartlaşmadan, senkronizasyondan, merkezilikten, enerji, para ve iktidarın tek merkezde toplanmasından uzaklaştıracaktır.⁵⁹⁰ Kas gücüyle çalışan bireylerin yerini otomasyonla çalışan makineler aldıkça bireylerin kendilerine ayıracak zamanları artacak ve bu şekilde çeşitli ihtiyaçların giderilebilmesi için gönüllü toplulukların oluşturulabilmesinin önü açılacaktır. Diğer taraftan gönüllü topluluklar yeni toplumun özünü oluşturur. Böylece iktidardan bağımsız, toplumsal sınıfların olmadığı, yeni bir toplum olacaktır. Bu toplumun yönetim anlayışında da âdemi merkezizetçi anlayış, merkezi yönetim politikalarının yerine katılımcı demokrasi ve yerel yönetim sistemlerini getirecektir.

Enformasyon çağının sanayi devrimi sonunda gelişmiş modern toplumların içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sorunlara getirdiği ve getirebileceği çözümlerin yanında, bu çözümlerin kendi bağlamları içinde taşıdığı handikaplar da dikkat çekicidir. Enformasyon toplumlarında yaşanabilecek temel toplumsal yarılmalar şu şekilde gruplandırılır: Öncelikle emeğin enformasyonel üreticiler ve yeri değiştirilebilir jenerik emek arasında kendi içinde parçalanması. İkincisi, işçiler/tüketiciler olarak değerleri tüketilmiş, insan olarak değerleri görmezden gelinen ıskartaya çıkarılmış bireylerden oluşan toplumun önemli bir kesiminin

⁵⁸⁸ A.e., s. 79.

⁵⁸⁹ Masuda, **op. cit.**, p.66.

⁵⁹⁰ Alvin Toffler, **Üçüncü Dalga**, Çev. Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar, 1996, s.200.

toplumsal olarak dışlanması. Üçüncüsü, küresel sermaye akışı ağlarının piyasa mantığıyla işçilerin hayatlarından gelen insani deneyimin birbirinden ayrılmasıdır.⁵⁹¹

Otomatik üretim kontrolüne dayanan iş bölümünün üretim sürecini daha önce olmadığı kadar karmaşık bir şekilde parçaladığı ileri sürülür. Bu bölme bir taraftan işin kontrolüne olanak sağlayacak merkezileşmeyi diğer tarafta karmaşık emek süreci bölümlerinin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır. Üretim birimlerinin kurulmasında veya yerleştirilmesinde sermayeye esneklik sağlamakla birlikte, işgücünü farklılaştırıcı, dolayısıyla emeği bölücü ve sınıfın türdeşliğini bozucu bazı etkilere yol açmaktadır. Üretim sürecinde emeğin yapılan iş üzerinde denetiminin arttığı savlarına rağmen sermayenin yoğunlaşan ve akışkan bir yapı kazanan üretim sürecinde artan bir şekilde egemenliğinin geliştiği de düşünülür.

Üretim sürecinde gelişen bir başka sorun ise işgücünde vasıfsızlaşmadır. İleri teknolojiye dayanan esnek üretim sistemleri ile gelişmesi beklenen bu değişimlerin her ne kadar yeni nitelikli işgücü türlerini talep etse de pek çok iş gücü türünü de niteliksizleştireceği ya da iş türünün değersiz hale getireceği eleştirisi yapılır. Böylece işgücü içinde nitelik ve beceri düzeyi yükselen ve sürekli istihdam olanağı bulabilen belli bir kesim gelişirken, iş süreçlerinden ve var olan işgücü niteliklerinden hızla uzaklaşan ve zaman zaman iş bulabilen bir yedek işgücü rezervi olacağı düşünülür. Ayrıca üretimde otomasyon dönemi, bazı görevlerin ortadan kalkmasına bazı işlerin değersizleşmesine sebep olacaktır.⁵⁹²

Enformasyon toplumunun kurumlarımızı insanileştirdiği ve daha demokratik bir düzeni başlattığı iddia edilse de ABD'nin enformasyon sisteminin bizzat kendisi olduğu ve demokratik kendi kendini yönetimde, saklı derin anlamlar ile etik uygulamalar içinde istenmeyen bir kriz yarattığı ileri sürülmektedir. Öte yandan kapitalizmin enformasyonu nesneleştirilmesi de, enformasyon üzerine kurulan olumlu argümana karşı bir sorgulama çabasını haklılaştıracaktır. Yüzyıllar önce, iletişim ve

⁵⁹¹Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-3**, s. 499.

⁵⁹² Muneto Ozaki **Technological Change and Labour Relations**, Geneva, International Labor Organization , 1992, s.26.

enformasyon zaman zaman kar amaçlı, temelde ekonomik olarak marjinal ve bölgesel olarak sınırlanmış sermaye birikimlerinin alanı olmuştur. Ancak 19. yüzyılda nesneleştirme yayılmaya başlamıştır. Bu değişimin altında uluslar arası pazarın büyümesi iletişim ve enformasyon ürünlerinin üretimi, işlenmesi, depolanması ve dağıtımına ilişkin olarak başarılı teknolojik icatlar yatmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise bu nesneleştirme çabası hızlandırılmış ve kapitalizmin merkezi, yaygın enformasyon ve kültürel üretim alanlarını kuşatmak için genişletilmiştir. Bu genişleme neo-liberal politikaların etkisi ile yer küreye etkin bir şekilde yayılan uluslar arası şirketler aracılığıyla daha hızlı bir hal alırken ekonomik sektörlere doğru uzanır. Enformasyon bu şekilde kar yapmanın da temel değişkeni haline gelir.⁵⁹³

Herbert Schiller, enformasyon toplumu öngörüsünün kapitalizmin piyasa yapısına, eşitsiz niteliğine ve kurumsal örgütlenme biçimine yararlı olması için düşünüldüğü görüşündedir. Küresel pazarlama açısından ürünlerin satışı ona göre kitle iletişim araçlarından yansıyan enformasyonel destek olmadan bir hayli zordur. Enformasyon toplumu olarak adlandırılan şey, işte tam bu noktada devreye girer ve bireysel, ulusal, toplumsal, ticari, ekonomik, askeri her alanda, çok büyük miktarlardaki enformasyonunu üretimi, işlenmesi ve dağıtımından öte bir şey değildir. Bu verilerin çoğu, dev şirketlerin, ulusal idari bürokrasisinin ve ileri endüstriyel ülkelerin askeri kuruluşlarının çok özel ihtiyaçlarını karşılamak için üretilmektedir.⁵⁹⁴

Bu tür verilere bakıldığında enformasyon devriminden beklenen gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasında farkların kapanacağına dair olumlu ilerlemeler şüpheli unsurlar haline gelir. Birçokları enformasyon devriminin küre üzerine yayılmasında en etkili gelişme olan sayısal teknolojilerin, sanıldığı gibi

⁵⁹³ Dan Schiller, “İletişim Ve Kriz: Enformasyona Dayalı Kapitalizm Ve Kontrol Devleti”, Çev. Aytül Tamer, Esra Keloğlu İşler, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Yaz-Güz 2006, No:23, s. 27-40.

⁵⁹⁴ Törenli, **a.g.e.**, s.71.

kürenin tamamını kapsamayacağına birçok insanın ve birçok ülkenin bu ilerlemenin dışında kalacağına inanır.⁵⁹⁵

Bilgisayarlar ve TT arasındaki yakınsamanın yarattığı teknolojik ivme ya da tetikleyici güç, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin gereksinim duyduğu alanlara taşınmış, yatırımlar için çekim merkezi olma beklentisi içindeki ulus-devletler de alana dönük yatırımları özendirmeleriyle BİT ve telekomünikasyon ağları alanında yaratılan ve yaygınlaşan bir dizi ihtiyacı geliştirmekte olan ülkelere ithal etmişlerdir. Bu durum BİT'in yaygınlaşma ve gelişim hızı ile birleşince “teknoloji üreticisi” olmayan üçüncü dünya ülke ekonomilerinin ilgili sektörlerini, giderek daha pahalı yatırım ve işletme alanları haline gelen telekomünikasyon hizmetleri açısından da dışa bağımlı bir konuma getirmektedir. Telekomünikasyon, sistemsel bütünleşmenin ilk ya da öncü teknolojisi olarak bu bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretildiği ilk ortam olmuştur.⁵⁹⁶

Zaman geçtikçe firmalar, tüketiciler ve geliştirmekte olan ülkeler için yeni fırsatlar doğurmuş gibi görünen bilgi işleme teknolojilerinin bu bağlamda mevcut uçurumu daha da artırabileceği görüşü de yaygınlık kazanmıştır. Geline nokta gelişmiş ülkeler ve diğerleri arasındaki fark için OECD, “dijital uçurum” tanımlamasını kullanır. Sayısal Uçurum (Digital Divide) farklı sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin, firmaların veya ülkelerin bilgi iletişim teknolojilerine erişimde ve kullanımında yaşadığı eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır.⁵⁹⁷ Ancak kimi düşünürler, dünyanın daha keskin ve geniş alana yayılmış açlık, savaşlar, AIDS ve buna benzer sorunlar varken, sorunların çözümü olarak görülen internete ulaşmanın özendirilmesi fikrini anlamsız bulmaktadır. Bu bağlamda dijital bölünmüşlük fikri anlamsız bir mübadele alanıdır. Kimileri ise, dijital bölünmeyi hassas bir siyasi konu olarak görmekte ve bilgi işleme ve bilgiye ulaşma teknolojilerine sahip olmak ya da olmamak fikrinden daha karışık görmektedir. Ancak dijital uçurum fikrini

⁵⁹⁵ Jeffrey James, "Information Technology, Cumulative Causation and Patterns of Globalization in the Third World." **Review of International Political Economy**, 8(1), 2001, p.160.

⁵⁹⁶ Törenli, **a.g.e.**, s.100-101.

⁵⁹⁷ OECD, “Understanding Digital Divide, OECD Publications”, Paris. 2001, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/38/57/1888451.pdf> s.5 10 Eylül 2009.

savunanlar, fikrin aslında eşitsizlikler bağlamında endüstri devrimine kadar uzandığına işaret eder.⁵⁹⁸

Eleştirel yaklaşımlar temelde kapitalizmin küresel ölçekte ve BİT dolayımında yeniden yapılanmasının hem toplumların kendi içlerinde hem de toplumlar arasında eşitsiz ilişkilerin (enformasyon zenginleri/enformasyon fakirleri) daha da güçlenmesine dönük süreklilik kazanmış bir sürece işaret ettiği noktasında birleşmektedir. Enformasyon da söylendiğinin aksine artık bir mala dönüşmüştür ve diğer piyasa mallarından “şekle” özgü olanlar dışında bir farkı kalmamıştır. Dolayısıyla parası olanın enformasyona da sahip olduğu; ancak anlaşmalarla, fikri mülkiyet haklarıyla, patent yasalarıyla enformasyona sahiplik konusuna tekel konumunda olanların ya da “küresel düzeyde hakin konumda olanların” pazarlayabildiği yeni bir ortam doğmuştur. Bu ortam enformasyon toplumu dünürlerinin çizdiği uluslar arası uyum koşullarını yaratmak yerine “karşılıklı bağımlılık” ilişkisini bağımlı ülkelerin aleyhine sürekli ağırlaşan yeni gelişmelere bağlayarak yeniden yaratmaktadır.⁵⁹⁹

Öte yandan Naisbitt’e göre teknolojinin en tehlikeli vaadi toplumu daha akıllı yapacağıdır. Clinton’un 1996 tarihli bir konuşmasında her okulda her sınıfta interneti asil bir hedef olarak belirlediği konuşmasına gönderme yapan Naisbitt, bilgiye erişmenin sentez ve analizi öğretmeyeceğinin altını çizer.⁶⁰⁰

Bu bağlamda belki de dikkat çekici olan teknolojinin üzerine yüklenen misyondur. İdeolojinin etkin varlığı, toplumsal bir mücadele alanı içinde teknolojinin ele alınmasını mümkün kılmakta, teknoloji, toplumsal olanın evrimi sürecinde gelinen aşamayı göstermektedir. *Elektrik üretimi, ulaşım teknolojileri gibi karmaşık modern teknolojik sistemlerden, bisiklet, otomobil, uçak, ampul, plastik malzemeler gibi çeşit çeşit teknolojik ürünlere, demir-çelik, boya gibi sanayi sektörlerine, ‘teknik tasarım’ın doğduğu düzlem tam bir toplumsal mücadeleler envanteriydi.*⁶⁰¹ Patronlar, işçiler, mühendisler, teknisyenler, müşteriler, kullanıcılar, politikacılar, bilim adamları, hepsi bu mücadelenin bilinçli ya da bilinçsiz parçaları olarak görülür.

⁵⁹⁸ Rogerson, **op. cit.**, p.113-114.

⁵⁹⁹ Törenli, **a.g.e.**, s.68.

⁶⁰⁰ Naisbitt, **a.g.e.**, s.45.

⁶⁰¹ Baha Kuban, “Teknolojik Determinizm Ve Teknolojinin Toplumsal Denetimi”, **14-15 Nisan 1999 Uluslararası Bilim, Teknoloji Ve Toplum Sempozyumu Kitapçığı**, Ed: H. Ansal ve D. Çalışır, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1, ss.183-190, s.186.

Örneğin bant üretimiyle ifadesini bulan teknolojik tasarımın vasıfsızlaştırma, üretimin hızlandırılması ve geleneksel yönetim kontrolü gibi sınıfsal hedeflerle nasıl biçimlendiği konu ile ilgili çalışmalarda gösterilmiştir. Öte yandan sadece sınıf mücadeleleri bağlamında yaşanan tartışmalar ve çözümlere karşı öne sürülen çözümler göz önüne alındığında⁶⁰² günümüzün dünyasının artık ideoloji tarafından değil, teknoloji tarafından ikiye bölünmeye başladığı da ileri sürülebilir. Kimilerine göre bu tarihin sonu nosyonunda iddia edildiği üzere ideolojinin sonun geldi biçimde okunmamalıdır. Sonuçta viral bir kavram olarak ideolojinin toplumlar üzerindeki hegemonyası, daha nesneselleşmiştir.

Enformasyon toplumu fikri ile ilgili bir başka eleştiri ayağı ise, dolaşımda olan bilginin nitel değeridir. Anis'e göre bugünün toplumunda yaşanan bilgi patlaması bilgi işlenmesi için ileri teknoloji tarafından desteklenen ve beslenen bir nicel gösteridir. Toplam değer düzeyinde alınırsa, daha fazla enformasyon daha az bilgi demektir. Bu sistemin bilgi hazinesine yaklaşımı bilgiden yararlanabilme kolaylığı olduğu kadar bilgi işleme araçlarına dayalıdır. Bu sistem enformasyona da işlenip paketlenen ve satılabilen herhangi bir ticari mal gözüyle bakmaktadır. Diğer taraftan 1960'lı yıllardan bu yana bilgi-işleme alanında yaşanan otomatikleşme bilgisayarları bilgi kontrolü için yapılan geniş çaplı ekonomik ve siyasi savaşa dâhil ederken bu bağlamda insanlığın tek işi bilginin işlenmesi haline gelmiştir.⁶⁰³

Sadece ekonomik anlamda değil ama aynı zamanda toplumun gözetlenmesi ve denetlenmesi aşamasında da bilgi işleme teknolojilerinin rolü, oldukça değerlidir. Örneğin ABD, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada hükümetleri tarafından geliştirilen ve üye ülkelerin gizli istihbarat teşkilatları tarafından kullanılan ECHELON adlı uydu tabanlı izleme sistemi, dünya internet trafiğinin %90'ını kontrol altında tutmaktadır. Sistem sayesinde elde edilen ham veriler özel bir mekanizma sayesinde çözümlenmekte ve iletişimin içeriği de bu şekilde öğrenilmektedir. Sistemin kurulmasının temel amacı ulusal güvenliği sağlamak eksenli olmasına rağmen ticari sınırların sistemin dâhilinde olan devletler tarafından

⁶⁰² Vincent Mosco Bilgi Endüstrilerinde Emeğin Yöndeşmesi Çev. Doç. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 23, Yaz-Güz 2006, s. 63-80 .

⁶⁰³ Münevver Ahmed Anis, "Bilgi ve Kültürel Devamlılık", **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s47-60, s.51.

haksız olarak kullanıldığı ve yine diğer devletlere ait stratejik bilgilerin de elde edildiği bilinmektedir.⁶⁰⁴

Bugünün bilgi toplumlarının arka planında geniş yer tutan önemli sorunlardan birisi elektronik kültürde bilgi işleme teknolojisinin nihai denetimidir. Anis'e göre batı literatürünün ilgilendiği kadarıyla, sanattan zoolojiye kadar hemen hemen bütün akademik dallar için, ilgili literatürün seçici olduğu kadar, geriye yönelik ya da bütüncül araştırmaları için de verimli bir şekilde kullanılabilir bilgisayar verileri bulunduğunu hepimiz biliyoruz. Diğer taraftan böyle bir denetimi tekelleştirmede bilgisayarların rolü ciddi ve düşünmeye değerdir.

Aslında teknoloji toplumlarında teknolojiye olan koşulsuz güven bilgisayarların yaygınlaşması ile birlikte daha etkin bir hal almıştır. Başlangıçta insanlara analizlerinde ve kararlarında yardımcı olmaları amaçlanan bilgisayarlar, uzun bir süredir hem kullanıcılarının anlayış sınırlarını aşmış hem de onlar için artık vazgeçilmez hale gelmiştir. Toplumumuzun bilgisayarlara olan ve giderek artan bağımlılığı bu anlamda çok ciddi bir gelişmedir. Birincisi kararlar artık bilgisayarların yardımıyla hatta bazen tümüyle bilgisayarlar tarafından alınmaktadır ve artık hiç kimse bu programları açıkça anlayamamakta ve bilememektedir. *Dolayısıyla bu kararların hangi ölçütlere ve hangi kurallara göre alındığı da herkesçe meçhuldür.* İkincisi bu tür bilgisayar sistemleriyle somutlaşan kurallar sistemi, değişime karşı bağımsızlık geliştirmeye başlamaktadırlar, çünkü bir bilgisayar sisteminin iç işleyişine ilişkin ayrıntılı bir anlayış olmayınca herhangi bir önemli değişiklik bütün sistemi işlemez ve muhtemelen de onarılmaz hale getirebilir. Giderek büyümeleri ve onlara atfedilen güven bilgi tabanlarının giderek meşrulaştırılmasına neden olmaktadır.⁶⁰⁵

Anis, elektronik tabanlı bilgi kültürü içindeki bir başka soruna daha dikkat çekmektedir. Anis'e göre matbaa kültürünün bir ürünü çok miktarda üretilmiş bir

⁶⁰⁴ European Parliament Temporary Committee on the ECHELON Interception System, 2001 (Çevrimiçi) http://www.ciaonet.org/cbr/cbr00/video/cbr_ctd/cbr_ctd_22a.pdf 05 Aralık 2009.

⁶⁰⁵ Wiezenbaum, **a.g.e.**, s.236.

kitap ya da gazete bilgiyi fiziksel olarak taşıırken, sürekli depolanan, değıştirilen, gözden geçirilen, iletişim terminallerinde kullanılan, yenilenen, silinen bilgisayar kaynaklı bilgi ile karşılaştırıldığında daha fazla yaşama şanına sahiptir. Elektronik kültürün ekonomisine bakıldığında arz-talep kanununun bilgisayara dayalı bilginin yaşama değerini tehlikeye sokabileceğı düşünülebilir. Anis bu bilginin tüketim değer çerçevesinde ciddi bir şekilde tehlike altında kalan, belki de geriye dönük bir bilgi olabileceğini bildirir.⁶⁰⁶

Bilgi toplumu fikri karşısında şüpheler bilgiyi kimin ve niçin idare ettiğı ile bilginin doğruluğı üzerinde yoğunlaşır. Birçokları gibi Anis de enformasyon patlamasının batı kültürünün bir yansıması olduğunu ileri sürmektedir. Elektronik kültürün yaratılmasında özgür iradenin rol oynadığını savunanlara karşı Anis, en önde bilgiyi kontrol edenlerin etkilerinin önemine dikkat çekmektedir.⁶⁰⁷ Bilgi işleme ve iletişim teknolojilerinin mimarisi teknoloji geliştiriciler ve bu teknolojileri üreten devletlerin politikaları doğrultusunda şekillenmektedir. Bir başka deyişle teknoloji üreten ülkelerin özel ve kamusal güçleri bu alanın sınırlarını ve kurallarını koymaktadır. Bu kurallar, diğer devletler ve kullanıcılar tarafından istemsiz bir biçimde de olsa kabul edilmekte, bu temel kuralların çizdiği çerçeve içerisinde hareket serbestisi kullanıcılara tanınmaktadır. Kurgulanan mimari üzerine inşa edilen uygulamalar, mimari tarafından izin verildiğı ölçüde başarılı olmakta veya uygulanma kabiliyeti bulmaktadır. Bu nedenle enformasyon teknolojisinin temel mimarisini şekillendirenlerin bu alanın düzenlenmesinde en büyük baskın güç olduğunu söylemek doğru olur.

Artık, enformasyon çağı olarak adlandırılan bu zamanlarda, insanların kültürlerinin ve mekânların uzamına akışlar uzamı hâkimdir.

Zamanın teknoloji tarafından ortadan kaldırılması yönündeki toplumsal eğilim olarak zamansız zaman, sanayi çağının saat zamanı mantığını aşıyor. Seçilmiş, uzak yerellikler arasındaki mübadele akışlarında sermaye dolaşıyor, iktidar hükmediyor ve elektronik iletişim bağlantı kuruyor;

⁶⁰⁶ Anis, **a.g.e.**, s.56-57.

⁶⁰⁷ **A.e.**, s.58.

bu arada parçalanmış deneyim mekânlarla sınırlı kalıyor. Teknoloji, zamanı birkaç rastgele ana sıkıştırıyor, böylece toplumun zaman akışını bozuyor, tarihin tarih olma niteliğini değiştiriyor. İktidarı akışlar uzamına atarak, sermayenin zamandan kaçmasına izin vererek, tarihi ebedi olanın kültüründe eriterek, ağ toplumu, toplumsal ilişkileri bedensizleştiriyor ve gerçek sanallık kültürünü başlatıyor.⁶⁰⁸

Telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, McLuhan'ın "küresel köy" düşünüşüne eskiye oranla çok daha olası kılmaktadır, fakat günümüz gerçekleri bu düşüneye tam anlamıyla uymamaktadır. Teknolojiler yakınsamakta, alana yeni oyuncular girmektedir. Telekomünikasyon alanında yaşanan bu gelişmeler "küresel enformasyon toplumunda yaşadığımız" öngörüsüne farklı bir içerik kazandırmıştır. Dolayısıyla küresel köy düşüncesi yerine herkesin katıldığı ve paylaştığı bir küresel enformasyon toplumunun doğmakta olmasına karşın bu durumun aynı zamanda enformasyon yoksulları ve enformasyon zenginleri diye bölmekte olduğudur.⁶⁰⁹

⁶⁰⁸Castells, **a.g.e.**, s. 503.

⁶⁰⁹Törenli, **a.g.e.**, s. 152.

2. TEKNOLOJİ, İLETİŞİM VE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

2.1. Kitle İletişimi Ve Teknoloji

Kitle iletişimine, çizgisel bir modelden yaklaşan McQuail ve Windahl, kitle iletişiminde “gönderen” in daima örgütlenmiş bir grubun parçası, çoğu kez de iletişimden başka işlevleri olan bir kurumun üyesi olduğunu ileri sürerler. Bu sava göre, alıcı konumundaki birey, gönderici örgüt tarafından bazı genel özellikleri olan bir grup veya kolektifiğe dâhil edilmiştir. Diğer yandan McQuail ve Windahl, iletişim kanalının artık sosyal ilişki, ifade aracı veya duyu organlarından meydana gelmediğini, büyük ölçüdeki teknolojiye dayanan dağıtım aygıt ve sistemlerini içerdiğini ifade etmektedirler. Kitle iletişiminde gönderi, geleneksel iletişim sürecinden farklı olarak biricikliğini yitirmiş ve karmaşık, kitlesel olarak üretilen sonsuza dek tekrarlanabilecek sembolik bir yapıya dönüşmüştür.⁶¹⁰

Kitle iletişimi, bilinen geleneksel iletişim metotlarından farklı olarak iletişim sürecinin gelişmiş teknolojiler ile aracılılandırılmasına dayanmaktadır. Kavrama bu açıdan yaklaşan Janowitz, kitle iletişiminin uzmanlaşmış gruplar tarafından geniş, heterojen ve farklılaşmış izleyicilere sembolik içerik yaymak üzere teknolojik aygıtları (basın, radyo, film vs) hizmete soktuğu kurum ve teknikler olarak görür.⁶¹¹ Mesajların aynı anda birbirinden uzak mesafelerde bulunan çok sayıdaki alıcıya iletilmesi, kitlesellik kavramını karşılamaktadır. Öte yandan kitle iletişiminin bu niteliği, yalnızca modern araçlarla yapılmasıyla ilgili değil, erişim alanının ve hedef kitesinin geniş olmasıyla da alakalı görülür. İletişim süreçleri bir çekim alanı içinde oluşmaz, bu süreçler daha çok bilgiyi formüle etmek, değiş tokuş etmek, yorumlamak ve gerekli bağlantıları kurmak için bireylerin veya kurumların oluşturduğu araçlar ve geniş bir şebeke tarafından desteklenirler. Günümüzde bu şebekeler teknolojiyle şekillenmektedir, bilgisayarlar en önemli iletişim

⁶¹⁰ Dennis Mcquail Ve Steven Windahl, **Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri**, Çev. Konca Yumlu, Ankara, İmge Kitabevi, 2005 s.19.

⁶¹¹ A.e.

araçlarımızdan biri haline gelmektedir; aslında teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen görüşlerin varlığı çok da yeni değildir. Kitle iletişimi konusunda düşünme, teknolojiyle aracılanmış her insan etkiliğinde olduğu gibi o etkinliğin başladığı andan itibaren olmuştur.⁶¹²

Bir başka yaklaşıma göre kitle iletişim araçlarının temelini askeri ve ticari ihtiyaçlardan kaynaklanan iletişim eksikliği oluşturmaktadır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde karmaşık değişim yapısı, sosyal ve politik ilişkiler, ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler kitle iletişim araçlarında çeşitliliğin oluşmasına ve güçlü iletişim ağlarının kurulmasına uygun zemini hazırlamıştır.⁶¹³ Ancak değişim, kendi içindeki dinamikleri sürekli yenilemektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Fordist Üretim biçiminin karakteristik özelliği olan aynı tip ve modeli mümkün olduğunca uzun bir süre hiç değiştirmeden büyük ölçeklerde üretme biçiminde özetlenebilecek olan kitlesel üretim normundan köklü bir kopuş söz konusudur. Artık üretilen ürünün tip, model ve üretim miktarlarını değiştirebilme konusunda muazzam bir esneklik bulunmaktadır.⁶¹⁴ Üretim biçimlerindeki bu yeni algılamanın, sermaye birikim sürecinde değişimlere; bu değişimlerin de nihayetinde ulus devlet sistemlerine etkileri olduğu bilinmektedir. Araştırmacılar, klasik kapitalist üretim sistemlerinin yerini, deregüler mantıktaki neo-liberal yapılara bıraktığı üzerinde birleşmektedir. Artık dünya sanayi toplumlarından bilgi işleyen toplumlara dönüşmüştür ve bu dönüşümde kitle iletişim araçlarının önemi yadsınamaz şekilde öne çıkmıştır.

Kuşkusuz kitle iletişim araçlarının üstlendiği bu önemli rolün kökenleri, teknoloji-iletişim arasındaki ilişkide yatmaktadır. Kitle iletişim araçları, yeni teknik ve buluşlar ile geliştikçe toplumsal yapıda da değişime dönük etkiler yaratmaktadır. Innis'e göre insan kendi teknolojisi ile birlikte vardır; toplumsal biçimlerdeki ve kültürlerdeki değişiklikler iletişim teknolojisindeki değişimlerin bir fonksiyonudur.

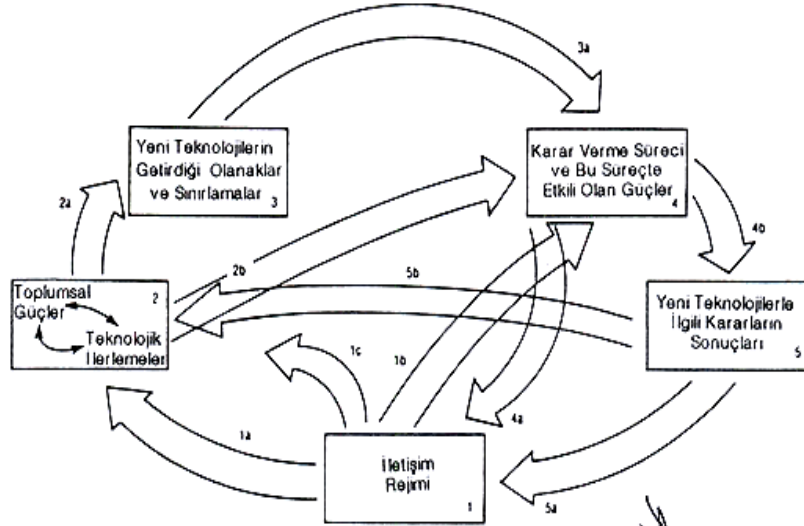
⁶¹² Alemdar ve Erdoğan, **a.g.e.**, s. 41.

⁶¹³ Raymond Williams, Teknoloji ve Toplum, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:15, Mayıs-Haziran 2001,s. 221-233.

⁶¹⁴ Aykut Göker "Bilim ve Teknoloji Politikalarına Giriş İçin Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi" 2001 (Çevrimiçi) <http://www.inovasyon.org/pdf/AYK.Mulkiye.Der.Ag.01.pdf>, s.5-6 11 Haziran 2009.

Teknolojik araçların çoğu insanın fiziksel yeteneklerini geliştirmek çabası içindir; iletişim teknolojisi düşüncenin, bilincin, insanın ender kavramsal yeteneklerinin uzantısıdır; dolayısıyla geniş anlamda simgesel temsil biçimlerini içeren iletişim araçları gerçekte düşüncenin, beynin uzantısıdır.⁶¹⁵

İletişim ve toplumun etkileşim süreci içinde yeni teknolojilerin iletişimle toplum arasındaki ilişkileri etkileme biçimi, iletişim rejimine, teknolojik ilerlemeler ile toplumsal güçler arasındaki karşılıklı etkileşime, yeni teknolojilerin getirdiği olanaklar ve sınırlamalar, yeni teknolojilerle ilgili kararların sonuçlarına bağlanır. Böyle bir modelleme çerçevesinden yaklaşıldığında iletişim rejimi ana belirleyen olarak görülse de kapalı bir süreç olmadığından hem bu süreç içinde verilen kararlardan hem de yeni iletişim teknolojileri ile ilgili alınan kararlardan etkilenir. Diğer yandan iletişim tüm toplumsal etkinlikler için gerekli bir etmen olduğundan iletişim rejiminin işleyiş biçimi, toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel etkinliklerin yanında karar verme sürecinde etkili olan güçlerin değerlerini ve durumlarını da etkilemektedir. Bunun yanında karşılıklı etkileşim içinde iletişim rejimi teknolojik gelişmenin yönünü ve düzeyini de etkiler.

Şekil 2: İletişim Ve Toplum Karşılıklı Etkileşim Modeli⁶¹⁶

⁶¹⁵ Alemdar ve Erdoğan, a.g.e., s.166.

⁶¹⁶ Mehmet Özçağlayan, **Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim**, İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1998.

Sonuç olarak okuyucusu, izleyicisi ya da dinleyicisi net olarak tanımlanmayan bu iletişim sürecinde, iletilerin heterojen, birbirinden bağımsız ama iletinin amacı ile örtüşen ilişkilere sahip sayısı belli olmayan gruplara aktarılması hedeflenmektedir. İzler kitlesi görece geniş olarak tahayyül edilen kitle iletişimi kamusal yani içeriği herkes tarafından paylaşılmaya müsaittir. Kitle iletişim araçları sayesinde kaynaktan ve birbirinden uzakta olan çok sayıda insan ile aynı anda iletişim kurulabilmektedir. Öte yandan ulaşılabilirliğindeki parasal ve fiziksel kolaylıklar tercih edilme oranını yükseltmektedir. Böyle bir yaklaşımın karşısında iletişimin tek yönlülüğüne dikkat çeke Erdoğan, kitleyi emeği dışında üretim araçlarından yoksun çalışan sınıfların oluşturduğu aile birimleri toplamı olarak algılamakta, kitle iletişiminin yönetici sınıfların, egemen güçlerin kitleler ile tek yönlü olarak yukarıdan aşağıya kitleye doğru yapılan iletişim biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Egemen görüşün ileri sürdüğü gibi kitle iletişim belli olmayan geniş bir grupla iletişim anlamına gelmemektedir.⁶¹⁷

2.1.1. İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Değişim

İnsanlık, bin yıllara yayılan evrimi süresince çeşitli iletişim biçimlerini kullanmıştır. Ses, işaret, resim ya da yazı; insan -evrim sürecinde- ihtiyaç duydukça yeni iletişim biçimleri geliştirmiş ve bu iletişim biçimleri evrim sürecinin şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. Örneğin yazı geleneksel toplumlarda iktidarın kendini meşrulaştırma sürecinde önemli bir araç olarak görülür. Matbaa, dar bir çerçevede içinde kontrol altında tutulan düşüncenin geniş halk yığınlarına inmesine olanak vermiştir. Elektronik iletişimin öncüleri radyo ve televizyon, bireyin kontrol altında tutulup yönlendirilmesinin uygulama alanı olarak eleştirilir.

Artık hipermetinler ile birbirine bağlanan bilgilerin yüksek hızlı veri ağlarında durmaksızın hareket ettiği ve istemcilerin sayısız talebine cevap verdiği bir çağdayız. Zaman ve mekânın sınırlarını aşmış bilgi akışı, bilgi bankaları, doğrudan yayın uyduları, fiber optik kablolar, yüksek hızlı veri iletimini sağlayabilen noktadan

⁶¹⁷ İrfan Erdoğan, **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.242.

noktaya kablosuz iletişim protokolleri ve sayılması burada mümkün olmayan birçok yol, yöntem ile bunların kişinin kontrolüne verilmesini sağlayan çeşit çeşit ara yüz ve araçlar sayesinde paylaşılmakta, iletişim süreci giderek araçsallaşmaktadır.

Bu araçsallaşma, sesin söze dönüştüğü zamandan başlasa da, tekniğin teknolojiye dönüştüğü karmaşık yapılanmalı gelişmiş toplumlarda bugünün penceresinden bakıldığında çok farklı bir hal almıştır. Etkisi Sanayi Devrimi sırasında hissedilen ancak önemi özellikle Dünya Savaşları sırasında politik arenanın amaçları doğrultusunda kullanıldığında çok daha fazla anlaşılan kitle iletişim araçları, iletişimdeki araçsallaşmanın ve iletişim sürecindeki çeşitlenmenin geldiği aşamayı işaret etmektedir. Kitle iletişimi, yüz yüze olmayı gerektirmeden iletişim kurmayı sağlayan ve bunu sadece iki veya daha fazla kişi arasında yapmayı değil kitleler düzeyinde gerçekleştirmeyi sağlayan iletişim biçimi olarak ve bu süreci sağlayan araçlar ise kitle iletişim araçları olarak adlandırılır.⁶¹⁸ Kitle iletişim sürecinin tek yönlü bir süreç olduğu ve bu sürecin kaynaktan alıcıya doğru işlediği fikri ise kavramı tanımlama çabalarında dikkat çekilen en önemli özelliktir.⁶¹⁹

2.1.1.1. Bir Teknik Olarak Dil ve Sözlü Kültür

Topluluk halinde yaşamaktan toplumsal yaşamaya doğru gelişen seyrinde insan iletişim becerileri ve teknikleri sayesinde diğer canlılardan farklı bir yaşam biçimi kurgulayabilmiştir. Bir toplumun yaşam biçiminin kodlarını içeren kültür, insanı nasıl ünik bir varlık haline getirdiyse bunda yaşanmışlıkların biriktirilerek kültürel öğeler haline getirilişi ve nesillere aktarılmasında en aktif rolü üstlenen dil de insanın ünik bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın iletişim ihtiyaçları çerçevesinde geliştirdiği bir teknik olarak dil aracı, kültürün taşıyıcısı olarak toplumsal belleğin oluşmasının en önemli öğesidir.

Bazı araştırmalara göre dil, yapısı gereği toplumsal yaşantının en dolaysız ve en kapsamlı anlatımı olarak tahayyül edilir. Toplum, kültür mirasını aktarırken

⁶¹⁸ Nurçay Türkoğlu, **Kitle İletişimi ve Kültür**, İstanbul, Naos Yayıncılık, 2003, s.35.

⁶¹⁹ Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, s.177-178.

öncelikle doğal kaynakları ve maddi araçlarını iletir, ikinci olarak da standartlaşmış davranış biçimlerini iletir. Ancak, insan kültürünün en önemli unsurları, sözcükler aracılığıyla aktarılır ve bu unsurlar sadece görenekleri değil, aynı zamanda uzam ve zaman fikirlerini, hedefleri, tutkuları yani, özgül anlam ve tutumlar alanının tümünü içerir.⁶²⁰ Bu bağlamda dil toplumu çevreleyen ve “ben”i öncelleyen bir gelenek özelliği kazanır.

Arkaik toplumlarda ya da uygar olmayan toplumlarda iletişim sözlüdür. Her şey hafızaya alınmalıdır ve sözlü olarak aktarılmalıdır. İlahi, şiir ve şarkılar insanların uzun destanları ve aile tarihçelerini hatırlamasında yardımcı olmuştur. Şair ya da şarkıcının konuşmaları yerel topluluk tarafından sarılır. Yazı ile bunlara gerek kalmamıştır. Yazı görseldir. Okumak ise kişiseldir ezberden okumak gibi değildir. Yazmak, yazarın kişisel varlığını yazmak işinden ayırır. Aynı zamanda yazan ve okuyan da ayrılır ve sözlü iletişimdeki hikâye anlatıcıları ve kitlesel dinleyicilere benzemez.⁶²¹ Bununla birlikte eski toplumlarda dilin yalnız düşüncüyü ifade eden bir işaret değil, bir tür eylem olduğu bildirilmiştir.⁶²² Bu bağlamda sözlü kültürde iletişim öncelikle birine bilgi aktarımı olarak tasarlanır.

Sözlü kültür üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir isim olan Ong, sözlü kültürün düşünme ve anlatım biçimlerine ilişkin teknikleri, tekrar, kalıplaştırma, kapalılık, katılım olarak gruplandırır. Kayıt altına alınması mümkün olmayan anlatıların kaybolmaması için tekrar en önemli tekniktir. Öte yandan bu teknik bellek üzerinde olduğundan ritim, atasözleri, deyimler, deyişler gibi belleği güçlendiren kalıplar oluşturulur. Ong’a göre sözlü kültür yazı gibi bellek araçlarına sahip olmasa da ezbere yardımcı olacak müzik, ritim ve bedensel hareketler gibi belleğe yardımcı olacak farklı araçlara sahiptir.⁶²³ Çözümleme ve eleştiri tekniklerine kapalı olan bu aktarımlar konuşmayla pratiğe döküldüğünden yalnızca insani etkileşimin bir biçimi

⁶²⁰ Jack Goody, Ve I. Watt (2005). “Okuryazarlığın Sonuçları”, **Kitle İletişim Kuramları**, Der. Erol Mutlu, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s.124-125.

⁶²¹ Val Dusek, **op. cit.**, p.97.

⁶²² Stanley Jeyaraja Tambiah, **Büyü, Bilim, Din Ve Akılcılığın Kapsamı**, Çev: Ufuk Can Akın, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2002, s.111.

⁶²³ Walter J Ong, **Sözlü Ve Yazılı Kültür, Sözüñ Teknolojileşmesi**, Çev: Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.81.

olarak değil kendisi olarak görülmelidir. Düşünme ve anlatım biçimleri duygudaşlık ve katılıma dayalıdır. Anlatılar bağlamları içinde anlam kazanır.⁶²⁴

Sözlü kültürdeki bu duygudaşlık durumunu Sanders, masalcı ile kabile ya da topluluk ilişkisinde betimlemektedir.⁶²⁵ O'na göre masalcı, öykülerin bütün sistem boyunca dolaşmasını sağlar. Öyküler, insanlara kim olduklarını, inandıkları şeyleri hatırlatır ve topluluk üyelerini birbirine bağlar. Masalcının öykülerinde tarih, gerçek, zaman, felsefe, ahlak, sevgi ve insana ve topluma ait diğer her şeyi bulmak mümkündür. Bu bağlamda da Benjamin, sözlü kültürdeki anlatı olayını “bilgelik” ile ilişkilendirir. Gerçek yaşam dokusu içinde yedirilmiş nasihatler bilgeliğe dönüşür. Bir anlamda sözlü kültürlerin hikâye anlatıcısı modern yazılı kültürlerin yitirdikleri bir kavram olan bilge insan konumundadır.⁶²⁶

Masalcının kaynağı, ya geçmiş ya da uzak yerlerin bilgisidir. Topluluk ile iletişimi sırasında anlattıklarının doğrulatlma ihtiyacı duyulmaz. İletişim mitlerle, efsanelerle ve destansı bir anlatımla gerçekleşir. Eilade'a göre ritüel ve kaynaşma biçiminde gerçekleşen bu iletişim ortamında dünya dil olarak belirmekte ve insanı yaşanan zamandan başka bir zamana insanın doğa ile uyum içerisinde olduğu özgür bir zamana götürmektedir.

“Ritüel yardımıyla kronolojik olan zaman ortadan kaldırılır, mitin kutsal zaman'ı yakalanır, Tanrıların başlangıç zamanında gerçekleştirdikleri başarılarla utsal zamana gelinir. Zamanın tersine çevrilmeliğine karşı başkaldırı, insana gerçekliği oluşturmada yardımcı olur, öte yandan onu ölmüş olan zamanın ağırlığından kurtarır, geçmişini yıkabileceğine, yaşamına yeniden başlayabileceğine ve kendi dünyasını yeniden yaratabileceğine inanır.”⁶²⁷

Sonuç olarak ilk Çağ toplumları, sözlü iletişimin yarattığı, bir sözlü kültür dünyasıdır. *Sözlü iletişimin/kültürün egemen olduğu dönemlerde, kişisel ve yerel*

⁶²⁴ A.e., s.53.

⁶²⁵ Sanders, a.g.e., s.14.

⁶²⁶ Walter Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, Çev.Nurdan Gülbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s.94

⁶²⁷ Eliade Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rıfat, İstanbul, Om Yayın Evi, 2001, s.134.

özellikler ve kimlikler daha bir baskındı ve iletişim, anında, birebir ve yüz yüze ilişki ile gerçekleştirilebiliyordu”. ⁶²⁸

2.1.1.2. Bir Teknik Olarak Yazı ve Toplumsal Yaşam

Ancak tekniğin en belirgin özelliği toplumsalın ihtiyaçları çerçevesinde belirir. Kişiler arası iletişim bağlamında haber verme ve bilgilendirme amacıyla gelişen sözlü kültür, toplumsal yaşamın tüm ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu nedenle ortaya yazı tekniği çıkar. Aslında yazı tekniği Mezopotamya’da ilk tarım toplumlarının ihtiyaçları çerçevesinde belirmiş gibi görünür. İlk yazılı göstergeler ziraat hesaplarından oluşmaktadır. Uruk tabletleri tahıl çuvalları ve büyükbaş hayvan listelerinden oluşup tapınağın bir çeşit muhasebesini sunmaktadır.⁶²⁹ Uzmanlara göre daha çok belleğe yardımcı olmak üzere kullanılan bu yazının ilk kayıtları basitleştirilmiş resimlerdir. Uruk kentinin tapınağının bulunduğu yerde keşfedilen ilk kil tabletlerin üzerindeki yazılar bu şekilde açıklanır.⁶³⁰

Bunların her biri bir nesneye ya da varlığa karşılık gelen resim yazılar olarak planlanmıştır. Daha sonrasında ise Sümerlerin çivi yazısı geliştirilmiştir. Çivi yazısı ile birlikte muhasebe kayıtlarından konuşulan dile gönderme yapan bir yazı tekniği hüküm sürmeye başlar. Aslında insanın, sözlü bir kültürden, yazılı bir iletişim tarzına geçişi, enformasyon araçlarının uzun ve yavaş evriminde ilk büyük adım olarak görülür. Sümerlerin çivi yazısı, Babilliler tarafından heceli yazmada devamlı metinler üretmek için sadeleştirilmiştir. Hiyeroglif sistemini zaten geliştirmiş olan Mısırlılar kendi hece işaretlerinin yanında el yazısını da kullanmıştır. Yazılı iletişim için ilk basit alfabe tahminen, bir ses için yalnızca bir işaret kullanımının hece yazısı sisteminin yerini almasıyla geliştirilmiştir. Paleografik ve arkeolojik bulgulara göre, MÖ. 2500–1500 yıllarında Filistinliler, daha sonraları Fenikeliler, dünyaya yayılan düzgün çizgisel yazıyı kullanarak çok önemli bir rol oynamışlardır. Alfabenin

⁶²⁸ Yusuf Kaplan, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Kayseri, Rey Yayınları, 1991,s3.

⁶²⁹ Jean Georges,**Yazı İnsanlığın Belleği**, Çev. Nami Başer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.12-13.

⁶³⁰ Alberto Manguel, **Okumanın Tarihi**, Çev: Füsun Elioğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.212.

gelişiminin bu özet tarihçesi göstermektedir ki, yazılı iletişim türünün benimsenmesinden ve son şeklini bulmasından sonra bile insanlık yazılabilecek bilgiyi üretmede oldukça yavaştır. Denebilir ki, yazılı bilginin evrimi, yazı teknolojisi ve araçlarının kullanılabilirliğine olduğu kadar toplumsal evrime de bağlı olmuştur.⁶³¹ Artık yalnızca muhasebe kayıtları değil, hukuk yasaları ve söylemlerin de kaydı tutulmaya başlanmıştır.⁶³²

Modern dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure, dilin temel konusunu sözlü dilin oluşturduğunu belirtir. O'na göre dil ve yazı birbirinden ayrı iki göstergeler sistemidir. Yazının tek varlık nedeni dili göstermektir. Dilbilimin konusunu, yazıdaki sözcüklerle konuşmadaki sözcüğün birleşimi oluşturmaz. *Ne var ki yazılı sözcük, görüntüsü olduğu sesli sözcükle öylesine kaynaşır ki sonunda başköşeye kuruluverir. Böylece sesli göstergenin görüntüsüne kendisinden daha çok önem verilir. Sanki birini tanımak için onun yüzüne bakmaktansa resmine bakmak daha geçerli bir yolmuş gibi.*⁶³³

Ong'a göre bu durum yazı tekniğinin kapsayıcılığından kaynaklanır. Birçoklarının iddiasının aksine yazı konuşmaya sadece bir ek değildir. Konuşmayı sözlü - işitsel duyudan çıkarıp yeni bir duyu dünyasına, görme duyusuna bağladığı için hem konuşmayı hem de düşünme biçimini dönüştürür. *Çomaklara çentik atmak ve belleğe yardımcı diğer yöntemler sonuçta yazıya varmışlardır, ancak hiçbiri insan yaşantısını yazı gibi değiştirip kurmamıştır.*⁶³⁴ Öte yandan yazı bir söz teknolojisi olarak görülür ve sözü mekân ile ilişkilendirerek ona yeni olanaklar sunduğu düşünülür. Bu bağlamda seslendirilen söz halen yerini korumaktadır. Bir yazılı metnin meramını anlatabilmesi için bir şekilde seslendirilmesi gerekir.⁶³⁵ Bu durumda yazı en önemli kayıt ve bellek aracı olarak karşımıza çıkar.

⁶³¹ Anis, **a.g.e.**, s.47.

⁶³² Georges, **a.g.e.**, s.18-21.

⁶³³ Ferdinand De Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998, s.45.

⁶³⁴ Ong, **a.g.e.**, s.104.

⁶³⁵ Zeynel Kıran, **Dilbilim Akımları**, Ankara, Onur Yayınları, 1996, s.129.

Ancak yazının bağlayıcılığı bir anlama sözlü kültürü etkiler. Yazı, eleştiri potansiyelini arttırır çünkü söylemi farklı bir yoldan göz önüne serer. Bununla birlikte, yüz yüze iletişimin doğasını aşarak bilginin depolanma sistemini değiştirdiğinden, birikimsel bilgi potansiyelini özellikle de soyut türde bilgiyi artırır. Bu şekilde düşüncenin çok daha geniş bir kapsamı okuyan halka ulaştırılabilir. *Artık bilginin saklanması diye bir sorun, insanlığın entelektüel hayatına hâkim değildir; insan akli, artık konuşmanın dinamiğine katılmanın getirdiği kısıtlamalar yerine durağan 'metni' çalışmakta özgürdür.*⁶³⁶ Yazı tekniği, insanlığın iletişimine çok daha geniş bir zaman aralığından bakmasına sağlayarak, bir yandan eleştiri ve yorumu bir yandan da sürecin doğruluğunu teşvik eder. Yazının kullanılması arttıkça insan düşüncesi de gittikçe rasyonelleşmiştir. Şuurun kendisi de yazı kültürünün 5000 yılı içinde değişmiştir. Felsefe bugün, şuurun yapısının pek uzun zamanlar içinde değişebileceği düşüncesindedir. Şuurun yalnız içindekiler değişmezler, bu tabii bir şeydir, şuurun yapısı da değişir.⁶³⁷

Ellul ise, sözlerin ve ifadelerin sembollere indirgenerek deşifre edilmesinin, canlılığını ve aracısızlığını kaybetmiş bulunan bir mesajı yeniden inşa etmek olduğunu düşünür. O'na göre söz artık bir sürecin, kesinliği giderek artan bir yöntemle birlikte metinden bilgiye, bilgiden metne gidip gelen bir sürecin ürününe dönüşür.⁶³⁸ Dil, böylece kaydedilmiş olana indirgenir. Sözlü kültürdeki gibi çok merkezli, akış halinde ve mitolojik olma özelliklerini büyük ölçüde yitirir.

Öte yandan kimilerine göre teknik olarak yazı iletişim etkinliklerini temelden değiştirir. Auge ve Colleyn'e göre dünya üzerindeki ilişkilerde radikal değişikliklere yol açan yazı ve matbaa batıda keşfedilmese bile Avrupa'nın benimsediği ve geliştirdiği şekliyle sanayi devrimine varan bir etkileşim silsilesine neden olmuştur.⁶³⁹ Bu devrimlerin tüm özelliklerini, bilişsel süreçleri, eğitimi, sosyal denetimi, teknolojik gelişmeleri, arşivleri, kültürel birikimi henüz tam olarak

⁶³⁶ Goody, **a.g.e.**, s.48-49.

⁶³⁷ Gehlen, **a.g.e.**, s.54.

⁶³⁸ Jacques Ellul, **Sözün Düşüşü**, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2004, s.75-76.

⁶³⁹ Marc Auge, Jean-Paul Colleyn, **Antropoloji**, Çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s.108.

kavrayamamış olsak da, özellikle yazının iktidarla kurduğu ittifakın, yazılı kültürün toplumsal ve düşünsel yapılara etkilerine ilginç bir açılım sunduğu söylenebilir. Öte yandan sözlü kültürden yazılı kültüre sıçramak; okuryazarlığın yaygınlaşması, bilginin otoritelerden ve küçük bir imtiyazlı sınıfın kontrolünden bağımsızlaşmış olması gibi gelişmelerin yanı sıra; bilgi ile kurulan ilişkinin arka planında dünyaya bakışın da değişmesiyle ilişkilidir.

Yazının Sümer toplumundaki yöneticilerin gereksinimlerinden doğmuş olması tarihçilerce yazının kökenine ilişkin makul bir açıklama olarak sunulmaktadır. Geniş kapsamlı bayındırlık programlarının yönetimi büyük miktarda bilginin de kayıt edilip aktarılmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü vergilendirme ve muhasebe kayıtları yazıyı bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Bu çabaların sonucunda, yeni bir bilgi - işlem sistemi yani, yazı gelişmiştir.⁶⁴⁰ Yazı bu anlamda kamu yönetiminin ilk ve güçlü biçimleriyle bürokratik yapılarının sergilendiği imparatorluklarda kayıt altına alma, bürokratik kuralları bir sonraki döneme aktarma, insan belleğinin kısıtlarını aşma, zamanın ve mekânın kontrolünü ele geçirme, ekonomik-siyasal denetimi etkinleştirme gibi amaçlarla kullanılmıştır. *Romalılara özgü kalın ve büyük harflerin imparatorluğun gücünün fethedilen ülkelerde ilan edilmesi amacıyla bu ülkelerin hemen her yerine dikilen anıtlarda sıklıkla kullanılması örneğinde olduğu gibi iktidarın somutlaştırılma aracı olarak da kullanılmıştır.*⁶⁴¹

Sümerler, Mısırlar, Hititler ve Çinliler gibi tarihin eski ve güçlü uygarlıklarında yazı tekniği ve beraberinde getirdiği okuryazarlık, bu uygarlıkların kendi dönemlerinde yönetim ve teknolojik anlamda daha gelişmiş medeniyetler olmasına yol açmıştır. Ancak tekniğin uygulanabilirliği çerçevesindeki sorunlar yazının toplumun geniş kesimine yayılmasına engel olurken aynı şekilde dinsel, yönetsel ve tecimsel uzmanlardan oluşan bir okuryazar zümrenin de oluşmasına dolayısıyla da bir yönetici seçkinler sınıfının oluşmasına neden olmuştur.⁶⁴² Örneğin Innis,

⁶⁴⁰ Leonard M Dudley, **Kalem Ve Kılıç**, Çev. Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2001, s.41-43.

⁶⁴¹ Nurcan Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s.29.

⁶⁴² Dudley, **a.g.e.**, s.44.

papirüsü büyük ölçüde din adamlarına ve onların iktidarına endekslerken, papirüsü kullanma becerisi din adamlarını siyasal anlamda toprağın ve toplumsal yaşamın yönetiminde etkin kılmıştır.⁶⁴³

Ancak modern toplumlarımızda durum aksi yönde sonuçlar doğurur. Alfabe, matbaa ve eğitimin yaygınlaşması, okuryazar kültürünü, daha önce kimsenin erişemediği ölçüde herkes için ulaşılabilir kılmıştır.⁶⁴⁴

2.1.1.3. Bir Teknik Olarak Matbaa ve Makineleşen İletişim

Jean, başlangıcında matbaanın, bugün olduğu gibi köklü bir devrim olarak değil, el yazısının bir uzantısı olarak görüldüğünü belirtmektedir.⁶⁴⁵ Matbaacının ilk kaygısı yazıcı ile rekabet edebilmektir. Süreç içerisinde matbaanın kaydettiği olağanüstü gelişme, Avrupa’da ve dünyada kitapların 18. yüzyılla birlikte de gazetelerin çoğalmasına ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Gutenberg’in girişiminden çok önce de kitaplar çoğaltılıyordu: Manastırlar kopyacılarla doluydu. Ancak el yazıyla kopyalamak çok büyük emek ve zaman isteyen bir işti.⁶⁴⁶ Oysa matbaa ile birlikte çoğaltımda enerji, zaman ve sayı el yazısıyla kıyaslanamayacak oranlarda gelişme gösterdi. 14. yy. ikinci yarısında Almanya’da faaliyete geçen matbaa yeni olduğu dönemde, el yazması kültürünün eski dünyasının karşısına bir meydan okuma olarak dikildi.⁶⁴⁷ Matbaanın icadıyla birlikte kitap modern tarzda kitlesel ölçekte üretilen ilk sanayi ürünü olmuştur. Basılabilen ve geniş çapta dağıtılabilen her metin okuma - yazma çarkının daha hızlı dönmesini sağlamıştır. Bu durumun ifadenin

⁶⁴³ Harold Innis, **İmparatorluk ve İletişim Araçları**, Çev. Nurcan Törenli, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2006, s. 15.

⁶⁴⁴ Goody ve Watt, **a.g.e.**, 157.

⁶⁴⁵ Georges, **a.g.e.**, s.112.

⁶⁴⁶ Manguel, **a.g.e.**, s.69.

⁶⁴⁷ Marshall McLuhan, **Gutenberg Galaksisi**, Çev. Gül Güven, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.201.

demokratikleşme süreci kadar, demokrasinin ifade bulma sürecini hızlandırdığı ileri sürülmektedir.⁶⁴⁸

Aslında matbaa Avrupa’da 1400’lü yılların ortalarında icat edilmeden çok önce uzak doğuda kullanılmaktadır. Ancak Avrupa’da yarattığı gibi kültürel ve teknolojik bir etki yaratmamıştır. Bununla birlikte basılı kitapların teknik bilgiyi yaymak için kullanılması teknolojinin gelişmesi için çok önemlidir. 16. yüzyıl boyunca makine ve teknolojik proseslerin diyagram, farklı çeşitte ilüstrasyonlar ve çizimler eşliğinde aktarıldığı yeni bir kitap türü ortaya çıkmıştır. Bu mühendis ve teknoloji ile ilgilenen diğerlerinin paylaşabileceği bilginin birikmesi ve yayılmasına olanak sağlamıştır. Aynı zamanda bilginin basılı hale gelmesi ve yaygınlaşması coğrafi ve doğa hakkındaki bilginin korunması ve yaygınlaşmasına dolayısıyla da bilginin sistematik bir yapıda araştırılması için metotların geliştiği bir bilgi devrimine de sebep olmuştur.⁶⁴⁹

Bu yeni aracın önemi, bilgiyi daha geniş kitlelere yaymakla ve görece özel, hatta gizli bilgileri kamusal alana açmakla sınırlı kalmamıştır. Basım, Burke’nin altını çizdiği gibi, farklı bilgiler arasındaki etkileşimi de kolaylaştırmıştır. Başka başka yerlerdeki insanların aynı metinleri okumalarını ya da aynı imgeleri incelemelerini olanaklı kılarak bilgiyi standartlaştırmıştır. Aynı kişinin aynı görüngü ya da olay üstüne rakip ve birbiriyle bağdaşmayacak anlatılarını karşılaştırabilmesine ve karşı karşıya koyabilmesine imkân vererek kuşkuculuğu da geliştirmiştir.⁶⁵⁰

“İlk mekanik yeniliklerin refakat ettiği serbestlik ve özerklik düşüncesine bir katkı olarak elle çalışan matbaa, merkezi bir yere sahipti. Saygıdeğer hiç kimse, çok kapsamlı matbu kelimenin toplumsal faydalarından şüphe etmez, çünkü bu icat, yazılı bilginin sınıf tekeline kırdı ve zaman dünyasının, tıpkı kendisiyle çağdaş yeni keşiflerin mekân dünyasını açmaları gibi açtı. 16. yüzyıla kadar, her zanaatta saklı tutulmuş büyük bir bilgi miktarı, bu sınırlamaya tabi tutulmuştu. Hiçbir zaman sabit kayıtlara geçirilmiyordu ve maalesef veba ya da savaş sonucu insanlar arasındaki bağlar

⁶⁴⁸ Enis Batur, “Yazboz, Graphomanie’ye Dair”, **Defter**, Sayı 17, 1991, İstanbul, Metis Yayınları, s.40 - 51.

⁶⁴⁹ Nielsen, **op. cit.**, p.24.

⁶⁵⁰ Peter Burke, **Bilginin Toplumsal Tarihi**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.11.

koptuğunda, gelenekteki temel unsurlar yok olabiliyorlardı. Matbaanın icadıyla birlikte, teknolojik bilgiyi büyük bir ölçekte toplayıp yaymak mümkündü...”⁶⁵¹

Diğer taraftan Mumford bugünün toplumlarına hâkim olan düşünce sisteminin arketipik modeli saat ise sorumlu ve alet kullanıcı işçinin kademe kademe bertaraf edilmesiyle birlikte standart kitle üretiminin arketipik modeli olarak matbaayı görür. Zira standartlaştırılmış kalıplarda yapılan seyyar ve değiştirilebilir türdeki matbaa, aynı şekilde standart fakat yorucu olan el yazmasına karşı hızlı mekanik süreçlerin avantajlarını teyit etmiştir.⁶⁵²

Matbaanın hem teknoloji olarak, hem de bastığı kitap sayısı açısından hızlı artışı toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda büyük değişimlerin yaşanmasına imkân sağlamıştır. İtalya’da başlayan Rönesans hareketinin kısa sürede Avrupa’ya yayılması ve Protestan hareketin etkinliğinin artmasına paralel olarak Katolik Kilisenin iktidarının sorgulanması matbaanın sağladığı imkânlar ile ilişkilendirilir. Latin ve Yunan klasiklerinin tüm Avrupa’nın entelektüel ve kültürel yaşamına girdiği bu çağda, kentleşme, dolayısıyla ticaret ilişkilerinin artması ile burjuva sınıfı ve kapitalizmin doğduğu, ulusçuluk akımlarının da başladığı görülür. Feodal bağların yıkıldığı, yerine merkeziyetçi bir toplumsal ve siyasal kültürün egemen olduğu bir toplumsal yapı oluşmuştur. McLuhan’a göre “bir ana dilin basılı haldeki bir deneyiminin yaşanmadığı yerde” milliyetçiliğin ortaya çıkması mümkün değildir. Bireyler ve uluslar arasında eşit haklar talebinde bulunan milliyetçilik, “sabit bakış açısı”nı dayatan matbaanın çocuğudur.⁶⁵³ Bir anlamda 15. yüzyılı, bugünün kültürel bütünlük içindeki Avrupa’sının seküler, kapitalist, bireyci yapısının temellerinin atıldığı dönem olarak tanımlamak mümkündür.

McLuhan’a göre alfabe teknolojisi ile birlikte tarih sahnesine çıkan okuma yazma deneyimi, matbaa teknolojisi ile yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte yeni benlik tanımlarının, toplum örgütlenmesinin, siyaset tarzlarının ve kültür kodların ortaya çıkması ve görsel bir mekân düşüncesinin hayatın bütün alanlarına egemen

⁶⁵¹ Mumford, **Makine Efsanesi**, s.244.

⁶⁵² **A.e.**, s.293.

⁶⁵³ McLuhan, **a.g.e.**, s. 306.

olması mümkün olmuştur. Sonuçta işitselliğin büyülü dünyasından görselliğin nesnel dünyasına geçilmiştir.⁶⁵⁴ Ong da McLuhan'ı doğrular şekilde teknolojinin iletişim alanındaki egemenliğini başlatan matbaanın getirdiği ilk yeniliği *düşünme ve anlatım biçimine hükmetmekten bir türlü vazgeçmeyen işitsel üstünlüğün yerine, yazının başlattığı ama tek başına yeterince destekleyemediği görsel üstünlüğü geçirmek* olarak görür. Gerçekte bu süreç yazı ile başlamış, matbaa ile sağlamlaşmıştır.⁶⁵⁵ Baskı, kelimeleri mekâna yerleştirir. Yazı, kelimeleri ses dünyasından görsel mekâna taşır, matbaa ise kelimeleri bu mekâna hapseder.

Diğer taraftan çoğaltma yöntemi ile iletişim aracına-ortamına ilişkin olarak yapılan seçim arasında tarihsel bir bütünlük karşılıklı bir etkileşim sürecinin bulunduğu söylenebilir. Sözdən yazıya geçiş, resim yazıdan alfabetik-sesçil yazıya geçiş, alfabede yaşanan sadeleşme, gündelik dilden ve doğal seslerden beslenen ya da konuşulan dilin sözcüklerine gönderme yapan işaretler dizgesi küçük harflerin devreye girmesi, el yazısı gibi gelişmeler iletişim aracının-ortamının seçiminde önemli olmuş, aracın sunduğu olanaklar da yazılı kültürün gelişim sürecini ileriye taşımak amacıyla kullanılmıştır.⁶⁵⁶

Günümüzdeki kültürel yapıyı karakterize eden bir kavram olan görsel kültür 'evrensel bir hakikat' olarak dünyayı kuşatmakta temsilin, temaşanın ve enformasyonun kaynaştığı bir dünyayı ifade etmektedir.⁶⁵⁷ Başlangıçta var olan sözlü kültür; hatırlanabilenin bilinebilir olduğu ve bu nedenle yinelemelerin öne çıktığı, çözümlene yetisinden uzak, duygu birliğinin önemsendiği, geleneksel değerlerin ve ilişkilerin bütünüyle aktarıldığı, soyutlama yetisinin gelişmediği bir kültürdü. Böyle bir yapıdan yazının egemen olduğu kültürel ortama geçildiğinde bilinç yapısında da oldukça önemli değişimler yaşandı. Yazı sözlü kültürün kaynaklarının teknolojik biçimlendirmesiyle ortaya çıkmıştır. Yazının icadı aynı

⁶⁵⁴ Marshall McLuhan, Jerome Agel, **Yaradığımız Medya: Medyanın Etkileri Üzerine Bir Keşif Yolculuğu**, Çev.Prof. Dr. Ünsal Oskay, İstanbul, Turkuvaz Kitap,2005, s.44.

⁶⁵⁵ Ong, **a.g.e.**, s.144.

⁶⁵⁶ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.32.

⁶⁵⁷ Ellul, **a.g.e.**, s.146-147.

zamanda kültürel bir dönüşümün de miladı olmuştur. Çünkü yazı, bilinci radikal bir şekilde yeniden biçimlendirmiştir.⁶⁵⁸

McLuhan için en iyi şekilde “Newton’un görsel uzay”ında temsil edilen bu yeni biçimli dünyada, bireycilik ve bağımsız kendi kendine yeten insan fikri ön plandadır. Göz duyusunun egemen duyu haline geldiği ve böylelikle insanın duyuları arasındaki eşgüdümün kaybolduğu dönemde insana sunulan “göz dünyasının görece soğuk, tarafsız dünyası”dır.⁶⁵⁹

Benjamin’e göre sözlü kültür, mitler çağından modern sanayi çağına geçildiğinde dünyaya egemen olan iletişim biçimi enformasyonun, geleneksel iletişim biçimleri üzerine kurduğu hâkimiyet ile gerileme eğilimi göstermiştir. Diğer taraftan bu yeni iletişim biçimi yapısı gereği hikâye anlatıcılığını ve yazılı iletişim sürecinin etkin aracı romanı da içselleştirir. Benjamin’e göre enformasyon yalnızca yeni olduğu an değer taşır ve yalnızca o an yaşar. Kendini tümüyle o ana teslim etmeli ve zaman kaybetmeden kendini açıklamalıdır. Hikâye ise kendini sürekli yeniler, böylece gücünü korur ve yıllar sonra bile hareket kabiliyeti bulunur⁶⁶⁰ Sözlü kültürün bilgelik ve ustalık gerektiren aktarımı, sözün teknolojileştiği modern dünyada enformasyonun akışkanlığı içinde kaybolur. Enformasyon anında doğrulanabilir olmak ve sürekli olarak yerini bir başka enformasyona bırakmak zorundadır. Bu nedenle enformasyonun zihinsel düzeyde hiçbir kalıcılığı yoktur. Anında tüketilebilir olma özelliği, kısalığı, açık ve anlaşılır olması önemlidir. Yazılı iletişimde/kültürde, enformasyon akışı çizgisel bir örgütlenme ile gerçekleştirilmekte ve yazılı kültür, mantıksal, disiplinli bir usamlama yöntemi ve toplumsal örgütlenme biçimi öngörmektedir.⁶⁶¹

Diğer taraftan yazılı kültürün yaygınlaşmasını sağlayan matbaanın bir ürünü olarak kitap bu ilerlemede artık enformasyon ve kültürün dağıtımını için ne tek ne de temel bir araçtır. Matbaa ile sanayileşen kitapçıları, demokratikleşme kisvesi altında

⁶⁵⁸ Hakan Ergül, **Televizyonda Haberin Magazinelleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.24.

⁶⁵⁹ McLuhan, **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşum**, s.30.

⁶⁶⁰ Benjamin, **a.g.e.**, s.83.

⁶⁶¹ Kaplan, **a.g.e.**, s.3.

tüketim ile onun model ve pratikleri üzerine kurulmuş paradoksal bir sanayi kültürünü destekler. Kültürel sermaye, belirlenmesine katkı sağladığı ve yeni kültürel ürünlerin sınıflandırılma biçiminin de göndermede bulunduğu bir toplumsal sınıflandırmanın üçüncü terimi olarak belirir. Kültürel sanayi teknolojisinin eser mantığı ile toplumsal sistem mantığı arasındaki farkı yaratan şeyi kurban ederek standartlaşmaya ve seri üretime ulaştığı ileri sürülür.⁶⁶²

Enformasyonun temel amacı hikâye anlatıcısının amaçladığı gibi iletişim sürecinde deneyimlerin bütünleştirilmesi değil okurlarının azami dikkatlerini çekebilmektir. Bu nedenle kimilerine göre enformasyonun oluşturduğu akışın yoğunluğu, zihinsel düzeyde bir "gürültüye " neden olmakta; toplumsal yaşantının herhangi bir anı kitle iletişim araçları tarafından tüm yönleriyle kitlelere ulaştırılırken, bu anın herhangi bir hikâyenin nüvesini oluşturması bu şekilde engellenmektedir. Enformasyonun hızlı bir şekilde aktarılması için vazgeçilenlerle bile bu sorunlu süreç çok açık bir şekilde görülebilir. Örneğin telgraf bağlamından kopartılmış bir enformasyonu değerli kılarak, söylemde belli bir tutarsızlığı mümkün kılmıştır ve analizi geri plana iterek süratle öncelik tanımıştır. 19. yüzyılda doğmuş olan büyük iletişim şebekeleri demokrasinin emekleme dönemi ile ilişkilendirilirken bu şebekeler enformasyonun kontrolüne yönelik olarak tasarlanan, ekonominin ve siyasi yaşamın değerlerinin organizasyonu ile uyum içinde bulunan bir takım sistemlerin kullanılmasını kışkırtmıştır. Bu aynı zamanda uzaktan iletişime bağlı yeni davranış kodlarının öğrenilmesi için de bir fırsat yaratmıştır.⁶⁶³

Kapitalist yaşam biçiminin, geçmişten şiddetli ve köklü kopuş süreci içerisindeki hızı ve dinamizmi, alışılmış zaman ve mekân kurgusuna dayalı zihnin algılama biçimini değiştirmiştir. Modern zihin, yaşamın ritmine göre biçimlenmiştir. Gündelik hayat içerisindeki dinamizm ve fikirlerin değerlerin, beğenilerin gelip geçiciliğindeki artış modern insanın nesnelere kullan at anlayışı ile yaklaşmasına neden olmaktadır. Modern zihnin uğraş ve sabır gerektiren hiçbir faaliyete özellikle

⁶⁶² Frédéric Barbier, Catherine Bertho Lavenir, **Diderot'dan İnternete Medya Tarihi**, Çev. Kerem Eksen, İstanbul, Okuyan Kitabevi, 2002, s. 128-129.

⁶⁶³ A.e., s.131.

de entelektüel pratiklere tahammülü kalmamıştır. Zamanın çok da önemli olmadığı zamanlar geride kalmıştır ve modern insan kısaltılamayacak şeyler üzerinde artık çaba sarf etmemektedir.⁶⁶⁴

Yazı ve matbaa kültürünün insanları, aslı ses olan kelimeyi bir işaret olarak algılar. Kelimeleri işaret olarak görmemiz, tüm duyguları, hatta tüm insan yaşantısını görsel benzerlerine indirgememiz demektir. Matbaa devrimi olarak da tanımlanabilecek yazının düşünsel ve kültürel yapıyı tesiri altına alması yazı tekniğinin kendine has özelliğinden dolayı çok önceden eleştirilmiştir. Sokrates, bir eserinde Mısırlı bir tanrı olan Theuthe ile bilge hükümdar Thamus arasında geçen bir diyalog aracılığıyla yazının getirdiklerine dikkat çeker ve eleştirir. Theaut, çeşitli keşiflerini Thamus'a aktarırken yazının önemine dikkat çeker, yazı öyle bir teknik bilgidir ki bunu sayesinde toplum daha bilgili ve geçmişi hatırlamaya muktedir olacaktır. Yazı bilginin de belleğin de ilacıdır. Ancak Thamus, tanrı Theaut'un bu heyecanına karşı olarak, şu cevabı verir:

“Ey eli hünerli Theuth! Bu dünyada kiminin elinden sanat yaratmak gelir, kiminin elinden de bu sanatın onu kullanacaklara fayda mı, zarar mı getireceğini kestirmek. Harflerin babası olan sen, kendilerine duyduğun sevgi dolayısıyla verecekleri neticenin tam aksi bir neticeyi onlardan bekliyorsun. Harfleri öğrenenler, artık belleklerini işletmeyecekleri için unutkan olacaklar; işte bu bilgiyi elde etmenin sonu! Yazıya güvendikleri için, etraflarındaki şeyleri içerden kendi kendilerine hatırlayacakları yerde, dışarıdan kargacık burgacık izler sayesinde hatırlamaya çalışacaklar. O halde sen bellek içi değil, hatırlama için bir ilaç buldun. Öğrenime gelince; sen öğrencilerin ancak gerçeğe benzer şeyleri öğretirsin, gerçeğin kendisini değil. Bunlar, senin harflerin sayesinde öğretmensiz olarak gırtlaklarına kadar bilgiye gömüldüler mi, çoğu zaman hiçbir şeyi doğru dürüst düşünemedikleri halde kendilerini bilgin sanacaklardır. Sonra, gerçekten bilgili adam değil de bilgili adam bozması oldukları için, çekilmez bir şey olacaklardır!”⁶⁶⁵

Sokrates, bu eleştiriye bir bakıma görselliğin yanılgısı olarak tahayyül eder ve O'na göre yazı resme benzerliği ile resmin taşıdığı sorunları taşır. Resmin meydana getirdiği şeyler canlı bile görünse aslında gösterdiklerinin ötesine gidemezler. Bu nedenle Sokrates, bir resme bir şey sormanın sükûttan başka bir şey vermediğini

⁶⁶⁴ Benjamin, **a.g.e.**, s.85-86.

⁶⁶⁵ Eflatun, **Phaidros**, Çev. Hamdi Akverdi, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1997, s.117-118.

söylemektedir. Yazılı şeylerin de *akıllı adamlar gibi konuştukları* sanılsa da anlattıkları kadar sınırları vardır. Anlatılanın daha ötesinde merakı gidermez.⁶⁶⁶ Ancak bilinen bir gerçek de şudur ki, her ihtiyaç hâsıl olduğunda bir teknik geliştiren insan için yazı tekniği artı ürünün kontrol edilmesinden bu gün için düşüncenin kontrol ve koordine edilmesine uzanan yolda gelişmenin gereği olarak önemle geliştirilmiştir. Bu eğilim yazı ve matbaa ile pekişmiş ve elektronik kültürde doruğuna ulaşmıştır.

2.1.1.4. Elektronik İletişim ve Teknoloji

İnsan, önce sözlü dünyayı, sonra yazılı dünyayı ve en nihayetinde elektronik dünyayı deneyimlemektedir. Bazı teorisyenler, sözlü kültür dünyasını elektronik kültürün dünyasından ayırt etmek için sözlü kültürün önüne ‘birincil’ sıfatına getirmekte ve elektronik kültürün ikincil sözlü kültür olarak da anılabileceğini savunmaktadır. Çünkü elektronik kültür, aynen sözlü kültür gibi dinleme ve görme üzerine kuruludur, dolayısıyla sözlü kültürün teknolojiyle aracılanmış bir versiyonudur. Bu ayrımı yapanlardan biri de Ong’dur.

Ong, birincil ve ikincil olarak tanımladığı sözlü kültürlerin ortak özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir: Sözün elektronik dönüşümü, kelimenin mekâna bağlılığını güçlendirmiş hem de bilincimizi ikincil sözlü kültür çağına sokmuştur. Ong’a göre “katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta sözlü kalıpları kullanışıyla”, ikincil sözlü kültür, birincil sözlü kültüre “şaşılacak derecede benzemektedir.” Temelini, araçların üretimi, isleyişi ve kullanımı için gerekli olan yazı ve matbaanın oluşturduğu ikincil sözlü kültür, daha amaçlı ve bilinçlidir. Yazı ve matbaa insanları yalnız bırakırken sözlü kültürler grup bilinci yaratır. Ancak ikincil sözlü kültürün ulaştığı dinleyici grubu birincil sözlü kültürden çok geniştir. İkincil sözlü kültür grup bilincini bilinçli olarak

⁶⁶⁶ A.e., s.118.

programlarken, birincil sözlü kültürde bu durumun yararlı olduğuna karar verildiği için hareketler inceden inceye planlanmaktadır.⁶⁶⁷

Elektronik kültür kavramının ortaya çıkması ve gelişmesinde televizyon ve son çağın yaygın iletişim kanalı internetin rolü büyüktür. Ancak gelişim çizgisine bakıldığında radyonun tüm bu gelişmelerin başlangıcında olduğunu unutmamak gerekir. 1890'ların başında uzun mesafeli iletişimi olanaklı kılan ilk büyük elektronik iletişim aracı radyo ve 1900'lü yılların başında "deneme yayını" niteliğinde başlayan radyo yayımları sözün elektronik olarak üretilmesini kitlelere iletilebilmesini olanaklı kılmış 1930'larda televizyon söze görselliği katmıştır. Bu çerçevede radyo söylenmiş sözcükleri yansıtır ve dile dayalıdır televizyon ise görsel dile sahiptir ve ses ikinci plandadır. Öte yandan radyo söylenmiş sözün elektronik olarak üretilmesi anlamında sözlü kültürün bu kez yazılı kültür karşısında yeni bir ortama kavuşması olarak da kabul edilir.⁶⁶⁸

Elektronik kültürün habercisi olan telgraf ve beraberinde gelişen telsiz, enformasyonun elektriksel olarak kodlanmasını ve aktarımını mümkün kılarken, telgrafın dönemi içinde gerek sermaye gerekse devlet açısından arz ettiği önem, bugünün iletişim araçlarını önceleyen bir durumdur. Telgraf hem merkezdeki sermaye ve uzantılarının hem devlet görevlilerinin kendi aralarında işbirliği ve eşgüdümü oluşturmak toplumsal ve siyasal kontrolü ve devlet güvenliğini sağlamak ve çevre üzerinde toplu bir denetimi olanaklı kılmak amacıyla kullanılmış ama aynı zamanda coğrafi uzaklık ve terli üreticilerle rekabet halinde olma gibi serbest alışverişe dayalı ticari faaliyetlerin önündeki en önemli engelleri aşmak, yabancı ortaklı yatırım stratejileriyle sadece imalat sanayinde değil bankacılık, sigortacılık danışmanlık, eğitim sağlık gibi bilgi tabanlı hizmetler alanında yatay bütünleşmeyi güçlendirecek küresel ağın inşası için de kullanılmıştır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ Ong, a.g.e., s.160-162.

⁶⁶⁸ Nurcan Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.68.

⁶⁶⁹ A.e., s.73.

Çağımız uygarlığı geçmiş toplumlardan daha çok görsel algıya yaslanmaktadır. Bu yeni uygarlık biçiminde televizyon en önemli yere sahip olurken, tümüyle kendi yarattığı biçimler (dizi, film vs.) çağdaş kültürel üretimin prototipi haline gelmiş insanoğlunun hayat tarzlarını, kültürünü ve sosyal alışkanlıklarını da değiştirmiştir⁶⁷⁰ Bilgi edinme süreçlerinde görme en baskın duyu olduğu için görselliğin önemli bir yeri bulunmaktadır; John Berger görmenin önemini şu şekilde ifade etmektedir; *“Görme konuşmadan önce gelmektedir, çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir”*⁶⁷¹

Gerbner, televizyonun kabile kökenli hikâye anlatımının yeni yüzü olduğunu düşünmektedir. Televizyon şimdiye değin tarihte sadece din tarafından organize edilebilmiş, kültürel bir güç durumuna gelmiştir. Sadece din, her tipten sosyal gruba gerçeklik hakkında ortak mesajlar iletebilen bir güce sahipken televizyon bu güce erişmiş bir yapı olarak tahayyül edilmektedir.⁶⁷² Gerbner’e göre televizyon gelecekteki tercihleri ve kullanışları etkileyen tutumları ekmektedir. Okuryazarlığın ve hareketliliğin tarihsel engellerinin ötesine geçen televizyon, nüfusun günlük kültürünün öncü kaynağı olmuştur artık ve televizyon muhtemelen sanayi öncesi dinden beri ilk defa güçlü bir kültürel bağ sağlamaktadır.⁶⁷³ Televizyon belirlenmiş toplumsal müştereklerin yayılması amacıyla ya da düzenin korunması için bireyin yapay bir gerçeklik içinde “uyuşturulması” ile topluma nüfuz etmektedir. Bazı araştırmacılar ise çağdaş kültürde televizyonun ilkel toplumlarda belli başlı ritüellerin değişkenliğini üreten ve var olan değerleri ve normları sürdüren kültürel araçlar olarak işlev gördüğünü, bu nedenle ilkel toplumlardaki ritüellerle çağdaş toplumlardaki televizyonun çarpıcı benzerlikleri olduğunu ileri sürerler.

Öte yandan Lull’a göre tüm medya imajları, kültürel otoriteyi ifade ederler. Medya, izleyicilerin imgelerini yakalayan kültürel yazarları sürekli olarak teşvik ederken, onların düşünüş ve davranış biçimleri oldukça çekici biçimde sunmaktadır.

⁶⁷⁰ Martin Esslin, **Beyaz Camın Arkası**, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, Pınar Yayınları, 1991, s.10

⁶⁷¹ Berger, **a.g.e.**, s.7.

⁶⁷² Ünsal Çığ, “George Gerbner”, **Kadife Karanlık-II 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar**, Der. Gül Batuş Vd., İstanbul, Su Yayınevi,2006, s.28-29.

⁶⁷³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.155.

İzleyiciler bu imgelerin anlamlarıyla özdeşleşirler ve onların kültürel temsillerini, kendi gündelik yaşam durumları içinde isleyişe koyarlar. Öyle ki, kitle dolayımı popüler kültür anlayışları, dünyanın eğlence sektörü içinde yer alan ticari girişim merkezleri tarafından dağıtılırken, onlar en uzak yerlerde yaşayanlar tarafından bile kullanıma geçirilebilmektedir. ⁶⁷⁴ Bu durumun sonucu olarak bireyler, televizyon ekranında görünen kişiler (sunucular, aktörler, politikacılar, müzisyenler vs.) gibi davranmakta, televizyonun diliyle konuşmakta, televizyonun belirlediği gündemi izlemekte, televizyonun “değer” diye nitelediklerini sahiplenmekte, ekranda gördükleri gibi karınlarını doyurmak, giyinmek, eğlenmek, tartışmak istemektedirler. Bu süreç içinde de televizyon, bireylerin beyni, ruhu, yüreği haline gelmektedir. ⁶⁷⁵

Aslında bir anlamda talep edilen gerçekleşmektedir. Teknik, toplumsal bağları zayıflatırken kendi kültürel kodlarına uygun yeni kaynaklar ortaya koymaktadır. Toplum yaşamı bu kaynaklara göre şekillenmektedir:

“Nesiller arasındaki geleneksel bağlar koştukça ve çekirdek aile içindeki bağlantılar zayıfladıkça, popüler kültür, giderek yükselen bir şekilde, geleneksel değer taşıyıcıları ve pratik aklın-genişletilmiş aile, kilise, cemiyet- yerini almıştır. Hepimiz birlikte, “Nasıl Eş Bulunur?”, “Samimi Bağlılık Nasıl İfade Edilir?” “Sekiz Dakikada Mutlu Olma”, “Cemiyetin Dışına Çıkma Yolları” gibi temel soruların yanıtları için bilgi teknolojileri, televizyon, videolar, dergiler ve nasıl yapılır kitaplarına başvuruyorduk.”⁶⁷⁶

Postman’a göre baskı, taşbaskı, fotoğraf ve daha sonra sinema ve televizyon sayesinde dini ve milli semboller, sıradan şeyler haline gelmiştir ve bu, hor görmeye olmasa da ilgisizliğe yol açmıştır.⁶⁷⁷ Ancak Naisbitt ortaya konan bu hızlı çözümlerin yara bandı kültürüne benzediğini ileri sürerek bir şeylerin yolunda gitmediğini fark eden bireyin bunun nedenini bulamadığı için teknolojinin sunduğu çözümü hemen kavrayıp aldığını düşünmektedir. ⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ James Lull, **Medya İletişim Kültürü**, Çev. Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 2001, s.106.

⁶⁷⁵ Sedat Cereci, **Televizyonun Sosyolojik Boyutu**, İstanbul, Şüle Yayınları. 1996, s.14-15.

⁶⁷⁶ Naisbitt, **a.g.e.**, s.14.

⁶⁷⁷ Postman, **Teknopoli.**, s.189.

⁶⁷⁸ Naisbitt, **a.g.e.**, s.17.

Yeni teknolojilerin sözlü kültür ile yazılı kültür arasındaki ilişkide yazılı kültür tarafına doğru bir üstünlük getirdiği ileri sürülmektedir. Bu iddiaya kişisel bilgisayarların eğitim sürecine sokulmasını örnek gösteren Postman'a göre, sözlü kültür tarafından beslenen birliktelik ve açıklık ile basılı yayınlar tarafından beslenen iç gözlem ve izolasyon arasındaki ateşkes bozulmuştur. Sözlü kültür grup halinde öğrenmeye, işbirliğine ve toplumsal sorumluluk duygusuna önem verirken yazılı kültür bireysel öğrenmeye, rekabete ve kişisel özerkliğe vurgu yapmaktadır. Postman, bilgisayarın eğitim sürecinde sınıflarda yaygın olarak kullanımının sözlü kültürü tamamen etkisiz hale getireceğinden bilgisayar sayesinde benmerkezciliğin bir erdem olarak algılanacağından endişe duymaktadır.⁶⁷⁹

Matbaa ile mekâna bağlanan yazı, bilgisayarlarla birlikte mekâna daha yoğun bir şekilde işlenir. Ancak bu öyle bir yoğunlaşmadır ki adeta yazıyı buharlaştırmaktadır. Chartier, metinlerin bilgisayarlara geçirilmesi, uzun mesafelerden aktarımları ve elektronik ekranlara indirilmesinin, bizlerin önünde daha önce bilinmedik alanlar açtığını belirtmektedir.⁶⁸⁰ Elektronik metinler dünyasında, bugüne kadar zorunlu olarak kabul edilen iki zorluk ortadan kalkar. İlk zorluk: matbu kitaba okurun müdahalesinin kısıtlı oluşudur. Matbu kitap adeta “katı” ve kendini olduğu gibi dayatan bir nesnedir. 16. yüzyıldan bu yana, matbaacılığın ilk zamanlarında düzeltmen ya da eser sahibi tarafından kitaba sonradan eklenen imlerin, noktalamaların ve başlıkların basılabilmesiyle, okur sadece sayfalarda kalan boşluklar aracılığıyla esere bir şeyler katabiliyordu. Matbu kitap, okura biçimini, yapısını ve mekânını dayatırken, onun müdahalesine hiçbir olanak tanımaz. Elektronik metinlerdeyse bu durum kökten farklıdır. Okur metinlerle istediğini yapabildiği gibi ortak bir yazar konumuna da yükselebilir. Elektronik metinlere, matbu kitaplarda olduğu gibi ne kadar katılık vermek istersek isteyelim ve onları nasıl biçimlendirirsek biçimlendirelim, metin adeta bir buharlaşma tavrını sürekli korumaktadır.⁶⁸¹

⁶⁷⁹ Postman, **Teknopoli.**, s.28.

⁶⁸⁰ Roger Chartier, **Yeniden Geçmiş, Tarih, Yazılı Kültür, Toplum**, Çev: Lale Arslan, Ankara, Dost Kitabevi, 1998, s.212.

⁶⁸¹ **A.e.**, s.215.

Sonuç olarak, bugüne gelinceye dek geçen süreç içerisinde kültürel yapının, genel olarak “sözlü kültür, yazılı kültür ve sözlü kültürün ikinci kez keşfi anlamına da gelebilen “görsel kültür” aşamalarından geçtiği gözlenmiştir.⁶⁸²

Bugün, çağdaş toplumlardaki en önemli ve etkin mit-üretme aracı olarak televizyon ilk sırada gelmektedir. Televizyon, kendine özgü olarak geliştirdiği program türlerinde öykü anlatırken -ilkel toplumlardaki kültürel, sanatsal dışavurum biçimleri olan- halk masalları, ritüeller ve dansın kullandığı yöntemleri kullanmaktadır. Burada asıl ilginç olan nokta şudur: Mitlerdeki tüm anlatılar, sözlü kültürün, geleneğin ürünüdür, yani konuşma diline dayalıdır. Televizyonun anlatı dili büyük ölçüde söze dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Çünkü görsel olanın, televizyon anlatısında “betimleyici” bir işlevi/görevi vardır.⁶⁸³ Öte yandan Schiller mitlerin insanlara hükmetmek için kullanıldığını belirtmektedir. Kültürel-enformasyonel aygıtlar tarafından yıllardır yapılmakta olduğu gibi, mitler, halkın bilincine ustaca yerleştirilirse insanların manipüle edildiklerinin farkına varması neredeyse imkânsızlaşır, dolayısıyla mitlerin gücüne güç katılmış olur. Mitlerin halka mal edilmesinde izlenilen yol, kontrol sürecinin etkinliğini daha bir arttırabilir. İletim tekniğinin bizzat kendisi manipülasyon sürecine ekstra bir boyut katabilir, Pazar ekonomilerinde, özellikle de Amerika Birleşik Devletlerinde, iletişim olgusunun kazandığı form, bilinç kontrolünün emsalsiz bir ifadesidir.⁶⁸⁴

Günümüzde elektronik iletişim alt yapısı üzerinden yapılan iletişim, öyle aktif bir şekil almıştır ki daha önce yüz yüze iletişim içinde kullanılan ve aktarılamayan beden dilinin bile elektronik iletişimin bir ögesi haline geldiğine dikkat çekenler bulunmaktadır. Kültürel ifade biçimlerini görselleştiren ve görünür kılan beden yüz yüze iletişimlerdeki rolü, iletişimin yüz yüze olmadığı internet üzerinden kurulan iletişim biçimlerinde de kullanılmaktadır. İnternet ortamında anında iletişim servislerinde yazmayı tamamlayan ifadeler karşılıklı iletişimin varlığın bir kanıtı

⁶⁸² Ergül, a.g.e., .24.

⁶⁸³ Yusuf Kaplan, **Televizyon**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992, s.84.

⁶⁸⁴ Herbert Schiller, **Zihin Yönlendirenler**, Çev. Cevdet Cerit, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993, s.42.

olarak görülür.⁶⁸⁵ Aslında Mekân olgusunu ortadan kaldırarak “fiziksel olarak yalnız olmanın sosyal olarak yalnız olmak anlamına gelmediği” bir iletişim şekli yaratan internet, sanal ortamda bedene bürünmek ve bedeniyle birtakım şeyler anlatmak isteyen kullanıcılarına bir “beden yelpazesi” sunmaktadır.⁶⁸⁶

Öte yandan yazılı iletişimde kullanılması düşünülmeyen ifadelerin anında iletişim servislerindeki iletişimde yer alması elektronik iletişim ortamı olan internetteki bu tür iletişim biçiminin sözlü ve yazılı iletişim eylemleri arasında konumlandırılmasına neden olmaktadır. Hareketli ya da durağan resim olarak görülebilecek bu ifadelerin, elektronik ortamda e-posta ya da anlık mesajlaşma (MSN, Yahoo Messenger ya da G-Talk gibi) üzerinden yapılan iletişim süreçlerinde var olduğu ya da olabileceği düşünülen ifade eksiklerini tamamlamak için kullanıldığı ileri sürülür.⁶⁸⁷

Elektronik kültürün bu yeni biçimleri, evrenselliği ile de dikkat çekicidir. İnternetin geliştirilmesi ve yerküreye yayılmasında öncü olan A.B.D.’nin kendi kültürel kodlarını taşıyan bu ifadeler 21. yüzyılda insanların iletişim araçları üzerinden tekrara resimlerle konuşmaya başladıklarına işarettir. Barret’e göre insanlığın ilk metinleri aslında resimlerdir ve yazılı iletişim bir dizi imaj ve resim yazısına dayalıdır. Yazılı dilin gelişiminden sonra bile imajlar iletişim araçlarına hâkim olmuştur. Yaşadığımız yüzyılda ise toplum yine imaja dayalı dile dönmektedir. Elektronik iletişim alt yapısındaki yazılı dil ikonlar ve imajlarla doludur. Kamera ve video telefonlar hızla konuşma dilinin önüne geçmektedir. Resimler ile iletişim kurma şeklinin evrenselliği bir uluslararasılık yaratmıştır. Tanimoto, internette görsel imajların kullanılma nedenlerini ”uluslararasılık, öğrenilebilirlik ve karmaşılaştırılmış görselleştirme tekniklerinin kullanımına açık olmasına” bağlar.⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ Selcan Gürçayır ,“İnternet Çağının Hiyeroglifleri Ya Da Evrenselleşen Sanal Bedenler: MSN İfadeleri”, **Milli Folklor**, Yıl 21 Sayı 83, 2009, s.112.

⁶⁸⁶ Timisi, **a.g.e.**, s.15.

⁶⁸⁷ Aktaran, Gürçayır, **a.g.e.**, s.113.

⁶⁸⁸ **A.e.**, s.114.

Teknik insanlar arasındaki bağ haline gelmiştir. Dilleri, inançları veya ırkları ne olursa olsun onun kanalıyla iletişim kurarlar. İyi ya da kötü, bizzat kendisinin doğurduğu tüm hataları ve ayrışmaları tazmin eden evrensel dil olmuştur. Tekniğin evrensele doğru büyük ivmensin ana nedeni budur.⁶⁸⁹ Teknoloji, kültürel etkileşimin daha önce hiç olmadığı kadar arttığı bir ağ kurmuştur. Bu ağ iletişim anlamında da ulaşım anlamında da esas itibarıyla hız odaklıdır. Bilginin anlık iletildiği ve insanların hemen hemen bilgi kadar hızlı taşındıkları bir dünyada kitlesel taklit, sahteler, kopyalar ve simülasyon için doğru bir iklim olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁹⁰

Teknolojinin standardizasyonu sağlamak için biçimsel ortaklıklar kurma konusundaki ısrarcılığı, bireylerin kimliklerini ve kültürlerini ifade etme alanlarını da etkilemiştir. Bireylerin ve kültürlerin bu standardizasyon ısrarcılığı ile özgünlüklerini yitirdikleri söylenebilir. İnternetle kurulan yeni iletişim şekli, yüz yüze iletişimde söz-beden dili biçiminde görülen ikilinin yerine, yazı-sanal beden dili ikilisini ön plana çıkararak teknolojinin standardizasyonu ve tek biçimliliği ile bireysel ve kültürel özgünlükleri yok etmiş olabilir.⁶⁹¹

Diğer taraftan bu ifadeler, evrensel bir konum arz etmektedir. Dünya üzerindeki farklı kültür gruplarına üye bireylerin birbirleri ile adı geçen şekilde iletişimlerinde kullandıkları bu ifadeler aynıdır.

Weber'e göre ekonomik hayatta baskın olan kapitalizm, gereksinim duyduğu ekonomik öznelere en uygun olanın hayatta kalması yoluyla seçmektedir. Ancak kapitalizmin özelliklerine çok iyi uyarlanmış bir hayat tarzının seçilebilmesi, bir başka deyişle diğerlerine baskın çıkabilmesi, hükmedebilmesi için bir yerde, yalıtılmış bireyler arasında değil, bir insanlar grubunun ortak yaşam tarzı olarak doğmuş olması gerekmektedir. Weber'e göre asıl açıklanması gereken bu köken, bu doğuştur.⁶⁹² Bugünün kapitalizmi, zihinleri aşan, ağ içinde yer alan çeşitli katılımcıların stratejilerini dayandırdığı, ağın üyeleri değiştikçe değişen, ağdaki

⁶⁸⁹ Ellul, **a.g.e.**, s.143.

⁶⁹⁰ Naisbitt, **a.g.e.**, s. 22.

⁶⁹¹ Gürçayır, **a.g.e.**, s.115.

⁶⁹² Aktaran, Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-1**, s.268.

birimlerin kültürel ve örgütlenme düzeyindeki dönüşümleri izleyen, birçok kültürden, birçok değerden birçok stratejiden oluşan bir kültüre dayanmaktadır. Öte yandan Castells'e göre bu kültür bir haklar ve yükümlülükler bildirisinden çok geçici olanın kültürüdür. Weber'in kapitalizmin köklerini güçlendirdiği yıllardaki öngörüsünün gerçekleştiğini düşünen Castells, bugünün kültürünü, tek tek stratejik kararların kültürü, birbirine yamanmış bir deneyimler ve çıkarlar bütünü, sanal âlemdeki bilgisayarların gerçekliği yeniden düzenleyerek yarattığı görsel deneyimler gibi çok yüzlü, sanal bir kültür olarak görmektedir.⁶⁹³ Ancak şimdinin ekonomik yapısını destekleyen ve güçlendiren yapısı ile somut bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır bu kültür. Geçmişte Weber'in tanımladığı gibi modern ekonomik düzen, karşı konulamaz bir güçle ekonomik kazançla doğrudan ilgili olanların değil, bu mekanizmanın içine doğan bütün bireylerin hayatlarını belirleyen makine üretiminin teknik ve ekonomik koşullarına bağlı idiye⁶⁹⁴ bugünün ekonomik düzenini Castells gücü somut olan bir sanal kültürel yapıya bağlamaktadır.

Tüketilenden çok üretilen olması üreticiyi yeni pazarlar bulmaya zorlarken, yabancı pazarları ele geçirebilmek için şirketler, kültür odaklı bir hareketin içine girerler. Amaç zorlamadan, işi ustaca halletmek ve son değişimi gerçekleştirmektir diyen Şeriatî'ye göre üretici kendi şampuan, gömlek ya da rujunu satabilmek için insanların değer yargılarını değiştirmektedir. İlkel insanı modern insan haline getirebilmek yeni düzeni ve mal satışını engelleyen değer yargılarından, kültürlerinden, dini inançlarından uzaklaştırmakla mümkün olmaktadır. İnsanlar ne pahasına olursa olsun modernleşmek zorundadır ve bir kere modernleştiler mi artık kendilerine sunulan şey ne olursa olsun hemen akıp tüketmek isteyeceklerdir. Şeriatî, kültürel bir sömürünün uygarlaşma ile başladığını düşünmektedir.⁶⁹⁵

İşlenmiş bilginin toplam hacminde olduğu kadar hız ve verimin de siyasi bakımdan önemsiz olduğu geniş çaplı sözlü ve yazılı-öncesi kültür dönemleri ile karşılaştırıldığında elektronik kültür çok büyük ve önemli ölçüde zorunluluk

⁶⁹³ A.e., s.270.

⁶⁹⁴ A.e., s.271.

⁶⁹⁵ Şeriatî, a.g.e., s.36.

üretmiştir. Enformasyon teknolojisinin devamlı artan karmaşıklığı, öğrenme sanatının aslında bir araç olması gereken teknoloji tarafından şekillendirilip şekillendirilmediği sorusunu gündeme taşır. Elektronik kültürün öylesine önemli karakteri olan insanlıktan çıkarma özelliği, öğrenme unsurlarından birisi olarak sahneye çıkar.⁶⁹⁶

Teknolojinin duyarsız, şiddete eğilimli ve bayağı bir kültür doğurduğuna yönelik eleştiriler elektronik oyunlar, film ve televizyon içeriğini işaret etmektedir. Naisbitt'e göre elektronik oyunlar ve film ve televizyondaki diğer şiddet görüntüleri katartik olmayıp, anılarımızın, hayallerimizin ve konuşmalarımızın bir parçası haline gelen istikrarlı bir yaşantı diyetidir. İzlediğimiz filmler, göz attığımız televizyon şovları, oynadığımız oyunlar yaşam deneyimimizin bir parçasıdır ve özellikle de ekranın önünde ne kadar zaman geçirdiğimizle orantılı olarak, dünyaya bakışımızın şekillenmesine yardımcı olur.⁶⁹⁷ Bununla birlikte elektronik şiddetin olduğu bir kültürde, bir zamanlar başkasının acı ve travma hislerini anlayıp paylaşmamızı sağlayan görüntüler, ani bir adrenalin salınımına neden olmaktadır. Bugün teknolojik ilerleme duyarsız, şiddete uyumlu ve kabullenmiş bir hal içinde tutmaktadır. Naisbitt, yaşanan bu kayıtsızlığın temelinde sinema, televizyon, film, internet ve elektronik oyunları görmektedir. O'na göre görünüşte zararsız olan bu teknolojiler aracılığı ile şiddet gündelik yaşamımıza akmaktadır.⁶⁹⁸

Özetlemek gerekirse, telgraf telefon telsiz teleks ve ardından radyo okuryazarlık gerektirmeyen dinleme yoluyla yararlanılabilen işitsel ya da elektronik olarak üretilmiş iletişim alanında on dokuzuncu yüzyıla damgasını vuran birbirleriyle teknolojik ve ekonomi politik birçok yönden bağlantıları olan gelişmelerdir. Ancak yeni medyaya giden yolda basamak taşlarını oluşturan yeni gelişmeler için yirminci yüzyılı beklemek gerekmiştir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Anis, **a.g.e.**, s.59.

⁶⁹⁷ Naisbitt, **a.g.e.**, s.82.

⁶⁹⁸ **A.e.**, 89.

⁶⁹⁹ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.83.

Yeni medya, hızın ve gerek coğrafi gerekse demografik olarak kapsama alanının büyüklüğünün öne geçtiği, zamanın ve mekânın sınırlarının aşıldığı, mesajların kişiler ve gruplar ölçeğinde seçilebildiği ya da adreslenebildiği büyük bir bellek kapasitesine sahip bir iletişim biçimi olarak güçlenmektedir. Yüz yüze iletişimin yerini alabilecek düzeyde olmasa da ya da bunu sanal olarak sanal topluluklar içinde gerçekleştirse de görüntünün ve sesin iletişim ortamına taşınabildiği bunun da eş zamanlı, anında gerçekleştirilebildiği, kullanıcının okur-izler konumunda tutulabildiği bir görsel-işitsel ortamı ya da biçimi belirginleştirmektedir. Elektronik kültürün bugün geldiği noktada iletişim sürecinin temel olguları, geri besleme, etkileşim, sözlü kültürün egemen olduğu dönemlerdeki gerçeklik duygusunu çok fazla yansıtmasa da gözün ve kulağın eş zamanlı bir biçimde devrede olduğu bir ortam söz konusudur.⁷⁰⁰

2.1.2. Kitle İletişimi - Teknoloji İlişkisinde Tabakalama Yaklaşımı

Grant, teknoloji iletişim arasındaki ilişkinin ortaya konulması bağlamında geliştirdiği Şemsiye Perspektifi ile gelişmeleri katmanlara ayırır. Şemsiyenin en alt seviyesini yazılım ve donanım oluşturmaktadır (daha önce tanımları yapılmıştı). Bir sonraki seviye, üretim ve dağıtımda rol alan kurumları içeren kurumsal altyapıdır. En üst seviye ise, politik, ekonomik ve medya sistemlerini ve aynı zamanda toplumdaki ortak bir işlev kümesine hizmet eden bireylerin oluşturduğu grupları içeren sistem seviyesidir. Son olarak, şemsiyenin “tutacağı” ise bireysel kullanıcıdır; bu benzetim teknolojiyi “tutabilmek” için kullanıcı ve teknoloji arasındaki ilişkinin incelenmesi gerektiğini ima etmektedir.⁷⁰¹

⁷⁰⁰ A.e., s.155-156.

⁷⁰¹ August E. Grant, “The Umbrella Perspective on Communication Technology” , **Communication Technology Update** Ed. By. August E. Grant ,Jennifer H. Meadows, Oxford, Elsevier, 2004, ss.1-7, s.3.

Şekil 3:İletişim Teknolojileri Üzerine Şemsiye Perspektifi ⁷⁰²

Şemsiyenin her bir seviyesindeki etmenler “olanak verme”, “sınırlama”, “harekete geçirme”, ve “engelleme” olarak tanımlanabilir:⁷⁰³

2.1.2.1. Olanak Verici Etmenler

Olanak verici etmenler uygulamaları mümkün hale getirenlerdir. Örneğin, eşeksenli kablunun düzinelerce kanalı taşıyabilmesi, donanım düzeyinde olanak verici bir etmendir. Karar verici mercilerin ise cep telefonları için tayfın bir kısmını ayırmaları sistem seviyesinde (politik sistem) olanak verici bir etmendir.

2.1.2.2. Engelleyici Etmenler

Eşeksenli kablolar her ne kadar bir eve ulaşabilecek televizyon programı sayısını arttırmış olsa da, birçok analog eşeksenli kablo ağları 100 kanaldan fazlasını iletememektedirler. Seyirci için 100 kanal, ihtiyacı olduğundan fazlası gibi gözükse de, yeni bir televizyon kanalının programcısı, tamamen dolmuş kablo sisteminde boş

⁷⁰² **İbid.**

⁷⁰³ **İbid.**, s.2-3.

yer bulmakta zorlanmaktadır, bu da donanım seviyesinde sınırlayıcı bir etmendir. Benzer şekilde, karar verici mercilerin, piyasada başlangıçta sadece iki cep telefonu firmasının hizmet vermesine imkân tanınması, teknolojide sistem düzeyinde sınırlayıcı bir etmendir.

Engelleyici etmenler olanak verici ve harekete geçirici etmenlerin tersidir, iletişim teknolojisinin kabullenilmesini caydırıcı nedenler sunarlar. Yazılım seviyesinde engelleyici etmenlere örnek olarak, yeni elektronik veri teknolojisinin, verileri eski teknolojilere kıyasla çok daha hızlı güncelleyebilmesi fakat içerik olarak kullanıcıların zaten diğer kaynaklardan almış olduğu “eski” verileri sağlaması verilebilir. Engelleyici etmenlerin en önemlilerinden biri yeni teknolojilerin bireylere ne kadara mal olduğudur. Her potansiyel kullanıcı o anki bütçesine ve birbirleriyle rekabet eden teknolojilerin sayısına bakarak, maliyetin verilen hizmete değer olup olmadığına karar vermelidir.⁷⁰⁴

2.1.2.3. Harekete Geçirici Etmenler

Harekete geçirici etmenler, teknolojinin kabullenilmesi için bir neden sunan etmenlerdir. Teknolojiler sadece var oldukları için kabullenilmezler. Aksine, bireylerin, kurumların ve sosyal sistemlerin teknolojiden fayda sağlayabilmeleri için bir nedenleri olması gerekmektedir. Yerel telefon şirketlerinin karlarını arttırmak istemesi ve yerel telefon servislerinin büyümesinin sınırlı olması, telefon şirketlerinin yeni iletişim teknolojileri ile piyasaya girmeleri için kurumsal bir etmendir. Bilgiye daha hızlı bir şekilde ulaşmak isteyen bireysel kullanıcılar, yeni elektronik veri teknolojilerini kabullenmek için harekete geçebilirler.

Bütün etmen tipleri –olanak verici, sınırlayıcı, harekete geçirici ve engelleyici-sistem, kurumsal, yazılım ve birey düzeylerinde tanımlanabilirler. Fakat donanım sadece olanak verici yâda limitleyici olabilir; donanım kendi başına harekete geçirici bir etmen sağlayamaz. Harekete geçirici etmenler her zaman iletilen mesajlardan

⁷⁰⁴ *İbid.*, s.4.

(yazılım) ya da şemsiyenin diğer seviyelerinden gelmelidir. Şemsiye perspektifinin son boyutu, iletişim teknolojilerinin tanıtıldığı ve çalıştığı ortam ile ilgilidir. Teknolojinin kendisiyle ilintili olan etmenler “içsel” etmenler olarak tanımlanabilirken, çevresel etmenler “dışsal” olarak tanımlanabilirler. İletişim teknolojisinin anlamak ya da nasıl dağılacakını öngörebilmek için, hem içsel hem de dışsal etmenlerin çalışılması ve karşılaştırılması gerekir. Birçok durumda kurumsal ve sistemsel etmenler (özellikle politik etmenler) teknolojinin gelişmesinde ve kabullenilmesinde donanımdan daha önemlidir. Örneğin, politik güçler bu güne kadar yüksek çözünürlüklü televizyonun (HDTV) üretilmesi ve yayın yapabilmesi için gerekli dünya standardının kurulmasını engellemiştir. Ülke ve bölge içerisinde seçilmiş olan bireysel standartlar sistemin teknik özelliklerinin sonucu olabileceği gibi politik ve ekonomik etmenlerin de sonucu olabilirler. Kurumsal etmenlerin de benzer güçlü etkileri olabilir. Örneğin, tek bir şirketin, IBM’in kişisel bilgisayar işine girmesi, bütün endüstride temel değişiklikler olmasına sebep oldu. Son olarak, teknolojiye kabul eden (ya da kabul etmeyi seçen) bireyler, teknolojiyi kullanmak için onları harekete geçiren nedenler ve teknolojiyi kullanım şekilleri ile beraber, teknolojinin sunumundan itibaren gelişiminde ve başarısında büyük etkileri olmuştur.⁷⁰⁵

2.1.3. Kitle İletişimi- Kullanıcı İlişkisi ve Teknoloji

İletişim araçları görüntüledikleri dünyadan çok sayıda örneği taşıyabilmekte ve kendi içinde bir tutarlılık arz etmektedir. Öte yandan çoğu insan gerçek yaşamda karşılaşabileceklerinden çok daha geniş deneyimleri izleme olanağı veya “kendileri yaşıyormuş” duygusunu verebilmektedir. Kitle iletişim araçları, doğrudan yaşanan dışında kalan dünya üzerine izlenimlerin güvenilir bir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaarle Nordenstreng, insanların kendi yaşam ortamları ile ilgili enformasyon almaya ihtiyaç duyduklarını, böyle bir ihtiyacın yaşadıkları ortama güven duyma hissinden kaynaklandığı düşünmektedir. Beslenme gereksinimi gibi yaşadıkları ortam hakkında bilgilenmek, dünya hakkında işlenmiş bir imaja sahip

⁷⁰⁵ **İbid.**, s.4-6.

olabilmek insanların ortam hakkında güvensizlik duymadan yaşayabilmek için vazgeçemedikleri bir gereksinimdir. Kişiler bu gereksinimlerini karşılamak anlamında kitle iletişim araçlarını seçmektedirler. Ancak Nordenstreng'a göre kitle iletişim araçları, kitle toplumunun yapısal sıkıntılarına yönelik bir yayın siyasasından uzak, anlık rahatlamalara dönük bir işleyiş içindedir.⁷⁰⁶

Kitle iletişim araçlarının kullanım tercihi ile ilgili olarak bir başka yaklaşım ise bu araçların kullanımına yönelik ihtiyaç yaratıldığı yönündedir. Sanayi toplumuna geçişle birlikte çalışma dünyası ile serbest zaman arasındaki bütünleşme daha örgün ve rasyonel hale getirilmiştir; serbest zaman, toplumsal sistem açısından uygun niteliklere sahip bir eğlence aktivitesi (recreation)'ne dönüştürülmüştür. Öte yandan kitlelere tüketimin zevk ve mutluluk olduğu inancının benimsetilmesinin, giderek tüketim yoluyla bireyin toplumsal gerçeklerden kaçışına da yarayacağı anlaşılmaya başlanmıştır.⁷⁰⁷ Mosco ve Herman'a göre günümüz gelişmiş kapitalist yaşam biçiminde sermayenin gözetiminde ve kontrolünde birey bölünmektedir. Onlara göre, çağdaş kapitalizm, sermaye birikiminin gereksinimi olan çalışanların itaati için bir "rüşvet" vermektedir. Bu rüşvet, çalışma zamanları dışında bir zamanın özel kullanımı olarak karşımıza çıkmakta ve kapitalizmin birey üzerine oluşturduğu ağır baskı ve sıkıcılığın aşılması için "tüketici kültürü" biçimini almaktadır. Ancak özel zamanın kullanımı kitle iletişim araçları ile örneğin televizyon gibi tek yönlü sinyali olan bir araç ile denetlenmekte; çalışanın kendine ait zamanında da edilgenliği yeniden üretilmektedir.⁷⁰⁸

Kitle iletişim araçlarının, tüketici kültürler yarattığına yönelik yaklaşımların ilk temsilcilerinden Adorno ve Horkheimer makro kozmos olarak tanımladıkları bireyin çalışma zamanının mikro kozmos olarak adlandırdıkları serbest zamanı ile iç içe geçmişliğine vurgu yapmaktadırlar. Sanayi kapitalizminin ortaya çıkardığı kültür anlayışının açık bir yansıması olan mikro ve makro kozmos arasındaki iç içe

⁷⁰⁶ Oskay, a.g.e., s.353.

⁷⁰⁷ A.e., s.168-180.

⁷⁰⁸ Vincent Mosco & A Herman, Radikal Toplum Kuramı ve İletişim Evrimi, Çev.Yılmaz Üstüner, **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Der. Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya. Ankara, Savaş Yayınları, 1983,s.128.

geçmişlik aynı zamanda tekelin altında bulunan kitle kültüründeki özdeşliğe de işaret etmektedir.⁷⁰⁹ İşte bu bağlamda kitle iletişim araçları kitle kültürünün üretilmesi, çoğaltılması ve yayılması sürecinde ön plana çıkmaktadır. Kültür sanayisinin tüketiciler üzerindeki tasarrufu eğlence vasıtasıyla dolayım lanmaktadır; insanlar üzerinde kurduğu egemenlik dolaysız, yalın bir dikta vasıtasıyla değildir. Kendinden daha fazlası olabilecek şeylere karşı, eğlence ilkesinde yer etmiş düşmanlık vasıtasıyla egemen düzene karşıt şeyleri ortadan kaldırmaktadır.⁷¹⁰ Horkheimer ve Adorno'ya göre dünya bu kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilerek yönetilmektedir. Ancak kültür endüstrisinin temel özelliği bir eğlence kurumu olmasıdır ve yapı, dinleyici/izleyici/okuyucu/müşteri olan kitle insanını bölünmüş bilincinin rızası ile işlemektedir. Bu rıza günümüz toplumlarındaki teknolojik rasyonelitenin karşısında yalnız bırakılmış; tüketim ideolojisine yöneltmiş; insansal yeteneklerin gelişmesi toplumsal sistemin kendini yeniden üretmesinin gerektirdiği yön, nitelik ve ölçülere göre sistemin istekleri ile sınırlandırılmış kitle toplumu insanın reel dünyaya uyum sağlamak için benimsediği pragmatist tutumun yansımasıdır⁷¹¹. Bir iddiaya göre kitleler artık gündelik yaşamlarına karşı iyiden iyiye kuntlaşmış, umutsuzluğa bile kapılmak yetisinden yoksunlaşmışlardır. Bu iddiaya göre kültür, hemen hemen tümüyle emeğin gündelik üretimin girdisi olarak “eğlenceye” dönüşmüştür.⁷¹²

Çizgisel bir tarih algısı ile bakıldığında, matbaa tekniğinin keşfi ile kitle iletişimi bağlamında atılan büyük adım, iletişim-teknoloji işbirliği çerçevesinde, bu gün bütün kitle iletişim araçlarının özelliklerini bünyesinde barındıran cihazlara uzanmıştır. Kitle iletişimi ve kitle iletişim araçları kabuk değiştirmektedir. Bu değişimi, bilgisayar teknolojisi ile paralel ilerleyen telekomünikasyon alanındaki gelişmeler ile hızlı ve kesintisiz enformasyon akışının sağlanması; bu gelişmelere uydu ve kablosuz iletişim sistemlerindeki ilerlemelerin eklenmesi ve sonuçta dünyada bir enformasyon ağının yaratılmasının tetiklediği düşünülmektedir.

⁷⁰⁹ Adorno ve Horkheimer, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar-I**, s.8.

⁷¹⁰ **A.e.**, s.13-26.

⁷¹¹ Oskay, **a.g e.**, s.24-26.

⁷¹² Ahmet Oktay, **Türkiye'de Popüler Kültür**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları ,1994,s.67.

2.1.3.1. Bilgi İşleme Teknolojileri Ve Kitle İletişimi

Aslında bilgi çağının iki dinamik arasındaki gerilim ile şekillendiği düşünülmektedir. Birincisi enformasyonun serbest bir akış içinde ve değerini kaybetmeyecek şekilde hareket etmesi gerektiği düşüncesi, ikincisi ise, değerinden faydalanmak için bu akışın kontrol edilme eğilimidir.⁷¹³ Öte yandan ucu 1950'li yılların sonunda A.B.D, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerinde bilgi işleme teknolojilerindeki gelişmelere dayanan sürecin en önemli özelliği bilginin ve bilgi işleme teknolojilerinin tarım, sanayi, hizmet sektörlerinin yanında eğitim, sağlık, iletişim gibi alanlara da sıçramasıdır. Bu nedenle bu toplumlarda kısa sürede üretimin ve verimliliğin arttığı ve sonucunda yeni teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri teşvik ettiği ileri sürülür. Tüm bu gelişmelerin ise diğer dünya ülkelerini de kısa zamanda etkisi altına aldığı ve uluslararası alanda ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda entegrasyonu beraberinde getirdiği düşünülür.⁷¹⁴

Teknolojinin durumu olumlu etkilediği yaklaşımı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksulluğu azaltma, sürdürülebilir kalkınmayı sağlama, bireysel açıdan eğitimi ve kendini geliştirmeyi destekleme, uzaktan eğitim, psikolojik danışmanlık ve destek, eğlence ve boş zamanları değerlendirme, sosyal etkileşim ve ekonomik katılım, bilgiye erişimin demokratikleşmesi ve bunlar gibi iyileştirici potansiyeli olduğunu ileri sürer.⁷¹⁵ Ancak modernleşme kuramının bakış açısından yansıyan bu düşünceye göre, toplumsal gelişmişliğin bir göstergesi olarak algılanabilecek gelişmişlik düzeyine erişim, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere medya ve teknoloji transferi gerçekleştirilerek mümkün olabilir. Modern değerlerin

⁷¹³ Kenneth Rogerson, 'Addressing The Negative Consequences Of The Information Age Lessons From Karl Polanyi And The Industrial Revolution A Note On The Politics Of Theorizing Technology', **Information, Communication & Society**, 6:1, 2003, s.106.

⁷¹⁴ Can Aktan ve Mehtap Tunç, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ocak-Şubat 1998.s.118-134..

⁷¹⁵ Z.Beril Akıncı Vural, "İletişim Sürecindeki Teknolojik Yansımalar", **Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları**, Ed. Doç. Dr. Z. Beril Akıncı Vural, Nobel Yayınları, 2006, s.3.

ve bilginin yerleştirilmesi sürecinde ise enformasyon akışı ve bu akışın sağlanması açısından iletişime büyük değer biçilmektedir.⁷¹⁶

Teknoloji evrim süreci içinde modernleşme ve gelişmişliğe yönelik olumlanırken karşısında teknolojinin aslında bilinç endüstrisinin elinde olduğu ve üretim biçimine bağlı üretim ilişkileri içinde teknik aygıt ve bunu elinde bulunduran sosyal gruplara, halkın geri kalanı üzerinde üstünlük sağladığı yönündeki eleştirilerini bulmaktadır. Erdoğan, teknolojinin orijini ve gelişmesi gibi, teknolojinin nerelerde ve nasıl uygulanacağını da kendiliğinden ve istatistiksel olasılığa bağlı olarak ortaya çıkmadığını ileri sürer. O'na göre iletişim teknoloji ve ürünlerinin üretimi, dağıtımı ve tüketimine bakıldığında uluslararasıda yoğun bir ilişki, egemenlik ve mücadele ağlarının yapısı görülecektir.⁷¹⁷

İletişim teknolojileri çağdaş toplumun sinir sistemidir; algı ve denetim bilgilerini dağıtırlar ve iletirler, sayısız bağımsız birimi birbirlerine bağlarlar. Bu teknolojiler reklam, denetim ve hatta kişiler arası ilişkiler için hayati önem taşıdığı için, iletişim teknolojilerindeki herhangi bir değişimin, neredeyse toplumun her alanında derin etkiler bırakma potansiyeli vardır. Öte yandan Endüstri devriminin en önemli özelliklerinden biri, yeni iletişim teknolojilerini, mamullerin imalatı ve dağıtımında neredeyse her alanda önemli bir role sahip olan denetim mekanizmaları olarak tanımasıdır.⁷¹⁸ Bu iletişim teknolojileri son iki yüzyıl içerisinde, sürekli hızlanan bir artışla gelişim göstermişlerdir. Bu gelişim yavaşlama belirtisi göstermemektedir, dolayısı ile bu gelişimi anlamak, iş hayatında, devlette, ya da eğitimde bir mevki elde etmek ya da mevki elinde tutmak isteyen birey için hayati önem taşır.⁷¹⁹

⁷¹⁶ Filiz Aydoğan, "Medya Yolu ile Modernleşme", **Yeni İletişim Ortamları Ve Etkileşim Uluslararası Konferansı**, 1-3- Kasım 2006, s.224-231.

⁷¹⁷ Erdoğan, **a.g.e.**, s.492.

⁷¹⁸ James Beniger, **The Control Revolution**. Cambridge, Harvard University Pres, 1986, passim

⁷¹⁹ Grant, **op. cit.**, p.1.

2.1.3.2. Kitle İletişim Araçları ve Teknoloji

İletişim teknolojisinin en belirgin yüzü teknoloji ile ilişkili fiziksel ekipmanlardır, yani donanımdır. Donanım teknolojinin en somut kısmıdır ve yeni teknolojiler genellikle donanımdaki gelişmelerden ortaya çıkarlar. Bununla birlikte, iletişim teknolojisini anlamak sadece donanımı kavramaktan daha fazlasını gerektirir. Grant'a göre teknoloji sisteminden iletilen mesajları anlamak, en az donanımı anlamak kadar önemlidir ve bu mesajlara bu bağlamda "yazılım" adını verir. Öte yandan "yazılım" tanımını, bilgisayar programcılığındaki anlamından ayırır ve çok daha kapsamlı bir anlam yükler. Başka bir ifadeyle, bilgisayar yazılımı tanımımız, bilgisayar tarafından işlenen bilgileri (mesela bu yazı, bu sayfa ya da bilgisayar tarafından depolanan ve işlenen bütün veri akışları) ve bu verileri işlemek için bilgisayarın kullandığı yönergeleri içerir. Yazılım ve donanım daha geniş bir bağlamda ele alınmalıdır.⁷²⁰ Roger'ın iletişim teknolojisi tanımı bu bağlamsal etmenlerden bazılarını taşır ve onu şöyle tanımlar; *Bireylerin biriktirdiği, işlediği ve diğer bireylerle değil tokuş ettiği, donanım ekipmanları, düzenleme yapıları ve sosyal değerlerdir.*⁷²¹

2.1.3.2.1. Kitle İletişim Araçlarında Değişimin Nedenleri

Günümüzde kitle iletişim araçlarının klasik yapılarını zorlayan teknolojik ilerlemeler sonucu ortaya çıkan durum, yeni iletişim teknolojileri, bilgi iletişim teknolojileri, yeni medya ya da yeni iletişim ortamları gibi kavramlar altında aktarılmaya çalışılmaktadır. Değişim bir bütün olarak algılandığı takdirde teknolojiye ilişkin ilerleme, telekomünikasyon, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hizmetlerini ortak bir teknik alt yapı üzerinden sürdürebilmesini sağlamış, yeni iletişim teknolojileri ya da daha yaygın kullanımı ile bilgi iletişim teknolojileri, bu üç yapının hizmet özelliklerini içinde barındıran melez medyaların var olduğu yeni iletişim ortamlarına neden olmuştur. Ancak ne olursa olsun burada belirleyici olan

⁷²⁰ **İbid.**

⁷²¹ Everett M. Rogers, **Communication Technology: The New Media İn Society**, New York, Free Pres, 1986, p.2.

teknolojinin, kitle iletişiminde yeni araçların kullanılması sonucunu doğurmasıdır. Teknolojik gelişmeler ile kitle iletişim araçları çoğalmış, izler kitlenin kullandığı kitle iletişim araçları daha bireysel hal almış, tek ve sabit verici yerini izler kitlenin tercihi doğrultusundan kendine uygun zaman ve mekânda iletinin açımını sağlayan vericilere bırakmış, internetle birlikte izler kitlenin bağımsız kaynaklara ulaşım seçenekleri artmış, sınır ötesi yayıncılık beraberinde farklı kültürlerin etkileşimini hızlandırıcı bir etkiyi getirmiştir.⁷²² Bu değişimin altında yatan gelişmeler ise şu başlıkları altında toplanır:⁷²³

- **Metalaşma:** İletişim sürecinin matematiksel olarak formülasyonu, enformasyonunun nesnel, ölçülebilir dolayısıyla diğer ticari mallar gibi fiziki bir varlığa sahip bir mala dönüşmesi sonucunu doğurmuştur.

- **Yakınsama:** Bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemelere bağlı olarak telekomünikasyon, bilgi işleme ve kitle iletişim teknolojileri arasında bir yakınlaşma meydana gelmiştir.

- **Sayısallaşma:** Bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler ve yakınsama ile bilginin işlenmesi, depolanması ve aktarılması süreçleri, binari kod (ardışık ikili kodlar) ile yapılabılır hale gelmiştir. Bu durum kapasite kullanımının artması ve paylaşım ortamlarının çeşitlenmesi sonucunu getirmiştir.

- **Ticarileşme:** Bilgi işleme telekomünikasyon teknolojilerindeki yeni oluşum, üretim ve tüketim açısından zaman ve mekân kısıtlarının göreceli de olsa ortadan kalkması ve eş zamanlı hale gelmesi, kitle iletişim hizmetlerini de kapsayacak şekilde bu alt yapı üzerinden sunulan tüm hizmetlerin ticarileşmesine olanak vermiştir.

⁷²² Serhat Kaymas, “Medya ve İzleyici”, **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, Cilt 2, İstanbul, Eylül-Ekim 1996, s.1299-1309.

⁷²³ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi**, **Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.90-93.

- **Ağ Yapılanması:** Enformasyon dağıtım kanallarının küresel ölçekte efektif bir şekilde yayılmasıdır. Bunun sonucunda insan dünyanın üzerindeki herhangi bir noktadan uygun araçlar ile ortama bağlanabilmekte ve veri alışverişine dâhil olabilmektedir.

- **Enformasyon Teknolojileri Paradigması:** Kalkınmanın enformasyona özgü yeni biçiminde “içten, kendi olanaklarıyla büyümenin ve verimliliğin” kaynağı, yatırımlarda, teknolojik yeniliklerde, bilgi doğurucu etkinliklerde görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ağır sanayi ekonomik kalkınmada, sanayi devrimi ve sonrasında atfedilen önemini kaybetmiştir. Enformasyonla iç içe geçen yeni ekonomik örgütlenme ulusal, bölgesel, küresel ekonomileri bütünleşmeye zorlarken kitle iletişim alt yapısı bu sürece hız kazandırmıştır.

- **Uluslararası Düzenlemeler:** Yeni teknolojilerin kullanılması ile ortaya çıkan sosyo-ekonomik anlayış çerçevesinde çok uluslu şirketlerin yeniden yapılanmasına olanak tanıyacak şekilde bir dizi uluslar arası antlaşma yapılmıştır.

- **Dağıtım Kanallarının Çeşitlenmesi:** Ulusal sınırları aşarak küresel ölçekte akışkan bir hal kazanan sermayenin faaliyetlerini tutundurma ve amaçların gerçekleştirilmesi bağlamında, yeni iletişim ortamlarının desteği önemli bir yer tutmaktadır.

2.1.3.2.2. Kitle İletişim Araçlarında Değişimin Özellikleri

Kaba hatları ile ortaya konan bu gelişmeler beraberinde küreselleşen bir dünya ekonomik anlayışını getirirken, uluslar arası kuruluşlar, bu anlayışın yerleşmesini telkin edici faaliyetler göstermiş, enformasyon otobanları olarak adlandırılan ağ tipolojisi içinde toplumların küresel kapitalist sisteme eklenmesi beklenmiştir.

Günümüzde kitle iletişiminde kullanılan teknolojiler, birbirlerine eklenebilmekte ve çoklu medya(multi media) denilen yeni iletişim ortamlarını yaratabilmektedirler. Yeni iletişim ortamları, sözlü, yazılı, görsel, işitsel iletişim araçlarını kapsayan bir çerçeve çizmektedir ve e-posta, haber grupları, video konferanslar, web siteleri, arama motorları, bloglar, RSS, VoIP, MMS, SMS, İDTV gibi çeşitli uygulamalar şeklinde Wi-Fi, Bluetooth, gibi bağımsız haberleşme ağlarında, WAP, GPRS, EDGE, 3G, 4G gibi iletişim protokollerini destekleyen cep telefonları, diz üstü bilgisayarlar, PALM'ler gibi cihazlarda hayat bulmaktadırlar. Gelişen teknoloji ve bilgisayar kullanımındaki yaygınlaşmanın ekonomik ve kültürel sonuçları toplumun doğasını ve anlayışını kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Politika değişiklikleri özellikle de yayıncılık pazarlarının telekomünikasyon şirketlerine açılması bu girişimi hızlandırmıştır. Öte yandan kullanıcı için seçeneklerin daha karmaşık bir hal aldığı düşünülebilir.⁷²⁴ Rogers yeni iletişim ortamlarının farklılık yaratan üç özelliğini şu şekilde vurgulamaktadır:

- Etkileşim: İletişim sürecinde etkileşimin varlığı gereklidir. Yüz yüze iletişimin kendiliğinden etkileşimli niteliği ile kıyaslanmasa da ya da etkileşimlilik hali belli menü başlıkları ve içerikleri ile sınırlandırılrsa da zekânın katıldığı karşılıklı bir süreç olarak yapılır.

- Kitlesizleştirme: Büyük bir kullanıcı grubu içinde her bireyle özel mesaj değişimi yapılabilmesini sağlayacak kadar kitlesizleştirici olabilmektedir. Bu bağlamda iletişim sürecinin denetiminin bir bölümü en azından mesajının içeriği ve gönderileceği adreslerin seçilmesi sayısal enformasyonun parçalarının kopyalanması, kesilip yapıştırılması, elden geçirilip yönlendirilmesi bağlamında kaynak yerine alıcıya veya iletişim sürecinde tüketiciye geçmiştir.

⁷²⁴ Liss Jeffrey, "Rethinking Audiences for Cultural Industries: Implications for Canadian Research", *Canadian Journal of Communication*, Vol :19, S.3, 1994 (Çevrimiçi) <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/830> 11 Aralık 2009.

- Eşzamansız(asen kron) olabilme: Yeni iletişim teknolojileri birey için uygun bir zamanda mesaj gönderme veya alma yeteneklerine sahiptirler, Aynı andalık gerekliliğini ortadan kaldırırlar.⁷²⁵

Kitle iletişiminin temel özellikleri göz önüne alındığında, yaşanan gelişmenin ne anlama geldiği daha açık tespit edilebilmektedir. Kitle iletişimde izler kitle, kimliksiz bir topluluk olarak tahayyül edilmektedir, kitle iletişim araçları ile yayılan mesaj kamusaldır yani içeriği herkese açıktır, İletişimciyle izler kitle arasındaki ilişki izler kitlenin kişisel tanışıklığı olmayan, profesyonel iletişimci rolündeki kişiler aracılığıyla kurulur, İletişim geri döndürülemezcesine tek yönlüdür ve izler kitlenin anında yanıt vermez olasılığını fiilen dışlamaktadır. Böylelikle iletişim sisteminde göndericiyle alıcı arasında keskin bir kutuplaşma söz konusudur. Kitle iletişimi karmaşık biçimsel yapıları gerektirmektedir.⁷²⁶

Kitle iletişim araçlarındaki yenilenme ise klasik kitle iletişimine bakışı artık değiştirmektedir. Geleneksel kitle iletişim araçları, kitleyi kimliksiz olarak kabul ederken, yeni teknolojilerin kullanımı ile bireye inilebilmekte ve kişiye özel mesaj aktarımı yapılabilmektedir. Örneğin, kişi kendisini ilgilendiren haber türlerini tanımladığı takdirde ilgi alanına yönelik iletileri alabilmektedir. Yine, yeni ve geleneksel iletişim araçlarının özellikleri göz önüne alındığında, iletişimde tek yönlü akışın kırıldığı da düşünülmektedir. Etkileşim yeni iletişim sistemlerinin en önemli özelliği olarak sunulmaktadır. Etkileşim ile kişi kitle iletişim araçlarından aldığı mesajı yorumlama ve kaynak ile iletişim kurabilme yetisini kazanmıştır. Örneğin bir okuyucu olarak internet üzerinden yayın yapan haber portallarında yayınlanan haberleri anında yorumlayabilmektedir. Kitle iletişimde kullanılan araçlar, zamansal dizge içinde bir senkronizasyonu gerektirirken yeni iletişim araçları ile zamana bağlılık kırılabilmiştir. Örneğin izleyici televizyondan verilen bir canlı yayın anında, konu ile ilgili geriye dönük izleme yapabilmekte ve bıraktığı noktaya dönebilmektedir, yâda e-posta gibi bir iletişim yönteminde kendisine gelen postaları istediği zaman okuyabilmekte ve cevaplayabilmektedir. Kitle iletişiminin

⁷²⁵ Haluk Geray, **İletişim ve Teknoloji**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2003, s. 18.

⁷²⁶ Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s.177.

yapılabilmesi yeni teknolojiler sayesinde daha esnek sistemler ile gerçekleştirilebilir hale gelmiştir, karmaşık biçimsel yapılara bağımlılığı azaltmıştır. Örneğin bir radyo istasyonunun yayın yapabilmesi için farklı teknolojik araçların bir mekânda bir araya gelmesi gerekirken, iletişim ve telekomünikasyon teknolojilerindeki yakınsama, radyo yayınlarının bir bilgisayar, müzik çalma yazılımı ve telekomünikasyon alt yapısı ile internetten kitlelere aktarılabilir hale gelmiştir.

Yeni medya olarak tüm zamanların en popüler kitle iletişim aracı olmaya aday internetin kurumsal katılımı birey ve sivil toplum örgütleri için yeni iletişim ve katılım imkânları sunması, güçlü muhalefetin örgütlenmesine yardımcı olması beklenmektedir. Geleneksel kitle iletişim araçlarını yönlendiren büyük sermaye yapılarının piyasada kurdukları tekelleşme-tröstleşme eğilimleri ve siyasi iktidarla yakın çıkar ilişkilerinin, demokratik katılım aracı olarak kitle iletişim araçlarının toplumsal renklere yer vermesine engel olduğunu düşünenler, internetin, tekeli geleneksel medyanın hegemonyasını yıktığı düşüncesindedir.⁷²⁷ Yeni iletişim teknolojilerinin iletişim endüstrisindeki rekabet gücünü ve dinamizmini artıracığı, iletişim ortam ve kanal sayısının artmasının beraberinde bir çeşitlilik ve çoğulculuk sağlayacağı düşünülür. Diğer yandan etkileşim yeni iletişim araçlarının en büyük artışı olarak görülür. Bu düşünceye göre, geleneksel medyanın tek yönlü enformasyon akışına karşılık yeni bilgi iletişim teknolojilerinin getirdiği çift yönlü serbest akış, onun dönüştürücü potansiyelinin en önemli özelliğidir. Enformasyon miktarı bu gelişmelere bağlı olarak artacak, bireysel iletişime olanak sağlayan yapısı, etkileşim ve evrensel erişim olanağı sağlayacaktır.⁷²⁸ Demokratikleşme sürecinde, bağımsız enformasyon kaynaklarının yaratılması, sorunlar hakkında bilgilendirilmiş, sorunlar üzerinde özerk tartışma ve müzakereleri yürütebilen sivil toplum örgütlenmelerinin sağlanabilmesinin önemini vurgulayanlar, alternatif haber ve bilgi kaynaklarına erişim açısından internetin ve yeni bilgi iletişim teknolojilerinin

⁷²⁷Mustafa Mutlu, "İnternet ve Demokratik Katılım", **Yeni İletişim Ortamları Ve Etkileşim Uluslararası Konferansı**, 1-3- Kasım 2006, s.248-249.

⁷²⁸ Steven Barnett, "New Media Old Problems: New Technology and The Political Process" **European Journal of Communication**, Vol. 12 no. 2, June 1997,s.193.

sunduğu imkânların, hegomonik ve hiyerarşik yapıların sınırlarını aşma anlamında yeni iletişim formları sunduğunu düşünmektedir.⁷²⁹

Ancak günümüz telekomünikasyon politikalarının karakterize edildiği liberalleşme ve demokratikleşme durumun fazla basitleştirilmesi olarak görülmektedir. Bu, liberalleşmenin A.B.D eski başkanı Reagan tarafından yapılan tanımı olan pazar büyüünün serbest bırakılması tanımında da görülebilir. Liberalleşme hareketinin alâmetifarikası, enformasyonun mümkün olduğunca hızlı ve ucuz hareketinde rekabet koşullarının sağlanmasıdır. Bu genellikle deregülasyon ve *laissez faire* anlayışının uygulanması ile mümkündür.⁷³⁰ Sayısal kitle iletişim araçları kullanıcılara, kamusal bir tartışma alanı açması için olanaklar sunarken, mal ve enformasyon ekonomisinin mantığı ile daha sıkı ilişkiler içindedir. Medya ve yayıncılık, telekomünikasyon, müzik ve sinema, turizm, reklamcılık, pazarlama, bankacılık, hatta enerji alanındaki birleşmeler yoluyla yapılan yeni üretim ilişkileri ve bu ilişkileri işlevsel kılacak yeni medya teknolojileri, enformasyonun sadece çok daha hızlı üretilmesine ve dağıtılmasına değil aynı zamanda daha fazla oranda farklılaştırılmış enformasyonun farklılaştırılmış fiyatlar ve daha fazla kontrol edilebilir kanallar üzerinden üretilip dağıtılmasına, kısacası medya ürünlerinin akışkanlık kazanmasına olanak sağlamıştır.⁷³¹ Bu amaçla küresel medya pazarında kitle iletişim kuruluşları, bir taraftan küresel olarak akma ihtiyacındaki sermayenin gerek duyduğu ideolojik/kültürel ortamı sağlamakta diğer taraftan bizzat sermaye akışının özneleri olarak karlarını uluslararasılaştırma hedefi taşıyan sermaye şirketleri olarak davranmaktadır.⁷³²

Bununla birlikte mevcut kitle iletişim siyasası içinde eleştirilen tekelleşme, bunun sağladığı güç ve iktidar, tek başına araçla ve ortamla ilişkilendirilebilecek

⁷²⁹ Gülgün Erdoğan Tosun, “Yeni İletişim Teknolojileri ve Sivil Toplum”, **Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları**, Ed.Z. Beril Akıncı Vural, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2006. s. 63–73.

⁷³⁰ Edward M. Lenert, “A Communication Theory Perspective on Telecommunications Policy”, **Journal of Communication**, Vol.48, No.4, Ağust 1998, p3-23.

⁷³¹ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.100.

⁷³² Bülent Çaplı, **Medya Ve Etik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 96.

ortamlar değillerdir. Ancak yeni iletişim ortam ve araçlarının, yeni sahiplik yapısının eskiyi eski güç-iktidar ilişkilerini yeniden ve daha güçlü bir biçimde üretebilecek şekilde yapılandırıldığı da ileri sürülür.⁷³³

Etkileşimin yeni medyalardaki kritik rolü yadsınmasa da, eleştiriler, etkileşimin sayısal yapılanmada nötr bir noktada olmadığına işaret eder. Manovich'e göre eğer geleneksel kitle iletişim araçları kitlesel üretim endüstrisi mantığının bir sonucu ise, yeni iletişim araçları da bireysel değerler üzerine kurulu endüstri sonrası toplum ile örtüşmektedir.⁷³⁴ Ünlü kişilerin siteleri üzerine yapılan bir araştırmada, bu sitelerde oluşturulan fan kulüplere üye olanların karmaşık bir kimlik ilişkisi içine atıldığı ileri sürülür. Bu iddiaya göre, üyeler sadece görüş belirtebilir ancak aktif ve bilgili birer kültür üreticisi konumunda değillerdir. Onlardan istenen aynı zamanda, yeni üyeler toplamak ve sunulan medya ürünlerini tüketmeye ve tükettirmeye teşvik etmektir.⁷³⁵

Bir anlamda bu bakış açıları, iletişim alanında teknolojik gelişmelerin aslında bilimin ve teknolojinin kapitalizmin verimlilik ve birikimi araştırma yönündeki güçlü arayışlarıyla ilişkili olarak ortaya çıkan gereksinimleri giderme yönünde devreye sokulmasıyla ortaya çıktığı düşüncesine dayanır. Modern çağın başlarında bireylerin bir enformasyon kıtlığı sorunuyla karşı karşıya bulunduğu ve basının gizli erk sahiplerini eleştirmeye başlamalarının halk arasında büyük heyecan yaratacağı, mutlak gücün-iktidarın paramparça olacağı varsayılmıştı. Ancak günümüzde bunun tam tersi bir uygulama ile karşı karşıya bulunmaktayız. Sanayileşmiş bir toplum içinde birey, içinde yaşadığı toplum tarafından alınan başlıca kararların çoğundan uzak kalmakta bunlar üzerinde etkili olamamaktadır. Kamusal tartışma ve karar alma süreçlerine katılma ve karşılıklı düşünce alışverişi süreçlerinden yalıtılmış

⁷³³ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.89 .

⁷³⁴ Lev Manovich, "The Language of New Media" (Çevrimiçi)

<http://www.manovich.net/LNM/Manovich.pdf> 10.Eylül 2009 s.41.

⁷³⁵ Charles Soukup. "Hitching a ride on a star: Celebrity, fandom, and identification on the World Wide Web" **Southern Communication Journal**, Volume 71, Issue 4 December 2006 , ss. 319 – 337, s.323.

bulunmaktadır. Dünya yüksek yoğunluklu enformasyon toplumlarına evrilmiş ve insanların bu akışa ayak uyduramadıkları ileri sürülmektedir.⁷³⁶

Sayısal yayıncılığın getirisi olan yeni aktarım şekilleri, yayıncılığın ulusal sınırların ötesine geçmesine uluslar arası bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Uydu yayıncılığı ve benzeri uygulamalar yanında içerik üretiminde uluslar arası büyük firmaların pazara hâkimiyeti, sayısal yayıncılık platformunu da kapsayacak bir egemenliğe işaret eder. Sayısal teknolojinin sonucu ortaya çıkan yeni ortam ve kanallarda sunulan içeriğin uluslar arası şirketlerin kontrolünde özellikle ABD ve Avrupa kökenli üretimlerden oluştuğu bunun da yerel kültürler üzerinde yabancı kültürlerin baskısının daha da artmasına Schiller'in tabiriyle bir kültürel emperyalizme neden olduğuna işaret edilir.⁷³⁷ Traber ise enformasyon devrimi ile başlayan teknolojik gelişmelerin uluslar arası alana yayılmasının henüz beklenen özgürlüğü ya da yaşam kalitesini yükseltilmesi için bir katkısının görülmediğini iletişim devrimi söyleminin gelişmiş ülkelerin küresel yayılımının bir parçası olduğunu ileri sürer.⁷³⁸

Öte yandan her fırsatta olanakları iyileştirici ve hayatı kolaylaştırıcı etkisi ile insanlığa daha fazla boş zaman yarattığı, insanları özgürleştirdiği iddia edilen teknolojinin aslında toplumu oluşturan her bir bireyi daha kolay izlenebilir, fişlenebilir ve yönetebilir hale geldiği, bunu yaparken de başta televizyon olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarından, bilgisayar teknolojisinin nimetleri doğrultusunda yararlanıldığı ileri sürülür. Birey her yaptığı ile her anında izlenir, takip edilir, baskın ideolojinin fikirleri, iletişim teknolojilerinin üzerinden oldukça düşük maliyetle sunulan düşler ile toplumun geneline yayılır.

Yeni iletişim ortamları yeni kitle iletişim araçları ile toplumlarda bireyselleşmenin artmasına neden olmuştur. Bu bakış açısından hareketle, sivil

⁷³⁶ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.84.

⁷³⁷ David Morley, Tim Robins, **Kimlik Mekanları: Kültürel Medya Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1997 s.294.

⁷³⁸ Timisi, **a.g.e.**, s.201.

toplum yavaş yavaş küçük iletişim yığınlarına sahip olmuş ve bu yığınlar toplumun geneline katılmamayı ve toplumsal anlamda etraflarında olup bitenlerle ilgilenmemeyi tercih eder konuma gelmişler; daha çok yakın çevreleriyle, dostlarıyla arkadaşlarıyla iletişim içerisinde bulunmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla ilişkiler daha çok anlık yaşam biçimleri üzerine kurulup, mikro seviyede yaşanmaya başlamıştır.⁷³⁹

2.2. Yeni İletişim Teknolojileri ve Kitle İletişimi

Aslında bilgiyi elektriksel olarak kodlayıp elektromanyetik dalgalar ile taşımayı öğrenmek oldukça uzun bir zamanı almıştır. İnsanlık tarihi boyunca uzak mesafeleri yakın etme becerisini kazanma arzusu, iletişim teknolojilerinin ilerlemesinde önemli bir etken olmuştur. Noktalar arası anında haberleşme amacıyla farklı teknikler kullanıldıysa da sesli, birebir ve anında iletişim kurma isteği, telefonun icadına ve oradan telsiz cihazlar ile iletişime kadar uzanan buluşlar zincirini başlatmıştır. Bu buluşların gerçekleştiği yıllardan yaklaşık bir buçuk asır sonra insan, dünyanın istenilen her noktasından anında iletişim becerisine haiz olmuştur.

Yeni iletişim teknolojileri olarak adlandırılan sayısal iletişim teknikleri, iletişim sürecinde geldiğimiz noktanın temsili açısından önemli bir kavramdır. Bu teknolojiler, iletişim sürecinde insanın mekânsal ve zamansal bağımlılığını en aza indirmekte, bireysel ve kitle iletişim hizmetlerini de aynı araç üzerinden vererek, iletişim algısını farklı bir noktaya taşımaktadır. Hatta bilgi teknolojilerinin kullanımı da bireyin hizmetine bu araçlar –ki melez medya olarak da tanımlanmakta- ile sunulmuştur. Yani gelinen noktada farklı teknolojilerin yakınsaması bireyi, bir araç ile telekomünikasyon, bilgi işlem ve kitle iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilir duruma getirmiştir.

⁷³⁹ Ilpo Koskinen, "Mobile Multimedia in Society: Uses and Social Consequences", 2006, (Çevrimiçi) <http://www.uiah.fi/~ikoskine/> s.2 10 Eylül 2009.

Yeni iletişim ortam ve araçlarını, bilgi işlem teknolojisi yardımıyla yetenekleri genişlemiş, kullanımı kolaylaşmış ya da olası genişletilebilirlik potansiyelini bünyelerinde taşıyan iletişim araçları olarak tanımlayan Törenli, örnek olarak telefona eklenen bilgisayar teknolojisine özgü mikro-işlemcilerle ve mikro belleklerle geliştirilen akıllı ya da görüntülü telefonların, telefonun klasik bir telli iletişim aracı olmaktan çıktığını gösterir.⁷⁴⁰ Böylece taşınabilir telefon örneğinden hareket ettiğimiz takdirde, yeni araçlar, veri iletişimi özelliği kazanmış, bu bağlamda tüm bu gelişmeler **yakınsama**-bütünleşme ve etkileşim düzleminde gelişmiştir demek mümkündür.

Yaşanan gelişmeler içinde, tek başına yayın takipçileri ve mobil iletişim tüketicisinin her ikisi de artık önemli değildir. Terminoloji yeni medya ortamını açıklamak için mücadele etmektedir. Kendi kendine yap (do it your self) medya kültürünün ‘tüketici-vatandaşı’, bloglar gibi sosyal online ağların ‘producer’* larını, katılımcı hayran kültürlerinin ‘prosumer’larını** ve bilgisayar oyunlarının ‘viewer’larını*** oluşturmaktadır. Diğer şeylerin arasında, bu yeni kelime kullanımları, servis üreticileri ve tüketiciler arasındaki mesafede bir daralmayı belirtir. Ayrıca bunlar medya iletişim ortamları ve yakınsayan ve küreselleşen medyanın karakteristik özelliğidir.⁷⁴¹

⁷⁴⁰ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.161.

* İngilizce Producer (yapımcı) ile User (kullanıcı) kelimelerinden üretilen bu kelime ile anlatılmak istenen kendi kendinin yapımcısı olan kullanıcılarıdır. Süreç içine üretici olarak katılan kullanıcılar aynı zamanda içeriği tüketirler. Daha detaylı bilgi için bkz. <http://produsage.org/node/9> çevrim içi erişim tarihi: 20.08.2010.

** Prosumer kelimesi Alin Toffler’in ortaya attığı bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Toffler, Üçüncü Dalga isimli kitabında, üretici ile tüketici arasındaki sınırların bulanıklaştığı, yeni bir tüketici tipinin pazarları ve endüstrileri yönlendireceğini söylemiştir. Toffler’e göre sanayi sonrası dönemde, “kullandığı ürün ve hizmetin üretiminde rol alan” (**prosumer**) tüketici yaygınlaşacaktır.

*** Geleneksel yayıncılık eğlencesi ile etkileşimi kombine eden sayısal ya da çevrimiçi medya kullanıcıları ve izleyicilerine verilen isim. <http://www.wordspy.com/words/viewser.asp> çevrimiçi erişim 21.08.2010.

⁷⁴¹ Christina L Spurgeon and Gerard Goggin, “Mobiles into media: Premium rate SMS and the adaptation of television to interactive communication cultures” **Continuum: Journal of Media and Cultural Studies**, 21(2), 2007, p318.

2.2.1. Yeni Medyanın Doğası

Diğer yandan öne sürülen bir iddiaya göre, kentsel şebeke altyapısına karşı yenilenmiş fiziksel, sosyal, politik ve tutarlı bir ilgi olduğunu görmeye başlıyoruz. Artık, ‘gelişmiş’, ‘gelişmekte olan’, ‘yeni sanayileşen’ ve ‘post sosyalist’ dünyaların şehirlerinde, altyapı şebekeleri yeniden sorunsallaştırılmakta, onları çevreleyen ‘kara kutular’ yeniden açılmaktadır. Kimi düşünürlere göre, yeni iletişim ortam ve araçları ile birlikte bazı kullanıcılar, taşınabilirlik, iletişim, güç ve su ihtiyaçlarını destekleyen bütün sosyo-teknik yapaylığın yapısındaki tüketimi olduğu gibi kabullenme noktasının ötesine bakmaya başladılar.⁷⁴² Diğer yandan yeni medya teknolojilerinin özellikle son on yıl içinde yayılmasına eşlik eden bant genişliğindeki artış beraberinde bu kapasitenin kullanımı ile ilişkili endişeleri de artırmıştır. Birçok özel strateji ve kamu politikası bağlamında yeni medya ortamlarında “içerik kraldır” düsturu ile oluşan birkaç efsanenin güncellik kazandığı ileri sürülür. Aslında, büyük bir etmen olarak cep telefonlarının dâhil olduğu, yeni medya teknolojilerinin kabullenme ve yayılmasındaki temel itici bağlantıyı tanımlayan gelişen bir hikâye yapısı olduğu ileri sürülebilir.⁷⁴³

Kullanıcılarına video, müzik ya da diğer içerikleri sunan kablosuz, kablolu ya da uydu hizmetlerini içeren ağ erişim operatörleri arasında içerik tarafında artan bir rekabet ortaya çıkmaktadır. Artan sayıdaki operatörler aynı zamanda, özellikle mobil araçlar ile müzik indirme ya da online hizmetlere ve uygulamalara erişim olasılıkları gibi mobil içerikler üzerine odaklanmakta, IP üzerinden video içeriği sağlama olasılığı sıklıkla içeriği kullanıcılara sunmada yeni bir yol olarak ve ağ operatörlerinin tüketicilerine sundukları hizmetlerin alanının artırılması fırsatı olarak görülmektedir. İçerik servislerinin, özellikle IP ağları üzerinden yürütülenlerin, halen kendi potansiyellerinin tamamından yararlanmış olmadığı düşünülür. Birçok operatörün video ile isteğe bağlı daha esnek programlama ve video içeriklerinin popüler internet siteleri üzerinden dağıtım taleplerine başlamalarına rağmen, çoğu

⁷⁴² Stephen Graham. ‘Constructing premium networks spaces’, **Moving People, Goods, and Information: The Cutting-Edge Infrastructures of Networked Cities**, ed. R. Hanley, New York, Routledge, 2003 ss. 225–243, s.227.

⁷⁴³ Spurgeon and Goggin, **op. cit.**, p.322.

durumda tanımlanmış zaman tabloları ile geleneksel yayın yapma, coğrafik dağıtım, sert yayın hakları şemaları, çok düşük düzeyde interaktiflik ve geleneksel ödeme yolları gibi formlarda içerik erişimi sunulmaktadır. Değişim sıklıkla, basit pasif yayın tüketimi ve diğer kitle dağıtım modellerinden, daha aktif seçim, etkileşim, içerik oluşturma ve katılımcı kültürün oluşmasına doğru kayış anlamına gelen kendi içeriklerini çeşitlendirilmiş araçlardan değişik tokuş yapan ve oluşturan kullanıcı sayısının artışının sonucu olarak gelir. Bu gelişmeler aynı zamanda iletişim ihtiyacını ve simetrik iletişim talebini artırır.⁷⁴⁴

Aracılanmış iletişim bağlamında yakınsamanın farklı araçları ve ortamları birleştirdiği düşünüldüğünde içerik anlamında da bu sürecin yansımalarının olacağı gözden kaçmamalıdır. Bu bağlamda çoklu ortam teknolojileri önem kazanır.

2.2.1.1. İnovasyon Politikaları Ve İletişim Teknolojileri

Yeni medyadaki yeni, eskiden farklı olan anlamındaki yenilik için geçerli oluşum sürecinin temel dinamiklerini taşımaktadır. Bir teknolojik yenilik ancak üretime yönelik yatırım için seçildiği ve bilinçli olarak belirli bir toplumsal kullanım yolunda geliştirildiği yani teknik bir yenilik olmaktan çıkıp elverişli bir teknoloji haline gelmeye başladığı zaman önem kazanır. Bu seçimin altını dolduran yatırım ve gelişme süreçleri, mevcut toplumsal ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde gerçekleşir. Çünkü bu süreçler özgül bir toplum düzeninde belirli kullanımlar ve üstünlükler için tasarlanmışlardır ve bu durum yeni medya için de geçerlidir.⁷⁴⁵

Zengin enformasyon akışının sağlıklı bir inovasyon süreci için gereklilik olduğu ileri sürülür. Bununla birlikte enformasyon akışının yeni sistemler içinde gerçekleşen bir süreç olduğu da bariz bir şekilde görülebilir. Öte yandan kitle iletişim

⁷⁴⁴ OECD (2007) (Çevrimiçi) Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy

<http://www.oecd.org/dataoecd/25/11/40761101.pdf> s.8 10 Eylül 2009.

⁷⁴⁵ Törenli, **a.g.e.**, s.162.

kuruluşları modern toplum içinde enformasyonun en önemli kurumlarından biri olarak görülür.⁷⁴⁶

Erdoğan ve Korkmaz, “yeni” ye dair getirdikleri eleştiride eskiyi yeni kılıfla sunmada bulunan etken yollardan birinin eski olanın önüne yeni sıfatının getirilmesi olduğunu ileri sürerler. *Yeni eskiyince daha yeni, en yeni, yepyeni en geliştirilmiş mükemmelleştirilmiş gibi kavramlar kullanılır.*⁷⁴⁷ Yeni kendi içinde eskiyi ihtiva eden bir mana kazanır. Eskiye reddetmez, eleştirildiği üzere, her gün daha yenisinin çıkması ile işlevselliğini kaybetmez. Yeni sıfatı iletişim sürecinde aslında dönüşümü de barındıran bir süreci ihtiva etmektedir. Bu bağlamda yeni sıfatı asıl olarak ortamı niteler konumdadır. Dönüşüme girmiş olan aslen iletişim olgusu değil, iletişim ortamının kendisidir.⁷⁴⁸

İnovasyon siyaseti, bilim ve teknoloji alanındaki tartışmaların dışında tecimsel sistemin ticari yetenekleri ve teknolojik sistem içindeki dar bir yaklaşım açısından sürdürülen çalışmalarda doğduğu ileri sürülür. Diğer taraftan yenilik siyaseti içinde terim daha geniş kavramlara doğru hareketlenmiştir.⁷⁴⁹

Peter Drucker, yeniliği ekonomik ve sosyal bir terim, kaynakların verimliliğindeki değişimler, tüketici tarafından kaynaklardan elde edilen memnuniyetin ve değerin değişimi olarak tanımlamaktadır. Yenilik, teknolojiye ve bir şeyler yapmanın metotlarındaki gelişmeler, çoğunlukla ürün ve süreçteki değişimlerle, pazarlamaya yeni yaklaşımlar, dağıtımın yeni şekilleri ve bakış açısındaki yeni kavramlar ile ölçülmektedir.⁷⁵⁰ Yenilik, AB ve OECD literatürüne göre, “bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir

⁷⁴⁶ Erkki Kauhanen, Elina Noppari, **Innovation, Journalism and Future Final report of the research project Innovation Journalism in Finland**, Helsinki, Journalism Research and Development Centre, University of Tampere, 2007, p.8.

⁷⁴⁷ Alemdar ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.445.

⁷⁴⁸ Nemci Emel Dilmen ve Sertaç Ögüt “Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim’e İletişimsel Bilişim Yaklaşımı”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006 s.17-23 s.19.

⁷⁴⁹ Kauhanen& Noppari, **op. cit.**, p.9.

⁷⁵⁰ Elias Carayannis& John Sagi, ““New” vs. “Old” Economy: Insights on Competitiveness in the Global IT Industry”, **Technovation**, Volume 21, Issue 8, 2001, p.505.

imalat ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürmeyi” ifade etmektedir.⁷⁵¹ Hizmetler sektörü dâhil, ekonominin bütün sektörlerinde firmalar, karmaşık tüketici ve iş taleplerine cevap vermek ve küresel rekabette üst sıralarda kalabilmek için kendilerini yenilemek zorundadırlar. Ayrıca, yenilik çok daha önemli bir hale gelmekte ve yenilik sürecinin doğası da değişmektedir.⁷⁵²

Yenilikler doğrudan ekonomik ve toplumsal yapıyı etkilediği gibi dolaylı olarak da etkilemektedir. Örneğin elektriğin keşfi ve buna bağlı olarak telefonun icadı, telefon üreticilerinin olduğu kadar onlardan daha fazla şekilde telefon alt yapısını kullananlar için yeni yollar açmıştır.⁷⁵³

Yenilik; yeni fikirlerin hem geliştirilmesini hem de uygulamasını kapsamaktadır. Bu bağlamda yeni bir aletin, sürecin veya hizmetin bulunması veya üretilmesi anlamına gelen ve üretilenin ilk olarak idrak edilmesi anlamında kullanılan icat kelimesinden ayrılır. İcat, teknolojik gelişmede en önemli etkinlik olarak görülür ve bilimsel ve teknik olarak bir ürünün ilk defa ortaya çıkması olarak tanımlanır. Bununla birlikte bir icat ticari bir kimlik kazandığında yani satışa sunulduğunda yenilik vasfını kazanmaktadır. İcat aşaması bir bilimsel ya da teknolojik ilerlemenin keşfedilmesini ve bunun bir ilk örneğe çevrilmesini içerir ve yeni teknolojide bilimsel buluşlar egemendir.⁷⁵⁴ Yenilik kavramı, var olan bir ürünün yeni bir uygulamasını veya var olan bir uygulama için geliştirilen yeni bir aleti kapsayabilir. Kavram, yeni bir fikrin gösterilmesini ve uygulanmasını desteklediği sürece bilimsel keşif, teknik ve pazar araştırması, üretim ve pazarlama dâhil olmak üzere çok geniş bir çeşitlilikteki ilgili faaliyetleri kapsayabilir. Yenilikten, yeni

⁷⁵¹ Cemil Arıkan, Müfit Akyos, Metin Durgut, Aykut Göker, **Ulusal İnovasyon Sistemi**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2003/10/362, 2003, s.24.

⁷⁵² Dirk Pilat, “Innovation in the New Economy”, **ISUMA: Canadian Journal of Policy Research**, Vol. 3, No. 1, 2002, p.57.

⁷⁵³ Kauhanen & Noppari, **op. cit.**, p.15.

⁷⁵⁴ Gaurav, Desai, “The Invention of Invention”, **Cultural Critique**, No. 24 (Spring, 1993), ss. 119-142, s.121.

ürünlerin ve süreçlerin, hizmetlerin satışı ve kullanılmasından kar sağlanması girişimi ile de ticarileştirme kavramı ortaya çıkar.⁷⁵⁵

Teknolojik gelişmenin iki büyük etkisi vardır. Birincisi, girdilerin mal ve hizmetlere dönüştükleri süreçte dönüşüm sağlaması diğeri ise, tümüyle yeni ürün ve hizmetlerin üretimine olanak vermesidir. Böylece süreç yeniliği ve ürün yeniliği söz konusudur. Teknolojik gelişmede üç temel etkinlik aşaması ya da tipi olduğundan söz edilebilir. Bunlar, icat, yenilik (inovasyon) ve yayılmadır.⁷⁵⁶ Yani icat-yenilik-ticarileştirme dizgesi doğrultusunda teknolojik üretim gelişmekte ve yayılmaktadır denilebilir. Teknolojik değişme karmaşık bir süreçtir. Birçok sosyal bilimci icat (invention), yenilik (innovation) ve teknolojik değişme (technological change) arasındaki mantık ve önde gelim silsilesini oluşturmaya çalışmıştır. Buna göre, buluş, yeniliklere yol açmakta, yenilikler de teknolojik değişmeye sebep olmaktadır.⁷⁵⁷ Geleneksel olarak, yenilik, ekonomi biliminde buluşa göre daha önemli bir rol oynamıştır. Schumpeter, yenilik ve yenilikçiyi, buluş ve mucitten ayırır ve yeniliği, girişimciliğin üç temel unsurundan biri olarak görür. Schumpeter'e göre bazı yenilikler herhangi bir buluşa ihtiyaç duyulmadan yapılabileceği gibi, bazı buluşların ekonomik olarak herhangi bir yeniliğe yol açması mümkün değildir.⁷⁵⁸

Öte yandan yenilik için bugün kaynak çeşitliliğinin fazla olması, yani teknoloji de yenilik bilimsel sınıra yaklaştıkça ve teknolojiler daha karmaşık hale geldikçe çeşitlenmesi devinimin omurgasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte birçok yenilik büyük organizasyonların içinde gerçekleştirilir. Bu nedenle büyük organizasyonlar ekonomiyi domine ederken yeni ve küçük işletmeler ekonomi içindeki rollerini kaybederler.⁷⁵⁹

⁷⁵⁵ D. Allan Bromley, "Technology Policy", **Technology in Society**, Volume 26, Issues 2-3, 2004, ss. 455-468, p.456.

⁷⁵⁶ OECD, *Technology and the Economy: The Key Relationships*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1992, p.24.

⁷⁵⁷ Vernon W. Ruttan, **Technology, Growth and Development: An Induced Innovation Perspective**, Oxford, Oxford University Press, 2001, ss.65-99.

⁷⁵⁸ Joseph A. Schumpeter, **Business Cycles**, New York, McGraw-Hill, 1982, ss. 84-89.

⁷⁵⁹ Kauhanen& Noppari, **op. cit.**, p.12.

Teknolojik ürün ve süreç yenilikleri, yenilik çeşitlerinin iki ana grubunu oluşturmaktadır. Teknolojik ürün yeniliği, tüketiciye yeni veya iyileştirilmiş hizmet sunacak şekilde performans özellikleri/nitelikleri iyileştirilmiş bir ürünü ticari hale getirmektir. Teknolojik süreç yeniliği, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş üretim yöntemlerinin uygulanması/uyarlanmasıdır. Teknolojik süreç yeniliği; donanım, insan kaynakları, çalışma yöntemleri veya bunların bir kombinasyonunu kapsayabilir.⁷⁶⁰ Teknolojik ürün yeniliklerinde ortaya çıkarılan ürün, teknolojik olarak yeni bir ürün de olabilir, teknolojik olarak geliştirilmiş bir üründe olabilir. Teknolojik süreç yeniliklerinde de durum aynıdır. Ortaya çıkan süreç, teknolojik olarak yeni bir süreç olabileceği gibi teknolojik olarak geliştirilmiş bir süreçte olabilir.⁷⁶¹

Shumpeter'e göre kalkınma ve gelişmeyi tetikleyen ilk dürtü "yeniliktir". Yenilik, yeni bir ürün, üretim metodu, pazar, arz kaynağı veya endüstriyel örgütlenme şeklinde tezahür edebilir. Söz konusu yenilik süreci, ekonomik yapıyı kendi içinden sürekli olarak devrime tabi tutar, sürekli olarak eski sistemleri değiştirir ve sürekli olarak bir yenisini oluşturur. Bu "yaratıcı imha" (creative destruction) süreci kapitalizmin temel bir gerçeğidir.⁷⁶²

Bu süreçte sayısallaşma önemli bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Sayısallaşma, veri iletimi marjinal, maliyetinin sıfır olduğu toplum malı olarak tanımlanan kamu televizyonlarının, kişiselleştirilmiş özel televizyonlar tarafından ikame edilebilmesini sağlamaktadır. Otomotiv endüstrisi, sanayi ekonomisinde anahtar endüstri konumundayken, yeni ekonomide anahtar endüstri ise, diğer endüstrilere refah yaratmanın yolunu sağlayan iletişim, bilgisayar, eğlence sanayilerinin birleşmesiyle ortaya çıkan yeni medya endüstrisidir. Bu bütünleşme tüm endüstrilerin temelini oluşturmaya başlamıştır. Yeni medya, tüm sanat

⁷⁶⁰ OECD-European Commission (t.y.); Oslo Manual, The Measurement Of Scientific And Technological Activities (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/35/61/2367580.pdf> s.9 25 Ocak 2010.

⁷⁶¹ TÜSİAD, **Ulusal İnovasyon Sistemi: Kavramsal Çerçeve Türkiye İncelemesi ve Ülke Örnekleri**, İstanbul TÜSİAD Yayınları, Yayın No. 2003/10/362,2003, s.27.

⁷⁶² Joseph A. Schumpeter, **The Theory of Economic Development**, New York, Harvard University Press, 10th. Edition, 2004, p.65-66.

etkinliklerini, bilimsel araştırmaların yapılışını, eğitim sistemini ve işletme yapılarını dönüştürmektedir.⁷⁶³

Güçlü bir teknolojik ürün her zaman yeni ve beklenmeyen kullanımları yeni anlamları ve yeni sosyal ilişkileri hatta yapıları oluşturur. Toplumları sonsuza kadar değiştirebilir. Bu yeni anlamlar daha sonra bu yeni teknolojilerin ya da ürünlerin daha ötesine ilerlemek için bir yol olarak kendi teknolojik kaynaklarını ve etkilerini artırabilir. Bu konjktrel dinamiklerin en son ve en iyi rneği kişiisel bilgisayarlar, internet ve mobil teknolojilerdir. Örneğin cep telefonu, sadece yaşam tarzımıza adapte olmadı aynı zamanda yaşam tarzımızın değişmesine de yol açtı. Mobil telefonlar internet ile birleşince tahminlerimizden daha derin sosyal etkileri ile daha farklı biçimlerde kullanımlarını görebilmekteyiz.⁷⁶⁴

Mobil iletişim rneği üzerinden devam edersek, ekonomik beklentiler ve piyasa Şartlarının, yeni teknolojilerin toplumun geneline yayılmasındaki ekonomik boyutların her bir basamağı göz önüne alındığında kazandığı önem, beraberinde teknolojik yeniliklerin sürekli gelişerek toplum geneline yayılmasındaki ısrarın anlaşılmasında da tamamlayıcı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cep telefonları bugüne kadar en hızlı gelişen iletişim teknolojilerinden biridir. Hızlı büyümenin bir sonucu, bir zamanlar kurulan birçok mobil marketin hızlı bir Şekilde olgunluğa ulaşmasıdır. Fazlasıyla ikame edilebilir bant genişliği ve telefon gibi ticari eşyalar için boğaz boğaza bir rekabet, rakiplerinden onların tekliflerini farklılaştırmadıka, operatörlerin ve üreticilerin sadece fiyatla rekabete girmeyi deneyebilmeleri ('ticari tuzak') manasına gelir. Fiyatta rekabet çoğu kez azalan marjlara ve yatırımda getirisi azalan oranlara neden olur. Markalama, fiyatla rekabet ile ilişkilendirilen sarmal düşüşü kontrol etmek istenen, önemli bir alternatif pazarlama stratejisidir. Bu tüketiciler gruplarını (hedef pazarlar) belirlemek için

⁷⁶³ Don Tapscott, **The Digital Economy: Promise And Peril In The Age Of Networked Intelligence**, McGraw-Hill. 1995, p.58-59.

⁷⁶⁴ Kauhanen & Noppari, **op. cit.**, p.20-21.

başvurulan değerler ve özelliklerle bir ürünü tescil ederek ayırt etmeyi amaçlar. Bu değerler ve özellikler fiyatlarla ilgili olabilir ya da olmayabilir.⁷⁶⁵

Birçok ülkede operatörler ve üreticiler ticari tuzaktan sakınmak için mobil bağlanabilirlik ve telefon tasarım özelliklerinin ilk yaşam tarzlarına dönmüştür. Onlar marka değerlerine ve piyasadaki konumlara baskı yaptılar - 1990'lerde ikonik Nokia tasarımı sayısal mobil haberleşmelerin ikinci-nesil (2G) sağlamlaştırılması sırasında klasik bir örnektir. Bağlantı ve mobil telefonların yaşam tarzı nitelikleri ve tasarımlarındaki vurgu, artık tek başına bir zamanlar kalabalık piyasalarda yaptığı iticiliği sağlamıyor. Global operatörler ve üreticiler, onların gelişen marka stratejilerinin bir parçası olarak özelleştirilebilir katma değerli veri hizmetlerinin bir açık büfesini başlatmışlardır. Zil sesleri ve duvar kâğıtları tüketici-vatandaşlara telefonlarını özelleştirmek için yollar sağladı. Oyunlar biden çok oyuncunun etkileşimine izin verdi. Kameralar anlık iletişim ve görsel-işitsel formatların değişimini destekledi. Önemlisi, operatör açısından, bu servis ve uygulamaların çoğu, ayrıca tüketicinin ilgisini bant genişliği artış miktarının aşırı kullanımına yöneltti. Ayrıca üreticiler artan hafıza ve işlevselliği birleştiren yeni telefon tasarımları için beklenti içindeydiler.⁷⁶⁶

OECD'nin 2008 yılında hazırladığı bir raporda yeni iletişim teknolojilerinin pazar hareketleri bağlamında gelişecek konjunktür tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu rapora göre yeni nesil ağlardaki video, ses ve veri yakınsaması, bütün bu servisler için ayrı ayrı pazarlarda daha fazla rekabete neden olabilir. Bunu yanında, mobil hizmet sunucularında artan rekabet baskısı IP dünyasından gelir. Diğer taraftan, altyapının, pazar ve servislerin yatay entegrasyona doğru eğilimi ses, video ve veri hizmetlerini tek bir bağlamda son kullanıcı talebi için paketleyebilecek görece az şirket olabileceği gibi, pazar gücünü artıracak etki yapacaktır. Diğer yandan HDTV, mobil TV ya da 3G servisleri gibi farklı yelpazedeki servislere olan talep hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu durum mevcut yelpazenin dağıtımını ve yönetiminde

⁷⁶⁵ Christina Spurgeon & Gerard Goggin, 'Mobiles into Media: Premium Rate SMS and the Adaptation of Television to Interactive Communication Cultures', **Continuum: Journal of Media and Cultural Studies**, Vol:21, No:2, 2007, p.320-321.

⁷⁶⁶ **Ibid.**

değişiklikler olması gerekliliği ve kullanıcıların daha verimli bir şekilde değerlendireceği, kullanılmayan ya da az kullanılan yelpazenin esnek bir şekilde tekrar ortaya çıkartılması gerekliliği hakkındaki sorgulamayı doğurur.⁷⁶⁷

İnovasyon politikaları bağlamında iletişim araçları endojen büyüme teorileri ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda ekonomik büyüme oranının teknolojik ilerleme ve yayılmaya dayandığını ve bunlarında kurumlara, teşviklere ve hükümetin rolüne bağlı olduğuna vurgu yapan endojen teori etkin ve efektif inovasyon iletişimi çerçevesinde doğrulanır. Teknolojik tamamlayıcılık ve verimliliğin yeni teknolojiler ile güç kazanmasının, insanların günlük yaşamı, şirketler ve kamu kurumları nezdinde idrak edilmesine bağlı olarak inovasyon iletişiminin toplum içinde oldukça iyi bir hal alması, bu teorinin gerçekten mümkün ve makul olduğu anlamına gelir. Bu açıkça kendini gösterse de nadiren gerçekleşen bir durumdur.⁷⁶⁸

Ekonomistler yeni bilgi ve inovasyonun ekonomik büyümenin %60-80'lik bir kısmını gerçekleştirdiğini düşünür. Öte yandan görünen ve ölçülebilen bu değerlerin dışında inovasyonun toplumsal etkileri durumu daha farklı bir boyuta sürüklemektedir. Sosyal yeniliklerin bugün için ekonomik büyümede daha büyük bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Araçlar, elektrik ya da internet gibi yeni teknolojilerin yayılması ve sağlık hizmetlerindeki son gelişmeler, teknolojik ya da tecimsel yeniliklere bağlı olduğu kadar sosyal inovasyona da bağlıdır. Bugün için bakıldığında sosyal inovasyon ekonomik büyümeden daha önemli bir konum kazanmıştır. Bu bağlamda teknolojik inovasyon süreci toplum içindeki sosyal ve kültürel işleyiş ile çok sıkı bağlar ile ilişkili görülür.⁷⁶⁹

2.2.1.2. Yakınsama Ve Yeni Alt Yapılar

Farklı kullanım şekilleri sağlayan birçok platformun ortaya çıkmasıyla, iletişim sektörü süregelen bir şekilde değişiklik göstermektedir. Bu platformlardan bazıları

⁷⁶⁷ OECD, *Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy*, 2008, s.3 .

⁷⁶⁸ Kauhanen& Noppari, *op. cit.*, p.19.

⁷⁶⁹ *Ibid.*, s.21.

tamamlayıcı, bazıları rekabetçi iken, bazıları başka servislerin sağladıklarının yerini tutmaktadır. Bugün için evlerimizde yüksek hızlı internet, kablolu televizyon hizmeti veya uydu yayıncılığı ile ilgili üçünün ya da en az ikisinin varlığının olduğu hizmetler bulunmaktadır. Bu alt yapıların sağladığı türlü türlü hizmetler ise geleneksel kitle iletişiminde büyük organizasyon yapılarının ürünü olan tekil araçlar (örneğin basılı gazeteler, radyolar ya da televizyon kanalları gibi) dan daha efektif görünmektedir. Örneğin yüksek hızlı internet üzerinden televizyon izlenebilmekte, radyo dinlenebilmekte, telefon görüşmeleri yapılabilmekte ya da gazete okunabilmektedir. Aynı şekilde kablolu televizyon alt yapısı da yüksek hızlı internet erişimini ve beraberinde bu sayılan hizmetleri kullanıcının erişimine olanaklı kılmaktadır. Tüm bunlar ise bir anlama paket anahtarlamalı iletişim hizmetlerinin yaygınlaşması ile mümkün kılınmıştır.⁷⁷⁰ Bakır, 100 yıldan daha uzun bir süre ev ve binaları yerel çevrimler ile haberleşme ağına bağlamak için iletken olarak kullanılmıştır. İnternet teknolojisinde var olan devre-bazlı anahtarlama teknolojisi yerini, paket-bazlı teknoloji alırken, yerel erişimlerde bakırın yerini de artan bir hızda fiberler almıştır.

Ağ teknolojilerindeki yakınsama, hizmetler ve terminaldeki aletler yenilikçi taleplerde ve haberleşme sektöründeki iş modellerindeki değişimin temelidir. 'Yakınsama' teriminin yararlı kullanımı, geleneksel 'vertical silos' mimarisinden - farklı servislerin farklı ağlardan sağlandığı(mobil, sabit, CATV, IP)-, interaktif yol ile iletişim hizmetlerinin farklı ağlar üzerinden erişildiği ve kullanıldığı ve çoğul platformlar üzerinden sağlandığı duruma kayışı temsil eder. Zaten 1990'larda, haberleşme ve yayın arasındaki yakınsama ve sayısallaşmanın muhtemel etkisi, sinema ve mevcut düzenlemelerdeki değişiklik için yapılan söylemlerin altındaydı. Ekonomi ve kamudaki internetin büyüyen rolü yakınsama sürecini ve onun değişim hızını arttırmıştır.⁷⁷¹

⁷⁷⁰ OECD, *Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy*, p.3.

⁷⁷¹ *Ibid.*, s.7.

Teknolojik yenilikler, sayısallaşmadan yola çıkarak, iletişim pazarında yol verici değişimler için an faktör olmuştur. Bu yenilikler maliyetleri düşürür ve bu sayede yeni servis ve uygulamaları desteklemek için ağların kapasitelerini artırılabilir. İletişim pazarında daha ileri derecede dikkate değer yenilik, yeni nesil ağ olarak adlandırılan, devre-bazlı kamusal anahtarlamalı iletişim ağından, İnternet Protokolünü kullanan paket-bazlı ağlara geçiştir.

Tablo 2: Yeni Nesil Ağların Oluşmasındaki Faktörler ⁷⁷²

<p>Ekonomik İtıcılar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sabit hat aramaları gelirlerinin erozyonu • Pazarın (uzak mesafe, uluslararası)yüksek-kazançlı sektörlerine dâhil olan yeni girişimcilerin ve dikey entegre olmuş operatörlerden (üçlü-erişim paketi) rekabetçi baskı • Hem sabit hem de mobil telefon hizmetlerindeki doyum • Kullanıcı bazını elde tutma ve artırma, daha az müşteri kaçıışı • Yeni pazar segmentlerine genişleyebilme durumu • 'yatırım merdiveni' olasılığı, örneğin; yatırıma safhalı yaklaşım, başta daha yoğun nüfus alanlarını hedeflemek ve sonra kademeli olarak diğer alanlara genişlemek 	<p>Teknolojik İtıcılar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eski ağların modasının geçmesi, artı masraflar ve çoğul eski ağların yönetiminin karmaşıklığı • Düşük yatırım ve operasyonel maliyetler. Yönlendirmenin merkezileşmesi, anahtarlanması ve iletilmesinin artması, optik ağlar üzerinden daha düşük iletim masrafları • PSTN ses hizmetlerinin yerine daha ucuz VoIP hizmetlerinin kurulumunu sağlayan IP tabanlı ağlar • Hizmetlerin daha geniş alan kurulumuna ve hizmet paketlerine(üçlü, dördü erişim) izin veren sağlayan IP tabanlı ağlar • Terminal cihazların evrimi ve yakınsaması 	<p>Sosyal İtıcılar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yenilik, bant genişliği, hizmet(HDTV, VoIP v.b) talepleri • Daha hedeflenmiş ya da kişisel içerik(isteğe bağlı multimedya hizmetleri, mobil olma) talebi • Artan etkileşim talebi; Servislerde aktif etkileşim ve kullanıcıların oluşturduğu içeriğe artan ilgi • Anlık mesajlaşma, video konferans, P2P vb. gibi evrimleşmiş ve daha esnek iletişim formlarına talep • Özellikle farklı uyruklu şubelerle bağlantı gereği olan çok uluslu yapılarda, merkezi kaynak ve istihbarata esnek ve güvenli erişimi garantileyen, entegre hizmetlere iş dünyasından gelen talepler
--	--	--

⁷⁷² İbid.

2.2.1.2.1. Yeni Nesil Ağlar

Yeni Nesil Ağlar (NGN; Next Generation Networks), yeni ve gelişen hizmet ve uygulamalar ile hep birlikte, daha önceki 'yakınsama'nın ayrı servis türlerinin taşıyıcısındaki tekil geçiş platformunu temsil eden, yakınsamanın teknik temellerini sağlar. Farklı servis türleri sayısal aktarım seviyesinde yakınsarken, farklı ağ 'katmanları'nın (ulaşım kontrol, servis ve uygulama fonksiyonları) seçilmesi YNA yapısındaki her bir yatay seviyedeki rekabet ve yeniliklerin desteklenmesini sağlar. Aynı zamanda, YNA'lar ağ operatörleri için güçlü ticari cesaretlendiricilerdir ve bu yüzden pazar güçlerini bu katmanlara doğru iterek yatay ve dikey entegrasyonu artırır. Rekabetin potansiyel gelişmeleri önündeki engelleri önlemek ve yeni nesil alanlarda yenilikler oluşturmak için bu durum daha yakın düzenleme ve politik gözlemlene ihtiyacı getirebilir ve bu yüzden tüketiciler ve yeni potansiyel ağların ekonomik gelişimi için yararları azaltan bir riske neden olabilir. YNA, Uluslararası Haberleşme Birliği (ITU) tarafından şöyle tanımlanır; 'haberleşme hizmetlerini içeren servisleri ve çoğul geniş ağ kullanımını sağlayabilen paket tabanlı ağ, servis ile ilgili fonksiyonların altında yatan nakil bağlantılı teknolojilerden bağımsız olduğu QoS destekleyen nakil teknolojileri'. YNA'lar kullanıcılar tarafından farklı servis sağlayıcılarına erişim sunar ve 'kullanıcılara uygun ve yaygın hizmetleri sağlamaya izin verecek genelleşmiş hareketliliği' destekler.⁷⁷³

Taşınabilir aletlerin yeteneklerinin artmasında kuşkusuz önemli veri paylaşım protokolleri ve bunların çalıştıkları alt yapılar bulunmaktadır. Örneğin Wi-Fi kentsel şebek alt yapısına karşı yenilenmiş fiziksel, sosyal, politik ve tutarlı bir ilginin doğmasına neden olmuştur. Wi-Fi, Wi-Fi Birliği'nin, yüzlerce metre üzerinden yerel ağ şebekesi teknolojisi atayan, tescilli markasıdır. Bilgisayarlar arasında kablo olmadan veri aktarımı sağlar. İnsanların hareketiyle verilerin hareketini birbirine bağladığı için, Wi-Fi, mekân ve *mekânsal uygulamadaki* değişikliklerin yeniden düzenlenmesi olarak karakterize edilebilir.⁷⁷⁴

⁷⁷³ *Ibid.*, s.9-10.

⁷⁷⁴ Adrian Mackenzie, 'Innumerable Transmissions: Wi-Fi® From Spectacle To Movement', *Information, Communication & Society*, Volume 9, Issue 6, December 2006 , p.783

Wi-Fi insanların veri akışıyla döşenmiş mekânlarda oturduğu teknolojik yaşam dünyasının bir kısmını oluşturur. İnsanlar kablosuz ağlar üzerinden kendilerini (ya da kendilerinin bir kısmını) yayınlıyor ve tekrar yayınlıyorlar.⁷⁷⁵

Wi-Fi ağların çoğalması, verilerin hareket etme şeklinde değişikliğe neden olmuştur fakat hareketin nasıl olduğu açık değildir. Verilerin noktalar arasında hızlıca hareket etmesi fikri yaygın şekilde kabul görmüş olsa da, verilerin insanlarla beraber hareket etmesi hala yeni ve değişik formlarda gelişmekte olan (Wi-Fi, 3G telefonlar, kişisel veri depoları, çevreyle bütünleşmiş bilgisayarlar, giyilebilir bilgisayarlar vb.) bir fikirdir. İnsanlar ve verilerin beraber hareket ettiği bu koreografi önemli olarak görülmüştür. Bu ‘insan macerasının yeni diyarını’ anlarken, veri taşınabilirliğini daha pratik bir şekilde ele alan görüş, ‘dünya yüzeyindeki’ hangi noktaların daha önemli olduğunu ve ‘sayısız iletim yansıma ve engellenen’ birbirleriyle nasıl bağlantılı olduklarını incelemelidir. Enformasyon kültürlerinin eleştirisel analizinin cevaplandırması gereken bir soru, Wi-Fi ile ilgili neden bu kadar fazla değişik sorumluluklar, gösterimler ve projeler olduğudur. Wi-Fi çok sayıda projeyi, raporu, fikri ve yatırımcıları harekete geçirmiştir. Değişik yerler arasındaki Wi-Fi ağları üzerindeki veri akışını izlemek için, mekânsal ölçekler ve kişiye özellik ile kamusalık arasındaki sınırlar önem kazanmaktadır. Fakat veriler bu sınırlar arasından geçerken, küresel-yerel, kişisel ve kolektif kimlik, politik katılım, medya, ekonomi ve teknoloji ile ilgili farklılıklar ile karşılaşılır. Wi-Fi’nın kullanışlılığı, birçok değişik biçimler içinde, pratik bir şekilde bu farklılıklar arasında anlaşma sağlamayı tasarlaması ve şekillendirmesi olabilir.⁷⁷⁶

Bir başka uygulama alanı olan 3G bağlantısı mobil iletişim yeteneklerini artırırken piyasa beklentileri ve süreçleri pozisyonların belirlenmesinde birinci etken gibi görünür. Üçüncü nesil (3G) mobil ağların ‘her zaman açık’ ortamlarında mobil veri servisleri, yüksek yatırım getirisi oranlarının gelişimi ve sürdürülmesi için kilit bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Kablosuz geniş bant kapasitelerinin

⁷⁷⁵ Don Ihde, *Technology and the Lifeworld: From Garden to Earth*, Indiana University Press, 1990, p.144.

⁷⁷⁶ Mackenzie, *op .cit.*, p.783-784.

destekleyeceği yenilikler ve konum bazlı uygulamaların başarısı için beslenen büyük umutlar beraberinde rekabet avantajı adına eklenen yeni değerleri ve yeni araçları getirir. Özellikle Avrupa piyasalarında 3G yelpazesi için yüksek fiyatlar ödenmiş olmasıyla, mobil operatörler, akan içerik servisleri için tüketici talebine güvenen ve bu servisler için prim ödemeye istekli stratejilere karar vermişlerdir. Ancak içerikte birbirini iletişim ve tüketicinin ürettiği ve veri ağları yoluyla çevrim içine eklenmiş medya olasılığı içindeki potansiyel pazar ihmal edilmiştir. Öncelikle operatör-kontrollü özel alanlarda meydana gelecek ve arz odaklı olacak olan mobil veri servislerinin gelişimi, paylaştırılan bir endüstri perspektifidir. Böyle bir bakış açısı büyük ölçüde, yenilik süreçleri çoğu kez özel olmayan alanlarda meydana gelen ve tüketici-vatandaş odaklı olan internet deneyimlerini ihmal eder. Somut örnek olarak açık kodlu yazılım ve yayın hareketleri verilebilir. Endüstriyel bir spekülasyon olarak, internet girişi için GSM telefonuna bel bağlayan dünyadaki internet kullanıcılarının sayılarının giderek artması, özel tarife servislerinin kullanıcı-ödeme kültürü, internetin hediye ekonomisine bir tehdit olarak ortaya çıkar. SMS'in hızla gelişiminin gösterdiği gibi, bu bağlantı mobil iletişimdeki başka bir önemli belirsizliğe karşı dengede olmaya gerek duyar. Bu açıdan bakıldığında gerek bu tüketiciler, operatörleri ve üreticileri tarifelerdeki katma değer ücret zincirlerini ile takip edecektir, gerekse tüketici-vatandaş liderliğindeki yenilikler teknolojiyi bütünüyle başka bir yere götürecektir.⁷⁷⁷

OECD tarafından hazırlanan çalışma raporunda ise 3G, özellikle piyasa oyuncuları için oldukça gelecek vaat eden bir yapı arz eder. Yeni nesil ağlar terimi sıklıkla bazı tür sabit-mobil yakınsamadan ortaya çıkar, bu durum kusursuzca ses, veri ve video içeriklerini entegre eden uygun maliyetli çoğul oyun iş modellerini kolaylaştıran, ayrık ağ altyapılarından IP tabanlı elektronik haberleşme üzerinde bileşke ağ yapılarına geçişe izin verir. 3G teknolojisine giriş hızları teorik olarak 2-4 Mbit/s olabilen yüksek hızda veri akışını ve kullanıcılara hareket halindeyken internet ve multimedya içeriği erişimi sağlayan üçüncü-nesil el cihazlarını destekler. Ayrıca, yeni el cihazları, Japonya, Kore, İtalya ya da Birleşik Devletler gibi ülkelerde

⁷⁷⁷ Spurgeon&Goggin, *op.cit.*, p.322-323.

kullanıcılarına yenilikçi, karasal ve bazı durumlarda uydu televizyon ağları erişimi sağlar. Operatörler 3G ağlarını OECD içinde artırma peşindeler ve bu durum kullanıcılara mobil video ya da televizyon programlama sağlamak için adanmış yenilikçi ağlara erişime izin verecek daha hızlı veri akış hızları sağlayacak. 2005 yılında, OECD ülkelerindeki mobil abonelerin %11'i, kullanıcılarına daha geniş 'battaniye' veri kapsama alanı sunulan, 3G ağı üzerindeydi. Ancak, var olan 3G teknolojileri, çok yüksek bant genişlikli ya da gelecekte kullanıcılar tarafından talep edilebilecek aşırı eşzamanlı kullanımı desteklemek için geliştirilmesine ihtiyaç duyacaktır. Mobil ağların gelecek evrimi, örneğin LTE teknolojisi kullanımı (Long Term Evolution) - gelecek nesil mobil teknoloji- , 100Mbit/s indirme, 50Mbit/s gönderme üst sınır veri akış hızını destekleyebilecek kadar, önemli ölçüde erişim hızlarını artırabilir.⁷⁷⁸

Kablosuz ağlar, mevcut enformasyon ağlarının ulaşmakta güçlük çektikleri yerlere konulabilecekleri düşüncesinin üzerine dayanmaktadırlar. Enformasyon ağını değişik yerlere koymak, akla hemen bu yerlerde ne tür insanların ve ne tür bilgilerin bulunacağı sorusunu getirir. Düzenleme üzerine tartışmalar, bu soruya karşı cevaplar organize etmeyi amaçlar ve dışsallaştırma şekilleri bu tartışmalarda hayati önem taşır. Fakat Hannerz'in kültürel akış modelinde, dışsallaştırma şekilleri *sosyal dağılıma* bağlıdır, dışsal şekillerdeki anlamlar bir nüfusa ve onların sosyal ilişkilerine dağılmıştır.⁷⁷⁹ Wi-Fi ile ilgili altyapıların 'yeniden açılmasıyla' ilgili birçok önemli özellik, sosyal dağılım açısından ya da 'hangi anlam nereye, ne zaman ulaştı ' açısından incelenebilir.⁷⁸⁰

Diğer yandan Hannerz'in *anlamın kültürel akışı* kavramı, temsillerin ve uygulamaların üç eksenle tanımlanmış bir uzayda düzenlenmesi ve birleştirilmesine yarayan analitik bir yaklaşımdır. Bu üç eksen, düşüncelerin görüşleri veya biçimleri, dışsallaştırmanın şekilleri ve görüşlerin dışsallaştırılmasının sosyal dağılımıdır.

⁷⁷⁸ OECD, **Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy**, s.11-12.

⁷⁷⁹ Ulf Hannerz, **Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning**, New York and Oxford, Columbia University Press, 1992, s.7.

⁷⁸⁰ **Ibid.**, s.81.

Birçok görüşü, temsili ve cisimleri, karmaşık anlam akışları olarak inceleyerek, Wi-Fi hakkındaki karasızlığın nasıl ortaya çıktığını, nasıl politika ve tüketimi, belki de yeni bir yol ile nasıl birleştirdiğini ve dolayısıyla nasıl direkt olarak görünüş (aldatma) ve günlük uygulama (hareket) arasındaki zıtlık olarak ele alınamayacağını, anlamaya başlayabiliriz. Her anlam, az ya da büyük ölçüde, görülebilirlik ve yürürlüğe girmesi arasındaki değişik bölgelerde hareket eder. Bu hareketlerin dinamiği en az enformasyonun dinamiği kadar önemlidir ve ne olursa olsun çoğu zaman ikisi birbirine karışır. Hepsi beraber dikkate alındığında, bunlarla ve daha birçok yerle ilgili son üç yıldaki sabit duyuru akışı, Wi-Fi'nin ağ bağlantılarında herhangi bir yere kaydolabileceğini görüşünü güçlendirmektedir. Wi-Fi'nin kullanıldığı demiryolu istasyonları, trenler, havaalanları, umumi parklar, kafeteryalar, okullar ve evler gibi yerler, sosyal, ekonomik, teknolojik ve coğrafi açıdan oldukça değişkendir. Bunların çoğu ulaşım ve hareketle (hava araçları, gemiler, trenler, duraklar, arabalar) ilişkili olsa da birçoğu da çok az insanın olduğu, mevcut kentsel ve kırsal alanlara dağılmış durumdadır.⁷⁸¹

OECD'nin 2008 tarihili çalışma raporunda, Wi-Fi, 3G ve diğer yeni nesil ağ mimarilerinin de sundukları hizmetleri genişletecek şekilde birbirlerini desteklediklerine ve yakınsadıklarına dikkat çekilir. Bu rapora göre, IMS(IP Mültimedya Alt sistemi) gibi gelecekteki ağ teknolojisi, operatörler için internet protokolüne(IP) dayanan standartlaşmış gelecek nesil mimariyi sağlamalıdır ve hücrese/Wi-Fi ya da hücrese/Bluetooth ikili-mod el cihazları gibi yakınsak el cihazları gömülü radyo ara yüzünü kullanan mobil ve sabit servislerin kurulumuna izin vermelidir. Günümüzde, sabit-mobil ağ yapısı arasında bir yakınsama sürecinin (fixed-mobil convergence FMC) sunulmasındaki ana faktör VoIP erişimli kablosuz telefonlara doğru giden eğilimdir, örnek olarak; Skype gibi Wi-Fi'yi VoIP servislerine bağlayan ya da hücrese ve kablosuz LAN sistemleri arasında dolanan cihazlar. Bazı VoWi-Fi operatörleri son zamanlarda sadece Wi-Fi tabanlı servisleri sağlıyor, fakat bazıları hücrese servisleri VoWi-Fi ile harmanlayarak FMC hizmetleri de sunmaya başlamışlardır. Boingo'nun Skype ile işbirliği yapması gibi

⁷⁸¹ Mackenzie, **op.cit.**, s. 793-794.

Wi-Fi erişim alanı operatörlerinden mobil haberleşme operatörlerine meydan okuma başlıyor. Bazı mobil operatörler kendi hücresele ağlarını Wi-Fi erişim alanları ile bağlamaktadır ya da bağlamayı düşünmektedir ve bina içi kapsamayı ve Wi-Fi alanlarında ucuz aramaları sunmak için VoWi-Fi ağ hizmetini geliştirmişlerdir. Son zamanlarda, FMC servisleri sunmak için birçok yol kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları teknolojik olarak diğerlerinden daha entegre olmuşlardır. ADSL bağlantılar üzerinden VoIP'ye erişmek için ev ortamındaki ikili-mod hücresele/Wi-Fi el cihazları ve Wi-Fi kullanan modemler bazı ülkelerde bulunabilir durumdadır. Evlerde kullanım için, aktarma fonksiyonuna sahip olmayan ya da aktarma fonksiyonuna sahip ancak sabit ses hattını ya da geniş bant ağını etkin hale getirilmemiş hücresele/Wi-Fi ikili-mod el cihazlarını kullanan az gelişmiş FMC formları mevcuttur ya da sabit ve mobil ağ üzerinden sadece sesli mesaj kutusu sunan teknolojik olarak yakınsama göstermemiş hem sabit hem de mobil ağları bağlayan servisler hizmette sunulmuştur.⁷⁸²

2.2.1.2.2. Yakınsamanın Boyutları

Teknoloji ya da araçlarda **yakınsama** en basit anlatımıyla telekomünikasyonun bilgisayarlaşması ve buna bağlı olarak da bilgisayarlar arasında bağlantının kurulabilir hale gelmesidir.⁷⁸³ August E. Grant, yakınsama sonucunda oluşan en az dört çeşit eğilimin iletişim teknolojisi yapısını değiştirme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürer.⁷⁸⁴

- **Teknolojik yakınsama:** Bilgisayar teknolojisi yardımı ile çoğaltılabilen, maniple edilebilen ve depolanabilen analogtan sayısala çevrilmiş sinyallerin taşındığı sanal iletişim ağlarının birbirine dönüşümünden kaynaklanan yapılanmadır. Bir zamanlar tek yayın aracı olarak 'radyo', kablolu teknoloji olarak ise telefon düşünülürdü. Ancak, zamanla mühendisler ve

⁷⁸² OECD, **Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy**, p.41.

⁷⁸³ Törenli, **a.g.e.**, s.124.

⁷⁸⁴ August E. Grant, "Media Convergence", **Communication Technology Update 9th Edition**, Ed. By. August E. Grant, Jennifer H. Meadows, Oxford, Focall Pres, 2004, s.349.

girişimciler bu teknolojileri birbirlerine aktararak, her türden aracı neredeyse her tür mesajı iletebilmek için kullanılabilir hale getirdiler. Bu süreç içerisinde, neredeyse bütün iletişim teknolojileri içeriği 'sıfır' ve 'bir'lerden oluşan dizilere indirgenmiştir ve sayısal teknolojilere uyum sağlamışlardır. Bir ya da daha fazla bilgisayar türü kullanılarak kolayca depolanmak, işlenmek ve iletmek için oluşturulan sayısal bilgi akışı yüzünden teknolojiler git gide birbirine yaklaşmıştır. Bir sonraki mantıklı adım, medya yakınsamasına daha büyük bir ivme kazandırmak için araçları, algoritmaları v.b. birbirleri ile uyumlaştırmak olacaktır. Bu sayısal yakınlama sonucu, neredeyse her tür sayısal iletişim teknolojisi her türden sayısal veriyi iletmek ve almak için kullanılabilir hale gelmiştir. Bu duruma belki de en iyi örnek yeni nesil cep telefonlarıdır; cep telefonları artık sadece ses almak ve iletmek için değil, aynı zamanda resim, video ve veri (e-posta ve web içerikleri) alış verişi yapabilmek amacıyla da kullanılmaktadır. Bu telefonların kalbi olan bilgisayar işlemcileri ve bellekleri, bunları birer küçük bilgisayar ve PDA(Personal Digital Assistant) haline getirir ve çoğu 30 yıl kadar önce aya giden ilk insanlı uzay aracından daha fazla işlemci gücüne ve belleğe sahiptir. Bu cep telefonları ayrıca bir radyonun, PDA'nın, kameranın ya da bir ses kaydedicinin işlevlerini yerine getirmek üzere de tasarlanabilmektedirler. Yüksek çözünürlüklü televizyonların da başka amaçlar için kullanılabilecek çok büyük güçte işleme yetenekleri vardır. Sayısal görüntü kaydediciler aslında fotoğraf ve müzik depolamak ve göstermek için kullanılan çok büyük belleklere sahip basit birer bilgisayardır; bu araçlar kolayca, güvenlik sistemlerindeki görüntüleri depolamak gibi, farklı kaynaklardan farklı türden verileri kaydetmek üzere kullanılabilecek hale getirilebilirler.⁷⁸⁵

- **Kurumsal yakınsama:** Farklı teknoloji platformları üzerinde medya içeriğini sunmayı kolaylaştırmak adına çapraz mülkiyet ilişkilerini de içeren medya organizasyon yapısının ortaya çıkmasıdır. Grant, bu gelişmeleri organizasyonel yakınsama olarak tanımlar ve O'na göre organizasyonel

⁷⁸⁵ **Ibid.**, s.350.

yakınsama karşılıklı mülkiyetten (bir organizasyonun çoklu medyaya sahip olduğu) işbirlikçi (mesajlarını iletmek için iki ya da daha fazla organizasyonun birlikte çalışması) çalışmaya kadar örgütlerin birlikte çalışabildiği birçok yolu kapsar. 1990 yılından bu yana medya sahipliğindeki küresel eğilim, daha büyük olmak için, market gücünü kullanarak küçük medya şirketlerinin büyük olanlar tarafından satın alınmasına doğru olmuştur. Organizasyonel yakınsama etrafında dönen tartışmalar ise iki ana artelde ilerler. Yakınsama lehine olanlar ekonomi değerleri göz önüne alındığında daha verimlidir ve büyük medya şirketlerinin güçlerinin daha küçük pazarlara ve daha küçük medyalara daha fazla kaynak getirme yönünde aktardıklarını ileri sürerler. Ayrıca pazar payını azaltan kuvvetler olarak internet, uydu televizyonu ve 500+ kablolu sistemi içeren yeni medyanın yaygınlaşmasının, geride kalanları kendisine yetişmek adına zorladığı düşünülür. Yakınsama karşıtları ise medyada çoklu editoryal yapının çok sesliliğin kaybını kınayıp, görece az sayıda şirketin ve bireylerin ellerinde olan medyanın etkisinin yoğunlaştığına dikkat çekerler.⁷⁸⁶

•**Gazetecilik Yakınsaması:** Tek bir haber kuruluşunun daha sonra basılı, görsel ve internet yayını üzerinden sunmak üzere bilgi toplamasından oluşur. Bununla birlikte gazetecilik ya da habercilik yakınsaması içeriğin gittiği yol açısından önemli bir sürece işaret eder. Şu bir gerçek ki bir tek yeni organizasyon başlı başına haber toplamak açısından kendi kaynaklarını itici güç olarak kullanabilir ve tek bir araç üzerinden, başlı başına bir tür medya üzerinden ulaştırabilir. Bu bağlamda habercilik uygulamaları açısından bir devrim niteliği taşır. Çevrim içi haber servislerinin gelişimi için büyük harcamalar yapmayı göze alan şirketler, iletim ortamının nasıl gelişeceğini görmek için kendilerini zorladıkları gibi hızlı bir şekilde internet üzerinden haber dağıtımını için pratik iş modelleri geliştirmenin zorluğunu görmüşlerdir. Diğer taraftan hiç bir haber organizasyonu halk güncel haberler için interneti seçerken arkada kalmak istememiştir ve bu nedenle gazeteler ve televizyon istasyonlarının her ikisi de çevrim içi içerikler oluşturmak için geleneksel

⁷⁸⁶ **Ibid.**, s.351.

medya içeriklerinin itici gücünün kullanmayı tercih etmişlerdir. Öngörülü medya sahipleri, tek bir işlemde çoklu medya yakınsamasındaki sinerjiyi gerçekleştirmek için tasarlanan stratejileri agresif bir şekilde takip etmişlerdir. Aslında medya sahiplerinin, mümkün olduğunca az insanla daha çok içeriği elde etmek çabalarında olduğu gibi, bu yakınsak medya güçlerinin arkasındaki en önemli faktör ekonomidir.⁷⁸⁷

- **Medya Kullanımının Yakınsaması:** Tüketicilerin farklı medya araçlarını birlikte kullanmasından oluşur. Tüketiciler medya yakınsamasında en ön sırada oldukları gibi, aynı anda birden çok medyadan yararlanırlar. Çoklu medya üzerine yapılan son araştırmalara göre, içerik tüketimine günde ortalama 10,5 saat harcayan tüketiciler bu zamanın dörtte birini aynı anda iki ya da daha fazla medyayı kullanarak harcamaktadır. Bunun anlamı aynı anda birden fazla ortamı kullanmaya doğru artan bir eğilimdir. Bu çoklu-görevin en az iki açıdan medya çalışanları için önemli sonuçları vardır. Birincisi, aynı anda birden fazla medya kullanıldığı zaman her birine olan dikkat seviyesi azalır ki bu reklâm verenler için yeni sorunlar yaratır. İkincisi, bu trend bireysel seyirciye daha iyi hizmet vermek isteyen medyayı birleştirmek için yeni yollar arayan girişimciler için ilginç bir fırsat sunar.⁷⁸⁸

Grant'ın öne sürdüğü fikirleri benzer şekilde OECD'nin 2008 tarihli bir raporda da yakalamak mümkündür. Bu raporda yakınsama, sayısallaşmanın artışı ile ilişkilendirilmekte ve IP tabanlı ağlara kayış, yüksek hızlı geniş ağların yayılımı ve multi medya haberleşme ve hesaplaşma araçlarına ulaşımın yakınsamanın temellerini oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır. Yakınsamaya doğru olan süreç, teknolojilerin ve iş modellerinin devriminden daha çok evrimine dayalı olarak görülmekte ve sadece haberleşme sektörüne değil, terminal malzemeleri üreticileri, yazılım geliştiriciler, medya içerik sağlayıcıları, ISP'ler vb. gibi farklı seviyelerde geniş alan aktivitelerine

⁷⁸⁷ **Ibid.**, s.352.

⁷⁸⁸ **Ibid.**, s.353.

etki ettiği düşünölmektedir. Bu raporda da yakınsama farklı seviyelerde gruplandırılmaktadır.⁷⁸⁹

- **Ağ yakınsaması** - IP tabanlı geniş bant ağlar tarafından oluğu. Sabit-mobil yakınsamasını ve 'üç ekran yakınsamasını'(mobil telefon, TV ve bilgisayar) içerir.

- **Hizmet yakınsaması** - web tabanlı uygulamalara erişime ve cihazların çeşitlenmesi ile geleneksel ve yeni değeri kazanmış hizmetlerin hazırlanmasına izin veren yenilikçi el cihazları ve ağ yakınsamasından gelişir.

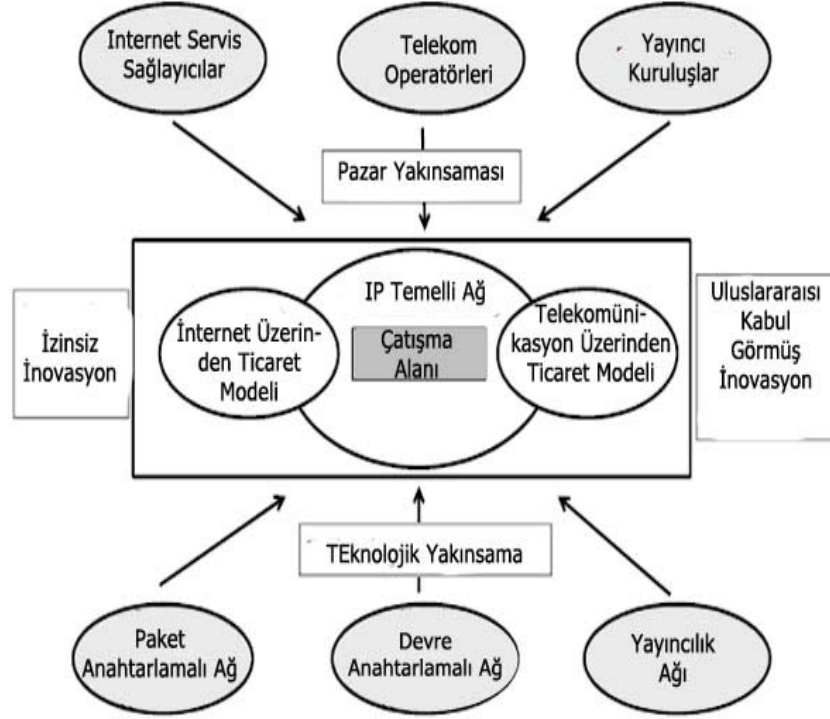
- **Endüstri-Pazar yakınsaması** - daha önce farklı pazarlarda olan bilgi teknolojileri, haberleşme ve medya gibi benzer alan endüstrilerini bir araya getirir.

- **Yasama, enstitü ve düzenleyici yakınsaması** - ya da en azından işbirliği - yayıncılık ve haberleşme düzenlemesi arasında oluşur. Kanun koyucular içerik ve hizmetleri, sağlandığı ağlardan(teknoloji yansız düzenleme) bağımsız olarak ele almak için yakınsak düzenlemeleri göz önünde bulundururlar.

- **Cihaz yakınsaması** - çoğu cihaz günümüzde mikroişlemci, ekran, depolama ve giriş elemanları ve bazı tür ağ bağlantıları içerir - Artan bir şekilde bunlar çoğu iletişim fonksiyonları ve uygulamaları sağlar.

- **Yakınsak kullanıcı tecrübeleri** - son kullanıcı ve haberleşme, yeni medya ve bilgisayar teknolojileri arasında emsalsiz bir ara yüzdür.

⁷⁸⁹ OECD, *Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy.*, s.7.

Şekil 4: Grant'ın Yakınsama Model Yapısı⁷⁹⁰

Sonuçta medya yakınsaması konsepti, bilgi işleme teknolojileri sektörü ile yayıncılık sektörü ve telekomünikasyon sektörleri gibi önceden ayrı medya sağlayıcıları ya da medya tiplerinin birleştirilmesi ve/ya da bütünleşmesine dayanır. Çoğunlukla üç açıdan medya yakınsaması mutaalası yapılır: Aktarım şebekelerinden cihazlara kadar medya teknolojilerinin yakınsaması, program tiplerinden çoklu ortam servislerine içerik yakınsaması ve medya fonksiyonları ve kullanım biçimleri yakınsaması. Bununla birlikte, medya yakınsaması üzerine kurulan teoriler şu üç başlıkta toplanır:

- İkame Teorisi: Yeni medya eski medya tiplerinin yerini alacak ve onların fonksiyonlarını üstlenecektir.

⁷⁹⁰ August E. Grant, "Media Convergence", Communication Technology Update 9th Edition, Ed. By. August E. Grant, Jennifer H. Meadows, Oxford, Focall Pres, 2004.

•Medyanın Tamamlanması Teorisi: Yeni medya uyumlu bir şekilde eski medya ile birlikte var olma ya da var olana katkı sağlayacak şekilde geleneksel medyayı tamamlayacaktır

•Medya Birleşmesi Teorisi: Yeni ve geleneksel medyanın tüm özellikleri ile birlikte bir potada birleştiği düşünülür.⁷⁹¹

Yeni medya üzerine yapılan kimi yorumlarda dile getirilen yakınsama ifadesi ile terimin içerdiği değere karşın aktarılmak istenen geleneksel kitle iletişiminin gelişen ve genişleyen teknolojinin yörüngesinde tamamen absorbe edildiğidir. Bilgisayar endüstrisi yayıncılık ile; otomobil endüstrisinin atlar ile; televizyonunu ucuz sinema salonları ile, yazı işleme programının daktilo ile, çizim programının çizim tahtası ile ve sayısal masaüstü yayıncılığının matbaa ile bir noktada birleşmesi gibi birleşmiştir.⁷⁹² Ancak Gilder'e göre bilgisayara kitle kültürünü taşımayacak onu yok edecektir. Diğer taraftan Negroponte, pasif analog medya yapısının etkileşimli yeni medya karşısında yaşayacağı gerilemeye 1990'lardaki çalışmasında dikkati çeker. O'na göre sayısal alt yapı aslında monolatik kitle medya imparatorluğunun sonunu getirecektir. Medya baronları güçlerini kaybedecek teknolojinin gücü ile insan doğasının kombinasyonu, çoğulculuğun devletin sınırlayıcı yasalarından da daha güçlü kılınmasını sağlayacaktır.⁷⁹³

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği(ITU)'nin 1997 yılında hazırladığı bir raporda, geleceğin küresel enformasyon toplumunun yeni medyanın temsil ettiği küresel enformasyon altyapısı üzerine kurulu olacağı vurgulanarak; bunun telekomünikasyon yayıncılık ve bilgi-işlem teknolojilerindeki “**yakınsama**” ile gerçekleştirilebilecek “yeni ortama özgü bir durum olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda ulaştırma ve haberleşmeyi birbirinden ayıran telgrafın sağladığı olanaklar on dokuzuncu yüzyıl kapitalizmi ve onun hızlı güvenilir haberleşmeye gereksinim

⁷⁹¹ Artur Lugmayr, Alexandra Pohl, Max Muehhaeuser, Jan Kallenbach, Konstantinos Chorianopoulos, “Ambient Media and Home Entertainment”, **Interactive Digital Television : Technologies And Applications**, Ed. By.George Lekakos, Konstantinos Chorianopoulos and Georgios Doukidis, New York, IGI Publishing, p.119.

⁷⁹² George F. Gilder, **Life After Television**, New York, W.W.Norton&Company Inc,1994 p.189.

⁷⁹³ Nicholas Negroponte, **Being Digital**, New York, Random House Vintage Books, 1996, b.a..

duyan ticari merkezleri, iş çevreleri açısından ne ifade ediyorsa teknolojik yakınsama süreciyle giderek daha çok oranda bütünleşen bilişim telekomünikasyon ve yayıncılık teknolojilerinin sağlayacağı olanaklar da telekomünikasyon ağları üzerinde işleyen küresel piyasa ortamı açısından aynı şeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda amaçlar araçlar arasındaki ilişkinin beklenti ve yarar üzerine kurulu olduğu bu durumun yeni medya içinde geçerli olduğu sonucuna varılır.⁷⁹⁴

Bugün gelişmeler sonuçlarını vermeye başlamıştır. İçeriğin sayısallaşması, IP'nin çıkışı ve yüksek hızlı geniş bandın uyum sağlaması sayesinde, daha önce ayrıık olan iletişim ağları ve hizmetleri bugün tek bir ağ üzerinde birleşti. Ses ve video gibi geleneksel hizmetler, artan bir hızda IP ağları üzerinden dağıtıldı ve yeni platformların gelişimi yakınsak servislerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bu yakınsak hizmetler pazarda 'üçlü' ya da 'dörtlü' veri, televizyon, sabit ve mobil ses hizmetleri sağlayan ürünler şeklinde görülmektedirler.⁷⁹⁵

İçeriğin yakınsaması, ister iletimde ister sunumda olsun, genellikle sayısal bilgisayarın ve sayısal metin, grafik, ses ve video sinyallerini birleştirebilme yeteneğinin yarattığı etkiye işaret eder. Ek olarak, birçok eğlence ve telekomünikasyon işindeki iktisabın ve birleşimin tanıklık ettiği gibi, bu teknolojik değişimler, piyasa, dağılım ve düzendeki değişimlerle beraber, endüstriyel yakınsamanın en önemli etkenlerinden biridir.⁷⁹⁶ Jenkins, yakınsama ile çoklu ortam platformlarında içerik akışı, çoklu ortam medya endüstrileri arasında işbirliği ve istedikleri eğlenceyi araştıran seyyar izleyicileri kapsayan bir süreç olarak algılar. Yakınsama, kimlerin konuştuğuna ve konuştukları hakkında ne düşündüklerine bağlı olarak teknolojik, endüstriyel, kültürel ve sosyal değişimleri tanımlayabilmek için kullanılan bir terimdir.⁷⁹⁷

⁷⁹⁴ Törenli, **a.g.e.**, s.89.

⁷⁹⁵ OECD, **Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy**, p.7.

⁷⁹⁶ Andrew T. Finn, 'The Role Of Temporality In Mediated Communication And Technology Convergence', **Information, Communication & Society**, 2:2, 1999, s.s 174 – 200, p.174.

⁷⁹⁷ Henry Jenkins **Convergence Culture Where Old and New Media Collide**, New York, New York University Press, 2006, p.2-3.

Tablo 3: IP-Tabanlı yakınsama alanı⁷⁹⁸

Haberleşme alanı	Yeni nesil yakınsak alanı
Tekil amaçlı ağlar	Çoğul-amaçlı ağlar
PSTN, hücreler, yayım	IP ağı(ses, video ve mobil hizmetler sağlama)
Dar bant	Geniş bant
Dikey Silolar	Departmanlaşmayı yıkar Endüstriyel alanlar (örneğin; telefon, kablolu TV, yayıncılık, kablosuz...) arasındaki geleneksel sınırlar kaybolur - Pazar tanımlarının (ürün tanımı ve coğrafi sınırların tanımı) tekrar düşünülmesi gerekir
Ağ-hizmet bağlantısı	Yani servisler ve içerik ağdan bağımsız olarak geliştirilir.
Son kullanıcı hizmetlerini operatörler kontrol eder	Artan tüketici kontrolü

Törenli, telekomünikasyon alt yapısı ile ilişkili olarak yaşanan üç dönüşüm sürecinin bugünün iletişim alt yapısına sonuç açtığına işaret eder. Bunlardan ilki gerçek zamanlı ve iki yönlü sesli iletişime olanak veren telefonun icadıdır. İkincisi kullanıcılara hareket halindeyken iletişim olanağı veren hücresel mobil teknoloji (GSM) yaygın ismiyle cep telefonlarıdır. Üçüncüsü ise yüksek hızda telsiz erişim olanağıyla internet tabanlı hizmetleri birleştiren ve cep telefonlarından “radyo çözümleriyle internet erişiminin gerçekleştirilmesini, dolayısıyla internet üzerinden verilen hizmetlerin önünü açan gelişmelerdir.⁷⁹⁹

İletişim alt yapısı anlamında farklı aktarım kanalları ve donanımlar telefon ve bilgisayarlar arası veri iletişimi için bütünleşirken, hizmetler anlamında da örneğin mesaj trafiği ya da iletiyi taşıma anlamında tele-text, sayısal etkileşimli televizyon ya da internet üzerinden telekomünikasyonla kitle iletişiminin bütünleştiği web TV örneklerinde olduğu gibi, yayın kablo, uydu, radyo dalgaları üzerinden her üçünü de

⁷⁹⁸ OECD, **Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy**, p.8.

⁷⁹⁹ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.114.

kapsayacak şekilde bir bütünleşme söz konusudur. Ancak en önemli fırsat sağlayan teknoloji sayısal teknolojinin kendisi olmayabilir. Yine de geniş bant erişimi, yerel ağ üzerinden geniş bant ağına bağlı her alete, bilgiyi almak için ve bilgiyi internet üzerinden başka herhangi bir bilgisayara göndermek için imkân sağlar. Öte yandan Web sörfü, e-posta gibi uygulamalar üzerinde, evlerde geniş bant ağlarını kullanımında en önemli bariyer yaygın ağ eksikliğidir. Bu durum evlerde elektrik kullanımını ilk yaygınlaştığı, evlerdeki küçük sayıdaki ışıkları ve ev aletlerini çalıştırmak için tek bir elektrik hattının kullanıldığı dönemle paralellik gösterir. Elektrik kullanımının 100 yıllık gelişimi sonucu evlerde hemen her odada çoğul elektrik çıkışları ve kullanımı olduğu gibi, evlerde geniş bant erişiminin de, bu bağlantı avantajını kullanmak için sayısal teknolojiyi kullanan güçlü bir dizi uygulamaların yaygınlaşması beklenilebilir. Günümüzün teknolojisi ile, doğrudan uydu yayınının aynı zamanda nasıl kolayca internet erişimi için kullanıldığı, telefon hatlarının video erişimi için kullanıldığı ve kablolu televizyonların telefon hizmetleri için kullanıldığı görülebilir.⁸⁰⁰

Verilen hizmet ve bunun yönetim-işletilmesi anlamında kablolu televizyon yayıncılığı yapan bir şirket telefon hatlarından yararlanabileceği gibi, telefon konuşması hizmeti veren bir şirket de kablo hatlarından yararlanabilir hale gelmiştir. Bu bağlamda Törenli'ye göre **yakınsama** salt teknolojik anlamda değil ama teknolojinin sağladığı alt yapı üzerinde sosyo-ekonomik anlam da taşıyan bir süreçtir. Sayısal veri alışverişine gelişkin bir alt yapı oluşturan bu bağlantıdan ya da bütünleşmeden beklenen yarar, işyerlerinin, bankaların, konutların, mağazaların, üretim merkezlerinin eğitim kuruluşlarının birbirleriyle bağlantısının otomatik para çekme makineleri örneğinde olduğu gibi işler hale gelmesidir. Uygulamada elde edilen bu başarı, elektronik hizmetlere yapılan vurguyu nitelendirmek üzere kullanılmaya başlanan “online toplum” ya da “kablolu şehir” kavramlarında kendini bulmaktadır. Bununla birlikte **yakınsama** sürecine tamamlayıcı anlamda büyük şirket evlilikleri ve satın almaları eşlik eder. Deregüler bir yapı içinde hareket serbestisi kazanan sermaye, yatay ve dikey hareketlerle, geniş bir yelpazeye yayılmış

⁸⁰⁰ Grant, **op. cit.**, p.350.

üretim sürecini denetleme ve kontrol etme eğiliminde bulunur. Bu durumu Teknolojik **yakınsama** ye paralel bir şekilde şirket yakınsamaları olarak tanımlayan Törenli, sonuçta teknolojik yakınsamadan umulan kazanımların güvence altına alındığına işaret eder. Kısacası yeni ekonomi ile reel ekonominin ağları ortak çıkarlar çerçevesinde birleşmektedir.⁸⁰¹

Farklı medya sistemleri arasında baştanbaşa medya içeriğinin, medya ekonomileri ve ulusal sınırlar arası rekabete karşın sirkülasyonu şiddetli bir şekilde kullanıcıların aktif katılımlarına bağlıdır. Öte yandan yakınsama öncelikle teknolojik süreçlerin, beraberinde aynı araçlar içinde çoklu medya fonksiyonlarını getirmesi olarak anlaşılmalıdır. Yakınsama, kullanıcıları yeni enformasyon aramak ve dağılmış medya içerikleri arasında bağlantı kurmaya teşvik etmek gibi kültürel bir işlevi temsil eder.⁸⁰²

Yakınsama ile birlikte teknolojinin kendisinin teknolojileri üretmek için temel engel olmaktan çıktığı ve kullanıcıların ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda ilerlediği düşünülmektedir. Yaratıcı girişimciler, teknolojik yakınsamanın sunduklarını kullanarak yeni yollar ve yöntemler geliştirmekte kullanıcıların var olan ya da gelecekte oluşması muhtemel ihtiyaçlarına cevap vermektedirler. Diğer yandan bu tür girişimlerin bilgisayarın televizyon izleme amacıyla kullanım denemelerine yaşanan başarısızlıklar gibi başarısızlıkların ortaya çıkması ihtimali de bulunur. Bilgisayar kullanımı ile televizyon kullanımı arasındaki derin farklılıklar bilgisayar televizyonun yaygınlaşmasını mümkün kılmamıştır. Cep telefonunun icadı ise tam zıt bir örnek olarak karşımızda durur. Bir iddiaya göre cep telefonlarından sunulan standart bir özellik haline gelen kameraların fotoğraf çekme amaçlı kullanımı asla öngörülmemiştir.⁸⁰³

Sonuç olarak, yeni haberleşme yapılarındaki gelişmelerin ve uyarıların ağlarda devam eden yakınsama sürecinin oluşmasına, hizmet ve terminallerin de yeni politik

⁸⁰¹ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s. 125-129.

⁸⁰² Jenkins, **op. cit.**, p.3.

⁸⁰³ Grant, **op. cit.**, p.350.

meydan okumalara neden olması beklenir. Yakınsama kavramı sayesinde internet, telefon ve TV kombinasyonunun bir arada sunulabildiği; böylece telefon, data ve video ihtiyacına cevap verebilen Üçlü Oyun (Triple Play) sistemine mobil özelliklerin de eklenmesiyle Dörtlü Oyun (Quad Play) ile tanıştığımız düşünülmektedir. Artık farklı şebeke platformları aracılığıyla benzer hizmet çeşitlerinin taşınması ya da telefon, televizyon ve kişisel bilgisayar gibi tüketici aygıtlarının bir araya getirilmesi mümkün olmuştur. Diğer yandan yakınsama sürecini başlatan sayısallaşma ve geniş bant ağların telekomünikasyon, yayıncılık ve bilişim sektörleri arasındaki teknik ve düzenleyici sınırları bulanıklaştırdığı ileri sürülür. Yakınsamayı süreç yaklaşımıyla ele alan görüşler bağlamında teknik bir süreç olarak yakınsama santraller, uydular, kablo kanalları ve ara yüzlerin ağ seviyesinde paylaşımıdır. İşlevsel süreçte veri yayıncılığı, sesli yanıt sistemi gibi yeni melez hizmetlerin gelişmesi ya da yayıncılık ve telekomünikasyon sektörlerinin işlevlerine ilişkin algıdaki değişim yakınsamayı temsil eder. Son olarak kurumsal bir süreç olarak yakınsama telekomünikasyon ve yayıncılık altyapılarının ve/veya hizmetlerinin bir sermaye grubu mülkiyetine girmesi olarak tanımlanır.

Geçmişte haberleşme şirketleri sadece sabit-hatlı ses hizmeti sunarken ve kanun koyucular özel pazar ve düzenleme kararlarını kolayca tanımlayabiliyorken, bugün yeni nesil geniş bant ağları üzerindeki video, ses ve veri yakınsaması, bu hizmetler için ayrı ayrı pazarlarda daha fazla rekabet görülmesine neden olabilmektedir. Yakınsama haberleşme, kablolu televizyon ve yayın sektörlerinin hepsine dokunur ve terminal malzemeleri üreticisi, yazılım geliştiricileri, medya içeriği sağlayıcıları, ISP'lere kadar giden farklı seviyelerdeki geniş alanda aktiviteleri içine alır. Özellikle, yeni nesil ağlarda yakınsama ve gelişmeler, hızlı bir şekilde ekonomide ve kamuda yayılmasını sağlayacak bu teknolojilerin potansiyel yararlarına yer verecek düzenlemelerden emin olmak için, haberleşme pazarının ekonomik düzenlemelerinde mevcut yapının elemanlarını gözden geçirmek gerekebilir. Hizmetin sınırlarını, karakteristiklerini değiştirmekle ve yeni servis taleplerini uyarmakla, yakınsama, yeni pazarların mevcut olandan farklı olanlar ile düzenlenmesine ihtiyaç duyabilir. Yeni nesil ağların yayılmasını artıracak her ne ise bu görülmeye devam edilir ve yakınsama iletişim pazarındaki sağlam rekabetçi

şartların yaratılma sürecini kolaylaştıracaktır ya da rekabetin yaratılmasında yeni engeller ortaya çıkartacaktır.⁸⁰⁴

2.2.1.2.3. Çoklu Ortam Teknolojileri

Çoklu ortam, teknoloji yakınsaklığının nihai şekli olabilir. Çoklu ortamı oluşturan bilgisayarlar, CD-ROM'lar, videolar gibi geniş kapasiteli veri saklama unsurlarının, ayrıca programlamaya yönelik çok çeşitli yazılımların her birinin kendi iletişim yapısı ve dili bulunmaktadır ve her biri farklı türde mesajlar içerir, dolayısıyla farklı türde etkileşimler yaratır. Çoklu ortam kavramı, çoklu ortam verilerini (metin, ses, görüntü, resim, müzik) gerçek zamanla ilişkilendiren ve bunların eş zamanlı kullanımına olanak sağlayan iletişim sistemidir.⁸⁰⁵ Bu anlamda *çoklu ortam* genellikle, metin, ses, durağan görüntü, video veya diğer hareketli görüntülerin birleşimlerinin, kullanıcı kontrolü altında tümleştirilmesi olarak tanımlanır. Bugünün çoklu ortam tanımını, televizyon, sinema, gazeteler, dergiler, fotokopi ve hatta yüz yüze sunumları gibi aynı içerik türlerinin daha geleneksel şekilde birleşiminden ayıran şey; sunumu, genellikle dijital sinyaller ve bilgisayarlar aracılığı ile kullanıcının kontrolüne vermektir. Bunlar birden çok ortam kullanılabilir ve onlarca yıllardır ortada bulunabilirler fakat birçok ortamın tek yönlü şekilde kullanılması burada çoklu ortam ile kastedilen şey değildir. Ayrıca kullanıcı kontrolü, çoklu ortamı etkileşimli bir süreç haline getirir. Birçok tasarımcı, yönetici ve yaratımcı için, çoklu ortam, mevcut kitlesel medya enformasyonunun, eğlencenin ve reklamcılığın mantıksal bir uzantısıdır. Video oyunları, bilgi alma ve seçme, öğrenme araçları, etkileşimli CD-ROM – bunların hepsi daha karışık, değişik biçimleri birleştirici ve kullanıcıya etkileşim üzerine daha çok hâkimiyet vererek, daha etkileşimli olacaktır.⁸⁰⁶

Çoklu ortam bireysel iletişim bağlamında da anlam ifade eder. Gelecek olan değişimler, ev tarafında, kitlesel iletişime oranla çok daha devrimci olacaktır. Yazım

⁸⁰⁴ OECD, **op. cit.**, p.6.

⁸⁰⁵ John F. Koegel Buford, "Multimedia Systems", **Uses of Multimedia Information**, Ed. By. John F. Koegel Buford, New York, ACM Press, 1994, p. 2.

⁸⁰⁶ Finn, **op. cit.**, p.193.

ve çizimin icadından beri, *kitlesel iletişim*in kipleri birleştirilmiştir. Fakat yüz yüze (orijinal çoklu ortam seçeneği) dışında *kişisel iletişim* kanalları her zaman tek kipli iletişimi kullanmıştır (mesela telefon, ilk e-posta). Çoklu ortam büyük olasılıkla, kullanıcıların dikkatini çekme arzusu ya da ihtiyacı yüzünden öncelikle kitlesel iletişim mesajlarına gelmiştir. Kişisel iletişime gelmesi uzun sürmüştür, çünkü alıcı muhtemelen hala kişisel iletişim ile ilgileniyordur. Çoklu ortam eş zamanlı olmayan kişisel iletişimde, elektronik postalarda veya diğer elektronik metin iletişim araçlarında çoklu ortam eklentileri veya kutlama kartları olarak daha yeni yerini bulmaya başlamıştır. Bu şekildeki iki yönlü etkileşimli iletişim seçenekleri, sayısal olarak saklandıklarından dolayı değiştirilmeleri ve gösterilmeleri kolaydır. Çoklu ortam alanı hızlı şekilde gelişmeye devam etmektedir. Örneğin, ses ve video dosyalarının depolanması ve iletilmesi WWW' (World Wide Web – Dünya Çapında Ağ)'e 1994 yılında katılmıştır. Daha yakın zamanda, eş zamanlı ses ve video aktarım özelliği, haberlerin ve diğer bilgilerin sunulması biçiminde WWW'ya eklenmiştir. Sonuç olarak WWW artık sadece depolanmış, eş zamanlı olmayan bilgiyi taşımakla sınırlı değildir. Bu değişikliklerin getireceği şeylerden biri, çevrimiçi kişisel iletişimin giderek kitlesel iletişime benzeyeceğidir: paketlenmiş, düzenlenmiş ve çoklu ortam formatında sunulmuş. İkinci getiri ise kitlesel iletişimin, kişisel iletişime benzeyeceğidir: iki yönlü, etkileşimli veya etkileşimin karmaşık bir yazılımla ortaya çıkmasıdır. Üçüncü getiri ise iletişimin zamanlı ve zamansız biçimleri arasındaki engelin yıkılmasıdır.⁸⁰⁷

Diğer yandan yakınsama, geleneksel iletişim araçları için, yeni yönelimler anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sayısal aktarım, televizyon, enformasyon teknolojileri ve telekomünikasyon arasındaki yakınsama noktasını temsil etmektedir. Artık televizyon setleri, geleneksel özelliklerine ek olarak etkileşimli servislerin sunulabilmesi için etkin ve uygun birer araca dönüşmüşlerdir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁷ **Ibid.**, p.194-195.

⁸⁰⁸ Marina Moscarini, Franco Liberati, Gigliola Fioravanti, "Cultural Heritage On Interactive Digital Television", **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.38.

Aslında iki ayrı neslin de gördüğü yirmi birinci yüzyılın başı, televizyonun ölümü olarak nitelendirilmiştir. Geçmişte hızla fenomen haline gelen, hükümet onaylı yayın standartlarında profesyonelce üretilmiş programları aynı anda pasif olarak izleyen kamuoyu kavramı - daha az ortak türde görüntüler- yerini spor etkinliklerini ve doğal afetleri izlemeye bırakmıştır. Sayısal ve internet kültürü içinde büyümüş çocuklar için, televizyon artık bilgi ileten bir araç olmaktan çıkmıştır. Onlar yerine, WWW. yatırımcıları, telefon şirketleri, Hollywood, yayıncılar, bilgisayar endüstrisi ve hemen hemen herkes, video içeriklerini, ses, yazı ve verilerle dört-boyutlu WWW. içinde harmanladılar. Herkes kendi kolaylarına geldiği şekilde, değişik çözünürlüklerde ve bant genişliklerinde, ürünler ürettiler, düzenlediler, yayınladılar ve başkalarının malzemeleriyle birleştirdiler.⁸⁰⁹ Bu bağlamda yeni teknolojilerin eskilerin yerini alması, eskileri ortadan kaldırmasının söz konusu olmadığına vurgu yapılır. Televizyon, radyoyu veya sinemayı, radyo gramofonu öldürmemiştir, basın dünyası ise faaliyetlerine devam etmektedir. Elbette bu yeni teknolojilerin mevcut iletişim teknolojilerini hiç etkilemediği anlamına gelmez; yalnızca eski ile yenin bir karışımından ortaya daha zengin daha renkli ve çok yönlü bir oluşum çıkmıştır.

Çoklu ortam teknolojilerini geleneksel uygulamalardan ayıran en önemli özellik sayısal teknolojiye dayanmalarıdır. Sayısal kodlamanın iletişimde ortak bir dil olarak ortaya çıkması temelde dünya görüşümüzün değişmesine neden olmuştur. Bu ortak sayısal dil televizyon, bilgisayar ve diğer telekomünikasyon teknolojilerinin küresel bir iletişim sistemi içerisinde yer almalarını sağlamıştır. Bu potansiyel çoklu ortam teknolojilerinin hızla gelişmesine ve yeni bir medya tanımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çoklu ortam teknolojileriyle şekillenen yeni medya çevrimiçi filmler, Internet bağlantısıyla seyredilebilen televizyon kanalları gibi araçların ve sıkıştırılmış yayıncılık anlayışlarının gelişmesini sağlamıştır.⁸¹⁰

⁸⁰⁹ Alexander B. Magoun, **Television : The Life Story Of A Technology**, Westwood, Greenwood Press, 2007, p.157.

⁸¹⁰ Patrick Purcell, "Contextual Media Multimedia and Interpretion", **Multimedia Prospect: A Case for Redefinition**, Ed. By. Edward Barrett&Marie Redmond, London, MIT Press, 1995, p. 233.

2.2.1.2.4. Çeşitlenen İletişim Olanakları

Televizyonun düşüşte olduğu ve yeniliğin cevaplardan biri gibi görüldüğü farz edilen birçok ülkede televizyon yayını piyasaları zamanla olgunlaşmıştır. Cep telefonları çapraz-medya yeniliği için teknolojiyi kullanarak, geleceğin iletişim teknolojisi olarak yerini sağlamlaştırmakta içerik oluşturma sürecinde televizyona verdiği destekle yeni medya akışlarına yön tayin etmektedir. Birçok yerde interaktif televizyon; sayısal televizyon, ödemeli televizyon platformları ya da çok övülen diğer etkileşimli televizyon teknolojileri olmamasına rağmen, program formatlarına basit telefonun dâhil edilmesi yoluyla popüler bir etkileşim sağlanmıştır. ‘Eski’ ve ‘yeni’ medya arasındaki ayrım gibi etkileşim sürecinin sorunsuz yürütülmesi, adamakıllı kritik edilmiştir ve şimdi etkileşimin çok boyutluluğu geniş bir tartışma altındadır. SMS tarifeli servislerin çapraz-medya uygulaması, yeni ‘reality TV’ program türlerinin yükselişi ile çakışmıştır. Ayrıca, yetenek arama ve bilgi yarışması gibi daha eski hafif eğlence türlerini yenilemek için bir araç sağlamıştır. Telefon servisi ve verilerin kritik bir biçimde gömülü olduğu bu programlar, yeni bir takım kültürel beklentileri ve izleme alışkanlıklarını sistemli hale getirir. Mobil metin mesajlaşma, program formatlarında desteklenen interaktiflik türü, temel kayıt ve danışmanlıktan öte önemli derecede genişletilmediği halde, oldukça önemli bir platformdur. Şimdilerde mobil servisler önemli ölçüde, hem internet hem de sabit hatlı telefon tarafından sağlananın ötesinde, interaktif televizyon uygulamalarının küresel erişimini genişletmektedir. Aynı zamanda bu gelişmeler, yayın interaktifliğinin mali yükselişine işaret eder ve kitleler için televizyonun bireyselleşmesine de izin verir – ki bu son kullanıcı kitle tarafından, yeni gelir akışları oluşturmak olduğu kadar, televizyon içeriğinin özelleştirilmesidir.⁸¹¹

Bu bağlamda SMS ve televizyon ilişkisi bizim yeni iletişim teknolojilerinin, yeni akışların ve yeni içeriğin kodlarını algılamamızda yardımcı olacaktır. SMS’in televizyon yayını formatına entegrasyonu üretici ve dinleyici/tüketici/vatandaş arasındaki boşluğu daraltır. Tersine, böyle çapraz-medya SMS uygulamaları ile ilgili

⁸¹¹ Spurgeon&Goggin, **op. cit.**, p.323.

değer zincirleri çoğu kez diğer yeni medya ve iletişim servislerinden daha karmaşıktır. Bloglar, fan kültürleri ya da bilgisayar oyunları gibi sosyal ağlarda değişen üretim ilişkisini tanımlamak için geliştirilmiş terimleri, televizyon formatlarındaki SMS-erişimli etkileşimlere uygulanması, ticari çapraz-medya içeriğindeki bireysel ticari ajans için risk taşır. SMS etkinliği dahası pasif televizyon bağımlılarını özgürleştirme hakkındadır, oy kullanan-vatandaşa dönüştürme değil.⁸¹²

Televizyon yayınından daha genç bir teknoloji olarak, cep telefonları dünya çapında hızlı bir şekilde kabullenilmiş ve yayılmıştır. Bu arada, mobil operatör servisleri ve telefonlar için olan piyasalar şaşırtıcı bir hızla olgunlaşmıştır. Mobil iletişimde kullanılmakta olan yollar – ve bunların kapsamış olduğu kültürel dönüşümler- medya, iletişim ve kültürel araştırma çalışmaları için zengin alanlardır.⁸¹³

Örneğin cep telefonu üzerinden fotoğraf çekimi ile ilgili bir araştırma değişik hipotezler ortaya koymuştur. Yakınsamanın algılanması çerçevesinde en iyi örneklerden biri olan cep telefonlarına katılan fotoğraf çekme özelliği kuşkusuz kişisel ve grupsal hatıraları hatırlamaya yardımcı olan, sosyal ilişkileri düzenli tutan ve geliştiren, kullanıcın kendini dünyaya ifade etmesine ve sunmasına yarayan bir özellik olarak dikkat çekicidir. Fakat fotoğraf çekebilen telefonların bazı kendine has sağlayıcılıkları vardır, bu da bazı işlevlerinin değiştirilmiş olduğu ve yeni fotoğraf çekim biçimlerine olanak verdikleri manasına gelir. Fotoğraf çekebilen telefonlar sayesinde fotoğraf çekmek günlük bir eylem haline gelmiştir.⁸¹⁴ Mobil telefonlardaki sayısal video ve fotoğraf yeteneği ortama özel algısal ve kültürel bilgi birikimine ihtiyaç duyar. Bir sayısal kameradan farklı olarak, cep telefonları geleneksel anlamda neredeyse vücudun bir parçası ya da ek uzantısı olarak kabul edilir ve bu durum üzerinden, çok-fonksiyonluluğu onun durumunu 'kamera' haline

⁸¹² *Ibid.*, p. 319.

⁸¹³ *Ibid.*, p.320.

⁸¹⁴ Daisuke Okabe& Mizuko Ito 'Everyday Contexts Of Camera Phone Use: Steps Toward Technosocial Ethnographic Frameworks', 2006, (Çevrimiçi)
<http://www.itofisher.com/mito/archives/camphones.okabeito.pdf> 5 Mayıs 2009.

sokar. Bu durumda, mobil kameralar bir çeşit yaygın görsel erişim aracına, anlık ve mahrem obje ve olayların yakalanabildiği bir cihaza döner.⁸¹⁵

Fotoğraf çekebilen cep telefonları kesinlikle kendimizi ifade edebilme ve kendimize has bakış açımızı dünyaya sunabilme yeteneğimizi arttırmaktadır. Bununla birlikte, fotoğraf çekebilen cep telefonlarının geçici doğası, bu fotoğraflarla kendini ifade etme şeklinin ‘bunlar o zaman gördüklerimdi’ den ‘bunlar şu an gördüklerim’ e dönüşmesine yol açmıştır. Özellikle fotoğraf mesajları hazır bulunma tasarrufuna katkıda bulunurlar. Fotoğraflar, gazete kupürleri, albümler ve hatta kültürel hatıra biçimleri olarak sanat ve heykeller bile asıl paylaşma tecrübesinin yanında, eninde sonunda zaman boyunca kısa bir anda var olmuş kısa ömürlü insan eserleri olarak kalacaktır.⁸¹⁶

Fotoğraf çekebilen cep telefonlarının, kişisel ve grupsal hatıralarını kaydetme, sosyal ilişkileri oluşturma ve düzenli tutma, kendimizi ailemize, arkadaşlarımıza ve dünyaya ifade etme ve sunma şeklimize etki ettiği konusunda şüphe yoktur. Ama özellikle, kamera çözünürlükleri arttıkça ve insanlar MMS, fotoğraf siteleri ve Bluetooth gibi kamera teknolojileri ile fotoğraf paylaşmaya alıştıkça, bu faaliyetleri gerçekleştirme tarzımızda daha çok değişiklikler göreceğiz. Bu alandaki çalışmalar, en iyi ihtimalle başlangıç aşamasındadır. Fotoğraf çekebilen cep telefonlarının kültürümüzdeki ve yaşamımızdaki mevcut ve potansiyel etkilerini tam olarak anlayabilmemiz için, güvenilir deneysel çalışmalara ihtiyaç vardır. Şu an için cep telefonlarının dünyaya fotoğrafsal olarak bakma şeklimizi genişlettiğini ve böylece dünyayı ve kendimizi anlama şeklimizi değiştirdiğini söyleyebiliriz.⁸¹⁷

Küreselleşen ve yakınsayan medya servisleri ve piyasalardaki gerginlik, yeni çapraz-medya uygulamalarını şekillendirir. Arz edilen tarafta, iletişim operatörleri yüksek değerli veri servisleri için yeni tüketici piyasalarını geliştirmek, yayıncılar ise

⁸¹⁵ Ingrid Richardson, 'Pocket Technospaces: the Bodily Incorporation of Mobile Media', **Continuum: Journal of Media & Cultural Studies**, Vol. 21, No. 2, June 2007, p.211.

⁸¹⁶ Mark Federman, 'Memories', 13 September 2005 (Çevrimiçi)
<http://whatisthemessage.blogspot.com/2005/09/memories.html> 20 Temmuz 2010.

⁸¹⁷ Lisa Gye, 'Picture This: the Impact of Mobile Camera Phones on Personal Photographic Practices', **Continuum**, Volume 21, Issue 2, June 2007, ss. 279 - 288, p.287.

gelir kaynaklarını çeşitlendirmek için bir arayış içindeler. Talep tarafında ise, medya içeriğın de olduğu gibi fırsatlara şekil vermek ve etki altına almak için güçlü tüketici ilgisi vardır. Örneğın kendi payına SMS, yayın yapan medyanın ve mobil iletişim servislerinin kesişimindeki gelir-nesil uygulamalarını ve içerikteki tüketici-vatandaş üretkenliğini kullanır.⁸¹⁸

Bu teknolojilerin insan hayatını geçmişe oranla daha kolaylaştırdığı, zamansal ve mekânsal özgürlük sağladığı görüşleri dile getirilse de bireyin bu teknolojiler ile kurduğu ilişki bağlamında farklı düşünceler bulunmaktadır. Özellikle bu teknolojilerin, kitle iletişiminin kaynak egemen yapısına son verdiği görüşü heyecan yaratmakta ancak etkileşim olarak adlandırılan bu süreçte kaynağın belirleyici rolünün devam ettiği ve alıcıya tanınan hakkın yanılısamadan ibaret olduğu iddiaları ilgi görmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında yeni iletişim ortamlarının ve araçlarının kitle iletişimde nitel anlamda, örneğın haber açısından bakıldığında haber içeriği, üretimi ve bu içeriği üretenle tüketen arasındaki ilişkinin niteliği anlamında farklı olmasını gerektirmektedir. Ancak bu fark, metin, ses ve görüntülerin izleyicilere gazete radyo televizyon aracılığıyla tek yönlü dağıtılması anlamında farklılığı nicel açıdan daha belirgin iken nitel açıdan çok daha görecelidir.⁸¹⁹

Yeni iletişim teknolojilerinin temsili açısından Wi-Fi üzerinden yeni iletişim teknolojilerine bir perspektif sunan Mackenzie'ye göre görüşlerin çoğu zaman düzenleyici işlevleri vardır. Farkları ayırt edecek ve düzenleyecek normları konuşlandırır. Yeni bir ortamda içeri ve dışarı akan enformasyon, beklentilerin, sorunların ve umutların diğer çeşitleriyle karşılaşır. Dolayısıyla, veri taşınabilirliğinin düzenlenmesiyle ilgili ikinci bir fikir devamlı olarak Wi-Fi metinsel dünyasında ortaya çıkar. Düzenleyici görüşler, Wi-Fi'nin enformasyon altyapısındaki tekelleri mülkiyeti yok etme şansı tanınmasından, kablosuz ağların ülkeye bir güvenlik riski oluşturmasına kadar çeşitlilik gösterir Kablosuz ağlardaki veri akışının

⁸¹⁸ Spurgeon&Goggin, *op.cit.*, p.318.

⁸¹⁹ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.87.

güvenliği, kablosuz ağların düzenlenmesi konusundaki en güncel tartışma konularından biridir. Yukarıda listelenen birçok materyal ‘yayın aracı’ olmasına rağmen (fotoğraflar, dergiler, gazeteler, web siteleri, logolar, reklam panoları) bir kısmı da tam anlamıyla ‘yayın aracı’, hatta ‘yeni yayın aracı’ bile değildir (web siteleri, elektronik posta, bloglar, sayısal fotoğraflar, video vb.). Kaldırımdaki bir grup tebeşir işareti, Çin malı bir tava ile yapılmış modifiye bir anten, içinde dâhili Wi-Fi bulunan bir dizüstü bilgisayar veya kablosuz mikro devrelerin ticari bir bilgisayar donanımı malı olarak ambalajlanması (USB, Cardbus ve PCMCIA araçları), sosyal ilişkileri öteledikleri ve taşıdıkları için genel anlamda arabuluculardır.⁸²⁰

Yeni medya üzerine yapılan çalışmalarda vurgu, insanların medya ürünlerine artan erişimidir. Jenkins, yeni medyanın insanlara, kendi medya eserlerini yaratmak ve dağıtmak için artan şekilde fırsatlar yarattığına işaret eder.⁸²¹ Diğer taraftan bugün yaygın görüş, çevrimiçi amatör videoların bir eğlence unsuru olduğunu düşünse de bunlar bir anlamda kişiler arası iletişim sürecini oluşturmaktadır. Kişiler arası iletişim ilk arpanet bağlantısından beri internetin en önemli (killer app) uygulaması olmuştur. Metin daha baskın iken insanlar artan şekilde metinsel olmayan çeşitli medyalar üzerinden kendilerini ifade etmektedirler. Online çoklu medya iletişimi, bireysel web sayfaları, webcamler ve video bloglardan oluşmaktadır. Bununla birlikte metin temelli olmayan iletişim, yardımcı rolünü artırmaktadır. Çevrimiçi amatör videolar, kimi zaman, video yaratıcılarının önceki videolara referansı ve cevapları ile bir sohbeti içerir. Online Chat in birçok formunda katılımcıların, örtüşen konular, değişen katılımcılar ve sıklıkla katkılarda açık olmayan talepler ile bu tür konuşmaların sınırlarını belirlemek zor olabilir. Bu nedenle videonun gerçekliği Chat’ın gerçekliğinden daha fazladır. Birçok video aynı zamanda eğlence olarak işlev gördüğünden beri, dağıtımları oldukça yaygın hale gelmiş olabilir. Yaratımlarındaki orijinal kontekst, çeşitli farklı sitelerden kopyalanması ve sunumu

⁸²⁰ Mackenzie, *op. cit.*, p. 788-792.

⁸²¹ Henry Jenkins, **Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century**, Occasional Paper for the MacArthur Foundation with Katie Clinton, Ravi Purushotma, Alice J. Robison and Margaret Weigel. 2006, (Çevrimiçi), http://digitalllearning.macfound.org/atf/cf/%7B7E45C7E0-A3E0-4B89-AC9C-E807E1B0AE4E%7D/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF, 25 Mayıs 2010.

ile kaybolabilir. Böylece video görüşmelerin fonksiyonu, metin temelli görüşmelerdeki gibi bir yolla tamamen aynı olmaz.⁸²²

Yeni iletişim ortam ve araçlarının temeline oturan bilişim yaklaşımı temellerini iletişimin aktarım sürecini matematiksel olarak modelleyen ve bilgiyi ölçülebilir bir şekle sokan Shannon-Weaver'ın kuramına kadar dayanır. Ancak iletişimi sadece bu tür modellemelere dayandırmak iletişim sürecinin oluşumu ve sonuçları göz önüne alındığında sürecin kapsamlı ele alınmasını engelleyecek türdendir. İletişim bu modellerde ileri sürüldüğü gibi salt sinyal aktarımından ibaret değildir. Bütün insanlar davranışlarıyla, yaptıklarıyla, düşündükleriyle iletişim içine girerler. Bütün insan faaliyetleri büyük ölçüde sosyal kullanım ve bağlam tarafından yönetilen anlamlar setiyle yüklüdür, dolayısıyla anlamlandırılırlar. Bu bakış açısından bakıldığında iletişim öncesi ve sonrasıyla kurulan bir süreç olarak karşımıza çıkar.⁸²³

İçeriğin sayısallaşması, IP-bazlı ağlara kayış, yüksek hızlı geniş bant erişimin yaygınlaşması ve çoklu medya cihazlarına erişebilme, hepsi yayıncılık ve haberleşme sektöründe artan bir yakınsamaya neden olmuştur. Görsel-işitsel içeriğin üretimi ve yayılımı artık geleneksel yayıncılar için sınırlandırılmış gibi görünmekten çıkmıştır. Haberleşme operatörleri internet erişimi üzerinden içerik hizmeti vermekte, yeni ortaya çıkan sağlayıcılar IP üzerinden içerik erişimi sunmakta ve geleneksel yayıncılar diğer platformlarla parça değişimi yapmaktadır. Bunların yanında geleneksel yayıncılar, ayrıca programlarını IP üzerinden yayınlamaktadır. Gelecek nesil mobil servislerdeki gelişimin -3G ve 4G ağlarını ya da mobil yayın sistemlerini kullanan- taşınabilir cihazları ve mobil telefonları yüksek kalitede görsel-işitsel içerik aktarımına uygun hale getireceği düşünülmektedir. Farklı türden içeriklerin ve haberleşme servislerinin aynı borulardan dağıtılması ve farklı platformlardan ve kullanıcı cihazlarından tüketilmesi ile yakınsama artık günümüzde bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoklu erişim platformları üzerinden yakınsama sadece dağıtım pazarını etkilememekte, aynı zamanda kullanıcıya geniş seçim ve içerikte

⁸²² Lori Kendall, 'Beyond Media Producers And Consumers: Online Multimedia Productions As Interpersonal Communication', **Information, Communication & Society**, Volume 11, Issue 2, March 2008, p.208.

⁸²³ İrfan Erdoğan, **İletişimi Anlamak**, Ankara, Erk Yayınevi, 2002, s.57.

kontrol sunan, yeni kullanım formları yaratmaktadır. Çoklu medyanın, etkileşimli görsel-işitsel servisler, giderek artan bir şekilde pasif TV programları izleyicisinden neyi ne zaman hangi cihazda izleyeceklerine karar verebilen aktif oyunculara çevirdiği ileri sürülür. Bu nedenle, talebe dayanan videolar, kişisel video kaydedici(PVR) servisleri, noktadan-noktaya(P2P) aktarım gibi yollarla kullanıcının ürettiği görsel-işitsel içeriğin geniş izleyiciler üzerinde takası için geleneksel yayın modelinde önemli bir değişikliği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte medya tüketimi, beğenisi ve tercihleri daha kırılgan olacak, içerik yaratmak anlamına gelen sosyal ağların önemi büyük olasılıkla gelişmeye devam edecek ve etkileşimli, lineer olmayan tüketim ve katılım ile yeni internet kapasitesinin tamamen kullanılabilmesini sağlayacak yeni türden içerikler için sürekli artan bir talep olacaktır.⁸²⁴

Teknolojiye doymuş toplumlar için artık ağ toplumundan bahsedilmektedir. Castells'e göre toplumların farklılaşmasına neden olan toplumsal sınırlar, elektronik medyalar nedeniyle artık varlıklarını sürdürememektedir. Elektronik medya, toplumların alan ve zaman kavramlarının bulanıklaşmasına, sosyal kuralların ihlaline neden olur. Farklı kültürel sistemlerdeki benzerlik artmış ve toplumlar makro seviyede daha homojen hale gelmiştir. Bireyler kendi sosyal grupları içerisinde kendi kimliklerini oluşturmak için yaptıkları seçimlerle farklılaşmışlardır. Öte yandan kişilerin birbirilerinden uzaklaşmaları da zorlaşmıştır. McLuhan'ın "araç mesajdır" önermesini takiben "ağ mesajdır" gibi bir önerme ortaya çıkmaktadır. Castells, *The Internet Galaxy* adlı kitabında Internet'te sosyalleşmenin mekân odaklı toplumlarda başka bir şeyin yerine kullanıldığının düşünülmemesi gerektiğini, hatta Ağ Toplumu içerisindeki bu tip etkileşimlerin, global seviyedeki etkileşimi etkilediğini, Internet'teki sosyal etkileşimi incelerken bu tip bir etkileşime imkân veren alan, organizasyon ve hatta aracın teknolojik özellikleri gibi sosyal faktörleri de göz önüne almak gerektiğini vurgulamaktadır.⁸²⁵ Ağ toplumu içerisinde bireyselliği destekleyen Internet, iletişim teknolojilerinin gücüyle gelişmiş sosyal bir modeldir.

⁸²⁴ OECD, **op. cit.**, p.45-46.

⁸²⁵ Manuel Castells, **The Internet Galaxy Reflection on the Internet, Business and Society**, New York, Oxford University Press, 2001, s. 39-40.

Diğer yandan tele-görsel teknolojilerin bizlerin 'konum' ve 'oluş' algımızı geri döndürülemez bir şekilde değiştirdiği tartışma götürmez bir gerçektir. Yeni yüzyıl tele-kültürünü artık, orası/burası, yakın/uzak, kişisel/özel, içsel/dışsal, varlık/yokluk gibi bizim yirminci yüzyıl başlangıcını anlamamızı baskılayan diyalektiklerle, iki ayrı zıt kategoriye ayırmak adına ele almak mümkün değildir. Telefondan radyoya, televizyona, sinemaya ve video oyunlarına doğru değişen teknolojik gelişmeler, fiziksel varlığın ötesinde hissedilebilecek var oluş algısı olan benzer-uzaylar yaratmıştır. Bizleri, tüketime ve kullanıma uygun hale getiren Heidegger'in kafes metaforu gibi alanlar ile hem var olan hem de yeni medya teknolojileri birlikte çalışır. Özetle, tekno-alanların yapılandırılması ve kendi durumlarındaki medya alanları ile ilgili ve bu alanlar arasındaki ilişki ve bizim bedensel şemamıza etkileri ile ilgili çok fazla söylenebilecek şey vardır.⁸²⁶

2.2.1.3. Yeni İletişim Teknolojileri'nin Temel Özellikleri

Mekanizasyonun bir sonucu olarak hem endüstri devrimi hem de enformasyon çağı içinde hız ile birlikte insanların görevleri yerine getirmek için güçleri artmıştır. Çırcır makinesinden montaj bandına endüstriyel çağ yenilikleri, ürün miktarını yâda ihtiyaç duyulan zamanı ve bedeni azaltırken servis kalitesini artırmak için planlanmıştır. Bilgisayarlı işlemciler, fiber optik kablolar, robotik kollar ve gelişmiş spektrum kullanımı da bir anlamda birçok açıdan bakıldığında iplik eğirme makineleri ile aynı düzlemedir. Ama enformasyon çağı ile ilgili gündemdeki bazı sıcak konular- sayısal bölünme, enformasyonun metalaştırılması, güvenlik ve gizlilik gibi- destekçilerinin argümanları ve bu sorunların eleştirmenleri ile birlikte, devrimin ve sonuçlarının daha kompleks bir analizinin kavranmasına olanak verir.⁸²⁷

Yeni iletişim ortamları, kitle iletişim araçlarına eklemlenen teknolojik özellikler anlamında bu araçların kendi içlerindeki kompozisyonu da değiştirmiştir. Elektronik iletişimin yapı taşları televizyon ve radyo, yazılı basın karşısında

⁸²⁶ Richardson,**op. cit.**, p.212.

⁸²⁷ Rogerson,**op. cit.**, p.110.

oluşturulmuş yeni bir seçenek olarak gelişim çizgisinde durmakla birlikte, bugünün teknolojisi ile desteklenen iletişim araçları karşısında belli sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneğin, televizyondan radyodan sunulan haberlerin güncelliği gazetelere oranla daha doyurucu olmakla birlikte kesintisiz canlı haber akışının 1980'lerden başlayarak özellikle de küresel ölçekte sağlanması yeni iletişim araçları ve ortamları desteğinde oluşan yeni iletişim ortamına özgü bir gelişme olmuştur. Yeni iletişim ortam ve araçları, alıcı ile verici arasında sinyal taşıyan ancak zamana ve mekâna sabitlenmiş iletişim araçları ve ortamlarıyla zaman ve mekân arasında köprü oluşturan iletişim araçlarının ve ortamlarının işlevlerini tek başlarına karşılayabilir ve bu özelliği nedeniyle çoklu ortam (multimedia) olarak da adlandırılabilir.⁸²⁸

Yeni iletişim teknolojileri, yeni mecraları günlük kullanıma sunarken, bu mecraların 6 özelliğinin dikkat çekici olduğu ileri sürülür. Bunlar, etkileşim, organizasyon yapısı, kontrol imkânı, kanal özelliği ve içeriktir.⁸²⁹

McQuail ise yeni iletişim ortamlarında yapısal olarak farklılaşan iletişim araçlarının ortak kriterlerini dört başlık altında toplamaktadır. Bu kriterler;

- Dağıtım kanalları: Yüksek taşıma ve depolama kapasitesi ve bilgiyi hızlı iletme yetisine sahiptir
- Kompozisyon biçimleri: Aynı kanal üzerinden farklı türden kombinasyonları aynı anda taşıma özelliğidir.
- Araç ile alıcı arasındaki fiziksel durum: Yeni teknolojiler merkez-çevre temelinde değil, doğrudan hedefe yönelik çalışmaktadır
- Etkileşimli Yapı: Etkileşim özelliği ile yenilikler getirmektedir.⁸³⁰

⁸²⁸ Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.97-157.

⁸²⁹ William P. Jr Eveland, "A "Mix of Attributes" Approach to the Study of Media Effects and New Communication Technologies", **Journal of Communication**, Vol. 53, No.3, Sep 2003, p.398.

Lev Manovich de yaşanan değişimin açıklanabilmesi açısından, yeni araçların, geleneksel araçlardan farklı olan yanlarına dikkat çekmektedir;⁸³¹

- Sayısal Temsil: Bilgisayarda çizilerek yaratılmış ya da analog medya kaynağından çevrilmiş yeni medya objeleri, sayısal kodlardan oluşmaktadır. Bu objenin matematiksel tanımlamasının yapılabilmesini sağladığı gibi, algoritmik olarak manipüle edilebilmesine de olanak vermektedir. Yani var olan bir obje yeniden ve yeninden farklı şekillerde üretilebilir. Manovich aynı zamanda analog medya içeriğinin dönüştürme yöntemi ile yeni medyaya aktarılabildiğini belirtmektedir.

- Modülasyon: Bu ilke yeni medyanın geometrik yapıları olarak da adlandırılabilir. Çeşitli medya elementleri, somut örneklerin bir araya getirilmesi yoluyla temsil edilmektedir. Örneğin bir görüntü dosyası, yüzlerce sabit resimden ve sesten oluşmaktadır ve Quick Time gibi bir yazılım tarafından gerçek zamanlı olarak çalıştırılabilir. Ancak görüntü dosyasını oluşturan resimler ve sesler bağımsız olarak da kullanılabilir.

- Otomasyon: nesnenin oluşturulması sürecinde ilk iki prensip, çoğu işlemin otomatik olarak gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır.

- Değişkenlik: Yeni medya objesi sabit bir yapıda değildir ve farklı varyasyonların üretilebilmesine imkân vermektedir. Bu özellik onun modüler olmasından ve sayılsa olarak temsil edilebilmesinden gelir. Bu özelliği ile üretim ve dağıtım sistemlerinin ihtiyaca yönelik üret ve zamanında teslim et olan post endüstriyel mantığı ile örtüşmektedir.

⁸³⁰ Burak Doğu, “Yeni Medyanın Belirleyici Bir Unsuru Olarak Bilgisayar Oyunları”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.363.

⁸³¹ Manovich, **op. cit.**

- Kod Çevrimi; Yeni medya ortamında materyal farklı formlara çevrilebilmekte ve dolaşıma sokulabilmektedir. Manovich bir şeyin formatını çevirme olarak adlandırdığı bu durumu kültürün otomasyonu süreci olarak da algılar. Ona göre bütün kültürel yapı ve konseptler yavaş bir şekilde benzetilmekte ve birbirileri yerine kullanılabilir bir yapıya getirilmektedir.

- Etkileşim: Eski medya sabit bir yapıya sahip iken yeni medyada kullanıcı kendi seçimleri doğrultusunda medyayı yönlendirebilmektedir.

Manovich ilk iki prensibi diğer prensiplerin uygulanma şartı ve nedeni olarak görmektedir. Yeni teknolojiler için anahtar kelime sayısal yapı olarak temsil edilmektedir. Bilginin matematiksel olarak hesaplanabilmesi ve kodlanabilmesi yeni medyanın karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. Bunun yanında yeni medyanın, geleneksel kitle iletişim araçlarından ayrılan özelliklerin tanımlanmasında ortak vurgular da dikkat çekmektedir. Etkileşim, kişiye özellik ve esneklik yeni meydanın vurgulanan özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır.

2.2.1.3.1. Etkileşimli Medyalar

Yeni iletişim teknolojilerinin bireye sağladığı en önemli avantaj, kullanıcının iletişim sürecine katılmasını mümkün kılmasıdır. Klasik kitle iletişimini tanımlayan ifadeler göz önüne alındığında etkileşim faktörünün neden belirleyici bir özellik olduğu görülebilir. Örneğin Erdoğan ve Alemdar, kitle denilen geniş insan kalabalığına yönelik yapılan bir iletişim türü olarak tanımladıkları kitle iletişiminde, o kalabalığı oluşturan insanların iletişim zamanını, yerini, türünü yani üretimini biçimlendiremediklerine dikkat çeker.⁸³² Klasik kitle iletişim sürecinin kapalı, tek yönlü akışına ve dolayimli geri bildirim yapısına karşın etkileşimli iletişim süreci, kullanıcı tarafında daha aktif bir rol sağlamaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında günümüz kitle iletişim araçları, Shannon ve Weaver'ın matematiksel bir model denemesi olan enformasyon teorisinden ya da Schramm gibi bilim insanlarının

⁸³² Alemdar ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.19.

tanımladıkları kitle iletişiminden farklılıklar içermektedir. Artık kitle iletişim araçları kaynak ile hedef arasında özel bir kanal açabilmekte iletişim sosyolojisinde daha önceden tanımlandığı gibi büyük, homojen olmayan yığınların aksine belirli bir gruba hatta bireye indirgenebilmektedir. Günümüz kitle iletişim sistemlerini ayıran bu temel özelliğin, etkileşim ile daha ileri bir boyuta taşındığı da ileri sürülmektedir.⁸³³

Diğer taraftan etkileşim süreci göz önüne alındığında iletişim sürecinin kitle iletişim platformlarında olmasına karşın kişiler arası iletişimin karakteristik özelliklerine daha yakın olduğu da söylenebilir. Kişiler arası iletişim genel bir tanımlama ile kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu iletişim biçimidir ve karşılıklı iletişimde bulunan kişiler, bilgi ve sembol üreterek bunları birbirlerine aktararak ve yorumlayarak iletişimi sürdürürler.⁸³⁴ Bu süreçte kaynak ile hedef arasındaki iletişim tek yönlü değil karşılıklı bir süreçtir. Yeni iletişim ortamlarında etkileşim ise, kullanıcının ortamın içeriğini değiştirebilme özelliğine sahip olması durumudur. Böylece geleneksel ortamlardaki izleyici aktif bir rol üstlenerek kullanıcı haline dönüşür.⁸³⁵

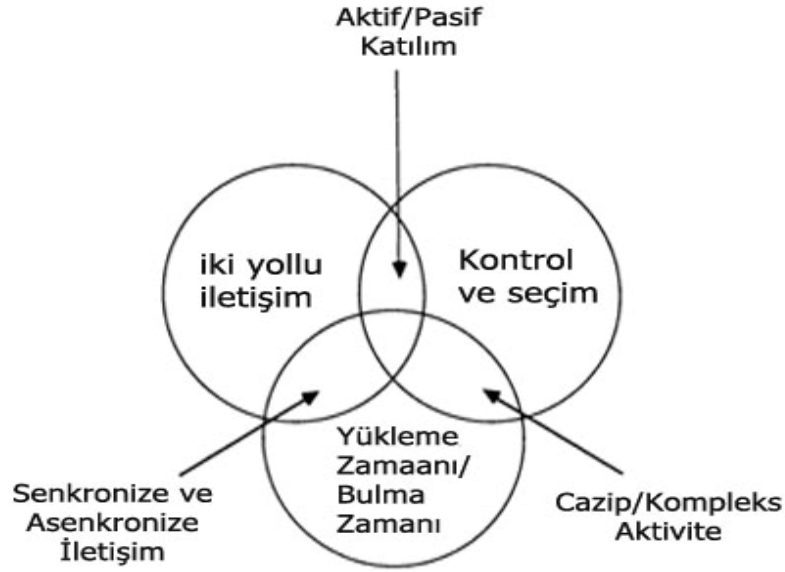
Shannon-Weaver modeli iletişimi basit bir doğrusal süreç olarak ele almaktadır. Süreçteki ilk öge mesaj veya mesajları üreten bilgi kaynağıdır. Mesajlar, verici tarafından sinyaller haline getirilir; alıcı aldığı sinyallerle mesajı yeniden yapılandırır ve daha sonra hedefe ulaştırılır. Modelde ayrıca gürültü kavramından söz edilmektedir, mesaj gürültü ya da parazit nedeniyle bozulmaya müsaittir, bu da verilen ve alınan mesajlar arasında bir farklılığın meydana gelmesine neden olmaktadır.⁸³⁶ Schramm'ın Siberetik Teorisi, Shannon ve Weaver Modelinden geri dönüşe verdiği önemle ayrılmaktadır. Bu bakış açısıyla, etkileşim, iletişimin gerçekleştiği kanala mal edilmektedir.

⁸³³ Geray, a.g.e., s. 17-18.

⁸³⁴ Üstün Dökmen, **İletişim Çalışmaları ve Empati**, İstanbul, Sistem Yayınları, 2004, s.23.

⁸³⁵ Nemci Emel Dilmen ve Sertaç Öğüt "Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim'e İletişimsel Bilişim Yaklaşımı", **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.20.

⁸³⁶ John Fiske, **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev. Süleyman İrvan, 2. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat, 2003, s. 22-24.

Şekil 5: Etkileşimli İletişim Ortamlarının Anahtar Boyutları⁸³⁷

Etkileşim kavramı tanımları iletişim yaklaşımı ve medya ortamı yaklaşımları çerçevesinde şekillenir. İçerik üzerinde yoğunlaşan iletişim yaklaşımında etkileşim, mesajı gönderen ile alan arasında mesajın karşılıklı değişimi olarak tanımlanır. Daha çok kişiler arası iletişim süreci çerçevesinde ele alınan etkileşim süreci, kullanıcı ile kaynak arasındaki ilişkiye odaklanır. Elektronik iletişim ortamı, iki yönlü iletişim sistemi içerisinde kabul edilir ve çalışmalar, bu etkileşimli iletişim sürecinde güç dengesindeki kaymalara odaklanır. Bu bağlamda etkileşimli iletişim ortamlarının, kullanıcıya pasif bir rolün ötesinde fikir belirtme ve içerik oluşturma sürecine etkin katılım olanağı verdiği düşünülür. Öte yandan medya ortamı yaklaşımında etkileşim, iletişim ortamına ulaşılan araçta bir özellik olarak görülür. Bu görüş, kişiler arası iletişim dışında kitlesel bir yaklaşım sergiler. İletişim ortamı özelliği gereği birden fazla etkileşim kanalını desteklemektedir. Günümüz ve gelecekteki medya ortamında izleyiciler değişen oranlardaki deneyimlerini sadece seçici dikkat ve algı yoluyla

⁸³⁷ Sally J. McMillan ve Jang-Sun Hwang, “Measures of Perceived Interactivity: An Exploration of the Role of Direction of Communication, User Control, and Time in Shaping Perception of Interactivity”, *Journal of Advertising*, Vol. 31, No. 3 (Fall 2002).

değil, ayrıca alınan medya içerik ve biçiminin olası etkilenmesi ile doğrudan teknolojik etkileşim yoluyla da kontrol edilmektedir.⁸³⁸

Sayısal ortamlarda etkileşim; alt yapıların bileşimi ile şekillenir. Bu yapılardan ilki, izleyicilere ek bilgilere erişim, araştırma ve program bağlamında serbesti tanıyan “*Kullanıcı Kontrolü*” dür. ikincisi, izleyiciye televizyon ekranında oyun oynama, sohbet etme vb. hizmetlerin sunumu paralelinde belirginleşen “*Çift Yönlü İletişim*” dir. Ve sonuncusu da “*Senkronizasyon*” yani etkileşim ve geri bildirim eşzamanlı olarak gerçekleşmesidir.⁸³⁹

Bütünsel bir yaklaşımla konuyu ele alan Heeter altı boyutlu etkileşim modeli olarak kurguladığı tezinde, etkileşimi mevcut seçeneklerin karmaşıklığı, kullanıcının belirli bir çaba sarf etmesi zorunluluğu, yanıt verebilme özelliği, kullanılan bilgilerin gösterilmesi, bilgi eklemenin kolay olması, kişiler arası iletişimin kolay olması ile ilişkilendirir. Çevrimiçi yayınlarda, internet sayfalarında tasarımcılar ne kadar çok bağlantı ve hipermetin eklerler ise kullanıcıların site içinde dolaşırken seçecekleri yön fazlalaşacak buna bağlı olarak etkileşim özellikli seçenekler artacaktır. Sistem kullanıcıdan gelecek cevaplar ve yönlendirmeler sonucunda kullanıcının bu iletişim sürecinden beklentilerini karşılamalıdır. Veri ekleme, yorum yapma gibi eylemleri gerçekleştirme imkânı bulan kullanıcı, etkileşim sürecinde aktif bir rol oynar. Etkileşimli iletişim ortamlarında kullanılacak bilginin satın alınması veya seçilmesi, sistemin farklı derecelerde kullanıcının aktivitesini teşvik etmesi, sistem içerisinde aktif olmanın hem aracın özellikleri hem de kullanıcıların tercihleri doğrultusunda belirlenmesi kullanıcı ve izleyici profillerinin değişimini beraberinde getirir.⁸⁴⁰

Yeni iletişim ortamlarında kullanıcıya sunulan etkileşimin, yüz yüze iletişimin bir simülasyonu olduğu da ileri sürülürken bu özelliğin devreye sokulmasında

⁸³⁸ Vedat Çakır, “Etkileşimli TV ve Etkileşimli Drama”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.85-86.

⁸³⁹ Verolien Cauberghe&Patrick De Pelsmacker,“Opportunities And Thresholds For Advertising On Interactive Digital Tv: A View From Advertising Professionals”, **Journal Of Interactive Advertising**, Vol. 7, No. 1, Fall 2006, s. 12-23, p.17.

⁸⁴⁰ Carrie Heeter “Interactivity in the Context of Designed Experience”, *Journal of Interactive Advertising*, Vol 1 No 1 (Fall 2000), pp. 4 - 15. b.a.

amacın insanların yüz yüze kurdukları iletişimin bir benzerini yaratmak olduğu düşünülür. Bu bağlamda etkileşim aracın bir özelliği olarak tarif edilir ve kullanıcının kendi amaçları doğrultusunda aracın bu özelliğini kullandığı bildirilir.⁸⁴¹

2.2.1.3.1.1. Etkileşimli Araçlar

Etkileşimli iletişim üzerine yapılan tartışmalar üçayaklı bir temel üzerinde inşa edilir.⁸⁴² Bunlardan ilki iletişimin yönüdür. Araştırmacılar, bilgisayarın iki yönlü iletişimin mümkün kılınmasının önemine odaklanan insan etkileşimini desteklediğini ileri sürerler. İki yönlü iletişim kimi çalışmalarda karşılıklı fikir alışverişi olarak karakterize edilir kimilerinde ise geri dönüş (feedback) olarak tahayyül edilir.

Araç odaklı yaklaşımda bulunanlar, arama motoru ve mesajlaşma odaları (Chat Rooms) gibi internet sitelerinin özel karakteristiklerine odaklanırlar. İletişim sürecinde kullanılan aracın teknolojik özellikleri dikkate alınarak etkileşimin derecesi aracın teknolojik gelişmişliği ile ilişkilendirilir. Aracın, özellikleri imkân tanıdığı ölçüde kullanıcı iletişim sürecine dâhil olabilmekte, kendini ifade etmekte ve iletilerin içeriği üzerinde değişiklik yapabilmektedir. Etkileşim, araç odaklı tarif edildiğinde kullanıcıdan bilgisayara ve bilgisayardan kullanıcıya aktarılan bilgi transferi olarak ifade edilmektedir.⁸⁴³

Bir yaklaşıma göre etkileşim kavramı, yeni ve en yaygın iletişim ortamı olan İnternet'in içeriği ve kullanım biçimi sosyal ve tarihi olaylar bağlamında incelenmelidir. İnternet teknik bir araçtır ve temelde etkileşim içeriklidir; bu içerik sosyal olarak üretilir, tüketilir ve kullanıcıların mesafeleri çok rahat aşabileceklerini hissetmelerini sağlar. İnternet, alternatif bir bilgi dağıtım aracı olarak görünse de aynı zamanda yeni eylem biçimleri ve etkileşim yaratma aracıdır. Brügger İnternet'i

⁸⁴¹ Paivö Laine, Lic. Phil, "Explicitness and Interactivity", **ISICT '03 Proceedings of the 1st international symposium on Information and communication Technologies**, 2003, (Çevrimiçi) <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=963683> 11.10.2010.

⁸⁴² Sally J. McMillan ve Jang-Sun Hwang, "Measures of Perceived Interactivity: An Exploration of the Role of Direction of Communication, User Control, and Time in Shaping Perception of Interactivity", **Journal of Advertising**, Vol. 31, No. 3, Fall 2002, ss.29-42, p.30.

⁸⁴³ Alan Dix, Janet Finlay, Gregory D. Abowd, **Human Computer Interaction**, Harlow, Pearson/Prentice Hall, 2004, p. 54..

maddesel bir araç olarak ele almaktadır ve sosyal, tarihi olayların bu aracın içerisine yerleştirildiğini savunmaktadır. İnternet'in fiziksel varlığı İnternet'in kullanım biçimini belirler ve içeriğini etkiler; dolayısıyla İnternet bir araç olarak içeriğin çerçevesinin çizilmesini sağlamaktadır ancak içerikte aracın fiziksel özelliklerinden etkilenmektedir. İnternet'in eş zamanlı iletişime olanak tanınması, bilginin hızla paylaşılması ve pek çok ülkede İnternet'le ilgili yasal düzenlemelerin henüz yapılmamış olması İnternet'in çok sesli bir içeriğe sahip olmasına neden olmuştur. Brügger, John H. Thomson'un "*bilginin ve sembolik içeriğin oluşmasını sağlayan materyal bileşenler kültürlerin kendilerini ifade etme ihtiyacından ortaya çıkar ve bu ihtiyaca "kültürel yayılma eğilimi" denir*" tezinden yola çıkarak; İnternet'in kültürel etkilerini analiz etmek istediğimizde aracın teknik olarak yayılma eğilimini incelememiz gerektiğini düşünmektedir.⁸⁴⁴

Mobil etkileşim, televizyon ile etkileşim sağlanabilen yolları genişletir. Hiç bir şekilde televizyon ile etkileşimin tek yolu bu olmasa da, hem internet hem de sabit telefon ağlarına göre tarifeli servislerin değer zincirinde birçok sebep için mobil telefon platformları avantajlıdır. Bunlar avantajlar, cep telefonlarının veri kapasitesini, küresel erişilebilirlik ve kabulün daha yüksek seviyelerde olması ve tarifeli servislerin iş modellerinin olmasıdır. Fakat önemli olan bu kişiye özel ağ alanlarında, genel olarak etkileşim parametrelerinin –ne zaman ve ne çeşit etkileşim olduğu– tüketici-vatandaş tarafından karar verilmemiş olmasıdır.⁸⁴⁵

Yeni iletişim ortam ve araçları üzerinden servis edilen kitlesel iletişim kanallarının en dikkat çekici özelliği olan etkileşim, insanın aracılanan iletişim sürecine karşı algısını da değiştirmiş gibi görünmektedir. Bugün insanlar en basit haliyle televizyon üzerinden öde-izle yoluyla içerik kiralamakta ya da kişisel bilgisayar, mobil telefonu veya PDA'sı üzerinden bağlandığı internet ortamında okuduğu haberlere, izlediği görüntülere yorum yazabilmekte, haber gruplarındaki tartışmalara katılabilmekte ya da kendi yayınladığı içerik üzerinden tepkileri

⁸⁴⁴ Niels Brügger, "Does the Materialty of the Internet Matter?" **The Internet and Society? Questioning Answers and Answering Questions**, Ed. By. Neils Brügger ve Henrik Bodger ,Aarhus, The Center of Internet Research, 2002, p.15.

⁸⁴⁵ Spurgeon&Goggin, **op. cit.**, p.324.

alabilmektedir. Kuşkusuz daha özgür ve daha insana özgü bir iletişim sürecinin kurulmasını sağlıyor gibi görünen etkileşim özelliği, iletişimin amacı, iletişim aracının özellikleri ve karmaşık düzeni ile gizlediği yapısal açıkları düşünüldüğünde sunulduğu ve beklenildiği gibi olmayabilir.

2.2.1.3.1.2. Etkileşimli Ortamlar

Etkileşim, aracın özelliği olmaktan çok insanların onu algılayış biçimleriyle işlevsellik kazanmaktadır ve bu nedenle etkileşimli araç tasarımlarında kullanıcı kolaylığı, kullanıcıya dost özellikler ön plana çıkmaktadır. Kullanıcı kontrolü bu yaklaşımın merkezine oturur. İnternetin kullanıcılara, geleneksel medyalara nazaran daha fazla içerik ve araç seti sağladığı düşünülür. Özellikle birçok araştırma insan-bilgisayar etkileşiminde insana sunulan olanaklar üzerinde yoğunlaşır. Geleneksel araçlarda kişilerin mesaj üzerinde çok küçük bir kontrolü bulunurken, İnternet kullanıcılara mesajları kontrol edebilme özgürlüğü ve onları kendi ihtiyaçlarına göre kişiselleştirme imkânı vermektedir.⁸⁴⁶

Etkileşimi bir süreç olarak ele alan araştırmacılardan Liu ve Shrum, süreci aktif kontrol, çift yönlü iletişim ve eşzamanlılık ile çerçeveler. İnternetin doğrusal olmayan yapısı içinde kullanıcı ağ içindeki bilginin hareketlerini kontrol edebilmektedir. Bu şekilde kullanıcı kendisini daha aktif, yetkili, güvenli, çekincesiz ve sürece dâhil olmuş hisseder. Diğer yandan anlık geri beslemeyi mümkün kılan yapısı ile İnternet, çift yönlü bir iletişim ortamı olma özelliği kazanır. Bu dolaylı ve dolaysız bir biçimde anlık geri beslemenin sunucuya ulaşması anlamını da taşımaktadır. Eşzamanlılık ise etkileşimin en önemli özelliği olarak görülmekte, iletişim sürecinde mesajların ve cevapların aynı anda birbirini saniyeler içerisinde takip eder şekilde meydana gelmesi ve sistemin cevap verilebilir nitelikte olması olarak görülmektedir.⁸⁴⁷ Bununla birlikte etkileşimin sadece eşzamanlılık ile sağlanmayacağını aynı zamanda elektronik posta grupları ya da haber grupları gibi

⁸⁴⁶ Yuping Liu ve L. J. Shrum, "What is Interactivity and is it always Such a Good Thing? Implication of Definition, Person, and Situation for the Influence of Interactivity on Advertising Effectiveness", **Journal of Advertising**, Vol.31, No.4, Winter 2002, p.54.

⁸⁴⁷ **Ibid.**

eşzamanlı olmayan iletişim kanalarından da etkileşimli iletişim yapılabileceğine dikkat çekilmektedir.⁸⁴⁸

Kiosis, etkileşimli iletişimi kontrol edilen, eş zamanlı, iletişim kanalını paylaşan taraflarda var olma ve orada bulunma hissi yaratan, cevap alma, geri besleme özellikleri taşıyan bir iletişim biçimi olarak görür. Bu bağlamda yüz yüze iletişimin teknoloji ile şekillenmiş hali, tahayyül edilir. Etkileşim kişilerin yaşadıkları deneyimleri kişiler arası iletişimmiş gibi algılama becerilerini tanımlamaktadır. Bu tanımlama içerisinde iletişim basit bilgi transferleri, video oyunları, İnternet gibi farklı ortamları kapsamakta doğrusal ve doğrusal olmayan iletişim biçimlerini içermektedir. Etkileşim bir anlamda gerçekliği yakalama ihtiyacıdır ve bilinenin ötesinde bir yenilik arayışının yansımasıdır.⁸⁴⁹

Rafaeli, etkileşimi mesaj odaklı düşünür. Bu bağlamda etkileşim teknolojiden daha fazlasıdır ve etkileşimli bir iletişim içinde yer alanların birbirlerine cevap vermeleri gerektiğine ancak cevap içeriklerinin farklılaşığına dikkat çeker. Buna göre, etkileşim durumu verilen cevapların daha önceki cevaplarla veya içerikle ilgili olmasına bağlıdır. Bir önceki soruya bağımlı olarak verilmesi gereken cevabın verilmemesi meydana gelen durumun veya aracın yarı etkileşimli olarak kabul edilmesine neden olur.⁸⁵⁰

Teknolojiyi etkileşimli iletişim ortamının oluşması için bir araç olarak gören Rafaeli, etkileşimin öncelikle yüz yüze iletişimin bir özelliği olduğuna dikkat çeker. Etkileşimin en temel özelliği karşılık verme durumunu doğurmasıdır. Aynı zamanda iletişim içerisinde bulunanların rollerinin birbiriyle değiştirilebilir özellikler taşımalarını da gerektirmektedir. Bu nedenle etkileşim, temelde araçsız, yüz yüze iletişimden, kimler arasında gerçekleştiği belli olmayan iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşen iletişime kadar pek çok biçimde varlığını ortaya koyabilir. Rafaeli'ye

⁸⁴⁸ Edward J. Downes ve Sally McMillan, "Defining Interactivity: A Qualitative Identification of Key Dimensions", **New Media Society**, Vol. 2 No. 2, June 2000, p. 160.

⁸⁴⁹ Spiro Kiousis, "Interactivity: A Concept of Explication", **New Media Society**, Vol. 4, No. 3, September 2002, p.362-372.

⁸⁵⁰ Sheizaf Rafaeli, "Interactivity: From New Media to Communication", **Sage Annual Review of Communication Research: Advancing Communication Science**, Vol. 16, 1988, p.118.

göre, iki kişi arasında geçen bir diyalogda, birinci kişinin söylediğine ikinci kişinin verdiği cevap her zaman etkileşimi meydana getirmez, bu cevap reaktiftir ancak etkileşimli değildir. Herhangi bir mesaja çok düşünülmeden tepki şeklinde verilen cevaplar, etkileşimli değildirler.⁸⁵¹

2.2.1.3.1.3. Kullanıcının Yeni Görevleri Aktif Katılım ve Aktif Geri Bildirim

Artık iletişimin geri beslemeleri ve yanıtları kendi üzerinden ne ölçüde yansıttığı, önemli bir vurgudur. Etkileşim, kullanıcıyı pasif bir bilgi alıcısı olmaktansa aktif bir yardımcı yaratıcı olmaya davet eder.⁸⁵² Etkileşim, iletişim sürecinin bir parçası olarak bilinçli bir şekilde programlanmış olabilir ya da dışında gelişebilir. Bu bağlamda etkileşim, internete özel bir süreç olsa bile, sabit olmayan, değişken bir yapıya sahip bir süreç olarak kabul edilir. Diğer taraftan internet üzerinden iletişim, diğer iletişim formlarından daha etkileşimli kabul edilir. Öte yandan bu imalar doğru olsun ya da olmasın, tüm medyaların etkileşimli bir yapıya destek vermek ya da etkileşimi başarmak bağlamında değerlendirildiği düşünülmektedir. Ayrıca etkileşimin medya içinde ne ölçüde tasarımcılar tarafından kurulduğu ya da kullanıcılar tarafından kullanıldığına bağlı olarak çeşitli varyasyonları vardır.⁸⁵³ Diğer taraftan birçok düşünür etkileşimli medyanın ortaya çıkması ile birlikte, etkileşimin içinde barındırdığı sayısal kabiliyete istinaden demokrasiyi vaat ettiğini ileri sürmüştür. Bunlardan Lanham, hipermetinlerin yumuşak, renkli ve eğlenceli doğasının özellikle yazara ait gerçeği muhafaza eden tipografinin sabit siyah-beyaz yüzü ile karşılaştırıldığında iletişimsel bir güç olarak yayıldığına işaret eder.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ **Ibid.**, s.110-118.

⁸⁵² Sally J. McMillan “Exploring models of interactivity from multiple research traditions: Users, documents and systems”, **Handbook of new media: Social shaping and consequences of ICTs**, Ed. By. Leah A Lievrouw & Sonia Livingstone, London, Sage, 2006, p.215.

⁸⁵³ John E. Newhage & Sheizaf Rafaeli, S. Why communication researchers should study the Internet: A dialog. (Çevrimiçi) <http://jcmc.indiana.edu/vol1/issue4/rafaeli.html> 22.5.2010 .

⁸⁵⁴ Richard A. Lanham, **The Electronic Word: Democracy, Technology, And The Arts**. Chicago, University of Chicago Press, 1993, p.73.

Yeni iletişim ortamları bağlamında alıcı ve kaynak tarafında geleneksel yaklaşımla tanımlanmış görevlerde yaşanan değişim, iletişim sürecinde bulunanların kullanıcı olarak tanımlanması gerekliliğini doğurur. Bu varsayıma göre, iletişimi anlamlı kılan, iletiyi oluşturan ve bu iletiden etkilenen tarafların varlığı ile bu varlıkların oluşturduğu ortak tecrübe alanıdır. Öte yandan iletiyi oluşturan taraf her daim belli olmasa da süreci tamamlayan kilit taraf, iletiden etkilenmesi beklenen taraftır. Bu bağlamda, yeni iletişim ortamlarının kullanıcıya atfettiği rol, etkileşim sürecinde taraf olmaktır.⁸⁵⁵

Etkileşimin olduğu ortamlarda bir özgürlük hissi uyanmaktadır. Kullanıcı edilgen bir izleyici olmaktan çıkıp içeriği yönetmeye başladığı andan itibaren, seçim özgürlüğüne sahip olduğunu düşünmeye başlar. Ancak bu yapay bir histir ve göz ardı edilen ya da üzerinde hiç düşünülmeyen bir portrenin desenidir. Ortamın ve ortam araçlarının hizmet ettiği genel iletişimi bir bütün olarak algılayabilmek için kaynağın da varlığı meşrulaştırması gerekmektedir. Oysa etkileşimin mevcut olduğu bu ortamlarda kullanıcı da yer yer kaynak haline gelebilmektedir. Böylesi bir ortamda kaynak-alıcı ilişkisi karmaşık bir tavır sergiler. Ancak bu karmaşıklık içinde belirleyici olan yine kaynaktır. Çünkü kaynak ortam şartlarını belirleyen ve düzenleyen konumundadır. Bu durumda kullanıcının özgürlük yetisi kaynağın sunduğu kadardır.⁸⁵⁶

Etkileşimli anlatının, izleyiciye farklı bakış açıları tanınması ve kişileştirilmiş medya deneyimi üretmesi hedeflenmektedir. Öte yandan etkileşim bağlamında televizyon izleyicisinin izleme alışkanlığı göz önüne alındığında 5 farklı tutum sergilediği ileri sürülür.⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ Dilmen ve Öğüt, **a.g.e.**, s.20.

⁸⁵⁶ Anna Everett, "Digitextuality and Click Theory, Theses On Convergence Media In Digital Age", **New Media Theories and Practices of Digitextuality**, Ed. By. Anna Everett, John Thornton Caldwell, New York Routledge, 2003, p.17.

⁸⁵⁷ Aktaran, Çakır, **a.g.e.**, s.87.

- İnsanlar yüksek ilgilenimli izlemeden olduğu kadar düşük ilgilenimli izlemeden de hoşlanırlar ve televizyon kullanımı için çok az ilgilenime gerek duyarlar.

- Rutin izleme mevcut izlemenin önemli bir boyutudur ve etkileşim gerektiren yeni tür programları inceleyen izleyiciler için bu durum bir engel oluşturabilir.

- Rahatlama ve keyif alam çok önemli yararlar olup en iyi etkileşim talebi olmaksızın elde edilebilir.

- Televizyonun öykü anlatmadaki başarısı olağan üstüdür ve bu konuda etkileşimin katkısı az da olabilir, belki daha çekici sonuçlar da verebilir.

- Sonuç olarak insanlar ortak televizyon deneyimleri hakkında konuşmaktan hoşlanır. Yüksek etkileşimli bireyselleşmiş programlarda izleyici tercihleri birbirinden çok farklı olan ve bu ortak deneyimden sapan izleyici deneyimlerine yol açacaktır.

Etkileşim süreci izleyicinin daha etkin olmasını ve bir sonraki yapacağı şeye yoğunlaşmasını gerektirir. Bu durumda izleyici tanıklık etme ve katılım şeklinde iki farklı davranış eğilimini gerçekleştirmek zorundadır. Öte yandan yapılan araştırmalarda genç kullanıcıların yeni iletişim ortamının bu dinamik özelliğini kullanmak için geleneksel kitle iletişim araçlarına bağlı yaşlı kullanıcılara göre daha hevesli oldukları ortaya çıkmıştır. İyi eğitilmiş, bilişsel seviyesi yüksek olan kullanıcılar da etkileşimli içerik kullanmaya daha heveslidir. Öte yandan eğitim seviyesi ve bilişsel kapasitesi daha düşük olan izleyiciler öyküyü etkileşimsiz izledikleri zaman öykü kahramanları ile daha iyi empati kurabilirler. Seçim yapmak

zorunda kaldığı etkileşimli tarz izlemede dikkatleri öykü içeriğinden kendilerine dönen bu tip izleyici aktarım sürecinde empati kurmakta zorluk çekerler.⁸⁵⁸

Etkileşimli dramatik yapıların maliyetinin çok yüksek olması televizyonda etkileşim sürecinde aşılması en zor olan, sınırlılıktır. İzleyiciye sunulacak seçeneklerin miktarı oranında çekimlerin yapılması bu seçeneklerin miktarı ve öykü süresince ne sıklıkta seçeneklerin sunulacağı drama maliyetinin de ne kadar artacağını gösterir. Öte yandan bu maliyetler karşılanırsa bile, diziler gibi uzun süreli yapımlarda çekim şartları göz önüne alındığında izleyiciye farklı seçeneklerin sunulması zorluğu başka bir soruna işaret eder.

Televizyon için, tarihinde gerçekleştirilmesi hep bir amaç olan etkileşim, www (World Wide Web) kelimesinin kullanımında olduğu gibi sık bir şekilde yeni iletişim ortam ve araçlarını telaffuz ederken kullanılır. Bazı araştırmacılara göre etkileşimi daha iyi anlamının bir yolu, onu analiz etmek ve geliştirmek isteyen internet temelli reklam çalışmalarından geçmektedir. Bu tür çalışmalara göre, yeni iletişim ortam ve araçları ikisi arasında yeni bir iletişim formu açarak müşteri ve üretici arasındaki ilişkiyi köklü bir şekilde değiştirmiştir.⁸⁵⁹

2.2.1.3.2. Sayısal Temsil

İletişim dünyasında dolayısıyla toplumsal akışta büyük değişim yaratan iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin en temelinde yatan neden, kayıt ve yayın sürecinde kullanılan sinyallerdeki gelişmelerdir. Bilgisayar anahtarlamalarının temel pozisyonu olan birler ve sıfırların trilyonlarcası sayısal bir devrime neden olmuştur. Sinyaller, anahtarlar ve paketler, sıfırlar ve birleri, kendi devinimi içinde sayısal ağ kullanıcıları açısından daha üretken yapabilmek adına programlarlar. Hücre ve organizma içine proteinlerin montajı gibi DNA mantığına benzer şekilde sayısal dünyanın en basit

⁸⁵⁸ Peter Vorderer, “Interactivite Entertainment and Beyond”, **Media Entertainment The Psychology of Its Appeal**, Ed. By. Dolf Zillman, Peter Vorderer, Tylor and Francisc, 2009, p.29-30.

⁸⁵⁹ McMillan&Jang-Sun, **op. cit.**, p.29.

unsurları beklenmedik karmaşıklıkları ve sonuçları ile gelmiştir. DNA'nın yaptığı gibi birler ve sıfırlar bugün bizim hayatımızı şekillendirmektedir.⁸⁶⁰

Mikro elektronik teknolojilerindeki gelişmeler, iletişim teknolojilerinde de kullanılan iletim (transmission) ve işleme (processing) yöntemlerinde de önemli değişikliklere yol açmış; analog iletim ve işleme yöntemlerinden sayısal iletim ve işleme yöntemlerine geçilmiş, daha sonraki dönemlerde ise bilgisayar yeni iletişim teknolojilerinin temelindeki araç olarak hayatımıza girmiştir. Sayısallaşmanın sağladığı iki temel kolaylık vardır bunlardan biri sayısal değerlerin elektriksel değerler olarak ifade edilebilmesi ve elektronik cihazlarda kullanılabilmesi, bir diğeri ise elektriksel değerler şeklinde ifade edilen bu değerlerin kolayca birbirine dönüştürülebilmesi, bir ortamdan diğerine kolayca aktarılabilmesidir.⁸⁶¹

Sayısallaşma, kitle iletişim araçlarına da yeni özellikler kazandırmış bilgi ve telekomünikasyonun birleştiği teleteks, elektronik mektuplaşma, telekonferans (video konferans), mobil telefonlar gibi “telematik” araçlar kitle iletişim araçları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sayısal sistemler, bilginin çeşitliliği ve aktarım kalitesiyle öne çıkmakta ve aynı zamanda etkileşimli iletişime olanak sağlamaktadırlar. Günümüzde, sayısal teknoloji ile sadece televizyon değil dergi, gazete, radyo yayıncılığı da bilgisayara taşınmış iletişim tek bir araçtan pek çok kanalla gerçekleşmeye başlamıştır. Analog teknolojilerin temel ilkesi iki değer arasında sonsuz sayıda değer bulunmasıdır. Sayısal teknolojilerde ise bu değerler sonlu sayıdadır. Sayısal sistemlerde bilginin ortak bir formata göre oluşturulması ve bu metnin ayrıştırılarak yeniden kodlanması söz konusudur. Sayısal sistemlerde ses, metin ve görüntü değiştirilebilir, çeşitli şekillere sokulabilir.⁸⁶²

⁸⁶⁰ Working Paper of the Research Group on the Global Future Center for Applied Policy Research The World of Ones and Zeros Social Consequences of Digitalization Munich 2000, p.2.

⁸⁶¹ Ümit Atabek, **İletişim ve Teknoloji**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001, s.35-37.

⁸⁶² Güliz Uluç, **Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı Olanaklar – Sorunlar – Tartışmalar**, , İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003, s.16.

Analog ve sayısal teknolojiler arasındaki temel fark, analog olana “gerçek” sayısal olana ise gerçeği “simüle” eden şekilde bir tanımlama yaparak açıklanabilir.⁸⁶³

Sayısal teknoloji, veri, ses, müzik, metin, fotoğraf, görüntü biçiminde her tür enformasyonun “bit” lere (0 ve 1'lere) ya da bilgisayar diline, mikro işlemciler yardımıyla dönüştürülmesidir. Sayısal teknolojiyle bu biçimlerin tümünün elektronik ortamlarda, sistematik denetim başta olmak üzere, çeşitli amaçlara dönük olarak üretilmesi, saklanması, iletilmesi ve dağıtılması önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak ölçüde kolaylaşmış, maddi işlem yeteneği ve hızı çok büyük ölçüde artmıştır. Bu kapasiteyi sağlayan gelişme de mikro işlemcilerin daha önce transistor, kapasitör, rezistans türü ayrı ayrı elektronik parçaların yaptıkları işi tek bir bütün ve programlanabilir mantık dizisi içerisinde gerçekleştirmeleri olmuştur. Mikro işlemciler, elektronik araçların ve bu arada da bilgisayarların fiziki boyutlarının küçülmesine karşın, maddi işlem kapasitelerinin artmasına olanak tanımalarının yanı sıra; komutların çok daha kısa sürede ve hızla yerine getirilmesini sağlayan teknolojik gelişmeyi de beraberinde getirmiştir.

Fiber optik kablolar ya da elektromanyetik dalgalar üzerinden yüksek hızda iletişim ve veri aktarımına duyulan gereksinim, gerçek zamanda ses ve görüntü aktarımı için veri sıkıştırma teknolojilerine ve buna bağlı olarak veri kodlama, güvenlik teknikleri ve yeni iletişim ağı mimarilerine bağlıdır. Bilgisayar ve yeni medyanın ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüş sayısal verilerin saklanması, depolanması da sıkıştırma teknolojileri ile farklı bir boyut kazanmıştır.⁸⁶⁴

Veri sıkıştırma teknolojileri basit bir anlatımla, tıpkı alfabedeki sadeleşme sürecinde ya da Mors Alfabesi'ne özgü özel işaretlerde olduğu gibi sinyalin onların yerine geçecek belirli sembollere dönüştürülmesi, kodlanarak yeniden oluşturulmasıdır. Verileri, kayıplara ya da hatalara karşı belli bir düzeyde korumak,

⁸⁶³ Atabek, a.g.e., s.37.

⁸⁶⁴ Nurcan Törenli, **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, s.110.

dayanaklı hale getirmek için sıkıştırıp işe yarar olmayan unsurlardan arındırmak veri sıkıştırma teknolojilerinin ana amacı ve çıkış noktasıdır.⁸⁶⁵

2.2.1.3.2.1. Değişkenlik ve Kod Çevrimi

Sesin ve görüntünün elektriksel olarak kodlanması, ilk zamanlarından itibaren sinyal şiddetinde değişimler sayesinde sağlanmıştır. Analog yayıncılık, değişken ve sürekli elektrik voltajı kullanarak veri sunma yöntemi olarak tanımlanır.⁸⁶⁶ Bu süreç aynı zamanda ortam koşulları ile şekillenir. Dış sıcaklık, atmosferik basınç, nem gibi çevre koşulları sürekli mevcuttur ve bunlar süreklilik ve değişkenlik arz eder ve bir durum ya da seviye arasında devamsızlık söz konusu değildir, iki değer arasında kuantum sıçraması yoktur ama daima hızlı ya da yavaş bir dönüşüm vardır. Bu çevresel koşulların ölçütü içinde kullanılan tüm elektronik cihazlar, ölçülebilen fiziksel olayın yeniden sunumunu içeren devamlı değişkenlik arz eden elektronik sinyaller üretirler. Örneğin, yüksek sıcaklıkta, yüksek genlikli sinyal üretilir. Ancak bu sinyali temsil eden eğri, sıcaklığın hızlı değişiminde daha dik kalacaktır. Bu tür cihazlar aynı zamanda, fiziki olayların değişim şekillerine uygun analog form alan sinyaller üretirler. bu nedenle bu sürece analog ve süreç içinde çalışan cihazlara analog cihazlar denir.⁸⁶⁷ Analog sistemlerin başarı ile kullanıldığı en yaygın alanlar düşük seviyeli mikrofon sinyalleri, ses sinyalleri, ile mili voltlar mertebesindeki video sinyalleridir.⁸⁶⁸

Örneğin görüntü yapısında uç noktalar kamera ve CCD elemanlarıdır. Bunlardan istenen sahnedeki gelen ışığı toplamak ve bunların sahnenin çeşitli bölgelerindeki değerlerini ve geometrik düzenini muhafaza ederek yeniden meydana

⁸⁶⁵ A.e., s.110.

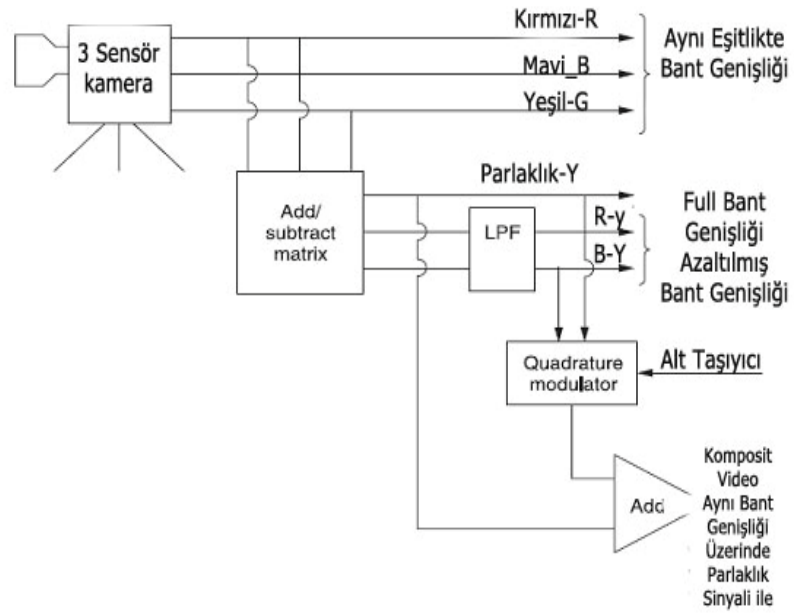
⁸⁶⁶ Selami Aydın, İngilizce- Türkçe Televizyon Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2000 s.11.

⁸⁶⁷ Aleksandar Louis Todorovic, **Television Technology Demystified A Non-technical Guide**, Oxford, Focal Press, 2006, p.55.

⁸⁶⁸ Ahmet Durmaz, **Dijital Televizyonun Temelleri**, Eskişehir, TC Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve BİLimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 148, 1999, s.23.

getirilmesini sağlamaktır. Bu noktada karşımıza çıkan iki değişken ışık ve ışığın bir ögesi olarak renktir.⁸⁶⁹

Çekilen objeden yansıyan ışığın parlaklık ve renk bilgisine göre taranarak kodlanması ile elektriksel bir bilgi elimize geçer. Resim kaynağının, senkronizasyon darbeleri eklenerek taranmasından doğan elektrik sinyali video sinyali olarak tanımlanır ve bu temel elektronik bilgi tüm televizyon zinciri boyunca kullanılır.⁸⁷⁰ Kamera sensörü tarafından üretilen kırmızı, yeşil ve mavi sinyal ful bant aralığına ihtiyacı vardır. Eğer parlaklık sinyali kırmızı, yeşil ya da mavinin tartılı toplamı üzerinden temin edilebilirse ful bant aralığına ihtiyaç olacaktır ancak R-Y ve B-Y farklı sinyalleri daha az bant genişliğine ihtiyaç duyacaktır. R-Y ve B-Y arasındaki kombinasyonun olduğu bir alt taşıma modülasyonu, tek renkte olduğu gibi tüm renklerin transferine aynı bant genişliği içinde izin verir.

Şekil 6: Analog Video Sinyali⁸⁷¹

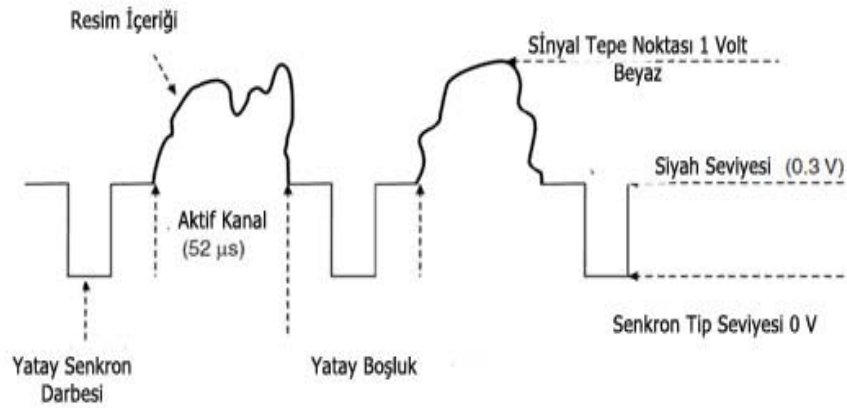
⁸⁶⁹ Avni Morgül, **Dijital Televizyon Uydu Ve Karasal Yayın Sistemleri**, İstanbul, Anten Dünyası Dergisi Yayınları, 2002, s.12.

⁸⁷⁰ Todorovic, **op. cit.**, p.29.

⁸⁷¹ **Ibid.**

Işığın ve renklerin elektriksel işarete çevrilmesi genellikle üç yolla gerçekleşmektedir. Ya üç ana renk ayrı ayrı elektriksel olarak yazılır, ya bir tam bant parlaklı (Y) sinyaline verilirken renk bilgisi de paylaştırılmış bir bandı kullanır ya da birleştirilmiş olarak aynı bant genişliği üzerinden verilir. Doğal olarak üç ana rengin ayrı ayrı bant genişlikleri kullanması kaliteli resim işlenmesi ve aktarılması açısından daha iyi olmasına karşın sınırlılıklar ve tüketici tarafındaki maliyetler göz önüne alındığında kodlama ekseriyetle birinci yolda medya profesyonelleri ikinci ve üçünü yolda kullanıcılar ve tüketiciler tarafında işlevsellik kazanır.⁸⁷²

Televizyonun bir satırındaki video sinyali içinde, iletilen resim hakkında bilgi taşıyan resim parçası yatay karartma aralıkları yatay senkron darbeleri bulunur. Resim içeriği üzerinden bilgi taşıyan televizyon satırlarının her bir parçası aktif satır olarak tanımlanır ve 625 Pal televizyon sisteminde bir piksellik tarama 52 mikro saniyede gerçekleştirilir. Resim sinyalinin voltaj değeri 1 volt ile 0,3 volt arasında değişir.⁸⁷³

Şekil 7: Analog Video Sinyali⁸⁷⁴

⁸⁷² John Watkinson, **The MPEG Handbook Mpeg-1, Mpeg-2, Mpeg-4**, Oxford, Focal Press, 2004, s.37.

⁸⁷³ Morgül, **a.g.e.**, s.145.

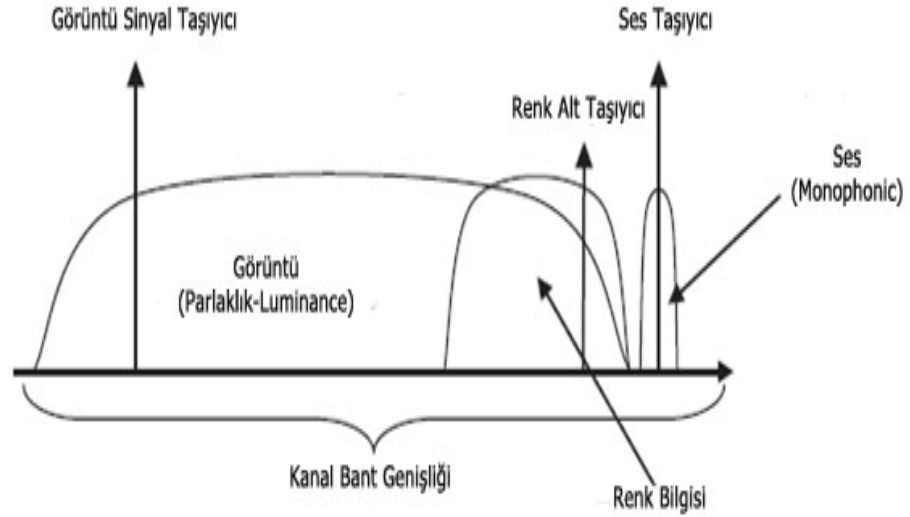
⁸⁷⁴ Todorovic, **op. cit.**,

Diğer yandan renk bilgisinin dağılımı, elektriksel şiddetin belli marjlarda artırılıp azaltılması ile sağlanır. Beyaz renk tüm renkleri içinde barındıran renk olarak ulaşılması hedeflenen nokta olduğundan voltajın tam olduğu noktada $0.30 \text{ kırmızı} + 0.59 \text{ yeşil} + 0.11 \text{ Mavi} = \text{Beyaz}$ formülü kullanılır. Yine bu üç ana rengin elektriksel değeri ile oynanarak farklı renklere ulaşılır.

Kırmızı + Yeşil	Sarı
Yeşil + Mavi	Açık Mavi
Mavi + Kırmızı	Mor

Sonuçta görüntüde analog yayının temelini oluşturan elektrik sinyalleri sürekli olarak değişir ve belli sınırlar içinde her değeri alabilir. Diğer yandan üretilen sinyallerin kayıt edilmesi ve aktarılması da belli kaideler içinde gerçekleşir. Bu bağlamda televizyon yayıncılığı için bir taşıyıcı sistemden bahsetmek gerekir. Ses ve videonun temsil özellikleri televizyon servisini tanımlayama yeterli değildir. Bunun anlamı, çoklu video sinyali (parlaklık ve renk) ve ses (mono ya da stereo) sinyalin tek kanal üzerinden gitmesidir. Şekil 7’de de görüldüğü üzere Y parlaklık bilgisi C Renk bilgisi ve ses belli bir bant genişliği içine modüle edilerek bir noktadan diğerine taşınır.⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ John Arnold, Michael R. Frater, Mark Pickering, **Digital Television : Technology And Standards**, New Jersey, Wiley-Interscience, 2007, p.9.

Şekil 8:Renkli Analog Televizyon Yayıncılığı Frekans Taşıma Yapısı⁸⁷⁶

Her bir ülke televizyon yayıncılığı için kanal bant genişliğini özelleştirmiştir. Amerika'da 6 Mhz kullanılırken Dünyanın geri kalanında 7 ya da 8 Mhz bant genişliği kullanılır Yaklaşık bu bant genişliğinin %70'i video için ayrılırken geri kalan kapasite ses ve kanallar arasında girişimi önlemek için koruyucu sinyallere ayrılır.⁸⁷⁷

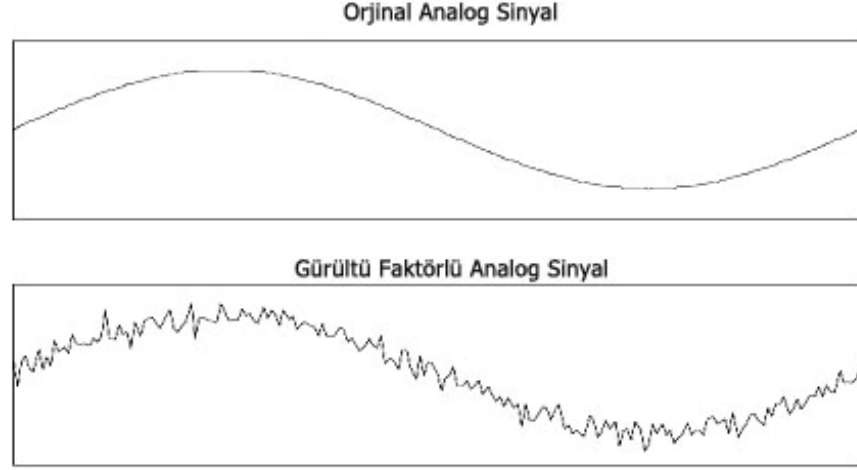
Ses için de benzer bir yol izlenir. İnsan kulağı 20 Hz ile 20Khz arasında yer alan sesleri duyar. Doğada var olan bu seslerin elektriksel olarak ifade edilmesi de yine görüntüde olduğu gibi elektrik voltajının belli sınırlar arasında ayarlanması ile mümkün olur.

Diğer yandan analog sürecin kendi içindeki handikapları nedeniyle, sayısal dilin geliştirilmesi özellikle televizyon yayıncılığı açısından büyük önem arz etmiştir. Yayıncılık için en büyük sorun gürültü olarak görülmektedir. Gerek görüntü alım ve aktarımında gerekse ses iletim ve yayın sürecinde analog işaretin

⁸⁷⁶ Aleksandar Louis Todorovic, Television Technology Demystified A Non-technical Guide, Oxford, Focal Pres,2006.

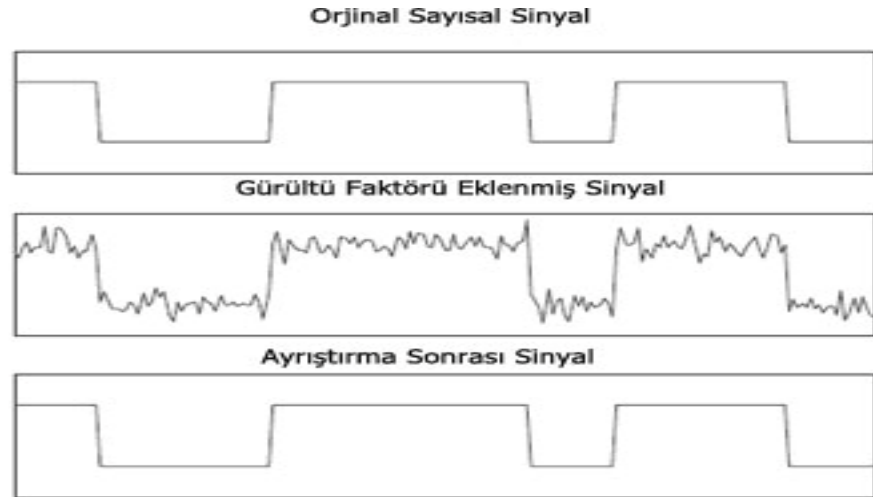
⁸⁷⁷ Arnold, Frater,Mark Pickering, **op. cit.**, s.9.

çevresel faktörlere bağıl olarak değişimler yaşaması sinyalde istenmeyen gürültüleme neden olmuştur.⁸⁷⁸

Şekil 9: Analog Sinyale Gürültünün Etkisi⁸⁷⁹

Diğer yandan örnekleme yoluyla istenmeyen gürültülerin önüne geçilebilmekte ve sinyal kalitesi korunabilmektedir. Bu da verinin daha sağlıklı aktarılabilmesini mümkün kılmaktadır.⁸⁸⁰

Şekil 10: Sayısal Sinyale Gürültünün Etkisi

⁸⁷⁸Todorovic, **op. cit.**, .61.

⁸⁷⁹ John Arnold, Michael R. Frater, Mark Pickering, Digital Television : Technology And Standards, New Jersey, Wiley-Interscience.

⁸⁸⁰ Todorovic, **op. cit.**, p.61.

Sadece aktarım değil ama aynı zamanda sayısal veri oluşturulması ve aktarılmasının belli birçok üstünlüğünden bahsedilir. Sayısal iletişim teknolojilerinin yayıncı ve izleyici tarafında getirdiği yenilikleri Durmaz şu şekilde aktarmıştır:⁸⁸¹

- Daha kaliteli görüntü ve ses
- Uydu üzerinden ve kabloda yapılan yayınların taşıdığı kanal kapasitesini artırmıştır
- Analog yayınlarda atmosferik şartlardan ve iletişim ağı hatalarından dolayı oluşan parazitlerin, gürültülerin giderilmesi mümkün olmamasına karşın sayısal yayın teknolojisinde her türlü parazit ve gürültü giderilerek çok daha temiz ve hatasız iletişim sağlamak mümkün olmuştur.
- Analog görüntü ve sesin kaydında ve iletiminde meydana gelen kayıplar dolayısıyla tekrarlanması, dağıtılması ya da kopyalanması kalite düşüklüklerine neden olurken sayısal görüntüde ise neredeyse sınırsız sayıda kopyalama ve farklı iletim ağlarından aktarma kayıpsız ve kalite düşmesi olmadan yapılabilmektedir.
- Sayısal yayıncılıkta görüntü ve seste olan tekrarlar, gereksiz bilgiler kaldırılarak yapılan sıkıştırma sonucu bilgilerin daha fazla bantta frekanslarda iletilmesi mümkün olup, kablo TV kanal kapasitesini en az 4 kat arttırabilmektedir.
- Sayısal yayıncılıkta sayısal kodlu görüntü ve sesler mevcut tüm iletim ağlarına (kablo TV, uydu, internet vs) uyumludur.
- Sayısal yayıncılıkta izleyicilere ses ve görüntünün dışında trafik, hava durumu, borsa, spor bilgileri gibi her türlü veri yayını üstelik kullanıcın

⁸⁸¹ Durmaz, a.g.e., s.4-5.

talebine bağlı olarak gönderilebilmektedir. Ayrıca farklı dillerde TV yayını ya da altyazı gibi seçeneklerin yanında 4–5 kanallı mzık yayınları da kullanıcılara sunulur.

- Sayısal görüntü ve ses farklı kullanıcılara farklı kalitede ve detayda gönderilebilmekte, izleyici alıcısının kalitesi ve kapasitesine göre izleme yapabilmektedir.

- Görüntü ve sesin dışında metin verisi de kodlanabilmekte örneğin böyle bir özellik sayesinde günlük bir gazetenin tüm sayfaları resimleri ile birlikte kullanıcının alımlayıcı cihazı ile buluşturulabilmektedir.

- Dileyene istediği programı seçme ve izleme şansını veren sayısal teknik, yayın merkezinden izleyici talebine bağlı olarak farklı programlar, farklı abonelere doğrudan yönlendirilebilmektedir.

Görüntü ve sesin sayısal olarak işlenmesi aslında bilgisayar veri işleme dili olan ikili kod (binari) sisteminin yetenekleri ve veri işleme kapasiteleri geliştirilmiş yeni nesil cihazlar tarafından kullanılmasıyla mümkün olmuştur. Sayısal sistemler elektriksel sinyalleri olduğu gibi iletmezler. Bu sinyallerin yerine bunlara karşı düşen rakamlar ile iletirler. rnek olarak dört mili voltluk bir sinyal 4 rakamının temsil edildiği kod öbeği ile yani “100” ile iletir. İkili sayı sisteminde gösterilen rakamın her hanesine “bit” adı verilir. Eğer sayı  haneli ise gönderilen diziye üç bitlik sinyal denir. Sekiz “bit”lik bir diziye ise “byte” adı verilir.⁸⁸²

Daha güvenilir, tekrarlanabilir, stabil, ucuz ve de teorik olarak sonsuz defa aynı kalitede kopyalanır olarak betimlenen sayısal kodlama sürecinde ilk basamak örneklemedir. Analog sinyaller zaman ve genlik olarak sürekli sinyallerken(dış etkenlere göre belirlenen voltaj aralığında herhangi bir değeri alması mümkündür ancak sayısal kodlamada dizilim aralığı kadar olduğundan dilimleme yapılır) bu

⁸⁸² Morgül, a.g.e., s.145.

sinyali sayısallaştırmak ancak belli aralıklarda örnekleme alınması ile mümkün olur. Örnekleme sıklığının sayısallaştırılmak istenen sinyaldeki en yüksek frekans bileşeninden en az iki kat fazla olması beklenir. Alınan örneklerin genlikleri herhangi bir değerde olsa da verinin sayısala çevrilebilmesi için kullanılacak basamak sayısının sınırlı olması gereklidir. Bu sayı her bir örnek için kullanılacak kod uzunluğu ya da “bit” sayısı tarafından belirlenir. Örneğin 8 bitlik bir kodlama 256 seviye basamak gerektirir. Diğer yandan analog işaretlerin genlikleri genellikle süreklidir. Bu sebeple örneklenen analog işaret kuantalama işlemine tabi tutulur. Kısaca kuantalama, örneklenmiş işaret değerlerinin önceden belirlenmiş sınırlı sayıdaki seviyeden en yakın olana yuvarlanmasıdır. Böylelikle işaretin alabileceği genlik değerleri sınırlandırılır. Örnekleme ve kuantalama işlemlerinden sonra analog işaretler sayısal işaretlere dönüşür. Düzgün ve düzgün olmayan olmak üzere iki çeşit kuantalayıcı mevcuttur. Düzgün kuantalayıcıda, kuantalama seviyeleri eşittir. Düzgün olmayan kuantalayıcılarda ise adım aralıkları değişkendir. Kuantalamada yuvarlamadan kaynaklanan hatalar meydana gelebilir.⁸⁸³

Şekil 11: Analog/Sayısal Dönüştürücü Süreci⁸⁸⁴

Analog görüntü sinyalleri sayısala çevrilirken, saniyedeki kare sayısı, her karedeki satır sayısı her satırdaki çözümüleme sayısı ve her satırdaki tonlama değerleri dikkate alınır. Örneğin PAL yayın sisteminde saniyede 25 kare her kare için 625 satırda 440 ile 450 çözümüleme ile her satırda yaklaşık 200 tonlama değeri bulunur. Tonlama değeri, görüntüyü tarama anında görüntünün siyah ve beyaz tonları arasında ya da herhangi bir rengin en koyu ile en açık yönü arasında oluşabilecek değer sayısıdır.⁸⁸⁵

Video işaretinin sayısal temsili için resim çerçevesinin her biri 16X16 piksel büyüklüğünde olan ve makro blok olarak adlandırılan parçalara bölünür. Her makro

⁸⁸³ A.e., s.145-146.

⁸⁸⁴ A.e.

⁸⁸⁵ Durmaz, a.g.e., s.14.

blok önce kendi içinde kodlanır. Bir kodlama işlemine her noktanın aydınlık ve renk bilgileri sayısallaştırılarak başlanır. Standart televizyon görüntülerinin sayısallaştırılmasında 13,5 Mhz örnekleme hızı ve örnek başına 8 bit (256 gri seviyesi) kullanılır. Bir satırda 720 örnek alınır. Böylece satır tarama frekansı ile kenetlenmiş bir örnekleme yapılmış olur ve art arda gelen çerçevelerdeki benekler tam üst üste gelirler.⁸⁸⁶

Darbe Kod Modülasyonu (Pulse Code Modulation: PCM), analog işaretlerin belirlenmiş sayısal forma dönüştürülmesini sağlayan bir tekniktir. Bu teknikte analog işaretten sayısal bilgiye ve sayısal bilgidan analog işarete dönüşüm sırasında oluşan örnekleme kayıpları oldukça küçüktür. Bu nedenle PCM günümüzde örnekleme kayıplarından oldukça etkilenen (konuşma gibi) işaretlerin sayısal formda iletilmesini sağlayan önemli bir tekniktir.⁸⁸⁷

Ancak gerek seste gerekse videoda analog sinyalin sayısala dönüştürülmesi, çok büyük veri dosyalarının oluşmasına işaret eder. Örneğin 4 dakikalık bir müzik parçası 40 Mega byte yer işgal edebilir. Diğer taraftan saniyede 25 kare akan bir görüntü için toplam 14400 satır taraması yapılmaktadır. Bu süreç sayısala çevrildiğinde saniyede 10.368.000 pikselin işlenmesi gerekecektir. Bu gerek depolama gerekse aktarma sürecinde muazzam bant genişlikleri anlamına gelmektedir.

Ancak kabul edilebilir depolama ve aktarım süreçleri için sayısal veriler farklı algoritmalar ile sıkıştırılır. Temel olarak sıkıştırma işlemi iki türlü gerçekleştirilir. Bunlar;⁸⁸⁸

- Kayıpsız (Lossless) Sıkıştırma: Reddedilen fazlalık dekomprasyon aşamasında yeniden kazanılır
- Kayıplı (Lossy) Sıkıştırma: Kodlama aşamasında tasnif dışı bırakılan fazlalık kod açımı aşamasında yeniden kazanılamaz. Bununla birlikte insan

⁸⁸⁶ Morgül, a.g.e., s.149.

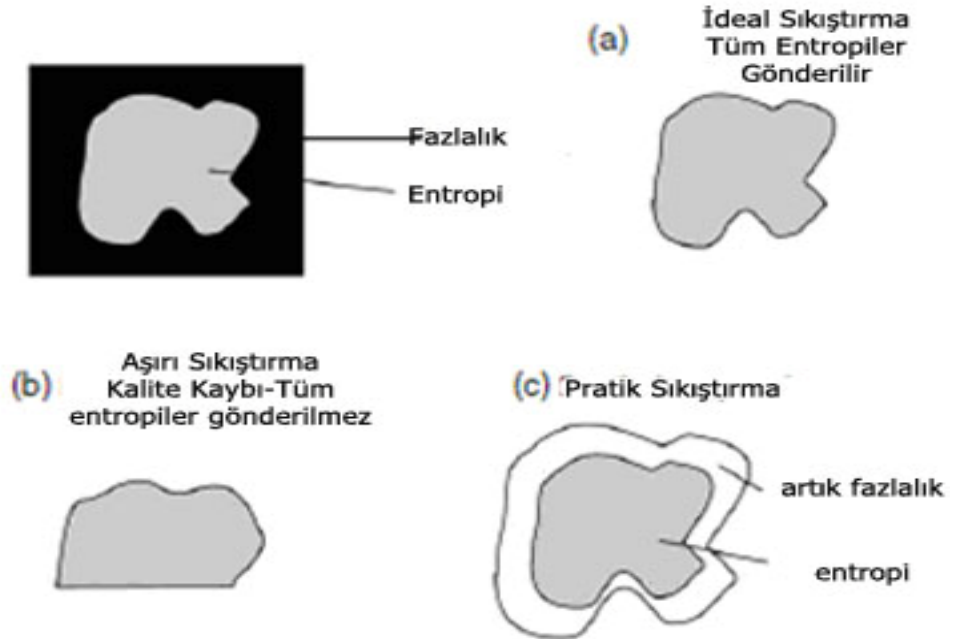
⁸⁸⁷ Watkinson, **op. cit.**, p.38.

⁸⁸⁸ Todorovic, **op. cit.**, p.76.

görme duyusunun psiko-fiziksel sınırları sayesinde, kalitesi sübjektif olsa da, kayıplı olarak üretilen video sinyali, sıkıştırma oranı ve sıkıştırılan içeriğe bağlı olarak kaliteli bir sonuç sağlayabilir.

Sıkıştırma metotlarının tamamının amacı, kodlama süreci sonunda resim kalitesi ile bit oranı arasındaki ilişkinin yeniden bir sunumunu temsil eden maksimum sıkıştırma verimliliğidir. Yüksek verimlilik belirli bir bit hızında daha iyi resim kalitesi ya da belirli bir görüntü kalitesini sağlayan düşük bit hızı anlamına gelmektedir.⁸⁸⁹ Diğer yandan her sinyal iki parçadan meydana gelir.

- Düzensizlik (Entropy): Bazı kısımlar, öngörülemez ve her zaman gerektiği gibi ve mümkün olduğunca eksiksiz tutulmalıdır.
- Artıklık (Redundancy): Bilgi içinde çok fazla bulunan, sürekli tekrar edilen ve tahmin edilebilirliği çok yüksek parçalardır.

Şekil 12: Sıkıştırma Mantıkları⁸⁹⁰

⁸⁸⁹ Ibid., p.76.

⁸⁹⁰ Ibid.

İdeal olarak, mükemmel bir sıkıştırma işlemi tüm fazlalığı reddedecektir ve sadece düzensizliği hesaplayacaktır, ancak bu tür kompresörler çok karmaşık ve maliyetlidir. Sonuç olarak pratiklerden biri tüm entropiyi tutan ancak tahmin edilebilir değişkenleri de içeren bir süreçtir. Bu bağlamda komprasyondan beklenen sonuç kaybın minimum seviyede gerçekleşmesi iken aynı zamanda içinde tahmin edilebilir değişkenlerin örneklerini içeren veri paketlerinin kod açımı sırasında hataların da önüne geçilmiş olacaktır. Sıkıştırma sırasında tahmin edilebilir kısım için ise 3 farklı yol izlenir. Bunlar:⁸⁹¹

- Mekânsal Artıklık (*Spatial Redundancy*): Tek bir resim ya da çerçeve içindeki gereksiz bilgilerdir. Örneğin geniş bir gökyüzü resmi içinde yer alan renk bilgisi, bulutlar vs. sürekli tekrarlanan bilgilerdir ve tek seferde kodlanması yeterlidir.

- Zamansal Artıklık (*Temporal Redundancy*): Sonraki resimlerde aynı içeriği temsil eden bilgilerdir. Örneğin iki resim arasındaki geçişin tamamlanması sırasında kullanılan parçacıklardır. Bu durumda biz ilk resmi şifreleyebiliriz ve numaralandırarak resimleri ardışık olarak yollayabiliriz.

- İstatiksel Artıklık (*Statistical Redundancy*): Düzenli olarak tekrarlanan görüntü elemanları tarafından oluşturulan fazlalıklardır. Yatay ve dikey senkronizasyon bilgisi dâhil geniş bir tahmin edilebilir aralığı temsil eder.

Sonuç olarak, görüntüde sıkıştırma, kaynak kodlamasında var olan görüntüdeki uzaysal ilişkilerden yararlanılarak gereksiz bilgilerin atılması ve/veya görüntüdeki zamansal ilişkilerden yararlanılarak gereksiz tekrarların atılmasına dayanmaktadır. Sabit resimlerde uzaysal benzerlikler, hareketli resimlerde ise hem uzaysal hem de zaman içindeki benzerlikler kullanılarak büyük sıkıştırmalar yapılabilmektedir. Sabit resimlerde 10:1 ile 50:1 oranında, hareketli görüntülerde ise 50:1, 200:1 oranlarında

⁸⁹¹ *Ibid.*, p.77-78.

sıkıştırma yapılabilir. İnsan gözü görüntülerdeki ince detaylara veya yüksek uzamsal frekanslı enerjilerdeki seviye değişikliklerine daha az duyarlıdır. Buna bağlı olarak resimdeki ince ayrıntılar daha az sayıda bitle kodlanabilmektedir. Örnek olarak Pal yayın kalitesinde bir video işaretinde aydınlık işareti (luminance) 720X480 benek(piksel), renk işareti ise 360X240 benek ayırıcıya sahiptir. Sonuç olarak renk için gerekli toplam bit sayısı aydınlık işareti için gerekli olandan çok daha az yapılabilmektedir.⁸⁹²

Televizyon resimlerinde gereksiz içerik miktarı göreceli olarak bazen yüksek hatta %90 üzerinde olabilir. Fazlalık miktarı resim içeriği ile çok yakın ilişkilidir. Sabit ve düşük hızlı çekimlerde hızlı ve hareketli çekimlere göre “artık bilgi” miktarı çok daha yüksektir. Diğer yandan burada önemli olan sıkıştırma sürecinde örnekleme için kullanılan bilgi miktarının en düşük seviyede tutulmasıdır.⁸⁹³ Bu nedenle farklı sıkıştırma türevleri kullanılmaktadır. Bu sıkıştırma türevleri, Standartlar İçin Uluslar Arası Organizasyon (ISO), Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (IEC) ve Uluslar arası Telekomünikasyon Kurumu (ITU) tarafından uluslar arası genel kabule sunulmuş ve yaygın kullanım için dolaşıma sokulmuştur.

Video Sıkıştırma

ISO/IEC Kabulüne Göre *	<u>MJPEG</u> · <u>Motion JPEG 2000</u> · <u>MPEG-1</u> · <u>MPEG-2 (Part 2)</u> · <u>MPEG-4 (Part 2/ASP · Part 10/AVC)</u> · <u>HEVC</u>
ITU-T Kabulüne Göre *	<u>H.120</u> · <u>H.261</u> · <u>H.262</u> · <u>H.263</u> · <u>H.264</u> · <u>HEVC</u>
Diğer	<u>AMV</u> · <u>AVS</u> · <u>Bink</u> · <u>CineForm</u> · <u>Cinepak</u> · <u>Dirac</u> · <u>DV</u> · <u>Indeo</u> · <u>Microsoft Video 1</u> · <u>OMS Video</u> · <u>Pixlet</u> · RealVideo · <u>RTVideo</u> · <u>SheerVideo</u> · <u>Smacker</u> · <u>Sorenson Video & Sorenson Spark</u> · <u>Theora</u> · <u>VC-1</u> · <u>VC-2</u> · <u>VC-3</u> · <u>VP3</u> · <u>VP6</u> · <u>VP7</u> · <u>VP8</u> · <u>WMV</u>

⁸⁹² Morgül, a.g.e., s.152-153.

⁸⁹³ Todorovic, op.cit., p.78-79.

* ISO/IEC: Bilgi Güvenliği İçin Standardizasyon ve Uygunluk Değerlendirme İşbirliği Çalışma Grubu Değerlendirme Yönetmeliği

* ITU-T: Uluslar arası Telekomünikasyon Birliği Telekomünikasyon Standardizasyon Çalışma Grubu Değerlendirme Yönetmeliği

Ses Sıkıştırma

ISO/IEC	MPEG-1 Layer III (MP3) · MPEG-1 Layer II · MPEG-1 Layer I · AAC · HE-AAC · MPEG-4 ALS · MPEG-4 SLS · MPEG-4 DST · MPEG-4 HVXC · MPEG-4 CELP
ITU-T	G.711 · G.718 · G.719 · G.722 · G.722.1 · G.722.2 · G.723 · G.723.1 · G.726 · G.728 · G.729 · G.729.1
Diğer	AC-3 · AMR · AMR-WB · AMR-WB+ · Apple Lossless · ATRAC · BV16 · BV32 · DRA · DTS · EVRC · EVRC-B · EVRC-WB · FLAC · GSM-HR · GSM-FR · GSM-EFR · iLBC · iSAC · Monkey's Audio · TTA (True Audio) · MT9 · μ -law · Musepack · Nellymoser · OptimFROG · OSQ · QCELP · RealAudio · RTAudio · SD2 · SHN · SILK · Siren · SMV · Speex · SVOPC · TwinVQ · VMR-WB · Vorbis · WavPack · WMA

Resim Sıkıştırma

ISO/IEC/ITU-T	JPEG · JPEG 2000 · JPEG XR · Lossless JPEG · JBIG · JBIG2 · PNG · WBMP
Diğer	APNG · BMP · DjVu · EXR · GIF · ICER · ILBM · MNG · PCX · PGF · TGA · QTVR · TIFF

İçerik Taşıyıcı

ISO/IEC	MPEG-PS · MPEG-TS · MPEG-4 Part 12/JPEG 2000 Part 12 · MPEG-4 Part 14
ITU-T	H.222.0
Diğer	3GP and 3G2 · ASF · AVI · Bink · DivX Media Format · DPX · EVO · Flash Video · GXF · M2TS · Matroska · MXF · Ogg · QuickTime File Format · RealMedia · REDCODE RAW · RIFF · Smacker · MOD and TOD · VOB · WebM
Sadece Ses	AIFF · AU · WAV

Tablo 4: Medya İçeriğini Sıkıştırma Formatları

Yayıncılık alanında iki tür bit rate azaltma planı baskındır. Ancak bunların hiç biri televizyon üretiminde kullanım amacıyla oluşturulmamıştır. Birisi MPEG standardıdır. (daha doğru bir ifadeyle standartlar ailesi) ve uluslararası bir grup tarafından oluşturulmuştur.(Hareketli Görüntü Uzmanları Grubu-Mobil Picture Expert Group) Bu grup aynı zamanda ISO/IEC himayesi altında faaliyet gösterir.

Diğer taraftan DV sıkıştırma planı (DVC) ikinci dikkat çeken formattır. Müşteri odaklı sayısal video ürünleri için ortak bir sıkıştırma standardı geliştirme amacındaki Japon üreticilerin ortaklaşa çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. MPEG grubu tarafından geliştirilen ilk standart MPEG-1'dir. İlk amaç kompakt disk video ve ses kayıt desteği verecek bir sıkıştırma standardı geliştirmektir. CD lerin mütevazı bit-rate kapasitesi göz önüne alındığında çok sıkı sıkıştırma kullanma gerekliliği, orijinal sinyalin çok altında bir örnekleme yapmak anlamına gelmektedir. Bununla birlikte her ne kadar bugün yerine DVD geçmiş olsa da Video CD'lerin sonuçlarının başarılı olduğuna hükmedilmiştir. MPEG grup daha sonra, başlangıçta dışladıkları yayın kalitesinde üretim uygulamaları amaçlı son derece başarılı olan MPEG-2 formatını geliştirmiştir.⁸⁹⁴

MPEG-2 formatı, televizyon yayıncılığı, sayısal depolama medyası, sayısal yüksek tanımlı televizyon (HDTV) ve iletişim alt yapısı gibi çok farklı uygulamalara hizmet eder. Eve yayın uydu servisi (BSS), kablolu TV (CATV), optik ve bakır kablo ağları üzerinden dağıtım, kablolu sayısal ses dağıtım (CDAD), karasal sayısal ses yayıncılığı ve uydu linkleri üzerinde, karasal sayısal televizyon ve elektronik sinema uygulamalarında, elektronik haber toplama araçlarında, sabit uydu hizmetlerinde, interaktif depolama sistemlerinde, evde televizyon, optik okuyucu, video konferans, görüntülü telefon gibi bireysel iletişim sistemlerinde, ağ veri tabanı hizmetlerinde, sayısal video kaydedicilerde ve daha birçok süreçte MPEG-2 formatı kullanılmaktadır.⁸⁹⁵

Grup aynı zamanda ölçeklenebilir ve çoklu çözünürlük sıkıştırma standardı geliştirme amacını gerçekleştirmiştir. Sıkıştırma sürecinde önemli bir sorun örnekleme algoritmalarında yaşanan kayıplardır. Diğer yandan büyüyen veri miktarına karşın bant genişliklerindeki kısıtlar yeni sıkıştırma tekniklerinin araştırılmasını zorunlu kılar. Bu bağlamda grubun yaptığı çalışmalar sonucunda, aynı

⁸⁹⁴ Todorovic, **op. cit.**, p.79.

⁸⁹⁵ Chad Fogg; Didier J. LeGall; Joan L. Mitchell; William B. Pennebaker, **MPEG Video Compression Standard (Digital Multimedia Standards Series)**, New York, Kluwer Academic Publishers, 2002, p.172.

kalite için çok daha az bant genişliği kullanmanın yanında etkileşimli içerik sürecine uyum aşamasında MPEG-4 karşımıza çıkan bir başka sıkıştırma algoritmasıdır.

Etkileşimli ve kişisel ortamlarda sunulabilen birçok ortam biçimi için standart bir çatı oluşturan MPEG-4 çoklu ortam kullanımı ve işlevselliğinde önemli bir devrim olarak nitelendirilir. Örneğin bu sıkıştırma formatı ile, içerik oluşturucular, içerik tüketicilere sahnedeki nesnelere etkileşim imkânı sunabilmektedir. Bir aracın rengini değiştirme, bir oyuncuyu yönlendirme ya da ileri düzey bir video programını kişiselleştirme bu algoritma ile sağlanan yenilikler olarak dikkat çekicidir. Hem geleneksel görüntülerin hem de iki ya da 3 boyutlu grafiklerin efektif bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayan MPEG-4 özellikle içerik üreticiler tarafından tercih edilir olmuştur.⁸⁹⁶

Yeni nesil kodlama, beraberinde hem içerik üreticileri tarafında hem de tüketiciler tarafında gerek içerik gerek ortam gerekse araçsal anlamda birçok yeniliği beraberinde getirmektedir. Sayısal yöntemle veri kodlaması her şeyden önce farklı alt yapıların birbirine yaklaşmasını ve nihai süreçte bütünleşmesini sağlamıştır. Telefon hatlarında PCM(darbe kod modülasyonu) ile başlayan sayısallaşma, sesteki görüntüye daha sonrasında tüm verilerin sayısal paketler halinde üretilmesi, kayıt edilmesi ve aktarılmasına doğru kayan büyük bir değişimi başlatmıştır.

Aktarıldığı gibi gerek ses, gerekse görüntü bilgisi gibi büyük bilgi paketlerinin sayısal olarak modüle edilmesi sonrasında çeşitli sıkıştırma yöntemleri ile sıkıştırılması, çoklu medyadan başlayan ve yeni medya ortamlarında görüntü, ses ve grafiğin birlikte yer aldığı hiper metinlere uzanan yeni iletişim teknolojilerinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Bugün insanlar internet üzerinden film izleyebiliyorlar ise, yüksek tanımlı televizyon var ise ya da mobil cihazlarından görüntülü konuşup müzik dosyalarını değişik bağlantı protokolleri üzerinden paylaşabiliyorlar ise ses ve görüntünün sayısal modülasyonu ve sıkıştırma teknikleri ile mümkün olmuştur.

⁸⁹⁶ **Ibid.**, p.24.

2.2.1.3.2.2. Kanal Özelliği ve Hipermetinsellik

Organizasyon yapısı düşünüldüğünde, örneğin televizyonun bir özelliği olarak anlatı yapısı ile ilişkisi göze alındığında öne çıkmaktadır. Bu bağlamda organizasyon yapısı hipermetinsellik ile dikkat çekmektedir ve organizasyon yapısının doğrusal ya da doğrusal olmayan biçimselliği ile ilişkilendirilir.⁸⁹⁷

1960'ların başında Ted Nelson tarafından geliştirilen hipermetin kavramı yeni bir yazma ve okuma anlayışını beraberinde getirmişti. Ted Nelson'un Brown Üniversitesi'nde IBM 360 bilgisayarlarda geliştirdiği redaksiyon sistemi olan hipermetin sistemine daha sonraki senelerde animasyon ve video araçları da eklenmiştir. Hipermetin parçalı metin olarak da algılanabilir. Yazarı tarafından parçalara ayrılarak gönderilen bir metin okuyucu tarafından sırası değiştirilerek okunabilmektedir. Basılı metnin doğrusal ve hipermetnin doğrusal olmayan bu özelliği yani parçalı okunabilirlik, hipermetnin bir avantajı olarak görülmektedir. Atabek'e göre, *"Hipermetin bir bilgisayar metnidir, yani hipermetinde yazılı bir iz bulunmamaktadır, mürekkep, daktilo, matbaa ve benzeri araçlarla elde edilen metin ise yazarın gücünü ortaya koyduğu değiştirilme imkânı bulunmayan metindir, bilgisayarlarda bulunan dil bilgisi kontrolü, eş zamanlı sözcükler sözlüğü gibi özellikler metni yazara mal etmeyi zorlaştırır ve metnin kimin metni olduğu sorunsalını ortaya çıkartır"*⁸⁹⁸

Sayısal devrim ve hipermetnin doğası, kullanıcıya alışmış olduğunun dışında daha özgürce algılama, kavrama ve yorum yapma imkânı vermektedir. Sartori, hipermetinlerin kullanıcıları yazar haline getirdiğine işaret eder. O'na göre metne böyle yaklaşmak, insanlığın bugüne kadar köleleştirilmiş doğrusal mantığını sorgulayarak, düzenli akıl yürütmeyi ve ardışıklık ilkesini yok etmektedir. Ancak bu

⁸⁹⁷ Newhagen& Rafaeli, **op. cit.**

⁸⁹⁸ Atabek, **a.g.e.**, s.112.

özgürlük, gerçek bir özgürlük değil gerçekliğin aldatmacası içerisinde sunulan sanal bir özgürlüktür.⁸⁹⁹

Yeni medyanın bugün dikkat edilen yanı, kullanıcıya kontrol imkânının ne derece verildiği ile ilgilidir. Diğer taraftan bu özellik, etkileşim ve organizasyon yapısına bağlı olan bir değişkendir. Kontrol bir ölçüde kullanıcının ortamın sunum hızını ayarlama(örneğin bir hikâyeye zaman ayırıp, daha kısa veya daha uzun süreli bir resim görüntülemeye karşın çabucak gözden geçirmek gibi), sunum sırasını değiştirme (örneğin bir programın gösterim zamanını ayarlayabilme ya da bir hikâyeyi başlangıcından değil sonundan okuyabilme metin içinde hareket edebilme), sunulan içerik miktarını denetleyebilme (örneğin bir metni kısa ve uzun versiyonu ile karşılaştırarak ya da içeriğe çeşitli yönlerden metinler ekleyerek okuma) imkânını verir.⁹⁰⁰

Kanal özelliği, bir aracın tanımlanmasında daha geleneksel bir yöntemi ifade eder ve mesajı alımlama alışkanlığındaki hassasiyete dayanır. Mevcut medya, görsel kanal, ses kanalı yâda her ikisini ve her kanalın görelî olarak ağırlığının değiştirilebileceği bir yapı arz eder ve bu ilişki içinde alıcının görsel, işitsel duyularına hitap eder. Diğer taraftan bu ayrımın, görsel, işitsel ve görsel-işitsel medya için bilişsel psikolojik yaklaşımlara santral etkileri olmuştur ve örneğin radyoya karşı televizyon gibi iletişim süreçlerinin etkilerinin karşılaştırılmasında karşımıza çıkar. Bununla birlikte gelecekte alacağımız kitle iletişim içeriklerinin sadece ses ve görüntü kanallarında olabilmesi mümkün görünmemektedir. Sanal gerçeklik makineleri fiziksel bir gerçeklik içinde dokunsal bir yapı kazanabilir. Şu an için bile video oyunları katılımı artırmak çabası içinde taklit gerçeklik ve dokunma duyusu içermektedir. Daha ileri bir gelecekte kitle iletişimini içeren araçlarda,

⁸⁹⁹ Giovanni Sartori, **Görmenin İktidarı**, Çev. Doç. Dr. Gül Batuş-Bahar Ulukan, İstanbul, Kara Kutu Yayınları, 2004, s.156.

⁹⁰⁰ William P. Eveland, Jr. Sharon Dunwoody, "User Control and Structural Isomorphism or Disorientation and Cognitive Load Learning From the Web Versus Print", **Communication Research**, Vol.28, No.1, February 2001, p.54.

dokunma duyusunun yanında tatma hatta koklama duyularını harekete geçirecek faktörler bulunabilir.⁹⁰¹

Geçtiğimiz bir kaç yıl boyunca sayısal televizyon yayıncılığı (DTV), tüm dünya genelinde temel bir rol kazanmıştır. Bu sadece basit bir teknolojik transfer yeniliği değil aynı zamanda sosyo-ekonomik, kültürel ve sosyal bir içerik ve büyük bir endüstriyel alanı işaret etmektedir. Analog tabanlı aktarıma dayanan yayıncılıktan sayısal tabanlı tekniğe dönüşüm, daha efektif spektrum kullanımı daha kaliteli aktarımı mümkün kılmaktadır. Sayısal teknolojiler, yeni servislerin geliştirilmesini, kullanıcılara daha geniş seçim yelpazesi, enformasyon aktarımında çoğulculuğu artırmayı ve kullanıcı lehine pazar rekabetini müjdeler. Sayısal yayıncılık, geniş bir alana yayılmış yeni hizmetleri, hem bireysel hem de kamusal anlamda etkileşimi destekleyen yapısıyla dikkat çekicidir. Vatandaşların, kendi televizyon araçlarından etkileşimli katılımlarını mümkün kılacaktır. Televizyonla ilintili olan etkileşim, kamu yönetimi bilgisine ve online hizmetlerin yurttaşların hizmetini karşılaması gibi birçok ilginç alana giriş kapılarını açmaktadır. Bütün bunlar televizyonun orijinal amacını sürdürmekte ve bir kitle iletişimi olarak kalmaktadır.⁹⁰²

Sayısal televizyon daha fazla miktarda enformasyon taşınmasına olanak verirken, ikili (binari) formatta taşıma ve aktarma teknolojisi kullanır. Her bir kanal sayısal veri akışı için uygun algoritmalarda çevrime uğrar ve sıkıştırılır. Sinyal sıkıştırmasının sonucu bit rate indirgemesidir. Böylece sayısal bir kanal için ihtiyaç duyulacak alan analog kanal için ihtiyaç duyulandan daha az olacaktır ve sonuç olarak frekans spektrumu içinde bir analog yayının taşınmasına olanak veren bir frekanstan birkaç sayısal yayın aktarılacaktır.⁹⁰³

Medya, geniş bir ölçüğe yayılmış, formal bir eğitimi gerektiren, alfa nümerik karakterlerin resmi sunumlarından oluşan metinsel semboller kullanır. Bu karakteristik her ne kadar iletişimin fiziksel aracı ile ilişkili de olsa, onun teknik

⁹⁰¹ Eveland, **op. cit.**, p.399.

⁹⁰² Moscarini, Liberati, Fioravanti, **a.g.e.**, s.38.

⁹⁰³ **A.e.**, s.38-50.

bağımsızlığıdır. Metin mesajları sinema, televizyon, kâğıt ve bilgisayar üzerinden iletiler olabilir. Her ne kadar metinsellik görsel olmakla bir korelasyon içinde olsa da, aynı zamanda ellerin kullanıldığı dokunsal ya da mors alfabesindeki gibi sesin kullanıldığı bir iletişim biçimi de olabilir. Ayrıca bütün görsel medya tamamen metinsel değildir. Metinsel olmayan, resim gibi mesajlar, herhangi bir sanal araç tarafından da iletilebilir.⁹⁰⁴

Bununla birlikte elektronik metin, geri bildirim, karşılıklı etkileşim, metnin yeniden düzenlenmesi gibi konularda ciddi bir esneklik sunar; *sözcük-işleme çalışan her yazar bilir bunu*; böylece de iletişimin kendisini değiştirir. Çevrim içi iletişim metnin esnekliğiyle birleşince aynı anda her yerde olabilen, asenkronize bir uzam/zaman programlamasını mümkün kılar.⁹⁰⁵

İçerik ise en popüler medya araştırmalarının ana başlığı olmakla birlikte, yeni medyalar tarafından içerik ve içeriğin etkisi araştırmalarının, yeni medyanın etkilerinin anlaşılabilmesi bağlamında daha tikel irdelenmesi gerektiğine inanılmaktadır.⁹⁰⁶

Çoklu uygulamaların olduğu siteler kullanıcıların daha fazla fiziksel ve zihinsel aktivite kullanmalarını teşvik eder. Metin, grafik animasyon, video ve sesin karışık olarak kullanıldığı bu uygulamalar bir anlamda kullanıcı ile bilgisayarlar arasında zengin bir duygusal arabirim işlevi görür.⁹⁰⁷

Bu özellikler göz önüne alındığında klasik bir gazete ve yeni bir mecra olarak internet üzerinden sunulan gazete arasındaki farklar daha net anlaşılabilir. Geleneksel basılı gazete, daha düşük bir etkileşimli ortamdır. Önceden okuyucular tarafından yapılmış seçimlere cevap vermez. Organizasyon yapısı kısmen bir doğrusallık içerir. Daha açık bir ifadeyle kapaktan kapağa kapsayacak şekilde okunması gerektiğinden

⁹⁰⁴ Eveland, **op.cit.**, p.399-400.

⁹⁰⁵ Castells, **a.g.e.**, s.39.

⁹⁰⁶ Eveland, **op.cit.**, p.399-400.

⁹⁰⁷ Joey Ka-Ching Chan & Louis Leung, "Lifestyles, Reliance On Traditional News Media And Online News Adoption", **New Media Society**, Vol.7, No.3, June 2005, p.363.

esnek bir yapılanma içermez. Ama spor, şehir, ekonomi gibi bölümlere ayrılmıştır ve hikâyeler bu bölümler içinde farklı farklı olduğundan belli bir sırayla okunmasına da gerek duyulmaz. Bu organizasyon yapısı içinde verilen hikâye, ters piramit stilini yansıtır. Bu kısmı doğrusallık, diğer faktörler ile birlikte, bir anlamda geleneksel basılı gazeteciliği kullanıcı kontrolünün etkisine açar. Kullanıcı, okuma, yeniden okuma veya gözden geçirme bağlamında hızı kontrol edebilir. Basılı gazeteler, görseldir ve sesli bir içeriğe sahip değildir. Yüksek bir metinsellik içinde, gazete alanının büyük bir alanı, kelimeler ile kaplanmıştır. Online gazeteler, basılı gazetelerin birçok özelliğini paylaşmıştır. Uygulamada, çevrimiçi gazetelerde “Chat” fonksiyonlarının alışılmış eksikliğini yerine makul bir etkileşim bulunmaktadır. Aynı şekilde, çevrimiçi gazetelerin yapısı birçok hikâyenin doğusal bir organizasyon içinde piramit modeli yansıtacak şekilde oluşturulmakta ve bu bağlamda geleneksel gazeteler ile örtüşmektedir. Öte yandan içeriği oluşturan iletiler arasındaki hiperlinkler ile yapı lineer kalıbın dışına çıkar. Kontrol duygusu yüksektir. Kullanıcılar hızı, bölümleri ve aracın içeriğini ayarlayabilirler. Ayrıca birçok online gazetede ses ve görüntü öğelerine yer verilir. Bu bağlamda online gazeteler, geleneksel gazetelere göre daha az metinsel görülür ve bu fark, bir makalede kullanılan işitsel, görsel işitsel kliplerden kaynaklanır.⁹⁰⁸

Diğer taraftan televizyon ve radyoda da durum aynıdır. Hatta işleyiş yapısı açısından etkileşime kapalı bu iki mecra aynı zamanda düzgün doğrusal akışı ile kullanıcının içeriği üzerinde denetim sağlayamayacağı bir yapısallık arz eder. Ancak iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte örneğin podcasting gibi uygulamalar ya da izle öde türü hizmet sağlayıcıları tarafından sunulan hizmetlerde kullanıcının akışı ve içeriği belirli bir oranda da olsa kontrol edebilme yetisi kazanmış olduğu görülebilir.

⁹⁰⁸ Eveland, **op.cit.** p.401.

2.2.1.3.3. Mobilizasyon

Portatiflik yâda yaygın kullanımıyla taşınabilirlik, günümüzün iletişim ortamının vizyonunu ortaya koyan yeni bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Mobil kavramı, hareket halinde bulunan kişi veya grupların, bilgi edinmelerine yardımcı olan ve birbirleri ile iletişim kurmalarını sağlayan, taşınabilir, son kullanıcıya hitap eden elektronik araçları ve bu teknolojilerin sunduğu servis ve hizmetleri kapsamaktadır. Muraszkievics, Castells'in Ağ Toplumu'na eklemeye yaparak bu teknolojilerin yaygın biçimde kullanıldığı toplumlara "Hareketli Ağ Toplumlari" (*Mobile Network Society*) adını vermektedir. Bilgi İletişim Teknolojilerinin ve teknolojinin hayatımızın her alanına çok radikal etkileri olmuştur ve bu etkiler sadece özel hayatla sınırlanmamış aynı zamanda toplumların ekonomik, politik yapılarında ve iletişim biçimlerinde de farklılıkların meydana gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla teknolojinin Hareketli Ağ Toplumlari üzerindeki etkileri hemen her alanda gözle görülür bir biçimde ortaya çıkmıştır. Sadece telekomünikasyon alanında çalışan şirketler değil, gazeteciler, araştırmacılar, editörler ve yayıncılar gibi içerik sağlayıcılar bu teknolojilerin hızla yaygınlaşması ile gün geçtikçe güçlenmiş ve güçlenmeye devam etmektedir.⁹⁰⁹

2.2.1.3.3.1. İnsanın Uzantısı Olarak Mobil Araçlar

Katz ve Aakhus, toplumlarımızdaki kişisel iletişim teknolojilerin gelişimi için "Apparatgeist" terimini kullanırlar. Onlara göre Apparatgeist, makinenin ruhunu temsil etmektedir ve aynı zamanda hem teknolojinin dizaynı, kullanıcılar, kullanıcı olmayanlar ve kullanıcı karşıtları için ilk ve son aşamadaki önemini temsil etmektedir.⁹¹⁰

⁹⁰⁹ Mieczyslaw Muraszkievics, "Mobile Network Society and Culture", **Third European Congress of Dialogue and Universalism: Towards the Third Covenant of Wise and Good People**, Vol. 1, No. 2, 2004, p. 114.-115.

⁹¹⁰, James. E. Katz & Mark A. Aakhus, "Making Meaning Of Mobiles: A Theory Of Apparatgeist." **Perpetual contact**, Ed. By. James. E. Katz & Mark A. Aakhus, Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2002, p.305.

George Myerson şöyle bir tartışma ortaya koymaktadır; *'Mobil cihazlar değişen çevrenin ruhunu yakından şekillendiren objelerdir. Eğer ki yeni yüzyıla ait olduğunuzdan emin olmanız, elinizdeki bu obje bunu size sağlar'*.⁹¹¹ Timo Kopomaa ise mobil iletişim araçlarının kullanıcıları için özellikle önemli sembolik bir rol oynadığını ileri sürer. O'na göre kullanıcıların gözünde mobil telefonlar "her şeyi olur yapan cihazlar"dır; tıpkı 'taşınabilir sihirli büyüler' gibi.⁹¹²

Öte yandan fenomenolojik bir yaklaşım ile insan teknoloji ilişkisi aynı zamanda beden-araç ilişkisi olarak ele alındığında mobilite ile beden arasındaki ilişki dünyada var olmanın belli çeşitlerini ve dünyayı anlamlandıran özel yolları temsil eder. Bununla birlikte bazı düşünürler mobil medya kullanımını abartısız bir ortam özgüllüğünün somutlaştırılması olarak algılar ve karmaşık bir sosyo-somatik adaptasyon isteyen bir bedene sahip olmanın bir yolu olarak görür. Bu bağlamda yeni medyalar mobil ve giyilebilir araçlar olarak algılanır ve bizim vücutlarımızın yetenek yapısını şekillendirdiğimiz evrime bir katılım olarak görülür.⁹¹³

Ingrid Richardson'a göre mobil medya teknolojileri ve tele-teknolojiler daha genel olarak sadece protez ya da algı merkezimizin çoğalması değildirler, ancak beden limitlerimize etki eden, somutlaştırma sınırlarını değiştiren ve bir bedene sahip olma duygumuzu değiştiren aletler; bedene "dâhil olmayı" değiştiren sonuçlar çıkarırlar.⁹¹⁴

İletişim araçları teknoloji ilerledikçe taşınabilir hale gelmiştir. Taşınabilir radyo, CD çalar, GSM telefon, çağrı cihazı, PDA ve diz üstü bilgisayarlar ve daha niceleri örnek olarak verilebilir. Öte yandan bu araçları üzerinde yapılmış araştırmaların taşınabilirlik kavramının önemini yeterince yansıtmadığı ileri sürülür. Ishi'ye göre taşınabilirlik tamamen fiziksel yer değiştirme olarak algılanmamalıdır. Taşınabilirlik, insan etkileşiminin birbirine bağlı en az üç boyutuyla, daha geniş bir

⁹¹¹ George Myerson, **Heidigger, Habermas and The Mobile Phone**, London, Icon Bokss, 2001, p.1

⁹¹² Timo Kopomaa, **The City In our Pocket: The Birth Of The Mobile Information Society**, Helsinki, Gaudeamus, 2001 p.38.

⁹¹³ Drew Leder, **The Absent Body**, Chicago, University of Chicago Press,1990, s.32-35.

⁹¹⁴ Richardson, **op. cit.**, p.207.

bağlamda anlaşılmalıdır; bu boyutlar mekânsal, zamansal ve durumsal taşınabilirliktir. Mekânsal taşınabilirlik fiziksel yer değiştirmeyi, yani taşınabilirliğin ilk etki eden yüzünü göstermektedir. Zamansal taşınabilirlik, hızlanma ve zamandan tasarruf etme gibi, mekânsal taşınabilirliğin sonuçlarını temsil etmektedir. Bu iki boyut, taşınabilirlikten kaynaklanan işlevsel verimliliği göstermektedir. Örneğin, günümüz toplumlarında yaşayan herhangi iki kişi GSM telefonları yardımıyla buluşmak için kesin düzenlemeleri esnek ve ilerleyen bir şekilde yapar. Üçüncü boyut durumsal taşınabilirlik, GSM telefonlarının toplumumuza girmesinin sosyal sonuçlarını anlamak için kilit noktadır.

Durumsallık, kişiler arası davranış için önemli bir etkidir. Yüz yüze etkileşimlerde iletişim kuranlar, sürekli olarak etkileşimi yenileyen durumsal açılara uyum sağlamak zorundadırlar. Bunlar, kendi kültürel altyapıları, o andaki durumları, ruh halleri ve karşılıklı tanımalardır. Taşınabilir araçlar özel bir bağlamda, göreceli olarak özgür iletişim sağlamaktadırlar. Örnek olarak, GSM telefonları ergenlerin, aile bireylerinin varlığına ihtiyaç duymadan birbirleriyle iletişim kurmasına olanak sağlamaktadır.⁹¹⁵

Artık dünyanın her yerinde GSM telefonu ve dijital kameralar, internet ve yerel kablosuz ağ noktaları, fiber-optik telefon ve kablolu ağlar ile, şirketler ve bireyler kendi televizyon sistemlerini işletmekte, genellikle geçici olan ağlarını, içeriklerini ve dinleyici kitlelerini yaratmaktadırlar.⁹¹⁶

Bu iletişim biçimi televizyonun tartışılmaz hâkimiyetinin mirası olan görme kültürünün etkilerini de taşır. Artık devir mobil ekranlar devridir ve görme hiç olmadığı kadar etkin bir duyular arası mübadele devrini beraberinde getirmiştir: Gözün önceliği... Yirminci yüzyılın baskın duyu organı olarak, görme servislerine büyük bir aparat konulan teknik devrimin kısmi bir etkisidir aslında yaşanan ve görmenin yükselişi, analog ve sayısal makineler tarafından her şekilde

⁹¹⁵ Ishii Kenichi, "Implications of Mobility: The Uses of Personal Communication Media in Everyday Life", **Journal of Communication**, Vol. 56, No.2, 2006,s.347-350.

⁹¹⁶ Magoun, **op. cit.**, p.155.

desteklenmiştir. Yirminci yüzyılda görselin zaferi *tekno-görsel zafer* olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹¹⁷ Koskinen, mobil çoklu medya destekli iletişim biçimi üzerine yaptığı çözümlemede mobilitayı 3 parçaya böler. Mobil çoklu medya mesajları, moblogs (web sayfaları üzerinden mesajlaşma) ve mobil kitle iletişim çözümlemenin ayaklarını oluşturmaktadır. O'na göre teknolojiyle şekillenmiş ve hareketli bir özellik kazanmış bu iletişim biçimi geleneksel anlamda aile albümlerindeki fotoğrafları birbirine göstermekten farksızdır. Kişiler eskiden paylaşmak istediklerini gösterirlerken, günümüzde paylaşmak istediklerini gönderir hale gelmişlerdir. Gönderilen tüm bu mesajların etkileşimli olmasının temel sebebiyse, mesaj gönderilenin o mesaja bir tepki verme ihtiyacının olmasıdır. Bu iletişim biçiminin yaygınlaşması ise beraberinde kişiye özel, tek, iletişim biçimlerinin oluşmasına neden olmuştur.⁹¹⁸

İhde, toplumun çoklu kültürel bir vizyon içinde olduğunu ileri sürerek, bizim aşına olduğumuz çoklu görsel ekranların büyüyen varlığını sembolize eden çoğul ve alternatif bir vizyon serisinin ortaya çıktığına işaret eder.⁹¹⁹

Çağdaş yaşamda, ekranlar genelde bizim dikkat ve ilgimizin temel odaklarıdır: onlar gerçektende ilgili ya da fark etmeye değer şeyler gösterirler. Aslında ekranlardan bizim konuştuğumuz ve gösterilenin içinde olduğumuz dünyaya dâhil olma durumu gösterilmelidir. Zaten ekranlar üzerinden farz edilen ilgiye karar vermek bize bağlı değildir. *Ekran bir ilgi çerçevesi içinde dikkat için bir çağrı, yaşamdan talep edilene dair olanın görünür hale getirilmesidir.*⁹²⁰

⁹¹⁷ Timothy Druckrey & Peter Weibel 'The World As Interface: Toward The Construction Of Contextcontrolled-event-Worlds', **Electronic Culture: Technology and Visual Representation**, Ed. By. Timothy Druckrey, New York, Aperture, p.339.

⁹¹⁸ Ilpo Koskinen, "Mobile Multimedia in Society: Uses and Social Consequences", 2006, (Çevrimiçi), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.98.7374&rep=10> Eylül 2010

⁹¹⁹ Don Ihde, **Postphenomenology: Essays in the Postmodern Context**, Evanston, Northwestern University Press, 1993, p.29.

⁹²⁰ Lucas D. Intra & Fernando M. Ilharco 'The Ontological Screening of Contemporary Life: A Phenomenological Analysis of Screens', **European Journal of Information Systems**, Vol.13, No.3, 2004, ss. 221-234, p.227.

Chris Chesher'in dikkat çektiği gibi görme yolları ve 'izleme alışkanlıkları' doğuştan gelen ya da verilen bir şey değildir. Fakat kültürel ve maddesel olarak bağlamsaldır; öyle ki her bir *yeni görsel teknoloji onun kendi eğilimleri ile ortaya çıkmaktadır – onun kendi hissetme yapıları ve ilgi duyma ve karşı-oyalanma gibi beraberinde gelen mekanizmaları gibi. GSM telefonları açıkça kendi için, onun kendi algısal oranları ve teknikleriyle, farklı çoğul-mod ekranları ile olarak geliyor.*⁹²¹

Diğer yandan mobil cihazlar bağlamında GSM telefonlarının ekranlarının ihmal edilebilirliği de kullanım amacı bağlamında bizi farklı noktalar taşır. Mobil telefonların ekran olmadan kullanımları mobilitenin sadece ne olmadığını hakkında bir fikri de içerir aynı zamanda. Bu durumda mobilite görsellik ile iç içe olma ya da görselliği dışlama durumunda, aynı zamanda dokunma ve duyma gibi bizim bedensel yapımıza hükmetmek ve bedensel ilginin çeşitli modlarını talep etmek anlamını da içerir. . Bazen ekran, Bluetooth teknoloji ile iletişim ve ses aktivasyonu lehine reddedilir, fakat genelde el ve mobil aletlerin çok iyi bir biçimde uyum sağlamış eşleşmesi, tuşların dokunma hissi yatkınlığı ve başparmak ile metin mesajı yazmak ya da menüler arasında dolaşma kolaylığı, ekrana odaklanmayı zayıflatır. Bununla birlikte PDA ve benzeri mobil telefonlar, sanal tuş takımları ve mobilite bağlamında dev ekranları ile direk kullanıcının görsel algısını talep eder. Odak grup ya da anket çalışmaları sonuçlarına göre pek çok kullanıcı, yüksek kaliteli sayısal kamera, PDA, MP3 çalar ve GSM telefonu özelliklerinin bir arada olduğu cihazlar istemektedirler.⁹²²

GSM telefonlarının yaygın kullanımı ile mobilleşmenin süregelen adaptasyonu üzerinden etkileşimimizin motor alanı elimize ve vücut alanımıza yerleşir. Bu durum tıpkı kendi kol ve parmaklarımızla yerlerini öğrendiğimiz bir yolu uygulamak gibidir ve tuşlamayı öğrenme süreci, tuş takımı alanının bizim vücut alanımız ile uyumuna bağlı kalmıştır. Biraz da McLuhan'ın araç insanın uzantısıdır düsturuna benzer şekilde mobiliteye uyum, arabalarımızın, kalemlerimizin, kameralarımızın,

⁹²¹ Chris Chesher, 'Neither Gaze Nor Glance, But Glaze: Relating To Console Game Screens', **Scan Journal**, Vol.4, No.2, August 2007, (Çevrimiçi)

http://scan.net.au/scan/journal/print.php?j_id=11&journal_id=19 21 Nisan 2010.

⁹²² Richardson, **op. cit.**, p.209.

PDA'larımızın ve GSM telefonlarımızın vücudumuz ile gösterdiği uyumla doğru orantılıdır.

2.2.1.3.3.2. Mobil İletişimin Sınırları

Ancak mobil cihazların beraberinde mobil ekranları hayatın günlük akışı içinde dolaşıma soktuğu göz ardı edilmemelidir. Introna ile Ilharco'ya göre bizim talep gösterdiğimiz dakikada her türlü ekran bizim dâhil olduğumuz dünyaya girmekte ve bu nokta dikkatimizi kendi üzerinde toplayarak bizi, bir manada “*otur yerine getirmen gereken diğer işleri bırak ve ekranı izle*” durumuna sokmaktadır.⁹²³ Diğer taraftan alışa geldik ekranlar (sinema, televizyon ya da bilgisayar) ile ilişkimiz, mobil medya ekranları ile büsbütün bir değişim içindedir. Mobil ekranlarla etkileşimimiz nadiren adanmış dikkatlilik olarak kabul edilir ve genellikle bizim bu ekranlara dikkatimizi toplamamız anlıktır ya da ölçülebilir birkaç dakikayı içerir. Ancak bu bağlamda içerik oluşturucular da pazardaki mobil çeşitliliğin kullanım amacına dönük içerik akışını mümkün kılar. Görünürde yapılan oyun oynama pratiğinde bile GSM telefonu ile kurulan bağ, kesilme ve düzensizlik, ya da başka bir aktivitenin orta yerinde dikkatin bölünmesi, Nintendo DualScreen (DS) ya da PlayStation Portable (PSP) gibi oyun el konsollarından olduğundan oldukça farklı bir davranış biçimi olarak belirlenir. Bu gelişen GSM telefonu oyun endüstrisi tarafından algılanmakta ve bir seferde en fazla beş dakika ve düzensiz aralıklarla oyun oynayan, ‘sıradan oyuncular ’ asıl pazar olarak görülmektedir.⁹²⁴

Mobil oyun geliştiricileri mobil cihazlar için oyunlar tasarlanmasına, ayrıca el cihazlarının izin verdiği yeni oyun fırsatlarının - mobillik, bağlantı, kamera fonksiyonları ve GPS uyumluluğu gibi- farkına varılmasına katkıda bulunmaktadır. “Mogi” gibi (beta testleri 2003'den beri Japonya'da yapıldı) bazı konum bazlı oyunlarda, gerçek ortamın kamera görüntüsüne sanal objeler entegre

⁹²³ Introna&Ilharco, **op. cit.**, p.225.

⁹²⁴ Tom Hume, ‘Casual gaming’, 08 February 2005, (Çevrimiçi)
http://thefeaturearchives.com/topic/Gaming/Casual_Gaming.html 24Temmuz 2010.

edilmiştir ve oyuncudan bu kurgusallık içinde bir takım görevleri yerine getirmesi istenir.⁹²⁵

Aslında mobilizasyon bağlamında içerik sağlayıcıların yeni yönelimleri hayatta kalabilmek adınadır. Geleneksel ağ ve video sağlayıcılar hizmetlerini çeşitlendirmek adına yeni gelişen çevrimiçi kablosuz medya seçenekleri ve program türleri sunacak teçhizatlardan yararlanmaya başlamışlardır. Örneğin ağ ve yayınlarına gelecek reklâm gelirleri üzerine ısrar etmek yerine, değişik medya araçlarına indirilebilecek sayısal dosyalarını satmaya başlamışlardır. Böylece, daha genç izleyici kitlesi diz üstü bilgisayarları, Macintosh İpodları, GSM telefonları ve diğer taşınabilir aygıtları ile TV gösterilerini ve spor etkinliklerini artan bir etkileşim ile izleyebilmektedirler.⁹²⁶

Ancak sadece eğlence tarafında tüm bunlar gerçekleşirken tümleşik cihazlar haline gelen mobil telefon üzerine geliştirilen teoriler mobil yaşamda geldiğimiz noktayı saptar. Okabe ve İto, farklı fonksiyonel yetenekleri ile farklı beklentilere yol açan mobil cihazların üç adet merkezci özelliği olduğunu ileri sürerler. Onlara göre, sokakta her yeri ve alanı istila eden mobil telefonlar yürümeye ait bir görüntü çizerler; bu nedenle hem vücut üzerinde hem de ev içerisinde ya da dışarıda taşınabilirlerdir; son olarak güvenli ve vücut üzerinde taşınabilen her zaman ulaşılabilir veri arşivi ile kişiseldirler. Bu özelliklere uygun olarak, telefon kameraların yaygın görsel erişimini etkili bir şekilde bizim günlük görsel farkındalığımızı yükseltir, her bir durumu potansiyel fotoğraf ve mini-video fırsatına dönüştürür.⁹²⁷

Bu fırsatlar, bilgiye ulaşılması en güç anlarda bile insanlara bilgiyi ulaşılabilir kılmayı da sağlar. 2004 yılındaki Asya tsunami krizi sırasında mobil ve dijital iletişim aletlerinin rolü düşünüldüğü zaman, Robinson ve Robinson olayın mobil

⁹²⁵Justin Hall, 'Mogi: Second Generation Location-Based Gaming', 1 April 2004, (Çevrimiçi), <http://thefeaturearchives.com/100501.html> 24 Temmuz 2010 .

⁹²⁶Magoun, **op. cit.**, p.156.

⁹²⁷Daisuke Okabe& Mizuko Ito. 'Personal, Portable, Pedestrian Images', (Çevrimiçi), <http://www.itofisher.com/mito/archives/ito.pss.pdf> 26.08.2010.

iletişim aletleri vasıtasıyla haberin toplanması, raporlanması ve dağıtılmasındaki yollarda önemli bir dönüm noktasını işaret ettiğini iddia etmişlerdir.⁹²⁸ Haber üretim süreci ve akışı bu tarz cihazların dolaşıma girmesi ile artık daha farklı bir potansiyel arz etmeye başlamıştır. Gordon'a göre kanıtlar mobil telefon kullanımının kamusal alana yardım ettiğini göstermektedir. Çoklu medya veya metin mesajları şahitlerin gözünden olayları belgelemek ve raporlamak için kullanılmıştır. Buna örnek olarak 2003 yılında Çin'de SARS isyanındaki raporlar, 2004 yılında Asya'daki tsunami ve 2005 yılında Londra'daki bombalamalar sonrasında dolaşıma giren görseller gösterilebilir.⁹²⁹ Wilson gazetecilerin her olayda her yerde olamayacağını kabul ederken, "3G teknolojisiyle donatılmış bir toplum Londra bombalamalarındaki gibi şahit olduğu olayların yayınına verdiğini ve de verebileceğini söylemiştir.⁹³⁰ BBC'nin sivil gazetecilik haber yayınına örnek vererek, Sambrook kanalın izleyicilerinin ve dinleyicilerinin kendi günlük raporlarına nasıl katkıda bulunduğunu ve nasıl editoryal bir çabanın parçası haline geldiğini anlatır: *Büyük olaylar olduğu zaman, halk bizim yayınlamaya ancak zamanımızın yeteceği kadar yeni bilgi sunabilmektedir. Bundan sonra, haber yayını bir ortaklık anlamına gelmektedir.*⁹³¹

Medyaya cep telefonu kullanıcısı olan tüketiciler tarafından gönderilen cep telefonu mesajları aslında ne olduğu hakkında değerli bir kanıt sunabilir. Gordon'a göre bu katılımcı raporcular genelde vatandaş gazeteci olarak adlandırılmışlardır ve cep telefonları yardımıyla ve internet gibi diğer teknolojileri kullanarak kamu alanına güçlü katkılar yapmaktadırlar.⁹³² . Yeni sayısal teknolojiler kuşkusuz bir krizin kapsamını artırmak için yeni olanaklar sunar, bunu birçok yazar da söylemiştir. Hâlbuki bu icatlar Pavlik'in dediği gibi bazı soruları da beraberinde getirir, aynı.

⁹²⁸ Wendy Robinson & David Robison, "Tsunami Mobilizations: Considering The Role Of Mobile And Digital Communications Devices, Citizen Journalism, And The Mass Media", **The Cell Phone Reader: Essays In Social Transformation**, Ed. By. Anandam Kavoori And Noah Arceneaux, New York, Peter Lang Publishing Inc., 2006, p.86.

⁹²⁹ Janey Gordon, "The Mobile Phone and the Public Sphere: mobile phone usage in three critical situations", **Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies**, Vol.13, No.3, August 2007, p.307.

⁹³⁰ Jason Wilson, "3G To Web 2.0? Can Mobile Telephony Become An Architecture Of Participation?", **Convergence: The International Journal Of Research Into New Media Technologies**, Vol.12, No.2, May 2006, p.238-239.

⁹³¹ Richard Sambrook, "Citizen Journalism and the BBC", Nieman Reports, ty, (Çevrimiçi) Winter, <http://www.nieman.harvard.edu/reportsitem.aspx?id=100542> 21.10.2010.

⁹³² Gordon, **op. cit.**, p.307-308.

Pavlik'in sorusu haber organizasyonlarının bu teknolojileri sorumlu bir şekilde gazeteciliğin kalitesini yükseltmek için mi kullanacağı, yoksa sadece reytingleri yükseltmek için mi kullanacağıdır. Bu kaygılara bazı alakalı sorular da eklenebilir: Yeni teknolojiler tarafından sağlanan olanaklar kriz olmadığı zamanlarda dinleyici katılımıyla gazetecilikte nasıl kullanılacaktır? Bugün kendisini vatandaş gazetecilik olarak gösteren şey gerçekten demokratik süreci teşvikteki hedeflere hizmet ediyor mu ve vatandaşların bilgi ihtiyacını karşılıyor mu?⁹³³

Sonuçta GSM telefonunun günlük olaylarda bir iletişim aracı olarak kullanılması, doğal bir işlev olarak kabul görmektedir. Fakat ulusal ve kişisel afetler sırasında gözlemci olarak veya olaylara yakın ilişkide bulunarak olayları rapor etme ve belgelemek için cep telefonu önemli bir araç haline gelebilir. Mültimedya mesaj (MMS) veya kısa mesaj (SMS) kullanarak, bunlara ilaveten de sesli arama yaparak, cep telefonu kullanıcıları resmi kaynaklardan haberi ilk olarak verme şansını yakalarlar dolayısıyla da içerik akışına katkıda bulunurlar. Bu katkı aynı zamanda sansür ve örtbaslara karşı duruştur. GSM telefonu ayrıca neyin gerçekte olduğunun kanıtını resmi veya medya kaynağı yerine gözlemcinin bakış açısından verir. Kullanıcılar resim ve kısa film çekme ve bunları diğerlerine hızlı bir şekilde aktarma, bunlara ilaveten durdukları yerde nelerin olduğunu iletme, ayrıca diğer medya yayınlarına ve internete ulaşma imkânına sahiptir. Bu katılımcı muhabirler popüler bir şekilde vatandaş gazeteci olarak adlandırılmışlardır ve kendi GSM telefonlarıyla ve internet gibi diğer teknolojileri kullanarak kamu yuvarına parlak katkılarda bulunabilmektedirler.⁹³⁴

Beklenen ekonomik başarıdan başka, mobil gazetecilik eylemi fikrinin televizyon istasyonlarına muhtemelen çekici gelecektir. Çünkü bu halka sadece medya sahibi olarak kâr amacı güden bir vasıta olarak değil, fakat aynı zamanda sosyal olarak sorumlu gazetecilik olarak da tanıtılacaktır, ve vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik olacak ve onlara katılım sağlama imkânı verecektir. İlaveten, bu

⁹³³John V. Pavlik, (2003) "New Technology And News Flows: Journalism And Crisis Coverage", **Digital Journalism: Emerging Media And The Changing Horizons Of Journalism**, Ed. Kevin Kawamoto, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, p.76.

⁹³⁴Gordon, **op. cit.**, p.307-308.

kaliteli bir gazetecilik olarak tanıtılmıştır, özellikle çeşit zincirinin üçüncü halkasında. Bu halka şudur: Bir haber televizyonda yayınlanıyorsa ve dengeli, “objektif” rapor verdiği izlenimi veriyorsa, fikir ayrılığında “her tarafın” görüşlerine yer veriyorsa, o halka budur.

Post modern hayatın fazla genelleştirilmiş göçebeliğinin her türlü tehlikelerinden kaçınmamız gerekse de, taşınabilirlik (mobility) bu analizin merkezidir. Morley’e göre insanların uyum sağladığı bütün bu gösteride, bu yeni teknolojiler onlara gerçektende aynı zamanda iki yerde olma izin verir. Bunun kültürel yansımaları üzerine araştırmalarda bulunan Kevin Robins ve Asu Aksoy'un Londra'daki Türk göçmenler üzerindeki çalışmaları sonucunda, konumları arasında salınım yeteneğinin artık çoğu göçmen için rutin olduğunu, ileri geri, aynı gün içinde farklı noktalardan, Türk ve İngiliz TV kanalları arasında gezinmeleri, yerel yüz yüze konuşmalar ve akrabalar ya da arkadaşlar ile uzun mesafeli telefon görüşmeleri gibi iletişim süreçlerinin, günlük hayatlarının basit bir gerçeğinden daha fazlası olmadığını saptamışlardır. Bu durumda, Raymond Williams'ın görüşünün aksine, Robins ve Aksoy, çoğu göçmen için kültürel geçişlerin 'sıradan' olduğunda ısrar etmişlerdir.⁹³⁵

Ancak, yeni teknolojiler sadece göçmen yaşantılarıyla sınırlı değildir. Araştırmalar, yeni elektronik iletişim türlerinin aile hayatının bizzat kendisinin altyapısı haline geldiği bir durum resmi çizer. Sürekli çalışan, iş ve ailesel gerekler arasında sıkışmış, bu gerekleri yerine getirmek için zaman kısıtı olan orta sınıf “çifte maaşlı” sürekli meşgul aile tipi elektronik iletişimin yeni nimetleri olan mobil iletişim cihazlarına büyük ilgi gösterir. Hangi çocuğun nereden ne zaman alınacağı meselesi gibi günlük işleyişler e-posta ya da GSM telefonu ile hareket halindeyken çözümlenir. Evde, çocuklar bir sonraki gün aktivitelerini ezberle anlatırken ebeveynler avuç içi bilgisayarlarından ajandalarını kontrol ederler ve bu aktiviteler için planlama yaparlar. Morley’e göre bu durum, sanal ebeveynliğin bazı çocuk

⁹³⁵ David Morley, “What’s “Home” Got To Do With It? Contradictory Dynamics In The Domestication Of Tehnology And The Dislocation Of Domesticity”, **Domestication of Media and Technology**, Ed. By. Thomas Berker, Maren Harmann, Yves Punie, Katie Ward, NewYork, Open University Press, 2006, p.30.

bakımı yüklerini almak zorunda olduğu ve şimdilerde 'iyi ebeveyn olma' adına çocuklarla elektronik ilişki kurmanın (eve gelince hoş geldin mesajı, ve iyi günler dilemek gibi) olduğu bir dünyadır.⁹³⁶

Bütün bu anlatılanlarda özellikle yeni nesil ağ tipolojisi ve 3G gibi bağlantı teknolojilerinin etkisi büyüktür. 3G hem GSM telefonlarından sunulan hizmetlerin kapsamını geliştirmekte ama aynı zamanda taşınabilir bilgisayar gibi diğer mobil araçların da sınırlılıklarını aşmaktadır. Artık yeni bir iletişim ortamı olarak internet GSM mobil telefonlarımız ile cebimizde, netbooklarımız ile dizlerimizde ya da IPAD gibi bu teknolojinin bugün için geldiği noktayı işaret eden cihazlar ile elimizdedir. Tüm dünyada 3G hem içerik oluşturucular hem de kullanıcılar tarafında farklı açılımlara olanak sağlamaktadır. 2009 yılı Temmuz ayında kullanılmaya başlanan ve bu yılın ikinci çeyreği itibariyle birinci yılı dolan 3G hizmetleri pazarında faaliyet gösteren mobil işletmecilerden elde edilen verilere göre, 2010 yılı ikinci çeyrek itibariyle mobil geniş bant internet abone sayısı 830.000'i aşmıştır. Bu dönem içerisinde toplam mobil geniş bant internet kullanım miktarı bir önceki çeyreğe göre yaklaşık %25 oranında artarak 2568 TByte olmuştur. Sadece Türkiye'de geniş bant internet hizmetlerinin %10'u mobil iletişim hizmet sağlayıcıları tarafından karşılanmaktadır. Diğer yandan mobil internet hizmetinin dışında 3G destekli GSM hat kullanıcı sayısı 11.4 milyon kişidir.⁹³⁷ Bir ifade ile bu kullanıcılar sadece 3G tabanı üzerinden verilen hizmetlere ulaşırken potansiyel olarak da mobil internet kullanıcısı durumundadırlar.

Kablosuz çözümlere dayanan mobil teknoloji, kişilere daima çevrimiçi olma imkânı tanımış ve nerede olursa olsun kendini duyurma ve haberdar olma ihtiyacını tatmin etmiştir. Bu teknolojiler temelde kişilerin bir gruba, topluluğa ait olma ihtiyacını gidermektedir. Artık kişiler kendilerini daha az yalnız hissetmektedirler.⁹³⁸ Kablosuz iletişim, eskisinden çok daha farklı bir boyutta da olsa kişilerin belirli bir

⁹³⁶ *Ibid.*, p.30.

⁹³⁷ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü Üç Aylık Pazar Verileri Raporu 2010 Yılı 2. Çeyrek Nisan-Mayıs-Haziran s.30-31.

⁹³⁸ Muraszkievics, *op. cit.*, p. 116.

düzeyde sosyalleşmesine neden olmuş ve beraberinde kişilere özgürlük de getirmiştir.

Mobilite artık yadsınamaz şekilde hayatımızdadır ve sunduğu imkânlar ve hizmetler yeni iletişim teknolojilerinin anlaşılabilirliği bağlamında önem arz etmektedir. Bu süreçte dikkat çeken bir başka gelişme ise küçükleme çene giren ve her yere taşıdığımız taşıyabildiğimiz yetenekli aletlerle kitle iletişim sürecine daha önce olmadığı kadar efektif katılabilmemizdir.

2.2.1.3.4. Bireyselleşen Kitle

Geleneksel kitle iletişimi haberin, bilginin, düşüncelerin ya da daha genel ifadeyle kültürel öğelerin insan topluluklarına çeşitli araç ve teknikler ile dağıtılmasına dayanır. Ancak burada belirli bir kaynaktan hedef kitleye mesajların tek yönlü gönderilmesi söz konusudur ve bu tür bir iletişim sürecinde alıcının kimliği, mesajları algılayıp algılamadığı ya da nasıl algıladığı üzerinde detaylıca durulmaz. Kitle, heterojen, anonimi geniş alana yayılmış insan topluluğu olarak tahayyül edilir ve ortak beğeni ve davranış kalıpları içinde belli kategorizasyonlara göre hareket edilir.

Ancak yeni iletişim teknolojilerinin beraberinde getirdiği olanaklar, kitle iletişim araçlarının kullanıcı odaklı olmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda iletişimde bireyselleşme, izleyici kitlelerin kamusal toplantı mekânlarından kendi özel alanlarına çekilmesi olarak düşünülmemelidir. Televizyon ile yerleşen kültürde bireyler ortak alanlara sırt çevirip özel düşler görürken, televizyon bu düşlere yardımcı olmaktadır. Bogart'a göre televizyondaki en önemli değişim, genelleştirilmiş aile eğlencesinden, kişisel izlemeye dönüşen bir araç (medium) olmasıdır.⁹³⁹

Daha çok sosyal yapıya katılım ilişkileri bağlamında düşünülen bireyselleşme, teknolojik eğilimlerin boş vakit kullanımını kökten değiştiren, özelleştiren veya

⁹³⁹ Leo Bogart, **The Age of Television**, New York, Frederick Unger, 1972. p. Xiv.

bireyselleştiren bir süreç olarak düşünülür. Televizyon da bir teknoloji olarak birçok sosyal katılım fırsatını yok etmekte, topluluk algımızı genişletmesine rağmen sığlaştırmaktadır. Putnam'a göre elektronik teknolojisindeki gelişmeler bireysel zevklerin daha mükemmel biçimde tatmin edilmesini sağlarken basit eğlence biçimleriyle bağlantılı olan toplumsal dışlamaktadır.⁹⁴⁰

Yeni medya dünyasında, teknik imkânlar ve potansiyelleri hakkındaki söylemlerde olduğu gibi, gerçek kullanıcılara, gerçek kullanımlara ve gerçek deneyimlere bakmak önemlidir, sorun bu tartışmalı konseptten olabilir. Örneğin Livingstone, şahsa ait medyanın çoğalmasını ve yeni medyayla genç insanların ilişkilerinde anahtar olan trendler gibi içeriklerin ve medya formlarının çeşitlendirilmesini tanımlar. Bu iki trend bağlantılıdır – benzer medya mallarının çoğalması, medyanın bileşik hale getirilmesindeki esnekliğin artmasına ve farklı medya türlerinin bileşik hale getirilmesindeki bireyselleşmenin artmasına sebep olur. Livingstone, günümüzdeki eğlence anlayışını en iyi karakterize eden şeyin, kamusal eğlencenin ve sokak köşesi kültürünün yok olması ve böylece günlük eğlencenin aile televizyonundan yatak odası kültürüne kaydığı medya zengini ev ortamında yaşamaya başlanması ile oluşmuş kişiselleştirilme olduğunu savunmaktadır. Bu yatak odası kültürü eğilimi, evlerde medyanın çoğalmasının, çeşitlenmesinin ve bireyselleşmesinin bir sonucudur. Tersine, aile içi çevrelerde boş zamanın giderek daha çok yer almasına cevaptır, böylece evler, aile üyelerin ayrı ayrı bireysel zevklere sahip olmasına giderek daha çok adapte olurlar. Burada bireyselleşme, medyanın bileşik hale getirilme yollarına ve tüketim alanlarına atfedilir.⁹⁴¹

Bunu yaparken yeni iletişim teknolojilerinin kullanıcılara sunduğu olanaklardan yararlanan elektronik iletişim süreci, kitlesel iletişim akışı içinde kullanıcıyı davranışları, alışkanlıkları ve taleplerine cevap verecek şekilde tanımlamaya muktedir olmaktadır. Elbette bu, geleneksel kitle iletişim hizmetlerine nazaran yeni kitle iletişiminde bireyi daha özgür ve daha efektif bir konuma

⁹⁴⁰ Robert D Putnam, "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, Volume 6, Number 1, January 1995, p.65-78 .

⁹⁴¹ Helen Kennedy, "New Media's Potential For Personalization", *Information, Communication & Society*, Vol. 11, Issue 3, April 2008, p.313.

taşımaktadır. Ama daha da ötesinde televizyonumuz, gazetemiz ve radyomuz özelleşmektedir.

Lev Manovich' göre bireyselleştirmeyi mümkün kılan bilgisayarlaşma ve sonrasında gelen programlanabilirliktir. Yeni medyanın dört prensibinden biri olan değişkenlik, Manovich'e göre bireyselliğin temelini oluşturmaktadır. Yeni bir medya nesnesi bir kez ve hepsi için sabitlenmiş bir şey değildir fakat farklı, potansiyel olarak sonsuz türleri olan bir şeydir. Bu yüzden yeni medya değişkenlik tarafından karakterize edilir ve yeni medya değişkenliğini hazırlanan verilerin en genel yolu ile bilgisayar kodlarındaki sabitlerden çok değişkenlik kullanımından alır. Bütün bu sabitler ise bireyselleştirme için izin verilen değişkenlerle temsil edilir. Manovich'e göre yeni medyanın değişkenliği medya teknolojilerindeki değişim ile sosyal değişim arasında bir korelasyon gösterir. Manovich'e göre eğer eski medya mantığı endüstriyel kitle toplumunun mantığıyla örtüşseydi, benzerlik üzerine bireyselliğin değerlendirildiği, yeni medya mantığı sanayi sonrası toplumun mantığına uygun olurdu. Çünkü yeni medya kitle standardizasyonu mantığından çok bireysel özelleştirme mantığını takip eder ve sanayi sonrası talep üzerine üretim ve tam zamanında dağıtım mantığıyla örtüşür. Manovich için, yaşam tarzlarını özelleştirme imkânı sanayi sonrası toplumu karakterize eder –bireysel olarak hedeflenen pazarlama bunun bir örneğidir. Bu edebiyat genelinde hem politika hem de akademi için, bireyselleşebilir, değişebilir teknolojiler ve bireysel yaşama tarzı arasında çoğu kez bir çıkarıma vardır; teknik bir form olarak bireyselleştirme, sosyal bir form olan bireysellik birbirleri ile ya karıştırılır, ya da birbirlerine neden olur da denebilir.⁹⁴²

Diğer yandan bu özelleşme işlemi aslında etkileşim sürecinin bir parçası olarak belli sınırlılıklar içindedir. Yine belli analizler sonucu ortaya konmuş belli davranış grupları ve bu gruplara sunulması planlanan hizmet kategorileri bulunmaktadır. Örneğin internet üzerinde faaliyet gösteren bir alış-veriş sitesine abonelik alınırken, kullanıcının ilgi alanları ve ne tür araç ve hizmetlerden faydalanmak istediğine dair bilgiler talep edilmekte daha sonrasında bu talepler doğrultusunda kullanıcıya ürün

⁹⁴² Manovich, **op. cit.**, p.38-41.

portföyünden kullanıcının ilgi alanı- alanları doğrultusunda ilgisini çekecek ürün ve hizmetler ile ilgili bilgi e-postası yollanmaktadır. Ya da kullanıcılar, kimi internet sayfalarını diledikleri şekilde planlayabilmekte kullanmak istedikleri ve kullanmak istemedikleri özelliklere göre yeniden şekillendirebilmektedirler. Haber postallarına üyelikte hangi haberlerden haberdar olmak istediğimizden sayfada hangi haberleri görmek istediğimize kadar birçok özelliği denetleyebilmekteyiz. Ancak tüm bu adı geçen özellikler belli seçim gruplarından yapılan seçimler ile gerçekleşmektedir. Aslında bu bir anlamda kitlesel bir bireyselleştirme sürecidir. Kitlesel bireyselleştirme, bilgisayar destekli bilgi sistemlerinin esnek ve tam zamanında üretim sistemleriyle bütünleştirilmesi ve bu bütünleşik sistemlerin her bir müşteri için, uygun maliyetlerle bireyselleştirilmiş farklı bir ürün ve hizmet meydana getirmesidir.

Ancak sınırlı bir seçim şansı da olsa bireyin ilgileri doğrultusunda iletişim aracına yön verebilmesi, alımlayacağı iletileri seçebilmesi ve diğerlerini tasnif dışı bırakabilmesi yeni iletişim teknolojileri açısından bakıldığında kaydedilen en büyük aşamalardan biri olarak görülmektedir.

Sonuç itibariyle bireyselleştirme, geniş anlamda, bireysel kullanıcıların istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde adapte edilecek, bilgi iletişim teknolojileri ve yeni medya kapasitesi olarak tanımlanabilir. Beck toplamda, sınıf yapısının çöküşünün belki de abartılmakta olduğunu, fakat parçalanmanın ana fikri ile - ve tabii ki 'bireyselleşme' ile - hem izleyicilerin hem de medya teknolojilerinin açıkça ilintili olduğunu söyler.⁹⁴³ Yeni medya ve teknolojileri, modifiye edilebilen ve tekrarlı olarak kullanılabilen uygun içeriğin kaynağını tanımlamada kolaylık sağladığı gibi, kullanıcılara bir dizi ara yüz sunarak ve etkili ve adaptif değerlendirme ve raporlama araçlarını kullanıcıların hizmetine vererek bireyselleştirilmiş bir kitle özelleştirilmesini mümkün kılmaktadır.⁹⁴⁴

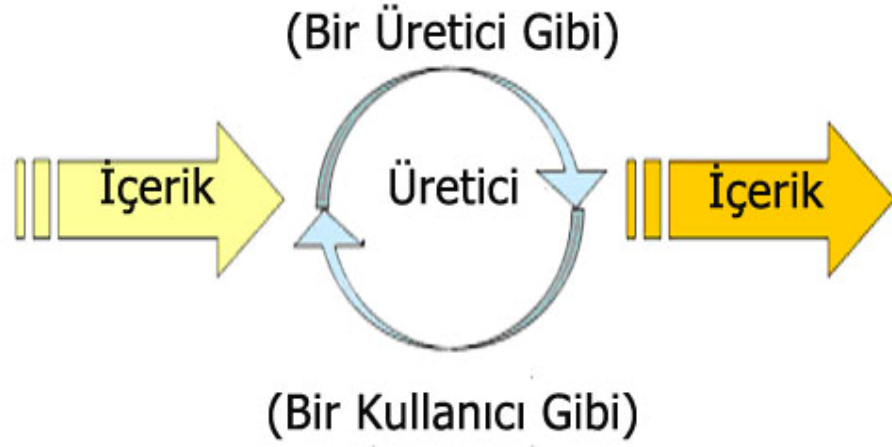
⁹⁴³ Morley, **op. cit.**, p.30.

⁹⁴⁴ Kennedy, **op.cit.**, p.307-308.

Bireyselleştirme yalnız özelliklerin ve ayarların kişisel hale getirilmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda yeni iletişim ortamlarının ve araçlarının kullanıcının tercihleri doğrultusunda kullanıcıyı kaynak konumuna getiren doğası da dikkat çekicidir. Kullanımdaki özelleştirmeler ve ayarların üst seviyede denetimi kullanıcıların kendi ortam araçlar setlerini sunmalarına olanak tanır.

Basit yazılımlar ve araçlarla bireyler, kendi haber portallarına, radyolarına ve hatta televizyonlarına sahip olabilmektedir. Bloglar aracılığıyla her türlü deneyim ve görüşlerini paylaşabilmekte bu deneyim ve görüşlerini fotoğraf ya da video gibi görseller ile destekleyebilmektedir. Bu bağlamdan bakıldığında klasik üretici ile tüketici arasındaki sınırlar kırılmış gibi görünmekte ve ortaya üretici-kullanıcılar çıkmaktadır. Kullanıcılar içerik üretimine geleneksel bir şekilde katılmazlar ama kullanıcı liderliğindeki içerik oluşturma bugün çevrim içi ortamlarda geniş bir yelpazede yer alır. Wikipedia gibi kolektif çalışmanın daha merkezi olduğu yerlerden, bloglar gibi daha gevşek ve daha özel amaçlı ağlara doğru geniş bir aralığa dağılmış kolektif çalışma içinde Indymedia gibi kontrolsüz alanlardan açık kaynak kodlu programların geliştirildiği hiyerarşik yapılar ya da çoklu oyuncu desteğini sağlayan çevrimiçi oyunlar gibi kendi kendini organize eden eğilimleri ile birlikte kurumsal yönetimi de belli ölçüde sergileyen yapılar bulunur.⁹⁴⁵

⁹⁴⁵Axel Bruns “Producers: Towards a Broader Framework for User-Led Content Creation”, (Çevrimiçi), <http://producers.org/files/Producers%20%28Creativity%20and%20Cognition%202007%29.pdf> 09.08.2010.

Şekil 13: Üretici-Kullanıcı Süreci ⁹⁴⁶

Bu bağlamda sosyal ilişkilerden, bilgi yönetimine birçok alanda bireyselleşmenin getirdiği üretici-kullanıcı (produser) kimliğinin etkileri görülür. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde Facebook, MySpace, LinkedIn, Orkut ve Cyworld gibi spesifik kültürel ve sosyal grupları içeren sosyal paylaşım araçlarının yükselişine şahitlik etmekteyiz. Bu tür ağlar sayesinde insanların birbirleriyle ilişkilerinde farklı bir aşamaya geçilmiştir. Açıkça, insanlar yeni iş ve mobil yapılarla birlikte olma yolu bulduğu ve yeni teknolojilere adapte oldukça, etrafımızdaki aile hayatı değişmektedir ve batıda çekirdek aile hızlı bir şekilde zayıflamaktadır. Morley'e göre, bireyselleşmiş medya dağıtım sistemi'nin hızlı gelişimi ile ev nüfusundaki bu değişiklikleri açıkça ortaya koyacak bir analiz modu geliştirmek zorundayız. Kesinlikle, Birleşik Krallıkta, 'çoğul-ekran' evleri artık bir norm ve bu ev yaşantısını derinden etkilemektedir. Çoğu eleştirilen evlerdeki aile yaşantısının parçalanmasına doğru gidişi işaret eder, örneğin; çoğu evlerde aile öğünlerinin yerini, ayrı zamanlarda aile üyelerinin ayrık olarak mikrodalga fırını ile seri atıştırma öğünleri almaya başlamaktadır. Bazıları, rutin olarak geçler tarafından evde ve dışarıda kendi otonom boşluklarını yaratmak için kullanılan Walkman gibi teknolojilerin özgüvenli tekbenci bir teknoloji olduğunu düşünür ya da diğerleri ile istenmeyen iletişim kesmek için kullanılan bir soyutlanma cihazıdır.⁹⁴⁷

⁹⁴⁶ <http://produsage.org/node/9/print>.

⁹⁴⁷ Morley, **op. cit.**, p.30.

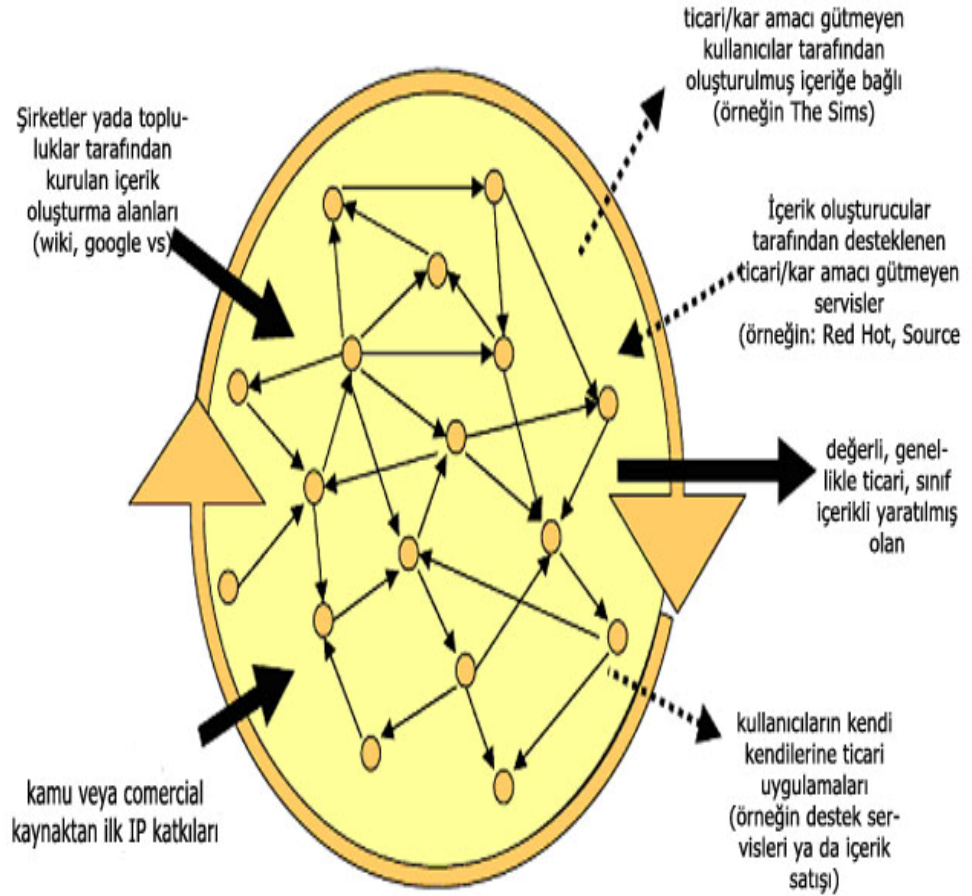
Diğer yandan Wikipedia gibi kolektif bilgi yönetim ağları geleneksel bilgi kartellerini tehdit eder hale gelmiştir. Bilgi yönetimi yeni ağlar üzerinde sunulan birçok farklı hizmetle değişik bir boyut kazanmıştır. Resimler için flicker, hareketli görüntüler için youtube, müzik için ccMixer gibi siteler, yazılı metinler bağlamında bloglarda yaşanan bolluk, kullanıcı destekli içerik için zengin olanaklar sunmaktadır. Çevrim içi oyunlara katılan bireylerin talep ve davranış alışkanlıkları, içeriğin gelişmesinde oyun üreticilerinin üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Örneğin The Sims gibi bir oyunda içeriğin %90 oyunun kullanıcıları tarafından oluşturulmuştur. Açık kaynak kodlu program geliştirmeleri, kullanıcıların işletim altyapısının dayandığı programların (software) yaratılmasında aktif rol oynamasına olanak tanımaktadır. Vatandaş gazeteciliği, endüstriyel gazetecilik modelini bozarken, bireysel olarak yayınlana haber ve siyasi içerikli makalelerin yer aldığı bloglar, kullanıcıları birer gazeteci olarak konumlandırmaktadır.

Bu tür bireysel alanların geleceği ve katkılarıyla yaşanan ilerleme, bu gün kullanıcı liderliğindeki içerik yaratım süreci ve araç gereçlerinin ikamesi bağlamında çok geniş bir eğilim sunmaktadır. Örneğin açık kaynak kodlu bilgisayar programı geliştirme prensiplerinin daha açık haberler bağlamında gazetecilik içeriğini yurttaş gazeteciliğine doğru çeviren uygulamalar bağlamında destek içerdiği görülebilir. Üretici kullanıcı yaklaşımı bağlamında bireyselleşmenin esasları Burns tarafından dört esas da toplanır.⁹⁴⁸

- Atanmış bireysellikten ve gruplardan geniş tabanlı üreticiliğe doğru değişim, içerik üretimini iştirakçilerin geniş topluluğu ile dağıtır
- Lider, katılımcı ve içerik kullanıcıları gibi roller arasında üretici kullanıcıların akıcı hareketleri- bu üretici kullanıcılar profesyonelden amatöre bir altyapıya sahip olabilir.

⁹⁴⁸ Bruns, **op. cit.**

- Artefak yaratımı artık geleneksel bir süreç içinde değildir. Daima tamamlanmamış olup sürekli geliştirilmektedir.
- Üretici kullanıcılık yükümlülüklerin liberal yönetimine dayanır. Yani sahiplikten çok liyakat esastır.

Şekil 14:Kollektivite ve Kullanıcı Liderliğinde İçerik Üretim Süreci⁹⁴⁹

Bu bağlamda bakıldığında geleneksel içerik üretim biçiminin yeni iletişim ortam ve araçlarının sağladığı imkânlar çerçevesinde değişime uğradığı ileri sürülebilir. Wikipedia'nın sloganı olan "herkes düzenleyebilir" mantığından hareket edildiğinde, bilginin kontrol ve koordinasyonunda kullanıcının artan denetimi ve

⁹⁴⁹ Ibid.

içeriğin bireyselleşmesi dikkat çekicidir. Bruns'ün ortaya koyduğu şekilden hareket edildiğinde sürecin ticari/kar amacı gütmeyen kullanıcı üretimi içerik kullanımı, ticari/ karmacı gütmeyen içerik gelişim destek servisleri, içerik gelişim alanının şirket ya da topluluklar tarafında düzenlenmesi, bireysel ticari aktiviteler vs gibi değişkenler ile etkileşim içinde olduğu görülebilir.

2.2.1.4. Yeni Mecralar, Değişmeyen Amaçlar

Geleneksel kitle iletişim yapısının değişmesi, teknolojik imkânlar doğrultusunda içerik ve araç anlamında oldukça efektif bir yapısal sürece girilmesi ile kitle iletişimi üzerine yapılan tartışmalarda da ortaya konan üretim ve tüketim amaç ve kapsamlarında, belli bir değişimin olabilmesini mümkün kılar görünmektedir. Öte yandan, içerik oluşturucuların kurduğu endüstriyel egemenliğin izlerinin Internet gibi yeni bir iletişim ortamında bile olması, kanun koyucuların ve çok uluslu şirketlerin, zararlı içerik, fikri haklara saygı, toplum güvenliği, tüketime yönelik içerik akışının korunması ve bu şekilde çeşitlendirilebilecek çeşitli nedenler ile içerik akışı üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm geleneksel iletişim araçları ile yeni iletişim araçları arasında gerek kullanıcı gerek üretici gerekse de kanun koyucu açısından çok bir şeyin değişmediğine işaret eder.

Öncelikle kullanıcının neden ve ne amaçlar kitle iletişim araçlarını kullandığını göz önüne almak gerekmektedir. Bu bağlamda kitle iletişimi üzerine iki yaklaşım ön plana çıkar. Birincisi insanların ihtiyaçları doğrultusunda kitle iletişimini kullanmasıdır ki kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı ile bu süreç kavramsallaştırılır. Öte yandan ihtiyaçların neye göre belirlendiği sorusu bizi bağımlılık modeline doğru yönlendirir.

Kullanımlar ve doyumlar perspektifinden yaklaşıldığında insanlar kitle iletişim araçlarını, vakit geçirme, günlük sorunlardan kaçma; kişisel ilişki, arkadaşlık ve böyle ilişkiler geliştirme; kişisel özdeşlik, mevcut değerleri destekleme; gözetme, bilgi alma amacıyla kullanmakta ve bu kullanımlar ihtiyaçların doyurulması amacı

içinde değişiklik göstermektedir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının temelinde izleyicilerin medyadan gidermeye çalıştıkları karmaşık bir gereksinimler dizgesine sahip oldukları inancı yatmaktadır. Bu yaklaşım izleyicinin, en azından gönderici kadar etkili olduğunu varsaymakta ve iletinin göndericinin niyet ettiği şey değil, izleyicinin verdiği anlam olduğunu ima etmektedir.⁹⁵⁰

Kullanımlar ve doyumlar teorisinin birkaç versiyonu olmakla beraber ilk ve en hâkim versiyonu işlevselci yaklaşımdadır. Hardt'a göre, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, medya içeriklerinin ve üreticilerin özgül kültürel, toplumsal ya da ekonomik koşullar altında izleyiciler üzerinde belli bir etki yaratmalarını esas alan anlayışla mücadele ederken tüketen, ihtiyaçlarını gideren aktif bir izleyicinin varlığını varsayması açısından işlevselci niteliğini muhafaza etmektedir.⁹⁵¹ Katz, Blumler ve Gurevitch kullanımlar ve doyumlar teorisinin ilgi alanını şöyle tanımlamaktadır: Toplumsal ve psikolojik nedenlerden kaynaklanan, ihtiyaçların doğurduğu beklentiler, kitle iletişim araçlarında ve başka kaynaklarda, farklı medya kullanım kalıplarına veya diğer faaliyetlere götürmekte, bunlarda ihtiyaçların tatminine ve çoğu amaçlanmamış olan diğer sonuçlara yol açmaktadır.⁹⁵²

McQuail ise kullanımlar ve doyumlar yaklaşımını işlevselcilerden biraz daha farklı yorumlar. O'na göre kişisel ve toplumsal şartların yanında psikolojik etmenler, kitle iletişim araçlarının kullanımı ile ilgili genel alışkanlıkları ve bu araçların sunduğu hizmetler üzerine inançlar ve beklentileri, kullanılacak kitle iletişim aracının seçimi ve tüketim biçimini şekillendirmektedir.⁹⁵³

Anık, psikolojik tatmin amacıyla kitle iletişim araçlarına yönelen insanların dört nedenden dolayı bu araçları takip ettiğini ileri sürer. O'na göre tüketiciler ilk olarak eğlence programlarını izleyerek duygusal rahatlık ve gündelik gerginliklerinden arınma hazzı elde etmektedirler. Kişisel ilişkilerini geliştirme,

⁹⁵⁰, Arthur A. Berger, **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Editorler Nazmi ULUTAK-Aslı TUNC, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2.basım, 1996, s.96-97.

⁹⁵¹ Hardt, **a.g.e.**, s.55.

⁹⁵² Denis McQuail, , **Mass Communication Theory-An Introduction**, London, Sage Publications, Third Edition, 1994, s.318.

⁹⁵³ **Ibid.**, s.319.320.

arkadaş edinme ve yalnızlıktan kurtulmanın yollarını öğrenmek için ya da bazı özdeşlikler kurarak buna yönelik ihtiyaçlarını sanal olarak karşılamak adına kitle iletişim araçlarında sunulan içerikten kendilerine uygun programları izlemek suretiyle onları kılavuz olarak kullanırlar. Bu iki nedenin yanında insanlar başkalarını etkilemek ve onların ilgi alanına girmek, saygınlık kazanmak takdir ve itibar görmek bağlamında kitle iletişim araçlarından yararlanırlar. Son olara da, inandıklarının teyit edildiğini görmek, doğru yolda olduklarından emin olmak, kendisinin ve başkalarının kişiliğini çözümleyerek, kendini ve başkalarını konumlandırmak için içeriğe bağımlı kalırlar.⁹⁵⁴

Teori çerçevesinde ortaya konulan birçok ürün; kitle iletişim araçlarının insanları değil insanların medyayı kullandığı, birtakım ihtiyaçlarını karşıladıkları, kitle iletişim araçlarının sunduğu içerikleri tüketerek tatmin elde ettikleri için insanların medyaya bağımlı hale geldiklerini ileri sürmektedir.

Bireylerin karar vermede hangi bilgi kaynağını kullanacağına dair seçiminde özgür olduğu ancak kentleşmenin sınırları arttıkça, modernleşip sanayileştikçe bireyin önemli sorulara yanıtlar vermede ve hayati kararlar almada yardım için geleneksel bilgi kaynaklarına daha az dayanma davranışı gösterdiklerine inanılır. Öte yandan insanlar kendi iletişim kanallarını sosyal ve kişisel gerçeklikleri ile bağdaştırarak oluşturur. Gazete, radyo, televizyon ya da internet ve diğer kitle iletişim araçlarından kendi kombinasyonlarını oluştururlar ve yine bu kanalları ne ölçüde ve nasıl kullanacaklarına kendileri karar verirler. Aktif izleyici tezinin temelini oluşturan bu yaklaşım izleyicilerin medyanın bütün sunduklarını olduğu gibi kabul eden birer tüketiciden farklı davranış sergilediklerini tasarımlar. Bireylerin kendi medya sistemlerini oluşturma özgürlüğü konusunda farklı kitle iletişimi araçlarının farklı teknoloji, içerik ve organizasyonel yapılarından kaynaklanan sınırlamalar olsa da izleyici dönemsel ve durumsal değişiklikliler dışında medyanın sunduğu içeriklerden sosyal ve kişisel gerçeklikleriyle uyuşanları paylaşır. Kitle

⁹⁵⁴ Cengiz Anık, **Bilgi Fabrikaları ve Müşteriler**, Ankara, Altın Küre Yayınları,2003, s.72-73.

iletişim araçları arasındaki farklılıklar ise bazı iletişim araçlarını oyun, anlama ya da yönelme için diğerlerinden daha uygun kılmaktadır.⁹⁵⁵

Modern toplumların karmaşık yapısı ve gelişen teknoloji, kitle iletişim araçlarının etkisini ve toplumsal süreçteki sorumluluklarını artırmaktadır. Kitle iletişim araçlarının demokratik seçimlerin yapılabilmesi için halka hükümet ve politika hakkında bilgi sağlamak, hükümetin dördüncü kuvveti veya bekçisi gibi hizmet etmek, acil durumlarda genel alarm ve acil duyurularda bulunmak, ekonomik sistemin işleyişi için gerekli enformasyonu sağlamak, insanların rahatlamasına yardım etmek, boş zamanlarını değerlendirmek, eğlence içeriği sunmak gibi birçok fonksiyonu yerine getirerek toplumda kendisine karşı bir bağımlılık yaratmaktadır.⁹⁵⁶

Bu bağımlılık, insanların yiyecek, korunmak, çalışmak, ulaşım siyasi olaylar, eğlence ve aile hayatıyla ilgili birçok konuda karar vermek amacıyla enformasyona ihtiyaç duymalarıyla ilişkilidir. Diğer yandan geleneksel toplumlarda insanlar hayatın benzer yollarını takip ederken yani sözlü iletişim süreci içinde aile büyükleri, arkadaşlar, komşular gibi çevresel elemanlardan enformasyonu alırken endüstriyelleşmiş toplumlarda ırksal, etnik, mesleki ve ekonomik sınıflar ve bu sınıflar arasında büyük farklar bireylerin ihtiyaç duydukları enformasyona ulaşım şekilleri farklılık gösterir.⁹⁵⁷ Diğer bir ifadeyle bağımlılık modeline göre toplumlar karmaşıklaştıkça bireyler toplumsal sistem hakkında daha kapsamlı bilgi edinebilmek için iletişim araçlarına daha çok bağımlı hale gelmekte ve bağımlılığın türü ve düzeyi toplumun yapısal koşullarına göre değişiklik göstermektedir.⁹⁵⁸ Aynı zamanda bu bireylerin çevre ile derin bağlar kurmalarına da mani olur. Bu nedenle modern birey, herhangi bir kararı vermek için kitle iletişimine bağımlı hale gelir.⁹⁵⁹

⁹⁵⁵ Melvin L. DeFleur, Sandra Bale-Rokeach, **Theories of Mass Communication (Fifth Ed.)**, New York, Longman, 1989, p.309.

⁹⁵⁶ Werner J. Severin, James W. Tankard, **İletişim Kuramları**, Çev: Ali Atıf Bir, Serdar Sever, Eskişehir, Kibele, ,1994, s.461.

⁹⁵⁷ Melvin L. DeFleur.- Dennis Everette, **Understanding Mass Communication (4th Ed)**. Boston, Houghton Mifflin, 1991, p.421-422.

⁹⁵⁸ Fred Fejes, "Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu", **Medya İktidar İdeoloji**, Der. Ve Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.307-308.

⁹⁵⁹ DeFleur&Everette, **op.cit.**, p.422.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının daha dar bir bakış açısıyla kişinin psikolojik gereksinimlerinden yola çıkmasına karşın, bağımlılık yaklaşımı izleyici, kitle iletişim araçları ve toplumsal sistem arasında ortaya çıkan ilişkilerin belirleyiciliği üzerine odaklanır. Hem kitle iletişim araçlarının bir kullanıcısı, hem de toplumun bir üyesi olan izleyiciler, kurulmuş toplumsal gerçeklerle ve de enformasyon kaynaklarıyla bağımlılık ilişkileri yüzünden kitle iletişim iletileriyle karşılaşmaktadırlar. İçinde yaşadığı toplumsal dünyayı anlamak, bu doğrultuda etkili ve anlamlı davranma şekilleri geliştirmek ya da günlük sorun ve gerilimlerden kaçma gereksinimleriyle kitle iletişim araçlarına ve içeriklerine bağımlı hale gelen izleyicilerin algı, duygu ve davranışlarında değişime gideceği kuramın temel varsayımlarındandır.⁹⁶⁰

Yeni iletişim ortam ve araçlar göz önüne alındığında kullanımlar ve doyumlar ya da bağımlılık kuramı bağlamında bu araçların karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içerisinde kullanıcıya daha fazla seçenek ve hareket şansı tanıdığı düşünülebilir. Örneğin bağımlılık perspektifinden yaklaşıldığında internet, daha önce medya üreticileri için ayrılan bilgi kaynakları üzerinde bireylere ve gruplara daha fazla kontrol hakkı sağlamış gibi görünmekte, geleneksel üretici-tüketici ilişkileri açısından önemli değişiklikler yarattığı ileri sürülmektedir. Öte yandan internetin bu potansiyelinden yararlanan insanların yanında, interneti tüketici ilişkilerini korumak ve ilerletmek adına kullanan insanların ve grupların sayıca fazlalığı da dikkat çekicidir.

Balla-Rokeach bağımlılık kuramı perspektifinden yeni iletişim ve bilgi teknolojilerine yaklaşımın daha evrimsel bir bakış açısı taşıması gerektiğine inanır. Onlara göre üretici-tüketici bağımlılık ilişkilerinin internet bağımlılık ilişkilerinin gelişiminin bir sonucu olarak değişime girmesi çok olasıdır. Kişisel ve sosyal yaşama yansiyacak değişimlerin yaşanması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle internet; bireylerin, grupların ve organizasyonların medya bağımlılık ilişkileri ile elde

⁹⁶⁰ Erdoğan ve Alemdar, a.g.e., s.169.

edebileceği anlama, oryantasyon ve oyun hedeflerini yayabilecekleri genişlemiş bir alana işaret etmektedir ve bu geleneksel ilişkileri rahatsız edecektir.⁹⁶¹

Yeni iletişim ortam ve araçları üzerine geliştirilen bağımlılık araştırmalarından birini gerçekleştirmiş olan Jang ve Patwardhan, öğrenciler üzerine yaptıkları araştırma sonucunda, internet üzerinden alış veriş, sohbet ve haber okuma alışkanlıkları ile bağımlılık ilişkileri arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.⁹⁶² Benzer bir araştırmayı gerçekleştiren Melton da kullanıcıların haber, eğlence, iletişim ve bilgi konusunda internet ile bağımlılık ilişkisi kurduklarını ortaya koymuştur.⁹⁶³

Kullanımlar ve doyumlar ya da bağımlılık yaklaşımlarından her hangi biri ile izleyicinin kullanım nedenleri ve alışkanlıkları tayin edilebilir ancak araçların ve içeriğin denetlenmesi açısından bakıldığında ortaya yine karmaşık ilişkiler ağı ve çıkar grupları arasındaki mücadele çıkmaktadır. Erdoğan ve Alemdar'a göre iktidar, kitle iletişim araçlarının varlığını, içeriğini ve görevsel alternatiflerini düzenlerken kültürel sistemler ve özel çıkar grupları, içerik kullanımı ve iletişim kanallarını tayin etmektedir. Daha açık ifadeyle kitle iletişim araçlarının işleyiş yapısı, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel sistemlerin belirleyiciliğinde şekillenir. İzleyici, toplumsal sistem ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiler bu bağlamda dinamik ve değişken bir yapı arz eder.⁹⁶⁴

Kitle iletişim araçlarını yöneten sınıf ve yönetilen sınıf ayrımından hareketle ele aldığımız taktide Gramsci'nin hegemonya kavramı ile karşılaşırız. Kitle iletişim araçları ile kimin ne yaptığı sorusuna getirilebilecek bir açıklama olarak hegemonya, ideolojik bir bakış açısıyla çoğunluğun kendisini ikincil konuma koyan sisteme

⁹⁶¹ Sandra J. Ball-Rokeach, "A Theory Of Media Power And A Theory Of Media Use: Different Stories, Questions, And Ways Of Thinking", **Mass Communication&Society**, Vol. 1, Issue 1 & 2, January 1998 , ss. 5 – 40, p.5-36.

⁹⁶² Padmini Patwardhan&Jin Yang, "Internet Dependency Relations And Online Consumer Behavior: A Media System Dependency Theory Perspective On Why People Shop, Chat, And Read News Online", 2003, (Çevrimiçi) <http://jiad.org/article36>, 24 Temmuz 2010.

⁹⁶³ Melton, Jamie L. "Anxiety/Uncertainty Management, Cultural Adaptation, and Internet dependency among International Students", (Çevrimiçi) http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/1/3/1/2/pages13126/p13126-1.php, 27 Temmuz 2010.

⁹⁶⁴ Erdoğan ve Alemdar, **a.g.e.**, s 207-209.

rızasının sürekli biçimde kazanılması ve yeniden kazanılması olarak tanımlanır.⁹⁶⁵ İkincil sınıfların toplumsal deneyimleri, başat ideolojinin kendileri ve toplumsal ilişkileri için çizdiği resimle sürekli çeliştiği için hegemonya sürekli ve sıkı bir biçimde işlenmek zorundadır. Başat ideoloji insanların rızasını kazanmak için sürekli karşılaştığı dirençleri yok edemese de kırmalıdır. Ortak bir duyunun inşası sayesinde yönetici sınıfın fikirleri, ortak duyu olarak kabul edilir ve bu sınıfın ideolojik hedefleri gerçekleştiği gibi ideolojik işleyişi de gizlenir. Rızanın devamlılığının sağlanmasında ve burjuva hegemonyasının ayakta kalmasında ise kitle iletişim araçları en önemli görevi üstlenir.⁹⁶⁶

Bütün bunlar göz önüne alındığında ortaya izleyici kitle iletişim araçları ile ne yapar sorusundan çok, izleyicinin kitle iletişim araçları ile ne yapması beklenir ve mevcut ilişkiler ağında izleyici kitle iletişim araçlarından ne bekler sorusu çıkar. Günlük hayatın sorumlulukları altında ezilen birey için eğlence, kitle iletişim araçlarından ilk talep edilendir. Diğer yandan modern toplumlardaki ideolojik süreçler göz önüne alındığında yönetenlerin, yönetilenler için bir anlamda deşarj noktası olarak kitle iletişim araçlarını bir eğlence ortamına dönüştürdükleri sıklıkla dile getirilir. Yeni iletişim ortam ve araçları ile bugün için televizyon tarafından sağlanan kolay eğlence, mekânsal ve zamansal bağlarından sıyrılarak daha pratik bir hal almış gibi görünmektedir.

Diğer taraftan belki de en önemli noktalardan biri, kitle iletişiminin az önce de sözü edildiği şekilde hegemonyanın devamının sağlanması açısından gözetim toplumuna yeni araçlar kazandırılması olarak tespit edilebilir. Bireyin attığı her adımın izlenmesinin dışında bireyin alışkanlıklarına yön tayini açısından da yeni iletişim ortamları ideolojik açıdan büyük fırsatlar sunmaktadır. E-posta kullanımı, alış-veriş siteleri, haber grupları ya da üyelik bilgisi talep edilen her hangi bir içerik akışından sık kullanılan menülere kadar birçok aşamada akışa olan talep bireysel ölçekte analiz edilmekte ve kitlesellik içinde kişiye özel içerik akışı sağlanmaktadır. Bu akış, bireyin günlük hayat karşısındaki tutum ve davranışlarını belirlemede,

⁹⁶⁵ Fiske, a.g.e., s.225.

⁹⁶⁶ A.e.

yönlendirmede etkin bir rol oynamaktadır. Yeni bir iletişim ortamı olarak internet, bugüne kadar televizyon ve diğer kitlesel iletişim araçlarının sunduğu her şeyi ve daha fazlasını kapsayarak ve yeni iletişim araçları ile mobillliğini günden güne artırarak bireye daha önce hiç olmadığı kadar etkin ve özgür iletişim hissini verirken aynı zamanda her bir “tık”lamasını kontrol ve koordine ederek bir anlamda Gramsci'nin hegomonik toplumuna hayat vermektedir.

2.2.1.4.1. Eğlence Endüstrisinin Yeni Olanakları

Kitle iletişim araçlarının eğlendirme fonksiyonu, tüm iletişim araştırmalarında genel kabul gören bir durumdur. Örneğin De Flour, kitle iletişim araçlarını ahlaksızlığı, günahkârlığı teşhir eden, ifade özgürlüğünün bekçisi olarak çalışan, dünyadan bizi haberdar eden ve milyonlara kültür getiren yapılar olarak betimlerken kitle iletişim araçlarına verdiği son paye bu araçların halka günlük zararsız eğlence sunduğudur.⁹⁶⁷ Öte yandan modern toplumun organizasyon yapısı ve kitle iletişim araçlarının gelişim süreci takip edildiğinde eğlencenin geçmişten daha fazla önemsendiği ve kitle iletişim hizmetlerinde artan şekilde eğlenceye daha çok yer verildiği çeşitli araştırma ve analizler sonucunda ortaya çıkan bir gerçektir. Hatta modern toplumlarda iddia edildiği üzere, kitle iletişim araçları tarafından dönüştürülen ve yaşantı (deneyim) arzusu tarafından baştan çıkarılan izleyici kitleleri, fantezi arayışının ve zevkin ivmelendirdiği hiper kapitalizm dünyasına girmiş bulunmaktadır.⁹⁶⁸

Modern eğlencenin kökenleri, boş zaman kültürünün ortaya çıkması ile ilişkilendirilir. İşin ve dinlenme zamanının mekanik olarak birbirinden ayrılması ile birlikte eğlence ile iş arasında da bir ayrımın oluştuğuna işaret edilirken eğlencenin temel işlevinin işten arta kalan boş zamanı değerlendirmek, dinlenme ve yenilenme sürecine efektif bir katkı sağlamak olduğu düşünülür. Bir anlamda eğlence, oyalanmak, kafa dağıtmak, boş zamanı değerlendirmektir ve kitle iletişimi üzerinden

⁹⁶⁷ Erdoğan, a.g.e., s.310.

⁹⁶⁸ Shay Sayre&Cynthia King, **Entertainment & Society: Audiences, Trends and Impacts**, London, Sage Publications, 2003, p.12.

verilen eğlence de kişiye boş zamanı kullanma açısından efektif bir seçenek sunar ve hatta her kitle iletişim kanalı kendi eğlence biçimini oluşturur.⁹⁶⁹ Diğer taraftan Horkheimer büronun ve fabrikanın dışındaki zamanı çalışmanın bir uzantısı olarak görür.⁹⁷⁰ Geç kapitalizm toplumlarında eğlence, mekanikleştirilmiş çalışma süreciyle yeniden başa çıkmak için bu süreçten kaçış noktasını temsil eder.⁹⁷¹ Bununla birlikte boş zaman özneye dışarıdan dayatılan ve yorgun duraklama anlarında bile zorla sürdürülen bir üretim ritminin refleks hareketi olarak görülür.⁹⁷² Gendron ise, endüstriyel standartlaşmanın, üretim için gerekli koşulların yanında, tüketim taleplerini de yansıttığına değinerek, sermayenin işçilerin iş zamanı üzerinde uyguladığı türden bir denetimi, boş zamanlarına da yaydığını düşünür.⁹⁷³ Bu yaklaşım şekliye yönetilen ve bağımlı olarak resmedilen bireyin boş zaman kullanımı da bu konumunu pekiştiren ve bilinçaltını kurgulayan bir yapıya sahiptir.⁹⁷⁴

Vorderer'e göre insanların gündelik yaşamlarıyla baş etmelerine yardımcı olan bir yaşantı biçimi olan eğlence, kişiden kişiye değişir. *Bazıları için sıkıcı anlarda zevk arayışı veya yük getiren durumlarda telafi arayışıdır. Bazısı için ise ezici bir durumda bir telafi, yetersiz durumlarda bir doyumdur ve kişi hazır olduğunda kendini geliştirme hatta kendini gerçekleştirme imkânıdır. Her durumda bu oyundur ve yaşamla baş etmeye yardım eder. Medya kullanıcılarının çok sık olarak ve kendi yararlarına aradıkları da budur.*⁹⁷⁵ Birçokları, eğlencenin kişiden kişiye değişiklik gösterdiğine inanır. Onlara göre eğlence, insanların duygusal durum yönetimini iyileştiren bir ileti alma fenomenidir ve bazı insanlar bir eğlence uyarısından bir coşku elde etmeyi hedeflerken bazıları da heyecanlanma düzeylerini düşürme eğilimi

⁹⁶⁹ Claudia Lieb, "Entertainment: An Examination of Functional Theories of Mass Communication", **Poetics**, Vol. 29, No. 4, November 2001, p.240.

⁹⁷⁰ Max Horkheimer, **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.487-488.

⁹⁷¹ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar-2**, s.27.

⁹⁷² Adorno, **a.g.e.**, s.180.

⁹⁷³ Bernard Gendron, "Theodor Adorno Cadillacs'la Tanışıyor", **Eğlence İncelemeleri –Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar**, Haz. Tania Modleski, Çev. N. Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.47.

⁹⁷⁴ Ahmet Oktay, **Kültür ve İdeoloji**, İstanbul, Gür Yayınları, 1987, s.13.

⁹⁷⁵ Peter Vorderer, "It's Entertainment-Sure. But What Exatctly is Entertainment? Communication Research, Media Psychology and The Explain of Entertainment Experiences", **Poetics**, Vol.29, Issues 4-5, November 2001, p.258.

içine girerler, başkaları ise doyum halini oluğu gibi sürdürmeye çalışır. Bu süreçler çerçevesinde ise insanlara uyarım ve dinlenme, rahatlama ve zevk verilmiş olur.

Gelişmiş Sanayi Toplularının dayandırıldığı püriten ahlakın kendine has yaklaşımı ile eğlence ve çalışmanın kesin olarak ayrıldığı toplumsal yapılanmadan günümüz toplumlarına geçişte yaşanan kayma, kitle iletişim araçlarının üstlendiği eğlendirme işlevindeki değişime de ışık tutar. Günümüz toplumlarında, Adorno'nun püriten ahlakın düsturunu anlatmak adına ortaya koyduğu “çalışırken çalış, oynarken oyna, mutlu olmanın tek yolu budur”⁹⁷⁶ önermesinin tüketimin öneminin yükseldiği toplumlarda eğlence ahlakı ile yer değiştirmesi sonucunda anlamını yitirdiği, çalışma ve eğlence arasındaki sert çizgilerin kaybolduğu, çok fazla eğlendiğinden ötürü suçluluk hissetmek yerine, eğlenemeyenin utandığı bir anlayışa geçildiği⁹⁷⁷ düşünülmektedir. Günümüzde birey, gereksinme ve tehlikelerden kurtulduğunda, can sıkıntısı duygusuna kapılır ve bu sıkıntıdan kurtulmak için zaman öldürme çabasına girer. Çalışma ve oyunun birbirine karışmasıyla birlikte eğlence gibi etkinlikler, iş ilişkilerinin parçası haline gelmiştir.⁹⁷⁸ Kitle iletişim araçlarındaki iletiler insanları mutlu olmaya ve mutlu olmak için çabalamaya davet etmektedir. Gazetelerdeki yıldız fallarından yola çıkan Adorno, bu iletilerin, insanlara öğütler vererek beklentilerini ilerleyen zamanlara erteleyen ve bu süre içerisinde mutlu olmaları için ne yapmaları gerektiğini sıralayan önerileri ve mutlu ol öğüdünü içerdiğini, bireyi eğlenceye sürükleyen bir içerik taşıdıklarını ileri sürer.⁹⁷⁹

Modern toplumlarda gündelik yaşamın fiziksel ya da akıl sağlığı ile ilgili hastalıklara sebep olabilecek gerilimini azaltmak adına eğlence, önceden olduğundan çok daha fazla vazgeçilmez bir hal almıştır. Eğlence programları dinlenme ve rahatlama işlevlerine sahiptir. Bu yaklaşım bağlamında, eğlence acı çeken insan için bir ilaç olarak tahayyül edilir ve izleyicinin günlük yaşam çabalarını, toplumsal sınırlamaları, tekdüzeliği ve güvensizliği telafi ettiği ileri sürülür. Bu açıdan

⁹⁷⁶ Filiz AYDOĞAN, **Medya ve Serbest Zaman**, İstanbul, Om Yayınevi, 2000, s.161-163.

⁹⁷⁷ Martha Wolfenstein, “Eğlence Ahlakının Ortaya Çıkışı”, Çev. Filiz Aydoğan, **Defter Dergisi**, Yıl:14, Sayı:43, İstanbul, Metis Yayınları, 2001, s.109-118.

⁹⁷⁸ **A.e.**, s.118.

⁹⁷⁹ Aktaran, Aydoğan, **a.g.e.**, s.163-165.

bakıldığından eğlence sorumluluk yüklemeyen, mutlu edici ve cezası olmayan bir oyundur ve Ficsher ile Melnik'e göre iletişim içeriği olarak eğlence, üreten tarafından tahsil edilendir, izleyici tarafından oyalanma, kaçış, arkadaşlık ya da oyun şeklinde algılanır. Bu haliyle eğlence daha ziyade kitle iletişim araçları tarafından üretilmektedir ve kimilerine göre bu durum içinde kullanıcı, kitle iletişim araçlarından her şeyden önce eğlence talep etmektedir. Bu düşünceye Stephenson da katılır. O'na göre kitle iletişim araçları haz yönelimlidir ve bunların birincil görevi insanların çalışmadan kaçmalarına ve keyif almalarına olanak sağlamasıdır. Stephenson'un ortaya attığı oyun kuramına göre izleyiciler kitle iletişim araçlarına bilgi, gelişme ya da eğitim için değil, eğlence ya da oyun için katılmaktadırlar.⁹⁸⁰

Medya arzının bir olgusu olarak eğlence faaliyeti temelde evde gerçekleşmektedir. İzleyici kitlelerin kamusal toplantı mekânlarından kendi özel alanlarına çekilmesi yalnız eğlencenin doğasını değiştirmekle kalmamış, hayatlarımızı yaşayış biçimimizi de değiştirmiştir. Elektronik kitle iletişim medyasının ortaya çıkışıyla oyunun doğası da değişmiş ve oyun, bir katılım faaliyetinden bir görsel gösteriye dönüşmüştür.⁹⁸¹

Oskay, ise eğlence endüstrisinin oluşturduğu fantazyalar ile kişinin kendisini, reel yaşamına katlanabilecek bir kişiliğe kavuşturan illüzyonlar yaşadığından bahseder. Böylece yeni dönemin insanı, işteki çalışma yaşamını bu fantazyalarını yaşayabilmek için katlanılması gereken bir dünya olarak görür. Bu nedenle de var olan sistemin kendi işleyişine katılması için çağdaş insana yaptığı çağrılarını, bu çağrıya uyarak kimin boyunduruğu altına gireceğini bilmeden kabul eder.⁹⁸²

Eğlenceyi bir kaçış işlevi olarak gören Frankfurt Okulu ve eleştirel akım temsilcileri, eğlencenin değersiz ve bayağı gerçeklikten değil, bu gerçekliğin hala tüketemediği son direniş düşüncesinden kaçış olduğunu, eğlence tarafından vaat

⁹⁸⁰ Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, s.108.

⁹⁸¹ Shay Sayre & Cynthia King, **Entertainment & Society: Audiences, Trends and Impacts**, London, Sage Publications, 2003, p.11.

⁹⁸² Oskay, **a.g.e.**, s.97.

edilen kurtuluşun yadsımadan değil, düşünmekten kurtuluş olduğunu ileri sürerler.⁹⁸³ Bir manada eğlence insanların kanaat ve yaklaşımlarını standartlaştırmakta, kitlesel bakış açısıyla benzeri ölçütler ve modeller sunmakta böylece modern toplumun bireye yüklediği zorlukları psikolojik olarak dindirmektedir.

Vorderer, eğlence ile ilişkilendirdiği kitle iletişim araçları kullanımının bir eylem olarak, içsel sebepler ile güdülendiğini ileri sürer. O'na göre kitle iletişim araçlarının kullanımı dışsal amaçlara değil içsel amaçlara hizmet etmektedir ve bu durum özellikle izleyicinin eğlence arayışında ortaya çıkar.⁹⁸⁴ Diğer yandan eğlence amaçlı iletişim araçlarının kullanılması üzerine yapılan araştırmalarda birçok yetişkinin kafasını dağıtmak peşinde olduğu, bu bağlamda örneğin televizyonun sunduğu alternatif gerçeklikle özdeşleşim kurduğu bir anlamda kendilerini rüya gibi bir dünyaya çekip götürecek alternatif gerçeklikleri aradıkları ileri sürülmektedir. Vorderer'e göre bu durumda alternatif dünyalara yapılan bu yolculuklar çoğunlukla zevk vericidir, bazen merak uyandırıcı, nadiren de memnuniyetsizlik verici ve hemen her zaman ise telafi edicidir. Sonuç olarak, eğlence amaçlı kitle iletişim araçları kullanımı, oyunların çocuklarda gördüğü psikolojik işlevlerin aynısını yerine getirmektedir.⁹⁸⁵

Sayre ve King'e göre modern bireye sunulan eğlence, izleyicinin deneyimlerine katkıda bulunmak üzere oluşturulmuş, şekillendirilmiş ve parlatılmış semboller örgüsüdür ve çoğu eğlence ürünü, etkisini en yüksek düzeye çıkarabilmek adına teknolojiyi kullanır.⁹⁸⁶ Modleski, teknolojinin gelişiminin insanlığı angaryadan kurtarmasıyla birlikte özgürleşme yerine zihinsel, ahlaki ve duygusal hayatın işgalinin gerçekleştiğini söyler. Fiziksel özgürlüğün, yani artan boş zamanın bedelinin "ruhsal zombicilik" olduğunu savunmuştur. Kitlelerin içinde buldukları

⁹⁸³ Horkheimer ve Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar-2**, s.36.

⁹⁸⁴ Peter Vorderer, "Audience Involvement and Program Loyalty", **Poetics**, Vol.22, Issues 1-2, September 1993, ss.89-98.

⁹⁸⁵ Vorderer, **op. cit.**, p.258.

⁹⁸⁶ Sayre&King, **op. cit.**, p.2.

umutsuz boşluğu fark etmemeleri için kitlelere, kolay ve sahte hazlar sunulduğunu, böylece Adorno'nun da belirttiği gibi uyumluluğun, bilincin yerini aldığını anlatır.⁹⁸⁷

Bilgi çağını yaşadığı tahayyül edilen günümüz toplumları için kitle iletişimi, daha önce olmadığı kadar farklılık ve çeşitlilik kazanırken Zillman'a göre çok büyük miktarlarda bilgi üretme, değiştirme ve nakletme kapasitesi, üretime olduğu kadar belki daha fazla eğlenceye hizmet etmektedir.⁹⁸⁸ Kitle iletişiminin sunduğu eğlencenin haz olarak doyum, geleneksel ortam ve araçlarının tek yönlü olması özelliği düşünüldüğünde izleyicinin simülatif bir evrende belirli sınırlar içinde bir tatminin gerçekleşmesi olarak algılanabilir. Diğer yandan yeni iletişim ortam ve araçları, etkileşimli ve bireye özgü hizmet çeşitliliği sayesinde eğlencenin daha katılımcı, daha çeşitli ve daha yaygın olmasını da mümkün kılmaktadır. Kitle iletişim araçlarında sunulan içerik, bireyler için psikolojik tatmin aracı olarak işlev görürken, onları eğlendirmekte ve artık kitle iletişim araçları özellikle de televizyon boş zaman aktivitelerinin başında gelmektedir. Çünkü televizyon içeriği hem grup hem de bireysel olarak tüketilebilmekte ve her iki durumda da tatmin sağlamaktadır.

Gündelik yaşamdan en ucuz bir biçimde kurtulabilmek için televizyonun kendisi “*gündelik tekdüzeliği giderme kurumu*” olarak değişikliği ve dikkati dağıtmayı hemen ulaşılabilir kılan bir donanım olarak görülmüştür.⁹⁸⁹ Teknolojik gelişim ve modernizmle birlikte televizyon, halkı bilgilendirme, eğlendirme, ekonomik sisteme ve reklâm sektörüne hizmet etme, politik sisteme kamuoyu tepkilerini taşıma ve kendi ekonomik yeterliliğini sürdürme gibi işlevler taşımaya başlamıştır.⁹⁹⁰ Diğer yandan televizyonun toplumsal süreçte üstlendiği rol yâda roller ile birlikte televizyon için “dünyaya açılan pencere”, “ağrı kesici”, “beyaz gürültü”,

⁹⁸⁷ Tania Modleski, “Haz Terörü –Çağdaş Korku Filmi ve Postmodern Kuram” **Eğlence İncelemeleri –Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar**, Haz. Tania Modleski, Çev. N. Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.197- 209, s.198.

⁹⁸⁸ Dolf Zillmann, “The Coming of Media Entertainment”, **Media Entertainment: The Psychology of its Appeal**, Ed. Dolf Zillmann & Peter Vorderer, Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 2000, p.17.

⁹⁸⁹ Knut Hictheier, “Televizyon, Katılım ve Medya Tüketimi Arasında”, **Bisiklet, Otomobil, Televizyon Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi**, Der. Wolfgang Ruppert, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996, s.187-191.

⁹⁹⁰ Cereci, **a.g.e.**, s.13.

“aptal kutusu”, “zaman hırsızı” “yalnızların yoldaşı”, “israf diyarı” gibi isimler takılmıştır.⁹⁹¹

Postman ise televizyonu eğlendirici olmaktan daha çok eğlenmenin her türlü deneyimimizin temel çıkış noktası haline getirdiğini ileri sürmektedir. Televizyon bütün temaları bize eğlence olarak sunmaktadır. Bu bağlamda *“Eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst ideolojisidir. Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıtıldığının hiçbir önemi yoktur. Her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır”*⁹⁹². Zaten televizyona kendimizi isteyerek, gönül rızasıyla teslim etmemizin tek nedeni de televizyonun bu eğlendiriciliği, oyalayıcılığı yani bize sunduğu hazdır. Ticari televizyon kuruluşlarının izlenme oranları kaygısıyla her programı eğlence ölçütüyle değerlendirmesi sonucunda televizyon program türlerinin sınırları da belirsizleşmiştir. Times-Mirror firmasının yapılan ankete göre, haber ve eğlence arasındaki kaybolmaya yüz tutan belirsiz çizgiyi ayırt edebilenlerin oranı sadece % 44 olarak tespit edilmiştir.⁹⁹³ Erol Mutlu televizyonun üstlendiği bu misyon sonucunda bizi biz yapan inançlar, düşünceler, imgeler ve içinde yaşadığımız toplumun etkin birer üyesi olma özelliğimizin sulandırıldığını, tüm bireylerin daha fazla eğlence ve oyun isteyen çocuklara döndüğünü düşünmektedir.⁹⁹⁴

Gelinen noktada hedonik bir toplumdan bahsedilmektedir. Hirschman ve Hollbrook, hedonik tüketimin, kişinin ürünlerle ilgili deneyiminin heyecanlandırıcı yönlerini, fantezi ve çoklu duyuşsal ile ilişkili olan tüketici davranışları görünümünü belirttiğini ifade etmişlerdir yani hedonik tüketim tüketicilerin ürünün kullanımında duyuşsal tahrik, fantezi ve çoklu duyuşsal düşlerini işaret etmektedir. Hedonik

⁹⁹¹ Erol Mutlu, **Televizyon ve Toplum**, Ankara, TRT Kurumu Yayınları, 1999,s.11.

⁹⁹² Neil Postman, **TV: Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları,1994, s.100.

⁹⁹³ W. Lance Bennet, **Politik İllüzyon ve Medya**, Çev. Seyfi Say, İstanbul, Nehir Yayınları. 2003, s.31.

⁹⁹⁴ Erol Mutlu, “Televizyonu Düşünmek”, **Yıllık 1999 Mahmut Tali Öngören’e Armağan, Sinema Televizyon Özel Sayısı**, Ankara, A.Ü.İ.F. Yayını, 1999, S.221-222.

tüketimin bakış açısıyla ürünler nesnel varlıklar olarak değil de daha çok kişisel semboller olarak görülürler.⁹⁹⁵

Eğlence olgusunun endüstriyel bir kimliğe büründüğü bu ortamda seyirlik, iletişim ürünlerinin pazarlandığı medya ile özdeşleşirken, tüm iletişim ürünleri insanlara eğlence ve mutluluk vaat eder. Röntgencilik ve teşhirciliğin eğlence kültürüne damgasını vurduğunu, bu bağlamda da, iletişim araçlarıyla sunulan bu edilgin eğlence anlayışının kitleleri görsel ve sanal doyum olanaklarıyla sınırlı yeni bir mutluluk kültürüne taşıdığını görmekteyiz⁹⁹⁶ Kültür endüstrisi tarafından biçimlenen ürünler, bireyi etkisi altına almaktadır.⁹⁹⁷ Kültür endüstrisinin tüketiciler üzerindeki tasarrufu da eğlence vasıtasıyla olmaktadır. Üstelik dolaysız, yalın bir dikta aracılığıyla değil de, *“kendinden daha fazlası olabilecek şeylere karşı eğlence ilkesinde yer etmiş düşmanlık vasıtasıyla sonuçta bu şeyler ortadan kaldırılmaktadır”*⁹⁹⁸ Birey, doğumundan ölümüne kadar geçirdiği toplumsallaşma sürecinde neye maruz kalırsa ve kendisi için hangi ölçü iyi/doğru/güzel kabul edilir ve sunulursa, onu tercih etme eğiliminde davranış sergiler. Bu açıdan bakıldığında *“halk bunu istiyor”* diye savunduğu ürünler, aslında kitle iletişim araçlarının halka alıştırdığı ve zevk olarak öğrettiği sunulardır.⁹⁹⁹ Adorno kültür endüstrileri tarafından satılan eğlence reçeteleriyle, tüketici bilincinin, en küçük mutluluk vaadinde dahi, altında yatanı görebilecekleri bir aldanmayı arzuladığını söyler.

Bugünün toplumlarının ekranların hâkimiyetinde yaşadığına dikkat çeken Naisbitt, sinema perdeleri, televizyon ekranları, bilgisayar ekranları, Gameboy ekranları, kişisel elektronik ajanda ekranları, alarm ekranları, cep telefonu ekranları, arayan numarayı gösteren cihazların ekranları, mikro dalga fırın ekranları, kalp izleme cihazı ekranları ve yarının teknoloklarının geliştirebilecekleri her türlü ekranın hayatımızda büyük küçük yer aldığına dikkat çeker. Ekranlar her yeredir,

⁹⁹⁵ Elizabeth C Hirschman, Morris B. Holbrook, “Hedonic Consumption: Emerging Concept, Methods And Propositions”, **The Journal Of Marketing**, Vol. 46, No. 3 (Summer, 1982), ss. 92-101, s.92-97.

⁹⁹⁶ İlker Bıçakçı, **İletişim ve Halkla İlişkiler Eleştirel Bir Yaklaşım**, İstanbul, MediaCat Kitapları, 2002, s.17.

⁹⁹⁷ Filiz Aydoğan, **Medya ve Serbest Zaman**, İstanbul, Om Yayınevi, 2000, s.167.

⁹⁹⁸ Horkheimer ve Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar – 2**, s.26.

⁹⁹⁹ Adorno, **a.g.e.**, s.80-81.

her düzende mevcuttur ve bizi yönlendirir, bilgilendirir ve eğlendirirler. Diğer yandan Naisbitt'e göre bilinçli şuur yoksa bunlar bizi şekillendirmektedir:

Bizi eğlendiren ekranlar “sanal” olarak açıklanıyor, ve biz bunları ciddiye almıyoruz. Fazlasıyla kötü içeriklerini kolaylıkla göz ardı ediyoruz. Ekranı yansıyanın bir fantezi, 1950’li yılların aile komedisi dizileri gibi gerçek dışı olan idealleştirilmiş bir hikâye olduğuna inanıyoruz. Ancak bunların sonuçları son derece gerçektir. Bugün Amerikanın bir numaralı eğlencesi medyadır ve bir numaralı içerik türü şiddettir. Ancak biz bunu ciddiye almıyoruz. Ekranlarımızdaki şiddet görüntüleri hafızamıza, rüyalarımıza ve konuşmalarımıza sızmaktadır ve biz bu durumun eğitsel açıdan dahi ekranlarda yer alan şiddet içeriğini gerçek dışı olarak göz ardı ediyoruz. Bu sadece bir çizgi film... sadece bir elektronik oyun... bir film veya haber... Ekranın içindekilerin gerek olduğunu reddederek kendimiz ve çocuklarımızı titreten şiddet düşüncesizce tüketme izni veriyor ve sonra da bir çocuk okulda sınıf arkadaşlarına ateş edince şok oluyor ve dehşete düşüyoruz.¹⁰⁰⁰

Bugün artık *eğlencenin her türlü söylemin metaforu biçimini alması yalnızca televizyon ekranıyla sınırlı değildir. Aynı metafor ekranın dışında da egemendir.*¹⁰⁰¹ Politikamız, dinimiz, haberlerimiz, eğitimimiz ve ticaretimiz; bunların hepsi de protesto unsurunun uzantılarına dönüşmüştür. Sonuçta Postman’a göre “bugün için, ölesiye eğlenme noktasına gelmiş olan bir topluluğuz”.¹⁰⁰² Masa başında çalışırken, internet üzerinden küçük küçük kaçamaklar ile bizi eğlenceye çağıran her türlü iletiye cevap veririz. Örneğin popüler arama motoru Google’ın ünlü bilgisayar oyunu pac-man’ın 30. yılı şerefine sayfa logosu olarak koyduğu pac-man oyunu ekonomistlere göre dünya ekonomisinde 120 milyon dolarlık bir iş gücü kaybına yol açmıştır.¹⁰⁰³ Yine ünlü sosyal paylaşım sitesi Face Book üzerinden oynanan farmville adlı oyun günlük 70 milyon kullanıcısı ile dünya üzerinde oynana en popüler bilgisayar oyunlarının başında gelmektedir.¹⁰⁰⁴ 1992 yılından beri televizyonu 20-26 Nisan tarihleri arasında izlememe haftası düzenlenmekte ve tüketiciler televizyonun içeriğine karşı uyarılmaktadır.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁰ Naisbitt, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁰⁰¹ Postman, **TV: Öldüren Eğlence**, s.117.

¹⁰⁰² **A.e.**, s.12.

¹⁰⁰³ <http://www.ntvmsnbc.com/id/25100367> (Çevrimiçi) 20 Ağustos 2010.

¹⁰⁰⁴ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=15294868> (Çevrimiçi) 20 Ağustos 2010.

¹⁰⁰⁵ <http://turnofftv.tuketiciler.org/> (Çevrimiçi) 20 Ağustos 2010.

Vakit geçirme, izleme, eğitim ya da üretim adına, şirketlerin, hükümetlerin ve bireylerin büyüyen sayısal bilgi dalgalarını manipüle etmek için taleplere ve satın almalara devam edeceği bilinmektedir. 2007 Consumer Electronics Show (Elektronik Tüketici Gösterisi) önümüzdeki dönemi; yayımlar, bilgisayar, tüketici elektroniği ve film endüstrisi tarafından üretilen video ve medya türlerinin geleceği için bir dönüm noktası olarak nitelendirmiştir. Yayıncılık sektörünü kontrol eden dev sermaye gruplarının tamamı yayınların ve internet içeriklerinin aynı evin ekranında bağlanmasına yardım etmenin faydasını keşfetmiştir. CBS başkanı Leslie Moonves; 'Yeni medya ve eski medya günleri sone erdi' dedi, fakat halk bunu, tıpkı cep telefonlarında olduğu gibi, yeni cihazlar için yeni isimler benimsenene kadar fark etmeyecekti” demiştir. Öte yandan Las Vegas'taki bir gösteri açılışında, Microsoft şirketinin kurucusu Bill Gates, 140.000 katılımcıya 'medya evi' olarak, şirketinin üretmiş olduğu yazılım ve donanımların iç içe geçtiği medya teknolojilerini duyurmuştur. Gates öncü vizyonunu 'birleşik deneyimler' için olan popüler arzuları sağlama ve vurgulamaya yönlendirmiştir. Bu tür evler tekil bir entegre sistem içinde ana haber kanalları, bilgi ve eğlence araçları ev içinde bütün ayrıık elektronik cihazları ve yazılı yayınları iletişim adına birleştirmektedir.¹⁰⁰⁶

Diğer yandan internet hizmet sağlayıcılarının eğlence dışında hizmet ve bilgi sunumundaki geniş çaplı başarısı ve internette kişisel iletişim hızla yayılması dikkate alındığında, gözlemler, kitlesel üretilmiş, talep üzerine farklılaştırılmış eğlencenin multi-medya kullanıcılarının açık tercihi olmadığını gösteriyor: bunun alanı şekillendiren şirketlerin stratejik tercihi olduğu belli olsa da. Bu durum pazarlama stratejisi üretilen kurumlarda tahayyül edildiği biçimiyle insanların ne olduğunu söyleyen ideoloji ile bilgisayarlı iletişim ağlarında kendini büyük bir kararlılıkla ortaya koyan iletişimi ve bilgilenmeyi artırma ihtiyacının kılavuzluğundaki bilgilenme ve eğlence ürünleri arasındaki gerilim daha da artabilir; hatta bu gerilim yeni bir tür televizyonun geliştirilmesiyle sonuçlanabilir. Bu gerilimin farklı multi-

¹⁰⁰⁶ Magoun, **op. cit.**, p.201.

medya ifadelerinin toplumsal tabakalanmasıyla da çözülmesi pekâlâ mümkün olabilir.¹⁰⁰⁷

Giddens, internet üzerinde hiç kimsenin gerçekte ötekini kim olduğunu bilmediğini, bilgisayarın önünde oturan bir köpeği resmeden bir karikatürle anlatır: “*İnternetin iyi tarafı, hiç kimsenin sizin bir köpek olduğunuzu bilmemesidir*”.¹⁰⁰⁸ Böylece birbirinin kim olduğunu bilmeyen sanal özneler, birbirleriyle sohbet edebilmekte, oynayabilmekte ve internetin sağladığı olanaklardan yararlanabilmektedir.

Artık eğlence, televizyonların konulduğu odalardan, raflardan ya da dolaplardan çıkmıştır. Görüntü siyah tüpün tekelinden kurtuldukça eğlence hayatımızda çok daha geniş yer bulmaya başlamıştır. İnternet üzerinden içerik paylaşımı, taşınabilir araçların yeteneklerinin artırılmasıyla mobilize olmuş bireyin istediği yerde istediği anda istediği içeriğe ulaşabilmesini mümkün kılmıştır.

2.2.1.4.2. Gözetim Toplumunun Yeni Araçları

Gözetim fikri ve gözetim toplumu, sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda geniş bir alana ve uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Çalışmamız açısından bakıldığında ise kitle iletişim araçları ile denetlenen toplum fikri göz önüne alındığında, teknoloji ile güç kazanan yeni iletişim mecralarının da gözetleme süreci ile ilişkilendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ne tekim teknoloji-iletişim-toplum düzleminde önemli bir nirengi noktasını temsil eden gözetim toplumu kavramı insanlık tarihi kadar eski bir kavram olarak tahayyül edilmekle birlikte, postmodernizm küreselleşme ya da enformasyon toplumu gibi, günümüz toplumsal değişimlerini çözümleme gayesi içindeki kavramların ortaya koyduğu değişimlerle ilişkilendirilen ve onlara da etki ettiği ileri sürülen önemli bir toplumsal süreç olarak tasarılanır.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁷ Casstells, **a.g.e.**, s.493.

¹⁰⁰⁸ Giddens, **op. cit.**, p.420.

¹⁰⁰⁹ Lyon, **a.g.e.**, s.17.

Diğer taraftan gözetim süreci, teknoloji üzerine sürdürülen tartışmalar göz önüne alındığında salt denetleme ve kontrol bağlamı dışında, teknoloji üzerine sürdürülen deterministik ya da fobik görüşlerin etkisi ile şekillenmektedir. Günümüzde bireylerin bilgi-işlem ve telekomünikasyon teknolojilerinin vaatleri çerçevesinde, getirdikleri tehditleri görmezden geldiklerine inanılmaktadır. Diğer taraftan teknolojinin kullanım değeri ve amacına göre teknolojinin biçimleneceğine inanmak, gözetim algısının ikili bir alt yapıya oturmasına neden olmaktadır. İnsanlar en basit ifade ile çevrelerinde yer alan ve MOBESE (Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu) olarak bilinen sistemin uzantısı kameralar ile kamusal alanda 7 gün 24 saat izlenmekte ve bu sistemin kişisel ve toplumsal yaşamın güvenliğini sağladığına inanılmaktadır. Diğer taraftan, hukuksal zemine dayalı şekilde kişisel ya da kitlesel haberleşme ağlarının kamu güvenliği gerekçesiyle izlenmesi ve denetlenmesi ise eleştirilmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında gözetleme kavramı kendi meşruluğu içinde korunma ya da korunmama ikilemi bağlamında ele alınmaktadır.

Toplumsal gözetimi yazının buluşu ile ilişkilendiren Giddens, yazılı kayıtların, vergi toplamak, göçebe yaşamı kontrol etmek ve monarşik yapı ile mevcut iktidarı beslemek için nüfusu kayıt altına sokmak amacıyla kullanıldığına dikkat çekmiştir.¹⁰¹⁰ Ancak matbaa teknolojisinin gelişimi ile birlikte yazılı iletişimdeki sistematığın değişimi beraberinde devlet gözetiminin yazıyı toplumsal kurumlar üzerinde baskı unsuru olarak kullanmasını getirmiştir. Bu süreç nihayetinde ulus devletlerin ortaya çıkması ile siyasi gözetime dönüşmüştür ve bugün anladığımız şekilde modern toplumla birlikte devlet ve sermaye aktörlerinin çok daha geniş sosyal, coğrafi ve zamansal alanları kontrol ettikleri “polis devleti” ne geçiş ile sonuçlanmıştır.¹⁰¹¹

Bir anlamda gözetim toplumu modern zamanların gelişmiş toplumlarında kapitalist pazar ekonomisini besleyen, üretim sürecinin ve teknokratik yapının

¹⁰¹⁰ Anthony Giddens, **Ulus, Devlet ve Siddet**, Çev. Cumhur Atay, Devlin Yayınları, İstanbul, 2005, s.66.

¹⁰¹¹ Gary T. Marx, “Surveillance and Society”, (Çevrimiçi) <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html> 21 Aralık 2009.

devamlılığını sağlayan bu anlamda toplumsa yaşantı için bireyleri de koşullandıran bir güç aracı haline gelmiştir. Marks'a göre kapitalist gözetim süreci, sadece toplumsal iş sürecinin mahiyetinden doğan ve bu sürece özgü bir işlev değil aynı zamanda bu toplumsal iş sürecinin sömürülmesi işlevidir. Sermaye, sahip olduğu üretim araçlarının kullanımını denetlemek için gözetim işlevini devreye sokar.¹⁰¹² Marksist yaklaşımdan hareketle gözetim güdüsünü, daha yüksek kar amacı güden kapitalizm ile birleştiren bir yaklaşıma göre gözetim, daha yüksek derecede verimlilik ve üretkenliği sağlama amaçlı teknolojilerin sürekli yenilenmesinden, üretimi idare amaçlı çabaların ihracına ya da tüketimi idare etme amaçlı girişimlere kadar değişik alanlarda kendini gösterir.¹⁰¹³ Bu aracın etkileri ise yeni bilgi işlem ve telekomünikasyon teknolojilerine dayalı gücü ile daha önce olmadığı kadar genişlemiştir. Bununla birlikte geleneksel gözetim yöntemleriyle kıyaslandığında gözetleme sistemleri gittikçe daha az belirgin, ancak giderek daha sistematik ve zekice olmaktadır.¹⁰¹⁴

Yeni iletişim teknolojileri ve yeni iletişim ortamları ile ilişkisi çerçevesinde gözetim toplumunun bu araçlar vasıtasıyla daha çok, bireyleri pazar ögesi olarak gören sermaye yararına çalıştığı eleştirileri dikkat çekicidir. Genişleyen gözetim, bir yandan mahremiyet tartışmalarına yol açarken, kişilerin özel hayatı kamusala açılmakta, kişisel veriler pazar stratejileri için alınma, satılan, depolanan mala dönüşmektedir. Postman, yeni teknolojilerin insanları kontrol almada gücü elinde bulunduranlara daha fazla olanak sağladığı düşüncesini öne sürmektedir. Bilgisayar teknolojisi, özel hayata ait meselelere ulaşılmasına, insanlar hakkında gücü elinde bulunduranların daha fazla bilgi sahibi olmasına olanak vermektedir. İnsanlar reklâm amaçlı e-postaların istilasına uğramıştır ve reklâm şirketlerinin ve politik oluşumların kolay hedefleri haline gelmişlerdir. İnsanlar haklarında alınan isabetli kararlar karşısında hayrete düşerken sayılarla ifade edilen nesnelere dönüşmüşlerdir.

¹⁰¹² Karl Marx, **Kapital Birinci Cilt**, Çev. Alaatin Bilgili, İstanbul, Eriş Yayınları, 3. Baskı, 2003, 358-360 .

¹⁰¹³ David Lyon, Elia Zureik, "Surveillance, Privacy And The New Technology", **Surveillance, Computers, Privacy**, Ed. David Lyon & Elia Zureik, Mineapolis, Universty Of Minesota Press, 1996, s.1-21, s.5-6.

¹⁰¹⁴ Lyon, **a.g.e.**, s.12.

Postman'a göre kaybedenler ihtiyaç duydukları hiçbir şeyi elde edememiştir.¹⁰¹⁵ Daha da kötüsü, kamusal alan, özel hayat hikâyelerinin umuma bildirildiği alana dönüşmüştür. Kamusal ve özel alan arasındaki ayrım bulanıklaşırken, mahremiyet kavramı yeni gözetim araçlarıyla bir dönüşüm içine girmiştir. Artık sıradan insanlar ya da kamusal anlamda önemli kişiler, kişiselleştirilecek kamuya açılmaktadır.¹⁰¹⁶ Bununla birlikte gözetim yapısı içinde bizlerin birer veri vücudu haline geldiğini ileri süren Stalder, günlük yaşantımız içinde yaptığımız tüm faaliyetler ile kişisel verinin oluşması ve birikmesini mümkün kıldığımızı işaret eder. O'na göre alışverişlerde kullandığımız kredi kartı, otoyolda aldığımız elektronik bilet ya da mobil telefonlarımızdan yaptığımız konuşmalara kadar her şey kayıt altına alınıp analiz edilmekte ve depolanmaktadır.¹⁰¹⁷

Ancak gözetimin meşruiyeti, teknokratik anlayış tarafından dayandırıldığı hukuksal temellerin dışında teknolojik determinist yaklaşımların da etkisi ile bireye aşılana teknolojinin devrimci yapısında hayat bulur. Teknolojik gelişmelerin bireylere sağladığı güç duygusu onların gözetim sisteminin gönüllü üreticileri ve dağıtıcıları olmalarını sağlar. Bu teze göre yeni dünya düzeninde yer alma ölçütü bu araçlara sahip olma ve kullanıcı sayısının oranıdır.¹⁰¹⁸ Bireylerin gözetim sistemlerine gönüllülüğü kısa vadede gözetim sayesinde görecekleri faydanın ödeyecekleri bedelden daha az olacağına yönelik yargılarıdır. Bu anlama bireyler gözetimin daima daha iyisini oluşturmak için kullanıldığına inandıkları ölçüde gözetim kültürünün anlamı daha da genişleyecektir.¹⁰¹⁹

Gözetim güç ile ilişkilendirilir. Bir olayın gözetim sayılabilmesi için ortada büyük bir güç farkı ve güven yoksunluğunun olması gerektiğini düşünen Martin, ayrıca gözetim ile ilgili temeldeki sorunun gözetimin kendisinden mi yoksa güç

¹⁰¹⁵ Postman, **Teknopoli**, s.21.

¹⁰¹⁶ Jurgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora- Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları,9. Baskı, 2010, s. 296.

¹⁰¹⁷ Felix STALDER, "Opinion. Privacy is not the Antidote to Surveillance", (Çevrimiçi) <http://www.surveillance-and-society.org/articles1/opinion.pdf> 21 Haziran 2010.

¹⁰¹⁸ Kevin Robins, **İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.73.

¹⁰¹⁹ William G. Staples, **The Culture of Surveillance: Discipline and Social Control in the United States**, New York, St. Martin's Pres, 1997, s.130.

eşitsizliğinden mi kaynaklandığının belli olmadığına işaret eder.¹⁰²⁰ Diğer yandan bu güç ilişkileri, karşılıklı ve karışık bir yapı arz eder. Örneğin bir polis memuru ileri teknoloji ürünü araçlar ile şüphelileri gözetlerken diğer taraftan devriye aracına konuşan video kamerayla gözetlenmektedir. Benzer şekilde bir öğretmen bir bilgisayar programı ile öğrencilerini gözlerken kendisinin sınıftaki performansı da bu programla gözlemlenebilir. Bu örneklerden yola çıkıldığında kesinlikle tek yönlü olmayan kasıtlı ve kararlı tertipler olarak karşımıza çıkan güç ilişkilerinden bahsedilebilir.¹⁰²¹

Teknolojinin toplumsal yapıdaki hâkimiyetini enformasyon teknolojisi devrimi olarak adlandıran Castells'e göre bu devrim aynı zamanda 1980'li yıllardan itibaren kapitalist sistemin temel bir yeniden yapılanma sürecinin uygulanmasında araçsal bir öneme sahip olmuştur.¹⁰²² Bu söylem teknolojik ilerlemenin içeriğini kapitalizmin mantığı ve çıkarlarına indirgemek değildir; ilerlemenin gelişimi, tezahürü bakımından yaklaşıldığında kapitalizmin çıkarlarına göre şekillendiği görülmektedir. Yeni teknolojiler, bilgi işlem alt yapıları, yeni iletişim mecraları gözetim sürecinde Gandy'nin betimlemesi ile modern gözetim teknolojisinin bir parçasıdır. Bu teknolojiler çevre hakkında bilgi ve istihbarat verilerini hissetmek, ölçmek, saklamak, işlemek ve değiş tokuş etmeye yarayan cihazları içeren donanım ve yazılımdan oluşan birleşik bir sistemdir.¹⁰²³ Yeni enformasyon teknolojilerinin gözetim anlamında yaptığı en büyük değişiklik, gözetimin daha derine sızmasına olan etkisidir. Bu teknolojiler içindeki en önemli araçlarından biri olarak Internet teknolojisinin kullanılmaya başlamasının, "yeni" bir gözetim durumunun belirtisi olup olmadığı gözetim analizlerinde önemli bir sorun teşkil etmektedir.¹⁰²⁴ Sonuçta sürekli bir görünebilirlik hali ortaya çıkmaktadır. Bu yönetsel, teknolojik ve kim tarafından yapıldığı belli olmayan gözetim sürecinin sosyal kontrolün başlıca unsuru

¹⁰²⁰ Brian Martin, **Information Liberation Challenging The Corruptions Of Information Power**, London, Freedom Pres, 1998, s.64-65.

¹⁰²¹ Staples, **op. cit.**, p.3.

¹⁰²² Castells, **a.g.e.**, s.16.

¹⁰²³ Oscar H Jr Gandy, "The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control", **Journal of Communication**, Vol.39, Issue 3, Summer 1989, ss.61-76, s.62.

¹⁰²⁴ Lyon, **a.g.e.**, s.61.

haline gelmesini sağlar.¹⁰²⁵ Bununla birlikte gözetim, gözleyenin asla görülemeyeceği, verinin, veri sağlayan kişinin kim olduğuna dair bilgiye sahip olmayan ve bununla ilgilenmeyen uzmanlar tarafından islendiği uzaktan duyumsama haline dönüşmüştür. Gözetim ajanının sahip olduğu teknoloji birey hakkında bireyin bile bilmediği istihbaratın elde edilmesini mümkün kılar.¹⁰²⁶

Foucault'nun Panoptikon metaforu bağlamında gözetimi disiplin ile ilişkilendirdiği görüşleri, gözetim olgusunun ele alınış biçimi için yeni teknolojiler bağlamında da önemini korur. King'e göre "Elektronik Panoptikon" katılımcılarını hapseden bir hapisane değil, kapitalist toplumda güç ilişkilerinin yaygınlaştırılması için teknolojik ilerlemelerin kullanıldığı bir sistemdir. İşte, evde hükümet tarafından, tüketici bilgi grupları tarafından ya da firmalar tarafından gözlem altına tutuluruz. Diğer taraftan bu gözlem farklı uygulamalar aracılığı ile gerçekleştirilir. Günlük yaşamımızda kullandığımız elektronik iletişim araçları çoğaldıkça ve çeşitlendikçe hayatlarımız siber uzayda daha bütünlüklü ve ayrıntılı izler bırakmakta, para çekme makineleri, perakende satış mağazalarında kullandığımız kredi kartı slipleri, kişisel bilgisayarlar üzerinden ticari ağlar üzerinde yaptığımız işlemler, öde-izle sistemi üzerinden aldığımız filmler, sosyal iletişim ağlarındaki varlığımız, sistemin hakkımızda bilgi toplaması için kullandığı yolların sadece bir kaçıdır. Toplanan bilgiler, bireyleri ekonomik, sosyal ya da politik kategorilere ayırmak için kullanılır. Öte yandan kategorizasyonun dayandırıldığı temeller çerçevesinde panoptikon sadece mimari bir tasarım olmaktan öteye geçmekte toplumu kesimlere ayıran onlara emreden ve kategorize eden bir sistem haline dönüşmektedir. Bu sistem grupların birbirleriyle olan bilgi dönüşümünden faydalanmasını engelleyerek, bu kesimlerin marjinalleşmesini sağlamaktadır.¹⁰²⁷

Elektronik gözetim olanakları ile birlikte gözetim sürecinin Süper Panoptikon haline geldiğini iler süren Poster'e göre bugünkü iletişim devreleri ve veritabanları Superpanoptikon'u bir kurum olarak yaratmaktadır. Burası öyle bir kurumdur ki

¹⁰²⁵ Staples, **op. cit.**, p.4.

¹⁰²⁶ Gandy, **op. cit.**, p.64-65.

¹⁰²⁷ Lyall King, "Information, Society and the Panopticon", 2003, (Çevrimiçi) http://www.uwo.ca/sogs/WJGR/2003/wjgr_10%281%29_40_2001.pdf 21 Mart 2010.

duvarsız, penceresiz, gözetleme kulesiz bir gözetim yeridir. Superpanoptikon'da bireyler bir şekilde bilgisayarın içinde olduğunun farkında değildirler. Siber uzayın dışında bir yerlerde bireylerin eğilimlerini düzenleyen, kullanan ve satan başka bir "gerçeklik" vardır. Bireyler bundan böyle kişisel, merkezi, rasyonel ve özerk olarak değil ancak ortak ilgilerin merhametindedir.¹⁰²⁸ Böyle bir ortamda panoptik bir ayırmadan bahseden Gandy ise, kişisel enformasyonun toplanması ve değerlendirilmesinde karmaşık bir ayırıcı teknolojinin kullanıldığını iddia eder. Kişinin ekonomik değerinin saptanması için bireyin kişisel statüsü ve davranışları hakkındaki tüm enformasyonu toplamak panoptiktir ve süreç, insanları bu enformasyondan yola çıkarak kategorilere ayırdığı için ayırıcı bir teknolojiyi içerir. Kişisel enformasyonun toplanması, saklanması ve işlenmesi sürecinde aktif olarak kullanılan bilgisayar ve telekomünikasyon sistemleri bu karmaşık teknolojinin ayaklarını oluştururken, bilginin işlenmesi sürecinde ayırma, kategorize etme ve değerlendirme için ortaya konan modellemeler ve analitik yaklaşımlar öteki ayağı oluşturmaktadır. Gandy'e göre bu tür modellemeler ile varılacak noktada disipline edilmiş bireyin gelecekteki davranışları konusunda belirsizlikler de azaltılmış olur. Diğer yandan ayırma ve kategorize etme salt disipline etmedeki başarı için değil aynı zamanda piyasa tahminleri için sermayenin tüketici profili oluşturmasındaki başarısı bağlamında da önem kazanır.¹⁰²⁹

Öte yandan, bilgi işlem ve telekomünikasyon teknolojilerine bağlı olarak yayılan bilgisayar kullanımı ve yeni iletişim ortamı internet, gözetlemenin sınırlarını ve sınırlılıklarını da değiştirir. Daha da ötesinde bugünün insanı, yaşadığı toplum, kendisi, komşuları, diğerleri ile ilgili sonsuz bir elektronik gözetleme döngüsünün içine girmiştir ve sürekli veri toplamaktadır. Bu durumda Staples'e göre artık Büyük Birader artık yoktur çünkü biz Büyük Birader'e dönüşmüş durumdayızdır ve gözetimin dayandırıldığı disiplin durumu doğrudan ya da dolaylı küçük biraderler tarafından oluşturulmaktadır.¹⁰³⁰ Bizi bu hale getiren ise, aynı zamanda yeni enformasyon teknolojilerini gözetlemenin merkezine koyan internet uygulama

¹⁰²⁸ Aktaran, King, *op. cit.*, p.47.

¹⁰²⁹ Oscar H Jr. Gandy, "Coming to Terms with the Panoptic Sort", **Surveillance, Computers, Privacy**, Ed. David Lyon & Elia Zureik, Mineapolis, Universty Of Minesota Press, 1996, p.133-136.

¹⁰³⁰ Staples, *op. cit.*, p.129.

alanları ve teknik açıdan varılan büyümedir. Öyle ki bu durum modern yaşamın kilit bir özelliği olmuştur.¹⁰³¹ Diğer yandan bilgi işlem teknoloji ve araçlarının etkinliği ve yetenekleri bağlamında kullandığımız bilgisayar teknolojisinin diğer gözetim teknolojilere eklenilebilme ve birleşme özelliği yeni gözetim araçlarının yeteneklerinin geldiği nokta açısından önemli bir noktadır. Güvenlik amacıyla elektronik hatların dinlenmesi, elektronik posta mesajlarının kontrol edilmesi, gizli kameraların ve dinleme ve kayıt cihazlarının bilgisayar yazılımları ve İnternet ile birbirine eklenilebilmesi gözetimin sınırlılıklarının ne kadar az olduğuna işaret eder niteliktedir.

Castells'in tabiriyle ağ toplumuna dönüşen yapı içinde İnternet ortamını her ne amaçla kullanırsak kullanalım izimizi bırakmakta ve dolayısıyla gözetim süreci sınırlarına dâhil olmak durumunda kalmaktayız. Altheide, bu gönüllülüğü röntgencilik ve teşhircilik ile bağdaştırır. O'na göre biz başkalarını seyrederek ve başkalarını seyredirken kendimizi de birilerinin seyrettiğinin farkındayızdır. Bizim şu an içinde bulunduğumuz toplum, müşteri bilgilerini sürekli arayan, bulan ve paylaşan bir veri gözetleme sistemine dayanmaktadır. Daha ötesinde bilgisayarlarımız bir ev kamerası gibi çalışmakta ve buna emare olan reklamlar ile karşılaşmaktayız.¹⁰³²

Lyon, gelinen noktada internetin durumunu şu şekilde özetlemektedir: Gözetimin kapasitesi artmıştır. İnternet teknolojisinin kullanan devlet, örgütler ve bireyler artık insanların gündelik hayatlarına ilişkin verileri çok kolay bir şekilde elde edebilmektedirler. Bu veriler mali durumdan ikamet milliyet, etnik geçmiş ve suç oluşturan faaliyetlere kadar uzanır. Bu veriler, bilgisayarlar üzerinde çalıştırılan gelişmiş veri analiz teknikleri ile karşılaştırılabilir, verilerin tasniflenmesini, kategorize edilmesini ve bu kategorilerden yeni veriler çıkarılmasını mümkün kılar.

¹⁰³¹ Lyon, a.g.e., s.13.

¹⁰³² David L. Altheide, "The Control Narrative of the Internet", **Spring 2004**, Vol. 27, No. 2, 2004, p.241.

İstatistik bilimi ile birleşen bu çalışmalar, kişilerin ve toplulukların her türlü profilini çıkarmayı mümkün kılar.¹⁰³³

Postman'a göre iyice yerleşmiş her teknoloji, dünyayı özgün bir biçimde inşa eden, bir şeyi diğerlerinden değerli sayan, bir düşünceyi, bir beceriyi, bir tutumu diğerlerine göre daha sesli dile getiren ideolojik bir önyargıdır.¹⁰³⁴

Günümüzde yeni iletişim teknolojileri eskileriyle mücadele etmektedir. Ancak bu mücadele para için, dikkatleri celp etmek için, prestij için ve en önemlisi kendi dünya görüşünü baskın kılmak için yapılan bir mücadeledir. Teknolojik araçların birbiriyle savaşımları aslında arkalarındaki dünya görüşlerinin çatışmasıdır.¹⁰³⁵

¹⁰³³ Lyon, **a.g.e.**, s.120-121.

¹⁰³⁴ Postman, **Teknopoli**, s.24.

¹⁰³⁵ **A.e.**, s.27.

3. TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDEN İNTERNET GAZETECİLİĞİNE GÖRÜNTÜLÜ HABER VE YURTTAŞ GAZETECİLİĞİ

3.1. Televizyon Ve Görüntü Kültürü

Görmenin ilk araçsal yansıması olarak da kabul edilen camera-obscuradan günümüze geçen zaman içinde teleskop, dürbün, fotoğraf ve sinema gibi teknolojiler ile aracılanan görme biçimleri çeşitlenirken en etkili görme aracının televizyon olduğu kuşku duyulmayan bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Gözün ve görmenin yaşamımızdaki öneminin bir tezahürü olan televizyon, yeryüzünde gözün ulaşabildiğinden daha uzağına göre arzusunun endüstriyel çağın ilerlemiş evresindeki yansıması olarak betimlenmektedir. Artık görmeye dayalı algının ön koşulu olan “burada olma” durumu televizyon ile mekânsal ve zamansal bağımlılığından kurtulmuştur. Görüntü elektromanyetik dalgalar ile kilometrelerce öteye taşınmaktadır. Ancak uzaktan görme düşü, insan bakışının yeni bir araçsallaştırılmasından öteye bu bakışın gövdeden kısmen koparılması ve tekniğin yerine geçirilmesi olarak gerçekleşmiştir. Uzaktan görme için gereken donanım, bu düşü teknik bir olaya dönüştürmüş, görme görenden koparılarak nesneleşmiştir. Öne sürülen bir sava göre, donanımı kullanan insani donanımın özelliği gereği bu görüntülerin kayır edilişini kendisi yönetmemektedir. Teknik süreç görüntü üretimini ve görüntü alımını birbirinden ayırıştırırken, gösteren karşısında pasif bir tutum sergilemek durumunda kalan insan izleyici olarak tanımlanmıştır. Araçsallaştırılan uzaktan görme düşü günümüzde, eğlence ve bilgi endüstrisinin hazırladığı akışı izleyen kitlenin bir parçası olan insana uzanmıştır.¹⁰³⁶

Artık çağdaş vizyonun çoğul kararlılık ve eşsiz doğası, onların kendi teknik, çevresel ve ara yüzey özgüllükleri ile her biri her gün karşılaşılan çoğul ekranın –tele görsel (televisiual), sinematik, bilgi/metin gösterimleri, kapalı-devre, video– kısmi etkisidir. Toplama görme ile deneyimlediklerimiz; devamlı bir kayma ve tele-görsel

¹⁰³⁶ Hicketheier, a.g.e., s.177-179.

olaylar, zaman uzamsal bölgeler ve görsel anlam türleri arasında birleşmedir (fotogerçekçilik, animasyon, simülasyon). Aynı zamanda, görüntü dondurma, yakın çekim, ağır çekim ve belki manipülasyon, tekrarlanabilirlik ve baskı içeren sayısal görüntülerin bazı saklı yeteneklerinin farkındalığı gibi bir takım görüntüleme tekniklerinin, görsel ve işitsel girişimin çeşitli modlarının literatürünü geliştirmekteyiz.¹⁰³⁷

Görüntülü bilgi sunabilmesi kendisine diğer iletişim araçlarından daha farklı bir ilgi ve alakanın gösterilmesine neden olurken, toplum bilimciler televizyonun toplumsal yapıda üstlendiği misyonun önemine dikkat çekmektedirler. Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon da insanları dünyada olan her türlü olaylar hakkında bilgilendirmekte, onları eğitmekte, eğlendirmektedir. Televizyon, dördüncü güç, demokrasi, enformasyonun serbest akışı, iletişim özgürlüğü gibi kavramlarla idealleştirilmektedir ve böyle bir anlayışta dünyaya açılan pencere olarak temsil edilmektedir. Ancak Erdoğan ve Alemdar'a göre televizyon dünyaya açılan biçimlendirilmiş ve paketlenmiş bir penceredir. Televizyonun işlevlerinden doğan ideolojik bağları onu; toplumsal yapının ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel bir ürünü olarak ele alma gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.¹⁰³⁸ Televizyon, egemen ideoloji doğrultusunda, bu ideolojinin işlemesinin gerekleri olan değerleri temsil etme ve yayma noktasındadır.¹⁰³⁹ Televizyon kitle iletişimini bireysel bir tüketim haline getirmek ile itham edilmekte, diğer yandan toplumsal denetimin etkin bir aracı olarak eleştirilmektedir. Bir kitle iletişim aracı olarak televizyon ya mevcut yapıyı korumak ya da görevini tamamlayan ideolojik yapının değiştirilmesi için kullanılmaktadır. Bu iddialar eşliğinde televizyon, artık daha uzağı görme düşünden çok farklı bir noktadadır.

Geçmişte dini mucizelerin temsil ettiği değerleri, günümüz kitle iletişim araçları ile yaratılan ikonlar almıştır. Bireyin reel yaşamı kabullenmesi, reel toplumla

¹⁰³⁷ Richardson, **op. cit.**, p.208.

¹⁰³⁸ Alemdar ve Erdoğan, **a.g.e.**, s.170.

¹⁰³⁹ Ergül, **a.g.e.**, s.124.

bir bütünlük kurması anlamında bu ikonlar önemlidir.¹⁰⁴⁰ Bir dönem dini mucizelerin bir arada tuttuğu toplumsal yapı, şimdi gerçek hayatta mümkün olamayacak kadar güçlü, dayanıklı ve ölümsüz kahramanların yaratıldığı televizyon dizilerine emanettir. Gerbner, televizyonun kabile kökenli hikâye anlatımının yeni yüzü olduğunu düşünmektedir. Televizyon şimdiye değin tarihte sadece din tarafından organize edilebilmiş, kültürel bir güç durumuna gelmiştir. Sadece din, her tipten sosyal gruba gerçeklik hakkında ortak mesajlar iletebilen bir güce sahipken televizyon bu güce erişmiş bir yapı olarak tahayyül edilmektedir.¹⁰⁴¹ Gerbner'e göre televizyon gelecekteki tercihleri ve kullanışları etkileyen tutumları ekmektedir. Yetiştirme Kuramı (Cultivation Theory) adını verdiği çalışmasında televizyonun kültür ile doğrudan etkileşim içinde olduğunu savunan Gerbner'e göre kültür, insan sosyalleşmesinin doğasına uygun ve süreklilik arz eden kavram ve davranış örneklerini yetiştiren sembolik bir süreç olarak televizyonun etkisindedir. Televizyon, görece yoğun ve birleştirici kavram ve davranış örneklerini geliştirmekte, merkezi ve yayılcı özellikler taşıyan kültürel ana akım ise artık televizyon tarafından sağlanmaktadır. Bu da televizyonun farklılıkları ve başkalaşmışlıkları, geleneksel sosyal ve diğer ayırıcı özelliklerden gelen sosyal grupları homojenleştirdiği anlamını taşımaktadır. Gerbner, televizyonun etkisinin ani değişiklik ya da benzerlik anlamında olmadığını, farkın televizyonu çok izleyenlerin az izleyenlere göre, sosyal gerçekliğin kavramlaştırılmasında olduğunu savunmaktadır. Bu anlamda, televizyonla ilgili en önemli vurgu, televizyonun endüstriyel düzenin kültürel kolu olduğudur. Televizyon, bu düzenin otorite ve iktidarını korumakta ve meşrulaştırmaktadır.¹⁰⁴²

Okuryazarlığın ve hareketliliğin tarihsel engellerinin ötesine geçen televizyon, nüfusun günlük kültürünün öncü kaynağı olmuştur artık ve televizyon muhtemelen sanayi öncesi dinden beri ilk defa güçlü bir kültürel bağ sağlamaktadır.¹⁰⁴³ Televizyon belirlenmiş toplumsal müştereklerin yayılması amacıyla ya da düzenin

¹⁰⁴⁰ Oskay, 19. **Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, s.190-191

¹⁰⁴¹ Çığ , **a.g.e.**, b.a.

¹⁰⁴² George Gerbner, "Epilogue: Advancing on The Path of Righteousness (Maybe)", **Cultivation Analysis: New Direction in Media Effects Research**, Ed. Nancy Signorielli ve Michael Morgan, Sage Publication, 1990, s.258-261.

¹⁰⁴³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.155.

korunması için bireyin yapay bir gerçeklik içinde “uyuşturulması” ile topluma nüfuz etmektedir.

Sartori'nin deyişiyile televizyon, köklü bir değişimin ifadesi olan yeni bir dünyayı temsil etmektedir. O'na göre, kendisinden önceki iletişim araçlarını içselleştirmeyi becerebilen televizyon, bu kitle iletişim araçlarının mükemmelleştirilmiş bir biçiminden farklı olarak ele alınmalıdır. Çünkü televizyon aracının yaygınlaşması ile birlikte, anlama ve görme arasındaki ilişkiyi alt üst eden bir gerçeklik ortaya çıkmıştır. Televizyonun yarattığı ileri sürülen bu gerçeklik aslında birçokları tarafından da temel eleştiri konularından biri olarak irdelenmektedir. Bununla birlikte televizyon sadece bir iletişim aracı değil, yeni bir insan tipi yaratan bir güçtür. Çocuklar çok erken televizyon ile tanışmakta okul çağından çok önce televizyon karşısında saatler harcamaktadır. Sartori'ye göre yeni nesil eğitimini televizyondan almaktadır ve görsellik ve görme üzerine kurulu dünyanın görünümleri ile şekillenen bir sembolik hayvan ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴⁴

“Televizyonun yığinsal olarak ürettiği bu hayata dair fantazyaların, özel yaşamımızdaki fantazyalara dönüşme eğilimi vardır. Özgür ve bağımsız olduğumuza dair bazı yanılsamalara rağmen, televizyon bizim mantıksallığımızı saldırmakta, bizi geçici içtepillerle ve isteklerle dolu yaratıklar haline dönüştürmekte ve bireyselliğimizi sıradanlaştırmaktadır. Sonuçta televizyon, gerçeklik duygularımızı çarpıtarak yok etmektedir.”¹⁰⁴⁵

Televizyonda üretildiği düşünülen gerçeklik, izleyicinin kendi bilinçsiz etkinliğinin sonucunda seyredilen nesneye yabancılaşması olarak tasavvur edilmektedir. Bir düşünceye göre, görme biçimlerinin hâkimiyeti altındaki batı felsefesinin tüm zayıflığının bir yansıması olan gösteri toplumu, bu gün televizyonda belirginleşmektedir. Televizyonda gerçekliğin spekülâtif bir şekilde felsefeleştirildiği ve bu spekülâtif evrende somut yaşamın değerini yitirdiği söylenebilir.

¹⁰⁴⁴ Sartori, **a.g.e.**, s.19-27.

¹⁰⁴⁵ Arthur Asa Berger, **Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon: Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi**, Çev. Yusuf Kaplan, Enformasyon Devrimi Efsanesi Kayseri, Rey Yayınları, 1991, s.55.

“İzleyici ne kadar çok seyredirse o kadar az yaşar; kendisini egemen ihtiyaç imajlarında bulmayı ne kadar kabul ederse kendi varoluşunu ve kendi arzularını o kadar az anlar. Gösterinin etkin insan karşısındaki dışsallığı; kendi davranışlarının artık bu insana değil, bu davranışları ona sınan bir başkasına ait olması gerçeğinde ortaya çıkar. İşte bu yüzden izleyici hiçbir yerde kendini evinde hissetmez, çünkü gösteri her yerdedir.”¹⁰⁴⁶

Televizyon, kendi gerçekliğini üretmede kendine has teknik olanaklarını kullanmaktadır ve buna “televizyon gerçekliği” denmektedir.¹⁰⁴⁷ Dış dünyadaki olaylar televizyonun süzgecinden geçerek bize ulaşmaktadır ve televizyon olayı nasıl sunuyor ise izleyici o şekilde görmekte ve algılamaktadır. Anındalık ve buradalık özellikleri ile televizyon penceresinden gerçekmiş gibi sunulan görüntüler temelde gerçeklik değil ideoloji olarak eleştirilmekte ve ideolojinin devamlılığının televizyon tarafından sağlandığı ileri sürülmektedir.¹⁰⁴⁸ Bu tür bir amel için izlenen yol ise görüntünün farklı şekillerde işlenmesi ile gerçekleşmektedir. Çekilmiş görüntüdeki hareket hızı ile oynamak, bir sahneden diğerine geçiş teknikleri, olayı parçalara ayırmak, bakış açılarını kamera hareketleri, optik kaydırma gibi teknik destekler ile değiştirmek, farklı kaynaklardan gelen sesleri ve görüntüleri birleştirmek, bilgisayar grafik tekniklerini kullanmak, animasyon desteği ile anlatımı güçlendirmek gerçeklik üzerinde yapılan oynamalardan sadece bir kısmıdır.¹⁰⁴⁹ Bunların yanında televizyon, dramatik unsurları kullanarak, mit üreterek, canlı yayınları kullanıp bir yanılsama oluşturarak ve eğlence temasını öncelikli hale getirerek de gerçekliği kurmacaya dönüştürmektedir.¹⁰⁵⁰ Bu nedenle de Esslin gibi düşünürler televizyonu bir fantezi dünyası yaratmakla itham etmektedirler.¹⁰⁵¹ Baudrillard ise, gündelik yaşamın gerçeği ile televizyonun sunduğu gerçekliğin birbirine karıştığını işaret etmektedir. Böylece ortaya çıkan gerçekliğe üst/hiper gerçeklik adını veren Baudrillard’a göre gerçek olan ile düşsel olanın arasındaki belirgin sınır ortadan kalkmış ve ister

¹⁰⁴⁶ Debord, **a.g.e.**, s.22.

¹⁰⁴⁷ Bedriye Poyraz, **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2002,s.22.

¹⁰⁴⁸ Mahmut Mutman , “Televizyon Nasıl Sorgulanmalı” , **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 67, Güz,1995 s. 26–75.

¹⁰⁴⁹ Nurçay Türkoğlu, **Toplumsal İletişim**, İstanbul, Babil Yayınları, 2004, s. 257

¹⁰⁵⁰ Poyraz, **a.g.e.**, s.25-26.

¹⁰⁵¹ Eslin, **a.g.e.**, b.a.

doğallık ister gerçeklik olsun artık bütün gerçekler, birer simülasyon haline gelmiştir.¹⁰⁵²

Televizyonun gücü, çoğunlukla dünyayı, evreni küçülterek önümüze getirmesine bağlanmaktadır. Televizyonda yer alan kişiler, olaylar, oluşturulan programlar, dünyanın çeşitli yerlerinden toplanıp bir araya getirilmiş görüntüler olarak evlerimize akmaktadır. Uzakta olup bitenlere katılma isteği, olay sırasında orda olma özlemi, uzaktan görme arzusunu beslerken; televizyon, olayların hiçbir bedel ödemeksizin evlerimize kadar girmelerine, uzakların yakın olmasına yol açmıştır.¹⁰⁵³ Birey bir çaba sarf etmeden bu görüntüleri almakta ve kullanmaktadır. Kolay ulaşılabilen ve tüketilebilen bir araç olarak cazibe merkezi konumuna gelen televizyonun kendi gerçekliğini yarattığı fikrinden hareket eden düşünürlere göre, televizyon, “her şeyi gösteriniz ancak hiçbir şeyi ortaya koymayınız” düsturu ile özdeşleşir. Bu yaklaşım ile durum irdelendiğinde, sanayi kapitalizminin egemen ideolojilerinin hüküm sürdüğü toplumsal yapılarda bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun, ideolojinin devamlılığı için etkin bir rol üstlendiği de ileri sürülebilir. Endüstriyel üretim sisteminin karakteristik özelliği olan çalışma ve dinlenme zamanlarının ayrılığı içinde bocalayan insan, gündelik yaşantısının monotonluğuna farklı heyecan ve serüvenler katma arayışında televizyonun görsel çekimine kapılmaktadır.¹⁰⁵⁴ Bununla birlikte, televizyonun izleyici tarafından gördüğü ilgi içtenlikten uzak, yüzeysel ve sahte bir ilgi olarak tahayyül edilir. Bu algılama, televizyonun insanlara yaklaşımını yüzeysel ve ikiyüzlü olarak görür. Televizyon her zaman, insanlara yalnızca hoşça vakit geçirten, onları düşünmekten, hareket etmekten alıkoyarak dertlerini unutturan ve fark ettirmeden yoran, bundan öteye hiçbir yapıcı, yaptırıcı, üretime yönelik işlevi bulunmayan, ama hiçbir zaman da vazgeçilemeyen bir araç olarak evlerimizin ve daha çok da zamanımızın büyük bir bölümünü işgal etmiştir.¹⁰⁵⁵ Bireyin bir saatlik televizyon izlemesiyle karşı karşıya kaldığı görüntü miktarı, endüstri öncesi toplumlara ait bireyin tüm yaşamı boyunca karşılaştığı görüntü miktarı göz önüne alındığında dikkate değer bir fazlalığı temsil

¹⁰⁵² Giddens, **a.g.e.**, s.403.

¹⁰⁵³ Sartori, **a.g.e.**, s.23.

¹⁰⁵⁴ Hicketheier, **a.g.e.**, s.182.

¹⁰⁵⁵ Sedat Cereci, **Büyülü Kutu Büyülenmiş Toplum**, İstanbul, Şule Yayınları, 1992, s.21.

etmektedir. Fiske'ye göre televizyonun toplum üzerinde kurduğu bu hâkimiyette bu durumun payı büyüktür.¹⁰⁵⁶

Televizyon, yazılı kültürün ürünü olan homo sapiens'in, görüntünün sesi iktidardan düşürmesi ile, yerini homo-videns'e(gören insan) bırakmasına neden olmuştur. Televizyonun şiddeti yüreklendirdiği, az ve kötü bilgilendirdiği ya da kültürel olarak geriletici olduğu eleştirileri içinde dikkat çekilen nokta televizyonun insan doğasını değiştirmekte olduğu gerçeğidir.¹⁰⁵⁷

Özetle televizyon okuma-yazma kültürünü genişletmek ve pekiştirmek yerine okuma-yazma kültürüne saldıran bir araç olarak tanımlanmaktadır; televizyonun çıkışı yoğun, yalnız basına, dikkate dayalı okuma alışkanlığına dayanan bir kültürü derinden değiştirmiş ve onun yerine daha rahat, daha yayılmış, çok boyutlu ve hazırane biçimindeki yeni düşünce tarzını, yeni bir gerçeklik algılama tarzını geçirmiştir.¹⁰⁵⁸ Artık görüntü kral olarak nitelenmekte; bir tek görüntünün bin sözcüğe bedel olduğu düşünülmekte ve sözcüklerin yarattığı etkinin görüntülerin şokuna denk olmadığı söylenmektedir.¹⁰⁵⁹ Ayrıca televizyon gösterdiği şeylerin doğru olduğuna inandırmada oldukça etkindir. O görür, gösterir ve seyircisinde gerçeklik duygusu uyandırır. Böyle bir yanılsama doğal olarak televizyonun dünyayı görünür kılmaktaki becerisinden kaynaklanmaktadır. Gerçeklerin görme yetisi ile rahatça elde edilebileceği yanılsaması televizyonun kolay ulaşılabilirliği ile de birleşerek güç kazanmaktadır. Televizyon bir kez satın alınarak evin bir kösesine kurulmuştur ve özellikle başka kültürel etkinliklere (kitap okuma, tiyatro, sinema vs) bütçe ayırma problemi göz önüne alındığında televizyon her an ulaşılabilirliği ile seçimlerde etkin rol oynamaktadır.¹⁰⁶⁰

Schiller'e göre televizyon bireysel pasifliği tevsik eden araçların sonuncusu ve en etkin olanıdır. Televizyon fiziksel ve zihinsel olarak insanları pasifize etmektedir

¹⁰⁵⁶ John Fiske, "Post Modernizm Ve Televizyon", Çev. Nilgün Gürkan, **Medya Kültür Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Ankara, Alp Yayınevi, 2002, s.36.

¹⁰⁵⁷ Sartori, **a.g.e.**, s.11.

¹⁰⁵⁸ Postman, **Teknopoli**, s.96.

¹⁰⁵⁹ Ignacio Ramonet, **Medyanın Zorbalığı**, Çev. Aykut Derman, İstanbul, Om Yayınevi, 2000, s.31.

¹⁰⁶⁰ Sevilay Çelenk, **Televizyon Temsil Kültürü**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s.101.

Aslında enformasyon kanallarının her biri, topluma kendi katkısını yapmaktadır ancak sonuç statükonun güçlendirilmesi yönündedir. Televizyonda bu, bölünmüşlük ile gerçekleştirilmektedir. Televizyonda yer verilen her ne olursa olsun reklâmlar ile kesilmekte, bölünmekte, bağlamından koparılarak insan algısının kavrama yeteneği düşürülmektedir.¹⁰⁶¹ Postman televizyonun kendine özgü bu anlatım biçiminin aracın özelliklerinden kaynaklandığını düşünmektedir:

“Televizyonda hemen her yarım saatte bir, içeriği, bağlamı ve duygusuyla dokusuyla bir önceki ya da bir sonraki programdan ayrılan farklı bir program yayınlanmaktadır. Kısmen televizyon kendi zamanını dakikalar ve saniyeler ile sattığından, kısmen televizyonun sözcüklerden çok görüntülerden yararlanması gerektiğinden, kısmen de televizyon izleyicileri aygıtlarının basına kafalarına estiği gibi geçip ayrılacaklarından, programlar, hemen her sekiz dakikalık bölümün başlı başına bir bölüm gibi durabileceği şekilde yerleştirilir. İzleyicilerin bir programdan diğerine geçerken aynı düşünceleri ya da duyguları muhafaza etmelerine çok ender rastlanır.”¹⁰⁶²

Postman’ın televizyon ile ilgili en önemli saptaması, insanların onu izlemelerinin ötesinde bu izleme sürecinin istedikleri zaman gerçekleştirebilecekleri bir eylem olarak görülmesidir. Bu nedenle insanların televizyonu açtıkları anda gösterilene vakıf olabilmeleri açısından televizyondaki anlatı birbirinden bağımsız bir şekilde hareket etmektedir. Öte yandan insanların izledikleri, izlemekten hoşlandıkları şey hareketli resimlerdir- kısa süreli ve durmadan değişen milyonlarca resimdir. Görsel ilginin gerekliliklerini karşılamak, yani gösterinin değerlerini karşılamak amacıyla fikirlerin içeriğinin geri plana atılması zorunluluğu bu aracın doğasından gelmektedir. Bununla birlikte Postman, görüntülerin ışık hızıyla iletilmesinin bir kültür devrimine yol açacağını savunmaktadır. Böylece televizyon sayesinde kültür büyük oranda görselleşirken yaşam da televizyonda üretilen yapay olaylardan ibaret hale gelmektedir.¹⁰⁶³

Bu aracın doğası içinde yer alan bir başka durum eğlencedir. Günlük hayattan kaçış, kurtuluş ve eğlenme amacıyla seçilen kitle iletişim araçlarının bu konuda en

¹⁰⁶¹ Schiller, **a.g.e.**, s.50.

¹⁰⁶² Postman, **Televizyon Öldüren Eğlence**, s.112.

¹⁰⁶³ **A.e.**, s.171.

başarılısı olarak betimlenen televizyon bu özelliği ile de aslında iş dışı bos zamanın sömürsünde önemli bir araç olarak betimlenmektedir. Televizyon, izleyicileri tarafından öncelikle bir eğlence aracı olarak algılanmakta, haberler, belgeseller ve siyasi yayınlar da dâhil olmak üzere bütün programlar hakkında son adımda eğlence değeriyle hüküm verilmektedir. Postman ve diğerleri, televizyonun her şeyi seyirlik bir nesneye dönüştürmesinden ve eğlenmeyi bireyin her türlü deneyimlerinin temsilinin doğal çerçevesi haline getirmesinden şikâyetçidirler. Postman'a göre sorun televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır. Eğlence televizyondaki her türlü söylemin üst ideolojisi olarak görülmekte aslında televizyonda neyin gösterildiği ya da hangi bakış açısının yansıtıldığına hiçbir önemi yoktur. Önemli olan televizyondan haz almak ve eğlenmektir.¹⁰⁶⁴

Esslin'in, televizyonun toplum üzerinde kurduğu hâkimiyeti anlatmak adına kullandığı televizyon çağı¹⁰⁶⁵ kapanmak üzeredir. Yerine gittikçe artan bir hızla dünyayı saran ağlarla insanları birbirine bağlayan İnternet ile birlikte İnternet çağı başlamıştır. Ancak televizyon ile yaratılan, alışkanlıklarımızı, davranış ve tutumlarımızı değiştiren görüntü kültürü yeni mecrada da etkinliğini göstermektedir.

3.1.1. Televizyon Karşısında Artan İnternet Kullanımı Ve Nedenleri

Televizyonun, üzerine yapılan tüm olumsuz eleştirilere karşın, yadsınamaz gücünü aldığı görüntü, yüksek hızlı bağlantı ve ilerleyen görüntü sıkıştırma algoritmaları sayesinde İnternet ortamında da kendisine yer edinmeye başlamıştır. Ancak bu sefer farklı olan durum kullanıcıların bizzat kendi aktarımları ile içeriğe yaptıkları katkı ve denetimdir. Web 2.0 olarak da adlandırılan internet uygulamaları sosyal medya kavramının doğmasına neden olmuştur. Bireylerin internette birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımlar sosyal medyayı oluşturmaktadır.

¹⁰⁶⁴ A.e., 99-100.

¹⁰⁶⁵ Eslin, a.g.e., s.11.

Sosyal ağlar, bloglar, mikro bloglar, anlık mesajlaşma programları, sohbet siteleri, forumlar gibi insanların bir biriyle içerik ve bilgi paylaşmasını sağlayan internet siteleri ve uygulamalar sayesinde internet kullanıcıları aradıkları ve ilgilendikleri içeriklere ulaşma fırsatına erişmiştir. İlk bakışta bireyler veya küçük gruplar arasında gerçekleşen diyaloglar gibi görünse de, paylaşılan bilgi veya içerikle ilgilenen kişi sayısı oldukça hızlı ve fazla şekilde artmaktadır. Diğer yandan foto-bloglar, video paylaşım siteleri, bireysel podcasting uygulamaları gibi yollarla ve hatta algoritmalar desteğinde ve çeşitli yazılım kodları sayesinde facebook gibi sosyal paylaşım ağlarından, şahıs sitelerine birçok farklı kanalda içeriğe iliştirilmiş görüntü akışlarına rastlamak mümkündür. Web 2.0 ifadesi ilk olarak 2003 yılında O'Reilly Media tarafından bilginin internet üzerinden paylaşımında yeni bir yolu işaret etmek için türetilmiştir. Web 2.0'ın arkasındaki itici güç, kullanıcıların kendileri tarafından üretilen ve iyileştirilen içerikler ve bu içeriklerin özgür ve kolay bir şekilde paylaşımı olarak ifade edilebilir.¹⁰⁶⁶

Tablo 5:Geliştirilmiş Uygulamalar Arasındaki Farklar¹⁰⁶⁷

Web 1.0	Web 2.0
DoubleClick	Google AdSense
Ofoto	Flicker
Akamai	BitTorrent
mp3.com	Napster
Britannica Online	Wikipedia
personal websites	blogging
evite	upcoming.org and EVDB
domain name speculation	search engine optimization
page views	cost per click
screen scraping	web services
publishing	participation
content management systems	wikis
directories (taxonomy)	tagging ("folksonomy")

¹⁰⁶⁶ Tim O'Reilly What Is Web 2.0 Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software, (Çevrimiçi), <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>, 10.08.2010.

¹⁰⁶⁷ **Ibid.**

stickiness	syndication
------------	-------------

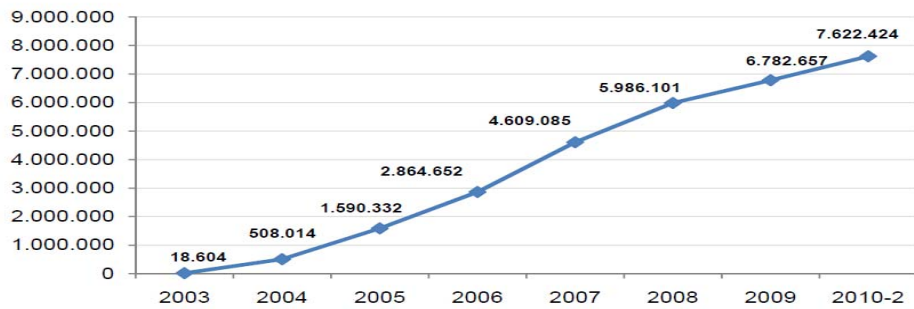
O'Reily'nin internet uygulamalarını karşılaştırmak bağlamında ortaya koyduğu bu tabloda ilk basamakta verdiği örnek, siteleri kaplayan hareketli ve genellikle alakasız bannerların yerini alan google uygulaması "adense"dir. Bu uygulama gezilen sayfanın kodlarından hareketle kullanıcı profili çıkararak kullanıcının ilgilerine yönelik alan ve metin tabanlı, rahatsızlık vermeyen reklam çalışmalarını içerir. Tabloda verilen bir başka uygulama flickr ve bu tarz sitelerin getirdiği yeniliklerdir. Bu tarz siteler, kullanıcıların kendi çektikleri resimleri internette yayınlamalarına ve dünya çapında internet kullanıcılarının bu fotoğraflara ulaşmasına olanak veren uygulamalar içerir.

Sonuç olarak internet ağının yaygınlık kazanmasıyla birlikte bir içerik sağlayıcıya bağlı ve denetimi yüksek olan Web 1.0 uygulamaları yerini açık kaynak kodlu, geliştirilmesi tüm kullanıcılara açık uygulamalara bırakmıştır. Özellikle içerik anlamında giderek artan bir ilgiyle birlikte sürekli gelişen Flickr, Wiki veya del.icio.us gibi fotoğraf, bilgi ve sosyal paylaşım siteleri Web 2.0 uygulamalarının popüler örneklerindedir. YouTube, Myspace ve ya Facebook gibi siteler de yine kullanıcılar tarafından eklenen içerikler ile büyüyen Web 2.0 uygulamalarındandır. Kullanıcılar basit ara yüzler aracılığı ile fotoğraflar, videolar veya dokümanları içerik dolaşımına sokmaktadır. Bir diğer dikkat çekici durum "tagging" olarak da tanımlanan etiketleme ya da tasnifleme sürecidir. Taksonomi biçiminde daha sistematik yapıdan O'Reilly'nin deyimiyile taksonomi ve folk kelimelerinin birleşiminden oluşan ve kullanıcı odaklı folksonomiye geçilmiştir. Bu uygulama ile kullanıcılar ilgilendikleri internet sitelerini etiket (tag) olarak bilinen anahtar kelimelerle ilişkilendirebilmektedir. Diğer yandan tüm bu uygulamaların orijininde zengin kullanıcı deneyimi bulunur. O'Reilly internet ortamı üzerinde yaşanan açılımları şematize ettiği şekliyle kullanıcının pozisyonun kendi verisini kendisinin kontrol etmesi sembolize edilir. Diğer yandan servisler ambalajlanmış yazılımlardan oluşmaz ve katılım mimarisi üzerine kuruludur. Bu yapısalılıkta etkin maliyet ölçeklemesi yapılabilmekte, veri transferi ve kaynakları birbirine katıştırabilir şekilde

planlamaktadır. Yazılım yapısı tek bir cihazın seviyesinden daha fazlasını temsil eder ver ortak aklın bir ürünüdür.¹⁰⁶⁸

Sonuçta karşımızda alıcının daha aktif bir rol üstlendiği bir iletişim süreci ve kullanıcı tarafında daha fazla değişkenin kontrol edilebildiği bir yeni iletişim ortamı bulunmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte bağlantı hızlarının yükselmesi, iletişim ortamına ulaşmak için kullanılan cihazlardaki kapasite ve ulaşılabilirliğinin artırılması yeni bir iletişim ortamı olarak internette kullanıcı sayısını da artırırken, yeni uygulamalar ile birlikte kullanıcıya tanınan haklar içerik akışının da hem niteliksel hem de niceliksel anlamda sınırlarının gelişmesini sağlamaktadır.

Türkiye gibi ağlar ile daha geç tanışan ve alt yapı çalışmalarında, hizmetlerinde gelişmiş ülkelere göre daha geride olan ülkelerde bile yeni iletişim ortam ve araçlarına ilgi büyüktür. Telekomünikasyon Kurumu, 2010 yılı 3 aylık piyasa verilerini analiz eden 2. çeyrek raporuna göre,¹⁰⁶⁹ geniş bant olarak adlandırılan yüksek hızlı veri iletişim hizmetlerinde dikkat çeken en önemli gelişmeler mobil geniş bant internet ve fiber abone sayılarındaki artışlardır. Mobilitenin henüz yeni olduğu ülkemizde artan sayıda mobil iletişim alt yapı kullanıcısı olduğu saptanırken 2003 yılında hizmete giren geniş bant İnternet hizmetinin geçen yıllarda 7.7 milyon abone sınırını geçtiği görülmektedir.

Şekil 15:Geniş Bant İnternet Kullanımı Abone Sayısı¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁸ Ibid.

¹⁰⁶⁹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü Üç Aylık Pazar Verileri Raporu 2010 Yılı 2. Çeyrek Nisan-Mayıs-Haziran s.25.

¹⁰⁷⁰ A.e., s.26.

Türkiye internet aboneliğinde 2010 yılının ikinci çeyreğinde, bir önceki üç aylık döneme göre yaklaşık %4,3 artış gerçekleşmiş olup; fiber, xDSL, mobil ve kablo internet abonelerinin artmasıyla birlikte internet abone sayılarındaki genel artış eğilimi de devam etmiştir. Toplam internet abone sayılarının yıllık büyüme oranı ise %25,3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6: İnternet Abone Sayıları¹⁰⁷¹

	2010-1	2010-2	Çeyrek Büyüme Oranı (2010-1 – 2010-2)	Yıllık Büyüme Oranı (2009-2 – 2010-2)
xDSL	6.373.746	6.464.418	%1,4	%6,7
Mobil İnternet	640.580	832.321	%29,9	-
Kablo İnternet	181.225	191.331	%5,6	%93,7
Fiber	71.717	100.601	%40,3	-
Diğer	155.590	154.138	-	-
TOPLAM	7.422.858	7.742.809	%4,3	%25,3

Yöntemler bazında bakıldığında tabloda aktarılan abone sayılarına ek olarak diğer geniş bant internet ve çevirmeli bağlantı erişim türlerine olan abone sayısı ise 154 bin aboneye ulaşmıştır.

	2010-1	2010-2
Çevirmeli Bağlantı (Dial Up)	124.121	120.385
Tümleşik Hizmet Sayısal Ağı (ISDN BA ve PA)	14.237	15.422
Uydu Haberleşme	9477	9624
Metro Ethernet	3648	3667
Kıralık Devre	1182	1243
Elektrik Hatları Üzerinden Genişbant Erişim (PLC, BPL)	662	1434
Çerçeve Röle (Frame Relay)	306	312
Sanal Özel Şebeke (VPN)	139	137
Eşzamansız İletim Modu (ATM)	74	91
Diğer	1744	1823
TOPLAM	155.590	154.138

Tablo 7: Diğer bağlantı Türlerine göre İnternet Hizmeti Abone Sayısı

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2010 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına

¹⁰⁷¹ A.e., s.27.

göre hanelerin %41,6'sı İnternet erişim imkânına sahiptir. Bir önceki yıla göre %11,6 artışın saptandığı hane başına internet kullanımında ADSL %73,3 ile hanelerde kullanılan en yaygın İnternet bağlantı türü olarak saptanmıştır. Araştırma sonuçlarına internet kullanan her 5 bireyden 3'ü her gün internete girmektedir. Aynı araştırmada ortaya konan kullanım alışkanlıklarına göre, internet kullanan bireylerin %72,8'i e-posta göndermek-almak, %64,2'i sohbet odalarına, haber gruplarına veya çevrimiçi tartışma forumlarına mesaj göndermek, anlık ileti göndermek, %58,8'i haber, gazete ya da dergi okumak, haber indirmek, %55,7'si mal ve hizmetler hakkında bilgi aramak, %51,2'si oyun, müzik, film, görüntü indirmek ya da oynatmak için interneti kullanmaktadır.¹⁰⁷²

Dünyadaki internet istatistiklerini yayınlayan <http://www.internetworldstats.com/> sitesine göre Türkiye'de 2010 yılı itibariyle 35 milyon internet kullanıcı bulunmaktadır ki bu sayı nüfusun %45'ine tekabül etmektedir.

Yıl	Kullanıcı	Nüfus	% Oran
2000	2,000,000	70,140,900	2.9 %
2004	5,500,000	73,556,173	7.5 %
2006	10,220,000	74,709,412	13.9 %
2010	35,000,000	77,804,122	45.0 %

Tablo 8:Yıllara Göre Türkiye'de İnternet Kullanıcı Sayısı¹⁰⁷³

Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında internetin gün geçtikçe artan popülerliği ile aynı zamanda kolay ulaşılabilir bir yeni iletişim ortamı olarak geleneksel kitle iletişim araçlarını da içine alan yapısıyla yeni nesil bir kitle iletişim aracına dönüşmüş olduğu önermesine ulaşılabilir.

¹⁰⁷² Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni 2010 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları, 18 Ağustos 2010, Sayı 148, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=60&ust_id=2&tk_id=6308, 05.09.2010.

¹⁰⁷³ <http://www.internetworldstats.com/euro/tr.htm>.

Diğer yandan dikkat çekici bir başka durum, görüntünün gücü ile şekillenen televizyon gibi etkin bir kitle iletişim aracının bu gücü giderek yeni iletişim ortamı İnternet ile paylaşmasıdır. Radyo televizyon Üst Kurulu'nun ilkinin 2006 yılında gerçekleştirdiği ikincisini ise 2008 yılında yaptığı Televizyon İzleme Alışkanlıkları adlı araştırmasına göre hafta içi ve hafta sonu televizyon izleme alışkanlıklarında değişimler söz konusudur. 2006 yılında gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre deneklerin, hafta içi günlük ortalama olarak % 18.7 ile "10 saat ve üzeri", % 15.6 ile "3 saat", % 15 ile "2 saat" ve % 13.4 ile "4 saat" süre ile televizyon izlediği gözlenmiştir. Ancak 2009 yılındaki verilere göre hafta içi günlük ortalama televizyon izleme sürelerine bakıldığında, % 20.5 ile "3 saat", % 17.2 ile "2 saat" ve % 16.4 ile "4 saat" dilimlerinin öne çıktığı, % 4.5 oranında "10 saat ve üzeri" sürede televizyon izlendiği tespit edilmiştir. Hafta içi günlük ortalama televizyon izleme süreleri "2 saat" diliminde % 2.2, "3 saat" diliminde % 4.9, "4 saat" diliminde % 3 oranında artarken, "10 saat ve üzeri" diliminde % 14.2 oranında ciddi bir azalma söz konusudur. Bu veriler, hafta içinde uzun süreli televizyon izleme eğiliminde düşüş olduğunu ortaya koymaktadır. Demografik veriler üzerinden yapılan çapraz sorgulama sonucunda da tüm gruplarda 2009 verilerine göre televizyon izleme sürelerinde bir azalma söz konusudur. Aynı şekilde araştırmanın hafta sonu ayrımında da televizyon izleme sürelerinde ciddi bir azalmadan bahsedilmektedir.

1074

Aynı çalışmada televizyonun bireyler üzerine etkileri de sorulmuştur. Deneklerin %81.6'sı televizyon izleme alışkanlığının çevre ile ilişkileri azalttığına yönelik görüş bildirirken,%83.7'si televizyonun insanları bağımlı hale getirdiğini düşünmekte ve %79.6'sı televizyonun toplumsal şiddeti artırdığı kanısını taşıdıklarını belirtmektedirler. Araştırmada ortaya çıkan bir başka bulgu ise 2006 yılındaki araştırmaya nazaran kitle iletişim araçlarına duyulan güvenin azalmasıdır. 2006 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, deneklerin % 56.7 oranında "televizyona", % 56.5 oranında "gazeteye" ve % 52.6 oranında da "radyoya"

¹⁰⁷⁴ Radyo Televizyon Üst Kurulu Kamuoyu, Yayın Araştırmaları Ve Ölçme Dairesi Başkanlığı **Televizyon İzleme Alışkanlıkları-2**, Şubat 2009, s. 9-15, (Çevrimiçi) http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5d3ed3d5-80af-4434-81dc-43a16f9f595d 10.09.2010.

güvendiği, internete duyulan güven oranının % 44.2 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. 2009 tarihli araştırmada ise deneklerin % 47.1 ile en çok radyoya güvendikleri; televizyona güven oranının ise % 42.2 ile en düşük değeri taşıdığı gözlenmiştir. Bu verilerle birlikte araştırmada belirtildiği üzere, “televizyona duyulan güvenin” % 14.5, “gazeteye duyulan güvenin” % 10.8 ve “radyoya duyulan güvenin” % 5.5 düştüğü, yalnızca “interneteye duyulan güven” oranında % 2.1’lik artış olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, deneklerin medyaya duyduğu güvenin genel olarak azaldığı, “güvenmeme” olgusundan çok, “kararsız kalma” durumunun artış gösterdiği tespit edilmektedir.¹⁰⁷⁵

Bu veriler, yeni iletişim ortam ve araçları yayıldıkça geleneksel iletişim ortam ve araçlarına karşı insanların tutum ve davranışları hakkında bir fikir vermektedir. Gerek Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından ortaya konan Pazar verilerinde geniş bant hizmetlerindeki artış gerekse Radyo Televizyon Üst Kurulu’nun iki yıl arayla gerçekleştirdiği izleyici araştırması sonunda televizyona karşı tutum ve davranışlarda negatif yöndeki değişim az önce de ortaya konan önermede olduğu gibi sayısal teknolojilerde yaşanan gelişmeler sonucunda yeni bir iletişim ortamı olarak İnterneti yükselen Kitle İletişim aracı olarak kabul etmemize zemin oluşturmaktadır.

Televizyonun tüm devinimine rağmen statükocu yapısı, pasif izler kitle odaklı olması gibi sınırları ve sınırlılıkları düşünüldüğünde İnternet daha özgür, daha demokratik daha zengin içerikli ve daha katılımcı bir portre çizmektedir. Öte yandan gelişen ağ mimarisi, hızlanan bağlantı alt yapısı, kullanıcı odaklı ara yüz, görselliğin de zengin bir biçimde İnternet üzerinde temsil edilmesini olanaklı kılmaktadır.

İnsanların internete doğru yönelmesinde 3 temel değişken dikkat çekicidir. Geleneksel kitle iletişimi ile interneti birbirinden ayıran bu farklar şöyledir:

¹⁰⁷⁵ A.e., s. 21-24 .

- Diğer kitle iletişim araçlarında bulunan özelliklerin yanı sıra İnternet elektronik posta, sohbet programları, farklı içerikte internet siteleri, ses, görüntü ve yazıyı iç içe alan zengin metin biçimi ile kullanıcıya farklı özellikler sunar

- İnternet mevcut yapısıyla diğer tüm kitle iletişim araçlarının hem hemen hepsinin bit toplamı gibidir. Bu toplam geleneksel kitle iletişim araçlarının her birinin ayrı simülasyonu olarak karşımıza çıkar. Çünkü farklı kullanım biçimlerini gerektirir.

- İnternet, kullanıcıların talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bünyesinde bulunan geleneksel kitle iletişim araçlarının özelliklerinin değiştirilebilmesi, yönlendirilebilmesi, kullanıcı isteğine göre harmanlanabilmesine olanak sağlar.

Finneman'a göre internetin bu özellikleri eski iletişim araçlarının fonksiyonlarının da yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. İnternet'in doğuşu tüm medya bileşenlerinin "medya matrisinin" tekrar organize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Örneğin günümüzde hala gazete okuma alışkanlığı devam etmektedir, bu gazetelerin İnternet'te baskılarının farklı olmasından da kaynaklanmaktadır.¹⁰⁷⁶

Temel olarak, İnternet'in yeni fırsatlar sunduğunu ve toplumların bu yeni fırsatlar dünyasına İnternet sayesinde adım attığını savunanlarla; İnternet'i kişilerin etrafında olup bitenden uzaklaşmasına neden olan bir araç olarak gören iki farklı görüş bulunmaktadır. Her iki görüşünde doğru yönleri bulunmakla beraber İnternet'in yeni bir araç olmasından dolayı bu görüşlerden sadece birini kabul etmek ön yargılı bir yaklaşım olacaktır. Slevin bu ön yargılı yaklaşımı engellemek ve İnternet'i daha geniş bir perspektiften incelemek için ilk olarak bugünün toplumlarında meydana gelen kültürel değişikliklerin incelenmesini, daha sonra

¹⁰⁷⁶ Niels Ole Finnemann, "Perspective on the Internet and Society" **The Internet and Society? Questioning Answers and Answering Questions**, Ed. By. Niels Brügger ve Henrik Bodger ,Aarhus, The Center of Internet Research, 2002, p. 34-35.

İnternet'in bu değişiklerin meydana gelmesinde ne kadar etkili olduğunun araştırılması gerektiğini savunmaktadır. O'na göre İnternet modern toplumu oluşturan teknolojik ilerlemenin bir parçasıdır ve Anthony Giddens, Scott Lasch gibi düşünürlerin "düşümsel modernizasyon" tezleriyle bağlantılıdır.¹⁰⁷⁷

Bu gelişmeler doğrultusunda çalışmamızda da olduğu gibi internet kullanım alışkanlıkları ile ilgili olarak kullanıcılar hakkında istatistikî çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'deki en büyük bağlantı hizmet sağlayıcısı olan TTNET Anonim Şirketinin kendi resmi bloğundan yayınladığı verilere göre hizmet sağladığı kullanıcılar ilk sırada arama motorları ve navigasyon hizmetlerini kullanmaktadır. Portallar, sohbet siteleri ve sosyal ağlar diğer uç önemli kullanım alışkanlığını temsil etmektedir.

Tablo 9: TTNET verilerine göre Türk İnternet kullanıcısının kullanım alışkanlıkları¹⁰⁷⁸

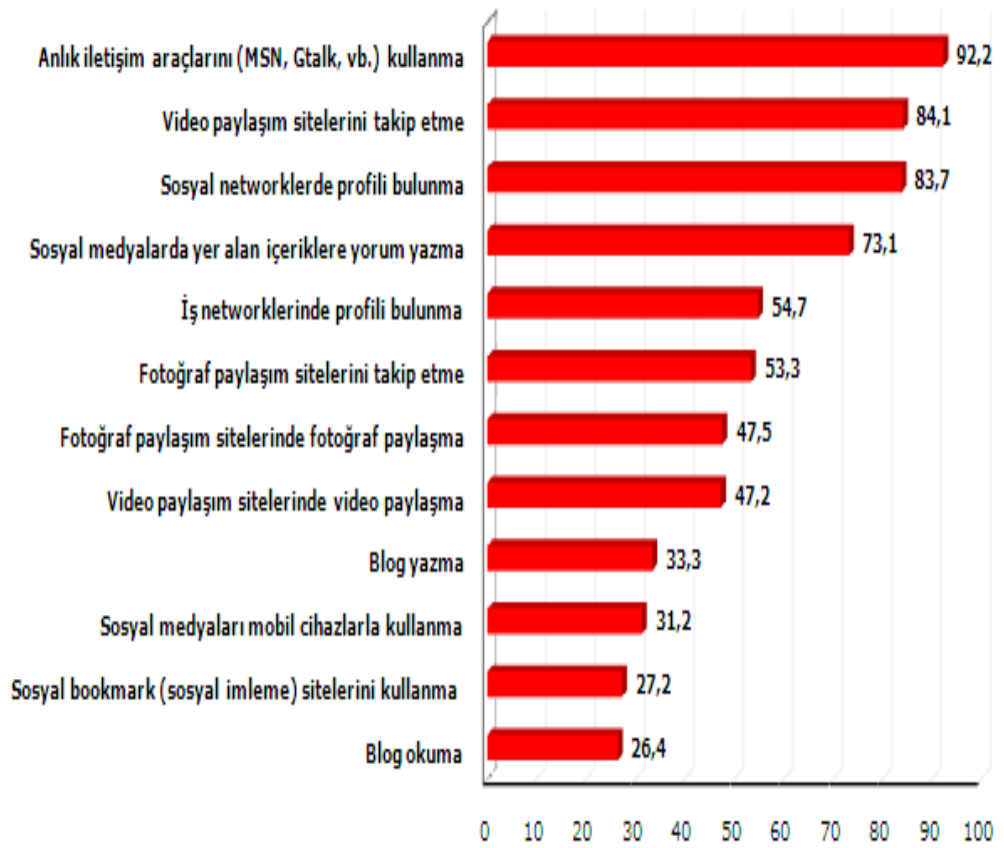
Medya	Toplam Tekil Ziyaretçi (000)	% Erişim	Ortalama Günlük Kullanıcı (000)	Toplam Dakika (MM)
Toplam Kullanıcı	21.282	100,0	12.654	43.243
1 Arama/ Navigasyon	19.965	93,8	11.216	1.228
2 Portal	19.941	93,7	12.167	11.048
3 Sohbet Siteleri	19.479	91,5	11.864	9.352
4 Sosyal Networkler	18.954	89,1	10.139	9.101
5 Eğlence	18.553	87,2	9.778	2.162
6 Haber/ Bilgilendirme	16.951	79,6	6.760	1.689
7 E-mail	16.906	79,4	5.682	1.576
8 Mültimedya	16.795	78,9	5.997	1.133
9 Fotoğraf	16.545	77,7	5.730	673
10 Anlık Mesajlaşma	16.497	77,5	6.817	8.098
11 Bloglar	15.510	72,9	3.596	225
12 Tartışma/ Sohbet	15.419	72,4	3.320	319
13 Oyun	15.064	70,8	5.305	2.377
14 Topluluk Siteleri	15.059	70,8	2.910	563

¹⁰⁷⁷ James Slevin, "The Internet and Society: Central Themes and Issues" **The Internet and Society? Questioning Answers and Answering Questions**, Ed. By. Niels Brügger ve Henrik Bodger , Aarhus, The Center of Internet Research, 2002, s. 7-8.

¹⁰⁷⁸ <http://blog.ttnet.com.tr/turkiye%E2%80%99nin-internet-kullanim-aliskanliklari>.

15	Genel Haberler	14.936	70,2	4.022	518
----	----------------	--------	------	-------	-----

Bir internet sitesi ile bir araştırma şirketinin sosyal medyalar üzerine yaptığı bir araştırmada ise anlık mesajlaşma en çok kullanılan hizmet olarak dikkat çekmektedir. Bu hizmetleri video paylaşım sitelerini takip ve sosyal ağlarda profil sahibi olma hizmetleri takip etmektedir.

Şekil 16: İnternet Kullanıcılarının sosyal medya kullanım alışkanlıklarının dağılımı¹⁰⁷⁹

Bu araştırmaya göre özellikle dünyada kullanım ve içerik açısından çok önemli bir yere sahip ve bir anlama kişileştirilmiş kullanımı sembolize eden internet günlükleri (blog) Türk kullanıcılarının da ilgisi dâhilinde olsa da blog yazma ve okuma oranları nispeten daha düşük olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanları sadece %26,4'ü blogları takip ederken, blogları takip etmediğini ifade edenlerin oranı %71,

1079

http://blog.vodacoagency.com/files/2010/01/SOSYAL_MEDYA_ARASTIRMASI_SONU%C3%87LARI.pdf

blogun ne olduğunu bilmeyenlerin oranı ise % 2,6.olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan Facebook, Netlog gibi sosyal ağlarda profil oluşturan internet kullanıcıları araştırmaya katılan kullanıcıların %83,7'sini oluşturmaktadır. O'Reily'nin Web 2.0'ı tanımlarken olmazsa olmaz özelliklerinden biri olarak addettiği etiketleme ya da kendi deyimiyle folksonomy, araştırmaya katılan Türk internet kullanıcıların çok rağbet etmediği bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma bulgularına göre araştırmaya katılanların sadece %27,2'si sosyal imleme sitelerini kullanırken, kullanmayanların oranı %62,8'dir ve araştırmaya katılan her 10 kişiden 1'inin sosyal imleme sitesinin ne olduğunu bilmediği saptanmıştır. Araştırma yorumlarına göre Video paylaşım siteleri ise internet kullanıcıları için vazgeçilmezler arasındadır. Araştırmaya katılanların %84,1'i video paylaşım sitelerini takip edip video izlerken, %15,9'u video paylaşım sitelerini takip etmemektedir. Günlük internet kullanım süresi yükseldikçe video paylaşım sitelerini de takip oranı artmaktadır.¹⁰⁸⁰

Günlük internet kullanımı	n	yüzde
0 - 2 saat	165	80,1
3 - 5 saat	358	83,1
6 - 8 saat	288	84,5
9 saat ve üzeri	234	88,3

Tablo 10: Kullanım süresine göre Video Paylaşım Sitelerini Takip Edenlerin Dağılımı

Araştırma sonucunda her ne kadar ankete katılanlar video paylaşım sitelerini internet hayatının ayrılmaz parçası olarak da görse kullanıcıların video paylaşım sitelerini ekseriyetle izleme eylemi ile takip ettikleri hareketli görüntü paylaşım oranının daha düşük olduğu ortaya konmuştur. Aynı şekilde fotoğraf siteleri de takip edilme açısından paylaşıma göre daha yüksek bir grafik çizmekte ancak fark videoda olduğu kadar derinleşmemiştir. Araştırmaya katılanların %53,3'ü fotoğraf paylaşım sitelerini takip etmektedir. Fotoğraf paylaşım sitelerini takip etmeyenlerin oranı ise %46,7'dir. Aynı şekilde araştırmaya katılanların %47,5'i fotoğraf paylaşım

¹⁰⁸⁰

http://blog.vodacoagency.com/files/2010/01/SOSYAL_MEDYA_ARASTIRMASI_SONU%C3%87LARI.pdf (Çevrimiçi) erişim 10.10.2010.

sitelerinde fotoğraf paylaşımında bulunurken, fotoğraf paylaşımında bulunmayanların oranı %52,5'dir.

Yeni bir iletişim ortamı olarak internetin sağladığı imkân ve hizmetlerle geleneksel kitle iletişim araçlarının yerine tercih edildiği gerçeği yapılan araştırmalar ve toplanan veriler ile ortaya konmaktadır. İnsanların kitle iletişim araçları alışkanlıklarında da bir değişimin sinyalini veren bu araştırmalar ışığında izler kitlenin internete kayan alışkanlıkları bağlamında görüntü akışının önemi ve değeri dikkat çekicidir. İnternetin kullanıcılara sağladığı içeriğe katılım süreci, içerik akışını çeşitlendirirken özellikle sosyal medyanın yaygınlaşması ile toplumsal tartışma zemini de farklı bir mekân kazanmıştır.

Kitle iletişiminin en önemli işlevi olarak görülen haber verme işlevi de bir kitle iletişim mecrası olarak tanımlayabildiğimiz internet ortamında, ortamın kendine has özellikleri ile daha farklı bir zemine oturmuştur. Kullanıcı odaklı uygulamaların etkisi ile haber ve habercilik, geleneksel yapının getirdiği sınırların dışına doğru hareketlenmiştir. Tek yönlü akışın dolayımlanan etkisi, etkileşimli yapının kamusal tartışma alanlarına karşı hacim kaybetmeye başlamış görünmektedir. Her bir okuyucu haberi yorumlayabilmekte, haber konusu üzerine açılan tartışmalara katılabilmekte hatta bağlantı hızlarındaki artış, depolama ve akış (stream) yöntemlerindeki ilerlemeler sayesinde kendi haberini üretip yayabilmektedir. Kullanıcılar görselliğin ses ve yazı ile iliştilirildiği zengin metin biçimleri arasında serbestçe dolaşabilmekte, tekrar ve tekrar, istediği zaman istediği mekânda istediği şeyi izleyebilmektedir. İnternet ile daha özgür ve demokratik bir iletişim ortamının doğduğunu savunan yaklaşımların da özellikle üzerinde durduğu bu durum, yurttaş gazeteciliği terimi ile kavramsallaştırılmaktadır.

3.1.2. Bir Haber Ögesi Olarak Görüntülü Haber

Haber alma ve haberdar olma gereksinimi, insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. En eski çağlardan itibaren, insanlar doğal olarak bazı olayları,

durumları görmüşler, duymuşlar, hissetmişler ve kendi anlayışları, inançları doğrultusunda dedikodu, söylenti ve fikir tartışması şeklinde o an varılan enformasyonu paylaşma yoluna gitmişlerdir.¹⁰⁸¹ Toplumun bireyi olan insan, daima çevresinde olup bitenleri öğrenmek, kendi başına gelenleri başkalarına duyurmak, bunlar üzerinde düşünmek ve düşündüklerini de başkalarına iletmek ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle haberleşme olgusu, temelde insan iliksilerini oluşturan ve belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan anda olup bitenleri öğrenmek merakı “haberleşme” eylemini yaratmıştır. Rigel’e göre haber toplumsal ihtiyaçlar düzeyine çıkmış bir iletidir, yüz yüze iletişimde özellikle de kitle iletişiminde temel özelliktir, kitle iletişim araçlarının doğuş nedenidir¹⁰⁸²

İletişim araçlarının etkinlik ve yaygınlık kazandığı toplumlarda, insanların içinde yaşadıkları toplumsal gerçekliği anlamlandırmaları okudukları, izledikleri, seyrettikleri haberler ile yakından ilişkili olarak görülmektedir.¹⁰⁸³ Bu nedenle medyanın tarihçesi içinde haber organizasyonlarının kurumları incelendiğinde görülür ki haber günlük yaşamın içinde yaşamı değiştiren, dönüştüren sürecin yapıtaşısıdır.¹⁰⁸⁴

Mac Bridge raporunda haber, bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslar arası durumları akılcı bir biçimde kavramak ve gerekli kararları alabilmek için zorunlu olan şekilde tanımlanmaktadır. Habercilik ise veri, olgu mesaj, görüş ile yorumların toplanması, depolanması, işlenmesi ve dağıtma işidir.¹⁰⁸⁵ Haber alma ihtiyacı bu gün de kuskusuz olarak toplumsal yapının düzgü bir biçimde işleyebilmesi için gerekli olan bir temel öge olarak kabulünü sürdürmektedir. İnsanın ancak haber aldığı sürece özgür bir varlık olarak yaşamını sürdürebileceği ve toplumsal arenada demokrasinin

¹⁰⁸¹ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2003 s.98.

¹⁰⁸² Nurdoğan Rigel, **İleti Tasarımında Haber**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.170.

¹⁰⁸³ Ruhdan Uzun, Eğlence Endüstrisi ve Televizyon Haberciliği, Kocaeli **KİLAD** Güz-2, ss. 9-29, 2000, s.13.

¹⁰⁸⁴ Rigel, **a.g.e.**, s.177.

¹⁰⁸⁵ Sean MacBride, **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya**, Ankara, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayınevi, 1993, s.15.

de haber alma sayesinde gerçekleşebileceği inancı etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedir.¹⁰⁸⁶

Fotoğraf, sinema ve televizyonun teknik olarak geliştirilmesinden önce fiziksel çevremizle sınırlı olan görüntü, günümüzde farklı bir gerçeklikle karsımıza çıkmaktadır. Elektromanyetik dalgalar aracılığı ile yayılabildiği için görüntü artık sadece fiziksel çevremizle ve içinde bulunduğumuz anla sınırlı değildir. Binlerce kilometre ötedeki olayları televizyon sayesinde anında veya olayın cereyan etmesinden kısa bir süre sonra görme şansına sahibiz.

Televizyon haberciliği, televizyonun yayılmasından itibaren kullanıcıya yaşattığı farklı deneyim ile hem yazılı basın haberciliğini hem de kendisi kadar ve hatta daha hızlı bir kitle iletişim aracı olan radyoyu geride bırakır. Özellikle teknolojinin bir çıktısı olarak doğan ve büyüyen televizyon yine teknolojinin sunduğu imkânlar doğrultusunda görüntünün gücünü en etkin şekilde kullanmayı bilmiştir. Ancak televizyon 1940'ların sonu 1950'lerin başlarında büyük bir hızla geliştiği halde, televizyon haberi bu hızın çok gerisinde kalmıştır. Birçok radyo programı televizyona uyarlanmıştır ama çok tanınmış habercilerin televizyon mikrofonlarının önünde geçip haber okumaları parlak, etkileyici ve çarpıcı olmayan bir televizyonculuktur. Programı izleyen dikkati dağılmaktadır. İzlenen şey görüntülü radyodan başka bir şey değildi. Televizyon görüntülü haber materyaline ihtiyaç duymaktadır.¹⁰⁸⁷ İşte ENG (Electronic News Gathering-Elektronik Haber Toplama) olarak bilinen ve televizyondaki görüntüyü sinema filmine bağılıktan kurtaran yeni imkânlar habercilikte ve dolayısıyla televizyonun gücünde büyük bir sıçramanın yaşanmasını mümkün kılmıştır. ENG ile mümkün olan stüdyo dışı canlı yayıncılık, televizyon haberciliğini diğer kitle iletişim kanallarında olmadığı kadar saygın ve ilgi duyulur hale getirmiştir.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁶ Ramonet, **a.g.e.**, s.27.

¹⁰⁸⁷ David Dary, **How To Write News For Broadcast And Print Media**, Pennsylvania, Blue Ridge Summit, 1973, s.30.

¹⁰⁸⁸ Ray White, **TV News, Building a Career in Broadcasting Journalism**, Boston, Reed Publishing, 1990, s.4-8.

Elektronik kamera kullanımı ile haber yayıncılığı giderek hızlanmış bu da haber şartlarının ve haber kavramının yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Dary'nin belirttiği üzere haberleşme alanındaki ilerlemeler habere konu olacak nitelikteki olayın meydana geliş zamanı ile yayınlanması arasındaki gecikmeyi ortadan kaldırmıştır, sonuçta basılı medyanın daha ayrıntılı bilgilerle yakından takip ettiği, “anlık haber” veya “olay meydana gelirken haber” terimleri ile ifade edilen bir haber anlayışı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸⁹.

Ancak elektronik kamera kullanımının altında yatan transistör teknolojisindeki ilerlemeler gelişmeleri bununla sınırlamaz. Transistör e eşlik eden entegreler, baskı devre teknolojileri bilgisayar çağının kapılarını açarken kitle iletişimde de sayısal temsili getirir. Haberciliğin bütün görsel, işitsel ve yazılı temsili, matematiksel simgeler ve algoritma formülleri ile dönüştürülmekte, iletiler sayılabilir, denetlenebilir ve birbirine çevrilebilir sayısal veriler haline getirilmektedir.

Haberin sayısal bir veri haline getirilmesi, tek bir iletişim kanalı aracılığı ile görseelliğin, sesin ve yazının tüketicisine ulaştırılması anlamını taşımaktadır. Görüntü toplamada yaşanan rahatlık iletim ve yayımında da yaşanabilir hale gelmiştir.

3.1.2.1. Televizyon Haberciliğinde Görüntü Kullanımı

Yeni iletişim ortamlarının yayılmaya başladığı zamana kadar yapılan birçok araştırmada insanların ana haber alma aracı olarak karşımıza çıkan televizyon bu gücünü görüntünün inandırıcılığına borçludur. Ancak yazılı kültürle birlikte bütünlüklü düşünebilme ve olayları rasyonel algılayabilme yetisi, elektronik teknolojisinin gelişimi ve televizyonun egemenliğini ilan etmesi ile bir yıkımın eşliğine gelirken gerçekliğin sembolik olarak yeniden üretimi, televizyonun kendine özgü ve tehlikeli niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüntü, habere gerçekliğin, yorumlanmadan veya değiştirilmeden yeniden üretilmiş, doğal yansıması izlenimi verir. Bir gazete haberinde okuyucu, yazarın etkilerinin bilincindedir. Ancak

¹⁰⁸⁹ Dary, **op. cit.**, s.30.

televizyonda bu mümkün değildir. Çünkü görüntü bize ‘bir şeyleri kendi gözümüzle gördüğümüz yanılgısı’ vermektedir.¹⁰⁹⁰ Televizyonun gösterebilme ve gösterdiği şeye inandırabilme özelliği aracın toplumsal ve siyasal var oluşa ulaşmanın arabulucusu olarak ele alınmasına neden olmaktadır. Hiçbir şey gerçekliği bütün sıradanlığı içinde duyumsamaktan daha zor değildir diyen Bourdieu da televizyonun söz konusu özelliğinin –örneğin gazeteciler tarafından kullanıldığında- önceden kestirilemeyecek sonuçlar doğurabileceğini vurgulamaktadır.¹⁰⁹¹

Günümüzde televizyon haberleri dizi filmlere benzetilmektedir. Olayların aktarılmasında dramatik bir kurgu, fon müziği, yavaş oynatım görüntüler, canlandırmalar, filmlerden parçalar kullanılmakta ve bu teknikler, televizyon haberlerini dizi filmlere yaklaştırmaktadır. Karmaşık olaylar ve süreçler kişiselleştirilerek anlatılmakta ve dizi film karakterlerine benzer haber aktörleri ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁹² Esslin televizyonun dramatize etme becerisinin haberlere nasıl yansıdığını şöyle anlatmaktadır:

“Haber spikerlerinin aktardığı malumat televizyondaki en az kurguya dayanan ve en az dramalaştırılmış unsur olarak görünür, oysa haberlerdeki çoğu olaylar bir dereceye kadar sahnelenmektedir. Taşıdıkları gerçeklik ne olursa olsun, yani gerçekten vuku bulmuş da olsalar, bu gerçeklik takdim sürecinin çeşitli safhalarında geçmeye, süzölmeye mahkûmdur. Üstelik izleyicinin televizyon haberlerinde izlediği bu tür olaylar nadiren canlı olarak aktarılmakta, daha sonra filme veya videobandına kaydedilmekte ve son olarak da olayın dramatik vasıflarına bir kere daha vurgu yapılacak şekilde edite edilmektedir.”¹⁰⁹³

Esslin çizimler veya fotoğraf ile resimlenen yazılı hikâyelerin olayları belirli bir bakış açısına yerleştirdiğini ve bilgi alıcısının onları bir bütün olarak ve düşünerek görme şansına sahip olduğunu ancak televizyon görüntüsü ile izleyicinin doğrudan doğruya söz konusu olayın gerçekleştiği yere götürdüğünü

¹⁰⁹⁰Hans-Bernd Brosius, Wolfgang Donsbach, Monika Birke, “How do Text-Picture Relations Affect the Information Effectiveness of Television Newscasts?”, **Journal of Broadcasting & Electronic Media**, Vol.40, Issue 2, Spring 1996 , ss.180 – 195, s.180.

¹⁰⁹¹ Ergül, **a.g.e.**, s.44.

¹⁰⁹² Uzun, **a.g.e.**, s.17.

¹⁰⁹³ Eslin, **a.g.e.**, s, 21.

söylemektedir.¹⁰⁹⁴ Bütün olayı şu andalığı ve olabildiğince yakınlığı ile gösteren televizyon, en büyük görsel ve duygusal etkiye sahip sahneler ile faaliyetini yoğunlaştırmakta ve pekiştirmektedir. Televizyon, dramayı yavaşlatan parçaları görmezden gelirken örneğin saatlerce sürmüş bir siyasi gösteride, polis coplarının bir grup göstericinin üzerine indiği otuz saniye büyük ihtimalle büyük olayın televizyona çıkarılan tek kısmı olacaktır.

Televizyonun yapısı ve dili ile sıkı ilişkisi ebetteki haberin anlatı dilini etkilemektedir. Kendi kurgusal gerçekliği içinde televizyonda kullanılan dil gazetede anlatı dilinden farklıdır. Gazetede haber olayı anlatanı gibi algılanırken, televizyon haberlerinde kameranın kullanımıyla yaratılan “dil” olup biteni anlatan bir araçtan ziyade “*gözün kendisini dilden ve düşünmeden kurtardığı*” iddiasını taşıyan bir argüman olarak karsımıza çıkmaktadır.¹⁰⁹⁵ Televizyonun görsel anlatım biçimine uygun olarak içeriği şekillenirken bu durumdan haberler de etkilenmektedir. Böyle bir durumda habere olan konu kadar ve hatta daha fazla haberle ilgili görsel malzeme önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kimi haberler görsel açıdan yetersiz bulunarak bülten dışı bırakılmakta görsel anlamda zengin olan ancak haber değeri açısından görece sıradan konular haber sıralamasında ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁹⁶ Burton, haber değerlerinin belirlenmesinde medya profesyonellerinin yüklediği değerlerin ve bu konuların sunulmuş biçimlerinin birinci derece rol oynadıklarının belirtmektedir. Burton’un haber değeri kıstasları ise şöyledir:¹⁰⁹⁷

- **Genel değerler** (olumsuzluk, yakınlık, popülerlik, devamlılık, basitlik, kişisel),
- **İçerik değerleri** (felaketler, yıldızlar, otoritelerle ilgili olması)

¹⁰⁹⁴ A.e., s.70-71.

¹⁰⁹⁵ Mutman, a.g.e., s.43.

¹⁰⁹⁶ Faruk Uğurlu ve Şerife Öztürk, **Türkiye’de Televizyon Haberciliği Özel Televizyon Kanallarının Getirdikleri**, Konya, Tablet Yayınları, 2006, s.55.

¹⁰⁹⁷ Graeme Burton, **Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş**, Çev. Nefin Dinç, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995, s.137-139.

- **Geliştirim değerleri** (dramatize edilebilmesi, çatışma içermesi vb.)

Televizyonda haber kıstasları Burton'un betimlemesi ile paralellik taşısa da, görüntünün gücünün fark edilmesi ile birlikte televizyon haberlerinin bu çerçevede içerisinde yeniden tanımlandığı iddia edilmektedir. Günümüzde artık haber, eğer içinde gösterilecek bir şeyler varsa haber olarak nitelendirilmektedir ve izleyiciye sunulmaktadır.¹⁰⁹⁸ Diğer bir ifadeyle görüntünün televizyon haberine kazandırdığı üstünlüğün farkında olan televizyon haber yapımcıları, bir olay veya durumun haber olarak seçilmesinden, sıralanmasına ve ne kadar bir zaman dilimine yayılacağına yönelik kararlarını ellerindeki haber görüntülerinin içeriği ve kalitesine göre vermektedirler.

Televizyon hem görsel hem de işitsel bir medyum olduğu için diğer enformasyon kaynaklarından ayrılmaktadır. İlk bakışta bu bir sınırlama olarak görünmeyebilir, ancak biraz derine inildiğinde, görsel estetiğin TV haber eleştirisinde önemli bir unsur olduğu ortaya çıkar. Medyanın öteki dallarından farklı olarak televizyonda göz ile kulak arasında sürüp giden duyumsal bir rekabet vardır. Doğal olarak bu yarısı göz kazanır ve resim sesin önüne geçer. Bu yaklaşım uç noktalara taşındığında, resme önem verme düşüncesi önceden kabullenilmiş olur ve yapımcılar, haberler yerine resimler üzerine yoğunlaşırlar. Sonuç olarak, bazı haberler görsel güçleri olmadığı için tamamen göz ardı edilirken, bazıları da bu güç yüzünden ön plana çıkartılırlar.¹⁰⁹⁹

Aracın zamana dayalı ve görüntü belirleyici yapısı birçok araştırmada özellikle vurgulanırken televizyon dilinin, televizyondan birçok öykünün bütün boyutları ile aktarılmasına mani olacağı belirtilmektedir.¹¹⁰⁰ Zamansal mekâna bağlı yayın alanının darlığı, öykülerin ya tarihsel bağlamından koparılmasına ya da izleyici tarafından anlamlandırılabilmesi için yeterli bilgi sunulmasına mani olmaktadır. Televizyon için zaman kavramı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu nedenle televizyon haberlerinde gerçekleşen olayların mümkün olabilen en geniş

¹⁰⁹⁸ Ramonet, **a.g.e.**, s.54.

¹⁰⁹⁹ Marilyn J. Matelski, **TV Haberciliğinde Etik**, Çeviren: Bahar Öcal Düzgören, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 22.

¹¹⁰⁰ Ergül, **a.g.e.**, s.100–101.

düzeyde haber yapımları gerektiği için konular fazla derinlemesine ele alınmamaktadır.¹¹⁰¹

Televizyonun kendi gerçekliğini oluşturduğu düşüncesi ekseninde öne sürülen bu savlara göre, gerçeklik televizyonun kendi gösterisi içinde bir güç olarak karsımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan görülene inanma eğilimi, televizyon haberlerinde gösterilenin sorgusuz ve peşin bir kabulle alınması sonucunu doğurmakta ve televizyonun görüntüden gelen gücü pekişmektedir. Bu gücün devamlılığının sağlanması, ebetteki iletinin anlaşılabilirliği ile doğru orantılıdır ve bu nedenle televizyon anlaşılabilir olabilmek için izleyicinin tüm algısını kendi üzerine yoğunlaştırmasını beklemektedir. İzleyicinin bu rızayı göstermesi ise ancak profesyonel gösteri tekniklerinin kullanılması ile gerçekleşecektir. İşte bu nedene televizyon haberleri bir “drama” düzeni içinde gerçekleşmektedir.

Connell, televizyon haberlerinde gerçekliğin denetlenmesi ve anlatının kuvvetlendirilmesi için kullanılan stratejileri şöyle sıralamaktadır;

- A. Canlı stüdyo
- B. Canlı stüdyo röportajı
- C. Canlı stüdyo görüşmesi
- D. Canlı stüdyo tartışması
- E. Film akısıyla sahicilik
- F. Üzerine yorum verilecek sahicilik
- G. Görüntü üzerine yazı bindirerek sahicilik
- H. Özetlenmiş güncel olaylar
- İ. Kameranın sahiciliği
- J. Röportajın sahiciliği
- K. Görüşmenin sahiciliği
- L. Üzerine yorum verilen grafikler
- M. Dondurulmuş görüntüler

¹¹⁰¹ Eslin, a.g.e., s.64.

N. Üzerine müzik verilen başlılar ve saygın kişiler

Connell'e göre bu strateji en çok A-B-D-E-I-A dizgesinde ilerlemektedir. Özellikle A ve B maddelerinin içindeki ifadeler izleyicinin dikkatini çekmek ve onu konumlandırmak amacıyla işlev görmektedir. Televizyon gazeteciliği içinde iletişimsel roller ise şöyle sıralanmaktadır. Sunucu- Yorumcu- Röportajı Yapan- Makam Sahipleri- Görüşme Yapılan- Uzman-Tartışmanın Kahramanı- Cadde ve Sokaklardaki Sıradan İnsanlar...¹¹⁰²

Televizyonun sürekli devinen öykülerinden biri haline gelen televizyon haberleri, 5 N 1K dizgesi içinde gerçekleri öyküleştirmektedir. Gazeteciliğin rutin pratiklerinden kaynaklanan zamana ilişkin sınırlılıklar ve masrafları mümkün olduğu kadar az tutarak çok daha fazla kazanç sağlamak amacı, haberin bir tür öykü anlatımı olarak benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Her günün haber gündemi, siyasal sıkandalar etrafında gelişen olaylar, savaş ve felaket haberleri, insanları zor durumda bırakan talihsizlikler, hastalıklar ve dertler gibi sorunlarla dolu bir mini dramalar yığını sunarken, izleyici gizem, tehlike, trajedi ve mizah barındıran bir dünyanın içine çağrılmaktadır.¹¹⁰³ Öykünün aktarılması sırasında, müzikten, sinema filmlerini aratmayan canlandırma sahnelerinden, sayısal efektlerden yararlanılmakta, haberler birer klip halinde, sunucunun bağlama cümleleri ile birbirine bağlanmaktadır.

Kendi kurgusal gerçekliği ile televizyon haberciliği başka diğer özellikleri ve sınırlılıkları ile de dikkat çeker. Her ne kadar televizyon haberleri malumat edinmede kullanıcıların birinci tercihi durumunda olsa da Graber'e göre televizyon haberlerinin bilgi kaynağı olması konusunda bir takım zaafı vardır. Öncelikle televizyondaki sunuluş şeklinden dolayı insanların bilgiyi sindirmesi zorlaşmakta ve buna bağlı olarak bilgi kaybolmaktadır. Görüntüler çok sınırlı bilgiler içermekte ve ciddi bir bilgi birikimi artışı için yeterli olmamaktadır. İzleyiciler kendilerine görsel olarak sunulan bilgilerin çoğunu değişik nedenlerden dolayı görmezden gelir. Son olarak

¹¹⁰² Dursun, a.g.e., s.143-144.

¹¹⁰³ Uzun, a.g.e., s. 16.

televizyon haber yapımcıları görüntüleri kendi başına bilgi kaynağı olarak algılamamakta, haber metninin tamamlayıcısı olarak görmektedir.¹¹⁰⁴

Graber'in ortaya koyduğu bu maddeler alsında televizyonun teknik özellikleri ve formatı ile ilişkilidir. Haberler kısa ancak kolayca anlaşılabilir şekilde hazırlanır. Bu açıdan bakıldığında televizyon yazılı basın kadar haber konularını ayrıntılandırmaz. Zaman kısıtlaması, uygulama esnasında öykünün tamamının izleyiciye aktarılmasına mani olmaktadır. Bir televizyon haber yayınındaki kelime ve fikir sayısı, kaliteli bir gazetenin sadece ön sayfasındaki haber öykülerinkine oranla bile daha azdır.¹¹⁰⁵ Bu nedenle malumatı televizyon haberleri ile sınırlandırmak Powers ve Postman'a göre ciddi bir yanlışlıktır ve bir manada insanlar televizyon ile kendilerini sınırlandırdıklarında aslında anlama kapasitelerini sınırlandırmışlar demektir.¹¹⁰⁶ Televizyon haberlerinin öne çıkan özellikleri hızlılık ve süreklilik, çaba sarf etmeden tüketilebilirlik, tüketim için ek bir donanım talebinin olmaması (örneğin okur-yazarlık) her ne kadar haberdar olma anlamında bu mecrayı revaçta tutsa da bilgi kaynağı olma bağlamında sınırlıkları daha derin ve problematik teşkil eden sınırlar göz ardı edilemez.

Yazılı basın ile bir karşılaştırma yapıldığı takdirde bu sınırlılıklar daha anlaşılır hale gelir. Örneğin televizyon haberciliğinde süreklilik yoktur. Televizyon haberleri, izlenmesinden kısa bir süre sonra unutulmaktadır. Gazete haberleri ise defa kez başa dönülerek okunabilmektedir. Televizyon haberlerinde izleyicinin akışa müdahalesi de yoktur. Bu durumda izleyici ilgi alanında olsun olmasın birçok iletiye maruz kalır. Anlaşılmayan bir ayrıntı ve ya gelişme için bir haberi tekrar izleyemez. Bir medyayı seçtiğimiz andan itibaren, haber hikâyelerinin seçim şekli söz konusu medyaya göre değişkenlik gösterir. Gazete ve dergileri hızlı bir şekilde gözden geçirip okumak istediğimiz bir haberi durdurup okuyabiliriz. Ancak aynı lükse televizyon

¹¹⁰⁴ Doris A. Graber, "Seeing Is Remembering: How Visuals Contribute to Learning from Television News", **Journal of Communication**, Vol.40, No.3, Sum 1990, s.134-155.

¹¹⁰⁵ John P. Robinson&Dennis K. Davis, "Television News And The Informed Public: An Information-Processing Approach.", **Journal of Communication**, Summer 1990, Vol. 40, No. 3, ss. 106- 125, s.106.

¹¹⁰⁶ Neil Postman&Steve Powers, **Televizyon Haberlerini İzlemek**, Çev. Aslı Tunç, İstanbul, Kavram Yayınları, 1996, s.10.

haberlerinde sahip değiliz. Bütün program boyunca oturmamız veya televizyonumuzu kapatmamız gerekir. Ancak hepimiz zihinsel olarak ‘programı kapatma’ yeteneğine de sahibiz ki; genelde yaptığımız şey tam da budur. Bütün dikkatimizle dinlemez veya izlemeyiz. Bu televizyon haber editörlerinin haber yaklaşımlarını etkileyen son derece önemli bir fenomendir.

Televizyonun lineer akış mantığı içinde izleyicinin haberleri yayın saati dışında izleme şansı da yoktur. Oysaki yazılı basında haberler ilgi ve merakımız çerçevesinde okunur ve bu okuma eylemi zamansal olarak tamamen okuyucunun arzusuna bağlıdır. Bir gazete haberi farklı tekrarlarla ele alınabilir, okuyucu farklı zamanlarda okuduğu bir haberi tekrar gözden geçirebilir, Televizyon izleyen insanın dikkat ve ilgisi, her hangi bir yazıyı okuyana oranla daha çabuk dağılmaktadır. Televizyon haber programlarında görüntü ve metin arasında ilişki kurulamamaktadır.¹¹⁰⁷

Bunlar göz önüne alındığında televizyon ve gazetenin birbirlerini tamamlayıcı özellikleri olduğu çıkarsaması yapılabilir. Dary’e göre günümüz televizyon ile basılı medya birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Televizyon, haberi fazla ayrıntıya girmeden en hızlı şekilde insanlara duyarken basılı medya insanların ihtiyaç duyduğu ayrıntılı haberi verme görevi üstlenir.¹¹⁰⁸ Ama sonuçta *gazeteler, dergiler, radyolar ve televizyonlar, bunların hepsi de tekil ürün ya da programların kitle halindeki kullanıcılara dağıtıldığı birden-çoğa biçiminde çalışan iletişim ortamlarıdır. Bu şekildeki kitlelere haber sunumu aynı zamanda, okur, dinleyici veya izleyicilerin çoğu tarafından en çok ilgi duyulan/duyulabilecek olan/duyulması beklenen ve istenen konulara karar verme meselesidir. Kitlenin tercihi, ortamın ve haber ürününün seçimiyle sınırlıdır.*¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁷ Robinson& Davis, **op. cit.**, s.106.

¹¹⁰⁸ Dary, **op. cit.**, s. 30.

¹¹⁰⁹ Hamza Çakır, “Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı : 22 Yıl : 2007/1, s.139.

3.1.2.2. Haber Portallarının İşleyişi Ve Hareketli Görüntü Kullanımı

Haber açısından televizyon ile gazete arasındaki bu üstü kapalı ve kullanıcıdan beklenen ilişkisellik, İnternet ortamının ortaya koyduğu sentez içinde kendiliğinden gerçekleşir. Hipermetinlerle desteklenen içerik akışı, kullanıcıya hem görselliği, hem sesi hem de yazılı metni aynı anda sunması açısından İnternetin, geleneksel kitle iletişim araçlarına göre farklı bir noktada konumlanmasına olanak sunar. Klasik dokümanlar doğrusal bir yapıdadır. Okuyan kişi dokümanı baştan sona sırasıyla izler. Bilgisayarın getirdiği imkânlarla çok büyük ve çok karmaşık dokümanları oluşturabilmek mümkündür ve bu dokümanlar içinde çapraz başvurular yaratılabilmektedir. Böyle bir yapı içinde kullanıcıya aranan soruların cevaplarını kısa bir şekilde ulaştıran doküman yapısına Elektronik Başvuru Dokümanı denir. Bu dokümanlar en rahat ve en etkili şekilde hiper metin adı verilen sistemlerde hazırlanabilmektedir. Hiper metin; bilgi yönetiminde verilerin bir ağın bağlantılı düğümleri şeklinde saklanması yaklaşımıdır. Düğümler yazı, grafik, ses, görüntü olabilir. Diğer bir deyişle hiper metinler, kullanıcının istediği bilgiler arasında çapraz başvuru imkânı sağlayan ve bilginin açıklamalarını içerebilen bir veritabanıdır. Bilgisayar tabanlı bir metot ile ulaşma imkânı bulunan bu veri tabanlarından hiper medyalar aracılığıyla görsel ve işitsel bilgiler derlenebilir.¹¹¹⁰ Bu açıdan bakıldığında hiper alt yapı üzerinden insanlar bilgiye tek bir aracın sınırlılığına tabi kalmadan ulaşabilme imkânına kavuşurlar. İşte gazete ve televizyonun sınırlılıklarını aşan yapısıyla İnternet ortamının içerik kanallarından biri olan haber portalları, haber ihtiyacını karşılamak anlamında kullanıcıya yeni olanaklar ve deneyimler sunar.

Çok kaynaktan beslenen haber portallarının sağladığı faydalar arasında haber zenginliği, olayları farklı açılardan görme olanağı ve haber sunumundaki tarafsızlık sayılabilir Yeni medya bağlamındaki teknolojik gelişmeler medyanın temel ürünü

¹¹¹⁰ Necmi Emel Dilmen, “Bilişim Çağı’nın Gelişim Sürecinde E-Gazetecilik Olgusu Ve İnternet Gazeteleri Ve Haber Portalları Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Bilişim Bilim Dalı, 2003, İstanbul, s.115.

olan haberin “şimdiki zaman ve “değişken mekâna” odaklı üretim ve tüketim ilişkilerinin yarattığı zorunlulukları gerçekleştirebilir, zorlukların altından kalkılabilir durumlar haline getirmeye yönelik yenilikler olarak da değerlendirilebilir. Haber adı verilen ürünün eskidiğinden değerini kaybetme özelliği kadar, sayısal hale geldiğinde aynı ürünün medyanın değişik kanallarında dağıtımına sürülebilir, okuyucunun-izleyicinin sahip olduğu donanım olanakları çerçevesinde (sahip olunan iletişim aracı ya da ortamı bağlamında) tüketilebilir hale gelmesi, haber açısından zamana ve mekâna dönük iyileştirmeci yenilikler konusunda zorlamanın da temel dinamiğini oluşturmaktadır: Her an her yerde haber üretimi kadar, her an ve her yerde haber tüketimi de karşılıklı olarak birbirlerini gerektiren bir sürecin ifadesidir, dolayısıyla medyanın zamanı ve sabit bir mekânı yoktur ve de olmamalıdır. Bu dinamik yeni iletişim ortamının yapılandırılmasına da temel oluşturmaktadır.¹¹¹¹

Aslında geleneksel kitle iletişim araçları üzerinde yeni iletişim ortamlarının kurduğu teknik baskı, bir anlamda inovatik bir zorunluluk çerçevesinde içerik üreticilerinin İnternet üzerinde faaliyet göstermelerine sebebiyet verir. Sayısal gazetelerin ilk ortaya çıktığı ülke olan ABD’de 1991 yılında 14000 çevrimiçi haber organizasyonu vardır. Kaldı ki bu tarih İnternet ortamının henüz emekleme zamanlarıdır. Bu tarihten 4 yıl sonra 1995 yılında The Washington Times, New York Times gibi köklü gazeteler sayfa yapılarını İnternet üzerinden de erişime koymuşlardır. Aynı yıl içinde Türkiye’de de yazılı basın nezdinde girişimler olmuş, Aktüel dergisi, Lemana dergisi akabinde Zaman gazetesi ve diğer büyük gazeteler Türkiye’de İnternet üzerinden faaliyetlerine başlamışlardır.¹¹¹² Carlson, bilgisayarın yayıncılıkta kullanılması ile başlayan ve İnternette çevrimiçi haber yayıncılığı ile devam eden 1982-1992 yılları arasında geçen 10 yıllık süreye elektronik yayıncılık deneyiminin birinci dalgası tanımlamasını yapar. Piory’e göreyse bu dalga hemen ardından ikinci dalga gelir. Bu ikinci dalga içinde geçen süre boyunca sadece büyük haber kuruluşlarının binlercesi İnternet üzerinde yayıncılığa başlamamıştır, aynı

¹¹¹¹ Törenli, a.g.e., s.158.

¹¹¹² Çakır, a.g.e., s.138.

zamanda bireysel kullanıcıların milyonlarca ve özel grupların kendi haberlerini yayınlamak adına gösterdikleri gayret de önemli bir yekûn tutar.¹¹¹³

Fütürist Ross Dowson'a göre 2040 yılına kadar dünyanın 51 ülkesinde basılı gazete üretimi bitecek ve yerini tamamen haber portallarına bırakacaktır. Cep telefonları ve e-okuyucuların artan performansları, baskı maliyetlerindeki artı buna karşın sayısal haber örgütlenmelerinin paraya çevrilebilirliğindeki yükseliş, reklam trendleri gibi ekonomik parametler, medya düzenleyici yasaların düzeyi ve hükümet destekleri basılı gazetelerin neslinin tükenmesinde başlıca etkenler olarak gösterilmektedir.¹¹¹⁴

İnternet gazeteciliğinin temel karakteristiği, hipermetinsellik, çoklu ortam ve etkileşime dayandıran Deuze, haber veren siteleri de ana akım haber siteleri, indeks ve gruplama siteleri, eleştiril ve yorum siteleri, paylaşım ve tartışma siteleri adı altında gruplar. Deuze'a göre bu özellikler ana akım haber siteleri, dizin ve kategori siteleri, ticaret ve yorum siteleri ile paylaşım ve tartışma sitelerinde kullanımına göre farklılaşır.¹¹¹⁵

Ana akım haber siteleri en yaygın olan alan olup, yukarıda öngörülen model çerçevesinde editör kontrollü haber sunar ve okuyucuya filtrelenmiş olarak iletişimde yer alma imkânı sağlar. Sayfalarını Web üzerine taşıyan gazetelerde bu sınıfa girer. Örnek olarak dünya ölçeğinden CNN, BBC, MSNBC yurtiçi ölçeğinden de NTVMSNBC, Hürriyet, Milliyet vb. gösterilebilir. Ayrıca Web'de yer alan ders materyalleri, üniversitelerin iletişim fakültelerinin ve gazetecilik bölümlerinin sayfaları da ana akım online gazetecilik uygulamaları olarak düşünülebilir. Bu tür

¹¹¹³ Mark Deuze, "The Web And Its Journalisms: Considering The Consequences Of Different Types Of Newsmedia" **Online New Media & Society**, Vol.5, No.2, June 2003, ss. 203-230, b.a.

¹¹¹⁴ Ross Dawn, Further Explanation And Answers To 6 Questions On The Newspaper Extinction Timeline After One Million Views, (Çevrimiçi), http://rossdawnblog.com/weblog/archives/2010/11/further_explana.html, 21 Kasım 2010

¹¹¹⁵ Mark Deuze, "Online Journalism: Modelling the First Generation of News Media on the World Wide Web". (Çevrimiçi) http://131.193.153.231/www/issues/issue6_10/deuze/index.html 15 Eylül 2010.

gazeteciliğin geleneksel gazetecilikten temel farkı kullanılan ortamın baskı (print media) yerine elektronik olmasıdır.¹¹¹⁶

İndeks ve gruplama siteleri daha çok arama motorları (Yahoo, Alta Vista, Google vb), pazarlama ve araştırma şirketleri ile ilişkilendirilen gruptur. Online gazete bu tür siteleri daha çok yardımcı haber ve bilgi kaynağı olarak okuyucusuna vermektedir. İndeks ve gruplama siteleri başlı başına bir haber sitesi değildir, kamuoyuna birtakım bilinmesi gereken adres ve linklerin paylaşılmasını, bazı ipucu bilgilerinin aktarılmasını sağlayabilir. Ayrıca bireylerin kendi deneyimlerini paylaştıkları (özellikle tıp alanında sıkça karşılaşılabılır) bilgi kaynaklı sitelerde bu gruba girebilecek bir tür online gazetecilik örneği olarak kabul edilmektedir.¹¹¹⁷

Üçüncü kategori olan *eleştiri ve yorum siteleri* daha çok medya dünyası ve haberciler hakkında bilgi veren, eleştiri ve yorum yapan sitelerdir. Bu gruba verilebilecek bir diğer isim de gazeteler hakkındaki gazeteler olabilir. Yurtdışında Freedom Forum, Poynter's Medianews, yurt içinde ise Dördüncükuvvetmedya, Medyatava vb siteleri örnek gösterebiliriz. Editöryal içerik birçok gazeteci ya da başka tartışma kaynaklarından sağlanmaktadır. Gazeteciliğe özeleştiri getiren platformlar açısından da, mesleğin daha çok profesyonelleşmesine katkıda bulunmaktadır.¹¹¹⁸

Dördüncü grup olan *paylaşım ve tartışma siteleri* ise online gazeteciliğin en çok algılandığı biçimdir. Burada editöryal kontrol en aza indirilirken, teknolojik (özellikle Web) olanakların kullanımı maksimize edilmiştir. Bu tür siteler kimi zaman yerel ölçekte olabileceği gibi (yaşanılan bölgeye özgü sorunlar etrafında), kimi zaman da global düzeyde karşılıklı düşünce ve yorumların paylaşıldığı ortamlar da olabilmektedir. Bu gruba küreselleşme karşıtı hareketlerin ya da bilgisayar konusundaki haberlerin paylaşıldığı ve tartışıldığı siteleri örnek göstermek mümkündür. Bu bağlamda online gazetecilik geleneksel medyaya ek olarak

¹¹¹⁶ GÜNGÖR KIRÇIL, ASLI KARAGÜLER, "Dijital Çağda İletişime Yeni Yaklaşım: Online Gazetecilik", 2003, (Çevrimiçi) <http://ab.org.tr/ab03/tammetin/128.doc>, 09,Eylül,2010.

¹¹¹⁷ A.e.

¹¹¹⁸ A.e.

sunabileceği kullanıcı platformu sayesinde, haber açısından özgürlüğün sağlanmasına, kısıtlama ve bilgi akış duvarlarının kalkmasına önemli katkıda bulunduğu yaygınca paylaşılan bir görüştür.¹¹¹⁹

Diğer yandan Deuze haber sitelerinin haber stratejilerini üç kategoriye ayırır:¹¹²⁰

Açık Kaynaklı Gazetecilik: Bu uygulama kamu, sivil ya da cemaatçi gazeteciliğin gelişmiş bir modeli olarak görülür. Bir program üreticisinin ürettiği bir programı, kullanıcılarının kendi ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmelerine olanak verecek şekilde kaynak kodlarını yayarak, kodların kullanıcılar tarafından değiştirilmesine olanak vermesi olarak tanımlanan açık kaynak kodunun işleyiş mantığının haberin oluşturulma sürecine uygulanmasıdır. İddia edildiği üzere geleneksel gazeteciliğin pratiklerine engel olacak ve editoryal kontrol sürecinin üzerinde bir baskı yaratacaktır. Jane's Intelligence Review dergisi 1999 yılının Ekim ayının başında Slashdot topluluğunun değerlendirmesinden geçmeden makale yayınlamamaya karar verdi. Buna neden olan olay ise bu dergide yayınlanan bir makalenin Slashdot ziyaretçilerini eleştirmesidir. Editör daha sonra orijinal eseri geri çekmiş ve okuyuculardan gelen eleştiriler ışığında onu değiştirerek yeniden yayınlamıştır. Bu durum bir açık kaynaklı gazetecilik örneğidir. Ancak bu gazeteciliğin, gerçeklerin kontrolünden dolayı “açık”lığı şüpheler taşımaktadır.

Hiper uyarlamalı Haber Siteleri: Haber medya teknolojilerinin gelişiminde özellikle “yakınsama” kavramı temel bir yer almaktadır. Bilgisayar ağları ile varılan teknolojik uygulamaların birleşmesi, tüm bilgi biçimlerinin sayısallaşmasını etkin bir biçimde sağlamaktadır. Bu kolaylıklar tüm aletler arasında bilgiyi toplama, seçme, basma ve dağıtma gibi- iletişimi başlatır. Bu paradigmalarda -çoklu ortam, hipermetinsellik etkileşimlilik- gelecekte farklı standartların olacağını haber vermektedir. Bu standartlar, hiper uyarlamayı işaret etmektedir. Hipermetin, çoklu

¹¹¹⁹ A.e.

¹¹²⁰ Deuze, *op. cit.*

ortam ve etkileşimin yakınsaması hiper uyarlamayı ortaya çıkarır. Gazeteciler için bu durum belirli mesleki prensiplerden kurtulma anlamına gelir

Açıklayıcı Haber Verme: 1995'in başında medya yorumcuları gazetecilerin (özellikle internet üzerinde çalışan gazetecilerin) artık sadece bilgi vermediğini fark ettiler. Nora Paul 1995 yılının Şubat ayında açıklayıcı haber verme terimini icat etti. Paul'un gazetecilik modeline göre; hiperlinklerle etkileşim içinde ve bilgiyi pasif tüketen değil aktif kullanan bir izleyici görüşü merkeze alınarak, etkileşimli haber üretiminde bütün olarak yeni bir çalışan kategorisi gerekmekte ve burada bilgi açıklayıcı bir biçimde verilmektedir

Açıklayıcı haber verme, tüm bilgi toplama çeşitleri için ek bir değer olarak gözükebilir. Herhangi bir internet kullanıcısı bir parça bilgiye işaret edebilir, onu tanımlayabilir, değerlendirebilir ve yorumlayabilir. Bu nedenle dikkat çekici olan bu özellik -ek bir veri ekleme- henüz ana akım haber sitelerinde gelişmemiştir. Bununla birlikte bazı sitelerde özellikle medyayla ilgili bölümlerde bu özellik kullanılmaktadır. Buna karşın dizin ve kategori, ticaret ve yorum siteleri, paylaşım ve tartışma sitelerinde bu özellik uygulanabilmektedir. Açık kaynaklı gazetecilik ise paylaşım ve tartışma sitelerinde uygulanabilmekte, ticaret ve yorum sitelerinin bazılarında da uygulanabilmektedir. Hiperuyarlamalı haber siteleri ise paylaşım ve tartışma sitelerinde uygulanabilmektedir.

Yeni bir iletişim ortamı olarak internetin sunduğu en önemli hizmetin, özgür bilgi edinimi için yeni kapılar aralaması olduğu düşünülür. İnternet ortamında, her türden bilgiye anında ulaşılabilen, istediğimiz bilgiyi de daha çok kişiye daha kısa zamanda aktarabilmekteyiz. Etkileşimli yapısı sayesinde kaynak ile alıcı arasındaki ilişki bir başka önemli özellik olarak addedilir. Okuyucu, okuduğu haber ile ilgili görüşlerini anında haber üreticisine aktarabilmekte diğer kullanıcılar ile düşüncelerini paylaşabilmektedir. Son olarak İnternet gazeteler bir yana televizyon ve radyoya karşı da hızı, sürekli yenilenebilir içeriği ve çok geniş bir yelpazeye

dayanan haber çeşitliliği ile dikkat çekicidir. Çakır, İnternet üzerinden yayın yapan haber sitelerinin avantajlarını şu şekilde belirtir: ¹¹²¹

- Haberi çok hızlı bir biçimde verebilmesi ve sürekli güncellenmesi
- Okurun habere 24 saat, dilediği zaman ulaşabilmesi
- Çoklu medya temelinde ses-grafik-görüntülü dosyaları kullanma
- Arşivdeki haberlere kolayca ulaşabilme ve istenilen haberleri saklayabilme
- Okurla etkileşimli iletişim; okurun yorumlarını anında iletebilmesi
- Haberle ilgili konularda, web sitelerinin linklerinin verilmesiyle, arka plan bilgilerine kolaylıkla ulaşabilme
- Diğer medyada yer almayan farklı haberleri bulabilme
- Okur lehine değişen okur-gazeteci-yazar arasındaki denge.

İnternetin evrensel düzeyde sunduğu enformasyon akışının, basılı gazetelerin dağıtım sorunlarını, radyo ve televizyon yayınlarının alınmaması gibi sorunları ortadan kaldırdığı ileri sürülmektedir. Farklı ilgi gruplarının oluşmasına ve güçlenmesine olanak sağlayan internet, haber sitelerinin hedef kitlesini genişletmiştir. İnternet gazeteleri, klasik haber tanımına uymayan, bugüne kadar gazetelerde ayrıntılı bir yer bulamamış olan hava tahminleri, yol, deniz durumlarını anlatan raporlar, tren, uçak, metro tarifeleri gibi pek çok ayrıntılı bilgiye okurun kolay erişimini sağlamaktadır. Haber sitelerinde bireyselleştirme özelliği sayesinde okura, yalnızca ilgilendiği alandaki haberleri alabilmesi olanağı sunulmaktadır. B teknik sayesinde okur, pek çok haber içinde kaybolmadan, yalnızca kendi ilgisine yönelik haberleri doğrudan okuyabilmedir ve istediği enformasyonu kendisinin seçmesi olanağı, geleneksel medyaya göre büyük bir avantajdır. Haber sitelerinde sunulan haberler, basılı gazetelerdeki sütun sınırlılığı, radyo ve televizyondaki süre kısıtlılığını ortadan kaldırarak yayımlanmakta; internet üzerinde yayımlanmış haberlerin bütün detaylarıyla ve sınırsız satır ve sayfa uzunluğunda

¹¹²¹ Çakır, a.g.e., s.140.

yayımlanabilmesi, okura geleneksel medyadan farklı olarak haberleri okuma ya da izleme olanağı vermektedir.¹¹²²

Okuyucu tarafından yaşanan gelişmelerin yanında Halil İbrahim Gürcan ve Çiğdem Batu, internet ile birlikte geleneksel gazeteciliğin yapısının da değişime maruz kaldığını sanal bir yazı işleri örgütlenmesinin oluştuğunu ileri sürerler. Yaşanan değişim 15 maddede toplanır.¹¹²³

• *Haber siteleri muhabir istihdam etmemektedir. Özellikle bireysel olanaklarla yayın yapan haber sitelerine (örneğin Matt Drudge'ın sitesi) her internet kullanıcısı haber, duyum gönderebilmekte, böylece haber gönderen her internet kullanıcısı fahri birer muhabir olmaktadır. Geleneksel medya kuruluşlarının siteleri dışındaki haber sitelerinde muhabir ve köşe yazısı istihdam edilmemesi, finansal girdilerde maliyet yönünden önemli bir avantaj sağlamaktadır. Geleneksel medya siteleri ise, gazete-televizyon-radyo için oluşturulan ortak haber havuzundan beslenmekte, bunlar için üretilen, işlenen haberler, bir-iki web editörü yönetiminde yaklaşık 10 kişilik bir kadro tarafından havuzdan alınarak web ortamına aktarılmaktadır. Haber siteleri, haberleri ajanslardan ve geleneksel medyadan alıp, çoğunlukla aynen web ortamına aktararak yayım yapmaktadır. Haber siteleri, yayımladıkları haberlerin büyük çoğunluğunu, abone oldukları haber ajanslarının geçtikleri haberlerden (örneğin Anadolu Ajansı'nın internet için hazırladığı özet ve spot haberlerden) alıp aynen aktarmaktadır. Bu sitelerde yer alan "sıcak haberler / son dakika / flaş haber" de yine bu ajanslardan derlenen haberlerden verilmektedir. Bunun yanında haber sitelerinin birçoğu, basılı gazetelerde yayımlanan haberleri de alarak kendi web sayfalarında yayımlamakta ya da haberlerin başlık ve spotlarına yer verip haberin detayı için ilgili gazetelerin web sitelerindeki sayfalara bağlantılar vermektedir.*

¹¹²² Kırçıl ve Karagüler, a.g.e.

¹¹²³ Halil İbrahim Gürcan, Çiğdem Batu, "İnternet Haberciliğinde Sanal Yazı İşleri ve Gazetecilikte Değişen Roller", 2001, (Çevrimiçi), <http://inet-tr.org.tr/inetconf7/eposter/gurcan-batu.html>, 02.10.2010.

- *Haber sitelerinde foto muhabiri de istihdam edilmemektedir. Siteler, haberlerde kullanacakları fotoğrafları çeşitli internet kaynaklarından izinli ya da izinsiz olarak alıp kullanmakta ya da abone olunan ajanslardan alınan fotoğraflara sayfalarında yer vermektedir. Buna bağlı olarak haber sitelerinde fotoğraf, film, banyo gibi maliyeti etkileyici giderler de bulunmamaktadır. Fotoğraf makinelerinin de dijitalleşmesi, medya kuruluşlarında dijital makine kullanımı yaygınlaştırmış, film ve banyo girdilerde avantajlar sağlamıştır. Bu tür dijital fotoğraf makineleri, web yayıncılığının da önemli araçları olmaya başlamıştır.*

- *Haber sitelerinin web editörlüğü; haberi işleme, yeniden yazma, haberin önemli unsurlarını öne çıkarma gibi editörlük işlemlerinin tam anlamıyla yapılmadığı bir görünümdeydir. Çünkü haberler çoğunlukla ajanslardan hazır olarak alındığı için, üzerinde herhangi bir editasyona gerek duyulmamakta ve haberler geldiği şekliyle web’de yayıma sunulmaktadır. Bu aşamada geleneksel gazetecilik anlayışındaki eşik bekçiliği (gatekeeper) kavramının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.*

- *Haber sitelerinde köşe yazarları da istihdam edilmemektedir. Sitelerdeki köşe yazarlarının birçoğu, basılı gazetelere yazdıkları yazılarını birkaç haber sitesine de göndermekte ve yazıları aynen bu sitelerde de yer almaktadır. Bunların dışında sitelerde yazan yazarlar ise ya sitede editör ve yönetici olarak çalışan kişiler ya da dışarıdan hobi olarak yazan yazarlar olmaktadır.*

- *İnternet, geleneksel medya için mevcut haber kaynaklarına ek olarak yeni bir haber kaynağı olmuştur. Haber sitelerinde çalışanlar ya da geleneksel medya muhabirleri, internetten okurun ilgisini çekecek haberleri bulup yayın organlarında bunlara yer verebilmektedir.*

- *Haber sitelerinin haber üretim maliyetleri düşüktür. Yukarıda değinildiği gibi, muhabir, foto muhabiri, köşe yazarı istihdam edilmediği için, içerik oluşturmadaki maliyeti artırıcı unsurlar ortadan kalkmaktadır. Haber sitelerinin yayın maliyeti; editör ve web tasarımcıların istihdamı, ajans aboneliği, web yayımlama (hosting) ücretleri, büro giderleri gibi sınırlı sayıda gider kaleminden oluşmaktadır ki bunlar da, sabit giderlerdir. Diğer deyişle web yayımcılığında enformasyon yayımı için yapılacak harcama, enformasyonun büyüklüğüne ve o enformasyona erişen kişi sayısına (tiraja) bağlı olmadan sabit bir maliyet üzerinden gerçekleşmektedir.*

- *Haber siteleri, özellikle son dakika haberlerini anında verebilmek için geliştirilen programlar sayesinde, ajanstan gelen haberi herhangi bir editasyon yapmadan doğrudan yayıma veren bir otomasyon geliştirmişlerdir. Bu sayede ajanslardan gelen ve konu başlıkları önceden belirlenmiş haberin otomatik olarak yayıma gecikmeden sunulması mümkün olmuştur. Bu programlar, haber seçimi ve yayımında insan unsurunu da ortadan kaldırmakta ve haber yayımında otomasyon sağlamaktadır. Böylece gazetecinin, enformasyon denizinden kayda değer bulduğu haberleri ayıklama yükümlülüğü de ortadan kalkmaktadır.*

- *Haberciler, arşiv ve kütüphanelere gitmeden, masa başındaki bilgisayarlarından yararlanarak, belirledikleri anahtar sözcükler yardımıyla haberleri ile ilgili çeşitli bilgilere, medya kuruluşunun dijital arşivinden ya da evrensel düzeydeki çeşitli dijital kütüphanelerden saniyelerle sınırlı bir sürede erişebilmektedir. Bu, muhabirlerin, arşivlerde katalog ve gazete karıştırmalarını ve orada saatler geçirmelerini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca arşivlerde elle yapılan taramalara göre dijital arşivlerden erişilen bilgilerde, gözden kaçırma da minimize edilmiştir. Bu durum hem zamandan tasarruf sağlamış, hem de maliyetleri azaltmıştır.*

- *Haberlere hızlı erişim ve hızlı güncelleme imkânı sunmaktadırlar. Bu da özellikle gün içinde hızlı gelişen olayları yakından izlemek isteyen internet kullanıcıları için, gazete, radyo ve televizyona göre daha hızlı olarak haberlerden haberdar olmak olanağı sunmaktadır. Bunda en önemli unsur ise, ajanslardan ve internetteki çeşitli kaynaklardan derlenen haberlerin anlık olarak okura sunulabilmesidir.*

- *Haber siteleri, okurun tepkisini anlık olarak alabilmektedir. Bu genellikle e-posta ile ya da sayfalara konulan anket soruları veya forum sayfaları ile olmaktadır. Habercilikteki bu avantaj, geleneksel medyanın okur ya da izler kitleden yansıma almasına göre çok daha hızlı ve çok daha yaygın bir biçimde gerçekleştirilmektedir. İnternet ile birlikte kullanıcının içeriği kontrol etmesi geleneksel tek yönlü iletişim yerine etkileşimli (interaktif) iletişimi ve çoktan-çoğa modelini (many-to-many) gündeme getirmiştir.*

- *Haber siteleri, bir haberle ilgili olarak haber kaynağı ya da görgü şahitlerinden doğrudan bilgi alıp geniş boyutlarıyla (ses, görüntü vs) yayımlayabilmektedir.*

- *Her internet kullanıcısı, bir haber sitesinin fahri muhabiri olabilir. Bu olay, bir istihdam olayını değil, okurun bizzat çevresindeki gelişmeleri diğer insanlarla paylaşma arzusu ve bunun bir hobi olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.*

- *Online haberlere, konuyla ilgili detayların ve çeşitli başka verilerin bulunduğu web sayfalarına linkler verilebilir. Böylece haberler, doğrusal (linear) ve dikey sunum yerine, web'in hypertext özelliği ile yatay bir dağılım sergilemekte ve geniş bir platformda okura sunulabilmektedir. Oysaki, online gazeteler yönelik yapılan bir araştırmada (1998), haber içerikli web sayfalarındaki yazıların yüzde 94'ünün hipermetin mantığıyla uyuşmadığı ve*

interaktif özellikleri taşımadığı, arama makinelerinin de ancak yüzde 64'ünün online gazeteyi sunduğu belirlenmiştir.

- *Sanal yazı işleri ve buna bağlı oluşan bilgisayar destekli muhabirlikle birlikte gazetecilerin iş tanımlarına bilgisayar kullanmayı bilme ve bazı bilgisayar programlarına hâkim olma becerisi de eklenmiş olmaktadır. Ayrıca gazeteci, internetin çeşitli araçlarını; e-posta, web, dosya transferi, haber grupları, mail listeleri, forumlar, ses ve görüntü akışı gibi detayları bilmeli ve kullanabilmelidir. Bu da sanal yazı işlerinde, geleneksel ofis sistemine göre daha kalifiye ve en azından İngilizceye hâkim (çünkü internetteki kaynakların yüzde 64.8'i İngilizce) elemanların istihdamını zorunlu kılmıştır.*

- *Sanal gazetecilikte, muhabirlere ve editörlere gelişen teknoloji ve koşullara yönelik sıkça uyum ve hizmet içi seminerleri yapılması gereği bulunmaktadır. Çünkü, gelişen teknoloji karşısında internetin hızlı ilerleyişinde sanal yazı işleri çalışanlarının geride kalmaması ve teknoloji zamanında alıp kullanması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu eğitimler de sanal olarak gerçekleştirilebilmektedir. Oysaki bu tür eğitim seminerleri, geleneksel medyadaki gazeteci ve editörler için hemen hiç uygulanmamaktadır. Sanal ortamda çalışan gazetecilerin teknolojik gelişmeleri yakından izlemeleri, rakip sitelerle olan rekabetin pozitif yönde sürdürülebilmesi ve okur beklentilerinin karşılanması bakımından bir zorunluluktur.*

Teknolojinin sunduğu imkânlar doğrultusunda ortaya çıkan çoklu medya kullanımı ile aynı belge üzerinde sabit ya da hareketli görüntüler, sesler, metinler, programların bir arada bulunması, kullanıcının bir bilgiden diğerine canının istediği gibi gitme olanağına sahip olması mümkündür. Kullanıcı okuduğu metin içinde serbestçe hareket edebilmekte, sayfa içine iliştirilmiş görüntüyü çalıştırabilmekte ve onu istediği şekilde oynatabilme imkânına sahiptir. Görüntüyü tekrar ve tekrar izleyebilir, istediği yerden başlatabilir ya da istediği zaman görüntüye ulaşabilir.

Dilmen'e göre, internetin bu en göze çarpan uygulaması çoklu ortam yapısı, bilgisayardan müzik, ses klipleri ve radyo istasyonlarının canlı olarak dinlenebilmesini, uzay mekiğindeki astronotları canlı olarak izleyebilmeyi, haberin ve diğer olayların video kliplerini seyredebilmeyi, dünyanın her tarafından insanlarla canlı video görüşme/konferans yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Tüm bunlar internetin video ve ses üzerine kurduğu hâkimiyet ile mümkün olmaktadır. Diğer taraftan bu tür uygulamalar için özel donanım ve yazılıma gereksinim duyulmayabilir ve hatta çoğu durumda çok hızlı internet bağlantısına bile ihtiyaç duyulmaz. Çoğu bilgisayarda kurulu olarak gelen bir yazılım, ses kartı ve hoparlör ile bu mümkündür.¹¹²⁴

Yazı, fotoğraf, grafik, ses, animasyon ve hareketli görüntünün aynı sayfada yer alabilmesi olasılığı ve bunun kolayca kullanıcı tarafından çalıştırılabilmesi, özellikle haber sitelerinde yer alan haberlerin video ve sesli görüntüler ile desteklenmesine neden olmuş bu da internet kullanıcısının, gazete okuru olmanın yanında, radyo ve televizyon izleyicisi olarak bir ortamda tüm bu meta verileri tüketebilmesi imkânını doğurmuştur. Bir yangın ya da kurtarma olayının hareketli görseller eşliğinde kullanıcıya sunulması, geleneksel yayıncılık olanakları ile sunulan imkânlar düşünüldüğünde daha etkilidir.¹¹²⁵

Kullanıcı tarafında bu kolaylıkları sağladığı düşünülen İnternetin aynı zamanda çoğulculuk açısından farklı seslere olanak tanınması, yerel yayıncılık imkânlarını arttırması yine Çakır tarafından önemli görülen bir gelişmedir. O'na göre İnternet üzerinden yapılan yayınlar ile tekelciliğin önlendiği, yayıncılıkta fırsat eşitliğinin sağlandığı görülür. Medya holdinglerinin, siyasi ve ekonomik olarak çok büyük güç olması ve basında tekelleşmeyi hızlandırması yadsınamaz bir gerçektir. Bu holdinglerden bağımsız olarak basılı bir günlük gazete çıkarmak neredeyse imkânsızdır. Günümüz koşullarında yalnız büyük gazeteler değil; özel kimlikler de internette gazete yayınlama şansını yakalamıştır. Yapılması gereken ise sadece bu

¹¹²⁴ Dilmen, **a.g.e.**, s.119.

¹¹²⁵ Ömer Ersöz, **2000'li Yıllarda Yazılı Basının Geleceği**, İstanbul, Gazete Sahipleri Birliği Yayınları, 1999 s.152.

iletişim tekniğinin nasıl kullanılacağını iyi bilmektir. Elbette bu durumun sağlanmasında yayıncılık mali girdilerinin işletme açısından çok düşük seviyelerde olmasıdır. İnternet üzerinden yayın yapmak büyük sermayeler gerektirmez. Yardımcı yazılımlar aracılığıyla kullanıcı sayısı (yani tiraj) ve hatta kullanıcı profili rahatlıkla çıkarılabilmektedir.¹¹²⁶

Elektronik gazeteciliğin geleneksel medya karşısındaki tüm bu üstünlükleri aynı zamanda haberin niteliğinin yanı sıra gazeteci ve okur/izleyici tanımlarını da değiştirmiştir. Her şeyden önce internet, habere "TV kadar hızlı, gazete kadar derin" tanımı getirmiştir. İnternet, gazetelere göre olayları her yönüyle verebilme, televizyonlara göre ise daha hızlı aktarma imkânına sahiptir. Ayrıca video görüntüleri de istenildiği vakit yayınlanabilmektedir. Bir haber hem en ayrıntılı şekilde verilebiliyor hem de görüntüleri yayınlanabiliyor. Bu da internetin geleneksel yayıncılığa karşı en önemli avantajı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹²⁷

Bu avantaj düşünüldüğünde yeni teknolojik ortamın, toplumun güç gösterisinin sorumlusu olduğu düşünülebilir. Yeni teknolojiler, kitle iletişim araçları, endüstrisinin yükselişinin standartlarını takip etmiştir. Aynı şey internet için de geçerlidir. İnternetin potansiyeli, tanımlanmış veya merkezi bir teşkilata sahip olmayan çok kültürlülüğe olan vurguyla ve paranın gücüne karşı gelen bir bakış açısının olmadığı geleceğin alternatif dünyasıyla ilgili telkinlerle alakalı olan yeni ilkelerin desteğine bağlı görülür. Bunun yanı sıra, ilkel bir endüstriyel kapitalizm zamanındaki durumdan kökten farklı bir zaman olan "esnek birikim" çağında denetimsizliği tekrar ortaya koyarak kişi başına düşen milli gelirin merkezilikten uzaklaşmasını teşvik ettiği düşünülür. Sylvia Moretzsohn bu düşüncelere Wiki Uygulamalarını örnek gösterir. Wiki Grubu'nda, bağımsız yazarlar müşterek bir çabayla bilgiyi üretmek ve çeşitli dillere çevirmek için bir araya gelirler. Yüksek hızlı internetin desteği ile, katkıda bulunanlar dokümanları hipermetin (hypertext) ile biçimleyebilirler. Sonuç olarak, nete göndermeden önce bir makalenin içeriğini tekrar gözden geçirme ihtiyacı ortadan kalkar. Dolayısıyla, beyin fırtınası vasıtasıyla

¹¹²⁶ Çakır, a.g.e., s.141.

¹¹²⁷ Çakır, a.g.e., s.142.

yapılan bir doğal ayıklanma süreci, hatalara veya hilekârlıklara karşı bir panzehir işlevi görür. Bu suretle, çeşitli yazarlar kalite kontrol bekçiliği görevlerini alırlar.¹¹²⁸

Sonuç olarak iletişimde zaman ve yer gibi sınırlılıkları aşacak yeni olanaklar açan teknolojinin kapasitesinin artırılması asıl olarak okuyucuların habere ulaşma ortamlarında değişiklik yaratmıştır. Artık bilginin kullanıcıya ulaştırılması aşamasında yeni olanaklar mümkündür ve İnternet bu olanakların en dikkat çekici olanıdır. İnternet ile birlikte kullanıcı içeriği kontrol etme, seçme olanaklarına sahip olmakta ve geleneksel tek yönlü iletişim yerine etkileşimli iletişim sürecine dâhil olabilmektedir.¹¹²⁹ Diğer yandan kullanıcı, hem video, yazı ya da ses gibi içeriksel anlamda hem de farklı görüşlerin yansımalarının takibi için farklı portallara ulaşım anlamında normalde ulaşabileceğinden daha fazla seçeneğe sahiptir. Bir gazeteye ya da televizyon haberine ayırdığı sürenin daha azına birçok gelişmeden haberdar olabileceği ve bu gelişmelere ilişkin görsellik ve farklı fikirleri yakalayabileceği yardımcı programlar kullanmaktadır. Artık zaman her şeyden önemli olduğundan haberdar olmak isteyen günümüz bireyi artan bir hızla internet üzerinden yayın yapan haber portallarına kaymakta ancak kısacık sürelerde birçok bilgiyi ayıklanmış ya da ayıklanmamış şekilde almaktadır.

3.1.3. Katılımcı Medya Kuramı Bağlamında Yeni İletişim Ortam Ve Araçları

Kitle iletişiminde yaşanan gelişmeler özellikle liberal yaklaşımın toplumsal iletişim üzerindeki örgütlemesi kitle iletişim araçlarının toplumsal katılıma dönük sorgulamasını da beraberinde getirir. Mcquail, demokratik katılımcı kuram olarak adlandırdığı yaklaşımı ile bu sorgulamamdaki satır başlarına ve sorunun çözümüne bir yaklaşım getirir. Medyadaki tekelleşme eğilimler ve kamusal sorumluluk normları doğrultusunda oluşturulan yayıncılık kurumlarının merkezileşme ve

¹¹²⁸ Sylvia Moretzsohn "Citizen Journalism And The Myth Of Redemptive Technology", **Brazilian Journalism Research**, Volume 2, Number 2, ss.29-46, s.30-31.

¹¹²⁹ Gerard Eymery, Francis Bale, **Yeni Medyalar**, Çev. M.Selami Şekeroğlu, İstanbul, İletişim Yayınları,1991, s.9.

bürokratikleşmeye yol açması sonucunda ortaya çıkan bu kurama göre medya sosyal yaşamla iç içe olmalı ve eşit katılım için halka fırsatlar sunmalıdır. Böylece halkın yönetime katılmasının yolu açılırken, medyanın gruplar arasında etkileşimi sağlamak için aracı olması da öngörülür. Egemen kuramlara tepki olarak ortaya çıkan bu kurama göre yüksek değerli profesyonelleştirilmiş tarafsızlaştırılmış, iktidar-sermaye kontrolündeki medyanın yerine kurumsallaşmayı, miktarın küçüklüğünü ve çoğulculuğu savunmaktadır. Özgürlükten yana eşitlikçi bir anlayışla kullanıcıların katılımına fırsata veren bir yapıda ve sosyal yaşamla içi içe olmalıdır. Kuramın pratiğe yansımaları Özgür Radyolar, Fanzinler ve benzeri yeraltı basını korsan radyon yayını, kırsal alandaki mikro medya, sokak ve mahalle bildirileri ve politik posterlerdir. Halkın etkin katılımının mümkün olabileceği, yerleşmiş, etkileşimli ve katılımcı kamu hizmeti yayıncılığı anlayışının yerleşmesi ile toplumda iletişim akışının üst düzeylerdeki değerlerin alt düzeylere doğru değil yatay ve aşağıdan yukarı doğru akması benimsenmektedir. Böylece medya demokratik toplumdaki fonksiyonlarından biri olan halkın yönetime katılımını sağlama görevini yerine getirecektir.¹¹³⁰

Kuram, kamu hizmeti yayıncılığı ile örtüşürken özgürlükçülük, ütopyacılık, sosyalizm ve sosyal eşitlik, çevrecilik, yörecilik gibi kurumsal yaklaşımları da içinde barındırır. Yeni iletişim teknolojileri daha ucuz üretim ve elektronik medya kanallarına daha kolay erişim imkânları sağlayarak iletişimde bulunma hakkının önüne daha bol fırsatlar çıkarır. Ancak Dağtaş'a göre bunların kurulu medya egemenliği üzerindeki etkisi son derece yetersizdir.¹¹³¹

Demokratik toplumlarda, vatandaş rollerinden kopan insanların sayısının artmasıyla ilgili bir endişe vardır.¹¹³² Bu kopuşla ilgili suçlamanın en büyük kısmı

¹¹³⁰ Necla Mora, "Yurttaş Gazeteciliği: Bireyer Medyayı Hangi Amaçlar İçin Kullanıyor?", **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.189-190.

¹¹³¹ Erdal Dağtaş, "Yurttaş Taleplerinin Temsiliyeti Ekseninde Eskişehir Yerel Basınından Bir Örnek: Midas Gazetesi", **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.178.

¹¹³² Davis Merritt, Maxwell E. McCombs **The Two W's Of Journalism: Why And What Of Public Affairs Reporting**, Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2004, s.47.

gazeteciliğin bekçilik yapma görevine yüklenmiştir. Bu eylemler genelde gazeteciliğin asıl amacına zarar vericidir. Gazeteciliğin asıl amacı ise toplumun üyeleri arasında kendi hayatlarını etkileyen konularda sohbet için kapsamlı ve çeşitli alanlar yaratmaktır. Bekçilik yapma eylemlerinin boşluk ve sessizlik yaratmak kapasitesi vardır ve sadece zaten gücü tutan kesime ses verir. Medya şirketlerine, politikacılara ve büyük lobi gruplarına kendi şartlarıyla ve kendi çıkarlarına göre gündemi belirleme kapasitesi verir.¹¹³³

Diğer yandan çağdaş demokrasiler üzerine yapılan araştırmalar, demokratik bir rejimin başarısını belirleyen faktörün tüm yurttaşların siyasete aktif katılımı olarak saptamıştır. Ancak bu katılım sadece seçimler yoluyla sınırlandırılmaz. Zira seçimler yurttaşın siyasal katılımının sadece hukuksal yönüne işaret etmektedir. Ama aynı zamanda yurttaşlık aktif olmayı ve katılımı gerektirdiğinden bu yolu takip edenler/edecekler katılımcı demokrasiye ulaşır. Katılımcı demokraside temel siyasal aktör topluluk olduğundan halkın yerini yurttaş alır. Birçokları, katılımcı demokrasiyi, yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak çeşitli şekillerde ve bu yüksek bir âdemi merkezîyetçilik aracılığıyla katıldıkları rejim olarak görür.¹¹³⁴

Özellikle Parlamenter demokrasinin ana düşmanı olarak görülen Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılışı, yaşlı demokrasilerde, çoğu Batılı gözlemcinin söylediğinin aksine, kendiliğinden gelişen alkış patlamalarına değil, liberal demokrasinin yerleşik süreçlerinin meşruluğu ve etkililiği konusunda yüksek sesli sorgulamalara yol açmıştır. Liberal demokrasilerin sorgulanmaya başlanması, bu demokrasilerde önemli işlevler atfedilen gazeteciliğin de sorgulanmasını gerektirmiştir. Amerikan demokrasisinin iyi işlemediği yönündeki kaygılar arttıkça, demokratik süreçte yaşanan sorunlara çözüm olarak haber örgütleriyle medya arasında güvene dayanan ilişkilerin kurulmasıyla bilinçli ve katılımcı yurttaşlar ortaya çıkarmanın bir yolu olarak yurttaş gazeteciliği önerilmektedir. Ancak

¹¹³³ Danny Schechter, **The death of media and the fight to save democracy**, Hoboken, N.J. Melville House, 2005, s.70.

¹¹³⁴ Dağtaş, **a.g.e.**, s.175.

demokrasiyle basının işlevini ilişkilendirmek yalnızca yurttaş gazeteciliğine özgü yeni bir yaklaşım değildir. Liberal yaklaşımda gazeteciliğin amacı açıklanırken, demokrasi ile özgür basın arasında vazgeçilemez bir bağ kurulmaktadır. Basın, diğer güçler yasama, yürütme ve yargı erki yanında güçler dengesini sağlayacak dördüncü bir güç olarak konumlandırılır.¹¹³⁵

Aslında kitle iletişim araçları sahip olduğu özellikler nedeniyle bir yandan devlet otoritesini temsilen yürütme gücünü elinde bulunduran siyasi iktidarlardan(seçilmiş politikacılar ve atanmış bürokratlardan) aşağıya yurttaşlara doğru bilgi verme işlevini yürütürken diğer yandan sivil toplumun bünyesinde yer alan yurttaş inisiyatiflerinin hak ve taleplerini yukarıya politikacılara doğru iletme işlevini sürdürmektedir. Demokratik hukuk devleti çerçevesinde medyanın yasal her tür birlik ve hareketin seslerini duyurmaları yönünde yapacağı nesnel yayınlar sözü edilen üçgenin dengede kalmasını sağlayacaktır.¹¹³⁶

Bu modern zamanlarda, gazeteciliği evvelden bahsi geçenler gibi geleneksel çerçevede değerlendirmek uygun düşmez diyen Deuze, gazeteciliğin “ideal ve tipik değerlerini” beş farklı alanda sınıflandırır: Halk hizmeti, tarafsızlık, bağımsızlık, dolaysızlık ve etik. Bunları gazeteciliğin “mesleki ideolojisi” olarak tanımlayan Deuze, tarafsızlığı modern gazeteciliğin ana unsuru olması fikrine binaen sorunlar olduğunu ortaya koyan birçok araştırmacıdan birisidir. Tarafsızlık, kaideleriyle ilgili bilinen sorunlarla ilişkisiz olarak, gazeteciliğin geleneksel modellerini, gazeteciliğin medya alanında bulunan kurumsal medya şirketlerindeki baskın pozisyonunu ve profesyonel statüsünü tanımlamak ve haklı göstermek için devamlı olarak kullanılır.¹¹³⁷

Zelizer, gazetecik mesleğinin tarafsızlık ve kendi işlerinin yapılı doğasını örtbas etmedeki dengeleme fikirlerini kullandığını iddia eder ve “*Gerçekliği kurmak*”

¹¹³⁵ Ruhdan UZUN, “Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Yıl: 2006, s.633-656, s.635 .

¹¹³⁶ Dağtaş, **a.g.e.**, s.176.

¹¹³⁷ Mark Deuze, “What Is Journalism?: Professional Identity And Ideology Of Journalists Reconsidered”. **Journalism**, Vol.6, No.4, November 2005, s.442-448.

eyleminin gazeteciliği tanımlayan prensiplerden birisi olduğunun çok nadir tanındığını ifade eder.¹¹³⁸ Gazetecilerin olayları yeniden sunumu halkın gelişmeleri anlaması ve anlamlandırması sürecinde oldukça etkilidir. Diğer yandan gazetecinin istediği etkiyi yaratmak adına yeniden sunumda farklı yollar izlediği de ileri sürülür. Meritt ve Maccombs'a göre bu gazeteciliğin siyasi tarafından başka bir şey değildir. Gazeteci toplum üzerindeki politik gücünü bu şekilde elde eder.¹¹³⁹

İdeal olarak, demokratik toplumlar kapsamlı medya tarafından desteklenir. Bu erişimde eşitlik, görüşlerde çeşitlilik ve halka açık oturumda çeşitli seslerin bir araya gelmesiyle aksettirilmiştir. Ancak birçok demokratik toplumda bir endişe vardır ve bu endişe kâr güdüsüyle çalışan medya politikasının lehine gazeteciliğin apolitikleşmesidir. Öte yandan genel kanı, halkın geleneksel medyadan tüm hikâyeyi alamadığıyla ilgili endişelere sahip olduğudur ve bununla birlikte halkın genellikle toplumun politik temellerine ilgisiz olduğu da ileri sürülür. Danny Schechter ise halkın politik haberlerle ilgilenmediği savlarını reddetmektedir ve halkın klasik haber medyasına karşı artan tatminsizliğinin mesuliyetini medyanın kendisine yüklemektedir.¹¹⁴⁰

Öte yandan Murdock tümüyle demokratik bir medya için belli şartlar öne sürer. Buna göre, iletişim sistemleri yurttaşların bağımsız, bireysel ve siyasal seçimlerini yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sağlamalıdır. Bu bağlamda kamusal ve bireysel kurumlara ilişkin sorunları yorum, tartışma ve değerlendirme için kullanılabilir hale getirmek gereklidir. Medya güncel olaylara ilgi göstermeli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunmalıdır. Ayrıca hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratmalıdır. Çoğulculuk medya akışında bir diğer önkoşul olarak olabildiğince geniş alana yayılmış

¹¹³⁸ Barbie Zelizer, "Journalists as Interpretive Communities", **Social Meanings Of News: A Text-Reader**, Ed. By. Daniel Allen Berkowitz, Thousand Oaks, California, Sage Publications, 1997, s.403

¹¹³⁹ Merritt&McCombs, **op. cit.**, s.45.

¹¹⁴⁰ Danny Schechter. **The Death Of Media And The Fight To Save Democracy**, Hoboken, N.J., Melville House, 2005, s.70-16.

görüşlerin iletişimsel sisteme erişim sağlamasını ifade etmektedir. Ayrıca çoğulculuk gerek kültürel gerek biçimsel olarak cesaretlendirilmelidir.¹¹⁴¹

Bu uyarıya karşın mevcut durumu aktaran Lee Salter'e göre büyük medya şirketlerinin internet uzantıları olan haber portalları halkı pasif bilgi alıcısı olarak görmeye devam etmekte ve liberal-demokratik anlayışın bir uzantısı olarak bu siteler devleti daha çok temsil eder şekilde faaliyet göstermektedir. İşte bu noktada alternatif haber siteleri başlıca medyanın hiyerarşik yapısını reddeden tavrıyla geleneksel akış içine dâhil olamamış grupların menfaatlerini açıklamaya çabalar. Bu sitelerin ticari menfaatlere bir bağlılığı yoktur ve herkesin her kademedeki katılımına izin verir. Bir yandan da, başlıca medya belirli bir sosyo-politik düzenin hegemonyacı pozisyonunu devam ettirmesine hizmet eder. Salter, radikal medyanın ve katılımcı gazeteciliğin bir takım politik ve sosyal hareketlerden doğduğunu iddia eder. Alternatif medyanın, vatandaşların politik alandaki menfaatlerini diriltmekteki olasılıklarıyla ilgili büyük bir heyecan varken, Salter internete iliştirilen kısıtlamalarla ilgili uyarıda bulunur. O'na göre internet çoğunlukla "*kendini kontrol edemeyen, hiyerarşik olmayan, dağınıklaşmış ve anarşik*" olduğu vurgularına dayanan özgürlük ortamı olarak takdim edilmiştir. Salter, Amerikan şirketlerinin teknolojileri ve dünya çapındaki içerikleri nasıl domine ettiğini" örnekler ve dolayısıyla özgürlük vurgularındaki yanlışlığı ortaya koymaya çalışır.¹¹⁴²

Aslında katılımcı bir toplum için yurttaşlığın önemi yurttaş tanımlamaları ile kendisini göstermektedir. Eide ve Knight yurttaşlığı açık sözlülük, katılımcılık, hak ve görev ve "sivil ve politik toplumu dile getiren eylemlerin sistemi, demokratik mesuliyet ve sorumluluğa ulaşmanın yolu" olarak tanımlarlar.¹¹⁴³ Herbert Gans yurttaşlığı demokrasiye ve haber medyasına olan bağlarıyla anlatır. Yurttaşın demokrasisini, yurttaşın politik karar verme sürecine katılımının önemini altını

¹¹⁴¹ Lundby K ve Roning H. (1997) Medya Kültür- İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması" çev. N. Gürkan, Der. Süleyman İrvan Medya Kültür Siyaset Bilim ve Sanat Yayınları Ankara s.26

¹¹⁴² Salter, L. 2006. Democracy & Online News: Indymedia and the Limits of Participatory Media. (Çevrimiçi) http://scan.net.au/scan/journal/display.php?journal_id=70 21 Eylül 2010.

¹¹⁴³ Martin Eide&Graham Knight, "Public/Private Service: Service Journalism and the Problems of Everyday Life", **European Journal of Communication**, Vol.14, No.4, December 1999, s.536.

çizen bir şey olarak tanımlar. Haber medyasının, yurttaşları kendi toplumlarının politikaları üzerine daha aktif rol almaları için harekete geçirmeleri gerektiğini ileri sürer. Büyük bir yurttaş topluluğuna üyeliğin önemini vurgularken Gans, aktif vatandaşlığı baltalayan bir takım meselelerden rahatsızlık duymaktadır. Medyanın seçilmiş temsilciler ve vatandaşlar arasında yeterli istişare kurmadığından endişelidir. Ayrıca politik karar verme sürecinin sadece seçim kampanyalarında değil, devamlı süregelen bir iletişim olması gerektiğini ileri sürer ve vatandaşların demokrasi haklarının menfaatinin büyük şirketlerin hâkimiyetinden korunması gerektiğini iddia eder.¹¹⁴⁴

Hartley gazeteciliğin politik vatandaşlığın modern formlarının mutabakatını geliştirdiği fikrini ortaya atar. O'na göre medyanın insanların birbirini ve kendi toplumlarını anlamasına izin veren "çapraz demografik" iletişimi mümkün kılmaktadır. Hartley, insanların iletişim için medyayı kullanma alışkanlıklarındaki değişimleri gözlemleyerek, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sıradan insanların çok kanallı medya ortamında hem üretici hem de tüketici olmasını olanaklı kıldığı hükmüne varmıştır.¹¹⁴⁵

Burns yeni durumda kullanıcıyı üre-tüketici olarak tanımlar. O'na göre gazetecilik endüstrisi tarafından üre-tüketici eğilimlerinin sahiplenilmesi mevcut olan örgütsel ve işletimsel modellerle çetrefilli bir hale gelmiştir. Endüstri çağında, mevcut olan matbualardaki haber organları ve yayın sayısı sınırlı iken ve (kaliteyi istemek veya alenen ticari isteklendirmenin baskın gelmesinden dolayı) organizasyonun hiyerarşik yapısı hüküm sürdüğünden basın üretimi eşik bekçiliği usulü ile kontrol edilmekteydi. Gazetecilik yayınının 'kapıları'* kutsal olarak nitelendirilmekteydi ve kullanıcılar için önemsiz, bayağı veya alakasız olarak nitelendirilen haberler için filtre görevi görmekteydi (Gardiyanlığın daha ileri bir şekli de, sadece az sayıda dinleyicinin cevabının yayın için konuyla alakasına ve

¹¹⁴⁴ Herbert J. Gans, **Democracy and the news**, Oxford, Oxford University Pres, 2003,s.117-124.

¹¹⁴⁵ John Hartley, **Popular Reality: Journalism, Modernity, Popular Culture**, London, St. Martin's Press, 1996, s.57.

* bu kapılardan kasıt; hem potansiyel olarak haber yapılmaya değer olayların işleme girdiği giriş kısmının, hem de tamamen oluşturulmuş haber bültenlerinin halka gazeteler veya yayın bültenleri olarak sunulduğu çıkış kısmıdır.

ilginçlik seviyesine göre seçildiği cevap kısmında bulunuyor). Güncel olayların toplamını standart bir gazetede veya yayın bültenindeki mevcut kaynakları zeki bir şekilde kullanarak güncel olayların tamamının toplamını zeki bir şekilde yoğunlaştırmak için teoride kullanışlı bir mekanizmayken, bu tür bir gardiyanlık muhakkak gazeteci kadrosunun bilinçsiz ve üstü kapalı önyargısına, hatta başyazarların ve maliklerin kendi politik, sosyal veya ticari gündemlerini zorla kabul ettirdiği açık bir müdahaleye tâbidir. Tarafsızlık, denge ve ilgisizliğin modern gazeteciliğin tarihi boyunca anahtar fikir olarak kutsanmasına rağmen, binaenaleyh kaçınılmaz bir şekilde kalıntılara sahiptirler, o kalıntılar da: günlük gazeteciliğin iyi ya da kötü bir şekilde yaklaşım yaptığı ideallerdir. ¹¹⁴⁶

Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüz yaşantısı içindeyse, endüstriyel eşik bekçiliği rejiminde geçerli olan orijinal isteklendirmeler artık geçerliliğini kaybetmiştir. Kanal yokluğu döneminde her haber çıkışı kapsamını mümkün oldukça geniş yapmaya mecburdu ancak devamlı artan bir kanal bolluğu bir kanalın giriş kapılarından geçemeyen [haber]lerin diğer bir kanaldan geçebileceği anlamına gelmektedir. Matbu ve yayında ise haberler birbiriyle gazete ve yayın bültenlerinin çıkış kapısındaki sınırlı alan için yarışmak zorundayken çevrimiçi ortam adeta sınırsız köşe yazısı yeri ve yayın süresi vermektedir. Ancak aynı sebepten dolayı, dinleyici cevaplarının geleneksel olarak toplam yayın alanının ufak bir parçasına denk gelecek şekilde ufak geri besleme bölümleriyle sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Burns'e göre onları şimdi kabullenmek kullanıcıları üre-tüketici olarak kılmaktaki ilk adımdır. Daha açık bir ifadeyle geçmişin haber akışında vazgeçilmez olan eşik bekçiliğinin vadesi dolmuş demektir. ¹¹⁴⁷

İnternetin kullanımıyla beraber, katılımcı gazetecilik, haber dinleyicisinin haber tüketim uygulamasında daha fazla kontrol ve müdahale yetisi sayesinde, yukarıdan aşağı olan gazetecilik modelini aşağıdan yukarı doğru değiştirebilir. Kullanıcı tarafından yaratılan içerik, katılımcı gazeteciliğin aldığı şekillerin

¹¹⁴⁶ Axel Burns, "News Blogs And Citizen Journalism: New Directions For E-Journalism", (Çevrimiçi),

<http://produsage.org/files/News%20Blogs%20and%20Citizen%20Journalism.pdf> 10 Temmuz 2010.

¹¹⁴⁷ Burns, **op. cit.** .

formlarından birisidir. Kullanıcıdan toplanan ve tekrar dağıtılan içerik genelde metin esaslıdır, fakat ses, video ve fotoğrafın katkısındaki artış da fark edilebilir.¹¹⁴⁸ Ayrıca, Deuze'nin belirttiği gibi, haber editörlerinden “ortadan kaybolan dinleyicilerle tekrar bağ kurmak için ‘yurttaş gazeteciliği’ girişimlerini geliştirmesi artan bir şekilde beklenmektedir”; televizyonda, habere katılım vatandaşların kendi şahit olduğu fotoğraf ve videoları takdim etmesini sağlayarak pekiştirilir.¹¹⁴⁹

Tüm bu beklentiler, uygulamalar ve gelişmeler beraberinde demokratik ve katılımcı bir kitle iletişim sürecini getirecekmiş gibi tahayyül edilirken sunulan fikir, vatandaş gazetecilik, kamu gazeteciliği, sivil gazetecilik, katılımcı gazetecilik ve toplum gazeteciliği adları altında kullanıcı katılımının daha da artacağını öngörmektedir. Örneğin kamusal gazetecilik Merritt'e göre gazetecilik ve kamusal yaşam arasındaki ilişki hakkındaki tutumdur. Gazetecilik ve kamusal yaşam arasındaki ilişki *kısıtlı bir vazife olan haberleri anlatmak* tan öteye, kamusal yaşamın iyi gitmesine yardım eden daha geniş bir vazifedir. İnsanları tüketici yerine koyarak davranmaz, aksine *halk gibi, halk sorunlarına demokratik çözümler üreten potansiyel aktörler gibi* davranır.¹¹⁵⁰ Merrill ise sivil gazetecilik olarak tanımladığı katılımcı kullanıcı aktivitelerinin “halkı editöryal karar verme sürecine daha fazla dâhil ederek gazeteciliği demokratikleştirmeyi göklere çıkarma felsefesi” olduğunu ileri sürer.¹¹⁵¹

Ancak şu da bir gerçektir ki, geleneksel haber üreticileri, insanların medya iletişiminde kullandığı yollarda değişimler yaşandığını, izleyicilerin güncel haber programları ya da geleneksel medya kuruluşlarının internet uzantısı olan haber sitelerini kullanmaktan daha farklı yollar aradıklarını bilmektedirler.¹¹⁵² Sıradan insanların hem haber üreticisi hem de tüketicisi olmak için internet iletişim

¹¹⁴⁸ Bowman, Shayne and Chris Willis, “WeMedia: How Audiences are Shaping the Future of News and Information”, **The Media Centre, American Press Institute**, July 2003, s. 21- 23(Çevrimiçi) http://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf 10.Eylül 2010,

¹¹⁴⁹ Mark Deuze, “Convergence Culture in the Creative Industries”, **International Journal of Cultural Studies**, Vol.10, No.2, June 2007, ss. 243-263, s.245-249.

¹¹⁵⁰ David Merritt, **Public Journalism And Public Life: Why Telling The News Is Not Enough**, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates,1995, s.113-114.

¹¹⁵¹ John C Merrill, **Journalism Ethics: Philosophical Foundations For News Media**, New York, St. Martin's Press, 1997, s.234.

¹¹⁵² Graeme Turner, **Ending The Affair: The Decline Of Television Current Affairs In Australia**, Sydney, UNSW Pres, 2005, s.135.

teknolojilerini daha fazla kullanmaya başlaması teknolojiadaki gelişimleri, dinleyici ihtiyaçları ve medya kullanımının birbirine geçmiş bir yapı içinde olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu değişikliklere cevap olarak, başlıca medya, dinleyicilerin haber işlevlerine çeşitli düzeylerde katılımcı ulaşımını takdim ettiği çevrimiçi haber sitelerini geliştirmiştir. Modern medya alanı şimdi çoğunlukla etkileşimli teknoloji ile betimlenmiştir. Başlıca medya bundan böyle vatandaşların tek haber medya kaynağı değildir. Alternatif medya siteleri dünya çapında haber gazeteciliği üretim ve tüketimine yeni bir boyut katmıştır. İnternet, bilgisayar ve günlük uygulamaları gibi bilgisayar yazılımları sıradan insanların üretici, editör ve haber içeriği yayımlayıcısı olmasını mümkün kılmıştır. Kullanıcıların şimdi birçok çeşitli ve birbirine bağlı halk sohbetlerini yaratma kapasitesi vardır. Bu sohbetler genellikle net günlüklerinde ortaya çıkar. Günlükçülük insanların sayısal şebekelenmiş bir ortamda bağlanmasına, söyleşmesine ve bilgiyi paylaşmasına imkân veren iletişimsel bir uygulamadır. Günlükler gibi sayısal şebekenin evrensel erimi yerel ve küresel katılımcıların kendilerini etkileyen olay ve meseleleri tartışmalarına olanak vermiştir.¹¹⁵³

Katılımcı bir medya ortamının sağlanması çerçevesinde üreticilerin yurttaş gazeteciliğinde ana iletişimsel amacı, kısaca bahsedilen benzer modellerde olduğu gibi ya da Rosen'in halk gazeteciliğini tanımladığı gibi tanımlanabilir. Bu tanım insanları vatandaş olarak, kamu işlerinde potansiyel katılımcı olarak gösteren bir şeydir ve politik toplumun problemlerine tepki göstermesi, kamu tartışmasının ortamını iyileştirmesi ve kamu yaşamının iyi devam etmesine yardımcı olur.¹¹⁵⁴ Rosen'in önerdiği gibi, halk gazeteciliği vatandaşlarla ve onların gerçek meseleleriyle tekrar bir bağ kurmayı içermekte ve vatandaşlara seyirci yerine aktör olarak bakmaktadır.¹¹⁵⁵ Nip, halk gazeteciliğinin bazı tanımlarını özetlerken demokrasiye yardım edecek hedeflerin asıllarının halka bağlanmak, bireyleri vatandaş gibi kucaklamak ve çözüm bulmak için halk teamülüne yardım etmek olduğunu bildirir. Haberlere dinleyici katılımının farklı modelleri büyüklük ve

¹¹⁵³ Debra Adams, "Journalism, Citizens And Blogging" 2006 (Çevrimiçi) <http://eprints.qut.edu.au> 10 Eylül 2010.

¹¹⁵⁴ Jay Rosen, **What Are Journalists For?**, New Haven, Yale University Press, 1999, s.262.

¹¹⁵⁵ Jay Rosen, "Making Things More Public: On The Political Responsibility Of The Media Intellectual", **Critical Studies in Mass Communication**, Vol.11, No.4, July 1995, s.376.

biçimine göre değişiklik gösterir ve insanları ihtiva eden yurttaş gazeteciliği en büyük modeldir. Bu modelde insanlar içerik toplamak, öngörü, üretim ve haber ürününü yayınlamakla sorumludur ancak profesyoneller bu sürece dâhil değildir.¹¹⁵⁶

Katılımcı gazetecilik, profesyonel ve amatör, vatandaş ve gazeteci, üretici ve tüketiciler elindeki her türlü haber çalışmasıdır ve Benkler’in avam tabanlı eş düzey üretimi dediği şeyle değerlendirilmiştir. Ağ tabanlı çevre, üretimi organize etmekte yeni bir usulü elverişli hâle getirmektedir. . Bu usul radikal bir şekilde dağınık, işbirlikçi ve tescilsiz, bunların yanında birbiriyle ne market sinyallerine ne de idari emirlere dayanmadan işbirliği içinde bulunan dağınık ve gevşek biçimde bağlı bireylerin kaynakları ve çıktıları paylaşmasına dayalı olarak şematize edilir. Katılımcı gazetecilik internet siteleri ile başta başlıca haber medya kapsamındaki bariz eksiklik olarak algılanan şeylere direk cevap olarak ortaya çıkmıştır.

Yakın geçmişteki yıllar bu tür sitelerin üretildiği çeşitli modellere daha da ince ayar yapıldığını görmüştür, bunu da haberleri yayınlamada ve tartışmada vatandaş gazeteci katılımcıların açık ve direk katılımını olanaklı kılmak ile katılımcı gazetecilik sitelerinin cemaati veya operatörleri tarafından yapılan bazı düzeylerde editöryal bakımı arasında çeşitli derecelerde denge kurarak yapmıştır. Aslında, “yurttaş gazeteci” lafının bu tür haber yayınlama modelleri için belirli bir yere kadar bir örtü olarak sıklıkla kullanılması, yayında olan çeşitli katılımcı haber siteleri arasındaki yaklaşımın belirgin farkları belirsizleştirir. Vatandaşların katılımcı olarak dâhil olmasına karşın, bazı siteler neyin yayınlandığı üzerinde bir derece geleneksel editöryal kontrolü muhafaza ederler, bu sırada diğerleri verilen bütün içeriği hemen yayınlıyorlar veya yayın kapısından neyin geçeceğini kayıtlı kullanıcılara oylattırıyorlar. Benzer bir şekilde, bazı siteler kendi topluluklarından daha çok cevap ve tartışma kısmında içerik sağlayıcı olarak yararlanıyorlar, bu sırada diğerleri orijinal hikâyelerin katılımcısı olarak takılan kullanıcılara hemen dayanıyorlar.

¹¹⁵⁶ Nip, Joyce “Exploring the Second Phase of Public Journalism”, **Journalism Studies**, Vol. 7, No.2, April 2006, s.214-218.

Profesyonel/ticari haber organizasyonları tarafından üretildiği şekilde çevrimiçi gazetecilikte, etkileşimli nitelikler uygulamada ilk adımlar artmaktadır, fakat kimilerine göre gazeteciler, yerleşmiş profesyonel kimlik ve eşik beççiliği kavrayışlarına getirdiği zorlukları idare etmekte zorlanmaktadır. İlâveten, insanlar genel olarak haber sitelerinde daha fazla etkileşimi yeğlediklerini ifade etmekle beraber, devamlı artan karmaşıklıkta etkileşim seçenekleri ile karşılaştığında insanların kafası karışmakta ve sunulan haberi etkin olarak anlamakta veya sindirmekte zorlanmaktadır. Bunlar göz önüne alındığında ise daha etkileşimli, diyolojik ve katılımcı haber odası tarzının hâlâ “yapım aşamasında” olduğu ileri sürülmektedir.¹¹⁵⁷

Bilgi çağında modern toplumlar, vatandaşların büyük bir bölümünü gazetecilik ve politik ihtiyat sürecine katılımından mahrum bırakan mevcut durumu sağlıklı karşılayamazlar. Diğer yandan, katılımcı demokraside kendi özel pozisyonunu koruma belirteci, gazeteciliğin profesyonelleşmesinin ustalıkla kullanabildiği az sayıda kalemden birisidir. Belki de sorun gazeteciliği “bitmiş” bir meslek olarak mı veya devamlı evirilen ve dolayısıyla kendi gelişimine yatırım yapmaya hazır bir zanaat olarak mı görmek meselesidir. Bu tür savların arkasında dikkate alınması gereken şey kendi içine ve kendine çevrimiçi ilginç girişimlerin gazeteciliğin geleceğinin anahtarını elinde tutmadığıdır. Ancak bu görüşün şüpheli teknolojik gerekirciliğe denk düştüğü de belirtilmelidir.

3.1.4. Yurттаş Gazeteciliği, Etkin Kullanıcı Ve Sınırlar

Bilgi sağlama fonksiyonunun yanı sıra düşüncelerin paylaşım alanı olarak ön plana çıkan internet, bireylerin kendilerini ifade etmeleri fırsatını sunarak bilişsel boyutta yeni bir dünya yaratır. Dolayısıyla kendi ritüellerini ve normlarını oluşturan bir kültürel alan olarak şekillenirken medya sektörünü ve özellikle de profesyonel gazetecilik kültürünü etkileyerek geleneksel gazetecilik anlayışında ve kimliğinde dönüşümlere neden olur.

¹¹⁵⁷ Mark Deuze, Axel Bruns, and Christoph Neuberger, “Preparing For An Age Of Participatory News”, *Journalism Practice*, Vol.1 No.3, March 2007, ss.322-338 s.324.

Bu dönüşümler kabaca işleyiş yapısında görülürken daha çok ekonomik etmenler ile ilişkilendirilebilecek düzeydedir. Haber sitelerinin genellikle muhabir istihdam etmedikleri hatta geleneksel gazete işletme yapısı altındaki birçok birimin İnternette yayın yapan haber sitelerinde işlemediği bilinmektedir. Özellikle bireysel olarak yayın yapan haber sitelerine her internet kullanıcısı haber, duyum gönderebilmekte, böylece haber gönderen her internet kullanıcısı fahri birer muhabir olmaktadır. Geleneksel medya kuruluşlarının siteleri dışındaki haber sitelerinde bu tür bir işleyiş finansal yapılanmada maliyet yönünde önemli bir avantaj getirir. Geleneksel medya siteleri ise gazete-televizyon-radyo için oluşturulan ortak haber havuzundan beslenmekte, bunlar için üretilen, işlenen haberler, internet editörleri yönetimindeki bir kadro tarafından haber portalına uyarlanmaktadır.¹¹⁵⁸

Web-tabanlı gazeteciliğin çeşitlilik içeren biçimlerinin kontrol-bağlanırlık gibi iki eksen üzerinde işleyen bir şekilde idrak edilebileceği ileri sürülür. Birinci ekseninde, kurumun kendi çalışanı profesyonel gazetecilerin çıktıkları ve siteye içerik sağlamaya iştirak eden kaynakların çeşitliliğinden doğan ağ tarif edilir. İkincisinde ise içeriğin yaratıldığı kültürle ve açık ve genelde yönetilmemiş sitelere kıyasla katılımlı iletişimin çokça yönetilmiş boyutu ilişkilendirilir.¹¹⁵⁹ Bu açıdan bakıldığında karşımıza yurttaş gazeteci ve yurttaş gazeteciliği ayrım çıkar. Mora'ya göre "Vatandaş Gazeteciliği"* kavramı alternatif medyayı, "Yurttaş Gazeteciliği" ise, kurumsal medyanın tekrar yurttaşın tarafına geçmesini işaret etmektedir.¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁸ Dilmen, **a.g.e.**, s.126-129.

¹¹⁵⁹ Mark Deuze, "The Web and its Journalisms: Considering the Consequences of Different Types of News Media Online", **New Media and Society**, Vol.5, No.2, June 2003, ss.203–230, s.218.

* Necla Mora, orijinal metinde "Yurttaş Gazeteci" ve Yurttaş Gazeteciliği ayrımına gitmiştir. Ancak yurt dışı kaynaklı çalışmalarda kullanıcının katılım şeklindeki ayrımın anlaşılması adına "civic journalism" ve "citizen journalism" terimleri kullanılır. Çalışmamızda, ortaya konan argümanın kavranması adına eşanlamlı olan iki sözcük vatandaş ve yurttaş kelimeler aracılığı ile "vatandaş gazeteciliği" ve "yurttaş gazeteciliği" ayrımı yapılmıştır.

¹¹⁶⁰ Necla Mora, "Kavramları Doğru Kullanmak: Yurttaş Gazeteci ve Yurttaş Gazeteciliği", 2007, (Çevrimiçi), <http://www.dorduncukuvvetmedya.net/dkm/article.php?sid=7746>, 10.07.2010.

Yurttaş haber akışında edilgen tüketiciden etken kullanıcıya geçişi sembolize etmektedir ki aslında yurttaş kelimesinin tanımlanmasında da yapan eden bağımsız bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yurttaş gazeteciliğinin gelişmesine neden olan olguların açıklanmasında iki temel yaklaşım benimsenebilir. Birincisi, geleneksel medyanın kitle okuyucusu/izleyicisinin azalmasına çözüm arayışlarını ön plana çıkaran ekonomik yaklaşımdır. Bu yaklaşım tarzı, basının küresel pazarın çıkarlarına uygun olarak biçimlenirken gazetecilik pratiklerinde meydana gelen bazı değişimlerin yurttaş gazeteciliği adı altında yeni bir alternatif gibi sunulduğunu vurgular. İkinci yaklaşım ise siyasal iletişimde ortaya çıkan sorunlardan kaynaklanan sosyal ve siyasal etkenleri öne çıkarır. Ancak temelde yurttaş gazeteciliği, Amerikan demokrasisinin krizine çözüm arayışı sırasında ortaya çıkan alternatif bir gazetecilik pratiği olarak sunulur.¹¹⁶¹

Vatandaş gazeteciliği ise, kurumsallaşmış medyadan farklı olarak, hiçbir denetimden geçmeden ve ücretini ödeyebilen herkesin, - farklı eğitim düzeylerinde ve farklı uğraşları olan bireylerin- sahip olabileceği sitelerde gerçekleştirilen blog(internet günlüğü) ya da vlog (videoblog-video günlüğü) haberciliğinde, bloggerler/vloggerler, tarafından gerçekleştirilen tamamen suiistimale açık bir haberleşme türü olarak tanımlanır.¹¹⁶²

Bir aşamada, gazeteciler, kendilerine çok daha geniş ölçekte bilgiye ulaşma imkânı ve dağıtım için yeni kanallar verdiğinden, internetin profesyonel kapasitelerini artırdığını hemen algılamışlardır. Ama öte yandan haber kurumlarının etkileşimli yayın teknolojilerini kabullenmesinin genelde eşit bir şekilde sığ ve yavaş olarak gerçekleştiği, başlıca medyanın bilakis durağan haber uygulamaları ana setlerini koruduğuna ve diğer gazetecilik uygulamalarını sınırlarda yaşadıklarına dair bir inanış da söz konusudur. Örneğin Gillmore, internet günlüklerinin başlıca medya tarafından yavaş bir şekilde benimsenmesini geleneksel gazetecilik değerlerinin

¹¹⁶¹ Uzun, **a.g.e.**, s.634.

¹¹⁶² Mora, **a.g.e.**

kalıtsal tutuculuğu ile ilişkilendirir ve büyük medya kuruluşlarının dinleyicileriyle tartışma zemini için sınırlarını zorlamadığına inanır.¹¹⁶³

Bowman ve Willis'e göre katılımcı gazeteciliğin yükselişi İnternetin sosyal ağları içerisinde yeşeren veya körelen birçok eşzamanlı, dağınık sohbetlerin sonucunda başlamıştır. Onlara göre yurttaş gazeteciliği, haber ve bilgi toplama, iletme, analiz etme ve yayma işlerinde aktif bir rol oynayan vatandaş ya da vatandaşların eylemleridir. Bu katılımın amacı, bir demokrasinin ihtiyaç duyduğu gibi bağımsız, güvenilir, doğru, geniş kapsamlı ve alakalı haber sağlamaktır.¹¹⁶⁴

Bilgi kıtlığından bilgi bolluğuna ve kapalı bilgi sisteminden açık bilgi sistemine geçerken, bu sırada haber yaratma ve dinleyiciye haber ulaştırmadaki kapışma artarken, bu durum politik kurumların ve müesseseseleşmiş medya şirketlerinin kemikleşmiş nüfuzlarına meydan okuma olarak görülebilir. Haberi üretme ve dağıtma kapasitesinin artmasıyla beraber bilgi ve gazetecilik daha ve daha fazla insana daha ve daha elde edilebilir bir hale gelmekte, yeni medya tarafından olanaklı kılınan seslerin ve görüşlerin artması *'küreselleşmiş kamusal alandaki kullanıcılara açık olan görüşlerdeki çeşitliliğin derecesinde ciddi artış'* yaratmaktadır. Çoğu medya kuruluşu hiyerarşik ve merkezileşmiş bir yapıda iken, hakkında rapor hazırlanan politik, işletme ve diğer enstitülerin çoğu da böyleyken, internetin ağ tabanlı yapısı ve 24 saat gerçek zamanlı haberler *'bilgi şelalesinin daha tahmin edilemez, daha sıkça ve güç odaklarının nereden başladıklarının hesabını yapmakta zorlandıkları bir ortam üretmektedir'*.¹¹⁶⁵

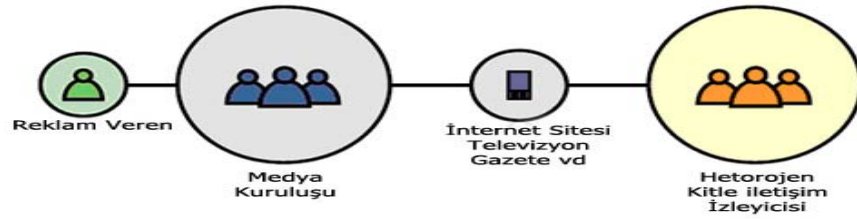
Gillmor, yayıncılıkta birden çoğa diye de tabir edilebilecek olan klasik modeldeki halkın pasif rolünün, internet günlükleri ve diğer internet hareketleri vasıtasıyla çoktan çoğa diye de tanımlanabilecek bir “düşünce ağı” ile değiştirileceğini ileri sürer. Bu tez, “Kendin üret, kendin tüket” kavramının ortaya

¹¹⁶³ Dan Gillmor, **We the Media: Grassroots Journalism by the People, for the People**, California, O'Reilly Media, 2006, s.112.

¹¹⁶⁴ Bowman&Willis, **op. cit**, s.9.

¹¹⁶⁵ Brian McNair, **Cultural Chaos: Journalism, News And Power İn A Globalised World**, New York, Routledge, 2006, s.201-202.

çıkıldığı yerdir. Geleneksel medya, ticari amaçlar için kurulmuş hiyerarşik kurumlar tarafından ortaya çıkarılan bir yapıdır. İş yapma modelleri, yayıncılık ve reklam odaklıdır. Sıkı denetlenen iş akışına, kârlılığa ve bütünlüğe önem verir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel medyada yukarıdan aşağıya doğru bir haber akışı olduğu görülür. Haberlerin hepsi izleyiciye ulaşmadan önce, medya organizasyonu tarafından denetlenir ve süzülür.¹¹⁶⁶

Şekil 17: Yukarıdan Aşağıya Akış Modeli

Ancak kullanıcıyı üretici tüketici olarak adlandıran yaklaşımlara göre, ağ topluluklarının yarattığı yeni medya, kârlılıktan ziyade karşılıklı konuşmaya, işbirliğine ve eşitliğe önem verir. Aşağıdan yukarı doğru bir akış vardır; haberler izleyiciye ulaşmadan önce araçlar tarafından genellikle denetlenmeden ve süzülmeden gönderilir.¹¹⁶⁷

Şekil 18: Aşağıdan Yukarı Akış Modeli

Şekillerdeki ortak noktalardan biri olan reklam verenler, geleneksel medya akışında kontrolü elinde bulunduran bir güç olarak konumlandırılırken, aşağıdan

¹¹⁶⁶ Bowman&Willis, *op. cit.*, s.10.

¹¹⁶⁷ *Ibid.*, s.11

yukarı akış içinde kontrol halkındır. Aşağıdan yukarı akış modeli, geleneksel medya yapısının korunması ile birlikte tüketicinin editöryal yapının ortadan kaldırıldığı bir başka yayıncılık sistemini de akışa dâhil eder. Şekilde de görüldüğü gibi reklamcının yerini izleyici/okuyucu alırken Reklam veren-Editör-Muhabir üçlemesi, İzleyici-Muhabir ve yayıncı üçlemesi ile karşıt bir değer alır.

Bu senaryo ele alındığında, “dünya basını tarihinde devrim” değerlendirmesi, kullanıcı dostu teknolojilerin avantajlarından yararlanan iyi bir sloganı temsil ediyor demek doğru olacaktır. Bu sırada, şirket, halkı, para karşılığı projelerini göndermesi için ve onlara “profesyonel” lakabı olmasa da “röportör” statüsü vererek teşvik etmektedir. Nihayetinde, gazetecilik sıradan insanın hayal gücünü cezbeden aktivitelerden biridir. Bir bakıma, “Süpermen” bizim yalan söylememize izin vermez. Bu devrimin sadece bir pazarlama stratejisi olduğu hipotezi iki aşamada incelenebilir. Birincisi, dinleyiciden-katılımcıya-dönenlerin katılım yapması çağrısı gazetelerin uluslararası bölümünde açıkça belirtilmiştir: “*haber üretim, dağıtım ve tüketim kültüründeki devrime hoş geldiniz*”. Dinleyici-katılımcı “20. yüzyılın çağdışı gazetecilik kültürüne hoşça kal” demesi konusunda teşvik edilir.¹¹⁶⁸

3.1.4.1. Yeni İletişim Kanalları ve Yurttaş Gazeteciliği

İnternet üzerinden haber akışının gazetecilikte yaşanan bir kriz esnasında ortaya çıktığı düşünülür. Bu hissiyata sebep olan şeyler ise endüstrileşmiş profesyonel bir iş olan gazetecilik ile hizmet vermeyi düşündüğü dinleyici ve kitlenin arasındaki kopukluk düşüncesidir. Medya şirketlerinin büyük bir güç haline gelmesi, yurttaşlarla küreselleştirici güçler arasındaki dengenin daha da bozulmasına, eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Ruhdan Uzun’a göre Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi küreselleşmenin itici güçlerinin dayattığı ideolojik savaşta, medya stratejik bir mücadele silahı olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte okurlara/izleyicilere çarpıtılmış, değiştirilmiş, yönlendirilmiş haberler sunulması olağan hale gelmiştir. Ancak, bir süre sonra

¹¹⁶⁸ Moretzsohn, **op. cit.**, s.37.

sistemin öğeleri kendilerini yeniden üretmekte zorluklarla karşılaşmıştır. Uzun, yaşamlarını düzenlemede kullanamayacakları önemsiz haberler ya da doğruluğuna güvenemeyecekleri haberler karşısında, okurlar/izleyiciler giderek daha az gazete okumaya ya da televizyon haberlerini daha az izlemeye başladıklarını ileri sürmektedir. Gazete tirajlarının düşmesi ve haber reytinglerinin azalması ise, medya kuruluşlarının gelirlerinin azalması bunun işaretidir. Azalmanın önüne geçme ve tiraj/reyting artırma çabaları çerçevesinde ortaya çıkan uygulamalardan biri de yurttaş gazeteciliğidir. Söz konusu pratikle, gazeteciliğin aşınan mesleki temellerini onarmaya yönelik yeni arayışlar gündeme gelmiştir.¹¹⁶⁹

Aslında bunu bir fırsat ve tehdit ortamı olarak yorumlayan Cox'a göre 1990'larda ortaya çıkan iki anahtar gelişme bilgisayar destekli raporlama ve halk gazeteciliği sorunun çözümü için ön plana çıkmaktadır. *Bilgisayar destekli raporlama* (CAR) bir üçgen yaratmıştır. Üçgenin köşeleri şunlardır: Gazetecilerin başka bilgi kaynaklarına sahip olan bilgilendiriciler tarafından sağlanan bilgiyi iki kere kontrol etmekte olduğu raporlama; devlet arşivlerinden ulaşılabilen veri; internette hazır bir şekilde ulaşılabilen veri. BDR gazeteciliği daha bilimsel bir uğraşı yapmaya çalışmaktadır, bunu yaparken de kanıtlanabilir veri yığınlarıyla desteklenebilecek doğruyu savunan gazetecilerin olduğu yeni bir 'kesin gazetecilik' çağının avukatlığını yapmaktadır.¹¹⁷⁰ İkinci gelişme ise, umumi gazetecilik de denebilecek olan "yurttaş gazeteciliği"nin yükselişidir. Yurttaş gazeteciliğinin destek aldığı ana prensip, 'halkı hakikaten şevkli bir hale getirmek' için yapılan 'halkı izleyici, dinleyici veya bir et yığını yerine yurttaş olarak görmek' zihniyetidir.¹¹⁷¹ Campell yurttaş gazeteciliğinin altında yatan ilkeleri şöyle netleştirir:

¹¹⁶⁹ Uzun, **a.g.e.**, s.640.

¹¹⁷⁰ Melissa Cox, 'The Development of Computer-Assisted Reporting' Chapel Hill, University of North Carolina, 2000, b.a.

¹¹⁷¹ Jay Rosen, "Questions and Answers about Public Journalism", **Journalism Studies**, Vol.1, No.4, Novamber 2000,. s.680-683.

‘(1) insanları kendi yaşam ve amaçlarının ustası olarak gör... (2) insanlara birlikte müzakere ederek umumi bilgi birikimi yapan politik aktörler gibi davran... [ve] (3) bilgileri zenginleştirmek için yeni formlarda hikâye anlatma ve raporlama yolları bul’.¹¹⁷²

Yurttaş gazeteciliği, demokratik toplumun demokratik ve katılımcı doğasını, gazeteciliğin sosyal sorumluluğu olan ‘ortak değer çatısı altında vatandaşları birbirine sarılmaya teşvik etmek’ mesajını vermesiyle canlandırma amacı taşır. Öte yandan yurttaş gazeteciliğinin yükselişiyle bağdaştırılan teknolojik gelişmeler gazeteciliğin bir meslek olarak kendine özgü olduğunun sorgulandığı bir zamanda ortaya çıkmıştır. İlk zamanlarında farklılıklarına karşın yeni medyaya onay veren ve yeni medyaya karşıt iki grupta toplanan gazete profesyonelleri, farklı seçmenlere daha iyi servis ulaştırma amacıyla yeni medyanın kullanımı yönünde bir seçimin tamamen kendilerinde olduğunu düşünürken, Web 2,0’ın ve sosyal yazılımın yükselmesiyle bu dinamik hızlıca ortadan kalkmıştır. Witt’in iddiasına göre; gazetecilerin, akademisyenlerin ve haber editörlerinin gelecekte ne yapılmalı konusu üzerinde bulunduğu ve tartıştığı "kamusal gazetecilikten", yeni nesil medya kullanıcılarının neyi dikkate aldığını değerlendiren "kamusal gazeteciliğine" doğru bir kayış mevzudur.¹¹⁷³ Hatta öyle ki, Zelizer, gazeteciliğin en son aşamada bir kültür olarak anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir. Kendini gazeteci olarak tanımlayanlar grubun bir parçası haline gelmek ve zamanla üyeliğini devam ettirmek için ortak ve üstü kapalı bilgi ortaya koymaktadırlar. Zelizer’e göre gazetecilik meslek ve icraatının – meslek, endüstri, kurum veya zanaat olarak – tanımları yetersizdir, çünkü kimin tanımın içinde veya dışında kalacağıyla ilgili sınırlama problemleri vardır. Karşıt olarak, kültürel tanım neden, nasıl ve kimin tarafından gazetecilik meslek ve icraatının tanımının sınırlarını kimin belirlediği sorusunu açıklar ve ‘dünyanın dış anlaşmalarla sosyal hayatı düzenlemesiyle alakalı içsel mantık setleri yapılarak bağlantılar kurulduğunu’ söyler.¹¹⁷⁴

¹¹⁷² Cole Campbell, “Citizens Matter; And this is why Public Journalism Matters”, , **Journalism Studies**, Vol.1, No.4, November 2000, s.693.

¹¹⁷³ Witt, Leonard 2004, ‘Is Public Journalism Morphing into the Public’s Journalism?’, **National Civic Review**, Fall 2004, s.49–57.

¹¹⁷⁴ Barbie Zelizer, “The Culture of Journalism” **Mass Media and Society**, Ed. By. James Curran and Michael Gurevitch ,4th Edition, London, Edward Arnold, 2005, ss.198-214, s.201.

Bu dönüşümler bağlamında karşımıza çıkan ilk gelişme, reel dünyadaki gazete editörlerinin yetki ve sorumluluklarının bir kısmının bireylere aktarılmasına olanak tanıyan bir yapının oluşmasıdır. Her internet kullanıcısı, bir haber sitesinin fahri muhabiri olabilmektedir ve bu istihdam yapılanmasından daha çok okurun bizzat çevresindeki diğer insanlar ile paylaşma arzusunun bir hobi şeklinde cereyan etmesi ile ilişkilendirilir. Böylelikle okur konumundaki herhangi bir kişi, yasadışı ortamda cereyan eden ve kişisel olarak kendisine önemli gelen belli bir konuyu, olayı veya olguyu dünyadaki diğer insanlarla paylaşabilmektedir.

“Yurttaş Gazeteciler” olarak kavramsallaştırılmakta olan bu kişilerden biri olmak için herhangi bir standart veya gereklilik söz konusu değildir. Özellikle basın özgürlüğünün sınırlı olduğu ülkelerde faaliyet göstermekte olan örgütler, yurttaş gazetecilerine ait bilgileri kullanmayı tercih etmektedir. Toplumsal olaylara karşı duyarlı kişilerden oluşan yurttaş gazeteciler ile toplanmış bilgi yığını halindeki haberler, içerik ve form değiştirerek kitlelere eşzamanlı aktarılmaktadır ki, böylece ürün de farklılaşma şekillenmektedir.¹¹⁷⁵

Couldry’ye göre, medya gücünün aslını oluşturan kemikleşmiş işçi sınıfına (hikâye üreticilerine karşı hikâye tüketicileri) kafa tutan yeni karışık medya *üretim-tüketim* formları üretmek için internet ve kullanıcı tarafından geliştirilen içerikle alakalı yeni formda medya üretim ve tüketimi, bir potansiyel yaratmaktadır. Medya gücünün *sembolik gücün* bir çeşidi olduğunu veya baskın fikirleri yaratma ve ulaştırma gücü olduğunu tartışırken Couldry, kullanıcı tarafından yaratılan medyanın potansiyel öneminin, farklı hikâyeler yaratmada kullanılabilir olan ekonomik kaynak ve organizasyon yaratma kapasitesinde ve alternatif nüfuz kaynakları yaratmada olduğuna işaret etmektedir. Konsantrasyon, organizasyon ve medyanın kullanımında devamlı değişimlere erişebilmek için şunlara bakılması gereklidir:¹¹⁷⁶

¹¹⁷⁵ F. Belma Fırlar, Şadiye Deniz, “Dijital Gazeteler Ve Pazarlama: Türkiye’deki Dijital Gazetelerin Pazarlama Dinamiklerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol.3, No.11, Sonbahar 2010, s.315-316.

¹¹⁷⁶ Nick Couldry, ‘Beyond the Hall of Mirrors? Some Theoretical Reflections on the Global Contestation of Media Power’, **Contesting Media Power: Alternative Media in a Networked World**, Ed. By. Nick Couldry and James Curan, Rowman & Littlefield, 2003, s.44-45.

- Medya gücünün sosyal meşruiyetini açıkça sorgulayan *medyayı tüketmenin yeni yolları*;
- Kimin ve hangi şartlarda medyayı üretebileceği üzerine etkisi olan *üretimin yeni altyapısı*;
- Hangi medyanın ve diğer tür sembolik üretimin bir yerden diğer yere erişebileceğinin ölçeğini değiştiren *dağıtımın yeni altyapısı*

Diğer taraftan internet ile ilişkilendirilen yurttaş gazeteciliğini internet ve yeni iletişim ortamlarının basit bir şekilde aşırı büyümesi olarak algılamamak gerekir. Bununla birlikte sayısal tabanlı iletişim teknolojilerinin üç elemanı yurttaş gazeteciliği ve yurttaş medyasının büyümesi için kritik önem arz etmektedir. Bunlardan ilki Mathew Arnison ve diğerleri tarafından geliştirilen açık basım (*open publishing*) mimarisidir. Açık basım ve özgür yazılım hareketi arasındaki paralelliklere dikkat çeken Arnison'a göre aynı açık kaynak yazılımda olduğu gibi açık basımda da anahtar şeyim üretim sürecinin açık ve şeffaf olmasıdır. *Katılımcı Düzenleme* yurttaş gazeteciliğinin olmazsa olmazlarından bir başka basamağı temsil eder. Bir üretim sınıflandırması olarak katılımcı düzenleme, rollere göre (başyazar, gazeteci, kullanıcı ya da okuyucu) kullanıcı katılımının kapsamını, son içeriği düzenleme veya içeriğe şekil verme yetkisinin, geri bildirim bağlamında yorum ekleme, ilave yapma filtreleme gibi davranış biçimlerinin tanımlanmasını sağlar. Yurttaş gazeteciliğini teşvik eden üçüncü faktör ise RSS (Zengin site özeti veya gerçekten basit yazıyı gazeteye satma) beslemesi aracılığıyla yapılan *dağıtılmış içerik* beslemesidir. RSS'in meziyeti yeni ve ilginç haberlere ulaşma angaryasını eline almaktır, bu sayede kullanıcılar kendilerini ilgilendiren haberlerin içeriğini üreten sitelerle devamlı bir bağlantı kurabilecek ve uygun gördüklerine kendi sitelerinde bağlantı verebileceklerdir. RSS gelişimi yurttaş gazetecinin kaygılarıyla çok da alakalı olmadan çıkmış olsa da, değerli bilgi ve görüşlere güvenilir kaynaklardan ulaştığı için arama maliyetini düşürerek ve de kullanıcı topluluğu oluşturarak yurttaş gazeteciliğe yardımcı olmakta, dolayısıyla haber ve bilgi dağıtımını ulaşması zor bir hiyerarşik ve yukardan-aşağı bir yapılanmadan alıp daha dağınık ve şebekeleşmiş bir modele çevirmektedir.

Burada dikkat çekici olan nokta gazetecilik anlamında yurttaş gazeteciye biçilen rol dışında sürecin kendi işleyişinden kaynaklanan bir fonksiyonunun daha olmasıdır. Bir anlama sadece kendi haberini yapıp duyurmak dışında fikir beyanı aslında tam da Habermas'ın kamusal alanının tekno-kültürel yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal alan kamusal görüşün mantıklı kamusal bir tartışma sonucu ortaya çıkabilmesi aracılığıyla bizim sosyal yaşamımızın alanı olarak imgenlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle Habermas'a göre kamusal alan, özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekânların tanımladığı hayat alanıdır. Öte yandan Habermas'a göre elektronik altyapısına elektronik kitle iletişiminin artan ayıklama zaruretlerinin damga vurulduğu bir kamusal alan, demokratik potansiyeli açısından birbirine zıt etkilerle yüklü olduğuna işaret eden çok şey vardır.¹¹⁷⁷ Ancak internet gerçeği ile ele alındığında kamusal alan “anında haber” ihtiyacının bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında soru, yeni medya gelişimlerinin yeni kamusal alan yaratıp yaratamayacağıdır. Kore menşeli *OhMyNews* internet sitesi bunun yapılabileceğine ilişkin bir kanıt sunmaktadır.¹¹⁷⁸ Benzer bir şekilde, Katar tabanlı medya kuruluşu olan *El-Cezire*

¹¹⁷⁷ Habermas, **a.g.e.**, s.31-56.

¹¹⁷⁸ 2000 yılında, Oh ve üç meslektaşı politik tabanlı bir çevirim içi günlük gazete olan *OhMyNews* 'ı başlattılar. Oh, kendisi ve diğer Güney Koreli liberallerin popüler Kore baskılarından tatmin olmadıklarını ancak yeni bir konvansiyonel gazete için çok az maddi destekleri bulunduğunu söyledi. Oh, “gerilla methodu” olarak tanımladığı, gönüllülerin bildirimlerinin kullanıldığı ve materyallerin çıktılarını almak yerine internette yayımlandığı bir çareye başvurdu. “Ben, haberleri birbiriyle paylaşmak isteyen insanların bunu internet üzerinden yapabileceği, adil bir rekabet ortamı kurmak istedim. Ben, haberdeki kalitenin, haberin kazanıp kaybettiğine karar verdiği bir kültür oluşturmak istedim. Ben, gazete şirketi elitizminden uzak, haberlerin büyük bir gazeteden, yerel bir muhabirden, eğitilmiş bir gazeteciden ya da komşu ev hanımından gelmesi ile değil, kalitesi ile değerlendirildiği bir geleneği başlatmak istedim. Ben, baskı gazeteler ile gerçekleştirilememiş olan “her vatandaş bir muhabirdir” mottosunu internet aracılığı ile gerçekleştirmek istedim. Sonuç olarak ben, alışageldiğimden farklı olacağından korkmama rağmen internet denizine dalmaya karar verdim.” Oh, dört profesyonel gazeteci tarafından düzenlenip işlenen haberleri yazmak üzere 727 “vatandaş muhabir” çalıştırdı. Gazetecilik camiası içindeki ya da dışındaki bazıları, Oh'un bu alışılmadık yayım stratejisinin büyük başarısını önceden görmüşlerdi. Personel sayısı sadece Kore'de 75 profesyonel ve 60.000 vatandaş gazeteciye ulaşırken, dünya genelinde binlerce katılımcı bulunmaktaydı. *OhMyNews* artık kar getirmektedir ve aylık ziyaretçi sayısı 600'den 3 milyonun üzerine çıkmıştır. Ayrıca dünya çapında popüler olan İngilizce versiyonu da bulunmaktadır. *OhMyNews*'i diğer blog ve kullanıcılar tarafından geliştirilen içeriklerden farklı kılan şey, farklı yazarlardan gelen materyalleri bir araya toplaması ve diğer blog ve kişisel web sitelerine göre çok

Arap ve Müslüman kamusal alana katkı yapmaktadır ve bunu da Orta Doğunun sansürcü medyasına açık bir alternatif olarak, tartışmalı konulara girmekten çekinmeyerek, muhalif görüşlülerin ve karşıt seslerin sesini duyurabileceği bir pozisyonda bulunarak ve bölgenin hükümetleri veya devlet kontrollü medyası tarafından ortaya konmayan popüler görüşlerin ve sivil halkın amillerinin sesi olma yetisiyle yapmaktadır. Fakat duruma daha temkinli yaklaşanlara göre internetin bir kamusal alan kurup kuramayacağı tartışılabilir olmakla birlikte yeni bir kamusal alanın bir “kamusal alanla” eş anlamlı olmadığı iddia edilir. Konuya bu açıdan yaklaşanlardan Papacharissi, Kamusal alan (Public Space) ve Kamusal Küre (Public Sphere) ayrımı ile konuya açıklık getirir. Kamusal alan(Public Space) denilen alanda, internet politik tartışma için başka bir forum sağlamaktadır. Kamusal küre (Public Sphere) denilen kamusal alanda ise, internet demokratik fikir ve görüş alışverişi için tartışmayı destekler. Sanal bir kamusal alan (public space) tartışmayı alevlendirirken sanal bir kamusal küre (public sphere) demokrasiyi güçlendirir.¹¹⁷⁹ Bu ilişkisellik içinde Papacharissi aslında internetin bir sanal kamusal alan (sphere) olarak tanımlanamayacağını iddia eder. O’na göre erişimdeki adaletsizlikler, çelişen düşünceleri bir araya getirmekteki zorluklar, büyük ölçekli dağıtımına bağlı ticari fonlamaya tevekkülden doğan kısıtlayıcı zaruretlere bunun nedenidir. Önemli bir şekilde, ortamın kendisinin, birbirine bağlantılılık arasındaki ilişkinin, gerçek zamanlı tartışmanın ve uzak mesafeden iletişimin interneti, Habermas’ın ortaya attığı kamusal alan fikrinden uzaklaştırmaktadır:

daha geniş bir dağılıma sahip platform üzerinden bunları yayımlamasıdır. OhMyNews, geleneksel gazetelerle rekabet edebilmek için onların dağılım stratejisinin bir varyasyonunu kullandı. OhMyNews, başlangıçta büyük ölçüde politiktir. Kore medya endüstrisi muhafazakâr hükümeti destekleyen muhafazakâr gazetelerce domine edilmekteydi. Oh’un liberal, maaşlı çalışanları günlük politika haberlerini yazdılar ancak yolladıkları hikaye miktarına göre ödeme yapılan binlerce “vatandaş gazeteci” içeriği şişirdiler. Medya kuruluşlarının beklemediği bir şekilde, bu taktik Kore’de halkın görüşünü etkilemiş ve insan hakları avukatı Roh Moo Hyun’un başkan seçilmesine olan yardımından dolayı itibar kazanmıştır. Clyde H. Bentley, **Citizen Journalism: Back to the Future?** Discussion paper prepared for the Carnegie - Knight Conference on the Future of Journalism, Cambridge, MA June 20 - 21, 2008. http://citizenjournalism.missouri.edu/researchpapers/bentley_cj_carnegie.pdf s.5-6.

¹¹⁷⁹ Zizi Papacharissi, ‘The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere’, **New Media and Society**, Vol.4, No.1, February 2002, ss.9-27, s.11.

“İnternet yeni bir kamusal alan haline gelmeyecek, fakat demokrasi ve diyalogu geliştiren bir şey haline gelecek, ama bu gelişim ne bizim beklediğimiz bir şekilde, ne de geçmişte tecrübe edindiklerimiz yönünde olacak”¹¹⁸⁰

Bu yaklaşıma destek verenlerden McNair, internetin modern kamusal alan için öngörülenden daha kalabalık, gürültülü, kaotik, rekabetçi, kindar bir iletişim alanı olduğunu, ama bu durumun da küreselleşmiş ve demokratikleşmiş kamusal alan tipine benzer bir şey yaratma potansiyelini tamamen saf dışı bırakmadığını iddia etmektedir. McNair vatandaş gazeteciliğinin ve kullanıcı tarafından yaratılan haber içeriğinin gazeteciliğinin altında yatan örneklemeledeki daha geniş bir kayma ve ‘kontrol örneklemeden’ ‘kültürel kaos’ a doğru giden haber üretimi bağlamında anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu manada McNair, doğa bilimlerinde yükselişte olan ‘kaos teorisinden’ yararlanarak ‘doğadaki gibi örneklem iletişim ortamında da kargaşanın hem yaratıp hem de yok ettiği, aşamalı kültürel, politik ve sosyal evrimin, ve sosyal entropi ve karmaşaya doğru akımların olduğu’ bağlamındaki *kültürel kargaşadan* bahsetmektedir.¹¹⁸¹

Bununla birlikte ortaya atılan bir iddiaya göre kendi görüşlerini açıklamak için alan isteyen okuyucuların artan isteklerine yeni internet sitelerinin adaptasyonu, yerel, örgütsel ve teknik koşullar kadar geleneksel gazetecilik uygulamalarına olan bağlılık ile sağlanmıştır.¹¹⁸²

Geleneksel büyük medya şirketlerinin internet uzantılarının yeni ve aktif bir şekilde gelişen internet günlüklerine yönelik hizmetler sunması da bu kaideler içinde gerçekleşir. Örneğin bir günlük yapısı dâhilinde günlükçünün orijinal mesajına yorum gönderme yeteneği başlıca haber medyası tarafından sunulan günlük uygulamalarında belli bir kısıtlama ile mümkün olabilmektedir. Bu yorumlar öncelikle bir ön kontrol sonrasında çevrim içi dolaşıma girmektedir.¹¹⁸³ Bununla

¹¹⁸⁰ **Ibid.**, s.18.

¹¹⁸¹ McNair, **op. cit.**, s.xii.

¹¹⁸² Neil Thurman, “Forums For Citizen Journalists? Adoption Of User Generated Content Initiatives By Online News Media”, **New Media & Society**, Vol.10, No.1, February 2008, ss.139–157, s.139.

¹¹⁸³ **Ibid.**, s.145.

birlikte böyle bir kontrolün gerekleri gazete profesyonelleri ve yöneticilerinin endişelerine dayandırılmaktadır. Thurman'a göre gazeteciler ve editörler tekrarı önlemek amacıyla materyali biçimlemek, dilbilgisi ve imla kurallarına dikkat etmek, geniş kitlelere hitap eden haber değeri olan materyal toplamak ve ahlak ve dengeyi sağlamak gereksinimlerinin olduğunu hissettiler. Bu anlamda çoğu yayın, gazetecilerin materyali yayınlanmadan önce manüel olarak seçmesi ve biçimlemesine dayanmıştır.¹¹⁸⁴ Eşik bekçilerinin uygulamalarının uzantısı durumunda olan bu kontrol ve koordinasyon gereksinimi, yurttaş gazeteciliğinin getirilerinden biri olan kamusal tartışma alanının ya da sözü olanın söz söylemesinin engellenmesi anlamına gelecektir.

Allan'a göre yeni kurallar ve öncelikler, yurttaş gazeteciliğinin 'ağ toplumu' ndaki enformasyonel gücün geometrisini yeniden yapılandırışının göstergesi olmayı sürdürmüştür. Bunun tam olarak nasıl ve hangi kapsamda olduğu ise merak uyandırıcı soruları beraberinde getirmektedir. Sahip olduğu potansiyeli – artık hepimiz muhabiriz - benimsetme amaçlı iddialara karşı duyarsız olanların dahi bunun kalıcı olduğunun farkına varmaları gerekir. 'Kitlesele iç iletişim" in büyümekte olan dünyasında, haber kuruluşlarından vatandaşlara doğru bir iletişim gücü takviyesi yapılmaktadır. Çevirim içi haberler, abartılmış bir yerelleşme anlayışına sebep olan, giderek artan işbirlikçi bir çalışmadır ancak yakın zamanda dünya genelindeki yerini almıştır. Sonuç olarak, 'yerel' ve 'sanal' topluluklar arasındaki sınırlar giderek netliğini kaybettiğçe bu yeni sosyal kavramın gazeteciliğın sosyal sorumlulukları üzerindeki anlamı, yakın ilgimize layık bir hale gelecektir.

Yakınsama sürecinin doğal yansıması olarak gazeteci ve okuyucu arasındaki ilişkinin üre-tüketici ortamına doğru evrilmesi, gerek medya profesyoneli gerekse içerik tüketicisi için ayrı ayrı ve ortak gerilimlerin doğmasına neden olmaktadır. İçeriğ'e açık katılımın beraberinde getirdiği sorunlar ne olursa olsun katılımcı bir kitle iletişim ortamı için gereklerin oluşmasına imkân sağladığı iddia edilir. Ama geleneksel akış denetlemesinin katılımı etkilemesi ya da içeriğın serbest

¹¹⁸⁴ **Ibid.**, s.154.

oluşturulması ile yaşanabilecek gazetecilik mesleğine haiz değerler ve etik erozyonu en büyük sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta kimilerine göre bu yakınsak yurттаş gazetecilik ortamına katılanla katılmayan arasında – vatandaş ve gazeteci arasındaki var olduğu düşünölen anlaşmazlıklardan bahsedilmektedir. Sorunların çözülebilirliği üzerine sürdürölen araştırmalar bir yana tespit edilen ve vurgulanması gerekli bir başka sorun ise her ne kadar ileri teknoloji imkânları ile erişim kolaylığı mümkün olsa da yurттаşın kendisini ifade edebilmesi yolunda dünya içinde bir eşitsizliğin de özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ölkeler adına karşımıza çıkmasıdır.

İfade edilen bu sorunlar üzerine araştırma yapanlardan biri olan Moretzsohn’a göre kendimize haberin iyi ya da kötü tat bırakma sorunu değil, gerekli olup olmaması sorunu olduğunu hatırlatmamıza gerek bile yoktur. Lakin habere değer materyal bakan sıradan halkın faaliyetlerine otomatik olarak yararlı değer yüklemenin yanlış bir göröş olduğunun farkında olmalıyız. Bu durum özellikle internette bulunan görüntülerin ticarileştirilmesinin – teknolojinin kullanıcı dostu olmasının da etkisiyle – artan çekiciliği göz önüne aldığımızda önemlidir. *“Neredeyse herkes hafıye” ise, “vatandaş-paparazzinin” çoğalması öngörölebilir ve bu vatandaşların hepsi “para, para, para hemen” mottosu için elinden gelenin fazlasını yapar.*¹¹⁸⁵

BBC tarafından yayınlanmış bir bildiri de dikkat çekildiği gibi *“izleyicinin BBC’ye göndermek için materyal toplarken kendi kişisel güvenliğini veya başkalarınınkini tehlikeye atmasına teşvik verilmemesi”*¹¹⁸⁶ aslında yurттаş gazeteciliğine bağlı içerik sunucuları için önemli bir noktadır. Bu kayđı, “yurттаş-gazeteci” kavramının eleştirel bir tanımını da yapar. Bazı yorumcular, video, ses ve benzeri katkılar yapan toplum üyelerini “yurттаş gazeteci” olarak tanımlar. Moretzsohn’a göre bu tanım yeterli olmak zorunda değildir, çünkü bu kişiler profesyonel gazeteci değildir. Çoğu kendisini gazeteci olarak tanımlamaktan hoşlanmaz. Bilhassa, bizler insanların kendilerini “BBC gazetecisi” veya “BBC

¹¹⁸⁵ Moretzsohn, **op. cit.** s.39.

¹¹⁸⁶ **Ibid.**, s.35-36.

News için çalışan” ya da “BBC News için materyal toplayan” şeklinde tanımlamasından vazgeçirmeye çalışmalıyız. Ancak bu gerçekte böyle çalışmamaktadır. Gazete şirketi etik kodlarını ve “yurttaş gazeteci anlaşmasını” kurar. Bunların ikisi de geleneksel basın prensiplerinin başlıca olanlarını listeleyen versiyonların özetlenmiş şeklidir ve işbirliğinin “kendisini açık bir şekilde yurttaş gazeteci olarak açıkladığı sırada hikâyelere devam etmesi ve bilgi toplaması, kaynaklarına da açık bir şekilde bir hikâye yazmak istediğini söylemesi” vesilesiyle üstü kapalı bir şekilde “araştırmacı gazetecilik” uygulamalarına devam eder. Bununla birlikte içerik sunucu, yasal uyarılardan yararlanarak olası sorumluluk durumlarını bertaraf ederken içerik sağlayıcı konumundaki yurttaş gazeteciye yükümlülükler ve sınırlılıklar konusunda uyarılmaz. Ziyadesiyle girilecek ya da girilmiş içeriğin sorumluluğunu, içerik oluşturucu olan yurttaş gazeteciye yükleyerek kendisini kurtarır.¹¹⁸⁷

Bentley ise bunca soru ve tartışmaya karşın yurttaş gazeteciliğini daha basit ve temel bir yaklaşım ile ele almayı benimser. O’na göre yurttaş gazeteciliği, profesyonel gazetecilik için poşet çayların su için taşıdığı kadar büyük bir yenileme değeri taşımamaktadır. İkisi de kendi başlarına ayakta durabiliyor olsalar da, bir araya geldiklerinde muhteşem bir bütün oluştururlar. Aslında kullanıcılar kendi basın odalarını oluşturmak istememektedir. Sadece söyleyecek sözleri vardır ve çoğunlukla da bunları diler getirmeye çalışmaktadırlar. Çünkü işin profesyonel boyutunda olanlar, çok büyük hikâyelerle uğraşmaktan, birçok insan için önem taşıyan küçük hikâyeleri es geçmektedir. Bentley yurttaş gazeteciği unvanının, Martin Luther’in “herkes rahip” (özetle) tespitinin bir varyasyonu yapılmaya çalışıldığını ileri sürer.¹¹⁸⁸

Sonuçta vatandaş gazeteciliği daha geniş medyada ve kamu yuvarında önemli bir servisi icra etmektedir. Bu servisler şunlardır:¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁷ **Ibid.**, pp.36.

¹¹⁸⁸ Clyde H. Bentley, “Citizen Journalism: Back to the Future?”, (Çevrimiçi), http://citizenjournalism.missouri.edu/researchpapers/bentley_cj_carnegie.pdf 10 Temmuz 2010

¹¹⁸⁹ Burns, **op.cit.**

- Muhtelif katılımcı temeline dayandırarak, başlıca haber raporlarında at gözlüğüyle bakılmış olaylara geniş ve birçok bakış açısıyla analiz ve yorum ekler.

- Kendini adanmış ilgi topluluklarına dayandırarak, servislerin siteleri ana teması hiper yerel haberlerden üst uç tüketici teknolojisine ve iklim değişikliğine kadar giden haberler olan daha süregelen, boyuna modayla uğraşmaktadır.

- Çok çeşitli haber kaynakları ve yayınlarının çıkış kapılarından geçen bilgiyi vurgulayan ve karşılaştıran erketelik modelini kullanarak iki vazife görmektedir. Birincisi, katılımcıları birbiri için rehber köpeği vazifesi görmekte, bunu da emsallerine kendilerine neredeyse her konuda müsait olan bilgi bolluğunun manalı gelmesini sağlayarak yapmaktadırlar. İkincisi ise başlıca medya için bekçi köpeği görevi yapmaktır, bunu da yanlış anlaşılmalara, yanlış raporları ve yanlış bilgilendirmeyi bulup düzelterek yaparlar.

Yapısal sorunlar nedeniyle çıkmaza giren yayıncılık sektörü için yeniden yapılanmada çıkar yol olarak algılanan yurttaş gazeteciliği, aynı zamanda birçokları tarafından da önemli bir kamu hizmeti olarak görülür. Onlara göre eğer altın çağında başlıca medya, kamu aktörlerinin devlet ve toplumdaki performansına göz kulak olan bir Dördüncü Tabaka olarak nitelendirilirse, bugünkü yurttaş gazeteciliği de *quiscustodietipsoscustodes* antik sorusuna, yani ‘gözcüyü kim gözleyecek’ sorusuna cevap sağlamaktadır.¹¹⁹⁰ Ancak adı yurttaş katılımının kontrol ve koordinasyonun profesyoneller tarafından gerçekleştirildiği göz önüne alındığında uygulama, kapitalist üretim sürecinin amaç ve hedefleri ile sınırlanır.

GSM telefonunda kamerası ve internet günlüğü olan herkes bir muhabir olabilir. Fakat bir durup düşünürsek, teorik olarak demokratlaştıran, daha doğrusu özgürleştiren, hareketin arkasındaki sır perdesini aralayabiliriz. Bu hareket ideal bir

¹¹⁹⁰ **Ibid.**

kavram olan gücün “herkese” dağılımını ön plana çıkarırken egemen grubun güç mekanizmalarının önemini göstermemekte veya önemsememektedir. Benzer bir şekilde, bu kehaneti yıkabilen basın ahlakının kendine has özelliklerini de hesaba katmamaktadır. Basın ahlakı bu tür bilgiye meşruiyet kazandıran şeydir ve güvenilirlik kıstasını şart koşar.¹¹⁹¹

3.1.4.2. İnternet Günlükleri Ve Vatandaş Gazeteciliği

Üreticiler ve tüketiciler arasındaki çizginin, nedenini ancak yeni yeni kavramaya başladığımız bir şekilde, bulanıklaştığı ve rollerin değiştiği bir süreç içindeyiz. Okuyucu katılımlarının ağır bastığı bir duruma dayandırılan, çevrimiçi, kişisel yayınlanan gazetecilik ve haber yayınları hadiseleri, müesseseleşmiş haber sağlayıcılara alternatif olmaya başlamıştır. Aynı zamanda, başlıca siteler, taban örgütlenmesi ya da vatandaş gazetecilik aktivitelerine direkt ya da doğrusal bir cevap olmada da kullanıcı tarafından yaratılan içerik için alan sunmaya başlamıştır.¹¹⁹²

Bu gelişmeler ile birlikte iletişim ağının kendisinin herkesin sesini duyurabileceği bir ortam haline geleceği ileri sürülür. Bu sadece büyük sermayesi olanların baskı makineleri aldığı ya da uzaya haberleşme uydusu fırlattığı, halkın yayın araçları üzerindeki tekel için hükümetin iznini alanların güdümünden çıkmış bir ortam olarak tahayyül edilmektedir.¹¹⁹³

Stuart Allan’a göre, sıradan vatandaşlar kendi ağ ortamlarını oluşturmak için yeni teknoloji araçlarını (örneğin dijital Wi-Fi ve WMax) ve yeni teknoloji türlerini (kısa mesaj, e-posta, IPTV, video aktarımı, bloglar, vloglar, internet yayınları, Wiki sayfaları vb.) benimsemekte, böylelikle ‘ağ toplumu’ nun genişliği üzerinden kurumsallaşmış güçlere ciddi bir biçimde meydan okumaktadırlar. Giderek artan bir şekilde kablosuz ağlar aracılığı ile dağıtılmış içeriğin sayısallaştırılması ve çoğunlukla ücretsiz indirilebilen, açık kaynaklı, ileri seviye sosyal yazılımların

¹¹⁹¹ Moretzsohn, **op. cit.**, s.29.

¹¹⁹² Thurman, **op. cit.**, s.154.

¹¹⁹³ Gillmor, **op. cit.**, s xxiv.

neredeşye bütün biçimlerdeki, bütün içeriklerin biçimlendirilmesine imkân tanması ‘kitlesel iç iletişim’in çok modlu (multimodal) olmasını sağlamıştır. İçerik anlamında kendiliğinden oluşmuş, yayımlanma anlamında kendiliğinden yönlendirilmiş ve alınma anlamında ise kitlelerle haberleşen kitlelerce kendiliğinden seçilmiş kitlesel bir haberleşme yapısı doğmuştur.¹¹⁹⁴ Tekten çoğa doğru akış çoktan çoğa doğru zorunlu bir değişim sürecine girmiştir.

Vatandaş gazeteciliğinin, uluslar arası düzeyden yerel düzeye kadar, temel gazetecilik türleri, tecrübeleri ve gazetecilik bilimi üzerinde belirgin bir etkisi olduğuna dair inanış giderek yayılırken yaşanan örnekleri ve medya profesyonellerinin konuya yaklaşımları bu inanışı da perçinlemektedir. *AOL News* baş editörü Lewis D’Vorkin, *Londra bombaları, artan gaz fiyatları ve rekor düzeydeki fırtınaların damgasını vurduğu yaz, dünya, olayları yaşayan ya da tecrübe edenlerin gözlerinden görebilmek için, hızla büyüyen bir habercilik ekibine - vatandaş gazeteciler - doğru geçiş yapıyordu* derken bu inanışı temsil etmiştir. D’Vorkin’e göre çevirim içi haber deneyimlerinin interaktif doğası, haberleri şekillendirmek için katılan kullanıcılar arasında “gerçek zamanlı diyalog” sunmasıyla ama daha da kapsamlı düşünüldüğünde editöre mektup, sokak röportajı ve radyo ya da televizyon şovlarına bağlantı şekillerinde ortaya çıktığı durumlardan, internetin sunduğu imkânlara kayış, vatandaş gazetecilere yeni bir saygınlık kazandırmıştır. Kullanımda olan yeni teknoloji araçları ile insanlar, kendilerine ait şok gelişmeler ilgili ilk elden bilgileri bloglama (günlükler aracılığı ile aktarma), fotoğraf paylaşımı, video yükleme ve internet yayımcılığı yapma yolları ile başkalarının daha iyi anlamasını sağlamaktadırlar.¹¹⁹⁵

Ancak bilinen ve yinelenen bir gerçektir ki internet günlükleri gerek sözü edilen ve şüphe ile yaklaşılan kamusal tartışma alanları anlamında gerekse kendi haberini yayınlayan yurttaş bağlamında önemli bir dönüm noktasıdır. Çok çeşitli tiplerde günlükler olmasına rağmen, akademik ilgiyi en çok çekenleri alternatif haber

¹¹⁹⁴ Stuart Allan “ Citizen Journalism and the Rise of “Mass Self-Communication”: Reporting the London Bombings” **Australian edition of Global Media Journal**, Volume 1, Issue 1, 2007 (Çevrimiçi) http://www.commart.uws.edu.au/gmjau/iss1_2007/stuart_allan.html 19.08.2010.

¹¹⁹⁵ **Ibid.**

medya günlükleridir. Burns ve Jacobs olay yerinden son dakika haberleri, başlıca haber medyasındaki boşluk ve sessizlikleri doldurma, yorumcu ve izahatçı ve araştırmacı haber sunma gibi haber sunma alanlarında haber günlüklerinin haber sunmaya olan önemine işaret ederler.¹¹⁹⁶ Alternatif haber günlüğü ve başlıca haber medyası arasındaki asıl fark alternatif haberlerin gazeteci olmayan ve şirket çıkarlarına bağımlı olmayan kişiler tarafından üretilmesidir. Kimilerine göre bu eylem bu tür sitelerde bulunan bilgilerin gerçekten gazetecilik olup olmadığıyla ilgili soru işaretleri uyandırmıştır. İnternet ve günlük uygulamalarının gelişen işlevsellikleri insanların kendi günlük hayatlarını etkileyen olay ve sorunlar hakkında halk tartışmasına katılması için yeni olanaklar yaratmıştır. Dahası, internet teknolojileri yeni yayın sitelerini olanaklı kılmıştır. Bu yeni yayın sitelerinde başlıca medya tarafından geleneksel olarak yalnız bırakılan grupların dâhil edilmesi halk diyalogunda taşınan görüşlerin çeşitliliğini artırmaktadır. Sonuçta, internet iletişim teknolojilerinin kapasitesinin insanların kendi politik vatandaşlıklarını sahnelemesini etkilediği yönünde birçok tartışma olmaktadır.¹¹⁹⁷

Bu günlükler (günlük lafı internet günlüğü weblog'un kısaltması anlamında kullanılmaktadır) ve yerel haber siteleri muntazam bir gazetecilik eğitimi almayan, görev aşkıyla yanıp tutuşan gazeteci veya gazeteciler tarafından işletilmektedir. En iyi günlükler düzenli olarak yorum yapan, haber ipuçları veren vatandaşların – bazen yüzlerce – toplandığı çevrimiçi camiaya dönüşmüştür ve insanlar bir kafeteryada toplanırcasına bu günlüklerin etrafında toplanır. *New Haven Independent* başyazarı Paul Bass şunu yazmıştır: “*Basının gücü ona sahip olana değil, modeme sahip olana geçmiştir. Bizim modemimiz var.*” Bazı sivil akıllı günlükçüler yerel hükümet ile bir sürtüşme içine girerken diğerleri bu kadar saldırgan değildir. Fakat bu eleştirel sesin düzeyi ne olursa olsun, bu günlükler okuyuculara kendi yeri olduğu hissi vermektedirler.¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁶ Axel Bruns, Joanne Jacobs, “Introduction”, *Uses of Blogs*, Ed. Axel Bruns, Joanne Jacobs, New York, Peter Lang Publishing, 2006, s.3.

¹¹⁹⁷ Adams, *op. cit.*

¹¹⁹⁸ Julie Fanselow, “Community Blogging The New Wave of Citizen Journalism”, (Çevrimiçi), <http://www.ncl.org/publications/ncr/97-4/01.08Fanselow.pdf> 01.9.2010, s.24.

Aslında günlükler, bilgisayar programcılarının işlerini planladıkları küçük ajandalar olarak internete girmiştir. Weblog (internet günlüğü) denilen bu uygulamalar kısa bir zamanda blog adını alarak programcı ekiplerine işlerindeki gelişmeleri birimin ağı üzerinden yayınlama imkânı tanımıştır. Kayıtlara ekipteki herkes kolaylıkla ulaşabilmekte ve sayfanın üzerinde son duyurular kısmında gelişmeleri takip edebilmektedirler.¹¹⁹⁹

Movable Type, Blogger.com ve Manila gibi kullanıcı dostu, düşük maliyetli çevrimiçi içerik yönetim araçlarının gelişimi, geleneksel olarak başlıca haber medyası tarafından zapt edilen alanla örtüşen bağımsız yayınlanmış internet sitelerinin sayısında ve popülerliğinde hızlı bir büyümeye olanak sağlamaya yardım etmiştir. Hepsi gazeteci olmayan insanlar tarafından işletilen bir internet günlüğünün kamu işleri ve habercilik ile ilgilendiği iddia edilir. Dolayısıyla geleneksel olarak haber tüketenlerin gittikçe artan bir şekilde içerik üretmeye istekli olduğu düşünülür. Öte yandan vatandaş gazeteciliği bağlamında sadece kişisel çabalar değil Wikinews 2 gibi ortaklaşa haber yayımlama deneyimleri de dikkat çekicidir.¹²⁰⁰

Çevrimiçi ortam, gazetecilerin halk ile gerçekten “adil ve dengeli” içerik çıkarmasını garantilemesi için ortaklaşa çalışmasını kolaylaştırmaktadır ve internetteki sonsuz alan – geleneksel medya kaynaklarındaki yayın süresi veya köşe yazısının uzunluğuna zıt bir şekilde – hikâyelerin evrilmesini müteakip çok daha geniş kapsamların yapılmasına imkân tanımaktadır. Tüm günlükçüler, geleneksel medya üyeleri veya bireyler olsun, internetin verdiği anonimlik ve yerel gazetelerde bulunamayacak olan diyalog olanakları ile sağladığı daha geniş çerçeveli özgürlük ile uğraşlarını sürdürmektedir. Fanselow’a göre en iyi sivil günlükler sivil bir ton sağlamakta ve insanları dostça bir yaklaşıma teşvik etmekte, anonim yorumlardan caydırmaktadır.¹²⁰¹

¹¹⁹⁹ Bentley, **op. cit.**, s.4.

¹²⁰⁰ Thurman, **op.cit.**, s.140.

¹²⁰¹ Fanselow, **op. cit.**, s.29.

Moretzsohn, A.B.D’de günlüklere ilginin 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi saldırısı sonrası halkın haber almada kullandıkları geleneksel kanalların yeterli gelmeyişi ile internete yönelmesi sonrasında haber portallarının kullanıcı yoğunluğu neticesinde servis dışı kalması ile e-posta, forumlar, tartışma grupları ve internet günlüklere yönelmesiyle arttığına işaret eder.¹²⁰² Bowman ve Willis’e göre bu kendi gazeteciliğini kendin yap durumunun miladıdır. Dolayısıyla bu dönüşümden sonra internet günlükleri “*doğru yetenek ve enerjiye sahip olan herkese web ile dünyanın dört bir yanında sesini duyurma yeteneği vermek*” alıntısıyla tanımlanabilen bir devrimin izlerini gösteren bir hadisenin en yapısallaştırılmış formunu simgelemektedir.¹²⁰³ Pavlik, Amerika’daki 9/11 terörist ataklarını araştırırken yeni teknolojilerin rolünü de incelemiştir. Yazara göre, kablosuz mobil iletişim, durgun görüntü ve hareketli video sayısal kameraları ve diğer teknolojiler *bazen halkın üyelerinin kendi raporlarını haber ve bilgi akışının içine katma olanağı sağlayarak, dolayısıyla haber kapsamını artırarak, fakat aynı zamanda yanlış bilgilendirme potansiyeli yaratarak, dinleyicilerin gazetecilerle iletişim kurmasında artan derecede önemli bir rol oynamıştır.*¹²⁰⁴

Diğer taraftan Londra Metrosunda patlama ve sonrasında yaşananları analiz eden Allan, yeni teknolojiler ile kuşanmış bireylerin olağan dışı ortamlarda üstlendikleri görevlere ve etkilerine işaret eder. Londra Metro İstasyonu’nda yaşanan olay sonrasında muhabirler ve televizyon kameraları kendilerine belirlenen sınırlar dışına taşamazken gelişmeler kameraların görül alanı dışında ya da erişebileceği yerlerin ötesinde kalmıştır. Ancak olay mahallinde gerek olayı yaşayan gerekse tanıklık eden sayısal kameralı GSM telefonlarına sahip sıradan Londra vatandaşları orada olup biteni anlatan ve önemli ölçüde haber değeri taşıyan fotoğraflar ve hareketli görüntüler eşliğinde yaşananları tüm çıplaklığı ile kamuoyuna taşımıştır. Elbette çekilen fotoğraflar profesyonel değildir ya da GSM telefonların küçük merceklere teknik anlamda yetersiz olsa da çektikleri ile ortamın kasvetini vermekte yeterli olmuştur. Bütün bu çekimler ise Allan’ın ifadesiyle doğru zamanda yanlış

¹²⁰² Moretzsohn, **op.cit.**, s.31.

¹²⁰³ Bowman&Willis, **op. cit.**, s.8.

¹²⁰⁴ Pavlik, **op. cit.**, s.76.

yerde bulunan insanlarca üretilmiştir.¹²⁰⁵ Fakat daha önemlisi, bir olayı, bir açıdan, tamamen olduğu şekliyle belgelemişlerdir.

Bowman ve Willis vatandaş gazeteciliğini “bir demokrasinin ihtiyaç duyacağı şekilde bağımsız, güvenilir, doğru, geniş kapsamlı ve alakalı bilgiyi sağlamak adına vatandaşın ya da vatandaşların haber ve bilgi toplama, bildirme, analiz etme ve yayma sürecinde aktif rol almaları” şeklinde tanımlar. Dolayısıyla, güvenilirlik vatandaş-gazetecinin doğal bir özelliği haline gelmektedir, çünkü “şahitlerin haberciliği çoğunlukla kendi hikâyelerini paylaşmak ve doğruyu yayınlamak isteğinden gelir.”¹²⁰⁶

Diğer yandan bu doğruyu yayınlama isteği kendisini yayınlama ve sonradan düzeltme uygulaması ile gerçekleştirir. Shirky, “*yayıncılıkta işlerin sırası ‘filtrele, sonra yayınlama’dır, ama halkta bu ‘yayınlama, sonra filtrele’dir*” demiştir. Geleneksel akışta yazarlar hikâyelerini halka ulaşmadan önce düzenlenmesi veya reddedilmesi için peşin bir kabul ile yollarlar. Ancak yurttaş gazeteciliği sürecinde katılımcılar söylemek zorunda olduklarını söylerler ve iyi olan aleride olan, olaydan sonra seçilir. Gazeteciliğin en temel ahlaksal kuralları çerçevesinde, “yayınlama, sonra filtrele” yaklaşımı en iyi ihtimalle anlamsız olacaktır, çünkü bu tip haberler halkı her türlü söylenti ve iftiraya açık hale getirecektir ve bunun da olumsuz tepkilere yol açacağı bilinen bir gerçektir. Amma bu tür bir ifadenin değerini Shirky’nin kendi karşılaştırmalı analiziyle ölçebiliriz: “*Eğer bir yemeğe gidersen, ev sahiplerine potansiyel yorumlarını sunmazsın, dolayısıyla onlar sana hangilerini açıklayabileceğin hakkında bilgi verirler. Bu zaten yayıncılığın her gün nasıl çalıştığıdır.*”¹²⁰⁷

“Yayınlama, sonra düzeltme”, bir araya gelen vatandaşların “wiki metoduna” göre bilgi toplama, tamamlama ve düzeltme işlerinde işbirliği yaparak oluşturduğu “açık kaynaklı gazetecilik” yaklaşımıdır. Deuze’ye göre bu özelleşmiş niş pazarlar için

¹²⁰⁵ Allan, **op.cit.**

¹²⁰⁶ Bowman&Willis, **op. cit.**, s.9.

¹²⁰⁷ Clay Shirky, “The Music Business and the Big Flip”, 21 January 2003, (Çevrimiçi), http://www.shirky.com/writings/music_flip.html 21 Eylül 2010.

elverişli olan habercilik tipidir ve bu tür bir gazetecilik sadece şu koşullar altında uygundur demek, sadece bir sıfat yerine diğer bir sıfatı koymaktan ibarettir.¹²⁰⁸

Bu anlayış içinde düzenlenen ve kimi zaman sürecin kendi içindeki devinimi ile iletinin belli bir noktadan sonrasını kapsamaması münasebetiyle, tüketicinin üretileni anlayabilmesi, yine yaygın medyanın kullanımını gerektirebilir. Moretz durumu şu şekilde izah eder:

“Binaenaleyh, şöyle belirterek genelleme yapmak işe yaramaz: “Benim okurlarım benim bildiğimden daha çok biliyor. Bu, çalışmalarım da neredeyse bir mantra halini aldı. Kalbinden geçen ne olursa olsun, bu her gazeteci için bir hakikattir.”. Güya alçakgönüllü olan bu beyan, yeni bir gazetecilik dalgası savının temelini oluşturmaktadır (“konuşmadan” “konferansa” doğru), fakat hiçbir koşul altında mazur görülemez. Her halükarda özelleşmiş köşe yazılarının okuyucuları – *San Jose Mercury News*’teki Guillmor’un köşe yazıları gibi – sahiden de köşe yazarlarından daha çok bilgi sahibidir: kaynaklar da gazete okurlarıdır ve konunun uzmanı olarak, gazetecilerden daha çok bilirler – zaten bundan dolayı kaynaklılar. Lakin halkın çoğu ekseriyetle bilgilendirilmemiştir, böyle olunca eğer son haberlerden mahrum kalmamak istiyorsa güvenilir bir basın aracı bulmak zorundadır.”¹²⁰⁹

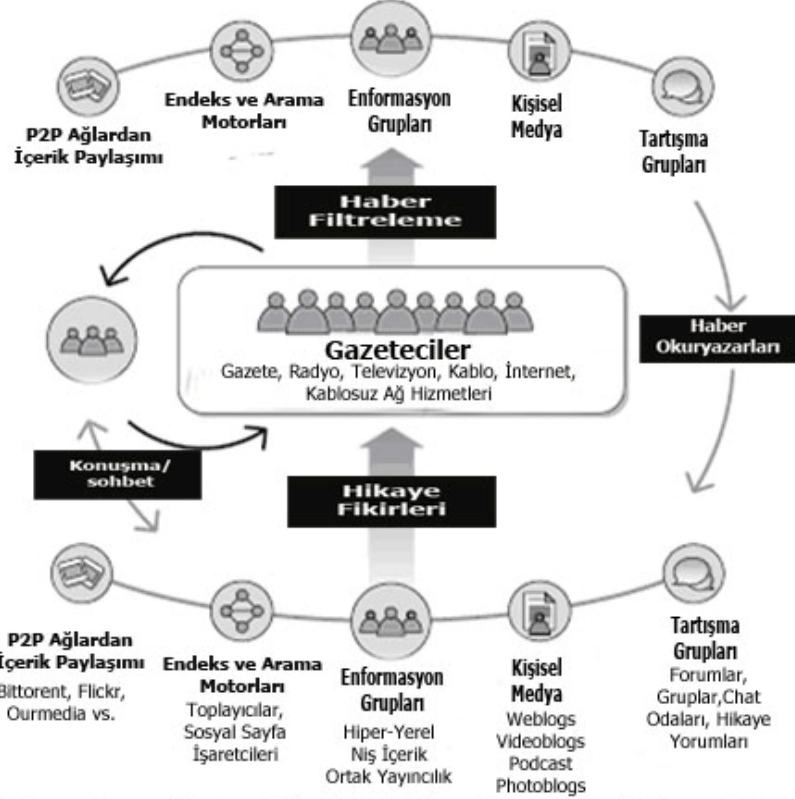
Shayne Bowman ve Chris Willis vatandaş gazeteciliği ile ana akım medya arasında sembiyotik bir ilişki olduğu ileri sürerler. Bilgi toplulukları ve internet günlükleri ana akım medya tarafından üretilen hikâyeleri tartışır ve genişletirler. Bu grup ve günlüklerde aynı zamanda, ipuçları, kaynaklar ve öyküleri bir havuz gibi geliştiren ana akım medyanın dayandığı, vatandaş gazeteciliği, halka yakın habercilik, görgü tanıklarını göz önünde tutma, açıklamalı habercilik, yorum, analiz, eşik bekçiliği ve gerçeklik kontrolünü üretir.¹²¹⁰ Sonuçta iki uç noktada yer alan organizasyonların her biri bir diğerinin üzerinden beslenmekte ve aynı zamanda onun gelişimine katkıda bulunmaktadır.

¹²⁰⁸ Deuze, **op. cit.**

¹²⁰⁹ Sylvia Moretzsohn “Citizen Journalism” And The Myth Of Redemptive Technology “ Brazilian Journalism Research Volume 2 Number 2 p.29-46 pp.33-34.

¹²¹⁰ Shayne Bowman and Chris Willis “The Future Is Here, But Do News Media Companies See It?” Nieman Reports, Vol. 59, No. 4, Winter 2005, Cambridge, s.7.

Haber Filtreleme, Eşik Bekçiliği, Yorumlama, Analiz, Doğruluk Kontrolü

Tabana Dayalı Habercilik, Görgü Tanıklarını Göz Önünde Tutma

Şekil 19: Haber Dolaşımında Yeni Yapılaşma¹²¹¹

Vatandaş gazeteciliğinin en popüler uygulaması olan günlüklerden hareket eden bir araştırmaya göre, birçoklarının eğilimi “vatandaş gazeteciliği”ni gazeteciliğin bir modeli olarak görmek yönündedir. Ancak bu gazetecilik modeli her ne kadar “markete, partiye ve gazeteciye verilen değil, halka verilen bir otorite” olarak görülse de internet günlüklerinden elde edilen bulgular, tersi durumları işaret etmektedir. İletişim medyası halk için ve halk tarafından üretildikçe, günlükler bu tür bir “halk gazeteciliğini” geliştirebilir lafi başlıca gazeteciliğin baskın ticari ve politik menfaatlere itaatine ve profesyonel gazeteciler tarafından kamu gazeteciliğinin kamu yararına arabuluculuğuna bir alternatif olarak anlaşılmaktadır. Diğer yandan günlüklerin potansiyeli ve gerçekliği arasında büyük bir çelişki olduğu iddia edilmektedir. Bu iddianın dayandığı argümanlardan en önemlisi, günlüklerin halk tarafından ve halk için üretiliyorken, katiyetle halktan olmadığıdır. Sadece az

¹²¹¹ Ibid.

miktarda günlük yazarı bağımsız haber raporlaması yapmasının yanı sıra, çoğu günlük yazarları başlıca haber medyasıyla aynı konuları kapsamakta ve daha da önemlisi, bu konular için onlara bel bağlamaktadır. Başlıca haber medyasının günlük kapsamındaki nüfuzu, geleneksel gazetecilik normlarını ve uygulamalarının formatını benimsemeleriyle ve çalışanların hususi günlüklerini sıkı gözetim altında tutmalarıyla beraber daha da güçlenmiştir. Dolayısıyla, başlıca haber medyasının egemenliğine meydan okumak yerine, ya kendi raporlamalarıyla ya da alternatif haber sağlayıcılarıyla, günlük yazarları kendi egemenliklerini güçlendirmeye yardım edeceklerdir.¹²¹²

3.2. Yeni İletişim Ortamlarında Görüntülü Haber İzleme Ve Haber Akışına Katılım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme

3.2.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

İnternetin her geçen gün daha fazla hayatımıza girdiği, yeni iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin desteklediği araçların toplum içinde yayıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Araştırmalar, iletişim araçlarının kullanma alışkanlıklarında buna bağlı bir değişimin yaşandığına işaret etmektedir. Bilgi gereksinimi karşılamak adına temel kılavuz haline gelen internet aynı zamanda insanların hem birbirleriyle iletişimde hem de kitle iletişiminde kullandıkları bir mecraya dönüşmüştür. Yakın çevremizde ve dünyada olup bitenden haberdar olmak adına internet diğer kitle iletişim araçlarının önüne geçmiştir.

Sayısal iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlar ve programlama dilindeki gelişmeler, yeni iletişim ortamı olarak internetin, gazete, radyo ve televizyonun temel özelliklerini içinde barındırmasına olanak sağlarken aynı zamanda kullanıcılarına yeni özellikler sunmasına da imkân tanınması sözü edilen değişimde en önemli faktör olarak göze çarpmaktadır. İnternete bağlantı hızlarındaki artış, görüntü kaydedici

¹²¹² Tanni Haas, 'From "Public Journalism" To The "Public's Journalism"? Rhetoric And Reality İn The Discourse On Weblogs', **Journalism Studies**, Vol.6, No.3, August 2005, s.393-394.

cihazlara ulaşılabilirliğin artması, birçok fonksiyonu içinde barındıran cihazların hem yüksek hızda bağlantıyı desteklemesi hem de görüntü alımılama fonksiyonunu içinde barındırması, televizyon ile yükselen görüntü kültürünün artarak devamını sağlarken, internette sözü edilen çok seslilik içinde görüntülerin akışı, kendisini hem haber portallarında, hem video bloglarda hem de video paylaşım sitelerinde göstermektedir.

Artık istediğimiz zaman istediğimiz televizyon programını istediğimiz yerde izlemek imkânına sahibiz. Televizyonun zamanın lineer akışına bağımlılığından kaynaklanan içerik kullanımında zaman kısıtları nedeniyle akışa dâhil etmediği içeriklere ulaşabilmekte ve hatta kendi oluşturduğumuz içeriği paylaşabilmekteyiz. Paylaşılanlar hakkında yorum yapabilme, olan biten üzerine açılan tartışmalara katılabilme olanağımız bulunmaktadır. Bu gelişmeleri yorumlayan bazı görüşlere göre artık daha demokratik ve katılımcı bir medya ortamının şartları sağlanmaktadır.

Bu şartlar göz önüne alındığında, internet ortamı üzerinden gerçekleşen haber akışı, bu akışa izleyicinin tepkisi ise gelinen noktanın daha iyi anlaşılmasına imkân tanır. İleri sürüldüğü üzere, kaynak ile alıcı arasındaki tek yönlü akışın kırılması, alıcının mesajı geri bildirimini direkt ve daha hızlı gerçekleşmesi, bununla birlikte alıcının kaynak rolü üstlenerek kendi haber metinlerini dolaşıma sokması, bir yanda kamusal tartışma alanın fiziksel sınırlarından çıkıp bir sürece dönüşmesi olarak görülürken diğer yanda haberin özellikle de televizyon haberinin sınırlılıklarının aşılarak daha fazla, daha yerel daha çeşitli, çok sesli haber akışının sağlanması olarak algılanır.

Diğer taraftan kitle iletişim hizmetlerini sunan büyük medya kuruluşları bu yeni mecrada yerlerini almış ve büyük haber havuzlarında toplanan haberleriyle, internet içindeki haber akışına dâhil olmuşlardır. Zaten birçok profesyonel taraftan da dile getirildiği üzere yazılı mecranın ilerleyen yıllarda farklı bir formata bürüneceği mevcut gazetelerin işlevselliğini yitirmesi nedeniyle aynı adla internet üzerinden portal şeklinde yayınlarına devam edeceği ileri sürülmektedir.

Çalışmamızda daha önce de vurgulandığı üzere, demokratik bir medya sisteminin şartı olarak görülen katılımcı yapısıyla internet kullanıcılarına yeni deneyimleri sunarken, yurttaş gazeteciliği bağlamında bu deneyimlere kullanıcının ne kadar katılım sağladığı soru işareti oluşturmaktadır.

Araştırma, adı geçen tartışmalar ve gelişmeler çerçevesinde bu soruya cevap bulmayı, Türk internet kullanıcılarının internet üzerindeki görüntülü haber akışına yaklaşımlarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

3.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma konu ve bilgi kaynağı açısından sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın konusu, haber portallarında yer alan görüntülü haberlere kullanıcıların yurttaş gazeteciliği kapsamında katılımıdır. Yeni iletişim ortamları göz önüne alındığında, farklı ve çeşitli uygulama ve platformlar ile karşılaşılmaktadır. Haberin edilgen tüketicisi konumundan potansiyel anlamda haberin üretimine katılan ya da katkıda bulunan bireyler için kişisel siteler, bloglar, forumlar, tartışma platformları, haber portalları, sosyal paylaşım ağları gibi çok çeşitli uygulamalar üzerinden içerik akışına katılım mümkün hale gelmiştir. Ancak, kullanım alışkanlıkları ile de orantılı bir şekilde haber akışının en çok takip edildiği ve yaygın kitle iletişim kuruluşlarına bağlı haber portallarına durumun nasıl yansıdığı ve kullanıcının uygulamalara yaklaşımının özel olarak tespit edilmesini gerektirir. Ayrıca başta mobil iletişim hizmetleri gibi yeni teknolojilerinin kullanımı ile katılım arasında da bir ilişkisellik kurulmaktadır. Araştırma içine bu ilişkiselliğin yurttaş gazeteciliğine olası etkileri de dâhil edilmiştir.

Araştırma, Türkiye'deki internet kullanıcıları ile sınırlandırılmıştır. Mevcut gelişmeler içinde, internetin daha demokratik bir medya ortamını sağladığı fikri buna bağlı olarak yurttaş gazeteciliği uygulamalarının internet üzerinden daha efektif gerçekleştirilebildiğine dair görüşler, aktif internet kullanıcıları üzerinde bir

doğrulamay ı gerektirmektedir. Bu bağlamda veri toplama aşamasında internet kullanıcıları bilgi kaynağı olarak saptanmıştır.

3.2.3. Araştırmanın Yararı

Dünyadaki kullanımı ile birlikte Türkiye’de de örneklerine rastlanılan yurttaş gazeteciliğı uygulamalarının, yeni bir teknoloji olmakla birlikte hızla yayılan geniş bant bağlantı teknolojisinin yaygınlaşması ile birlikte artması beklenmektedir. Çalışma mevcut durum üzerinden, mobil iletişim uygulamaları, internet kullanımı ve yurttaş gazeteciliğine kullanıcıların yaklaşımlarını ölçümlemeyi hedeflemiştir. Bu düşünceden hareketle, kullanıcılar açısından mevcut durumun tespiti, konu üzerine akademik çalışma yapanlar ve uygulayıcılar açısından geleceğı dair perspektif geliştirilebilmesi anlamında yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.2.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, ortaya konan önermeler doğrultusunda niteleyici ve niceleyici uygulamaları gerektirmiştir. Kullanılan araştırma yöntemleri, araştırma evreni ve örnekleme, veri toplama yöntemi ve uygulama ile analiz yöntemi başlıkları altında anlatılmıştır.

3.2.4.1. İnternet Siteleri Analizi Yöntemi

Türkiye’de haber portalları’nda içerik akışına bir yaklaşım geliştirmek adına web analiz yöntemi aracılığıyla en çok ziyaret edilen haber portalları niteleyici yaklaşımla incelenmiştir.

İnternet sitelerinin analizine ilişkin literatür tarandığında, genel olarak Gibson, Margolis, Resnick ve Ward’ın çalışmalarının esas alındığı ve dolayısıyla siyasi

partilerin web sitelerinin değerlendirilmesine yönelik analizler gerçekleştirildiği görülmüştür.¹²¹³

Gibson ve diğerlerinin yaptıkları çalışmada, internet sitelerinin içerik analizi, fonksiyonellik ve dizayn ana kategorilerine ayrılmaktadır. Bu çerçevede incelenen site ya da sitelerin, bağlantı hızları, etkileşimlilik, menülerinde kullanım kolaylığı ve daha başka değişkenler mercek altına alınmaktadır. Bu çalışmada da mevcut mantık korunmakla birlikte ortaya konan kategoriler amaca yönelik olarak farklılaştırılmış ve buna bağlı değişkenler ile analiz tabloları geliştirilmiştir.

3.2.4.1.1. Örneklem

Türkiye’de büyük medya kuruluşlarına bağlı ve bağımsız birçok haber portalı bulunmaktadır. Analiz bu portallar arasında en çok takip edilen 5 portalla sınırlandırılmıştır. Kullanıcıların ilgi gösterdikleri haber portallarının tespitinde ise Alexa Web Information Company adlı kuruluşun yayınladığı Türkiye 100 listesinden yararlanılmıştır.¹²¹⁴ Bu liste kullanıcı taleplerine göre sürekli değişmekle birlikte listenin belirlendiği tarihte kullanıcılar tarafından en çok takip edilen haber portalları sırasıyla şunlardır:

- www.hurriyet.com.tr
- www.milliyet.com.tr
- www.haberturk.com
- www.sabah.com.tr
- www.gazetevatan.com

3.2.4.1.2. Değişkenler

Analiz kapsamında fonksiyonellik ve içerik oluşumuna katkısı gözetilerek aşağıdaki temel değişkenler saptanmıştır.

¹²¹³ Fırlar&Deniz, a.g.e., s.321.

¹²¹⁴ <http://www.alexa.com/topsites/countries;0/TR> erişim 15.08.2010 çevrimiçi.

Tablo 11: Haber Portallarını İnceleme Değişkenleri

Ana Değişkenler	Alt Değişkenler	
Etkileşim	Elektronik Posta Kullanımı Veri Bankaları ve Arşiv Okuyucu Profili Oluşturma Haberlere İlişkin Anket Uygulamaları Haber Paylaşımı Haber Grupları Forum-Blog Uygulamaları Yorum Alanları Tartışma Alanları	Var-Yok-Sınırlı
Çoklu Ortam Kullanımı	Metin Fotoğraf Ses Animasyon Video	Var-Yok-Sınırlı
İçerik Hizmetlerinden Yararlanma	Serbest Üyelik Yoluyla	Evet-Hayır
İçeriğe Katılım	Editöryal Kontrol Serbest Katkı	Evet-Hayır

3.2.4.2. İnternet Üzerinden Anket Uygulaması

Araştırma, internet kullanıcılarının haber portalları ve görüntülü haber akışı bağlamında tutum ve kullanım alışkanlıklarını belirlemek için anket uygulamasını içermektedir.

3.2.4.2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini internet kullanıcıları oluşturmaktadır. Ancak ağ bağlantı abonelikleri kesin rakamlar ile ortaya konurken, internet kullanıcı sayısı sabit sayılı bir veri değildir ve internet servis sağlayıcıları üzerinden alınan hizmet aboneliğinin

üzerinden bir tahminle gerçekleştirilir. Örneğin Türk Telekom verilerine göre 21 milyon internet kullanıcısı internet hizmetlerinden yararlanmaktadır. Dünyadaki tüm internet hizmeti sağlanan ülkelerdeki internet kullanıcılarının sayısal verilerini toplayan Internet World Stats adlı internet sitesine göre ise Türkiye’de 35 milyon internet kullanıcısı vardır. Amerika Birleşik Devletleri Merkezi Haber Alma Teşkilatı tarafından tüm dünya ülkeleri hakkındaki genel bilgilerin verildiği World Fact Book¹²¹⁵ adlı yayında ise 2008 verilerine göre 24 milyon 483 bin internet kullanıcı bulunmaktadır. Bir başka istatistikî veri olarak karşımıza en popüler sosyal paylaşım ağlarından olan Facebook’un Türkiye’de 23 milyondan fazla üyesi olduğu açıklaması çıkmaktadır. Sonuçta bu veriler, kesin bir evrenin belirlenmesini engellemektedir.

Evren birim sayısı kesinlikle 10000’in üzerinde olduğu göz önüne alınarak, evren standart sapması $\alpha = 0.05$ olarak kabul edilmiş ve örnekleme hata değeri en düşük katsayı D: ± 0.03 , evrendeki X’in gözlemlenme oranı P 0.5 ve evrendeki X’in gözlemlenmeme oranı Q 0.5 olarak değerlendirilmiştir. Yazıcıoğlu ve Erdoğan’ın bildirdiği üzere örnekleme hatasını azaltmak için örneklem büyüklüğünün artırılması gerektiği görülmektedir. Diğer yandan seçilen hata payına göre belli bir değerden sonra örneklem büyüklüğünün artmasına gerek olmadığı varsayılır.¹²¹⁶ Bu varsayım doğrultusunda evren üzerinden oluşturulacak bir örneklem 1067 kişi ile sınırlandırılır. Bu hesaplamalar doğrultusunda araştırma sürecinde evrenin olası genişliği de göz önüne alınarak 1067 kişi ve daha fazlası örneklem ölçütü olarak benimsenmiştir.

Örneklem seçimi olasılıklı örneklem, küme örnekleme biçimi ile gerçekleştirilmiştir. Olasılıklı örneklem seçildiğinde nüfusun içindeki her bir üyenin örnekleme seçilme şansının ne olduğu bilinmekte ve araştırmacı da örneklem hatasının güvenilirlik sınırlarını hesap edebilmektedir. Olasılıklı örneklem, basit tesadüfî, tabakalı tesadüfî örnekleme ve küme örnekleme olarak üçe ayrılmaktadır.

¹²¹⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> erişim 10.08.2010 çevrimiçi

¹²¹⁶ Yahşi Yazıcıoğlu, Samiye Erdoğan, **Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara, Detay Yayıncılık, 2007, s.49-50

Kümelere göre örnekleme yönteminde evren küme adı verilen gruplara ayrılır, her küme bir örnekleme birimi olarak tanımlanır. Tesadüfi olarak seçilen kümeler bir araya getirilerek örneklem oluşturulur.¹²¹⁷

Evreni oluşturan elemanların tam olarak listelenemediği hallerde küme örneklemesinden yararlanılır. Bu durumda yaygın bir örnekle çalışmak yerine, evreni oluşturan her birime eşit seçilme şansı tanınarak örnekleme yapılır. Küme örnekleme ile seçilen örnekler bir evrenin tek tek birimleri değil, o birimlerin oluşturdukları kümelerdir.¹²¹⁸

Çalışmamız bu yaklaşımla, internet üzerindeki e-posta haber gruplarına yönelmiştir. Bu bağlamda, popüler e-posta sağlayıcıları Yahoo ve Google'ın internet kullanıcılarına sunduğu e-posta haber grup hizmetleri incelenerek ankete katılacak deneklerin bu gruplar üzerinden seçilmesi yoluna gidilmiştir.

Bu doğrultuda adı geçen hizmet sağlayıcılar üzerinde en aktif ve en çok üyeye sahip ve üyelik usulü ile çalışan Türkiye menşeli gruplar tespit edilmiş ve üye olmak suretiyle yayınlanan mesajlarla üyeler ankete davet edilmiştir. Bu davete 1325 kişi olumlu cevap vermiş ve anketimize katılmıştır.

3.2.4.2.2. Veri Toplama Yöntemi ve Uygulama

Veri toplamada internet üzerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Anket ara yüzü, PHP programlama dilinde çalışan açık kaynak kodlu UCCASS v1.8.0 programıdır. Bu program üzerinde istenilen tipte ve şekilde soru oluşturulabilmekte, sorular birbirine şartlı, açık ya da çoktan seçmeli şekilde düzenlenebilmektedir. Ayrıca, hazırlanan anketin yönetim ara yüzü aracılığı ile ankete ulaşım izinleri ayarlanabilmektedir. Anket cevapları yine açık kaynak kodlu MySql veri tabanında

¹²¹⁷ Necla Çömlekçi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi Ve İstatistiksel Anlamlılık Sınamaları**. Ankara, Bilim Teknik Yayınevi,2001, s.90

¹²¹⁸ **A.e.**, s.82

toplanabilmekte, veri analizi sırasında yaşanabilecek tutarsızlıklar, veri kayıpları ve diğer hataların önüne geçilebilmektedir.

Sayısal ortamda hazırlanmış anket formu, PHP programlama dili ve MySQL veri tabanı destekli bir servis sağlayıcı üzerinden internette yayına verilmiştir. Günümüzde küresel olarak çok önemli bir iletişim, bilgi kaynağı ve ticaret ortamı haline gelen internet; veri toplama için de yeni bir platform yaramıştır. Tüm dünyada tartışıldığı gibi örneklemin güçlükleri dolayısıyla, Internet üzerinde araştırma tekniğini her türlü araştırmada kullanmak mümkün değildir. Ancak yöntemsel uygunluğa sahip araştırmalarda çok hızlı veri toplama imkânı sağlamaktadır. Yöntemin avantajları

- Hız
- Veri toplamada yöntemsel gelişim
- Veri toplama ve veri girişinin tek bir süreç haline gelmesi
- Süreçleri otomatik hale getirerek kaliteyi arttırmak
- Karmaşık soru formlarında uygulama kolaylığı

Yöntemin dezavantajları ise

- Sadece konuya hassas olanların cevaplamasından doğacak seçim hatası
- Erişim problemleri
- Araştırmanın önem ve hassasiyetinin kavranılamayışı
- Temsili örneklem seçimi güçlüğü nedeniyle sınırlı araştırma türüne ve sadece bilgisayar kullanıcılarına uygulanabilmesidir

Toplam 121 sorununun yer aldığı ankette, karma soru yöntemi benimsenmiştir. Bu bağlamda, amaca yönelik olarak, kategori, sıralama, listeleme ve likert ölçeklendirmeli soru tipi seçilmiştir. Ankete katılan deneklerin;

- GSM telefonları gibi mobil iletişim cihazlarını kullanma alışkanlıkları
- İnternet dâhil kitle iletişim araçlarını kullanma alışkanlıkları
- Haber portallarını kullanma ve içeriğe yaklaşımları
- Katılımcı medya kuramı bağlamında İnternete yaklaşımları

Soru kurgusu yapılırken anket içinde şartlı soru grupları hazırlanmış, deneğin verdiği cevaba göre bu soru gruplarında bazı sorular gizlenmiştir. Ayrıca tüm sorularda cevaplanma zorunluluğu talep edilmiş. Bu şekilde ankete katılanların, anketin tamamını ilgi seçenekleri gözetilerek cevaplamaları ve ancak bu şekilde anketi sonlandırmaları sağlanmıştır. Bu sayede anketi cevaplayanların soru atlama ve cevapsız bırakma ihtimallerinin önüne geçilmiştir.

Katılımcıların birden fazla anket doldurmalarının önüne geçilebilmesi için, IP adresleme yöntemi ile kullanıcı kısıtlaması yapılmış ve bir IP adresinden sadece bir defa veri girişine izin verilmiştir.

Hazırlanan anket kesin olarak yayına verilmeden önce kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak bir test grubu yaratılmış ve <http://www.sedatozel.com/anket/survey.php?sid=31> adresli site üzerinden teste katılan 114 kişi ile sistemin aksayan yönlerinin tespiti için pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda gözden geçirilen anket uygulaması, <http://www.sedatozel.com/anket/survey.php?sid=32> adresinden yayına verilmiştir.

3.2.4.2.3. Analiz Yöntemi

Araştırma sonucunda elde edilen ve MySQL veri tabanı olarak tanımlanan bilgiler Sosyal Bilimler İstatistik Programı olan SPSS 17 programında değerlendirilmiştir. Analiz aşamasında, frekans, karşılaştırmalı ortalama ve çapraz tablo analizleri gerçekleştirilmiştir.

Karşılaştırmalı ortalama analizlerinde ANOVA testi, çapraz tablolama analizlerinde ise Ki-Kare testi ile ortaya çıkan anlamlı değişkenler saptanmış ve sorgulanmıştır.

Anket sonuçlarının yorumlanmasında kullanılan ki-kare, t testleri ve varyans analizi (ANOVA), temelde gruplar arasında fark olmadığı hipotezini ileri sürmektedir. Bu hipotez aynı zamanda Ki-kare testi ile doğrulanır. Bu testlerin sonucunda ortaya çıkan p değerleri gözetilerek $0,05 > p > 0,01$ ve $0,01 > p$ değerlerini sağlayan tablolar yorumlanmıştır.

3.2.5. Araştırmanın Varsayımları ve Hipotezleri

Varsayım 1: Yeni iletişim teknolojileri, toplumsal değişimin teknolojik kökenleri çerçevesinde toplumun bu gün bilgiye daha kolay ulaşabilmesini sağlıyor gibi görünmektedir. Bu resim, bilginin daha kolay ulaşılabilir ve daha kolay işlenilebilir gibi algılanmasına neden olmaktadır. Ancak yeni gereksinimlerle ve yeni icatlar arasında, temel üretim, yeni endüstri uygulamaları ve bizzat kendileri endüstriyel gelişmeyle ilişkili olan yeni sosyal gereksinimler düzeyinde, çok karmaşık bir etkileşimin olduğu göz önüne alınmalıdır.

Varsayım 2: Yeni iletişim teknolojileri, kendisini kullanıcının hizmetine sunarken aynı zamanda kullanıcıların belli bir bilgi birikimine sahip olması gerekir. Çünkü basitleştirilmiş ara yüzlerine karşın birkaç hizmetin bir arada sunulabildiği ve farklı teknolojilerin bir potada eritildiği bir alt yapıyı kullanmak televizyonun ya da radyonun açma kapama tuşunu kullanmaktan daha karmaşık bir süreci içerir. İnternet kullanıcılarının bu bağlamda yeni iletişim teknolojilerini ve sunduklarını toplumun diğer fertlerine göre daha iyi kullandıkları ya da bu teknolojilere ve hizmetlerine daha açık oldukları düşünülür. Bu açıdan bakıldığında internet üzerinden, kullanıcılara yönelik bir araştırma süreci, sunulan hizmetlerin algısına yönelik neticelerin elde edilmesine olanak sağlar.

Bağımsız Değişkenler: Teknoloji-insan arasındaki ilişkinin ideolojik boyutları, kapitalizm ve tüketim kültürü

Bağımlı Değişkenler: Bireylerin teknoloji kullanma alışkanlıkları bağlamında yeni iletişim teknolojileri, internet ve haber.

Hipotez 1: Geleneksel kitle iletişim araçları, sayısal teknolojilerin sunduğu yeni olanaklar sonucunda işleyiş yapısında farklı seyirler izlemek durumundadır. İnternet, geleneksel kitle iletişim araçlarının tüm özelliklerini içinde barındırırken vaat ettiği hız özellikle yaygın yazılı basının fiziksel yapısını ilerleyen zaman içinde terk etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Büyük medya şirketleri, hem bu zorunluluk hem de bir kitle iletişim aracı olarak gücünü kanıtlamış internet akışı içinde gücünü devam ettirebilmek adına gazete adlarını haber portallarına taşımaktadır. Bununla birlikte kullanıcılar alışkanlıkları yanında bu portalların beslendikleri zengin haber havuzu sayesinde sundukları geniş içerik karşısında bağımsız haber portallarına daha mesafeli bir yaklaşım sergilemekte ekseriyetle haber tüketim tercihlerini büyük medya şirketlerinin internet uzantılarından gerçekleştirmektedirler.

Hipotez 2: Yeni iletişim teknolojileri kullanıcılar arasında yayılmaktadır. Kullanıcılar, yeni özelliklere ulaşabilme ve bu desteği sağlayan araçları edinme eğilimindedir. Mobil iletişim araçları ve bunlar üzerinden sunulan hizmetlerin tamamı kullanıcılar tarafından tamamen sahiplenilmez. Uygulamaların kullanım tercihi katma değeri ile ilgilidir.

Hipotez 3: İnternet diğer kitle iletişim araçlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. Ancak içerik görüntülü haber olduğunda, internet sunduğu haber çeşitliliği ve uygulama seçeneklerine karşın televizyon haberleri karşısında henüz kesin bir tercih nedeni değildir. Kullanıcılar daha çok son dakika gelişmelerinden ya da ilgi alanlarına giren haberlerden bilgi edinmek amacıyla interneti kullanmaktadır.

Hipotez 4: Haber portallarında yer alan geri bildirim süreci, aktif olarak kullanılan bir süreç değildir. Geri bildirim sürecine katılım ve bu süreçte oluşan tartışma ortamlarında fikir beyanı için üyelik talebi kullanıcıların kamusal tartışma sürecine katılımını azaltmaktadır. Bununla birlikte, yeni bir iletişim ortamı olan internetin sunduğu imkânlarla karşın pasif izleyici tutumlarını sürdürmektedir. Kitle iletişiminin geleneksel yukarıdan aşağıda akış modeli, internette yer alan haber portallarında da kullanıcıların içerik oluşumuna katılım eksikliği nedeniyle devam etmektedir

Hipotez 5: Birçokları için mevcut medya koşullarının alıcı olarak tanımlanan kullanıcılar için daha demokratik ve daha katılımcı koşullar sağlaması beklenir.

Alt Hipotez: Kullanıcılar, haber portallarının kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağladığına ve kullanıcılara içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklar sunduğuna inanmaktadır.

Alt Hipotez: Kullanıcılar haber portallarının hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı sunduğunu düşünmektedir.

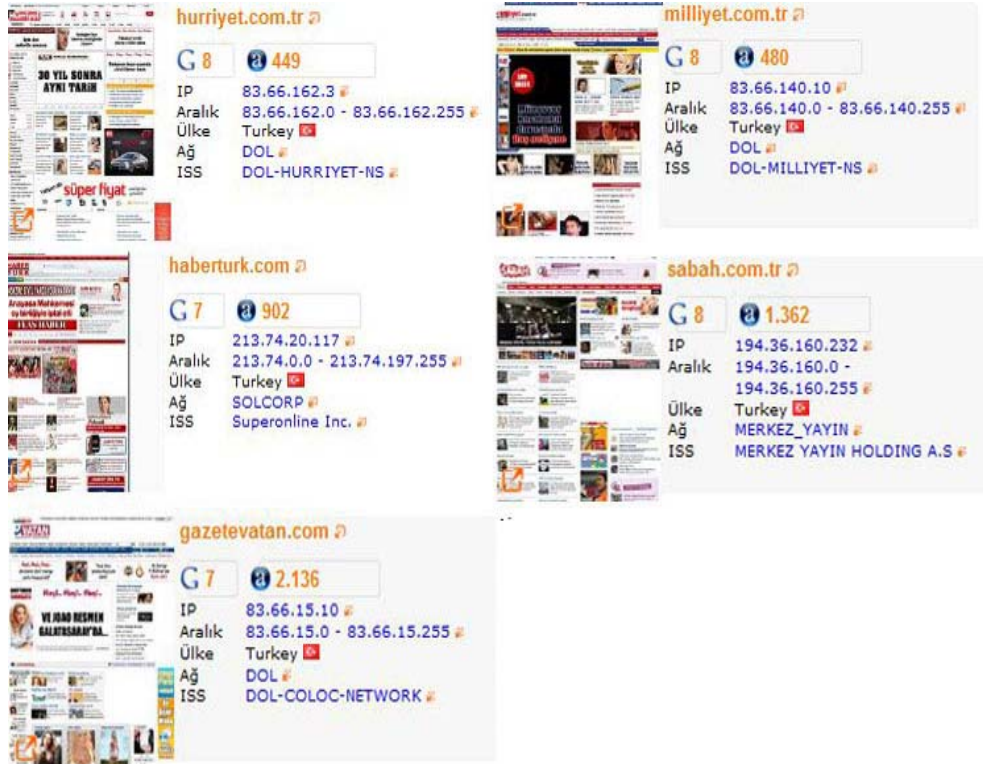
Alt Hipotez: Kullanıcılar, haber portallarının güncel olaylara ilgi olarak daha geniş ölçekli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren daha geniş bir bilgi kaynağı olduğuna inanmaktadır.

Alt Hipotez: Kullanıcılar, haber portallarının, geleneksel medyanın kullanıcılarına bireysel ve siyasal seçimlerini özgürce yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sunduğunu düşünmektedir.

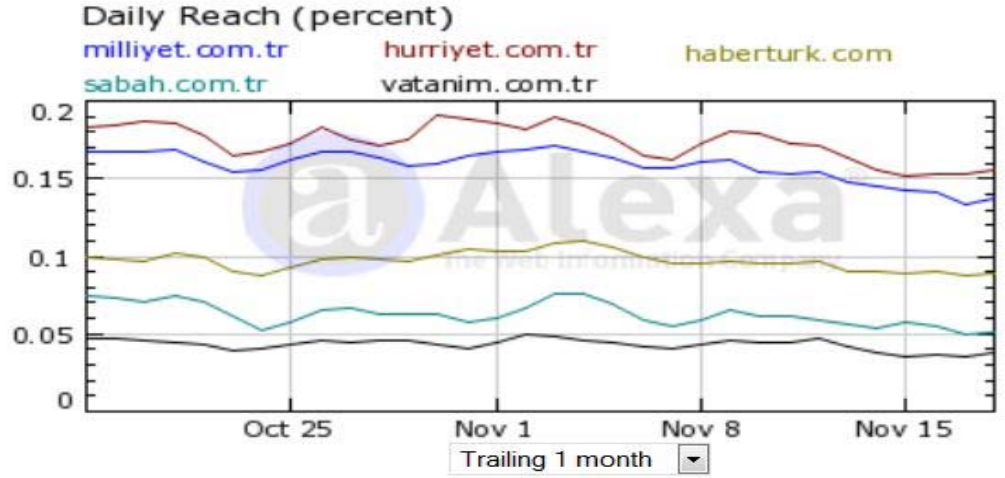
3.2.6. Araştırma Bulguları Ve Değerlendirme

3.2.6.1. Haber Portalları Analiz Bulguları

İncelemeye tabi tutulan haber portalları, Rank Metodu ile dünya genelinde site trafik istatistiği tutan Alexa.com'dan yararlanılmıştır. Rank bir veri kümesindeki herhangi bir değerin kaçınıcı sırada olduğunu gösterir. Alexa, internet kullanıcılarına sunduğu bir “toolbar” aracılığıyla, ziyaretçilerin istatistiklerini toplamaktadır.

Şekil 20: Alexa Sıralamasına Göre Türkiye'de En Çok Takip Edilen Haber Portalları

Şekil 21: Belirlenen Haber Portallarına Erişim Oranları (Alexa)

Bu haber Portallarının Künyeleri incelendiğinde şu bulgular saptanmıştır;

Haber Portalı	Servis Sağlayıcı	Sahibi
www.hurriyet.com.tr	Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş.	Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.
www.milliyet.com.tr	Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş.	Doğan Gazetecilik A.Ş.
www.haberturk.com	Superonline Inc.	Ciner Medya TV Hizmetleri A.Ş.
www.sabah.com.tr	Merkez Yayın Holding A.Ş.	Turkuvaz Gazete Dergi Basım A.Ş.
www.gazetevatan.com	Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş.	Bağımsız Gazeteciler Yayıncılık A.Ş.

Tablo 12: İncelenen Haber Portallarının Künyeleri

Haber portallarının tamamı, aynı zamanda bir basılı gazeteyle sahip medya kuruluşuna bağlı ve gazete ile aynı adda internet üzerinden yayın yapmaktadır. Listeye alınan 2 haber portalı Doğan Yayın Holding iştirakleri arasında yer almaktadır. Bu haber portallarının servis sağlayıcılığı da Doğan Yayın Holding'e bağlı Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş. tarafından gerçekleştirilmektedir. www.gazetevatan.com sitesi ise, künyesinde Bağımsız Gazeteciler Yayıncılık A.Ş. adını taşısa da 2008 yılında bu şirket de Doğan Yayın Holding bünyesine katılmıştır. Ayrıca site, Doğan Yayın Holding'e bağlı Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş. tarafından sunulan alt yapı hizmetlerini

kullanmaktadır. Kalan iki haber portalı ise yayıncılık dışında başka iştirakleri de bulunan Ciner Holding ve alık Holding'in iştirakleri arasında yer almaktadır. Gelişen teknolojinin yeni mecralara olanak tanıdığı kitle iletişim alanında faaliyet gösteren büyük şirketler, yeni medya internet üzerinde söz sahibi olabilmek adına, hem servis sağlayıcısı olarak hem de içerik üreticisi olarak yer almaktadır. Bu durum alt yapılarıdaki yakınsamanın üst yapılarda yarattığı, yatay ve dikey hareketlenmelere bir örnek teşkil etmektedir.

3.2.6.1.1. www.hürriyet.com.tr

Bu haber portalı, günlük olarak yayın yapan ve Doğan Yayın Holding bünyesinde faaliyet gösteren Hürriyet Gazetesi ile aynı adı taşımaktadır.

Site yayıncı künyesine bakıldığında, reklam verenlere yönelik iletişim bilgileri ve linkleri ile gazete faaliyet alanı ile ilgili kısa bir bilgi bulunmaktadır. Sadece yasal zorunluluk gereği sorumlu müdür ismi verilmiş, ayrıca kullanıcıların editöryal yapıya ulaşabilmesi için, interneteditor@hurriyet.com.tr adlı genel bir e-posta linki eklenmiştir.

Hürriyet Anasayfa > Tüm Gündem Haberleri

Önceki Haber Sonraki Haber

Künye

Yönetim Yeri Adresi:
Hürriyet Medya Towers 34212 Güneşli/Istanbul

Telefon No:
0 212 677 00 00

Fax No:
0 212 677 08 46

Sorumlu Müdür:
Hasan Kılıç

E-posta:
internet@hurriyet.com.tr

Servis sağlayıcı:
Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş.
Telefon: 0 212 464 35 00
Fax: 0 212 677 07 08
e-posta: info@dogantelekom.com

İnternet Reklamları Hakkında Bilgi:
<http://www.medyanet.net>

Hürriyet Gazetesi Yatırımcı İlişkileri:
Fax: 0212 677 08 92
E-mail: yatirimciliskileri@hurriyet.com.tr

Hürriyet Gazetesi Reklamları Hakkında Bilgi:
Tel: 0212 677 04 76 - 88

Ticaret Sicil Bilgileri ve Adres:
Firma Adı: Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.
Ticaret Odası: İstanbul Ticaret Odası
Ticaret Sicil Numarası: 78044/19200

Faaliyet Konusu: Gazetecilik, gazete matbaa basımı, elektronik ortamda veya basılı şekilde yayını ve satışı ile ulusal ve uluslararası düzeyde televizyon programları, televizyon, video, film ve reklam yapım ve tanıtım işleri.
Şirket amacının gerçekleşmesi için yurt içinde ve dışında mal gayrimenkul sınırlı mülkiyet haklarına tasarruflı muameleler yapabileceği gibi bunlar üzerinde rehin ve ipotek tesis etmek leylh ve alayhine ve her türlü aynı hak irtifak kira gıfta sükna gayrimenkul mükellefiyetleri vesair hakları iktisap tesis terkin ve fek etmek ve 31.03.2003 tarihinde tescil edilen tadil mukavelesinde yazılı olan diğer işler.

İşe Başlama Tarihi:
15.12.1960

Vergi Dairesi ve Numarası:
Büyük Mükellefler Vergi Dairesi / 4640061273

UCUZLAŞTI

iPhone 3G (S)

29TL

Haberler Anında Okunozda Hürriyet Mobil

Haberler Anında Bilgilerinizde Haber Alarmı

Haber Kaymaya Son Hürriyet Mind

Sizene Haber İbide Kazan Sununuz

Şekil 22: www.hurriyet.com.tr haber portalı künyesi

Haber portalı çalışma mantığı, birçok fotoğraf, ikon ve yazıya bağlı hipermetinlerden oluşmaktadır. SearchStatus yardımcı programı ile incelendiğinde sitenin, 182 içe dönük, 282 dışa dönük toplam 464 bağlantı barındırdığı saptanmıştır.

Site tanımlaması *Türkiye'den ve dünyadan tüm son dakika gelişmeleri, hürriyet gazetesinin tüm haberleri burada, haber spor yaşam lifestyle interaktif forum bilgi piyasalardaki son dakika gelişmeler hurriyet.com.tr'de. Yorum gönderme Haber gönderme, fotoğraf ve video paylaşma ile Türkiye'nin en büyük community - etkileşimli sitesi hurriyet.com.tr. Sinema ve televizyondaki gelişmeler, hava durumu bilgileri Türkiye'nin açılış sayfası hurriyet.com.tr'de şeklindedir ve arama motorları için hürriyet, gazete, medya, son dakika, haber, türkiye, turkey, türkçe, siyaset, politika, spor, magazin, seriilan, ekonomi, yazarlar, news, newspaper, press, emlak, oto, ik,video olarak verilmiştir.*

Haber portalı, kullanıcıya bir takım etkileşimli hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler sayfanın hemen açılışı ile birlikte logonun da bulunduğu başlık satırında ikonlar ile canlandırılmıştır.

Şekil 23: Hürriyet Logo Satırı

Mobil İletişim: Haber Portalı, kullanıcılara GSM telefonları üzerinden sunduğu hizmetleri aktardığı bir link hazırlamıştır. Bu link ile yönlendirilen sayfada portalın mobil uygulamasının takip edileceği adres: <http://cep.hurriyet.com.tr> ile iPhone, BlackBerry gibi gelişmiş GSM telefonları için sunulan yan uygulamalar hakkında bilgi verilmektedir.

E-Posta Kullanımı: Haber Portalı, sıcak gelişmeler ve ilgi alanlarımıza göre belirlediğimiz konularda, e-posta adresimize, posta yollayacağımızı taahhüt etmektedir.

RSS¹²¹⁹ Servisi: Haber Portalı, site üzerinde yapılan tüm güncellemelerden kullanıcının bilgi sahibi olabilmesi adına RSS hizmeti sunmaktadır.

Sosyal Medya: Facebook, Twitter, FriendFeed gibi sosyal paylaşım ağları üzerinden de kullanıcılara ulaşmak için gerekli ayarlar ile ilgili kullanıcılara bilgi verilmektedir.

¹²¹⁹ RSS düzenli olarak güncellenen web sitelerine eklenen içeriklerden haberdar olmanızı sağlar. RSS servislerine bir RSS okuyucu kullanarak abone olunmaktadır. Böylece, birçok sitede yeni yayınlanan içeriği tek bir ortamdan takip etme imkânına erişilir.

Masaüstü: Okuyucularının bilgisayarlarına indirecekleri programlar aracılığı ile masaüstü programcıkları ya da ekran koruyucular üzerinden haberlere sunduğu hizmetler hakkında bilgi vermektedir.

Haber portalı sunduğu bu yardımcı hizmetler ile okuyucusuna istediği türlü platformdan ulaşabileceği hissini vermektedir.

Hurriyet.com.tr her yerde! Tercih ettiğiniz yolları seçerek bize bağlanın, Türkiye'nin gündemi ve takip ettiğiniz konular siz neredesiniz oraya gelsin!

Şekil 24: Hürriyet Gazetesi Etkileşimli İletişim İkonları

Haber portalı tüm bu hizmetleri kullanıcının kendi kişisel ilgi ve taleplerine göre ayarlamasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca üyelik karşılığında “benim sayfam” adı altında yaptığı uygulama ile üyelerinin sosyal paylaşım alanı ve kişiye özel servislere erişim noktası sunmaktadır. Portalın tanıtımına göre “Benim Sayfam” üzerinden bir üye, diğer üyelerle tanışabilir, fikirlerini paylaşabilir, yazarlarla etkileşime geçebilir ve ilgi alanlarınıza yönelik gruplara üye olabilmektedir.

Hurriyet.com.tr: Sosyal Medya

Kendinizi Hurriyet.com.tr okurlarına ifade edin, gündemi ve renkli içeriğimizi Facebook gibi sosyal medya sitelerinden de yakalayın!

Benim Sayfam

Benim Sayfam hurriyet.com.tr üyelerinin sosyal paylaşım alanı ve kişiye özel servislere erişim noktasıdır. Benim Sayfam'da diğer üyelerle tanışabilir, fikirlerinizi paylaşabilir, yazarlarla etkileşime geçebilirsiniz ve ilgi alanlarınıza yönelik gruplara üye olabilirsiniz.

hurriyet.com.tr okurları ile buluşun!

BENİM SAYFAM

- Fikirlerini Paylaş
- Yazarlara soru sor
- Siteyi kişiselleştir
- Gruplara katıl

Şekil 25: Benim Sayfam Uygulaması

Kullanıcı, üyelik üzerinden çalıştırılan bu hizmet ile portalın sunduğu birçok etkileşimli hizmetten yararlanılabilmektedir.

Hürriyet hurriyet.com.tr ÜYE KAYIT

Üyelik Size Neler Sunuyor?

- ✓ **"Güne Başlarken" E-Posta Bülteni** Hurriyet.com.tr'de öne çıkan başlıklara her sabah göz gezdirin, gündemden geri kalmayın!
- ✓ **Bilgi Yarışması** Diğer üyelere karşı çeşitli kategorilerde yarışarak bilginizi sınavın, büyük ödülleri kazanın!
- ✓ **Haber Yorumları** Haberlerimize yorum yazın, düşüncelerinizi tüm Hurriyet.com.tr okurlarıyla ve editörlerle paylaşın!
- ✓ **Mind** Habere ulaşmanın en akıllı yolu Mind, takip etmek istediğiniz konularla ilgili haber yayınlanınca sizi uyandır.
- ✓ **Benim Sayfam** Üyelerle ve yazarlarla iletişim kurun; haber arşivi ve favori yazarlar gibi size özel servislerden faydalanın!
- ✓ **Bumerang ve YazarKafe** Websitenizin trafiğini artırın, içeriğini zenginleştirin, yazılarınızı Hurriyet okurlarıyla paylaşın!

"Ayrıca tüm diğer interaktif hizmetlerimizden ücretsiz yararlanın"

Şekil 26: Üyelik ile sunulan hizmetler

Üyelik, ad, soyad, cinsiyet, doğum tarihi ve e-posta bilgilerinin doldurulduğu bir formun yollanması sonrasında kullanıcının e-posta adresine gelen bir aktivasyon kodunun kullanıcı tarafından onaylanması ile mümkün olmaktadır.

Şekil 27: Hürriyet Haber Portalı Benim Sayfam Uygulaması Ara yüzü

Bu ara-yüz üzerinde kullanıcı ilgi alanlarına göre neyin yer alıp neyin almayacağını ve hangi aktivitelere ve hizmetlere dâhil olmak istediğini belirleme şansına sahiptir.

Kullanıcı kendisine özel bir site ara yüzü hazırlamış olmanın yanında, haberlere yorumda bulunabilme, yazarlara mesaj atabilme ve interaktif linkinde verilen diğer etkileşimli hizmetlerden yararlanabilmektedir.

Şekil 28: Okuyucu Yorum Sayfası

Okuyucu bir habere yorumda bulunmak istediğinde, bir pencere açılmakta ve 300 harflik bir yorum yapma hakkı tanınmaktadır. Ancak portal, yorumlardan doğabilecek hukuki sorunlar ve hak taleplerinden bağımsız olabilmek adına kullanıcıya sorumluluk sözleşmesi adı altında bir metnin onaylanmasını talep eder.

Şekil 29: Hürriyet Gazetesi Yorum Onay Sayfası

İçeriğe katılım süreci, yorum dışında, yine portalın bir hizmeti olan ve dış bağlantıların düzenlendiği bumerang ara yüzü üzerinden gerçekleşmektedir.

Şekil 30: Hürriyet Haber Portalı Bumerang Hizmeti

Portal üyesi kullanıcı, kendi kişisel sitesini ya da blogunu, bu ara yüz üzerinde sisteme tanıtmakta ve portal yöneticilerinin ilgisine sunmaktadır.

> Yazarkafe nedir?

Yazarkafe.com, Bumerang üyesi web siteleri ve bloglardan seçilen faydalı ve ilginç içerikleri okuyuculara tek bir noktadan ulaştıran bir platformdur.

Bumerang "Platin" üyeleri web sitelerindeki yazıları, Yazarkafe'nin Sağlık, Teknoloji, Seyahat gibi toplam 16 farklı kategorisinden birine ekleyebilirler.

Yazarkafe'ye gönderdiğiniz yazılar editörlerimizin onayına tabidir. Onaylanan yazılar özet olarak yayınlanır, devamını okumak isteyenler direkt olarak sitenizin linkine tıklar. Bu şekilde websitenize bir çok yeni ziyaretçi çekebilir, yazılarınızı yeni kitlelere ulaştırabilirsiniz.

Şekil 31: Hürriyet Haber Portalı Yazarkafe Uygulaması

Bumerang'a eklenen siteler, editör kontrolünden geçtikten sonra yayına verilmektedir.

Haber Portalı, Hürriyet TV adı altında kullanıcılara video hizmeti de sunmaktadır. Çeşitli televizyon kanallarında yayınlanmış görüntüler ile birlikte ajanslardan ve internet üzerinden paylaşılmış görüntülerin de yer aldığı video sunucu sitesinde kullanıcılar kendi içerikleri ile katılım yapamamaktadır. Kullanıcılar oylama ile videoları değerlendirebilmektedir. Ancak yorum yapılamamaktadır.

Şekil 32: Hürriyet TV Uygulaması

Site geneline bakıldığında, ancak üyelik aracılığıyla portalın sunduğu hizmetlerden yararlanılabilmektedir

Tablo 13: Hürriyet Haber Portalı İçerik Hizmetlerinden Yararlanma

İçerik Hizmetlerinden Yararlanma	Serbest	Hayır
	Üyelik Yoluyla	Evet

Üyeliğini tamamlamış kullanıcının site özelliklerini istediği gibi kullanabilme ve ihtiyaç ve ilgileri doğrultusunda ayarlayabilmelerine olanak tanıdığı görülmektedir.

Tablo 14: Hürriyet Haber Portalı Etkileşimli İletişim Yapısı

Etkileşim	Elektronik Posta Kullanımı	Var
	Veri Bankaları ve Arşiv Kullanımı	Var
	Okuyucu Profili Oluşturma	Var
	Haberlere İlişkin Anket Uygulamaları	Var
	Haber Paylaşımı	Var
	Haber Grupları	Var
	Forum-Blog Uygulamaları	Sınırlı
	Yorum Alanları	Var
	Tartışma Alanları	Var

Haberlerde çoğunlukla fotoğraf yer almakta bunun dışında foto galeri ya da hürriyet TV adı altında bir başka sayfaya yönlendirme ile habere dair daha fazla fotoğraf ve var ile ilgili video verilmektedir. Ayrıca bu videoya kullanıcıların yıldız puanlama yöntemi ile katılmaları talep edilmektedir.

Tablo 15: Hürriyet Haber Portalı Çoklu Ortam Kullanımı

Site Genelinde Çoklu Ortam Kullanımı	Metin	Var
	Fotoğraf	Var
	Ses	Var
	Animasyon	Var
	Video	Var

Ancak ana haber akışına kullanıcı sadece yorumlar aracılığıyla katılmakta, bu da siteye diğer içerik katılımında olduğu gibi editöryal kontrol aşamasıyla ve 300 kelime sınırıyla kullanıcıya sunulmaktadır.

Tablo 16: Hürriyet Haber Portalı İçeriğe Katılım

İçeriğe Katılım	Editöryal Kontrol	Evet
	Serbest Katılım	Hayır

Hürriyet gazetesinin internet yüzü olan www.hurriyet.com.tr adresli haber portalı, kullanıcı ile etkileşimli birçok hizmeti sunmasına karşın geleneksel kitle iletişim araçlarının eleştirilen yönü olan editöryal kontrolü elden bırakmamaktadır. Kullanıcıları, ana haber akışı dışında tutan portal, sınırlı katılımları da editöryal kontrol altında tutmaktadır. Sitenin video sayfası da bu şekilde kurgulanmış görünmekte, akış ve denetim sürecinde kullanıcıların aktif görev almadığı görülmektedir.

3.2.6.1.2. www.milliyet.com.tr

Bu haber portalı, günlük olarak yayın yapan ve Doğan Yayın Holding bünyesinde faaliyet gösteren Milliyet Gazetesi ile aynı adı taşımaktadır.

The image shows the footer of the Milliyet.com.tr website. It features the logo 'Milliyet.com.tr' with the tagline 'BASINDA GÜVEN' and the date '20 Kasım 2010, Cumartesi | SON DAKİKA'. On the right, there are links for 'ANASAYFA', 'BUGÜNKÜ MİLLİYET', 'YAZARLAR', 'SİYASET', and 'EKONOMİ'. Below this is a 'KÜNYE' (About Us) section with the following information:

Sahibi: Doğan Gazetecilik A.Ş.
İnternet Yayın Yönetmeni: Ercüment İşleyen eisleyen@milliyet.com.tr
Sorumlu Müdür: Hasan Çakkalkurt
E-posta : webadmin@milliyet.com.tr
Servis Sağlayıcı : Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş.
Adres : Yüzyıl Mah. Doğan Medya Center Bağcılar İstanbul
Santral : 0.212.505.61.11
Ticaret Odası : İstanbul Ticaret Odası
Ticaret Sicil No : 77911/18956
Vergi Dairesi : Büyük Mükellefler Vergi Dairesi
Vergi No: 6210039886
Reklam: internetreklam@milliyet.com.tr

Şekil 33: Milliyet Haber Portalı Künyesi

Künye incelendiğinde, portal yapımcılarına yalnızca genel bir e-posta adresi üzerinden ulaşılabildiği görülmektedir. Ayrıca sadece sorumlu müdürün ismi yer

almaktadır. Geleneksel kitle iletişim araçlarının kontrol yapısı içinde eleştirilen bir durum olan, kısıtlı iletişim olanağı bu haber portalında da görülmektedir.

Sitenin ana sayfasında 281'i dış bağlantı olmak üzere 482 bağlantı bulunmaktadır. Site tanımlaması, *Milliyet Gazetesi'nin internet dünyasındaki yüzü, uluslararası ve yerel haberler, son dakika haberleri, basın, medya, güncel, spor, siyaset, ekonomi, magazin, sinema, kültür ve sanat, yaşam, astroloji, dünya, eğitim, sağlık, otomobil, hava durumu, yaşam, güncel, finans, blog, şans oyunları, video, TV rehberi, internet TV, yazar, tatil, anket, arşiv, ilan, çizerler, ombudsman* olarak belirtilirken arama motorlarında ulaşım kolaylığı için aynı zamanda *Milliyet, gazete, medya, basın, son dakika, haber, Türkiye, Türk galeri, politika, astroloji, emlak araba, spor, futbol, basketbol, yazar, sinema, magazin, sağlık, dünya, anket, ekonomi, seri ilan, tatil, cumartesi, pazar, ege, yorum, arşiv, haberci, bülten, çizerler, ombudsman, hava durumu, yaşam, güncel, finans, blog, şans oyunları, video, TV rehberi, internet TV, kültür, sanat, anket, müzik, news, newspaper, press, journal, daily, politics, international, sport, journalist, economy, advertisement, finance, Turkey* meta verilerini kullanmaktadır.

Portal, ana akım medya kuruluşlarının kapalı yapısına uyumlu bir şekilde sade düzenlemeler ile dikkat çekmektedir. Yine üyelik sisteminin geçerli olduğu etkileşimli hizmetler içinde mobil uygulama, blog ve okuyucu yorumları dikkat çekmektedir.

YENİ ÜYELİK Hızlı Erişim

Milliyet Ana Sayfa [Yeni Üyelik](#) | [Üyelik Bilgilerimi Güncelle](#) | [Aktivasyon Kodu Gönder](#)

■ **KİŞİSEL BİLGİLER**

* Adınız :

* Soyadınız :

* Rumuzunuz :

* Şifreniz :

* Şifre Tekrar :

* E-postanız :

* E-postanız Tekrar :

Cep Telefonu :

* Cinsiyetiniz : Bay Bayan

* Doğum Tarihiniz : Gün Ay Yıl

* Yaşadığınız Ülke :

* Yaşadığınız Şehir :

Eğitiminiz :

Mesleğiniz :

Resim :

■ **DiĞER BİLGİLER**

Şekil 34: Milliyet Üyelik Sayfası

Haber portalı, üyelik sayfasında çeşitli bilgilerin doldurulmasını talep ederken, üyeliğin aktive edilmesi için e-posta adresine bir aktivasyon linki yollanmaktadır. Hürriyet kadar aktif bir şekilde etkileşimli hizmetlerini kullanıcılara tanımlamayan Milliyet haber portalının giriş sayfasında etkileşimli hizmetler daha sade linkler ile kullanıcıların hizmetine sunulmuştur.

Milliyet Blog: Haber Portalı kendi sunucuları üzerinden üyelerine internet günlüğü tutabilme imkânı tanımaktadır. Ayrıca portal, bu günlükleri otomatik ve rastgele tarayarak ana sayfada belli yerlerde tüm okuyucuların dikkatine sunmaktadır.

Milliyet Blog nedir?

Gündem artık sizin yazdıklarınızla belirlenecek! Blog dünyasına Milliyet ile adım atın, sesinizi dünyaya duyurun!

İnternet günlükleri, Milliyet'in yayın tecrübesi ve farklı bakış açısıyla yepyeni bir soluk kazandı. Zengin yayın fonksiyonları ve kullanım kolaylığı sayesinde Milliyet Blog, tüm okurlarına blog yazarlığının kapılarını açıyor.

'Blog', İngilizce 'weblog' kelimesinin kısa ve yaygınlaşmış adı. Kısaca 'internet günlüğü / e-günlük' olarak ifade edilebilecek, teknik bilgi ve donanım gerektirmeyen, kullanımı ve yönetimi kolay, zengin fonksiyonlu kişisel web alanları olan bloglar, sahiplerinin hem yazılı, hem görsel üretimlerini internet ortamında tüm dünyaya ulaştırmalarına olanak sağlıyor.

Geleneksel medyanın sınırları, dünyanın dört yanında milyonlarca okura ulaşan blog yazarlarının kişisel sayfaları sayesinde her geçen gün genişliyor. Günden güne sayılan çoğalan, yayın kalitesi yükselen bloglar, etkileşimli yapılarıyla interneti gerçek bir küresel iletişim platformuna dönüştürmüş durumda.

'Temali' bir blog sitesi olan Milliyet Blog, okurlarını bilgi ve deneyim sahibi oldukları alanlarda yazmaya çağırıyor. Milliyet Blog yazarları, kişisel bloglarında yaşadıkları, bildikleri, hissettikleri her şeyi düzenli olarak ve görsel öğelerle destekleyerek Milliyet İnternet okurlarıyla paylaşıyor, tartışmaya açıyor; Milliyet Blog'un sunduğu zengin yorum, mesaj ve raporlama seçenekleriyle okurlarının yazılmasına olan ilgisini ve düşüncelerini günü gününe takip edebiliyor.

Siz de blog'unuzu hemen oluşturup, kişisel ilgi alanınıza göre, bilgi sahibi olduğunuz alandaki güncel olay ve gelişmeleri, duygu ve düşüncelerinizi, bilgi ve deneyimlerinizi Milliyet İnternet okurlarıyla paylaşmaya başlamak istemez misiniz?

Milliyet Blog kategorilerimizden birini seçerek veya uzmanı olduğunuz, listemizde yer almayan kategoriye bize önererek biririm, deneyim, düşünce ve yaşantılarınızı tüm Milliyet İnternet okurlarına aktarmak istiyorsanız,

hemen Milliyet Blog üyesi olun!

Yeni bloglarınızı herkese ulaştırıyor!

milliyet.com.tr ve Milliyet Blog sayfalarındaki tanıtım / ön plana çıkarma alanlarında dönüşümlü olarak yayınlanan tüm bloglar, Milliyet Blog sisteminde otomatik olarak rastgele ön plana çıkarılmaktadır.

Şekil 37: Milliyet Haber Portalı Blog Tanıtımı

Milliyet Yorum: Üyelik sistemi üzerinden çalışan haber portalı, üyelerinin yayınlanan haberler ve fotoğraflar üzerine yorum yapabilmesine olanak tanımaktadır. Ancak bu özellik milliyet TV olarak adlandırılan ve video görüntülerine yer verilen linkte çalışmamaktadır.

Milliyet.com.tr
BARINMA GÜVENİ
YORUM

ANASAYFA
BUGÜNKÜ MİLLİYET
YAZARLAR
SİYASET
EKONOMİ

FİNANS
DÜNYA
SPOR
GÜNCEL
YAŞAM

MAGAZİN
ASTROLOJİ
HAVA / YOL
ÇİZERLER
HABER İNDEKSİ

CADDE
CUMARTESİ
PAZAR
EGE
KİTAP

Canlı Akış Türkiye Dünya Ekonomi Siyaset Yaşam Spor Magazin Teknoloji

Haberin Yorumları 9 yorum

Adam napsın
Sert bi lige alışmamış .teknîğe dayalı liglerde başarılı olabilir anca...ama bu saatten sonra beşiktaşın şampiyonluk hayalleri bitti...kimse boş yere ümitlenmes...[devamı](#)
TexasLegend / 19 dakika önce

Siz
nasıl taraftarsınız oynamıcaksa gitsin diyor biri nasıl antrenör olduğunu gördük diyor.herkes gitsin Q7 kalsın bana yeter ve ayrıca schusterde r.madridle başan...[devamı](#)
Ozanbanis06 / 27 dakika önce

Schuster ...
nasıl antrenör olduğunu gördük, yollamak için daha kaç maç bekleyecekler ??[devamı](#)

Tüm Yorumları Listele > [Yorum Yaz](#)

Şekil 38:Milliyet Yorum Sayfası

Haber Portalı kullanıcı katılımlarını editöryal kontrol ile sınırlandırmaktadır. Haber yorum ve tartışmalara yollanan mesajlar editöryal yapıdan geçtikten sonra yayına verilmektedir.

Milliyet yorum
yorum.milliyet.com.tr

18 Aralık 2009
Afgan kızı
National Geographic dergisinin "Yeşil Gözler" isimli bir projesi için çekilen bu fotoğraftaki Afgan kızı dünyaca tanınan bir simge haline geldi.

« Haberin detayına dön

Yorumunuz Kaydedildi.

Teşekkür Ederiz

En kısa zamanda editörlerimiz tarafından onaylandığında yayına alınacaktır.

Teşekkür ederiz.

Şekil 39: Haber Yorumu İçin Editöryal Onay Gerekli

Kullanıcının, Milliyet Blog hizmetinden yararlanılabilmesi için <http://blog.milliyet.com.tr/Sozlesme.htm> yer alan sözleşmenin kabulü talep edilmektedir. Blog sabit bir görsel ile desteklenebilmekte ancak hareketli görüntü konulamamaktadır. Blogun yayına girebilmesi editör onayı ile mümkündür.

Merhaba sedat özel, Bloglarım | Blog gir | Profilim | Sayfam çıkış

Bloglarım	Yorumlarım	Mesajlarım	Sorularım	Galerilerim	Profilim	Şablonum
Blog gir	Raporlarım	Blog habercim	Gruplarım	Linklerim	Videolarım	Önerilerim

Blog güncelleme [Onay bekliyor]

*Blog yazınız başarılı bir şekilde kaydedilmiştir...
Blog'unuz editörlerimiz tarafından değerlendirmeye alındıktan sonra yayına alınacaktır...*

21.11.2010 00:21:11

Bölüm : Yeni kategori

Size özel grup : yeni grup aç

Anahtar kelime :

Başlık :

Spot :

Spot giriniz! 200 karakter
Bu alana yazacağınız metin, Milliyet Blog'ta değil Milliyet.com.tr ve alt sitelerinde yayınlanacaktır.

Yorum/Soru yazılabilsin : Evet Hayır

Blog'unuzun daha hızlı yayına çıkmasını istiyorsanız, lütfen okuyun!

Not:Gün içinde yazdığınız ilk 3 blog ana sayfamızda yayınlanacak, diğerleri ise kendi sayfanızda ve 'diğer bloglar' listesinde okurlarımıza ulaşacaktır.

Benim blog'um da anasayfa manşete çıksın diyorsanız, bir resim eklemeniz yeterli!

Blogunuzla ilgili olarak eklemek istediğiniz resmi "Gözet" butonunu kullanarak bilgisayarınızdan seçiniz...

Resim için açıklama : 100 karakter

Şekil 40:Blog Editör Kontrolünden Geçmektedir

Haber Portalı, milliyet TV adı altında kullanıcılara video hizmeti de sunmaktadır. Çeşitli televizyon kanallarında yayınlanmış görüntüler ile birlikte ajanslardan ve internet üzerinden paylaşılmış görüntülerin de yer aldığı video sunucu sitesinde kullanıcılar kendi içerikleri ile katılım yapamamaktadır. Kullanıcılar oylama ile videoları değerlendirebilmektedir. Ancak yorum yapılamamaktadır.

Şekil 41: Milliyet TV Uygulaması

Site geneline bakıldığında, ancak üyelik aracılığıyla portalın sunduğu hizmetlerden yararlanılabilmektedir

Tablo 17: Milliyet İçerikten Yaralanma Biçimi

İçerik Hizmetlerinden Yaralanma	Serbest	Hayır
	Üyelik Yoluyla	Evet

Üyeliğini tamamlamış kullanıcının site özelliklerini istediği gibi kullanabilme ve ihtiyaç ve ilgileri doğrultusunda ayarlayabilmelerine olanak tanıdığı görülmektedir.

Tablo 18: Milliyet Haber Portalı Etkileşim Yapısı

Etkileşim	Elektronik Posta Kullanımı	Var
	Veri Bankaları ve Arşiv Kullanımı	Var
	Okuyucu Profili Oluşturma	Yok
	Haberlere İlişkin Anket Uygulamaları	Var
	Haber Paylaşımı	Var
	Haber Grupları	Var
	Forum-Blog Uygulamaları	Var
	Yorum Alanları	Var
	Tartışma Alanları	Var

Haber akışında, metin hem fotoğraf hem de video ile desteklenebilmektedir. Haber gövdesine gömülü olarak verilen fotoğraf ve videolar, aktif link görevi görüp üzerine tıklandığında milliyet TV yâda milliyet Foto Galeriye gidilebilmektedir.

Tablo 19: Milliyet Çoklu Ortam Kullanımı

Site Genelinde Çoklu Ortam Kullanımı	Metin	Var
	Fotoğraf	Var
	Ses	Var
	Animasyon	Var
	Video	Var

Ancak ana haber akışına kullanıcı sadece yorumlar ya da blog aracılığıyla katılmakta, bu da siteye diğer içerik katılımında olduğu gibi editöryal kontrol aşamasıyla mümkün olmaktadır.

Tablo 20: Milliyet Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi

İçeriğe Katılım	Editöryal Kontrol	Evet
	Serbest Katılım	Hayır

3.2.6.1.3. www.haberturk.com

Bu haber Portalı, Ciner Holding'e ait Haber Türk TV ve Haber Türk gazetesi ile aynı ismi taşımaktadır. Gelişmiş bir künyeye sahip haber portalında tüm içerik editörlerinin ismi ve iletişim adresleri verilmiştir.

**HABER
TÜRK**

Genel Yayın Yönetmeni
Gülün YILDIRIMKAYA
gulinyildirimkaya@haberturk.com

Genel Yayın Müdür Yardımcısı
Kürşat Oğuz
koguz@haberturk.com

Haber Koordinatörü
Özgür Uğur
ozgurugur@haberturk.com

Magazin Müdürü
Talip Ertürk
terturk@haberturk.com

Spor Müdürü
Erdem Erol
eerol@haberturk.com

Ekonomi Müdürü
Baş Erkaya
berkaya@haberturk.com

Teknoloji ve Lüles Yaşam Editörü
Selin Kunt
skunt@haberturk.com

Sağlık Sayfası Editörü
Serap Özgün
sozgun@haberturk.com

Editörler
Begüm Çelikkol
Buket Şen
Erdem Keleş
Ece Göksedef
Günkan Öztekin
Handan Çolak
İnanç Ergülen
Melde Borak
Mesut Toptan
Serkan Şenol

Yorum Editörleri
Ezgi Kurt
ezgikurt@haberturk.com

Ufuk Atalay
ustalay@haberturk.com

Editör :editor@haberturk.com
Kurumsal İletişim :iletisim@haberturk.com
Teknik :teknik@haberturk.com

Adres
Ciner Medya TV Hizmetleri A.Ş.
Abdülhakhamit Cad. No:25 Beyoğlu-Taksim

Telefon
0212 313 60 00 pbx

Şekil 42: Haber Türk Künyesi

Portal, giriş sayfasında 200 dâhili 248 harici toplam 448 link taşımaktadır. Site tanımlaması *Haber Türkiye'de Habertürk'ten takip edilir, haberin kaynağı Haberturk.com* şeklinde yer alırken, meta veriler *haberturk, habertürk, haber, turk, türk, news, medya, video, galeri, spor, magazin, ekonomi, gündem, son dakika, son dakika haberleri, oyun, sinema, otomobil, internet, anket, politika, finans, kadın*, olarak belirlenmiştir.

Haber Türk, kullanıcıya etkileşimli iletişim süreci çerçevesinde çok fazla seçenek sunmamakla birlikte daha çok kullanıcıya sunduğu çeşitli erişim seçenekleri ile dikkat çekmektedir. iPhone uygulamasının yanında, SMS haber paketleri, mobil erişim olanaklar ve RSS uygulaması bulunmaktadır. Ancak sayfayı uyarılama, haber takip uygulamaları ya da e-posta üzerinden raporlama gibi hizmetler verilmemektedir.

The screenshot displays the Haber Türk website interface. At the top, the date is 21 Kasım 2010 2:11. The main navigation bar includes categories like EKONOMİ, SPOR, MAGAZİN, GÜNDEM, DÜNYA, MEDYA, POLEMİK, KÜLTÜR-SANAT, and TEKNOLOJİ. A prominent headline reads "NE YAPTIN BARÇA!" with a sub-headline "La Liga'da Barcelona, El Clasico öncesinde Almeria deplasmanından oldukça farklı ayrıldı...". The page also features a "Son Dakika Haberleri" section with a headline "Yeni Zelanda'daki maden kazası" and a "Piyasalar" section showing "Ankara 18°" and "Güneşli". There are several advertisements, including one for "FATİH ALTAYLI TEKE TEK" and another for "SAVAŞMA". The bottom of the page shows a "HT GAZETE YAZARLARI" section.

Şekil 43: Haber Türk Erişim Uygulamaları

Haber Türk, kullanıcıların içeriğe katılmasını haber yorumları ve blog hizmeti ile sınırlamıştır. Ancak bu uygulamalardan haber okuyucu yorumu özelliğini kullanımda üye olma zorunluluğu yoktur.

< Rastgele Haber >

Bereket fişkırıyor!
Burada Avrupa'ya 30 yıl yetecek kadar doğal gaz yatıyor!

Makro Ekonomi 20/11/10 16:04 (25)

Haber Yorumları (25)

dogu akdeniz türk denizidir
Misafir 20 Kasım 2010 Cumartesi 23:17
senelerdir süre gelen sorunları çözüm yoluna girdi adımlar atıldı dününden bugüne birden çözülmez bu tip sorunlar ama adım adım ilerliyor her şey, gelmiş geçmiş en sorunsuz ve en kazançlı dış politika yapılıyor şu anda son örneği de daha bugünkü nato zirvesidir.
Misafir 20 Kasım 2010 Cumartesi 20:40
biz ilk önce sınırlarımız içindeki bor madenlerini işleyelimde açık sulardaki doğalgaz şurada kalsın.
Misafir 20 Kasım 2010 Cumartesi 20:20
19.57 de yazan arkadaş sana şunu diyebilirim. ağız olan konuşuyor. acaba bir kez davutoğlunu dinleme fırsatın oldu mu ?
Misafir 20 Kasım 2010 Cumartesi 20:18

< | 1 | 2 | 3 | >

Misafir olarak yorum yapıyorsunuz. Misafir Değilim

Yorumunuzu bu alana yazabilirsiniz...

600 Karakter Kaldı Üye Ol Gönder

Üye olmayan okurlarımızın yorumları "Misafir" kullanıcı adıyla yayınlanmaktadır.

Şekil 44: Haber Türk Okuyucu Yorum Uygulaması

Haber Portalı, kullanıcıları için bir de blog hizmeti sunmaktadır. Ancak bu hizmet sayfada daha az ulaşılabilecek bir nokta olan alt menü barında yer almaktadır.

www.haberturk.com Ana Sayfam yap | Sık K

Hizmetler ve İletişim	Blog Video SMS Paketleri Üyelik Bize ulaşın İzleyici temsilcisi Künye Reklam RSS	
Kategoriler	Gündem Ekonomi Spor Dünya Medya Polemik Kültür-Sanat Yaşam Sağlık Teknoloji	
Diğer Linkler	Hava Durumu Referandum 2010	
İzleyici Hattı	(0212) 313 60 00 pbx	

Şekil 45: Haber Türk Blog Hizmeti Giriş Linki

Bu hizmetten ancak üyelik ile yararlanılabilmekte ve <http://blog.haberturk.com/sozlesme.htm> sayfasında yer alan sözleşme onayı ile çalıştırılır hale getirilmektedir.

B HABERTÜRK **blog** hemen üye olun

E-posta

Kullanıcı adı

Şifre

Şifre tekrar

Güvenlik şifresi 219765

Üyelik sözleşmesini okudum, kabul ettim.
[Üyelik sözleşmesi](#)

Şekil 46: Haber Türk Blog Üyelik Sayfası

Diğer sitelerde olduğu gibi blogların yayınlanması editöryal bir izin sürecinden geçmektedir.

Haber Türk gazetesi ile ilişkili olan haber portalı aynı zamanda kullanıcılarına video hizmeti sunmakta bu link ile yönlendirilen sayfada yer alan içerik Haber Türk Televizyonunda yayınlanan görüntülerden oluşmaktadır. Kullanıcılar oylama ile videoları değerlendirebilmektedir. Ancak yorum yapılamamaktadır.

HABERTÜRK Ana Sayfa HTSpor HTEkonomi HTMagazin HTVideo HTGaleri Servisler: Seçiniz 21.11.2010 20:44

151 AHMET DOKTOR

HTVIDEO

HT MANŞETLER
Teknoloji
"Balık adam" gerçek oluyor

SON DAKİKA
Kültür-Sanat : 15:34
Kafka'nın 'Dava'sı operaya uyarlanıyor

Video Ara :

Haber
Ekonomi
Spor
Müzik
Sinema
Eğlence
Politika
Komedi
Çok İzlenenler
Çok Beğenilenler

Yaşadığın Şehir 2
Yaşadığın Şehir 1
Kıydan 2
Kıydan 1

« Önceki 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 sonraki »

Şekil 47: Haber Türk Video Hizmeti

Site geneline bakıldığında, ancak üyelik aracılığıyla ve üyelik olmadan portalın sunduğu hizmetlerden yararlanılabilmektedir

Tablo 21: İçerikten Yararlanma Biçimi

İçerik Hizmetlerinden Yararlanma	Serbest	Evet
	Üyelik Yoluyla	Hayır

Haber Portalı, diğer iki haber portalına göre daha az etkileşim hizmeti içermektedir. Veri bankaları “Arama” işlevi ile çalıştırılmakta ama gelişmiş bir kataloglamaya sahip arşiv motoru bulunmamaktadır. Okuyucu sayfa özelliklerini denetlememekte, Haber paylaşımı, çeşitli sosyal paylaşım ağları üzerinden ya da mobil hizmetlerden mümkün olmaktadır.

Tablo 22: Haber Türk Etkileşim Yapısı

Etkileşim	Elektronik Posta Kullanımı	Yok
	Veri Bankaları ve Arşiv Kullanımı	Yok
	Okuyucu Profili Oluşturma	Yok
	Haberlere İlişkin Anket Uygulamaları	Var
	Haber Paylaşımı	Var
	Haber Grupları	Yok
	Forum-Blog Uygulamaları	Var
	Yorum Alanları	Var
	Tartışma Alanları	Yok

Haber akışında, metin hem fotoğraf hem de video ile desteklenebilmektedir.

Tablo 23: Haber Türk Çoklu Ortam Kullanımı

Site Genelinde Çoklu Ortam Kullanımı	Metin	Var
	Fotoğraf	Var
	Ses	Var
	Animasyon	Var
	Video	Var

Ana haber akışına kullanıcı sadece yorumlar ya da blog aracılığıyla katılmaktadır.

Tablo 24: Haber Türk Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi

İçeriğe Katılım	Editöryal Kontrol	Evet
	Serbest Katılım	Evet

3.2.6.1.4. www.sabah.com.tr

Bu haber portalı, Çalık Holding bünyesinde bulunan Turkuvaz Medya Hizmetlerine bağlı Sabah gazetesi ile aynı ismi taşımaktadır. Site künyesi gazete künyesi ile tamamen aynıdır. Portal, için ayrı bir künye düzenlenmemiştir.

İmtiyaz Sahibi Turkuvaz Gazete Dergi Basım A.Ş. adına AHMET ÇALIK	
Genel Yayın Yönetmeni ERDAL ŞAFAK	
Genel Yayın Yön. Yrd. METİN YÜKSEL	Yayın Koordinatörü ŞULE TALU
 Turkuvaz Reklam Grup Başkanı ÜMİT ÖNAL Genel Müdür EMRE TAYLAR Genel Müdür Yardımcıları SELMA PIŞKİN - SEDAT ANALI AYGÜL ERÖZÜ - BAŞAK TECER MURAT ŞEŞEN Teknik Müdür Rezervasyon Müdürü OKTAY SEZER FİLİZ YILDIRIM	Haber Koordinatörü ŞABAN ARSLAN Yazışçileri Müdürleri MURAT KÖPRÜ BARIŞ SOYDAN METİN SEVER Gece Yazışçileri Sorumlusu KEMAL KÖK Ankara Temsilcisi OKAN MÜDERRİSOĞLU Ekonomi Müdürü OĞUZ KARAMUK Spor Müdürü EMRAH KAYALIOĞLU Haber Ajansı Müdürü CUMA ULUS Haber Müdürü BURAK ARTUNER Özel İstihbarat Müdürü ABDURRAHMAN ŞİMŞEK Yurt Haberler Müdürü AYDIN ŞENTÜRK Magazin Müdürü ŞENGÜL BALIKSIRTI
sabah.com.tr Genel Yayın Yönetmeni ÖZGÜR YİCİ	
Marka ve Pazarlama Grup Başkanı SINAN KÖKSAL	
Kurumsal İletişim Grup Başkanı FECİR ALPTEKİN	
Yönetim Yeri Barbaros Bulvarı, No:153, Cam Han, Kat:5 Beşiktaş İstanbul Tel: 0212 354 30 00	

Şekil 48: Sabah Haber Portalı Künyesi

Haber portalı, arama motorlarında görünmek için *Sabah Gazetesi, sabah, türkiye, türk, turk, turkey, türkçe, turkce, turkiye, basın, basın, gazete, haber, gündem, politika, siyaset, spor, dünya, dünya, gündem, ilan, ekonomi, yazar, finans, news, newspaper, press, journal, daily, politics, international, sports, journalist, economy, advertisement, English, news in English, bilgisayar, futbol, konser, tiyatro, sağlık, sinema, kitap, müzik, anket, basketbol, astroloji, burclar, loto, toto, hava durumu, avrupa, AB, sarı sayfalar, sari sayfalar, canlı borsa, canlı borsa, kırmızı alarm, kırmızı alarm, sesli haber, haberleri dinle, sabah gazete, sabah gazetesi, sabah.com, sabahgazetesi, rss, podcast, son dakika, son dakika, egazete, galeri, gallery, haber galerisi, fotoğraflar, news, entertainment news, artist photos, photo galleries, celebrity photos, reviews, online news, online newspaper, digital newspaper, Anasayfa*, anahtar kelimelerini kullanmaktadır. Ana sayfada 383 dahili, 58 harici toplam 440 link kullanılmaktadır.

Portal, üyelik üzerinden kullanıcılarına çeşitli olanaklar sunmaktadır. Üyelik aktivasyon onayı ile sonlanmakta ve üyeliğin tamamlanması ile birlikte kullanıcılara etkileşimli bazı hizmetlere ücretsiz katılabileceği bildirilmektedir.

Şekil 49: Sabah Haber Portalı Üyelik Sayfası

Üye, haber portalında kişiselleştirme gerçekleştirememektedir. Ancak, Logonun yer aldığı başlık kısmında kullanabileceği farklı özellikler sunulmaktadır.

Şekil 50: Sabah Haber Portalı Logo Satırında Yer Alan Hizmetler

Diğer haber portallarında olduğu gibi kullanıcılara mobil iletişim araçları üzerinden portala takip edebilme hizmeti sunulurken, E-Gazete, Sabah Net, Cafe Ruj, Haber Plus, Web TV, etkileşimli hizmetlerin sunulduğu çeşitli hizmetlere verilen adlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 51: E- Gazete Uygulaması

Portalda, kullanıcılar talep ettikleri takdirde, gazetenin orijinal baskı stiline ulaşabilmekte ve matbaa sayfa formunda gazeteyi ekleri ile birlikte takip edebilmektedir.

Sabaha-Net hizmeti ile üye olan kullanıcılara, internet üzerinde yayın yapan çeşitli sitelerde yer alan haber ve bilgileri diğer kullanıcılar ile link paylaşımı üzerinden paylaşmasına olanak tanınmaktadır. Ancak paylaşım yapılan “hazır haber” ler de editör kontrolünden geçerek yayına verilmektedir.

Şekil 52: Sabah Net Uygulaması Editör Onayı

Portal, Cafe Ruj adı verilen link üzerinden yaşam haberlerini paylaşmakta ve aynı zamanda üyelerin blog haline getirilmesi için metin ve fotoğraf yollamasını ya da hali hazırda blog adresini paylaşmasını mümkün kılmaktadır. Ancak tüm bu girişler yayınlanmadan önce editöryal kontrolden geçmektedir.

Cafe RUJ

BLOG Cafe - Sen de gönder!

Sn. **sedgeo**

Kategori: Seçiniz

Konu Başlığı: [Empty Field]

Metin: [Empty Text Area]

5000

Kullanıcı sözleşmesini okudum, kabul ediyorum.

Blog Adresi: [Empty Field]

Dosya Ekle: [Empty Field] Gözet.

Güvenlik Kodu: [Empty Field] Yenile

Gönder

* Metin ve fotoğrafları gönderirken; lütfen word, power point, zip (rar) ve imaj dosyaları dışında bir dosya yüklemeyin. Yüklediğiniz dosyaların toplamı 10 MB ve üstü ise elimize ulaşmayabilir.
** Birden fazla dosya göndermek istiyorsanız lütfen göndermeden önce .zip veya .rar kullanarak göndereceğiniz dosyaları sıkıştırın.

Şekil 53: Blog Uygulaması

Haber Portalı, Sabah Web TV adı altında kullanıcılara video hizmeti de sunmaktadır. Sitede görüntülerden bir izleme listesi yapılabilmekte, aynı zamanda kullanıcılar oylama ile videoları değerlendirebilmektedir. Ancak yorum yapılamamaktadır. Çeşitli televizyon kanallarında yayınlanmış görüntüler ile birlikte ajanslardan ve internet üzerinden paylaşılmış görüntülerin de yer aldığı video sunucu sitesinde kullanıcılar kendi içerikleri ile katılım yapamamaktadır.

Şekil 54: Sabah Web TV Uygulaması

Portal, üyelerini haberlere yorumda bulunmaları için cesaretlendirmektedir Her haber sayfasında kullanıcılar yorumları okuyabilmekte ve yorum ekleyebilmektedir. Ancak üyelik şartı ile yapılan bu yorumlar editör onayı ile yayınlanmaktadır.

Şekil 55: Sabah Haber Portalı Okuyucu Yorumları

Site geneline bakıldığında, ancak üyelik aracılığıyla portalın sunduğu hizmetlerden yararlanılabilmektedir

Tablo 25: İçerikten Yararlanma Biçimi

İçerik Hizmetlerinden Yararlanma	Serbest	Hayır
	Üyelik Yoluyla	Evet

Haber Portalı, diğer iki haber portalına göre daha az etkileşim hizmeti içermektedir. Veri bankaları “Arama” işlevi ile çalıştırılmakta ama gelişmiş bir kataloglamaya sahip arşiv motoru bulunmamaktadır. Okuyucu sayfa özelliklerini denetlememekte, Haber paylaşımı, çeşitli sosyal paylaşım ağları üzerinden ya da mobil hizmetlerden mümkün olmaktadır.

Tablo 26: Haber Türk Etkileşim Yapısı

Etkileşim	Elektronik Posta Kullanımı	Var
	Veri Bankaları ve Arşiv Kullanımı	Var
	Okuyucu Profili Oluşturma	Yok
	Haberlere İlişkin Anket Uygulamaları	Var
	Haber Paylaşımı	Var
	Haber Grupları	Yok
	Forum-Blog Uygulamaları	Var
	Yorum Alanları	Var
	Tartışma Alanları	Var

Haber akışında, metin hem fotoğraf hem de video ile desteklenebilmektedir.

Tablo 27: Haber Türk Çoklu Ortam Kullanımı

Site Genelinde Çoklu Ortam Kullanımı	Metin	Var
	Fotoğraf	Var
	Ses	Var
	Animasyon	Var
	Video	Var

Ana haber akışına kullanıcı sadece yorumlar yada blog aracılığıyla katılabilmektedir.

Tablo 28: Haber Türk Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi

İçeriğe Katılım	Editöryal Kontrol	Evet
	Serbest Katılım	Hayır

3.2.6.1.5. www.gazetevatan.com.tr

Bu haber portalı, künyesinde yer alan bilgilere göre Bağımsız Gazeteciler Yayıncılık A.Ş.'ye bağlı olarak faaliyet göstermekte ve Vatan Gazetesi ile aynı ismi taşıyan haber portalı, İnternet için hazırlanmış bir yayın künyesine sahiptir.

GAZETEVATAN.COM KÜNYE	
Yayın Müdürü Aylin Duruoğlu aduruoğlu@gazetevatan.com	
Sorumlu Müdür Ali Nazım Onaran	
WebMaster Teknik Sorumlu Fatih Gürcan fgurcan@gazetevatan.com webmaster@gazetevatan.com	
Şef Editör Hüseyin Asal hasal@gazetevatan.com	
Editörler Mehmet Yücel Süheyla Talanoz Volkan Beyde Yiğitcan Şönmez Cengiz İnoğlu Savaş Güller Tufan Yılmaz	Yazılım Uzmanları Polat Özdemir
Bize Ulaşın bizeulasin@gazetevatan.com (Fax: 0212 505 60 09)	
İçerik Sağlayıcı Bağımsız Gazeteciler Yayıncılık A.Ş.	
Servis Sağlayıcı Doğan İletişim Elektronik Servis Hizmetleri A.Ş.	

Şekil 56: Gazetevatan Künyesi

Haber portalı, *Türkiye'nin bağımsız gazetesi - HABER, haber, haberler, HABERİ, haberi, HABERLERİ, haberleri, Spor, Spor Haberleri, Ekonomi, Güncel, Magazin, Politika, Siyaset, Manken, Ünlü, Türkiye, Sanat, Sanatçı, Yerel Haberler, Son Haberler, Gazete Haberler, Gazeteler, Vatan Gazetesi, gazetevatan, meta verileri ile tanımlanmakta ayrıca arama motorları için, HABER, haber, haberler, HABERİ, haberi, HABERLERİ, haberleri, Spor, Spor Haberleri, Ekonomi, Güncel, Magazin, Politika, Siyaset, Manken, Ünlü, Türkiye, Sanat, Sanatçı, Yerel Haberler,*

Son Haberler, Gazete Haberler, Gazeteler, Vatan Gazetesi, gazetevatan anahtar kelimelerini kullanmaktadır. Site ana sayfası 382 link barındırmaktadır.

Sunduğu hizmetlerde üyelik şartı koşan portalda üyelik işlemi bir e-posta adresi ve şifre ile tamamlanabilmektedir.

Şekil 57: Gazetevatan Üyelik Yapısı

Üyelik sayfası içinde yapılan haber yorumları, favori haberler ve arkadaş grupları ile arkadaşlar arasında yapılan mesajlaşmalara ulaşılabilmektedir.

Haber portalı logonun yer aldığı ilk satıda verdiği hizmet linkleri ile kullanıcıya çeşitli seçenekler sunmaktadır. Ancak bu linkler incelendiğinde habercilik içeriğine katılmadan çok eğlence hizmetlerine üye katılımları için kullanıcıların yönlendirildiği görülmektedir.

Şekil 58: Gazete Vatan Haber Portalı Logo Satırı

Haber içeriğine katılım adına kullanıcılara sadece haberlere yorum hakkı tanınmakta ve bu hak da editöryal kontrolden geçmektedir. Öte yandan kullanıcı yorumlarının kelime miktarına da alenen bir sınırlılık getirildiği tespit edilmiştir.

HABERE YORUM YAP

YORUM YAZARLARININ DİKKATİNE!!!!

- * Uzun yorumları yoğunluk nedeniyle yayımlayamıyoruz, lütfen kısa yazmaya dikkat ediniz..
- * Bu sayfa, eleştirilerinizi iletebileceğiniz demokratik bir platform sağlamak için açılmıştır. Lütfen başka amaçlar için kullanmayınız..
- * Yorumlarınızdan doğabilecek yasal sorumluluk size aittir..

Toplam Yorum: Şu ana kadar 0 yorum yaptınız

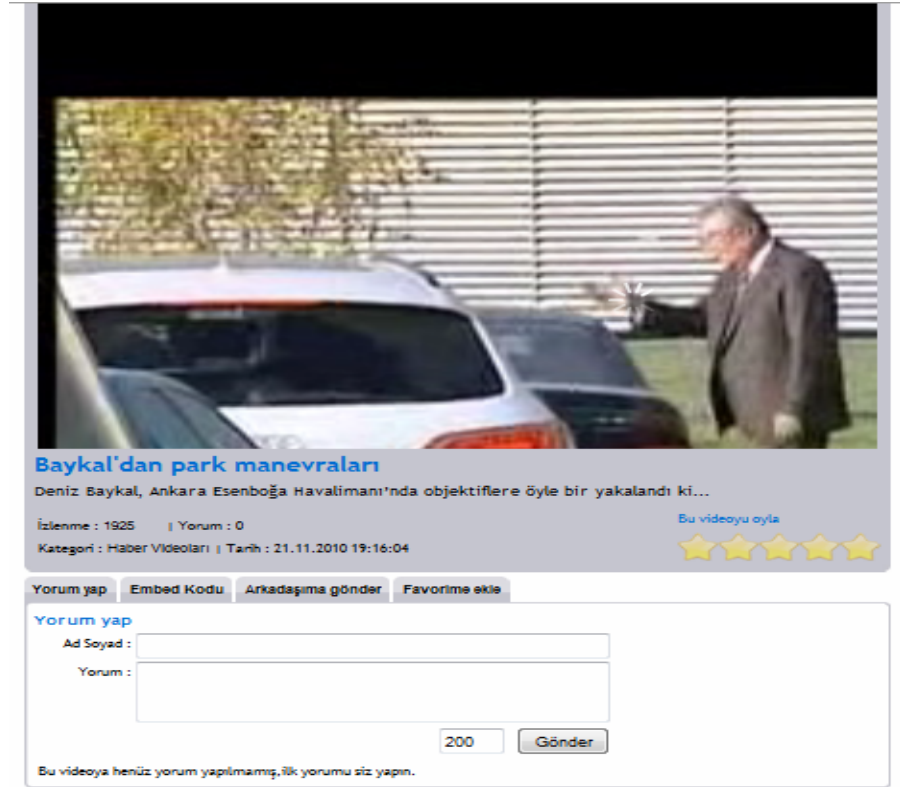
Ad Soyad: [\[Üye Ol\]](#)

E-posta adresiniz:

Mesajınız:

Şekil 59: Gazetevatan Haber Portalı Kullanıcı Yorum Sayfası

Haber portalı, tüm internet kullanıcılarına açık bir video erişim hizmeti sunmaktadır. Çeşitli kaynaklardan toplanan görüntülerden oluşan bu sayfaya içerik olarak üyeler katkıda bulunamamakta ancak gösterilen videolara yorum yapabilmektedirler.

Şekil 60: Gazete Vatan Video Sayfası Kullanıcı Yorum Yapısı

Site geneline bakıldığında, aslında bir haber portalı olarak çalışmasına karşın kullanıcılarını daha çok eğlence içeriğine katılmaya yönlendirmektedir. Siteye üyelik tüm içeriğe ücretsiz katılım için yeterlidir.

Tablo 29: İçerikten Yararlanma Biçimi

İçerik Hizmetlerinden Yararlanma	Serbest	Hayır
	Üyelik Yoluyla	Evet

Haber Portalı, diğer iki haber portalına göre daha az etkileşim hizmeti içermektedir. Veri bankaları “Arama” işlevi ile çalıştırılmakta ama gelişmiş bir kataloglamaya sahip arşiv motoru bulunmamaktadır. Okuyucu sayfa özelliklerini denetlememekte, Haber paylaşımı, çeşitli sosyal paylaşım ağları üzerinden ya da sayfa üzerinde yer alan yardımcı yönlendirmeler ile mümkün olabilmektedir. E-posta

ile haberdar etme ya da mobil iletişim olanakları kullanılmamaktadır. Ancak arkadaş grupları oluşturulabilmekte ya da tartışma ortamlarına dahil olunabilmektedir.

Tablo 30: Haber Türk Etkileşim Yapısı

Etkileşim	Elektronik Posta Kullanımı	Var
	Veri Bankaları ve Arşiv Kullanımı	Yok
	Okuyucu Profili Oluşturma	Yok
	Haberlere İlişkin Anket Uygulamaları	Yok
	Haber Paylaşımı	Var
	Haber Grupları	Var
	Forum-Blog Uygulamaları	Yok
	Yorum Alanları	Var
	Tartışma Alanları	Var

Haber akışında, metin hem fotoğraf hem de video ile desteklenebilmektedir.

Tablo 31: Haber Türk Çoklu Ortam Kullanımı

Site Genelinde Çoklu Ortam Kullanımı	Metin	Var
	Fotoğraf	Var
	Ses	Var
	Animasyon	Var
	Video	Var

Ana haber akışına kullanıcı sadece yorumlar aracılığıyla katılabilmektedir.

Tablo 32: Haber Türk Kullanıcı İçeriğe Katılım Biçimi

İçeriğe Katılım	Editöryal Kontrol	Evet
	Serbest Katılım	Hayır

Haber portalları, kullanıcılara çeşitli etkileşimli hizmetler ve sınırlı katılım sunmaktadır. Hizmetlerin büyük bir kısmı üyelik gerektirirken, haberlere yorum yazma, blog oluşturma ya da blogunu portal ile ilişkilendirme gibi hizmetler kullanıcılara belirli bir katılım imkânı sağlamaktadır. Tüm haber portalları, bünyelerinde bir video sayfası bulundurmaktadır. Bunun yanında çoklu ortam içeriğine uygun şekilde haberlerde görselliğin ağır bastığı ve kullanıcıların hizmetine hem hareketli hem sabit görsellerin sunulduğu görülmektedir. Ancak büyük medya kuruluşları ile ilişkili tüm bu haber portalları belirli bir denetim ve kontrol yapısına sahiptir. Ayrıca katılımcılar ancak belli sınırlar içinde içeriğe katılma şansı yakalayabilmektedir.

3.2.6.2. Anket Uygulaması Bulguları

Anket veri tabanında kayıt altına alınan 1325 sorgu, kontrol soruları ile ilişkilendirilmiştir.

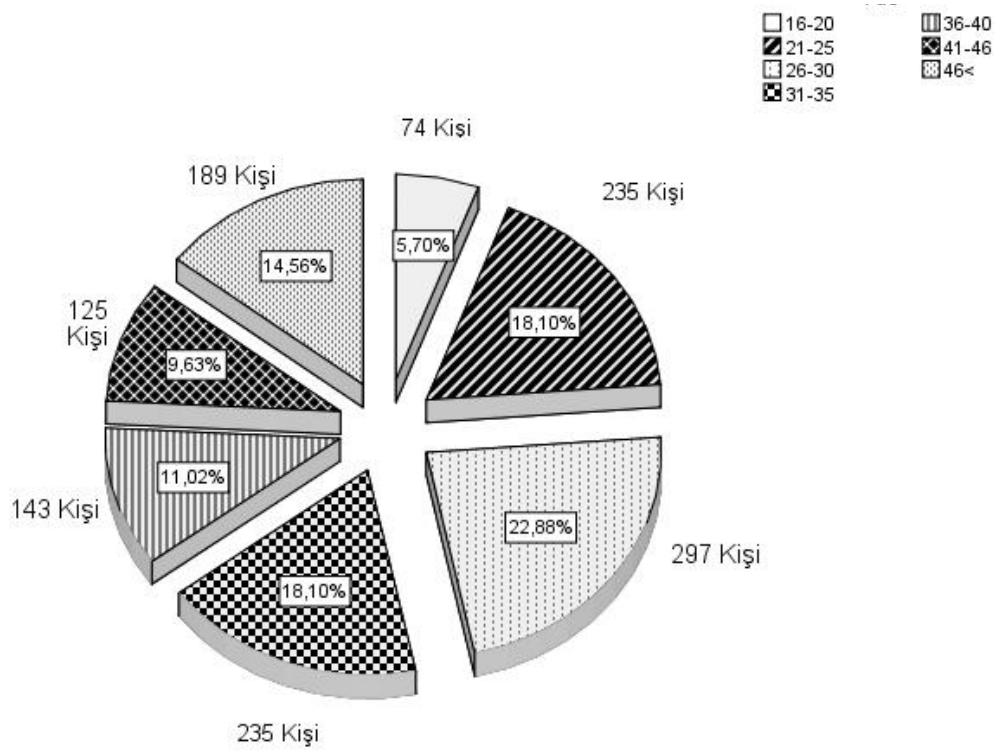
Tablo 33: Çapraz Sorgu Soruları

İnternete Daha Çok Nereden Giriyorsunuz (Evden-İşyerinden-Mobil-İnternet Kafeden-Ev ve İşyerinden)	İnternete Ayırdığınız Zaman (Hiç Zaman Ayırmam)
İnternete Ayırdığınız Zaman (Hiç Zaman Ayırmam)	Hangi Haber Sitelerini Takip Ediyorsunuz (Hurriyet.com.tr Milliyet.Com.Tr Haberturk.Com Sabah.Com.Tr Haber7.Com Ntvmsnbc.Com Gazetevatan.Com Internethaber Diğer Hiçbiri (Hiçbir Haber Portalını Takip Etmiyorum)

Çapraz sorgu sonucunda cevaplarında analiz programı sonucunda tutarsızlık saptanan 27 giriş değerlendirme dışı bırakılmış ve 1298 sorgu analiz edilmiştir.

3.2.6.2.1. Demografik Bulgular

Dikkate alınan sorgulardan elde edilen verilere göre örneklemin demografik dağılımı* şu şekildedir:

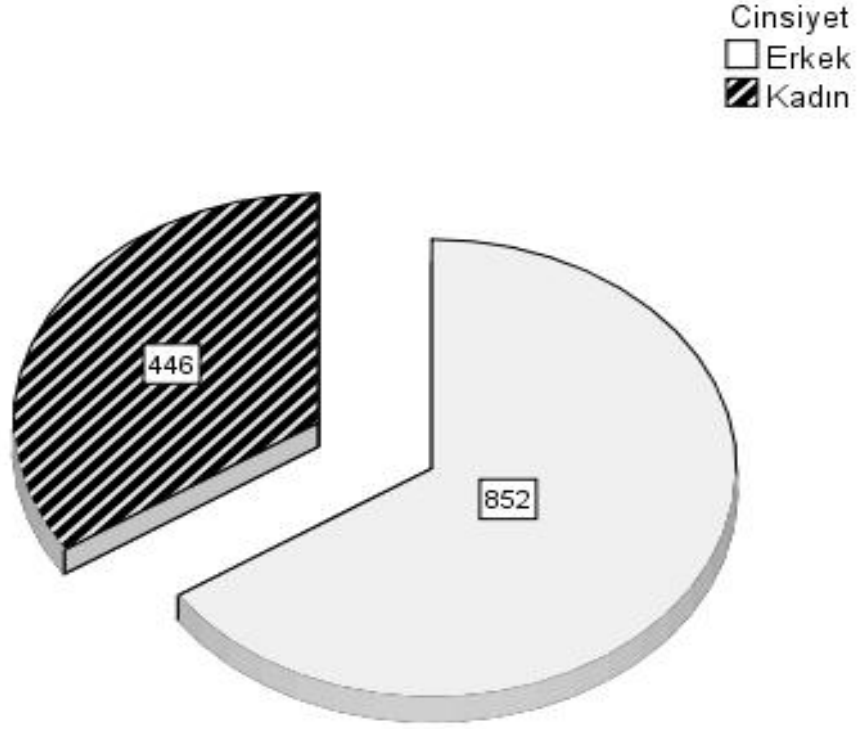

Şekil 61: Yaş Dağılımı

Yaş dağılım grupları, 15'den küçük, 16–20, 21–25, 26–30, 31–35, 36–40, 41–46 ve 46'dan büyük olarak belirlenmiştir. Ankete katılanlardan 297 kişi 26–30 yaş grubu içindedir ve tüm cevaplayanlara oranı %22.88'dir. İkinci yaş grubu 21–25 kategorisindedir. Toplam 235 kişi bu kategoriye oluşturmaktadır, tüm cevaplayanlara oranı %18.10'dur. Aynı şekilde 31–35 yaş grubu da 235 kişiden oluşmakta ve aynı oranda dağılmaktadır. 143 kişi, 36–40 yaş grubunu

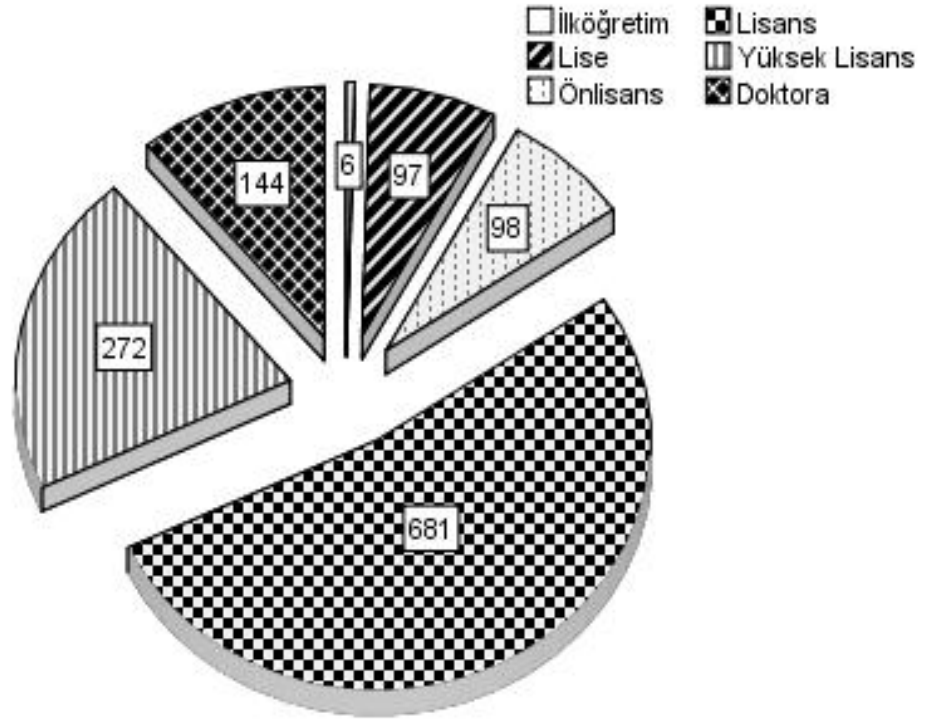
* Türkiye İstatistik Kurumu uygulamaları göz önüne alınarak uyarlanmıştır.

oluşturmaktadır ve bu grubun genel dağılıma oranı %11,02'dir. 125 kişi, %9.63'lük oran ile 41–46 yaş grubunu oluşturmuştur. 189 kişi ise 46'dan büyük yaş grubu içindedir. Bu grubun toplama oranı %14,56'dır. En genç grubu oluşturan 16–20 yaş grubu ise %5,70'lik oran ile 74 kişiden oluşmuştur. Ankete 15 yaş altı katılım olmamıştır.

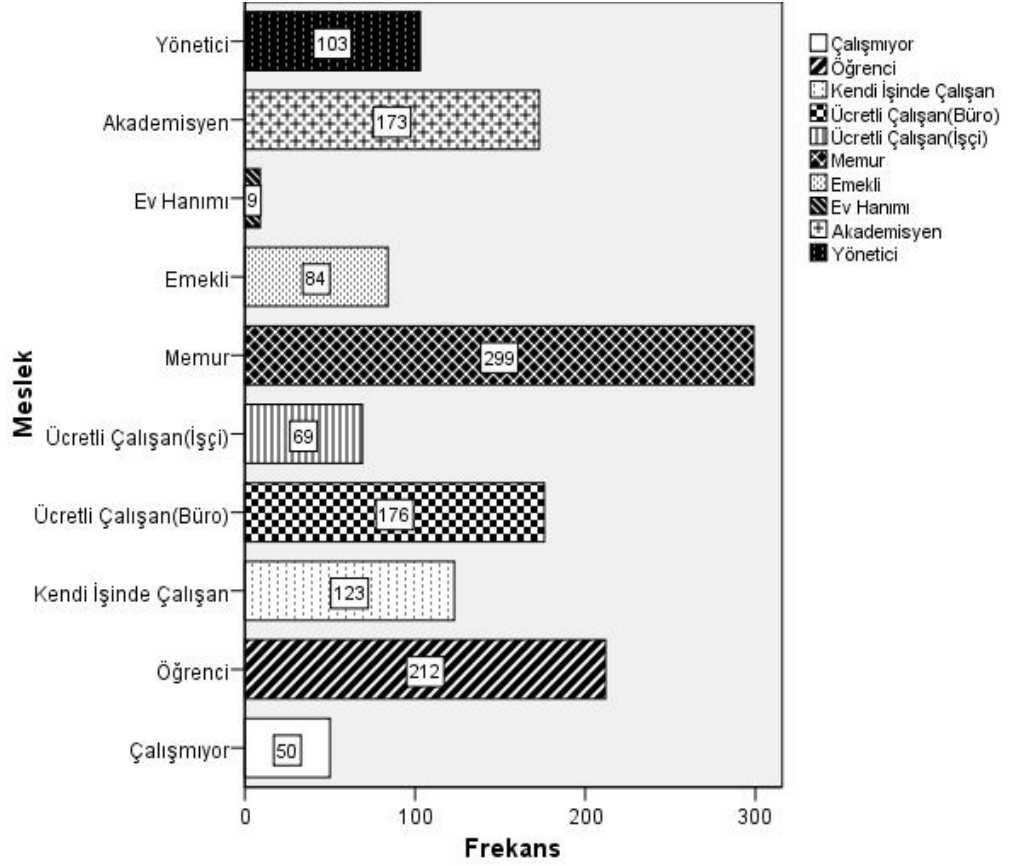
Şekil 62:Cinsiyet Dağılımı

Anketi cevaplayanlardan 852 kişi erkek, 446 kişi ise kadındır. Erkeklerin anket cevaplarına oranı %65,6'dır. Kadınların ise oranı, %34,4'tür.

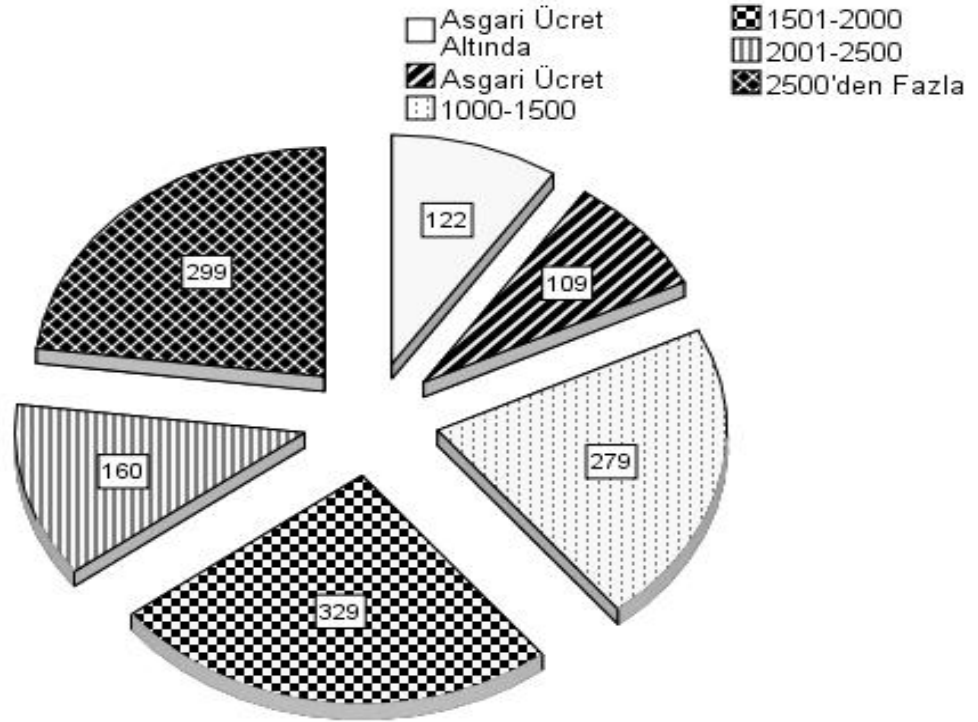
Şekil 63: Eğitim Dağılımı

Eğitim dağılımına bakıldığında 681 katılımcının lisans derecesinde olduğu görülmektedir. Lisans mezunlarının tüm cevaplayanlara oranı %52,5'dir. Yüksek Lisans derecesinde 272, Doktora derecesinde ise 144 katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcıların genel toplama oranı sırasıyla %21,0 ve %11,1'dir. Bir ön lisans programını seçenler %7,6 ile 98 kişidir. Lise şikkını işaretleyenler ise 97 kişi ile %7,5'lik bir grubu oluşturmaktadır. Ankete katılanlardan 6'sı ise ilköğretim mezunu olduklarını deklare etmiştir. Genel katılıma oranları 0,5'dir.

Şekil 64: Meslek Gruplarına Göre Dağılım

Ankete katılanlardan 299 kişi bir kamu kuruluşunda Memur olarak çalışmaktadır. Genel toplama oranları %23'tür. 212 kişi ise öğrencidir. Bu gruba dâhil olanların genel katılıma oranı %16,3 olarak tespit edilmiştir. 176 katılımcı ofis ortamında ücretli çalışan olarak görünürken 69 kişi ise işçi statüsünde ücretli çalışan olarak görünmektedir. Bu katılımcıların genel katılıma oranı sırasıyla %13,6 ve %5,3'tür. Kendi hesabına çalışanların oranı %9,5'tir ve 123 kişi bu gruba dâhil olmuştur. Akademisyenlerin genel katılıma oranı %13,3'tür ve 173 kişidir. Çalışma hayatını yönetici olarak sürdürenlerin sayısı ise 103'tür ve genel katılıma oranları %7,9'dur. Katılımcılardan 84 kişi bir işyerinden emekli olduklarını belirtirken 50 kişinin çalışmadığı ve 9 kişinin de ev hanımı olarak yaşamını sürdürdüğü görülmektedir. Bu kişilerin genel katılıma oranları ise sırasıyla, %6,5- %3,9 ve %0,7'dir.

Şekil 65: Gelir Düzeyi

Ankete katılanların gelir dağılımına bakıldığında 122 kişinin Asgari ücret altında kişi başlı geliri olduğu görülmektedir. Bu kişilerin genel katılıma oranı, %9,4'tür. Asgari ücret seviyesinde gelir sahibi olanların oranı ise %8,4'tür ve 109 kişi bu gelir sınıfında bulunmaktadır. 279 kişi 1000 ile 1500 TL arası aylık gelir grubuna dâhil olmuştur. Bu gruba dâhil olanların genel katılıma oranı %21,5'tir. 329 kişi ise aylık 1501 ile 2000 TL arası aylık gelire sahiptir. Bu grubun genel katılıma oranı, %25,3'tür. 2001–2500 TL arası gelir sahibi olanlar ise %12,3 ile 160 kişidir. Gelir seviyesi 2500 TL'den fazla olanlar, 299 kişidir ve bu grubun genel katılıma oranı, %23,0 olarak tespit edilmiştir.

Demografik verilerden elde edilen bilgilere göre anket, heterojen bir katılıma işaret etmektedir. Ancak oranlar birbirine yakın olmakla birlikte örnekleme oluşturan internet kullanıcılarının eğitim ve gelir seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. İnternet kullanımında Türkiye İstatistik Kurumu verilerini destekleyecek şekilde cinsiyet değişkeni göz önüne alındığında erkeklerin daha fazla internet kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan yaş değişkeni gözetildiğinde, İnternetin artık

toplumun daha geniş bir yelpazesine dağıldığı yeni bir iletişim ortamı olarak internetin ağırlıklı bir yaş grubuna dâhil edilemeyeceği sonucuna ulaşılabilir. Meslek grubu olarak bakıldığında ise öğrenci ve memurların daha fazla internet kullandıkları görülmektedir.

3.2.6.2.2. Mobil İletişim Kullanımına İlişkin Bulgular

Ankete katılanların kullandıkları mobil iletişim cihazları ve mobil iletişim alışkanlıklarının tespiti üzerine kurgulanan soru grubundan elde edilen bulgular şu şekildedir.

Tablo 34: Mobil İletişim Cihazı Kullanımı İle İlgili Sorulara Verilen Cevapların Dağılımı

Soru: Ne Tip Mobil Cihaz Kullanıyorsunuz?(Birden çok seçim Yapılabilir)	
Eski Tip GSM Telefon	764 Kişi
3G Destekli GSM Telefon	569 Kişi
IPAD	31 Kişi
Netbook	218 Kişi
PALM	63 Kişi
Toplam	1645
<i>Baz</i>	<i>1298 Kişi</i>

Ankete katılanların bu soruya verdikleri cevap sonucunda elde edilen veriye göre kullanıcıların birden çok mobil araca sahip oldukları tespit edilmiştir. Buna göre şıklar arasında yapılan çapraz korelasyonlar sonucu elde edilen veriler şu şekildedir.

Eski tip GSM telefon kullanıcılarının bir kısmı aynı zamanda yeni nesil iletişim alt yapısına uygun GSM telefon kullanmaktadır. Hem 3G hem de Eski nesil telefon sahibi olan kişi sayısı 35'tir.

Tablo 35: 3G ve Eski Tip Telefon Sahipliği Karşılaştırması

			3G GSM Telefonu		Toplam
			Var	Yok	
Eski Tip GSM Telefon	Var	Kişi Sayısı	35	729	764
		% (3G GSM Telefon ile)	6,2%	100,0%	58,9%
		% (Toplama Oranı)	2,7%	56,2%	58,9%
	Yok	Kişi Sayısı	534	0	534
		% (3G GSM Telefon ile)	93,8%	,0%	41,1%
		% (Toplama Oranı)	41,1%	,0%	41,1%
Toplam	Kişi Sayısı		569	729	1298
	% (3G GSM Telefon ile)		100,0%	100,0%	100,0%
	% (Toplama Oranı)		43,8%	56,2%	100,0%

IPAD sahipliği olan 9 üyenin aynı zamanda eski tip GSM telefon kullandığı görülmektedir. 13 kullanıcının ise eski tip GSM telefon yanında PALM sahibi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 119 eski tip telefon kullanıcısı, aynı zamanda Netbook kullanmaktadır.

Tablo 36: Eski Tip GSM Telefon Sahipliği İle Netbook Sahipliği Karşılaştırması

			NetBook		Toplam
			Var	Yok	
Eski Tip GSM Telefon	Var	Kişi Sayısı	119	645	764
		% (NetBook ile)	54,6%	59,7%	58,9%
		% (Toplama Oranı)	9,2%	49,7%	58,9%
	Yok	Kişi Sayısı	99	435	534
		% (NetBook ile)	45,4%	40,3%	41,1%
		% (Toplama Oranı)	7,6%	33,5%	41,1%
Toplam	Kişi Sayısı		218	1080	1298
	% (NetBook ile)		100,0%	100,0%	100,0%
	% (Toplama Oranı)		16,8%	83,2%	100,0%

3G GSM telefon sahipliği açısından bakıldığında ise IPAD sahipliğinin 27 kişi olduğu görülmektedir. Netbook sahipliği ise 118'dir. Tüm Netbook kullanıcıları içinde 3G uyumlu GSM telefon kullanımı %54,1'e tekabül ederken IPAD kullanıcıları için bu oran %87,1 oranındadır. Aynı şekilde PALM kullanımı da 3G GSM telefon sahipleri içinde daha fazla görünmektedir.

Tablo 37: 3G GSM Telefon Kullanımı ile Diğer Mobil Cihazların Kullanımının Karşılaştırması

			IPAD		Toplam
			Var	Yok	
3G GSM Telefon	Var	Kişi Sayısı	27	542	569
		% (IPAD ile)	87,1%	42,8%	43,8%
		% (Toplama Oranı)	2,1%	41,8%	43,8%
	Yok	Kişi Sayısı	4	725	729
		% (IPAD ile)	12,9%	57,2%	56,2%
		% (Toplama Oranı)	,3%	55,9%	56,2%
Toplam		Kişi Sayısı	31	1267	1298
		% (IPAD ile)	100,0%	100,0%	100,0%
		% (Toplama Oranı)	2,4%	97,6%	100,0%
			NetBook		Toplam
			Var	Yok	
3G GSM Telefon	Var	Kişi Sayısı	118	451	569
		% (NetBook İle)	54,1%	41,8%	43,8%
		% (Toplama Oranı)	9,1%	34,7%	43,8%
	Yok	Kişi Sayısı	100	629	729
		% (NetBook İle)	45,9%	58,2%	56,2%
		% (Toplama Oranı)	7,7%	48,5%	56,2%
Toplam		Kişi Sayısı	218	1080	1298
		% (NetBook İle)	100,0%	100,0%	100,0%
		% (Toplama Oranı)	16,8%	83,2%	100,0%
			PALM		Toplam
			Var	Yok	
3G GSM	Var	Kişi Sayısı	51	518	569

Telefon		% (PALM ile)	81,0%	41,9%	43,8%
		% (Toplama Oranı)	3,9%	39,9%	43,8%
	Yok	Kişi Sayısı	12	717	729
		% (PALM ile)	19,0%	58,1%	56,2%
		% (Toplama Oranı)	,9%	55,2%	56,2%
Toplam	Kişi Sayısı	63	1235	1298	
	% (PALM ile)	100,0%	100,0%	100,0%	
	% (Toplama Oranı)	4,9%	95,1%	100,0%	

Mobil cihazların sahiplik yapısına baktığımızda eski tip GSM telefonların hala daha yeni nesil iletişim hizmetleri sunan 3G telefonlardan daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Ancak elde edilen bulgular aradaki farkın açık olmadığına işaret etmektedir. Öte yandan daha karmaşık ve daha gelişmiş hizmetler sunan mobil iletişim araçlarının örneğin tablet PC’de bir devrim olarak lanse edilen ve birçok üretici firmanın bu ürün gamında çalışma başlattığı APPLE patentli IPAD, PC tabanlı internet amaçlı Netbook ve avuç içi bilgisayarlar PALM’lerin 3G uyumlu GSM telefon kullanıcıları tarafından daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

Yeni nesil iletişim hizmetlerinin alınmasına olanak sağlayan 3G telefonlar, en çok 26-30 yaş grubunda tercih edilmektedir. 3G özellikli telefonlara sahip olanlar grubundan 131 kişi 26-30 yaş aralığındadır. Bu yaş aralığını 112 kişi ile 31-35 yaş grubu takip etmektedir. En az 3G sahipliği ise 16-20 yaş arasında görülmektedir.

Tablo 38: Yaşa Göre 3G GSM Telefon Sahipliği Dağılımı

		3G GSM Telefon			Toplam
		Var	Yok		
Yaş	16-20	Kişi Sayısı	44	30	74
		% (3G GSM Telefon İle)	7,7%	4,1%	5,7%
		% (Toplama Oranı)	3,4%	2,3%	5,7%
	21-25	Kişi Sayısı	104	131	235
		% (3G GSM Telefon İle)	18,3%	18,0%	18,1%
		% (Toplama Oranı)	8,0%	10,1%	18,1%

	26-30	Kişi Sayısı	131	166	297
		% (3G GSM Telefon İle)	23,0%	22,8%	22,9%
		% (Toplama Oranı)	10,1%	12,8%	22,9%
	31-35	Kişi Sayısı	112	123	235
		% (3G GSM Telefon İle)	19,7%	16,9%	18,1%
		% (Toplama Oranı)	8,6%	9,5%	18,1%
	36-40	Kişi Sayısı	64	79	143
		% (3G GSM Telefon İle)	11,2%	10,8%	11,0%
		% (Toplama Oranı)	4,9%	6,1%	11,0%
	41-46	Kişi Sayısı	46	79	125
		% (3G GSM Telefon İle)	8,1%	10,8%	9,6%
		% (Toplama Oranı)	3,5%	6,1%	9,6%
46<	Kişi Sayısı	68	121	189	
	% (3G GSM Telefon İle)	12,0%	16,6%	14,6%	
	% (Toplama Oranı)	5,2%	9,3%	14,6%	
Toplam	Kişi Sayısı	569	729	1298	
	% (3G GSM Telefon İle)	100,0%	100,0%	100,0%	
	% (Toplama Oranı)	43,8%	56,2%	100,0%	

Gelir durumuna göre incelendiğinde de belirli bir ilişkisellik görülmektedir. Gelir basamakları yükseldikçe katılımcı sayısına da bağlı olarak 3G GSM telefon sahipliği artmaktadır. Tabloda da görülebileceği gibi, ankete katılanlar içinde 3G GSM telefon sahipliği en çok 180 kişi ile gelir seviyesi 2500'den yüksek kişiler grubundadır. Bu gelir seviyesi grubuna dahil olan 3G GSM telefon sahipleri aynı zamanda genel katılımın da %13,9'unu oluşturmaktadır.

Tablo 39: Gelir Seviyesine Göre 3G GSM Telefon Sahipliği

		3G GSM Telefon		Toplam	
		Var	Yok		
Gelir	Asgari Ücret Altında	Kişi Sayısı	43	79	122
		% (3G GSM Telefon İle)	7,6%	10,8%	9,4%
		% (Toplama Oranı)	3,3%	6,1%	9,4%

	Asgari Ücret	Kişi Sayısı	41	68	109
		% (3G GSM Telefon İle)	7,2%	9,3%	8,4%
		% (Toplama Oranı)	3,2%	5,2%	8,4%
	1000-1500	Kişi Sayısı	109	170	279
		% (3G GSM Telefon İle)	19,2%	23,3%	21,5%
		% (Toplama Oranı)	8,4%	13,1%	21,5%
	1501-2000	Kişi Sayısı	119	210	329
		% (3G GSM Telefon İle)	20,9%	28,8%	25,3%
		% (Toplama Oranı)	9,2%	16,2%	25,3%
	2001-2500	Kişi Sayısı	77	83	160
		% (3G GSM Telefon İle)	13,5%	11,4%	12,3%
		% (Toplama Oranı)	5,9%	6,4%	12,3%
2500'den Fazla	Kişi Sayısı	180	119	299	
	% (3G GSM Telefon İle)	31,6%	16,3%	23,0%	
	% (Toplama Oranı)	13,9%	9,2%	23,0%	
Toplam	Kişi Sayısı	569	729	1298	
	% (3G GSM Telefon İle)	100,0%	100,0%	100,0%	
	% (Toplama Oranı)	43,8%	56,2%	100,0%	

Değerlendirmeye tabi tutulan tüm kayıt sahiplerinin eski ya da 3G uyumlu ya da her ikisi de olmak üzere ama en az bir adet GSM telefona sahip oldukları görülmektedir. GSM kullanıcılarının kullanım eğilimlerinin tespiti için oluşturulan soru öbeğinin içinde şartlı soru grupları oluşturulmuştur. Bu soru grupları içinde cevaplar adımları belirlemektedir.

Tablo 40: GSM Telefon Kullanım Tercih Koşullu Soru Grubu Başlangıç Önermesi

Önerme: GSM Telefonlar Sadece Konuşma ve SMS İçin Kullanılmalıdır.		
Katılıyorum	364 Kişi	%28,0
Katılmıyorum	922 Kişi	%71,0
Fikrim Yok	12 Kişi	%0,9

Katılımcıların büyük bir kısmı, GSM telefonlarının yeteneklerinin sınırlı tutulmasına karşı çıkmaktadır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi GSM telefonları

ile sadece sesli görüşme ve SMS veri alış verişi yapılması gerektiğini düşünenler 364 kişi ile %28,0'da kalmıştır.

Tablo 41: 3G GSM Telefon Sahipliği İle GSM Telefonları Sadece Konuşma ve SMS İçin Kullanılmalıdır Önermesi Karşılaştırması

			GSM Telefonları sadece konuşma ve SMS için kullanılmalıdır			Toplam
			Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	
3G GSM Telefon Sahipliği	Var	Kişi Sayısı	91	472	6	569
		% (önerme ile)	25,0%	51,2%	50,0%	43,8%
		% (Toplama Oranı)	7,0%	36,4%	,5%	43,8%
	Yok	Kişi Sayısı	273	450	6	729
		% (önerme ile)	75,0%	48,8%	50,0%	56,2%
		% (Toplama Oranı)	21,0%	34,7%	,5%	56,2%
Toplam	Kişi Sayısı	364	922	12	1298	
	% (önerme ile)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% (Toplama Oranı)	28,0%	71,0%	,9%	100,0%	

Önermeye karşı çıkan kullanıcıların %36,4'ü 3G GSM telefon sahibi iken 3G destekli telefon kullanmayan katılımcılardan önermeye karşı çıkanların toplam katılıma oranı %34,72'de kalmıştır. Diğer yandan 3G destekli mobil telefon kullanıcıları arasında karşılaştırma yapıldığında 569 3G uyumlu GSM telefonu kullanıcısından 472'sinin önermeye karşı çıktığı sadece 91 kullanıcının önermeyi desteklediği tespit edilmiştir. Bu durumda kullanıcıların 3G GSM telefon tercihlerini bilinçli olarak gerçekleştirdiği düşünülmektedir.

Diğer yandan önermeye karşı olanların bir GSM telefonunda aradıkları özellikler ile ilgili soru grubundan elde edilen veriler ortaya konan bu fikri destekleyici niteliktedir.

Tablo 42: Kullanıcıların GSM Telefonlarında Aradığı Özellikler (İnternet Kullanımı)

		Frekans	Yüzde	Değişken Yüzde	Kümülatif Yüzde
Değişken	Çok Önemli	282	21,7	30,6	30,6
	Önemli	380	29,3	41,2	71,8
	Önemli Değil	177	13,6	19,2	91,0
	Hiç Önemli Değil	76	5,9	8,2	99,2
	Fikrim yok	7	,5	,8	100,0
	Toplam	922	71,0	100,0	
Tasnif Dışı(Missing Value)		376	29,0		
Toplam		1298	100,0		

*Missing Value: Soru içinde kategori edilmemiş grup, önermeyi olumlayanlar ve fikir belirtmeyenler

GSM telefonları sadece sesli görüşme ve SMS veri aktarımı için kullanılmalıdır önermesine karşı çıkan 922 katılımcının 282'si GSM telefonları üzerinden internete ulaşmanın çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bu özelliğin GSM telefonlarında olmasının önemli görenler ise 380 kişidir. Toplamda 662 kişinin olumlu yaklaştığı bu özelliğe önemli değil ve hiç önemli değil diyenlerin toplamı ise 253 kişidir.

Tablo 43: MMS Kullanımına Kullanıcı Yaklaşımı

		Frekans	Yüzde	Değişken Yüzde	Kümülatif Yüzde
Değişken	Çok Önemli	160	12,3	17,4	17,4
	Önemli	363	28,0	39,4	56,7
	Önemli Değil	251	19,3	27,2	83,9
	Hiç Önemli Değil	142	10,9	15,4	99,3
	Fikrim yok	6	,5	,7	100,0
	Toplam	922	71,0	100,0	
Tasnif Dışı(Missing Value)		376	29,0		
Toplam		1298	100,0		

Bir GSM telefonunda MMS kullanma özelliğine, katılımcılar internet kullanma özelliğinden daha az önem vermektedir. Önermeye verdiği cevaba göre bu soruyu cevaplayabilen 922 katılımcıdan 160'ı MMS kullanımını çok önemli görürken önemli bir özellik olarak görenlerin sayısı 363'tür. Bu özelliği tercih etmeyenler ise toplamda 393'tür. 6 katılımcı ise konu hakkında fikir belirtmemiştir.

Kullanıcıların bir GSM telefonundan en az beledikleri özellik ise görüntülü görüşmedir. Katılımcıların sadece 55'i görüntülü görüşmeyi çok önemli görürken hiç önemli bulmayanlar ise 306 kişidir

Tablo 44: Kullanıcıların Görüntülü Görüşmeye Yaklaşımı

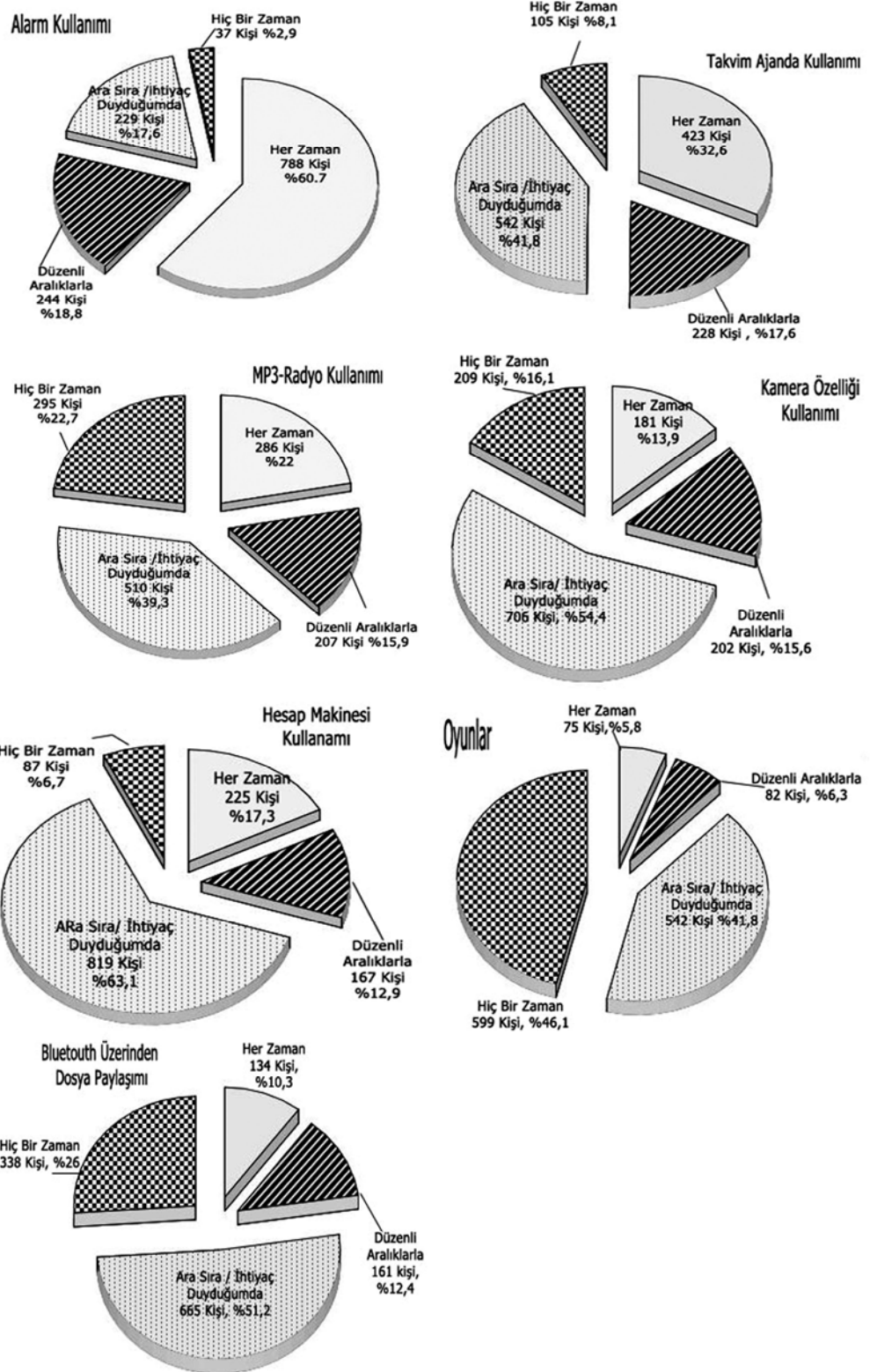
		Frekans	Yüzde	Değişken Yüzde	Kümülatif Yüzde
Değişken	Çok Önemli	55	4,2	6,0	6,0
	Önemli	193	14,9	20,9	26,9
	Önemli Değil	356	27,4	38,6	65,5
	Hiç Önemli Değil	306	23,6	33,2	98,7
	Fikrim yok	12	,9	1,3	100,0
	Toplam	922	71,0	100,0	
Tasnif Dışı(Missing Value)		376	29,0		
Toplam		1298	100,0		

Eski tip GSM telefon cihaz kullanıcıları ya da 3G destekli telefon kullanıcılarının karmasından oluşan önerme karşıtlarının yeni nesil telefonlarda sunulan internet ulaşımı, MMS paylaşımı ve görüntülü konuşma özelliklerinden en çok internet kullanım özelliğini destekledikleri görülmektedir.

Tüm katılımcıların, GSM telefonlarını kullanma alışkanlıkları sorgulandığında ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

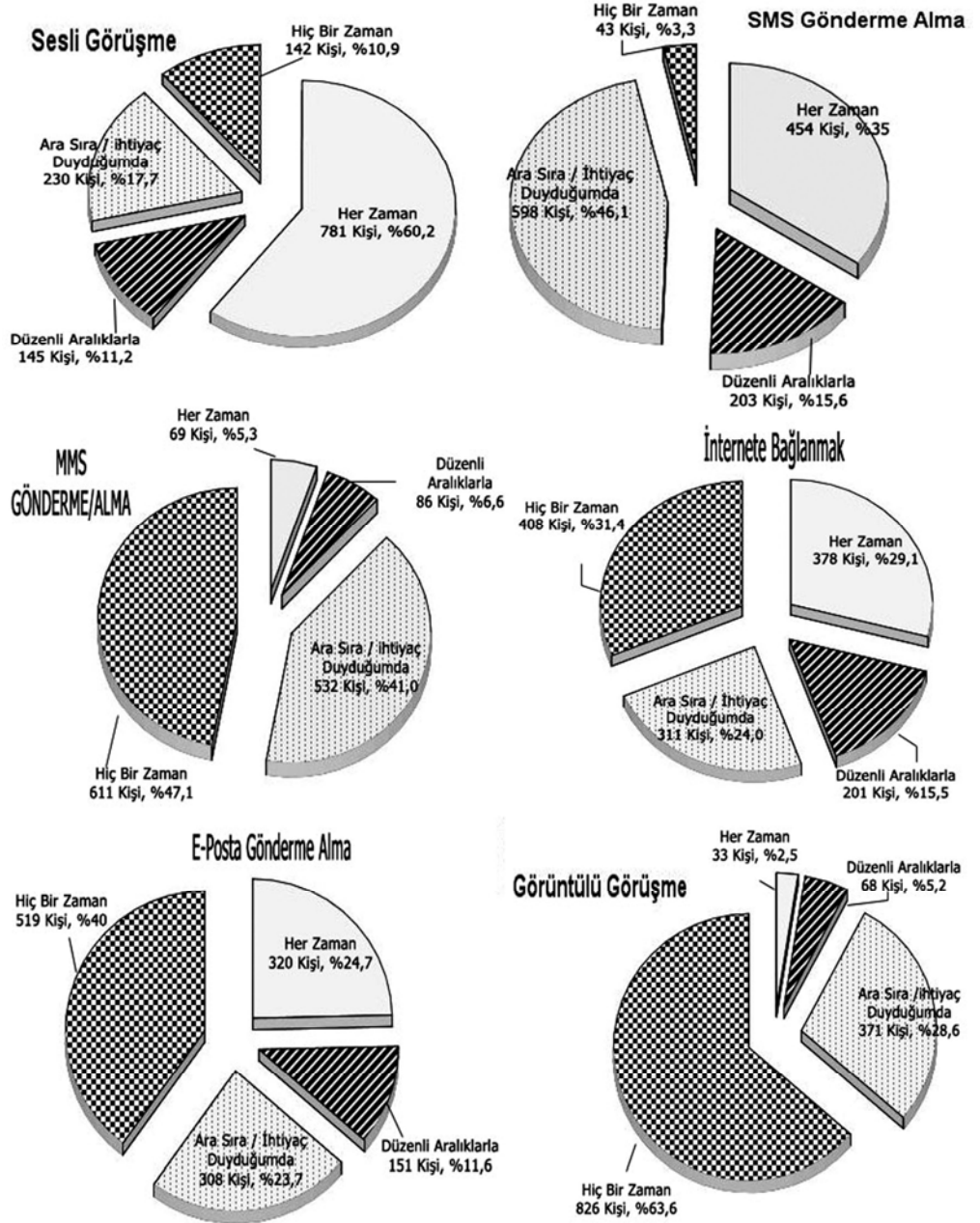
Bir GSM telefonunda en çok kullanılan özellikler, kullanım nedeniyle ayrıca bir ücret ödenmeyen özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar en çok

bir GSM telefonun alarm özelliğini kullanırken, sırasıyla ajanda-takvim özelliği, MP3-Radyo özelliği, kamera özelliği, hesap makinesi, oyunlar ve cihazdan cihaza ücretsiz veri aktarımına izin veren bluetooth özelliklerini kullanmaktadır. Kullanıcılar bu özelliklerin bir kısmını daha çok ihtiyaç duyduklarına kullandıklarını belirtmişlerdir. Örneğin alarm özelliği kullanımı, 788 katılımcı ile tüm katılımlar içinde %60,7 iken, kamera özelliği kullanımı, her zaman kullanım seçeneğinde 181 kişide kalmaktadır.

Şekil 66: GSM Telefonların En Çok Kullanılan Ücretsiz Özellikleri

Telefonun ücretli özellikleri ile ilgili seçimlerinde kullanıcılar yine temel araç özelliklerine yönelmektedir.

Şekil 67: GSM Telefonlarının Kullanıcılar Tarafından Kullanılan Ücretli Özellikleri

Şekilde de görüldüğü gibi GSM telefonlarının temel işlevleri dışında kullanım tercihlerinde hiçbir zaman seçeneği daha baskın durmaktadır. Ancak yine de EDGE, WAP ya da 3G üzerinden internete bağlantı, MMS kullanımı ve E-Posta

kullanımında belli bir kullanıcı profili ile karşılaşmaktadır. Örneğin 3G destekli GSM telefonu olan kullanıcıların büyük kısmı İnternet özelliğini kullandığını belirtmiştir.

Şekil 68: 3G Uyumlu GSM telefon sahiplerinin İnternet Kullanımı

		İnternet				Toplam
		Her Zaman	Düzenli Aralıklarla	Ara Sıra-İhtiyaç Duyduğumda	Hiçbir Zaman	
3G Uyumlu GSM Telefon	Var	234	120	156	59	569
	Yok	144	81	155	349	729
Toplam		378	201	311	408	1298

Elde edilen verilere bakıldığında katılımcıların, GSM telefonlardan beklentileri ve kullanım alışkanlıklarının birbiriyle örtüşür nitelikte olduğu görülmektedir.

Sadece GSM telefonlar için farklı internet protokolleri ve bağlantı yapıları olmasının yanında 2009 yılında hizmete giren ve yüksek hızlı bağlantı desteği ile birçok iletişim hizmetini, özellikle de görüntülü bilgi akışını, salt GSM telefonları dışında da mobil cihazlar için daha ulaşılabilir hale getiren 3G hizmetlerine üyeliğin ankete katılanlar arasında 420 kişi olduğu tespit edilmiştir.

Ankete katılanların neden 3G hizmetlerine abone olduklarına dair elde edilen verilere göre, üye katılımcıların büyük bir çoğunluğu istediği her yer de ve istediği zamanda internete girmek istedikleri için 3G abonesi olduklarını belirtmişlerdir. 308 kişi'den oluşan bu gruba, iş nedeniyle kullanan 71 kişi izlenmektedir. Bağlantı ücretleri ve performansı nedeniyle 3G hizmetlerini seçenler ise 41 kişidir.

Tablo 45: 3G'ye Abonelik Seçimlerinde Etki Eden Faktörler

3G ile Sunulan Yüksek Hızlı İnternet Gibi Mobil Bağlantı Hizmetleri Ve İçeriğini Kullanıyorum Çünkü...					
		Frekans	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	İşim Gereği Sürekli Seyahat Halindeyim	71	5,5	16,9	16,9
	Bağlantı Ücretleri ve Bağlantı Performansı Tatmin Edici	41	3,2	9,8	26,7
	İstediğim her zaman istediğim her yerde internet üzerinden sunulan hizmetleri kullanmak istiyorum	308	23,7	73,3	100,0
	Toplam	420	32,4	100,0	
Tasnif Dışı		878	67,6		
Toplam		1298	100,0		

Abone olmayanlar katılımcıların %26,8'i ise performans ve ücretlerin tatmin edici olmadığını düşünmektedir. 348 katılımcının işaretlediği bu şıkkı 345 katılımcının işaretlediği “Yeni Mobil Bağlantı Hizmetleri İle İlgilenmiyorum” şıkkı takip etmektedir. Ankete katılanların 878’i yeni nesil bağlantı tipi olan 3G hizmet aboneliğine üye olmadıklarını belirtmiştir.

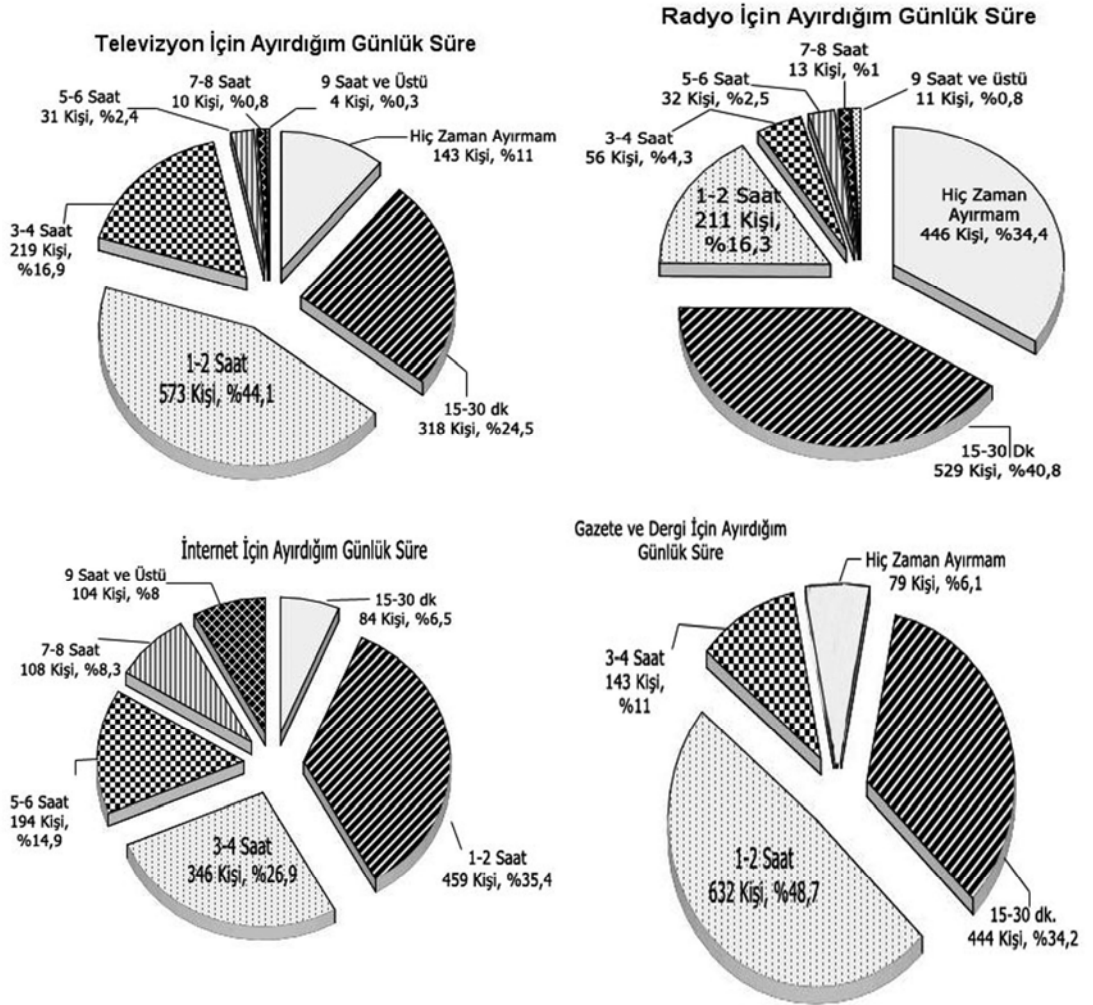
Tablo 46:3G Abonesi Olmayan Katılımcıların Sebepleri

3G İle Sunulan Yüksek Hızlı İnternet Gibi Mobil Bağlantı Hizmetleri Ve İçeriğini Kullanmıyorum, Çünkü...					
		Frekans	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Sık Seyahat Etmiyorum	185	14,3	21,1	21,1
	Bağlantı Ücretleri Ve Performansı Beni Tatmin Etmiyor	348	26,8	39,6	60,7
	Yeni Mobil Bağlantı Hizmetleri İle İlgilenmiyorum	345	26,6	39,3	100,0
	Toplam	878	67,6	100,0	
Tasnif Dışı		420	32,4		
Toplam		1298	100,0		

3G ile sunulan hızlı internet ve mobil içeriğe üye olanların tüm kullanıcılara oranı %32,4'tür. Katılımcıların geneline bakıldığında en az bir adet GSM telefonları olduğu ve katılımcıların %71'inin GSM telefonlar üzerinden sunulan mobil içeriği ve mobil bağlantı teknolojilerini destekledikleri görülmektedir. Ancak mobil hizmetlerin yaygınlaşması, gerek araç gerekse de hizmet anlamında ancak kullanım maliyetlerinin düşmesi ile mümkün görünmektedir.

3.2.6.2.3. İnternet Ve Haber Portalları Kullanımına İlişkin Bulgular

Katılımcılara geleneksel ve yeni iletişim ortamlarına ayırdıkları süre sorulmuştur.

Şekil 69: Katılımcıların Kitle İletişim Araçlarına Ayırdıkları Süre

Katılımcıların genel eğilimine bakıldığında, gazete okumak ve televizyon izlemek için ayrılan sürelerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Katılımcıların internet için ayırdıkları süreye verdikleri cevapların dağılımı ortalama da 4. cevap 3-4 saate tekabül etmektedir. Televizyon için 2 ve 3 cevap şıkları olan 15-30 dk ile 1-2 saat arasında dağılırken, radyo için 2. cevap şıkında, gazete için ise yine televizyonda olduğu gibi 2 ve 3. cevap şıklarında yoğunlaşmaktadır.

Tablo 47: Katılımcıların Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Sürelerinin Şıklara Göre Ortalama Dağılımı

	İnternet İçin Ayırdığım Günlük Süre	Televizyon İçin Ayırdığım Günlük Süre	Radyo İçin Ayırdığım Günlük Süre	Gazete-Dergi-Kitap Okumak İçin Ayırdığım Günlük Süre
Kayıtlı Veri	1298	1298	1298	1298
Kayıp Veri	0	0	0	0
Ortalama Dağılım	4,07	2,79	2,06	2,66
Std. Sapma	1,346	1,012	1,127	,747
Aralık	5	6	6	3

İnternetin ise katılımcılar tarafından daha fazla tercih edildiği süre dağılımlarına göre söylenebilir. Televizyona 1-2 saat ayıranların sayısı, 573 kişi ve %44,1 olarak tespit edilmişken İnternet kullanımında bu oran%35,4 ve 459 kişidir. Ancak Televizyonda kullanım süreleri arttıkça kullanıcı sayısı düşmekte İnternet de ise bu oran artmaktadır. Örneğin televizyon için 3-4 saat ayırdığını söyleyen katılımcıların genel toplama oranı%16,9'dur. İnternet'te ise %26,9 olarak görülmektedir. Katılımcıların en az zaman harcadıkları kitle iletişim aracı ise radyo olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların %34,4'ü radyoya hiç zaman ayırmadıklarını belirtmiştir.

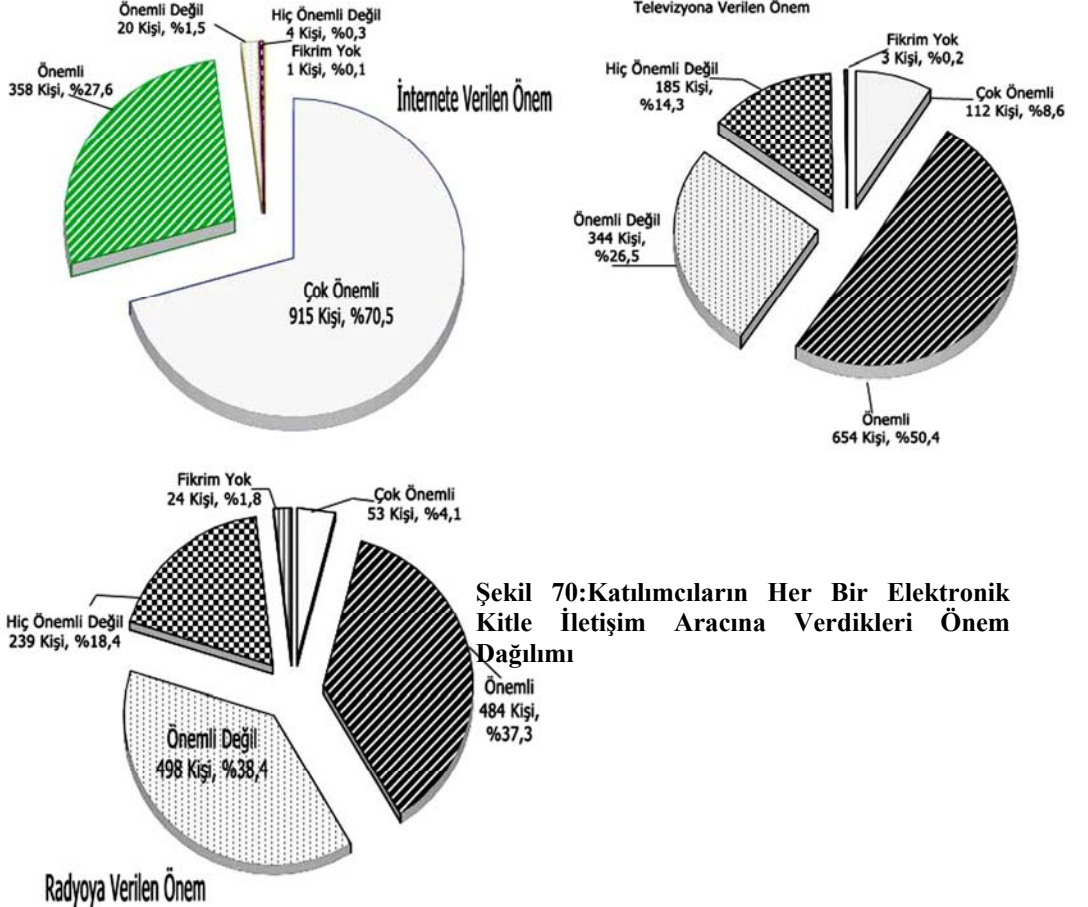
Katılımcıların elektronik kitle iletişim araçlarına verdiği önem de kullanım tercihleri ile örtüşmektedir. Cevap dağılım aralıklarına bakıldığında katılımcıların İnternet için 1 ve 2. cevap şıkları yani çok önemli ve önemli aralığında ağırlıklı dağılımları olduğu, televizyon için 2 ve 3. cevap şıkları önemli ve önemli değil

aralığında ağırlıklı dağılımları olduğu ve radyo için 3. ve 4. cevap şıkları yani önemli değil ve hiç önemli değil şıkları arasında ağırlıklı dağılımları olduğu görülmektedir.

Tablo 48: Katılımcıların Elektronik Kitle İletişim Araçlarına Verdiği Önem Dağılımı

	İnternet	Televizyon	Radyo
Katılımcı	1298	1298	1298
Kayıp Değer	0	0	0
Ortalama Dağılım	1,32	2,47	2,77
Std. Sapma	,525	,849	,860
Aralık	4	4	4

Katılımcı tercihleri tek tek incelendiğinde İnterneti çok önemli görenler, genel katılımın %70,5'ini oluşturmaktadır. Televizyon için bu oran %8,6'ya düşerken, radyo için katılımcıların sadece %4,1'i çok önemli olarak gördüklerini belirtmiştir.

Şekil 70: Katılımcıların Her Bir Elektronik Kitle İletişim Aracına Verdikleri Önem Dağılımı

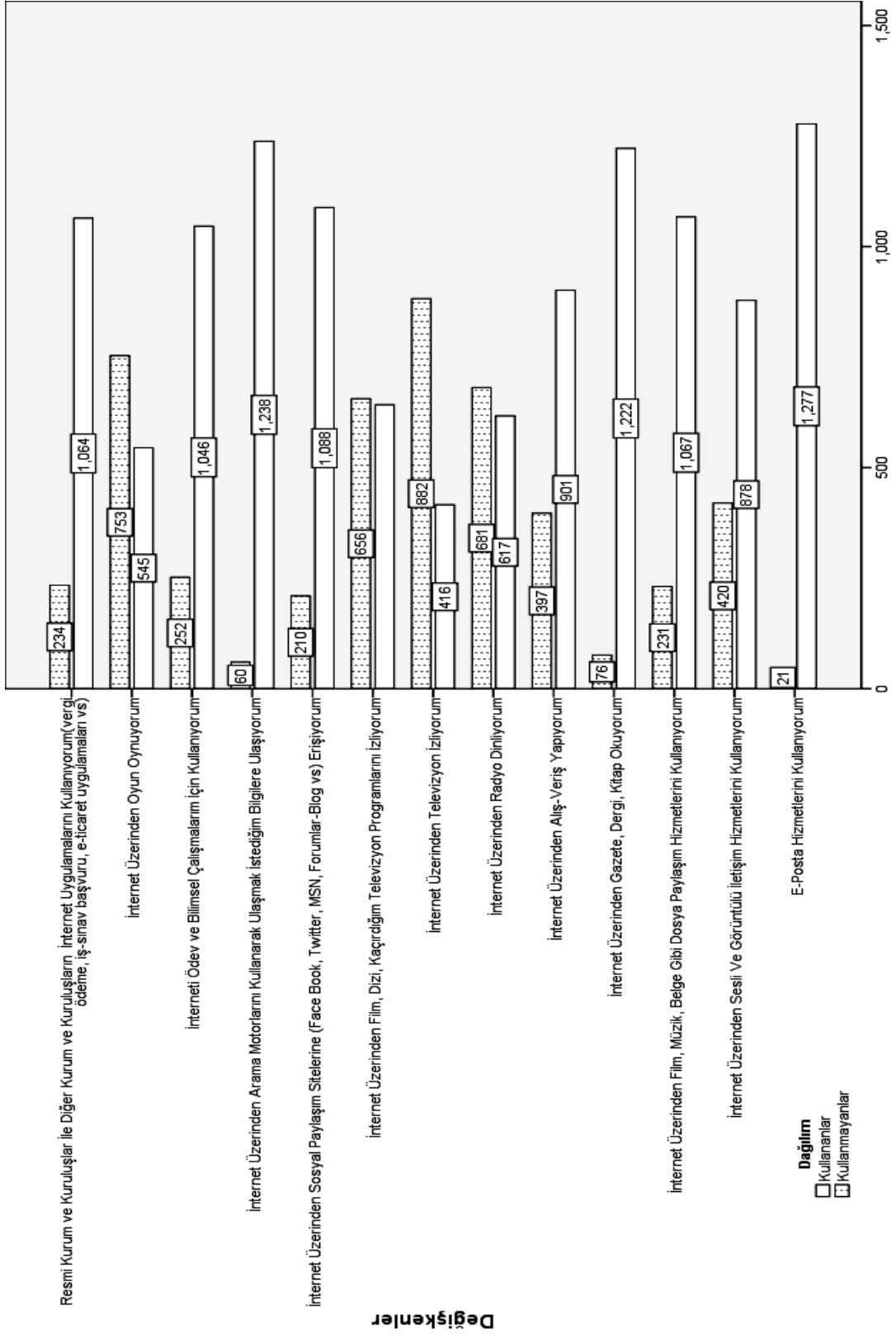
Katılımcılar, internete diğer kitle iletişim araçlarına göre daha fazla önem verip daha fazla zaman ayırırken, internete bağlandıkları yerlere bakıldığında şu dağılım karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 49: İnternete Bağlanma Mekânları

		Frekans	%	Kümülatif %
Değişkenler	Evden	379	29,2	29,2
	İşyerinden	212	16,3	45,5
	Mobil Bağlantı	420	32,4	77,9
	İnternet Kafeden	73	5,6	83,5
	Evden-İşyerinden	214	16,5	100,0
	Toplam	1298	100,0	

Katılımcıların %29,2'si evlerindeki internet bağlantısı üzerinden internete girdiklerini belirtmektedir. İşyerinden girenlerin sayısı 212'dir. Genel dağılımda %16,3'lük bir kesimi oluşturan işyeri bağlantısını 214 kişi ile hem ev hem de işyerinden bağlananlar takip etmektedir. Sabit bağlantı dağılımının mobil bağlantıya göre daha fazla olduğu bu tabloya göre Mobil bağlantı yapanların tüm katılımcılara oranı ise %32,4 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların internet kullanım alışkanlıklarına bakıldığında ise şu veriler elde edilmiştir:

Şekil 71: Katılımcıların İnternet Kullanım Amaçlarının Dağılımı

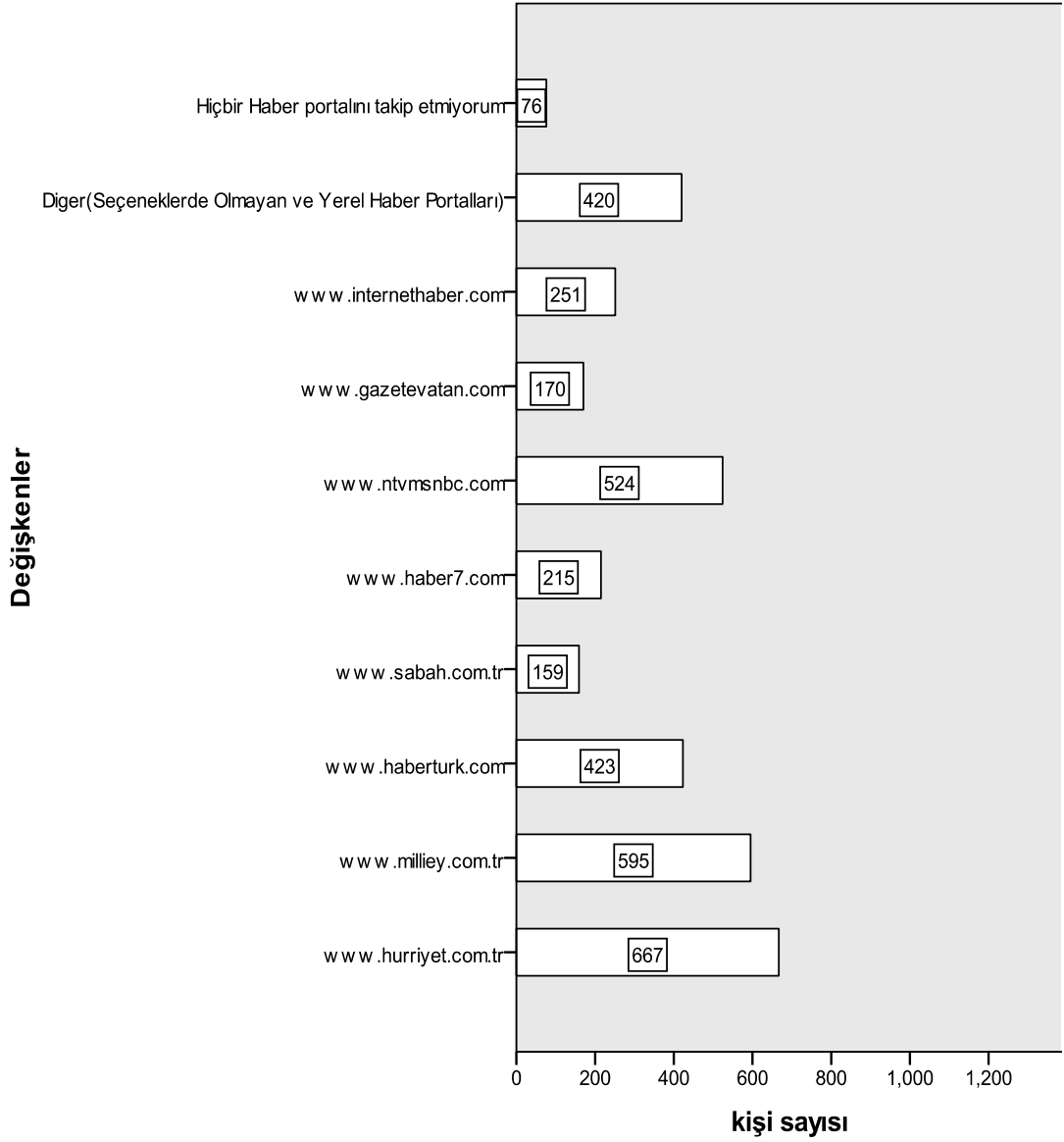
Katılımcılar, en çok e-posta hizmetlerini kullanmaktadır. Katılımcıların %98,4'ü e-posta hizmetlerini kullandıklarını belirtmiştir. Sosyal Paylaşım Ağlarının kullanımı ise e-posta hizmetlerinden sonra gelen ikinci hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm katılımcılar içinde % 98,4 ile 1277 kişi bu hizmetten yararlandığını bildirmiştir.

Tablo 50: Katılımcıların İnternet Kullanma Amaçlarının Yüzelik Dağılımı

		Kişi Sayısı	%
E-Posta Hizmetlerini Kullanıyorum	Evet	1277	98,4
	Hayır	21	1,6
		Kişi Sayısı	%
Arama Motorlarını Kullanıyorum	Evet	1238	95,4
	Hayır	60	4,6
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Gazete, Dergi, Kitap Okuyorum	Evet	1222	94,1
	Hayır	76	5,9
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Sosyal Paylaşım Sitelerine (FaceBook, Twitter, MSN, Forumlar-Blog vs) Erişiyorum	Evet	1277	98,4
	Hayır	21	1,6
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Film, Müzik, Belge Gibi Dosya Paylaşım Hizmetlerini Kullanıyorum	Evet	1067	82,2
	Hayır	231	17,8
		Kişi Sayısı	%
Resmi Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların İnternet Uygulamalarını Kullanıyorum(vergi ödeme, iş-sınav başvuru, e-ticaret uygulamaları vs)	Evet	1064	82
	Hayır	234	18
		Kişi Sayısı	%
İnterneti Ödev ve Bilimsel Çalışmalarım İçin Kullanıyorum	Evet	1046	80,6
	Hayır	252	19,4
		Kişi Sayısı	%

İnternet Üzerinden Alış-Veriş Yapıyorum	Evet	901	69,4
	Hayır	397	30,6
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Sesli Ve Görüntülü İletişim Hizmetlerini Kullanıyorum	Evet	878	67,6
	Hayır	420	32,4
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Film, Dizi, Kaçırdığım Televizyon Programlarını İzliyorum	Evet	642	49,5
	Hayır	656	50,5
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Radyo Dinliyorum	Evet	617	47,5
	Hayır	681	52,5
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Oyun Oynuyorum	Evet	545	42,0
	Hayır	753	58,0
		Kişi Sayısı	%
İnternet Üzerinden Televizyon İzliyorum	Evet	416	32,0
	Hayır	882	68,0

İnternet üzerinden gazete, dergi gibi iletişim araçlarını takip oranı ise, %94,1 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 72: Katılımcıların Haber Portallarına Dağılımı*

Kullanıcılar en çok www.hurriyet.com portalını tercih etmektedir. Katılımcıların %51'i www.hurriyet.com.tr'yi takip ederken, %45,8'i www.milliyet.com.tr haber portalını takip ettiklerini belirtmişlerdir. Diğer haber portalları ise sırasıyla, %40,4 ile www.ntvmsnbc.com, %32,6 ile www.haberturk.com, %19,3 ile www.internethaber.com, %16,6 ile www.haber7.com takip etmektedir. Tasnif dışı bırakılan ve yerel haber portallarını da

* Seçenekler Alexa Web Information Company tarafından <http://www.alexa.com/topsites/countries/TR> adresinde ilan edilen 100 site içinde yer alan haber sitelerinden oluşturulmuştur.

içeren diğer seçeneği de kullanıcılar tarafından ilgi görmektedir. Tüm haber portalları seçimi içinde %32,4'lük bir oranı içermektedir. Katılımcıların 76'sı ise her hangi bir haber portalını düzenli olarak takip etmediklerini belirtmiştir.

Katılımcıların en çok hangi haberleri takip ettikleri incelendiğinde kullanıcıların daha çok son dakika gelişmelerine yöneldikleri görülmektedir. kendi ilgi alanlarına giren haberlere yönelme eğilimi ise bir sonraki basamağı oluşturmaktadır. Cevap dağılımları açısından en son yaklaşım, sayfada manşet olarak yer alan haberleri incelemektir.

Tablo 51: Katılımcıların Haber Portallarında Seçimlerinin Dağılımı

		Son Dakika Gelişmeleri	Sayfada Manşet olarak kullanılan alanda girilen haberlere bakıyorum	Sayfa genelini inceler dikkatimi çeken haberlerin linklerine tıklarım	İlgi Alanım/Alanları m Doğrultusunda Yayınlanan Haberleri Okurum
N	Katılımcı	1222	1222	1222	1222
	Tasnif Dışı	76	76	76	76
Ortalama		2,15	2,32	2,22	2,07
Std. Sapma		1,175	1,149	1,116	1,060
Aralık		4	4	4	4

Bu dağılım açısından bakıldığında, her zaman İlgi alanım/alanlarım doğrultusunda yayınlanan haberleri takip ederim diyenlerin sayısı 479'dur. Son dakika gelişmelerini her zaman takip ederim diyenler ise, 487 kişidir. Her zaman sayfa genelini inceler ve dikkatimi çeken haberlerin linklerine tıklarım diyenler 409 kişi, sayfada manşet olarak kullanılan alanda girilen haberlere bakarım diyenler, 377 kişi olarak tespit edilmiştir. Diğer sıklara ve yüzdelik dağılımları ise tablo 48'deki gibidir.

Tablo 52: Katılımcıların Haber Portallarında Haber Okuma Tercihlerinin Yüzdelerle Dağılımı

Son Dakika Gelişmelerine Bakarım					
		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	487	37,5	39,9	39,9
	Sık Sık	325	25,0	26,6	66,4
	Düzenli Olarak	154	11,9	12,6	79,1
	Ara-Sıra	246	19,0	20,1	99,2
	Hiç Bir Zaman	10	,8	,8	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı			76	5,9	
Toplam			1298	100,0	
İlgi Alanım/Alanlarım Doğrultusunda Yayınlanan Haberleri Okurum					
		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	479	36,9	39,2	39,2
	Sık Sık	342	26,3	28,0	67,2
	Düzenli Olarak	252	19,4	20,6	87,8
	Ara-Sıra	139	10,7	11,4	99,2
	Hiç Bir Zaman	10	,8	,8	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı			76	5,9	
Toplam			1298	100,0	
Sayfa Genelini İnceler Dikkatimi Çeken Haberlerin Linklerine Tıklarım					
		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	409	31,5	33,5	33,5
	Sık Sık	373	28,7	30,5	64,0
	Düzenli Olarak	217	16,7	17,8	81,8
	Ara-Sıra	211	16,3	17,3	99,0
	Hiç Bir Zaman	12	,9	1,0	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		
Sayfada Manşet Olarak Kullanılan Alanda Girilen Haberlere Bakarım					
		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %

Değişken	Her Zaman	377	29,0	30,9	30,9
	Sık Sık	366	28,2	30,0	60,8
	Düzenli Olarak	204	15,7	16,7	77,5
	Ara-Sıra	264	20,3	21,6	99,1
	Hiç Bir Zaman	11	,8	,9	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı	76	5,9			
Toplam	1298	100,0			

Katılımcılardan, haber türlerine göre, haber portallarında yer alan haberlere önem sırası vermeleri istenmiştir. En az bir haber portalını takip eden katılımcıların haber türlerine verdikleri önem derecesinin dağılımına göre politika haberleri katılımcıların en çok ilgi duydukları haber türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 53: Katılımcıların Haber Türlerine Verdikleri Önem Derecesinin Dağılımı

	Politika Haberleri	Ekonomi Haberleri	Ülke Dışı Haberler	Polis-Adliye Haberleri	Magazin Haberleri	Sağlık Haberleri	Spor Haberleri	Yerel Haberler	Kültür Sanat Haberleri
Katılımcı	1222	1222	1222	1222	1222	1222	1222	1222	1222
Tasnif Dışı	76	76	76	76	76	76	76	76	76
Ortalama	1,84	2,10	2,09	2,84	3,51	2,16	2,85	2,34	1,99
Std. Sapma	,802	,812	,734	,884	,760	,784	1,035	,839	,777
Aralık	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Haber türleri açısından politika haberlerine katılımcıların 437'si çok önemli derken, politika haberlerini önemli bulanların sayısı 615'tir. Ekonomi haberlerini ise 249 kişi çok önemli olarak görmektedir. 694 kişi ise ekonomi haberleri için önemlidir seçeneğini işaretlemiştir. Ülke dışı haberler için sadece 202 kişi çok önemli ibaresini kullanmıştır. Bu tür haberleri önemli görenlerin sayısı ise 781'dir. En az ilgi duyulan haberler magazin haberleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haberleri ise Polis-Adliye haberleri takip etmektedir. Polis-Adliye haberlerini sadece

50 kişi çok önemli görürken önemli değil şikkını işaretleyenlerin sayısı 475'tir. Magazin haberlerinde ise 702 kişi hiç önemli değil şikkını işaretlemiştir. Haber türleri ve katılımcıların önem sırası dağılımı şu şekildedir;

Tablo 54: Politika Haberlerinin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	437	33,7	35,8	35,8
	Önemli	615	47,4	50,3	86,1
	Önemli Değil	108	8,3	8,8	94,9
	Hiç Önemli Değil	57	4,4	4,7	99,6
	Fikrim yok	5	,4	,4	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Tablo 55: Ekonomi Haberlerinin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	249	19,2	20,4	20,4
	Önemli	694	53,5	56,8	77,2
	Önemli Değil	201	15,5	16,4	93,6
	Hiç Önemli Değil	67	5,2	5,5	99,1
	Fikrim yok	11	,8	,9	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Tablo 56: Ülke Dışı Haberlerin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	202	15,6	16,5	16,5
	Önemli	781	60,2	63,9	80,4
	Önemli Değil	182	14,0	14,9	95,3
	Hiç Önemli Değil	46	3,5	3,8	99,1
	Fikrim yok	11	,8	,9	100,0

	Toplam	1222	94,1	100,0	
	Tasnif Dışı	76	5,9		
	Toplam	1298	100,0		

Tablo 57: Polis Adliye Haberlerinin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	50	3,9	4,1	4,1
	Önemli	408	31,4	33,4	37,5
	Önemli Değil	475	36,6	38,9	76,4
	Hiç Önemli Değil	260	20,0	21,3	97,6
	Fikrim yok	29	2,2	2,4	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
	Tasnif Dışı	76	5,9		
	Toplam	1298	100,0		

Tablo 58: Magazin Haberlerinin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	17	1,3	1,4	1,4
	Önemli	113	8,7	9,2	10,6
	Önemli Değil	354	27,3	29,0	39,6
	Hiç Önemli Değil	702	54,1	57,4	97,1
	Fikrim yok	36	2,8	2,9	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
	Tasnif Dışı	76	5,9		
	Toplam	1298	100,0		

Tablo 59: Sağlık Haberlerinin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	184	14,2	15,1	15,1
	Önemli	758	58,4	62,0	77,1
	Önemli Değil	196	15,1	16,0	93,1
	Hiç Önemli Değil	71	5,5	5,8	98,9
	Fikrim yok	13	1,0	1,1	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	

Tasnif Dışı	76	5,9		
Toplam	1298	100,0		

Tablo 60: Spor Haberlerinin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	112	8,6	9,2	9,2
	Önemli	379	29,2	31,0	40,2
	Önemli Değil	349	26,9	28,6	68,7
	Hiç Önemli Değil	340	26,2	27,8	96,6
	Fikrim yok	42	3,2	3,4	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Tablo 61: Yerel Haberlerin Önem Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	137	10,6	11,2	11,2
	Önemli	669	51,5	54,7	66,0
	Önemli Değil	298	23,0	24,4	90,3
	Hiç Önemli Değil	99	7,6	8,1	98,4
	Fikrim yok	19	1,5	1,6	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Tablo 62:Kültür Sanat Haberleri

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Çok Önemli	302	23,3	24,7	24,7
	Önemli	692	53,3	56,6	81,3
	Önemli Değil	182	14,0	14,9	96,2
	Hiç Önemli Değil	32	2,5	2,6	98,9
	Fikrim yok	14	1,1	1,1	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		

Toplam	1298	100,0		
---------------	------	-------	--	--

Katılımcılara, takip ettikleri haber portallarındaki video eklentilerini takip edip etmedikleri sorulmuştur. En az bir haber portalı takip eden 1222 katılımcıdan 83'ü her zaman videoları takip ettiğini belirtirken, ilgilenmem diyenlerin sayısı ise 77'dir. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların dağılım ortalaması 3. ve 4. şık arasında değişmektedir.

Tablo 63: Haber Portallarındaki Videoların İzlenmesi Hakkında Kullanıcıların Cevaplarının Dağılımı

Kayıtlı Veri	1222
Tasnif Dışı	76
Ortalama	3,34
Std. Sapma	,968
Aralık	4

Tablo 64: Kullanıcıların Video Linkleri Takip Etme Alışkanlıkları

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman Takip Ederim	83	6,4	6,8	6,8
	Düzenli Aralıklarla Takip Ederim	109	8,4	8,9	15,7
	Vaktim Olduğunda Takip Ederim	415	32,0	34,0	49,7
	Beni İlgilendiren Bir Şey Olduğunda Bakarım	538	41,4	44,0	93,7
	İlgilenmem	77	5,9	6,3	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Katılımcılar, ağırlıklı olarak, ilgi alanları doğrultusunda ya da vakitleri olduğunda video linklerini takip etmektedirler. Aynı şekilde katılımcılar bir haberde hareketli görüntü olmasının ancak gerektiğinde önemli olduğunu düşünmektedirler. Hatta 146 katılımcı video görüntüsünün önemli olmadığı şikkını işaretlemiştir.

Tablo 65: Haberlerde Görüntü Olmasının Kullanıcı Açısından Önemi

		Kişi Sayısı	%	Değer %	Kümülatif %
Değişken	Önemlidir, Her Haberde Olmalı	287	22,1	23,5	23,5
	Gerektiğinde Önemlidir, Bazı Haberlerde Olmalı	789	60,8	64,6	88,1
	Önemli Değildir, Olmasa da Olur	146	11,2	11,9	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Bu iki katılımcı yaklaşımı, haber portallarında yer alan görüntülere kullanıcıların henüz çok fazla ilgi göstermediğine işaret etmektedir. Kullanıcılar ilgileri doğrultusunda ve gerekli ise bir haberdeki video linkini kullanmayı yeğlemektedir. Kullanıcıların bağlantı mekânı, internete ayırdıkları zaman ya da demografik verileri ile haberde video görüntünün seçimi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Seçim bu değişkenlerden bağımsız gerçekleşmektedir.

Katılımcılara haber portallarına ayırdıkları süre sorulmuştur. En az bir haber portalını takip ettiğini belirten 1222 katılımcının soruya verdiği cevapların dağılımına göre katılımcılar 15-30 dk ile 1-2 saat arasında haber portallarına vakit ayırmaktadır.

Tablo 66: Haber Portallarına Ayrılan Süre Hakkında Verilen Cevapların Ortalaması

Kayıtlı Veri	1222
Tasnif Dışı	76
Ortalama	1,65
Std. Sapma	1,047
Aralık	5

Kullanıcıların %54,7'si, haber portallarına günlük 15- 30 dk arası vakit ayırmaktadır. 1-2 saat vakit ayıranlar ise 458 kişidir. Diğer cevaplar ve dağılım aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.

Tablo 67:Haber Portallarına Ayrılan Süre Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değer %	Kümülatif %
Değişkenler	15-30dk	668	51,5	54,7	54,7
	1-2 saat	458	35,3	37,5	92,1
	3-4 saat	42	3,2	3,4	95,6
	5-6 saat	5	,4	,4	96,0
	7-8 saat	4	,3	,3	96,3
	İnternet Tarayıcım Açık Olduğu Müddetçe Haber Portalı Sayfası da açıktır	45	3,5	3,7	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Katılımcıların haberleri takip açısından kitle iletişim araçlarını önem sırasına göre sıralamaları istendiğinde televizyonun, kendisine ayrılan sürede internetin gerisinde kalmasına karşın daha çok tercih edildiği görülmektedir. Her zaman televizyon diyenler, toplam katılımın %56,8'ini oluştururken, her zaman internet diyenler toplam katılımın, %22,6'sının oluşturmaktadır. Cevap dağılımları şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 68: Katılımcıların Haber Takibi İçin Kitle İletişim Araçları Tercih

Televizyondan		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	737	56,8	56,8	56,8
	Sık Sık	14	1,1	1,1	57,9
	Düzenli Olarak	193	14,9	14,9	72,7
	Ara-Sıra	211	16,3	16,3	89,0
	Hiç Bir Zaman	143	11,0	11,0	100,0

Toplam	1298	100,0	100,0	
Radyodan				
	Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	56	4,3	4,3
	Sık Sık	56	4,3	8,6
	Düzenli Olarak	211	16,3	24,9
	Ara-Sıra	529	40,8	65,6
	Hiç Bir Zaman	446	34,4	100,0
Toplam	1298	100,0	100,0	
İnternet Üzerinden				
	Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	293	22,6	22,6
	Sık Sık	349	26,9	49,5
	Düzenli Olarak	572	44,1	93,5
	Ara-Sıra	84	6,5	100,0
Toplam	1298	100,0	100,0	
Gazeteden				
	Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman	12	,9	,9
	Sık Sık	27	2,1	3,0
	Düzenli Olarak	342	26,3	29,4
	Ara-Sıra	877	67,6	96,9
	Hiç Bir Zaman	40	3,1	100,0
Toplam	1298	100,0	100,0	

Katılımcı tercihleri en az radyo ve gazetede bulunmaktadır. Haberleri gazetelerden takip önceliği 877 kişi ile ara-sıra seçeneğinde toplanmıştır. Bu sayı radyo için 572'dir ancak haber takibi için hangi kitle iletişim aracını kullanırsınız sorusunda hiçbir zaman seçeneği en çok radyo değişkeninde tercih edilmiştir. Radyodan hiç haber takip etmeyenlerin genel katılıma oranı % 34,4 ve 446 kişidir.

3.2.6.2.4. Katılımcı Medya Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Katılımcıların, portallar üzerinde sunulan, yorum ve tartışma uygulamaları hakkında fikirlerini tespit edebilmek amacıyla oluşturulan soru grubuna, düzenli olarak en az bir haber portalını takip ettiğini belirten toplam 1222 kişi veri girişinde bulunmuştur.

Katılımcıların haberlerde yer alan yorumları okuyup okumadıkları sorulmuştur. Bu soruya verilen cevapların ortalama dağılımı, cevap şıkları 2 yani dikkatimi çektiğinde okurum ve 3 yani vaktim olduğunda okurum şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 69: Okuyucu Yorumlarına Katılımcıların İlgisinin Ortalama Dağılımı

Katılımcı Cevap Sayısı	1222
Tasnif Dışı	76
Cevap Ortalaması	2,40
Std. Sapma	,848
Cevap Aralığı	3

Bu soru grubuna dâhil olan katılımcıların %56,3'ü okudukları haberler altında yer alan okuyucu yorumlarına “Dikkatimi Çektiğinde Okurum” cevabı vermiştir. Bu cevabı veren 731 kişiyi, “Vaktim olduğunda okurum” cevabının veren 199 kişi takip etmektedir. Okumam ilgi duymam diyenlerin sayısı ise 195'tir. Okuyucu yorumlarının her zaman takip eden katılımcı sayısı 97 kişi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 70: Okuyucu Yorumlarına Katılımcıların Yaklaşımı

	Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman Okurum	97	7,5	7,9
	Dikkatimi Çektiğinde Okurum	731	56,3	67,8
	Vaktim Olduğunda Okurum	199	15,3	84,0
	Okumam İlgi Duymam	195	15,0	100,0
	Total	1222	94,1	100,0
Tasnif Dışı	76	5,9		

Toplam	1298	100,0		
---------------	------	-------	--	--

Katılımcıların bu davranışı sergilemesinde ayırdıkları zaman, bağlandıkları mekân ya da demografik yapıları ile anlamlı bir ilişkisellik yoktur.

Katılımcılara, bu tür yorumlara cevap vermek ya da haberlere yorum ile katılmak konusunda fikirleri sorulduğunda elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

Tablo 71: Katılımcıların Bir Okuyucu Olarak Haberlere Yorum Yapma Eğilimlerinin Ortalaması

Katılımcı Cevap Sayısı	1222
Tasnif Dışı	76
Cevap Ortalaması	3,10
Std. Sapma	,903
Cevap Aralığı	3

Katılımcılar, daha çok ilgi alanları doğrultusunda ya da vakitleri olduğunda yorum yapabileceklerini belirtmişlerdir. Öte yandan dağılım ortalaması yorum yapmam seçeneğindeki yığılmadan da etkilenmektedir. Katılımcıların %43,2'lik kısmına tekabül eden 561 kişi haberlere bir yorumcu olarak katılım yapmayacaklarını belirtmiştir.

Tablo 72: Katılımcıların Haberlere Yorum Yazmak Hakkında Düşüncelerinin Dağılımı

		Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Her Zaman Yorum Yaparım	5	0,4	0,4	0,4
	İlgi Alanımda İse Yorum Yaparım	427	32,9	34,9	35,4
	Vaktim Olduğunda Yorum Yaparım	229	17,6	18,7	54,1
	Yorum Yapmam	561	43,2	45,9	100,0
	Total	1222	94,1	100,0	
Tasnif Dışı		76	5,9		
Toplam		1298	100,0		

Katılımcılara bir olay ile karşılaştıklarında muhabir eğilimi gösterip göstermeyecekleri ile ilgili bir soru sorulduğunda, okuyucu yorumlarına yorumcu olarak katılma durumunda olduğu gibi bir eğilim saptanmıştır.

Tablo 73: Katılımcıların bir olay karşısında tutumlarına dair cevapların ortalama dağılımı

Katılımcı Cevap Sayısı	1222
Tasnif Dışı	76
Cevap Ortalaması	3,48
Std. Sapma	,927
Cevap Aralığı	3

Katılımcıların bir olaya tanık olduğunda önermesi ile başlayan soruya verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında 3 ve 4. şıklar arasında cevapların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu olay karşısında sadece izleyici tutumu sergileyenler soru grubunu cevaplayan katılımcılar arasında %69,9'luk bir oranı oluşturmaktadır. Diğer yandan kayıt edeci her hangi bir cihazı ile olayı görüntüleyip arkadaş çevresi ile paylaşmayı düşününler 210 kişi ile %17,2'lik bir oran oluşturmaktadır. Katılımcıların ,%4,2'si sadece haber portallarına bu haberi aktarabileceğini belirtirken şahit olduğu olayı kayıt altına alıp internet üzerinden yayınlatabileceğini düşünenlerin sayısı, 107 ve %8,8'dir.

Tablo 74: Katılımcıların Muhabir Gibi Davranma Eğilimi

	Kişi Sayısı	%	Değişken %	Kümülatif %	
Değişken	Bu Olayı Mobil Cihazım İle Görüntüler İnternette Paylaşırım	107	8,2	8,8	8,8
	Bu Olayı Mobil Cihazım İle Görüntüler ve Haber Portallarına Aktarırım	51	3,9	4,2	12,9
	Bu Olayı Mobil Cihazım İle Görüntüler ve Sadece Tanıdıklarım İle Paylaşırım	210	16,2	17,2	30,1
	Bu Olayı Sadece İzlerim	854	65,8	69,9	100,0
	Toplam	1222	94,1	100,0	

Tasnif Dışı		76	5,9	
Toplam		1298	100,0	

Katılımcıların, haber portallarına bir yorumcu olarak katılma yönünde ya da haber içeriği olan bir olay karşısındaki tutumları, internette kullanıcıdan beklenen katılımcı kullanıcı görüşü ile çelişmektedir. Diğer yandan katılımcıların bir ya da daha fazla haber portalına olası üyelikleri ile ilgili tespit de katılımcıların haber portallarını sınırlı bir şekilde kullandıklarını destekler niteliktedir. En az bir haber portalını takip ettiğini belirten 1222 katılımcıdan 432'si haber portallarına üye oldukları yönündeki şıkkı işaretlemiştir.

Tablo 75: Bir Haber Portalına Üyelığınız Var mı? Sorusunda Katılımcıların Verdiği Cevap

		Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Evet, Üyelik Hizmetlerinden Yararlanıyorum	432	33,3	33,3	33,3
	Hayır, Gerek Duymadım	866	66,7	66,7	100,0
Toplam		1298	100,0	100,0	

Ankete katılan internet kullanıcılarının, haber portalları hakkında genel yaklaşımlarını tespit açısında bir dizi önermeyi tamamlamaları istenmiştir. Likert ölçeği ile hazırlanan cevapların dağılım ortalamaları şu şekildedir.

Tablo 76: Haber Portalları İle ilgili Önermelere Verilen Cevapların Dağılım Ortalaması

	Değişken		Cevap Ortalaması	Std. Sapma	Cevap Aralığı
	Katılım	Kayıp Veri			
İnternet Üzerinden yayın yapan Haber Portalları daha özgür bir iletişim hizmeti sunmaktadır	1298	0	2,32	1,033	4
İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağlamaktadır ve kullanıcılara içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklar sunar	1298	0	2,15	,934	4

İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratır.	1298	0	2,44	,989	4
İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları güncel olaylara ilgi gösterir ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunar	1298	0	2,23	,915	4
İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları kullanıcılarına bireysel ve siyasal seçimlerini özgürce yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sunar	1298	0	2,65	1,035	4

Katılımcılara birinci önermede “İnternet Üzerinden yayın yapan Haber Portalları daha özgür bir iletişim hizmeti sunmaktadır.” cümlesi verilmiş ve katılım değerleri aşağıdaki gibi saptanmıştır:

Tablo 77: Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Birinci Önerme Sonuç Dağılımı

Önerme: İnternet Üzerinden yayın yapan Haber Portalları daha özgür bir iletişim hizmeti sunmaktadır				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken				
Kesinlikle Katılıyorum	301	23,2	23,2	23,2
Katılıyorum	491	37,8	37,8	61,0
Kısmen Katılıyorum	336	25,9	25,9	86,9
Katılmıyorum	130	10,0	10,0	96,9
Fikrim Yok	40	3,1	3,1	100,0
Toplam	1298	100,0	100,0	

Katılımcıların %23,2’si kesinlikle haber portallarının daha özgür bir iletişim ortamı olarak görmektedir. 491 kişi ise bu önermeye katılıyorum cevabını vermiştir. Haber portallarının özgür bir iletişim ortamı olmadığını düşünenler ise %10’luk bir oranla 130 kişi olarak saptanmıştır. Cevapların dağılım ortalamasına bakıldığında genel katılım üzerinden 2 ve 3. şıklar olan “önermeye katılıyorum” ve “önermeye kısmen katılıyorum” cevapları ön plana çıkmaktadır.

Katılımcılara ikinci önermede, “İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağlamaktadır ve kullanıcılara içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklar sunar” cümlesi verilmiş ve katılım değerleri aşağıdaki gibi saptanmıştır:

Tablo 78: Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili İkinci Önerme Sonuç Dağılımı

Önerme: İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağlamaktadır ve kullanıcılara içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklar sunar				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	315	24,3	24,3
	Katılıyorum	600	46,2	70,5
	Kısmen Katılıyorum	287	22,1	92,6
	Katılmıyorum	61	4,7	97,3
	Fikrim Yok	35	2,7	100,0
Toplam	1298	100,0	100,0	

Katılımcıların %24,3’ü bu önermeye kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılıyorum diyenler ise 600 kişidir ve %46,2’lik bir oranı oluşturmaktadır. Kullanıcıların sadece %4,7’si önermeye katılmadığını belirtmiştir. Önerme cevaplarının dağılım ortalamasına bakıldığında 2. şık olan “Katılıyorum” ifadesinin kullanıcılar tarafında daha çok tercih edildiği görülmektedir.

Kullanıcılara üçüncü önermede, “İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratır” cümlesi verilmiştir. Önerme sonuçları ise şu şekildedir:

Tablo 79:Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Üçüncü Önerme Sonuç Dağılımı

Önerme: İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratır				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	218	16,8	16,8
	Katılıyorum	503	38,8	55,5
	Kısmen Katılıyorum	414	31,9	87,4
	Katılmıyorum	116	8,9	96,4
	Fikrim Yok	47	3,6	100,0
Toplam	100,0	1298	100,0	

Katılımcıların %16,8'ini oluşturan 218 kişi bu önermeye kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılıyorum diyenler ise %38,8'lik oranla 503 kişidir. Bu önermeye kısmen katılanlar 414 kişi ile %31,9'luk bir kesimi temsil etmektedirler. Kullanıcıların %8,9'u ise önermeye katılmadığını belirtmiştir. Önerme cevaplarının dağılım ortalamasına bakıldığında cevapların, 2. şık olan "Katılıyorum" ve 3. şık olan "Kısmen Katılıyorum" arasında dağıldığı görülmektedir.

Katılımcılara dördüncü önermede, "İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları güncel olaylara ilgi gösterir ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunar" cümlesi verilmiştir. Katılım değerleri şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 80:Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Dördüncü Önerme Sonuç Dağılımı

Önerme: İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları güncel olaylara ilgi gösterir ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunar				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	268	20,6	20,6
	Katılıyorum	599	46,1	66,8
	Kısmen Katılıyorum	330	25,4	92,2
	Katılmıyorum	71	5,5	97,7

Fikrim Yok	30	2,3	2,3	100,0
Toplam	1298	100,0	100,0	

Katılımcıların, %20,6'sı bu önermeye kesin olarak katılmaktadır. Bu önermeye katılıyorum şikkını işaretleyenler ise 599 kişidir ve anketi cevaplayanların %46,1'ini oluşturmaktadır. Bu önermeye katılmayanlar ise toplam 71 kişidir. Bu önerme ile ilgili verilen cevapların ortalama dağılımına bakıldığında 2,23'lük oran ile 2. şık olan "Katılıyorum" fikrinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Haber portalları ile ilgili olarak katılımcılara sunulan son önerme ise, "İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları kullanıcılarına bireysel ve siyasal seçimlerini özgürce yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sunar" ifadesidir. Anketi cevaplayanların bu önermeye katılım oranları şu şekildedir.

Tablo 81:Haber Portalları Hakkında Katılımcıların Genel Görüşlerinin Tespiti İle İlgili Beşinci Önerme Sonuç Dağılımı

Önerme: İnternet üzerinden yayın yapan haber portalları kullanıcılarına bireysel ve siyasal seçimlerini özgürce yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sunar				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	190	14,6	14,6
	Katılıyorum	391	30,1	44,8
	Kısmen Katılıyorum	434	33,4	78,2
	Katılmıyorum	246	19,0	97,1
	Fikrim Yok	37	2,9	100,0
Toplam	100,0	1298	100,0	

Katılımcıların, %14,6'sı bu önermeye kesin olarak katılmaktadır. Bu önermeye katılıyorum şikkını işaretleyenler ise 391 kişidir. Önermeye kısmen katıldığını belirten 434 kişi %33,4'lük bir oranı temsil etmektedir. Sunulan önermeler arasında en çok bu önermede katılmıyorum ifadesi yer almıştır. 246 katılımcı %19'luk bir oranla bu önermeye katılmadıklarını belirtmiştir. Diğer taraftan cevap dağılım ortalamasına bakıldığında 2,65 ile "katılıyorum" ve "kısmen katılıyorum" şıklarının, anketi cevaplayanlar tarafından daha çok tercih edildiği saptanmıştır.

Ankete katılanlara son olarak katılımcı demokrasi kuramında da ifade edilen medya yapısı ile ilgili 4 önerme sunulmuş ve bu önermeler ile ilgili genel kanıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Önermelere verilen cevapların ortalama dağılımı şu şekilde tespit edilmiştir.

Tablo 82: Medya Hakkındaki Önermelere Verilen Cevapların Ortalama Dağılımı

	N		Cevap Ortalaması	Std. Sapma	Cevap Aralığı Katılım
	Katılım	Kayıp Veri			
Medya kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağlamalı, kullanıcılar içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklara sahip olmalıdır	1298	0	1,86	,869	4
Medya hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratmalıdır	1298	0	1,80	,873	4
Medya güncel olaylara ilgi göstermeli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunmalıdır	1298	0	1,63	,801	4
Medya Yurttaşların bağımsız bireysel ve siyasal seçimlerini yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sağlamalıdır.	1298	0	1,58	,815	4

Katılımcılara ilk olarak “Medya kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağlamalı, kullanıcılar içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklara sahip olmalıdır” önermesi verilmiştir. Bu önermeye verilen cevapların dağılımı şu şekildedir.

Tablo 83: Medya Hakkındaki Birinci Önermeye Katılımcıların Verdiği Cevapların Dağılımı

Önerme: Medya kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağlamalı, kullanıcılar içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklara sahip olmalıdır				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	484	37,3	37,3
	Katılıyorum	586	45,1	82,4
	Kısmen Katılıyorum	179	13,8	96,2
	Katılmıyorum	20	1,5	97,8
	Fikrim Yok	29	2,2	100,0
Toplam	100,0	1298	100,0	

Katılımcıların %37,3'ü bu önermeye kesinlikle katıldıklarını bildirmiştir. 484 kişiye tekabül eden bu oranı katılıyorum ifadesini işaretleyenler takip etmektedir. Anketi cevaplayanların %45,1'i olan 586 kişi bu önermeye katılıyorum ifadesini kullanmıştır. Kısmen katılanlar 179 kişidir ve önermeye katılmayanlar ise %1,5'lik bir oranla 20 kişidir. Cevapların genel dağılımına bakıldığında ankete katılanların bu önerme için 1. ve 2. cevap şıkları olan “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şıklarında yığıldıkları görülmektedir. Bu önerme için cevap ortalaması 1,86'dır.

Katılımcılara ikinci olarak “Medya hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratmalıdır” önermesi verilmiştir. Bu önermeye verilen cevapların dağılımı şu şekildedir.

Tablo 84: Medya Hakkındaki İkinci Önermeye Katılımcıların Verdiği Cevapların Dağılımı

Önerme: Medya hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı yaratmalıdır				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	536	41,3	41,3
	Katılıyorum	565	43,5	84,8
	Kısmen Katılıyorum	142	10,9	95,8
	Katılmıyorum	27	2,1	97,8
	Fikrim Yok	28	2,2	100,0
Toplam	100,0	1298	100,0	

Katılımcıların, %41,3'ü bu önermeye kesin olarak katılmaktadır. Bu önermeye katılıyorum şikkını işaretleyenler ise 565 kişidir. Önermeye kısmen katıldığını belirten 142 kişi %10,9'luk bir oranı temsil etmektedir. Cevap dağılım ortalaması bu önerme için 1,80 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların bu önerme için ağırlıklı olarak birinci ve ikinci cevap şıklarında yığıldıkları görülmektedir.

Katılımcılara üçüncü olarak “Medya güncel olaylara ilgi göstermeli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunmalıdır” önermesi verilmiştir. Bu önermeye verilen cevapların dağılımı şu şekildedir.

Tablo 85:Medya Hakkındaki Üçüncü Önermeye Katılımcıların Verdiği Cevapların Dağılımı

Önerme: Medya güncel olaylara ilgi göstermeli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren geniş bir bilgi sunmalıdır				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	669	51,5	51,5
	Katılıyorum	501	38,6	90,1
	Kısmen Katılıyorum	93	7,2	97,3
	Katılmıyorum	13	1,0	98,3
	Fikrim Yok	22	1,7	100,0
	Toplam	100,0	1298	100,0

Katılımcıların %51,5'lik kısmını oluşturan 669 katılımcı bu önermeye kesinlikle katıldıklarını bildirmiştir. 501 katılımcı ise bu önermede katılıyorum şikkını kullanmıştır. Önermeye kısmen katıldığını belirten kişi sayısı 93, katılmadığını belirten kişi sayısı ise 13'tür. Önermeye verilen cevapların dağılım oranına bakıldığında yüksek bir olumlu katılım oranının olduğu görülmektedir. 1,69'luk bir dağılımın olduğu cevaplar ağırlıklı olarak bir ve ikinci şıklarda yoğunlaşmaktadır.

Katılımcılara son olarak “Medya Yurttaşların bağımsız bireysel ve siyasi seçimlerini yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sağlamalıdır” önermesi verilmiştir. Bu önermeye verilen cevapların dağılımı şu şekildedir.

Tablo 86:Medya Hakkındaki Dördüncü Önermeye Katılımcıların Verdiği Cevapların Dağılımı

Önerme: Medya Yurttaşların bağımsız bireysel ve siyasal seçimlerini yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sağlamalıdır				
	Katılım	%	Değişken %	Kümülatif %
Değişken	Kesinlikle Katılıyorum	734	56,5	56,5
	Katılıyorum	435	33,5	90,1
	Kısmen Katılıyorum	93	7,2	97,2
	Katılmıyorum	12	,9	98,2
	Fikrim Yok	24	1,8	100,0
Toplam	100,0	1298	100,0	

Katılımcıların %56,5’lik kısmını oluşturan 734 kişi bu önermeye kesinlikle katıldıklarını bildirmiştir. Önermede “katılıyorum” seçeneğini işaretleyenler 435 kişi ile %33,5’lik bir orana sahiptir. Öneriye kısmen katılanlar 93 kişidir ve genel toplamda %7,2’lik bir oranı temsil etmektedir. Katılmayanların oranı ise %0,9 ile 12 kişidir. Cevap dağılım oranlarına bakıldığında en yüksek “kesinlikle katılıyorum” ifadesinin bu önermede olduğu görülmektedir. 1’58’lik bir dağılımın hakim olduğu önermede cevap şıkları 1 ve 2’de yoğunlaşmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, geniş bir alana yayılmış ve farklı disiplinler tarafında ele alınan bir konu olan teknolojinin üzerinde yükselen yeni medya ve onun üzerinden gerçekleştirilen bir uygulama olan yurttaş gazeteciliği ile ilgilidir. Ancak yeni medyanın ve üzerinden sunulan hizmetlerin anlaşılabilmesi teknolojinin temelleri ve dayandığı ilkelerin iyi analiz edilebilmesi ile mümkündür. Diğer bir ifadeyle bu çalışmanın dayandığı bakış açısına göre, günümüz toplumsal yaşamı için farklı isimler altında tanımlar geliştirilse de özünde teknolojik bir alt yapının var olduğu ve bu alt yapının toplumsal işleyişi oluşturan diğer katmanlar ile farklı etkileşimlerinin karmaşık yansımalarının analizinin bu toplumu anlamada önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda, geniş bir alana yayılmış tartışma ve incelemeleri, ana hatları ile derlemek ve anahtar kavramlarını ortaya koymak amacıyla kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu tarama sonucu elde edilen veriler arasında saptanan ilişkisellik teknoloji-iletişim ve insan üçgeni içinde ele alınmıştır. Aşağıda özeti sunulan bu bulgular aslında mevcut tartışmaların anlaşılması adına temel kodlar mahiyetindedir ve hipotezlerin de dayandırıldığı bu kavramsal derleme yeni iletişim teknolojileri ve bu teknolojilere bağlı yeni iletişim ortam ve araçlarının işleyişinin kavranması açısından önemlidir.

İletişimin mekândan bağımsızlığını kazandığı bir çağda yaşıyoruz. Sayısal veriler, toplumun hemen hemen her bireyine yetecek kadar GSM telefon aboneliğinden, günden güne farklı hizmet sağlayıcılar tarafından kullanıma sunulan mobil ya da sabit hızlı internete, kullanıcıların ilgisini ortaya koymaktadır. Sanayi devriminin iletişim ağları olan kara, deniz ve demir yolları, iletişim için daha hızlı daha kolay ve çok daha fazla bilgi sunan kablolu, kablosuz ağlara yerini bırakmıştır. Dünyanın her hangi bir noktasında gerçekleşen bir olay, daha önce hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde dünyanın geri kalanına yayılmaktadır. İnsanlar, ulaşmak istedikleri herhangi bir veriye zahmetsizce, istedikleri yerden, istedikleri şekilde ulaşabilme imkânına sahiptir. Bugünün toplumları için iki anahtar kelime, bilgi ve hız, ön plana çıkmaktadır. Toplumsal refah, daha iyi yaşam, daha insancıl bir dünya için, daha demokratik toplumsal yapılanma için, bilgiyi en iyi şekilde üretme, işleme

ve dağıtma, bilgiye daha hızlı ulaşma ve kullanma diğer her şeyden daha önemli görülmektedir. Artık, bilgiye dayalı üretim işletme ve uygulama yapılanmasının zorunluluğundan bahsedilmektedir. Bunun için, karmaşık matematiksel modellerin üzerine oturtulmuş bilgisayar sistemlerinin denetlediği bir telekomünikasyon ağı kurulmuştur.

Bilim insanları tarafından bu değişimi anlayabilmek ve adlandırabilmek adına enformasyon devrimi, enformasyon toplumu, bilgi toplumu, bilgi iletişim teknolojileri, telekomünikasyon ağları ve bunlar gibi tanımlayıcı ve açıklayıcı terimler altında değişimin nedenleri, sonuçları ve olası etkilerini inceleyen ve anlatan araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Tüm bu çalışmaların geneline bakıldığında ise tartışmaların, yaşanan değişimin yararları ya da zararları ekseninde döndüğü görülmektedir. Birçokları için değişim insanlığı, yaşadığı tüm zorlukları ve sorunları çözebileceği daha aydınlık bir geleceğe taşırken yine birçokları için değişim, vaat edilenin arkasında daha kaotik sorunların gizlendiği bir geleceğe yönlendirmektedir.

Ancak, değişimin kodlarına bakıldığında üzerinde uzlaşılan teknolojinin hızlı devinimi ve gücüdür. Aslında bugünün toplumları, insanın doğada var olma çabasının içeren tekniklerden, insanın doğa kanunlarını denetlediği teknolojiye doğru oldukça ağır ve insanlık tarihi ile örtüşen bir evrimin sonuçlarıdır. İnsan, kendi doğası gereği fiziksel yetersizliklerini, düşünme gücü ve alet geliştirme ve kullanma becerisi ile kapatmaktadır. Kimilerine göre aletler insanın dış dünyaya doğru aslında fiziksel uzantılarıdır. Alet kullanma becerisi ile diğer varlıklardan ayrılan insan bu biricikliğini, yaşamsal zorluklar karışında geliştirdiği çözümler ile ortaya koymuştur. Ancak av için kullanılan bir taş baltadan, toprakları ekmek için kullanılan bir sabana doğru atılan adım binyıllar gibi çok uzun bir zaman dilimini kapsar. Ama tersi bir durumda basit muhasebe işlemlerindeki hesaplamalar için icat edilen mekanik hesap makinelerinden, askeri amaçlar için kullanılması planlanan ilk bilgisayara doğru gelişmeler iki yüzyıl ile sınırlıdır. Aynı şekilde bilgisayarın günümüzde hayati bir önem taşıması için gereken süre ise yarım yüzyılı bile bulmamıştır.

Her bir teknik uygulamanın bir sonraki teknik için zemin oluşturduğu bu evrim sürecinde basamaklar hızlandıkça getirilen eleştiri insanın bu hıza bilinçli bir şekilde ayak uyduramadığı yönündedir. İnsanın, hayatını devam ettirebilmek adına geliştirdiği araç-gereç ve uygulamalardan bugün hayatın her kademesini kontrol eden, yöneten, yönlendiren gelişmiş ve karmaşık makine komplekslerine ulaşılmıştır. İnsanın doğa ile mücadelesinde “efendi” konumuna geçtiği, deneyim ile edinilen bilgiden, bilimin laboratuvarlarında üretilen ve teknolojinin hizmetine sunulan bilgiye doğru bir değişim yaşanmıştır.

Bu değişim, insanı daha iyiye taşıyabilir ancak eleştirildiği noktada, insanı varlığına yabancılaştıran ve peşin bir kabul ile “teknoloji iyidir” önermesinin altında insanın, kontrolü bu dev komplekse bıraktığı ileri sürülmektedir. Rasyonel bir bakış açısı ile güdülenen insan, kendi çelişkileri içinde doğaya hükmettiğine inandırılmaktadır.

Diğer yandan eleştirilerin odaklandığı bir başka nokta, teknolojinin kim için, ne amaçla ve neden üretildiğidir. Özellikle sanayi devrimi ile ortaya çıkan gelişmeler, dünya üzerinde gücün belli merkezlerde toplanmasına neden olurken bu gücü kontrol edenlerin, geri kalanlara kendi ideolojilerini benimsettiği ve onları kontrol ettiği yönünde iddiaları da peşinde getirmiştir. Kaldı ki enformasyon devrimi olarak adlandırılan ve bilginin üretilebilir, işlenebilir ve dağıtılabılır bir meta haline dönüştüğü günümüz toplumlarında, teknolojiyi üretenler ve tüketenler ayrımı kesin olarak görülmektedir.

Eleştiriler çerçevesinde bakıldığında, teknoloji üretenlerin, tüketenler üzerinde kültürel bir tahakküm kurdukları sonucuna ulaşılır. Aracı ya da sistemi üreten, bunu içeriği ile birlikte tüketime sunmaktadır. Aracı kullanan, aracın üreticileri tarafından sınırları çizilen bir kullanımı kabullenir. Aracın kullanım amacı ve mantığı tüketen için bir noktadan sonra önemini kaybeder.

Diğer yandan tüm bu işleyiş içinde kitle iletişimi ile sistemin devamlılığının sürdürülmesi arasında belli bir ilişkisellik kurulur. Aslında araştırmacılar, insanlığın

gelişimi boyunca kullanılan iletişim teknikleri ile toplumsal değişim arasında bir bağlantı olduğunu belirtmektedirler. Teknolojinin sunduğu olanaklar ile gelişen kitle iletişimi de sanayi toplumları için hayati bir önem arz eder. Ancak gelişmeye başladığı ilk zamanlarından itibaren toplumlar için yönlendirici bir etkisi olduğu tespit edilen kitle iletişim araçlarının bu gücü, denetleyenler ile kullananlar arasındaki ayrım nedeniyle eleştirilmektedir. Sanayi toplumlarının devamlılığının sağlanması gibi üstü örtük bir misyon yüklenen kitle iletişim araçlarının, görünürde habercilik, toplumsallaştırma, motivasyon, tartışma-diyalog, eğitim, kültürel geliştirme, eğlence, bütünleştirme işlevlerini yerine getirme biçimi de sorgulanır. Öte yandan elektronik alanındaki ilerlemeler ile yaygınlık kazanan televizyon ile birlikte, birçoklarına göre kitle iletişimi, toplumsal hazzın ve rahatlamının sağlanması için yönetenler tarafından kullanılan bir araçtır. Bununla birlikte kitle iletişiminde yüklenen sorumluluğa karşın, yapısal sınırlılıkları, demokratik bir toplum yapılması içinde sorgulanmasına neden olur. Özellikle büyük sermaye grupları tarafından sahiplenilen ve sahiplik yapısı nedeniyle kullanıcısının ihtiyaçlarından uzak bir görüntü çizdiği ileri sürülen kitle iletişim araçlarının klasik tek yönlü iletişim süreci, zamana ve uzama bağlı yapısı nedeniyle sınırlı içeriği bu sorgunun bir başka yüzünü oluşturmaktadır.

Telekomünikasyon teknolojilerindeki ilerlemeler ile gelişen elektronik iletişim, kitle iletişiminin eleştirilen yönleri karşısında bir çözüm yolu olarak görülür. Geleneksel kitle iletişim araçlarının tek yönlü ileti trafiğinin yarattığı eşitsizliğe ve her bireyin kendisini ifade etme yollarında sınırlılığa karşın, yeni iletişim teknolojileri, etkileşimli yapısı, bireylerin kendilerini ifade etmesi açısından çok daha fazla imkân tanınması ve daha zengin içeriği ile ilgi uyandırmaktadır. Kitle iletişimi içinde bireye odaklı bir iletişim hizmeti sunmasıyla geleneksel kitle iletişim yapısını zorlayan elektronik iletişim, mobil özelliği ile de mekân bağımlılığın kırılmasına olanak tanımıştır. İnsanlar istedikleri yerde istedikleri zamanda istedikleri yöntemle uygun bir donanım aracılığı ile akışa katılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel kitle iletişim araçları tüketicileri için kullanılan izleyici-okuyucu-dinleyici nitelendirmelerinin yerini artık aktif katılımı ile kullanıcının alma zamanı gelmiştir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, yeni iletişimin sunduğu olanaklara karşın belli

bir donanımsal yapı ile bu olanaklara ulaşabilme zorunluluğudur. Her ne kadar bu donanımlar maliyetleri ve bulunabilirliği ile herkesin ulaşabileceği araçlar olarak konumlandırılrsa da yapılan araştırmalarda güç merkezlerinden dışarı doğru genişleyen halkalar içinde yer alan toplumlarda donanıma ve alt yapıya sahip olma oranının düştüğünü göstermektedir.

Özellikle OECD gibi uluslar arası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlarda ortaya konan bu gerçeğe karşın, teknoloji üreticileri dünyanın her noktasından yeni iletişim ağlarına bağlanabilmesini mümkün kılacak geliştirmeler üzerinde çalışmakta ve ülkeleri bu teknolojileri almaya mecbur kılmaktadır. Yeni ekonomi anlayışının dayandığı, inovasyon yaklaşımı bilginin ve bilgi teknolojilerinin ne kadar efektif kullanıldığı ile alakalıdır. Bu açıdan bakıldığında merkez ülkeler etrafında sıralanan ülkeler gelişmek adına bu teknolojileri almak durumunda kalmaktadır.

Aslında basit, öğrenilebilir yapısı ve zengin içeriği ile yeni iletişim ortam ve araçları, bilgisayar teknolojisinin iletişim ağları ile yakınsaması sonucu ortaya çıkan bir dizi teknolojik ve ekonomik hareketlenmenin bir sonucu olarak görülmektedir. Askeri ve finansal yapıların ihtiyaçlarının yarattığı talebin karşılanması için geliştirilen telekomünikasyon alt yapısı, iletişimin yeteneklerini arttırırken, kitle iletişimi alanında da yeni açılımların kapısını aralamıştır. Askeri haberleşme ağı olarak geliştirilen internet, bugün gelinen noktada yeni ve çok yetenekli bir kitle iletişim ortamı olarak faaliyet göstermektedir. Diğer taraftan bu gelişmeler sadece teknolojik alt yapılarla sınırlı değildir. Aynı zamanda finansal üst yapılar da yeni ortama göre projeksiyon geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda teknolojik alt yapıların birbirine yaklaşması farklı alanlarda faaliyet gösteren üreticilerin de hizmetlerinde birbirlerine yaklaşmasına, birleşmesine neden olmuştur.

Bütün bunlar göz önüne alındığında yeni iletişim ağlarının beraberinde bir dizi köklü değişimi getirdiği ileri sürülür. Ancak burada dikkat çekici olan nokta, değişimin son kullanıcı olan bireylere getirdiği olanaklar ve sorumluluklardır. Her ne kadar basitleştirilmiş bir ara yüz ile kullanıcının hizmetine sunulsa da, yeni iletişim teknolojileri sayesinde gelişen yetenekleri ve birkaç aracın özelliğini kendi içinde

barındırmasına olanak tanıyan yapısı ile bu araçlar, kullanıcılarını belli bir eğitsel seviyede kabul eder. Diğer taraftan sıklıkla ileri sürülen katılımcı bir medya ortamının sağlanması açısından kullanıcının içerik akışına daha aktif katılımı beklenmektedir.

Bir kitle iletişim aracı olarak internetin haber verme işlevi göz önüne alındığında, katılımcı medya fikri, yurttaş ve vatandaş gazeteciliği uygulamalarında açılmıdır. Bu bağlamda, özellikle televizyonun hazır ve çabadan uzak tutan dar kalıplı içeriğine alıştırılmış izler kitlenin, internet kullanıcısı olarak bir muhabir gibi hareket etmesi beklenir. Dönemsel ekonomik sorunların yansması sonucu, yaygın kitle iletişim kurumlarında çalışan medya profesyonellerinin işsiz kalması ya da internetin özellikle WEB 2.0 uygulamaları ile katılımcılara serbest içerik oluşturabilme imkânı tanınması, internet üzerinde haber kaynaklarının çeşitliliğini artırırken tartışmalar, uygulamaların sınırları ve sınırlıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Artık genel kabulle, bir kitle iletişim ortamı olarak internet, geleneksel kitle iletişim araçlarının ifa ettiği habercilik görevine getirdiği yeni açılımlar ile dikkat çekmektedir. Kaynak ile alıcı arasındaki tek yönlü akışın yerini alıcının mesaja geri bildiriminin direkt ve daha hızlı olduğu bir akış gelmiştir. Aynı zamanda, interneti kullanan her bir birey, aslında haber üretimi içinde birer kaynak durumundadır. Kendi haberlerini hazırlayan vatandaş gazeteciler kendi internet günlüklerinden bu haberleri paylaşabilmektedir. Bu durumda daha yerel, daha çok sesli bir haber akışının varlığından bahsedilebilir. Kaldı ki yurtdışında yapılan araştırmalarda bunun örnekleri saptanmıştır. 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi Saldırıları ya da Londra Metrosundaki bombalama olayı ya da Endonezya Depremi sonrasında meydana gelen Tsunami Felaketi, kullanıcıların, haber profesyonellerinin üretimlerinin tatminkâr olmadığı noktada içerik akışına katkılarının dikkat çekici örnekleridir.

Diğer yandan büyük medya kuruluşları tarafından yayınlanan haber portalları da sınırlı bir şekilde internet kullanıcılarının içeriğe katkı yapabilmesine olanak tanımaktadır. Bu sınırlılık birçoklarının da ileri sürdüğü üzere, geleneksel kontrol

yapısının yani eşik bekçiliğinin internet medyasına uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Serbest içerik akışının olduğu diğer internet ortamlarında içerik, gelen tepkilere göre denetlenirken, geleneksel medya kuruluşlarının internet uzantılarında bilgi girişleri, editörlerin kontrolü ile yayına verilmektedir. Bu durumda editoryal yapı sakıncalı gördüğü ya da uygunsuz olarak tanımladığı içeriğin yayına verilmesine engel olabilmektedir.

Sonuç olarak çalışmamızın dayandığı kuramsal temeller, geniş ve birbirine bağlı birçok alanda sürdürülen tartışmalarda ortaya atılan kavramlar etrafında şekillenmiş ve bu kavramlar arasındaki ilişkisellik irdelenmiştir. Yapılan tartışmalarda ileri sürülen en önemli iddia, yeni iletişim teknolojilerinin, toplumun bu gün bilgiye daha kolay ulaşabilmesini mümkün kıldığıdır. Bu resim, bilginin daha kolay ulaşılabilir ve daha kolay işlenebilir gibi algılanmasına neden olmaktadır. Ancak karşı argümanlar açısından bakıldığında ortaya çıkan sonuç, yeni gereksinimler ve yeni icatlar arasında, temel üretim, yeni endüstri uygulamaları ve bizzat kendileri endüstriyel gelişmeyle ilişkili olan yeni sosyal gereksinimler düzeyinde, çok karmaşık bir etkileşimin olduğudur. Bu açıdan yaklaşıldığında, geleneksel kitle iletişim araçlarının, sayısal teknolojilerin sunduğu yeni olanaklar sonucunda işleyiş yapısında farklı seyirler izlemek zorunda kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu kuramsal temele dayanan hipotezler, iki ayrı araştırma yönteminden elde edilen bulgular ile sınanmıştır.

Hipotez 1: Geleneksel kitle iletişim araçları, sayısal teknolojilerin sunduğu yeni olanaklar sonucunda işleyiş yapısında farklı seyirler izlemek durumundadır. İnternet, geleneksel kitle iletişim araçlarının tüm özelliklerini içinde barındırırken vaat ettiği hız özellikle yaygın yazılı basının fiziksel yapısını ilerleyen zaman içinde terk etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Büyük medya şirketleri, hem bu zorunluluk hem de bir kitle iletişim aracı olarak gücünü kanıtlamış internet akışı içinde gücünü devam ettirebilmek adına gazete adlarını haber portallarına taşımaktadır. Bununla birlikte kullanıcılar alışkanlıkları yanında bu portalların

beslendikleri zengin haber havuzu sayesinde sundukları geniş içerik karşısında bağımsız haber portallarına daha mesafeli bir yaklaşım sergilemekte ekseriyetle haber tüketim tercihlerini büyük medya şirketlerinin internet uzantılarından gerçekleştirmektedirler.

Araştırmamız çerçevesinde incelenen haber portallarının belirlenmesi amacıyla yararlanılan ve internet sitelerinin ziyaretçi trafiğini ölçme konusunda en çok bilinen şirket olan Alexa Web Information Company isimli kuruluşun ülkelere göre yayınladığı ilk 100 listesinde, haber portalları açısından ilk 5 sırayı, ülkemizin büyük medya kurumları ile ilişkili ve bu şirketlerin çıkardığı gazeteler ile aynı adı taşıyan haber portalları oluşturmaktadır.

Aynı şekilde çalışmamız içinde yer alan anket uygulamasında, haber portallarının kullanım dağılımına bakıldığında ankete katılan internet kullanıcılarının bu listeye uyumlu bir eğilim içinde oldukları görülmektedir. Ankete katılanların %51'i, Alexa tarafından yayınlanan 100 listesinde ilk sırada yer alan www.hurriyet.com.tr haber portalını takip ettiklerini belirtmişlerdir. %45'i ise www.milliyet.com.tr adresli Milliyet haber portalını takip etmektedir.

Bu veriler göz önüne alındığında hipotez 1'de öne sürülen ifade doğruluk kazanmıştır.

Hipotez 2: Yeni iletişim teknolojileri kullanıcılar arasında yayılmaktadır. Kullanıcılar, yeni özelliklere ulaşabilme ve bu desteği sağlayan araçları edinme eğilimindedir. Mobil iletişim araçları ve bunlar üzerinden sunulan hizmetlerin tamamı kullanıcılar tarafından tamamen sahiplenilmez. Uygulamaların kullanım tercihi katma değeri ile ilgilidir.

Türkiye, hızlı internet olarak adlandırılan ADSL ve 3G türevleri ile gelişmiş olan ülkelere göre geç tanışmış olmasına karşın, hızlı internet aboneliğinin yayılımla birçok ülkeye göre daha aktif bir portre çizmektedir. Bu konuda Türkiye Telekomünikasyon Kurumu tarafından yayınlanan 6 aylık ve yıllık faaliyet raporlarında ortaya konan verilere göre 2010 yılı ilk çeyreği geçildiğinde bir önceki

yıla göre %29,9'luk bir artış saptanmıştır. Çalışmamızda yapılan anketten elde edilen verilere göre mobil internet kullanan katılımcıların tüm katılımcılara oranı %32,4 olarak tespit edilmiştir.

Mobil internet hizmetinden yararlanan katılımcıların %26,6'sı istedikleri her zaman istedikleri her yerde interneti kullanmak için mobil internet hizmetlerinden yararlandıklarını belirtmektedirler.

Katılımcıların kullandıkları iletişim araçları ile ilgili bulgulara bakıldığında, 729 katılımcının eski nesil GSM telefonuna sahip olduğu, 534 kullanıcının 3G uyumlu GSM telefona sahip olduğu ve 35 kullanıcının ise iki tip telefona da sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ankete katılanların, 218'i Netbook olarak adlandırılan kolay taşınabilir ve üreticiler tarafından ekseriyetle internet kullanımı amaçlı araca sahip oldukları, sırasıyla PALM ve IPAD araç sahipliğinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu birden fazla iletişim aracına sahiptir.

Diğer taraftan tüm katılımcılara, GSM telefonlarının sadece konuşma ve SMS gönderme işlevinde kullanılması gerektiğine katılıp katılmadıkları yönünde bir sorguya, katılımcıların %71'i katılmadıkları belirlemiştir. Bu katılımcılara GSM telefonları üzerinden internet hizmetinin sunulmasının ne kadar önemli olduğu sorulduğunda, %21,7'si çok önemli, %29,3'ü ise önemli cevabını vermiştir. GSM telefonları sadece sesli görüşme ve SMS veri aktarımı için kullanılmalıdır önermesine karşı çıkan 922 katılımcının 282'si GSM telefonları üzerinden internete ulaşmanın çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bu özelliğin GSM telefonlarında olmasının önemli görenler ise 380 kişidir. Toplamda 662 kişinin olumlu yaklaştığı bu özelliğe önemli değil ve hiç önemli değil diyenlerin toplamı ise 253 kişidir.

Bu oranlara bakıldığında kullanıcıların başta internet olmak üzere çeşitli hizmetlere ulaşma eğilimde oldukları sonucuna varılmaktadır.

Ancak aynı katılım grubuna MMS ya da görüntülü konuşma gibi diğer hizmetlerin önemi sorulduğunda ise farklı sonuçlar elde edilmektedir. Örneğin bir

GSM telefonunda MMS kullanma özelliğine, katılımcılar internet kullanma özelliğinden daha az önem vermektedir. Katılımcıların sadece %12,3'ü bu özelliği çok önemli görürken, bir önceki özelliğe göre önemli değil şikkını işaretleyenlerin oranında bir artış görülmektedir. Aynı şekilde görüntülü görüşme kullanımını önemli görmeyenlerin oranı %27,4'tür.

Bu tercihler kullanım alışkanlıklarına da yansımaktadır. Sesli görüşme ve SMS dışında diğer bağlantı tiplerinden en çok internet kullanıcılar tarafından rağbet görmektedir. Katılımcıların, %29,1'i GSM telefonları üzerinden interneti her zaman kullandığını belirtirken hiç kullanmayanları %31,4'lük bir orana sahiptir. Ancak MMS gönderme/alma, e-posta gibi hizmetlerde kullanılmama oranı çok daha fazla olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir GSM telefonu üzerinde gelen ücretsiz hizmetler ise, ihtiyaç dahilinde kullanılmaktadır. Örneğin alarm fonksiyonu katılımcıların %60'ı tarafından her zaman kullanılan bir özellik olarak tanımlanmıştır. Ancak kamera ya da ücretsiz veri paylaşımına olanak tanıyan bluetooth özelliği ihtiyaç duyuldukça kullanılan bir özellik olarak saptanmıştır.

Bu veriler göz önüne alındığında hipotez 2'de öne sürülen ifade doğruluk kazanmıştır.

Hipotez 3: İnternet diğer kitle iletişim araçlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. Ancak içerik görüntülü haber olduğunda, internet sunduğu haber çeşitliliği ve uygulama seçeneklerine karşın televizyon haberleri karşısında henüz kesin bir tercih nedeni değildir. Kullanıcılar daha çok son dakika gelişmelerinden ya da ilgi alanlarına giren haberlerden bilgi edinmek amacıyla interneti kullanmaktadır.

Anket katılımcılarının kitle iletişim araçlarının kullanma alışkanlıkları ile ilgili sorulan sorulardan elde edilen verilere göre, internete ayrılan süre diğer kitle iletişim araçlarına ayrılan süreden daha fazladır. Katılımcıların internet için ayırdıkları süreye verdikleri cevapların dağılım ortalamaları gözetildiğinde ağırlıklı olarak 3-4 saate aralığı ile karşılaşılmıştır. Diğer yandan televizyon ve gazetede süre 15-30dk ile 1-2

saat cevap aralıklarında yoğunlaşmıştır. Diğer yandan katılımcıların cevap dağılımları incelendiğinde televizyonda kullanım süreleri arttıkça kullanıcı sayısının düştüğü, internette ise bu oranın arttığı gözlemlenmiştir. Örneğin televizyon için 3-4 saat ayırdığını söyleyen katılımcıların genel toplama oranı %16,9'dur. İnternette ise bu oran %26,9 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların en az zaman ayırdıkları kitle iletişim aracı ise radyodur.

Elektronik tabanlı kitle iletişim araçlarını önem sırasına koymaları talep edildiğinde yine katılımcılar interneti ön plana çıkarmışlardır. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %70,5'i interneti çok önemli görürken, televizyonda bu oran, %8,6'da kalmaktadır.

İnterneti kullanma tercihlerine bakıldığında ise, Katılımcılar, en çok e-posta hizmetlerini kullanmaktadır. Katılımcıların %98,4'ü e-posta hizmetlerini kullandıklarını belirtmiştir. Sosyal paylaşım ağlarının kullanımı ise, e-posta hizmetlerinden sonra gelen ikinci hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar en çok kullandıkları dördüncü hizmet olarak gazete ve dergilerin takibini işaretlemiştir.

Kullanıcıların bir haber portalına ne kadar zaman ayırdıklarına dair elde edilen bulgulara göreyse katılımcılar 15-30 dk ile 1-2 saat arasında haber portallarına vakit ayırmaktadır. Kullanıcıların %54,7'si, haber portallarına günlük 15- 30 dk arası vakit ayırmaktadır. 1-2 saat ayıranların oranı ise %37,5'tir. Haber portallarına ayrılan süre arttıkça katılımcı sayısı düşmektedir.

Diğer taraftan kullanıcılara haber portallarını kullanım eğilimleri sorulduğunda, %37,5'i her zaman son dakika gelişmelerini takip ederim seçeneğini işaretlemiştir. Bu değişkene sık sık cevabı verenlerin oranı ise, %25,0'dır.

Katılımcılara, takip ettikleri haber portallarındaki video eklentilerini takip edip etmedikleri sorulmuştur. En az bir haber portalı takip eden 1222 katılımcıdan 83'ü her zaman videoları takip ettiğini belirtirken, ilgilenmem diyenlerin sayısı ise 77'dir.

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların dağılım ortalamasına bakıldığında, kullanıcıların video eklentilerin %41,4'lük oranla ilgi alanlarına girdiği takdirde izledikleri sonucuyla karşılaşılmaktadır. Aynı şekilde ankete katılan internet kullanıcıları, ancak gerekli ise bir haberde video eklentisi olması yönünde görüş bildirmektedirler. Katılımcıların %60,8'ine denk gelen bu görüşe karşın sadece %22,1'lik bir katılımcı grubu her haberde video eklentisinin olması gerekliliğini savunmuştur.

Katılımcılara haber takibi için tercih ettikleri kitle iletişim aracı sorulduğunda televizyon hala liderliğini korumaktadır. Genel anlamda ayrılan zaman internete göre düşse bile televizyon internet kullanıcıları için birinci haber takip aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcıların %56,8'i haberleri her zaman televizyondan takip ettiklerini belirtmişlerdir. Bu oran internette %22,6'ya düşmektedir.

Bu veriler göz önüne alındığında hipotez 3'de öne sürülen ifade doğruluk kazanmıştır.

Hipotez 4: Haber portallarında yer alan geri bildirim süreci, aktif olarak kullanılan bir süreç değildir. Geri bildirim sürecine katılım ve bu süreçte oluşan tartışma ortamlarında fikir beyanı için üyelik talebi kullanıcıların kamusal tartışma sürecine katılımını azaltmaktadır. Bununla birlikte, yeni bir iletişim ortamı olan internetin sunduğu imkânlarla karşın pasif izleyici tutumlarını sürdürmektedir. Kitle iletişiminin geleneksel yukarıdan aşağıda akış modeli, internette yer alan haber portallarında da kullanıcıların içerik oluşumuna katılım eksikliği nedeniyle devam etmektedir

İncelenen, haber portallarının içeriğine bakıldığında, yurttaş gazeteciliği bağlamında sıklıkla eleştirilen geleneksel kontrol yapısının ve editoryal izin katılım sürecindeki her basamakta işlediği saptanmıştır. İçeriğe katılım en çok haber altı yorum ve bu yorumlar içinde kendiliğinden doğan tartışma ortamları olarak görülse de, portallar, haber yorumlarında 300 ila 500 kelime arasında yorum sınırı

koymaktadır. İçerik ile ilgili doğrudan bir geri dönüş olarak da algılanan bu uygulama editöryal bir süreçten geçmektedir.

Kullanıcılarına birçok yoldan içeriğe ulaşma imkânını tanıyan bu haber portalları, akışa aktif katılım söz konusu olduğunda bu hizmetleri yorum ya da blog oluşturma ile sınırlamış görünmektedir. Bu sınırlı hizmetlerden yararlanmak ise ancak portala bireysel üye olmak yoluyla mümkün olmaktadır. Ülkemizde en çok takip edilen haber portalları arasında ilk 5’te olan bu portalların tamamında, video haber hizmeti de sunulmakta ama katılımcılar bu hizmete içeriksel bir katkı sağlayamamaktadır. Haber portalları, kitleye karşı mesafeli duruşlarını portal künyesindeki tutumları ile de göstermektedir. Aktif katılımdan, bireyleri ön plana çıkaran akışlardan bahsedilen bir dönemde, haber portallarının künyesinde, kontrol mekanizmasının kimliği hala gizlenmektedir. Editör ya da editörlere ulaşmanın yolu, “info” genel e-posta adresleriyle mümkündür.

Diğer taraftan ankete katılan kullanıcıların, okuyucu yorumları üzerine fikirleri sorulduğunda, katılımcıların %56’sı bir haber altındaki okuyucu yorumlarının dikkatlerini çekmeleri durumunda okuyacaklarını belirtmişlerdir. Kendilerinin bir habere yorumcu olarak katılıp katılamayacakları sorulduğunda ise, %43,2 ile yorum yapamam sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcılar yorumlara ilgi göstermekte ancak yorum yapmak konusunda çekimser kalmaktadır.

Öte yandan katılımcılar, karşılaştıkları bir olay karşısında pasif izleyici tutumlarını sergileyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların sadece %82’lik bir kısmı bu olayı görüntü kayıt edici aracı ile kayıt edip internette yayımlayabileceğini belirtmiştir. Olayı görüntüledikten sonra haber portalları ile paylaşabileceğini belirten kullanıcı sayısı ise 51 kişidir.

Bu durumda haber portallarına üyelik koşulunun etken olduğu düşünülmektedir. Çünkü en az bir haber portalını takip ettiğini bildiren 1222 katılımcının sadece %33,3’ü haber portallarına üye olarak, portalların sunduğu hizmetlerden yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Bu veriler göz önüne alındığında hipotez 4'de öne sürülen ifade doğruluk kazanmıştır.

Hipotez 5: Birçokları için mevcut medya koşullarının alıcı olarak tanımlanan kullanıcılar için daha demokratik ve daha katılımcı koşullar sağlaması beklenir.

Alt Hipotez: Kullanıcılar, haber portallarının kullanıcılarına katılımcı bir ortam sağladığına ve kullanıcılara içerik ile ilgili fikir ve düşüncelerini en hızlı şekilde belirtebilecek olanaklar sunduğuna inanmaktadır.

Alt Hipotez: Kullanıcılar haber portallarının hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı sunduğunu düşünmektedir.

Alt Hipotez: Kullanıcılar, haber portallarının güncel olaylara ilgi olarak daha geniş ölçekli ve dünyada olup bitene ilişkin çeşitli görüşleri içeren daha geniş bir bilgi kaynağı olduğuna inanmaktadır.

Alt Hipotez: Kullanıcılar, haber portallarının, geleneksel medyanın kullanıcılarına bireysel ve siyasal seçimlerini özgürce yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sunduğunu düşünmektedir.

Kullanıcılara bu hipotezleri içeren önermeler verilmiş ve önermelere katılım dereceleri sorulmuştur.

Katılımcılar, haber portallarının daha özgür bir iletişim ortamı sunduğuna dair önermeye ağırlıklı olarak “katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Aynı şekilde bu önermeye kısmen katılımlar ise %25,9 ile ikinci grubu oluşturmaktadır. Bu verilere göre katılımcılar yararlandıkları haber portallarının tam anlamıyla özgür bir ortam sağladığı konusunda çekimse yaklaşmaktadır.

Haber portallarının, katılımcı bir ortam sağladığı ile ilgili önermeye ise anketi cevaplayanların %46,2'si katılıyorum cevabını vermiştir.

Haber portallarının hem bireysel hem de kolektif görüşleri göz önünde bulundurduğuna dair bir önermede ise katılımcı cevapları birinci önermede olduğu gibi katılıyorum ve kısmen katılıyorum şıkları arasında dağılmıştır.

Haber portallarının dünya üzerinde olup bitene ilişkin geniş bir perspektif sunduğuna dair ortaya konan önermede de anketi cevaplayanlar %46,1 oranında katılıyorum, %25,4 oranında kısmen katılıyorum cevabını vermişlerdir.

Haber portallarının kullanıcılarına bireysel ve siyasal seçimlerini özgürce yapabilmeleri için gerekli bilgiyi sunduğuna dair önerme ise en az kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevaplarını almıştır. Bu önermede yığılım kısmen katılıyorum şikkında olmuştur.

Ancak medya üzerine geliştirilen önermelerde anketi cevaplayanların kanaatleri daha farklı ve olumludur. Katılımcı demokrasi kuramında da ifade edilen medya yapısı ile ilgili 4 önerme, yüksek oranda kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum ifadeleri ile cevaplandırılmıştır.

Bu veriler göz önüne alındığında hipotez 5'de öne sürülen ana fikir doğrulanmaktadır. Ancak alt hipotezlerde haber portalları ile ilgili ortaya konan fikirlerin doğruluk payı tartışmaya açık hale gelmiştir. Kullanıcılar medya yapısında beklentileri kesin dille onaylarken haber portallarının sundukları konusunda kısmi cevaplar ile şüphelerini açık etmektedir.

Bu çalışmada ortaya konan fikirler ve araştırma sonuçlarına göre, şu öneriler dikkate alınmalıdır.

- Teknoloji kullanımı peşin ön kabuller ile gerçekleştirilmek yerine kullanılan teknolojinin amacı ve hayatımız için önemi kavranmalıdır.

- Kitle iletişiminde mevcut etkileşimli yapılanmanın sınırlılıklarının farkındalığı kullanıcı için önemlidir. Bu sınırlılık aslında bir anlamda etkileşim adı altında bir yönlendirmenin göstergesidir. Gerçek etkileşimli ortamların oluşması aynı zamanda daha demokratik ve katılımcı medya yapılarını da müjdeleyecektir.
- Yurttaş gazeteciliği, bu demokratik ve katılımcı medya yapılarının da bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu nedenle yurttaş gazeteciliğini destekleyen ve anlaşılmasını sağlayan daha çok çalışma yapılmalı, medya profesyonelleri ve takipçileri bu kavram hakkında bilgilendirilmeli ve eğitilmelidir.
- Bu çalışmaların yanında hem medya profesyonelleri hem de medya takipçilerinin yurttaş gazeteciliği için yüreklendirilmesi gerekmektedir.
- Kullanıcıların daha çok rağbet ettiği geleneksel medya kuruluşlarına bağlı haber portallarında yurttaş gazeteciliğine dönük düzenlemelerin yapılması önemlidir. Editöryal yapılanmada düzenlemeler ve sunulan hizmetlerin anlaşılır ve daha ulaşılır hale getirilmesi yurttaş gazeteciliği uygulamalarının artmasına olanak sağlayacaktır.

Yurttaş gazeteciliği yaygın medya kuruluşları hakkında süre gelen şaibe tartışmalarına bir cevap ve daha fazla demokrasi daha fazla katılım daha hür iletişim idealleri ile kullanımı tercih edilen internette söz sahibi olmanın bir yoludur. Büyük medya kuruluşları, kaybettikleri izleyiciyi profilini farklı açılımlar ile kazanma çabasındadır. Ancak bu henüz ülkemizde tam olarak yerleşmemiştir. Diğer yandan çalışmamız yeni iletişim ortam ve araçlarıyla sunulan hizmetlerden sadece biri üzerinden bir durum tespiti gerçekleştirmiştir. Bu alanda yapılacak çalışmalar ve araştırmalar ile artık kullanıcı olarak adlandırılması gerekli olan içerik takipçilerinin bilinç düzeyinin arttırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA:

- Adams, Debra: "Journalism, Citizens And Blogging", 2006, (Çevrimiçi), <http://eprints.qut.edu.au>, 10 Eylül 2010.
- Adorno, Theodor W.: **Minima Moralia**, Çev. Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.
- Agazzi, Evandro: "Technique, Technology, and Modern Science", **PHIL & TECH**, 4:2 Winter, 1998.
- Aktan Can, Mehtap Tunç: "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ocak-Şubat 1998, s.118–134.
- Alemdar Korkmaz, İrfan Erdoğan: **Öteki Kuram Kitle İletişimine Tarihsel Ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi**, Ankara, Erk Yayınları, 2002.
- Allan, Stuart: "Citizen Journalism and the Rise of "Mass Self-Communication": Reporting the London Bombings" **Australian edition of Global Media Journal**, Vol.1, Issue 1,2007, (Çevrimiçi), http://www.commarts.uws.edu.au/gmjau/iss1_2007/stuart_allan.html 19 Temmuz 2010.
- Anık, Cengiz: **Bilgi Fabrikaları ve Müşteriler**, Ankara, Altın Küre Yayınları, 2003.
- Anis, Münevver A.: "Bilgi ve Kültürel Devamlılık", **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s.47–60.
- Altheide, David L.: "The Control Narrative of the Internet", **Spring 2004**, Vol. 27, No. 2, 2004,pp. 223–245.
- Arnold John, vd.: **Digital Television: Technology And Standards**, New Jersey, Wiley-Interscience, 2007.
- Arıkan Cemil, Müfit Akyos vd.: **Ulusal İnovasyon Sistemi**, İstanbul,TÜSİAD Yayınları, Yayın No:TÜSİAD-T/2003/10/362, 2003.

- Ashton, Thomas S.: **The Industrial Revolution 1760-1830**, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Auge, Marc, Jean-Paul Colleyn: **Antropoloji**, Çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005.
- Augustinus: **İtiraflar**, Çev. Dominik Pamir, İstanbul, Kaknüs, 1999.
- Atabek, Ümit: **İletişim ve Teknoloji**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001.
- Aydoğan, Filiz: **Medya ve Serbest Zaman**, İstanbul, Om Yayınevi, 2000.
- Aydoğan, Filiz: "Medya Yolu ile Modernleşme", **Yeni İletişim Ortamları Ve Etkileşim Uluslararası Konferansı**, 1-3 Kasım 2006, s.224-231.
- Aydın Selami: **İngilizce- Türkçe Televizyon Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2000
- Avcı, Nabi: **Enformatik Cehalet**, Ankara, Rehber Yayınları, 1990.
- Bacon, Francis: **The New Organon Book-1**, Ed. By. Lisa Jardin, Michael Silverthorne Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Bal, Hüseyin: **İletişim Sosyolojisi**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Ball-Rokeach, Sandra J.: "A Theory Of Media Power And A Theory Of Media Use: Different Stories, Questions, And Ways Of Thinking", **Mass Communication&Society**, Vol. 1, Issue 1 & 2, January 1998, pp. 5 – 40.
- Barbier, Frédéric, Catherine B. Lavenir: **Diderot'dan İnternete Medya Tarihi**, Çev. Kerem Eksen, İstanbul, Okuyanıs Kitabevi, 2002.
- Barnet, Belinda: "Engelbart's Theory of Technical Evolution", **Continuum: Journal of Media & Cultural Studies**, Vol. 20, No. 4, December 2006, pp. 509–521.

- Barnett, Steven: “New Media Old Problems: New Technology and The Political Process”, **European Journal of Communication**, Vol.12, No.2, June 1997, pp.193–218.
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Baudrillard, Jean: **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev. Oğuz Adanır, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, 2006.
- Baudrillard, Jean: **Siyah ‘An’lar**, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Bauman, Zygmunt: **Yasa Koyucular İle Yorumcular, Modernite Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme, Toplumsalın Sonuçları**, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997.
- Batur, Enis: “Yazboz, Graphomanie’ye Dair”, **Defter**, Sayı 17, 1991, İstanbul, Metis Yayınları, s.40–51.
- Benhabib, Şeyla: **Modernizm, Evrensellik Ve Birey**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Benjamin, Walter: **Son Bakışta Aşk**, Çev. Nurdan Gülbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Bennet, W. Lance. **Politik İllüzyon ve Medya**, Çev. Seyfi Say, İstanbul, Nehir Yayınları. 2003.
- Beniger, James: **The Control Revolution**, Cambridge, Harvard University Press, 1986.
- Bentley, Clyde H.: “Citizen Journalism: Back to the Future?”, (Çevrimiçi), http://citizenjournalism.missouri.edu/researchpapers/bentley_cj_carnegie.pdf, 10 Temmuz 2010.

- Berger, Arthur A.: **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Editorler Nazmi ULUTAK-Aslı TUNC, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2.basım, 1996.
- Berger, John: **Görme Biçimleri**, Çev. Yurdanur Salman, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
- Berger Peter L., Brigitte Berger,Hansfried Kellner, **Modernleşme Ve Bilinç**, Çev. Cevdet Cerit, İstanbul, Pınar Yayınları,1985.
- Bergson, Henry: **Time And Free Will: An Essay On The Immediate Data Of Consciousness Authorized**, Translation By F. L Pogsoff, New York, Dover Publications Inc, 2001.
- Berman, Marshal: “Modernlik -Dün Bugün Yarın”, Çev: Ümit Aytuğ, **Birikim Dergisi** sayı 34, Şubat 1992, 43–53.
- Bıçakçı, İlker: **İletişim ve Halkla İlişkiler Eleştirel Bir Yaklaşım**, İstanbul, MediaCat Kitapları, 2002,
- Bilgin, Nuri: **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşına Kitaplar, 2007.
- Binark, Mutlu: “Kadının Sesi Radyo Programı ve Kimliği Konumlandırma Stratejisi” **Toplumbilim: Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı**, Sayı 14, 2001, s.75–90.
- Boon, Mike: “Instruments in Science and Technology” **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp. 78–83.
- Bogart, Leo: **The Age of Television**, New York, Frederick Unger,1972.
- Borst, Arno: **Computus: Avrupa Tarihinde Zaman ve Sayı**, Çev. Zehra Aksu Yilmazer, Ankara, Dost Yayınevi, 1997.
- Bottomore, Tom: **Frankfurt Okulu**, Çev. Ahmet Çiğdem, Ankara, Vadi Yayınları, 1997.

- Bowman, Shayne, Chris Willis: “The Future Is Here, But Do News Media Companies See It?” **Nieman Reports**, Vol. 59, No. 4, Winter 2005, Cambridge, pp.6-11.
- Bowman, Shayne, Chris Willis: “We Media: How Audiences are Shaping the Future of News and Information”, The Media Centre, American Press Institute, July 2003, (Çevrimiçi)
http://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf, 10.Eylül 2010,
- Bozkurt, Veysel: **Değişen Dünya’da Sosyoloji**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2006.
- Briggs Asa, Peter Burke: **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev. İbrahim Şener, Ankara, İzdüşüm Yayınları, 2004.
- Brosius, Hans-Bernd vd.: “How do Text-Picture Relations Affect the Information Effectiveness of Television Newscasts?”, **Journal of Broadcasting & Electronic Media**, Vol.40, Issue 2, Spring 1996 , pp.180 – 195.
- Bruns, Axel: “Producers: Towards a Broader Framework for User-Led Content Creation”, (Çevrimiçi), <http://producers.org/files/Producers%20and%20Cognition%2007%29.pdf> , 09 Ağustos 2010.
- Bruns, Axel, Joanne Jacobs: “Introduction”, **Uses of Blogs**, Ed. Axel Bruns, Joanne Jacobs, New York, Peter Lang Publishing, 2006.
- Burton, Graeme: **Görünenden Fazlası: Medya Analizlerine Giriş**, Çev. Nefin Dinç, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995.
- Burns, Axel: “News Blogs And Citizen Journalism: New Directions For E-Journalism”,(Çevrimiçi), <http://producers.org/files/News%20Blogs%20and%20Citizen%20Journalism.pdf>, 10 Temmuz 2010.
- Brügger, Niels, “Does the Materiality of the Internet Matter?”, **The Internet and Society? Questioning Answers and Answering Questions**, Ed. By.

- Niels Brügger ve Henrik Bodger, Aarhus, The Center of Internet Research, 2002, pp.13-22.
- Brom, Leonard, Philip Selznick: **Sosiology**, New York, Harper&Row Publishers, Third Edition, 1963.
- Bromley, Allan D.: “Technology Policy”, **Technology in Society**, Volume 26, Issues 2-3, 2004, pp.455–468.
- Buford, Koegel John F.: “Multimedia Systems”, **Uses of Multimedia Information**, Ed. By. John F. Koegel Buford, New York, ACM Press, 1994.
- Burke, Peter: **Bilginin Toplumsal Tarihi**, Çev. Mete Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Butler Tom, Murphy Ciaran: “Work and Knowledge”, **Encyclopedia Of Knowledge Management**, Ed. By. David Schwartz, London, Idea Group, 2006, pp.884–891.
- Cantor, Norman F.,Michael S. Werthman: **The History Of Popular Culture To 1815**, New York, Macmillian Publishing, 1968.
- Campbell, Cole: “Citizens Matter; And This Is Why Public Journalism Matters”, , **Journalism Studies**, Vol.1, No.4, November 2000, pp.689–694.
- Carayannis, Elias, John Sagi: “"New" vs. "Old" Economy: Insights on Competitiveness in the Global IT Industry”, **Technovation**, Volume 21, Issue 8, 2001, s. 501–514.
- Castells, Manuel: **The Internet Galaxy Reflection on the Internet, Business and Society**, New York, Oxford University Press, 2001.
- Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Cilt-1**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür Üçüncü Cilt Binyılın Sonu**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Cauberghe, Verolien, P. De Pelsmacker: “Opportunities And Thresholds For Advertising On Interactive Digital Tv: A View

- From Advertising Professionals”, **Journal Of Interactive Advertising**, Vol. 7, No. 1, Fall 2006, pp. 12-23.
- Cereci, Sedat: **Televizyonun Sosyolojik Boyutu**, İstanbul, Şule Yayınları, 1996.
- Chan J. Ka-Ching, Louis Leung: “Lifestyles, Reliance On Traditional News Media And Online News Adoption”, **New Media Society**, Vol.7, No.3, June 2005, pp.357-382.
- Chartier, Roger: **Yeniden Geçmiş, Tarih, Yazılı Kültür, Toplum**, Çev: Lale Arslan, Ankara, Dost Kitabevi, 1998.
- Chesher, Chris: “Neither Gaze Nor Glance, But Glaze: Relating To Console Game Screens”, **Scan Journal**, Vol.4, No.2, August 2007, (Çevrimiçi), http://scan.net.au/scan/journal/print.php?j_id=11&journal_id=19, 21 Nisan 2010.
- Couldry, Nick: “Beyond the Hall of Mirrors? Some Theoretical Reflections on the Global Contestation of Media Power”, **Contesting Media Power: Alternative Media in a Networked World**, Ed. By. Nick Couldry and James Curan, Rowman & Littlefield, 2003, pp. 39–54
- Cox, Melissa: **The Development of Computer-Assisted Reporting**, Chapel Hill, University of North Carolina, 2000.
- Çakır, Hamza: “Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 22 Yıl: 2007/1, ss.123-149.
- Çakır, Vedat: “Etkileşimli TV ve Etkileşimli Drama”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s. 85-90.
- Çaplı, Bülent: **Medya Ve Etik**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

- Çelenk, Sevilay: **Televizyon Temsil Kültür**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005.
- Çığ, Ünsal: “George Gerbner”, **Kadife Karanlık-II 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar**, Der. Gül Batuş Vd., İstanbul, Su Yayınevi, 2006.
- Çiğdem, Ahmet: **Akıl Ve Toplumun Özgürleşimi Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma**, Ankara, Vadi Yayınları, 1992.
- Çiğdem, Ahmet: **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1997.
- Çömlekçi, Necla: **Bilimsel Araştırma Yöntemi Ve İstatistiksel Anlamlılık Sınamaları**. Ankara, Bilim Teknik Yayınevi, 2001.
- Dağtaş, Erdal: “Yurttaş Taleplerinin Temsiliyeti Ekseninde Eskişehir Yerel Basınından Bir Örnek: Midas Gazetesi”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s. 173-186.
- Dary, David: **How To Write News For Broadcast And Print Media**, Pennsylvania, Blue Ridge Summit, 1973.
- Davis, Erik: **Techgnosis TechGnosis: Myth, Magic, and Mysticism in the Age of Information**, Westminster, Crown Publishing, 1999.
- Debord, Guy: **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1996.
- Dean Carol C., Jane LeMaster: “Barriers to International Technology Transfer”, **Business Forum**, Vol.2, No.1, Wntr-Spring 1995,19–23.
- DeFleur, Melvin L., Sandra Bale-Rokeach: **Theories of Mass Communication** (5th Ed.), New York, Longman,1989.
- DeFleur Melvin L., Dennis Everette: **Understanding Mass Communication** (4th Ed.), Boston, Houghton Mifflin, 1991.

- De Saussure, Ferdinand: **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998
- Desai, Gaurav: “The Invention of Invention”, **Cultural Critique**, No. 24, Spring, 1993, pp. 119–142.
- Descartes, René: **A Discourse On The Method Of Correctly Conducting One’s Reason And Seeking Truth In The Sciences**, Trans. By. Ian Maclean, Newyork, Oxford University Press, 2006.
- Deuze, Mark: “The Web And Its Journalisms: Considering The Consequences Of Different Types Of Newsmedia Online” **New Media & Society**, Vol.5, No.2, June 2003, pp. 203-230.
- Deuze, Mark: “What Is Journalism?: Professional Identity And Ideology Of Journalists Reconsidered”. **Journalism**, Vol.6, No.4, November 2005, pp.442-464.
- Deuze, Mark, vd.: “Preparing For An Age Of Participatory News”, **Journalism Practice**, Vol.1 No.3, March 2007, pp.322-338.
- Deuze, Mark: “Convergence Culture in the Creative Industries”, **International Journal of Cultural Studies**, Vol.10, No.2, June 2007, pp. 243-263.
- Deuze, Mark: “Online Journalism: Modelling the First Generation of News Media on the World Wide Web”, (Çevrimiçi), http://131.193.153.231/www/issues/issue6_10/deuze/index.html, 15 Eylül 2010,
- Dickson, David: **Alternatif Teknoloji: Teknik Değişmenin Politik Boyutları**, Çev. Nezih Erdoğan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Dilmen Nemci E., Sertaç Öğüt: “Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim’e İletişimsel Bilişim Yaklaşımı”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.17-23.

- Dipert, Randall R.: **Artifacts, Art Works, and Agency**, Philadelphia, Temple University Pres, 1993.
- Dix, Alan, vd.: **Human Computer Interaction**, Harlow, Pearson Prentice Hall, 2004.
- Doğu, Burak: “Yeni Medyanın Belirleyici Bir Unsuru Olarak Bilgisayar Oyunları”, **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, pp.361-370.
- Douglas Kellner, Best Steven: **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Dökmen, Üstün: **İletişim Çalışmaları ve Empati**, İstanbul, Sistem Yayınları, 2004.
- Dudley, Leonard M.: **Kalem Ve Kılıç**, Çev. Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2001.
- Druckrey Timothy, Peter Weibel: “The World As Interface: Toward The Construction Of Contextcontrolledevent-Worlds”, **Electronic Culture: Technology and Visual Representation**, Ed. By. Timothy Druckrey, New York, Aperture.
- Durmaz, Ahmet: **Dijital Televizyonun Temelleri**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 148, 1999.
- Dursun, Çiler: “Zaman: Modern ve Postmodern”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, sayı 84, Bahar 2000, s.189–212
- Dusek, Val: **Philosophy of Technology An Introduction** Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2006.
- Eagleton, Terry: **The Idea Of Culture**, Oxford, Blackwell Publishers, 2000.
- Edward J. Downes, Sally McMillan: “Defining Interactivity: A Qualitative Identification of Key Dimensions”, **New Media Society**, Vol. 2, No. 2, June 2000, pp. 157-179
- Eflatun: **Phaidros**, Çev. Hamdi Akverdi, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1997.

- Ellul, Jacques: **Teknoloji Toplumu**, Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yayınları, 2003.
- Ellul, Jacques: **Sözün Düşüşü**, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2004.
- Ekin, Nusret: **Endüstri İlişkileri**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1994.
- Eide, Martin, Graham Knight: “Public/Private Service: Service Journalism And The Problems Of Everyday Life”, **European Journal of Communication**, Vol.14, No.4, December 1999, pp. 525-547.
- Erdoğan, İrfan: **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.
- Erdoğan, İrfan, “Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik Ve Mücadele”, **Popüler Kültür Ve İktidar: Popüler Kültür Üzerine Kuramsal İncelemeler**, Der. Nazife Güngör, İstanbul, Vadi Yayınları, 1999, s.18–53.
- Erdoğan, İrfan: **İletişimi Anlamak**, Ankara, Erk Yayınevi, 2002.
- Ergül, Hakan: **Televizyonda Haberin Magazinelleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Erkan, Hüsnü: **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Ersöz, Ömer: **2000’li Yıllarda Yazılı Basının Geleceği**, İstanbul, Gazete Sahipleri Birliği Yayınları, 1999.
- Esslin, Martin: **Beyaz Camın Arkası**, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, Pınar Yayınları, 1991.
- Eveland, William P. Jr.: “A "Mix of Attributes" Approach to the Study of Media Effects and New Communication Technologies”, **Journal of Communication**, Vol.53, No.3, Sep 2003, pp.395-410.
- Eveland William P., Jr. Sharon Dunwoody: “User Control and Structural Isomorphism or Disorientation and Cognitive Load Learning From the Web Versus Print”,

Communication Research, Vol.28, No.1, February 2001, pp. 48-78.

- Everett, Anna: "Digitextuality and Click Theory, Theses On Convergence Media In Digital Age", **New Media Theories and Practices of Digitextuality**, Ed. By. Anna Everett, John Thornton Caldwell, New York, Routledge, 2003, pp.3-28.
- Eymery, Gerard, Francis Bale: **Yeni Medyalar**, Çev. M.Selami Şekeroğlu, İstanbul, İletişim Yayınları,1991.
- Fanselow, Julie: "Community Blogging The New Wave of Citizen Journalism", (Çevrimiçi), <http://www.ncl.org/publications/ncr/97-4/01.08Fanselow.pdf>, 01 Eylül 2010.
- Farok J. Contractor, Sagafi-Nejad: "International Technology Transfer: Major Issues and Policy Response.", **Journal of International Business Studies**, Vol.12 No.2,Fall 1981, pp. 113–135.
- Federman, Mark: "Memories", 13 September 2005, (Çevrimiçi) <http://whatisthemessage.blogspot.com/2005/09/memories.html>, 20 Temmuz 2010
- Feenberg, Andrew: **Alternative Modernity: The Technical Turn in Philosophy and Social Theory**, Berkeley: University of California Press, 1995.
- Feenberg, Andrew: **Questioning Technology**, Routledge, London, 1999.
- Feenberg, Andrew: "Critical Theory of Technology", **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.146—153.
- Floridi, Luciano: "Information Technology", **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp. 227–232.

- Fırlar, F. Belma, Şadiye Deniz: “Dijital Gazeteler Ve Pazarlama: Türkiye’deki Dijital Gazetelerin Pazarlama Dinamiklerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol.3, No.11, Sonbahar 2010, pp. 314-328.
- Finn, Andrew T.: “The Role Of Temporality In Mediated Communication And Technology Convergence”, **Information, Communication & Society**, 2:2, 1999, pp.174 – 200.
- Finnemann, Niels O.: “Perspective on the Internet and Society” **The Internet and Society? Questioning Answers and Answering Questions**, Ed. By. Niels Brügger ve Henrik Bodger, Aarhus, The Center of Internet Research, 2002, pp. 29-38.
- Fiske, John: “Post Modernizm Ve Televizyon”, Çev. Nilgün Gürkan, **Medya Kültür Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Ankara, Alp Yayınevi, 2002.
- Fiske, John: **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev. Süleyman İrvan, 2. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat, 2003.
- Franssen, Maarten: “Analytic Philosophy of Technology”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.184–188.
- Foucault, Michel: **Ders Özetleri**, Çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- Foucault, Michael: “Aydınlanma Nedir?”, Çev: Eda Özgül ve Özlem Oğuzhan, **Toplum Ve Bilim Özel Sayı**, Sayı11, 2000, s.69–76.
- Foucault, Michel: **Hapisanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 2000.
- Fogg Chad; Didier J. LeGall vd.: **MPEG Video Compression Standard (Digital Multimedia Standards Series)**, New York, Kluwer Academic Publishers, 2002.
- Forman, Paul: “The Primacy of Science in Modernity, of Technology in Postmodernity, and of Ideology

- in the History of Technology”, **History and Technology: An International Journal**, Volume 23 (1–2), Issue 1, 2007, pp.1 – 152.
- Freud, Sigmound: **Uygarlık, Din ve Toplum**, Çev. Selçuk Budak, İstanbul, ÖtekiYayınevi, 2007.
- Fromm, Erich: **Sağlıklı Toplum**, Çev. Zeynep Tanrısever, Yurdanur Salman, İstanbul, Payel Yayınları, 2005.
- Funk, Rainer: **Ben ve Biz: Postmodern İnsanın Psikanalizi**, Çev: Çağlar Tanyeri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Gandy, Oscar H Jr. “The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control”, **Journal of Communication**, Vol.39, Issue 3, Summer 1989, pp.61-76.
- Gandy, Oscar H Jr.: “Coming to Terms with the Panoptic Sort”, **Surveillance, Computers, Privacy**, Ed. David Lyon & Elia Zureik, Mineapolis, Universty Of Minesota Press,1996, pp. 132- 155.
- Gans, Herbert J.: **Democracy and the news**, Oxford, Oxford University Pres, 2003.
- Gehlen, Arnold: **İnsan**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1954.
- Gendron, Bernard: **Technology and the Human Condition**, New York, St Martin’s Press, 1977.
- Gendron, Bernard: “Theodor Adorno Cadillacs’la Tanışıyor”, **Eğlence İncelemeleri –Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar**, Haz. Tania Modleski, Çev. N. Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s. 40-61.
- Georges, Jean: **Yazı İnsanlığın Belleği**, Çev. Nami Başer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Gerbner, George: “Epilogue: Advancing on The Path of Righteousness (Maybe)”, **Cultivation Analysis: New Direction in Media Effects Resarch**, Ed. Nancy Signorielli ve Michael Morgan, Sage Publication, 1990.

- Gerth Hans H., Charles W. Mills: **Yazar Ve Yapıtı; Max Weber Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.
- Geray, Haluk: **İletişim ve Teknoloji**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2003.
- Glick, Thomas F.: “İslamic Technology”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.32-36
- Gilder, George F.: **Life After Television**, New York, W.W.Norton&Company Inc, 1994.
- Gillmor, Dan: **We the Media: Grassroots Journalism by the People, for the People**, California, O'Reilly Media, 2006.
- Giddens, Anthony: **Sociology**, Second Edition, Cambridge, Polity Press, 1993.
- Giddens, Anthony: **Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji**, Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Vadi Yayınları, 1996.
- Giddens, Antony: **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Giddens, Anthony: **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhuriyet Atay, Devin Yayınları, İstanbul, 2005.
- Goldman, Lucien: **Aydınlanma Felsefesi**, Çev. Emre Arslan, Ankara, Doruk Yayınları, 1999.
- Goody, Jack, I Watt.: “Okuryazarlığın Sonuçları”, **Kitle İletişim Kuramları**, Der. Erol Mutlu, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s. 123–175.
- Goody, Jack: **Yaban Aklın Evcilleştirilmesi**, Çev.Koray Degirmenci, Ankara, Dost Kitabevi, 2001.
- Gordon, Janey: “The Mobile Phone and the Public Sphere: mobile phone usage in three critical situations”, **Convergence: The International Journal of**

- Research into New Media Technologies**, Vol.13, No.3, August 2007, pp. 307-319.
- Gourhan, André L.: **Gesture and Speech**, Trans. By. Anna B. Berger, Cambridge, MIT Press, 1993.
- Goyder, John: **Technology And Society: A Canadian Perspective**, Ontario, Broadview Press, 1997.
- Göker, Aykut: “Bilim ve Teknoloji Politikalarına Giriş İçin Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi”, 2001, (Çevrimiçi) <http://www.inovasyon.org/pdf/AYK.Mulkiye.Der.Ag.01.pdf>, 11 Haziran 2009.
- Graber, Doris A.: “Seeing Is Remembering: How Visuals Contribute to Learning from Television News”, **Journal of Communication**, Vol.40, No.3, Sum 1990, s.134-155.
- Graham, Stephen: “Constructing Premium Networks Spaces”, **Moving People, Goods, and Information: The Cutting-Edge Infrastructures of Networked Cities**, Ed. by R. Hanley, New York, Routledge, 2003, pp. 225–243.
- Grant, August E.: “The Umbrella Perspective on Communication Technology”, **Communication Technology Update**, Ed. By. August E. Grant, Jennifer H. Meadows, Oxford, Elsevier, 2004, pp.1–7.
- Grant, August E.: “Media Convergence”, **Communication Technology Update 9th Edition**, Ed. By. August E. Grant, Jennifer H. Meadows, Oxford, Focall Pres, 2004, pp.349-355.
- Gremmen, Bart: “The İnterplay Between Science And Technology” **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.75–77.
- Güngür, Erol: **Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Neşriyat Yayıncılık, 1996.

- Gürcan, H. İbrahim, Çiğdem Batu: "İnternet Haberciliğinde Sanal Yazı İşleri ve Gazetecilikte Değişen Roller", 2001, (Çevrimiçi), <http://inet-tr.org.tr/inetconf7/eposter/gurcan-batu.html>, 02 Ekim 2010.
- Gürçayır, Selcan: "İnternet Çağının Hiyeroglifleri Ya Da Evrenselleşen Sanal Bedenler: MSN İfadeleri", **Milli Folklor**, Yıl 21, Sayı 83, 2009, s.111–115.
- Güvenç, Bozkurt: **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Gye, Lisa: "Picture This: the Impact of Mobile Camera Phones on Personal Photographic Practices", **Continuum**, Volume 21, Issue 2, June 2007, pp. 279 – 288.
- György, Lukacs: **Tarih ve Sınıf Bilinci**, Çev: Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1998.
- Haas, Tanni: "From "Public Journalism" To The "Public's Journalism"? Rhetoric And Reality İn The Discourse On Weblogs", **Journalism Studies**, Vol.6, No.3, August 2005, pp. 387-396.
- Habermas, Jürgen: "Modernlik Tanımlanmamış Bir Proje", **Postmodernizm**, Der. Necmi Zeka, Çev. Güleğül Naliş, Deniz Erksan, Dumlupınar Sabuncuoğlu, İstanbul, Kıyı Yayınları, 1990.
- Habermas, Jürgen: **"İdeoloji" Olarak Teknik Ve Bilim**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2007.
- Habermas, Jürgen: **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora- Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 9. Baskı, 2010.
- Hall, Stuart, Martin Jacques: **Yeni Zamanlar**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Hall, Stuart: "Kültürel Kimlik Ve Diaspora", **Kimlik-Topluluk Kültür Farklılık**, Der. Jonathan Rutherford, Çev. İrem Sağlamer, İstanbul Sarmal Yayınları, 1998.

- Hall, Justin: “Mogi: Second Generation Location-Based Gaming”, 1 April 2004, (Çevrimiçi), <http://thefeaturearchives.com/100501.html>, 24 Temmuz 2010.
- Hancerlioğlu, Orhan: **Düşünce Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, 1995.
- Hannerz, Ulf: **Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning**, New York and Oxford, Columbia University Press, 1992.
- Hardt, Hanno: "Eleştirel'in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması", Çev. Mehmet Küçük, **Medya İktidar İdeoloji** Ed.: Mehmet Küçük, Ankara, Ark Yayınları, İkinci Basım, 1999, s.15-76.
- Hartley, John: **Popular Reality: Journalism, Modernity, Popular Culture**, London, St. Martin's Press, 1996.
- Harvey, David: **The Condition of Postmodernity: An Enquiry Into the Origins of Cultural Change**, Oxford, Blackwell, 1992.
- Headrick, Daniel R.: **Enformasyon Çağı: Akıl Ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri 1700-1850**, Çev. Zülâl Kılıç, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002.
- Heeter, Carrie: “Interactivity in the Context of Designed Experience”, **Journal of Interactive Advertising**, Vol. 1, No. 1, Fall 2000, pp. 4-15.
- Heidigger, Martin: **Tekniğe İlişkin Soruşturma** Çev. Doğan Özlem, İstanbul, Paradigma Yayınevi, 1998.
- Heidegger, Martin: **Poetry, Language, Thought**, Trans by. Albert Hofstadter, New York, Harper&Row, 1975.
- Heidegger, Martin: “Sanatın Doğuşu ve Düşüncenin Yolu”, Çev. Leyla Baydar, **Patikalar Heidegger ve Modern Çağ**, Haz. Hasan Ünal Nalbantoğlu, İstanbul, İmge Yayınları, 1997.

- Hicketheier, Knut: “Televizyon, Katılım ve Medya Tüketimi Arasında”, **Bisiklet, Otomobil, Televizyon Gündelik Eşyaların Kültür Tarihi**, Der. Wolfgang Ruppert, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996.
- Hirschman, Elizabeth C, Morris B. Holbrook: “Hedonic Consumption: Emerging Concept, Methods And Propositions”, **The Journal Of Marketing**, Vol. 46, No. 3 Summer, 1982, pp. 92-101.
- Hobsbawm, Eric J.: **Kısa 20. Yüzyıl 1914- 1991 Aşırılıklar Çağı** Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.
- Horkheimer, Max: **Akıl Tutulması**, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul,1994.
- Horkheimer Max, Theodor W. Adorno: **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar –1**, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1995.
- Horkheimer Max, Theodor W. Adorno: **Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar – 2**, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Kabalcı, 1996.
- Horkheimer, Max: **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Hume, Tom: “Casual Gaming”, 8 February 2005, (Çevrimiçi), http://thefeaturearchives.com/topic/Gaming/Casual_Gaming.html, 24Temmuz 2010.
- Humphrey J. William vd.: **Greek and Roman Technology: A Sourcebook Annotated Translations of Greek and Latin Texts and Documents**, London, Taylor & Francis Routledge, 1998.
- Ihde, Don: **Technology and the Lifeworld: From Garden to Earth**, Indiana University Press, 1990.
- Ihde, Don: **Postphenomenology: Essays in the Postmodern Context**, Evanston, Northwestern University Press, 1993.

- İhde, Don: “Technology And Science”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.51–59.
- Ilpo Koskinen: “Mobile Multimedia in Society: Uses and Social Consequences”, 2006, (Çevrimiçi), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.98.7374&rep=1>, 10 Eylül 2010.
- Innis, Harold: **İmparatorluk ve İletişim Araçları**, Çev. Nurcan Törenli, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2006.
- Introna Lucas D., Fernando M. Ilharco, “The Ontological Screening of Contemporary Life: A Phenomenological Analysis of Screens”, **European Journal of Information Systems**, Vol.13, No.3, 2004, pp. 221–234.
- James, Jeffrey: “Information Technology, Cumulative Causation and Patterns of Globalization in the Third World”, **Review of International Political Economy**, Vol.8, No.1, 2001, pp. 147–162.
- Jefrey, Liss: “Rethinking Audiences for Cultural Industries: Implications for Canadian Research”, **Canadian Journal of Communication**, Vol.19, 1994, (Çevrimiçi), <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/830>, 11 Aralık 2009
- Jenkins, Henry: **Convergence Culture Where Old and New Media Collide**, New York, New York University Press, 2006.
- Jenkins, Henry: **Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century**, Occasional Paper for the MacArthur Foundation with Katie Clinton, Ravi Purushotma, Alice J. Robison and Margaret Weigel. 2006, (Çevrimiçi), <http://digitalllearning.macfound.org/atf/cf/%7B7E45C7E0-A3E0-4B89-AC9C->

E807E1B0AE4E%7D/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF, 25 Mayıs 2010.

- Joyce, Nip. "Exploring the Second Phase of Public Journalism", **Journalism Studies**, Vol. 7, No.2, April 2006, pp. 212-236.
- Jung, Werner: **Georg Simmel, Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi**, Çev. Doğan Özlem, Ankara, Ark Yayınları, 1995.
- Juniu, Susana: "Downshifting:Regaining the Essence of Leisure", **Journal of Leisure Research**, Vol:32, No:1, Vinter 2000, pp.69-73.
- Kant, Immanuel: " 'Aydınlanma Nedir?' Sorusuna Yanıt (1784)", Çeviren: Nejat Bozkurt, **Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı**, Sayı: 11, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.17-21.
- Kaplan, Yusuf: **Televizyon**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992,
- Kauhanen, Erki, Elina Noppari: **Innovation, Journalism And Future Final Report Of The Research Project Innovation Journalism In Finland**, Helsinki, Journalism Research and Development Centre, University of Tampere, 2007.
- Katz, James E., Mark A. Aakhus: "Making Meaning Of Mobiles: A Theory Of Apparageist." **Perpetual contact**, Ed. By. James. E. Katz & Mark A. Aakhus, Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2002, pp. 301-320.
- Kaymas, Serhat: "Medya ve İzleyici", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1**, s.1299-1309.
- Kellner Douglas, Steven Best: **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yay, 1998.
- Kellner, Douglas: "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:15, Mayıs-Haziran 2001, s.195-226.
- Kendall, Lori: "Beyond Media Producers And Consumers: Online Multimedia Productions As Interpersonal Communication", **Information**,

- Communication & Society**, Volume 11, Issue 2, March 2008, pp. 207 – 220
- Kennedy, Helen: “New Media's Potential For Personalization”, **Information, Communication & Society**, Vol. 11, Issue 3, April 2008, pp.307 – 325.
- Kenneth, Rogerson: “Addressing The Negative Consequences Of The Information Age Lessons From Karl Polanyi And The Industrial Revolutiona Note On The Politics Of Theorizing Technology”, **Information, Communication & Society**, Vol.6, No.1, 2003, pp.105–124.
- Kenichi, Ishii: “Implications of Mobility: The Uses of Personal Communication Media in Everyday Life”, **Journal of Communication**, Vol. 56, No.2, 2006, pp.346-365.
- Keyman, Fuat E.: “Postmodernizm Ve Radikal Demokrasi”, **Toplum Ve Bilim**, Sayı 62, 1993, s.128-140.
- Kerr, Poul: “F For Fake? Friction Over Faction”, **Understanding Television**, Ed. Andrew Goodwin&Garry Whannel, London: Routledge, 1990, pp. 75–90.
- Kıran, Zeynel: **Dilbilim Akımları**, Ankara, Onur Yayınları, 1996.
- Kırçıl, Güngör, Aslı Karagüler: “Dijital Çağda İletişime Yeni Yaklaşım: Online Gazetecilik”, 2003, (Çevrimiçi) <http://ab.org.tr/ab03/tammetin/128.doc>, 09,Eylül,2010
- Kıng, Lyall: “Information, Society and the Panopticon”, 2003,(Çevrimiçi), http://www.uwo.ca/sogs/WJGR/2003/wjgr_10%281%29_40_2001.pdf, 21 Mart 2010.
- Kiousis, Spiro: “Interactivity: A Concept of Explication”, **New Media Society**, Vol. 4, No. 3, September 2002, pp. 355-383.
- Kornwachs, Klaus: “Formal Theory of Technology?”, **PHIL & TECH**, 4:1 Fall, 1998, p.47–65.

- Kongar, Emre: **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- Kopomaa, Timo: **The City In our Pocket: The Birth Of The Mobile Information Society**, Helsinki, Gaudeamus, 2001.
- Kuban, Baha: “Teknolojik Determinizm Ve Teknolojinin Toplumsal Denetimi”, **14-15 Nisan 1999 Uluslararası Bilim, Teknoloji Ve Toplum Sempozyumu Kitapçığı**. Ed: H. Ansal ve D. Çalışır, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1, s.183–190.
- Kumar, Kristien: **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma-Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999.
- Lanham, Richard A.: **The Electronic Word: Democracy, Technology, And The Arts**, Chicago, University of Chicago Press, 1993.
- Laine Paivö, Lic. Phil: “Explicitness and Interactivity”, **ISICT '03 Proceedings Of The 1st International Symposium On Information And Communication Technologies**, 2003, (Çevrimiçi), <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=963683>, 11 Ekim 2010.
- Le Bon, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, Çev. Selahattin Demirkan, İstanbul, Hayat Yayınları, 1997.
- Lee, Keekok: “Biology and Technology”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.99–103.
- Leder, Drew: **The Absent Body**, Chicago, University of Chicago Press, 1990.
- Lenert, Edward M. “A Communication Theory Perspective on Telecommunications Policy”, **Journal of Communication**, Vol.48, No.4, August 1998, pp.3–23.

- Leonard, Witt: "Is Public Journalism Morphing into the Public's Journalism?", **National Civic Review**, Fall 2004, pp.49–57.
- Levy, Pierre: **Cyberculture**, Trans. By. Robert Bononno, Minneapolis, University Of Minnesota Press, 2001, s. 7–13.
- Lieb, Claudi: "Entertainment: An Examination of Functional Theories of Mass Communication", **Poetics**, Vol. 29, No. 4, November 2001, pp. 225-245.
- Li-Hua, Richard: "Definitions Of Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.18–22.
- Liu Yuping, L. J. Shrum: "What Is Interactivity And Is It Always Such A Good Thing? Implication Of Definition, Person, And Situation For The Influence Of Interactivity On Advertising Effectiveness", **Journal of Advertising**, Vol.31, No.4, Winter 2002, pp.53-64
- Lugmayr Artur, Alexandra Pohl, vd.: "Ambient Media and Home Entertainment", **Interactive Digital Television :Technologies And Applications**, Ed. By.George Lekakos, Konstantinos Chorianopoulos and Georgios Doukidis, New York, IGI Publishing, pp.112-130.
- Lyon, David, Elia Zureik, "Surveillance, Privacy And The New Technology", **Surveillance, Computers, Privacy**, Ed. David Lyon & Elia Zureik, Minneapolis, University Of Minnesota Press, 1996. pp.1-21.
- Lyon, David: **Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum**, Çev. Gözde Soykan, İstanbul, Kalkedon, 2006.
- Lull, James: **Medya İletişim Kültürü**, Çev. Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları, 2001.

- MacBride, Sean: **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya**, Ankara, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayinevi, 1993.
- Magoun, Alexander B.: **Television : The Life Story Of A Technology**, Westwood, Greenwood Pres, 2007.
- Malinowski, Branislaw: **İnsan Ve Kültür: Bir Bilimsel Kültür Kuramı Ve Öbür Denemeler**, Çev. M. Fatih Gümüş, Ankara, Verso Yayıncılık, 1990.
- Manguel, Alberto: **Okumanın Tarihi**, Çev: Fusun Elioğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Manovich. Lev: The Language of New Media, (Çevrimiçi) , <http://www.manovich.net/LNM/Manovich.pdf>, 10Eylül 2009.
- Manzur, Perviz S.: “Düşünen Cihaz: Yapay Zeka”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s.83–100.
- Manzur, Perviz S.: “Teknoloji Metafizikçisi”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s.135–152.
- Marcuse, Herbert: **Tek Boyutlu İnsan**, Çev. Afşar Timuçin-Teoman Tunçdoğan, İstanbul, May Yayınları, 1975.
- Martin, Brian: **Information Liberation Challenging The Corruptions Of Information Power**, London, Freedom Pres, 1998.
- Martin, Jay: **Diyalektik İmgelem**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Ara Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Marx, Gary T.: “Surveillance and Society”, (Çevrimiçi), <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>, 21 Aralık 2009.
- Marx, Karl: **Kapital Birinci Cilt**, Cev. Alaatin Bilgili, İstanbul, Eriş Yayınları, 3. Baskı, 2003.
- Marx, Karl: “Division of Labour and Mechanical Workshop”, Economic Notebooks, ch. 35, (Çevrimiçi)

<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1861/economic/ch35.htm>, 06 Haziran 2009.

- Masuda, Yoneji: **Managing in the Information Society: Releasing Synergy Japanese Style**, Oxford, Blackwell, 1990.
- Maskus, Keith E.: “Encouraging International Technology Transfer,” Issue Paper, no.7. (Çevrimiçi) http://www.iprsonline.org/unctadictsd/docs/CS_Maskus.pdf, 23 Kasım 2009.
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara Bilim Sanat Yayınevi, 1999.
- Matelski, Marilyn J.: **TV Haberciliğinde Etik**, Çeviren: Bahar Öcal Düzgören, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- McCarthy, Doyle E.: **Bilgi Kültürü**, Çev. Ayşe Figen Yılmaz, İstanbul, Chiviyazıları Yayın Evi, 2002.
- McClain Gary R., Eve Adamson: **The Complete Idiot's Guide to Zen Living**, Indianapolis, McMillian Inc., 2001.
- McLuhan, Marshall: **Counterblast**, Designed by Harley Parker, London, Harcourt, Brace & World, 1970.
- Mcluhan, Marshall: **Gutenberg Galaksisi**, Çev. Gül Güven, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Mcluhan, Marshall, Jerome Agel: **Yaradığımız Medya: Medyanın Etkileri Üzerine Bir Keşif Yolculuğu**, Çev. Prof. Dr. Ünsal Oskay, İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2005.
- Mackenzie, Adrian: “Innumerable Transmissions: Wi-Fi® From Spectacle To Movement”, **Information, Communication & Society**, Volume 9, Issue 6, December 2006, pp.781 – 802.
- McMillan Sally J., Jang-Sun Hwang: “Measures of Perceived Interactivity: An Exploration of the Role of Direction of Communication, User Control, and Time in Shaping Perception of Interactivity”, **Journal of Advertising**, Vol. 31, No. 3, Fall 2002, pp.29-42.

- McMillan, Sally J.: “Exploring Models Of Interactivity From Multiple Research Traditions: Users, Documents And Systems”, **Handbook Of New Media: Social Shaping And Consequences Of Icts**, Ed. By. Leah A Lievrouw & Sonia Livingstone, London, Sage, 2006, pp. 205–229
- McNair, Brian: **Cultural Chaos: Journalism, News And Power In A Globalised World**, New York, Routledge, 2006.
- McNeil, Ian: “Introduction: Basic Tools, Devices and Mechanisms”, **An Encyclopaedia Of The History Of Technology**, Ed. by Ian McNeil, London and Newyork, Taylor & Francis, 2002, pp. 1–40.
- Mcquail Dennis, Steven Windahl: **Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri**, Çev. Konca Yumlu, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- McQuail, Denis: **Mass Communication Theory-An Introduction**, London, Sage Publications, Third Edition, 1994.
- Meijers Anthonie W. M., Marc J. De Vries: “Technological Knowledge”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp. 70–74.
- Melton, Jamie L: “Anxiety/Uncertainty Management, Cultural Adaptation, and Internet dependency among International Students”, (Çevrimiçi), http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/1/3/1/2/pages13126/p13126-1.php, 27 Temmuz 2010.
- Merrill, John C.: **Journalism Ethics: Philosophical Foundations For News Media**, New York, St. Martin’s Press, 1997.
- Merritt, David: **Public Journalism And Public Life: Why Telling The News İs Not Enough**, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1995, pp.113-114.

- Merritt, Davis, Maxwell E. McCombs: **The Two W's Of Journalism: Why And What Of Public Affairs Reporting**, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004.
- Mircea, Eliade: **Mitlerin Özellikleri**, Çev. Sema Rıfat, İstanbul, Om Yayın Evi, 2001.
- Misa, Thomas J: "History Of Technology" **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.7-17.
- Modleski, Tania: "Haz Terörü –Çağdaş Korku Filmi ve Postmodern Kuram" **Eğlence İncelemeleri – Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar**, Haz. Tania Modleski, Çev. N. Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.197- 209.
- Mokyr, Joel: The Second Industrial Revolution 1870- 1914, (Çevrimiçi)
<http://faculty.wcas.northwestern.edu/~jmokyr/castronovo.pdf>, 19 Nisan 2008.
- Mokyr, Joel: "Knowledge, Tehnology, and Economic Growth During The Industrial Revolution" (Çevrimiçi)
<http://faculty.wcas.northwestern.edu/~jmokyr/Groningen.pdf> 28 Ocak 2010.
- Mora, Necla: "Yurttaş Gazeteciliği: Bireyer Medyayı Hangi Amaçlar İçin Kullanıyor?", **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, s.187-199.
- Mora, Necla: "Kavramları Doğru Kullanmak: Yurttaş Gazeteci ve Yurttaş Gazeteciliği", 2007, (Çevrimiçi),
<http://www.dorduncukuvvetmedya.net/dkm/article.php?sid=7746>, 10 Temmuz 2010.
- More, Charles: **Understanding the Industrial Revolution**, London: Routledge, 2000.

- Moretzsohn, Sylvia: "Citizen Journalism And The Myth Of Redemptive Technology", **Brazilian Journalism Research**, Vol.2, No.2, pp.29-46.
- Morgül, Avni: **Dijital Televizyon Uydu Ve Karasal Yayın Sistemleri**, İstanbul, Anten Dünyası Dergisi Yayınları, 2002.
- Moscarini, Marina vd.: "Cultural Heritage On Interactive Digital Television", **Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslar arası Konferansı Bildiri Kitabı**, 1-3 Kasım 2006, pp.38-50.
- Morley, David, Tim Robins: **Kimlik Mekânları: Kültürel Medya Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1997.
- Morley, David: "What's "Home" Got To Do With It? Contradictory Dynamics In The Domesticaiton Of Tehnology And The Dislocation Of Domesticity", **Domestication Of Media And Technology**, Ed. By. Thomas Berker, Maren Harmann, Yves Punie, Katie Ward, Newyork, Open University Press, 2006, pp.21-36.
- Mosco Vincent, Andrew Herman: **Radikal Toplum Kuramı ve İletişim Evrimi**, Çev. Yılmaz Üstüner, **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Der. Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya. Ankara, Savaş Yayınları, 1983, s.103–138.
- Mosco, Vincent: "Bilgi Endüstrilerinde Emeğin Yöndeşmesi" Çev. Doç. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 23, Yaz-Güz 2006.
- Mumford, Lewis: **Makine Efsanesi**, Çev. Fırat Oruç, İstanbul, İnsan Yayınları, 1996.
- Mumford, Lewis: **Technics and Civilization**, NewYork, Harcourt, Brace&World Inc, 1963.
- Muraszkiewics, Mieczyslaw: "Mobile Network Society and Culture", **Third European Congress of Dialogue and Universalism: Towards the Third Covenant**

- of Wise and Good People**, Vol. 1, No. 2, 2004, pp. 114.-115.
- Mutlu, Erol: **Televizyonu Anlamak**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.
- Mutlu, Erol: **Televizyon ve Toplum**, Ankara, TRT Kurumu Yayınları, 1999.
- Mutlu, Erol: “Televizyonu Düşünmek”, **Yıllık 1999 Mahmut Tali Öngören’e Armağan, Sinema Televizyon Özel Sayısı**, Ankara, A.Ü.İ.F. Yayını, 1999.
- Mutlu, Erol: **İletişim Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Mutlu, Mustafa: “İnternet ve Demokratik Katılım”, **Yeni İletişim Ortamları Ve Etkileşim Uluslararası Konferansı**, 1-3 Kasım 2006, s.247-254.
- Mutman, Mahmut: “Televizyon Nasıl Sorgulanmalı”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 67, Güz, 1995, s. 26–75.
- Muzaffar, Chandra: “Alternatif Hareketlerin Metafizik Temelleri”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s.9–22.
- Myerson, George: **Heidigger, Habermas and The Mobile Phone**, London, Icon Bokss, 2001.
- Naisbitt, John: **Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives**, NewYork, Warner Books, 1984.
- Naisbitt, John: **İnsan ve Teknoloji: Gelişim Değişim ve Geleceği Anlama Arayışı**, Çev. Orkunt Ayaz, İstanbul, CSA Yayıncılık, 2004.
- Negroponte, Nicholas: **Dijital Dünya**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Türk Henkel Dergisi Yayınları, No: 5, 1996.
- Nielsen, Keld: “Western Technology”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.23–27.

- OECD- European Commission (t.y.); Oslo Manual, The Measurement Of Scientific And Technological Activities (çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/35/61/2367580.pdf> s.9 25 Ocak 2010.
- OECD: “Understanding Digital Divide, OECD Publications”, Paris, 2001, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dataoecd/38/57/1888451.pdf>, 10 Eylül 2009.
- OECD, Convergence And Next Generation Networks, Working Party on Communication Infrastructures and Services Policy, 2007, (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org/dataoecd/25/11/40761101.pdf>, 10 Eylül 2009.
- Okabe, Daisuke, Mizuko Ito “Everyday Contexts Of Camera Phone Use: Steps Toward Technosocial Ethnographic Frameworks”, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.itofisher.com/mito/archives/camphones.okabeito.pdf>, 5 Mayıs 2009
- Okabe, Daisuke, Mizuko Ito: “Personal, Portable, Pedestrian Images’, (Çevrimiçi), <http://www.itofisher.com/mito/archives/ito.pss.pdf>, 26 Ağustos 2010.
- Oktay, Ahmet: **Kültür ve İdeoloji**, İstanbul, Gür Yayınları, 1987.
- Oktay, Ahmet: **Türkiye’de Popüler Kültür**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994
- Ong, Walter J.: **Sözlü Ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi**, Çev: Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- O'Reilly, Tim: “What Is Web 2.0 Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software”, (Çevrimiçi), <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>, 10 Temmuz 2010.

- Oskay, Ünsal: **Çağdaş Fantazy: Popüler Kültür Açısından Bilim - Kurgu ve Korku Sineması**, Ankara, Ayko Yayınevi, 1982.
- Oskay, Ünsal: **19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, İstanbul, Der Yayınevi, 4. Basım, 2000.
- Oskay, Ünsal: **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2010.
- Ozaki, Muneto: **Technological Change and Labour Relations**, Geneva, International Labor Organization, 1992.
- Özlem, Doğan: “Heidegger ve Teknik”, **Tekniğe İlişkin Soruşturma**, Martin Heidegger, Çev. Doğan Özlem, İstanbul, Paradigma.
- Papacharissi, Zizi: “The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere”, **New Media and Society**, Vol.4, No.1, February 2002, pp.9-27.
- Patwardhan Padmini, Jin Yang: “Internet Dependency Relations And Online Consumer Behavior: A Media System Dependency Theory Perspective On Why People Shop, Chat, And Read News Online”, 2003, (Çevrimiçi), <http://jiad.org/article36>, 24 Temmuz 2010.
- Pavlik, John V.: “New Technology And News Flows: Journalism And Crisis Coverage”, **Digital Journalism: Emerging Media And The Changing Horizons Of Journalism**, Ed. Kevin Kawamoto, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2003, pp. 75-89.
- Paz, Octavio: **Alternating Current**, Trans. By. Helen Lane, US, The Viking Press, 1973.
- Pedro Conceição: “Beyond the Digital Economy: A Perspective on Innovation for the Learning Society”, (Çevrimiçi), http://in3.dem.ist.utl.pt/master/stpolicy04/files04/2_paper9_2.pdf, 14 Nisan 2010

- Pfouts, Ralph W.: “On The Interactions Of Economics And Technology”, **Atlantic Economic Journal**, Vol. 23, Issue 4, 1995, pp. 248–254
- Pilat Dirk: “Innovation In The New Economy”, **ISUMA: Canadian Journal of Policy Research**, Vol. 3, No. 1, 2002, pp. 54–61.
- Pitt, Joseph C.: “Theory Change And Instrumentation” **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.95-98.
- Plato, **Complate Works**, Ed. by John M. Cooper, Indianapolis, Hackett Publishing Company Inc., 1997.
- Piers, Lea: "Understanding The Culture Of E-Learning", **Industrial and Commercial Training**, Vol. 35 Iss: 5, 2003, pp.217 – 219.
- Poole, Ross: **Ahlak Ve Modernlik**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Postman, Neil: **TV: Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Postman, Neil: **Çocukluğun Yok Oluşu**, Çev. Kemal İnal, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.
- Postman, Neil, Steve Powers: **Televizyon Haberlerini İzlemek**, Çev. Aslı Tunç, İstanbul, Kavram Yayınları, 1996.
- Postman, Neil: **Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni**, Çev. Mustafa Emre Yılmaz, İstanbul, Paragidma Yayınları, 2006.
- Poyraz, Bedriye: **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2002.
- Purcell, Patrick: “Contextual Media Multimedia and Interpretation”, **Multimedia Prospect: A Case for Redefinition**, Ed. By. Edward Barrett & Marie Redmond, London, MIT Press, 1995, pp.233-246.

- Putnam, Robert D.: “Bowling Alone: America’s Declining Social Capital”, **Journal of Democracy**, Volume 6, Number 1, January 1995, pp.65-78.
- Radder, Hans: “Science And Technology: Positivism And Critique” **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.61–65.
- Radovan, Mario: “Information Technology And The Character Of Contemporary Life”, **Information, Communication & Society**, 4:2, 2001, p.p.230 – 246
- Rafaeli, Sheizaf: “Interactivity: From New Media to Communication”, **Sage Annual Review of Communication Research: Advancing Communication Science**, Vol.16, 1988, p.110-134.
- Rafaeli Sheizaf, John E. Newhagen: Why communication researchers should study the Internet: A dialog, (Çevrimiçi), <http://jcmc.indiana.edu/vol1/issue4/rafaeli.html>, 22 Mayıs 2010.
- Ramirez, Elsa: “Reading, Information Literacy And Information Culture”, (Çevrimiçi), http://www.gestaltung.hs-magdeburg.de/id/fileadmin/user_upload/seiten/1_ehrgebiete/interaction_design/02_m.a._interaction_design/03_intersections/01_history_culture/InformationCultureUNESCO.pdf, 11 Ekim 2010.
- Ramonet, Ignacio: **Medyanın Zorbalığı**, Çev. Aykut Derman, İstanbul, Om Yayınevi, 2000.
- Richardson, Ingrid: “Pocket Technospaces: the Bodily Incorporation of Mobile Media”, **Continuum: Journal of Media & Cultural Studies**, Vol. 21, No. 2, June 2007, pp.205 – 215.
- Rigel, Nurdoğan: **İleti Tasarımında Haber**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

- Robinson John P., Dennis K. Davis: "Television News And The Informed Public: An Information-Processing Approach.", **Journal of Communication**, Summer 1990, Vol. 40, No. 3, pp. 106- 125.
- Robins, Kevin: **İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Robinson Wendy, David Robison: "Tsunami Mobilizations: Considering The Role Of Mobile And Digital Communications Devices, Citizen Journalism, And The Mass Media", **The Cell Phone Reader: Essays In Social Transformation**, Ed. By. Anandam Kavoori And Noah Arceneaux, New York, Peter Lang Publishing Inc., 2006, pp. 85-103.
- Rogers, Everett M.: **Communication technology: The new media in society**. New York: Free Pres, 1986.
- Rogerson, Kenneth: "Addressing The Negative Consequences Of The Information Age Lessons From Karl Polanyi And The Industrial Revolution A Note On The Politics Of Theorizing Technology", **Information, Communication & Society**, Vol.6, No.1, 2003, pp.105–124.
- Rosen, Jay: "Making Things More Public: On The Political Responsibility Of The Media Intellectual", **Critical Studies in Mass Communication**, Vol.11, No.4, July 1995, pp. 363-388.
- Rosen, Jay: "Questions And Answers About Public Journalism", **Journalism Studies**, Vol.1, No.4, November 2000, Pp.679–683.
- Rosen, Jay: **What Are Journalists For?**, New Haven, Yale University Press, 1999.
- Ruttan, Vernon W.: **Technology, Growth and Development: An Induced Innovation Perspective**, Oxford, Oxford University Press, 2001.
- Sambrook, Richard: "Citizen Journalism and the BBC", Nieman Reports, ty, (Çevrimiçi), <http://www.nieman.harvard.edu/reportsitem.aspx?id=100542>, 21 Ekim 2010.

- Sanders, Barry: **Öküzün A'sı**, Çev. Şehnaz Tahir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Samuel, Raphael: "The Industrial Revolution and Work in Nineteenth-Century Europe", **The Industrial Revolution And Work in Nineteenth-Century Europe**, Ed. By. Lenard R. Berlanstein, New York, Routledge, 1992, pp.26–43
- Sarup, Madan: **Post yapısalcılık ve Post Modernizm**, Çev.A.Baki Güçlü, Ankara, Ark Yayınları, 1995.
- Sartori, Giovanni: **Görmenin İktidarı**, Çev. Doç. Dr. Gül Batuş-Bahar Ulukan, İstanbul, Kara Kutu Yayınları, 2004.
- Sayre, Shay, Cynthia King: **Entertainment & Society: Audiences, Trends and Impacts**, London, Sage Publications, 2003.
- Scharff, Robert C.: "Technology as "Applied Science", **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford, Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp.160-163.
- Schadewaldt, Wolfgang: "The Concepts of Nature and Technique According to The Greeks" **Research in Philosophy & Technology**, Vol. 2, 1979, pp. 159–172.
- Schechter, Danny: **The Death Of Media And The Fight To Save Democracy**, Hoboken, N.J. Melville House, 2005.
- Schiller, Herbert: **Zihin Yönlendirenler**, Çev. Cevdet Cerit, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993.
- Schiller, Dan: "İletişim Ve Kriz: Enformasyona Dayalı Kapitalizm Ve Kontrol Devleti", Çev. Aytül Tamer, Esra Keloğlu İşler, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Yaz-Güz 2006, No:23, s.27–40.

- Shirky, Clay: “The Music Business and the Big Flip”, 21 January 2003, (Çevrimiçi), http://www.shirky.com/writings/music_flip.html, 21 Eylül 2010.
- Schumpeter, Joseph A.: **Business Cycles**, New York, McGraw-Hill, 1939, pp. 84–89.
- Schumpeter, Joseph A.: **The Theory of Economic Development**, New York, Harvard University Press, 10th. Edition, 2004.
- Schwartz, David G.: “Aristotelian View of Knowledge Management”, **Encyclopedia Of Knowledge Management**, Ed. By. David Schwartz, London, Idea Group, 2006, pp10–17.
- Severin, Werner J., James W. Tankard: **İletişim Kuramları**, Çev: Ali Atıf Bir, Serdar Sever, Eskişehir, Kibele, 1994.
- Slevin, James: “The Internet and Society: Central Themes and Issues”, **The Internet and Society? Questioning Answers and Answering Questions**, Ed. By. Niels Brügger ve Henrik Bodger, Aarhus, The Center of Internet Research, 2002, pp.7-12.
- Simmel, George: “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, makale, Çev. Bahar Öcal Düzgören, **Kent ve Kültürü**, Cogito 8, Yaz 1996, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 81–89.
- Simmel, Georg: **Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999.
- Soete Luc L.G., B. J. Ter Weel: “Innovation, Knowledge Creation and Technology Policy: The Case of the Netherlands”, **De Economist**, Volume 147, Number 3, 1999, pp.293-310.
- Soukhanov, Anne H.: **American Heritage Dictionary of the English Language**, Third Edition Ed., Houghton Mifflin, 1992
- Soukup, Charles: “Hitching A Ride On A Star: Celebrity, Fandom, And Identification On The World

Wide Web”, **Southern Communication Journal**, Volume 71, Issue 4, December 2006, pp.319 – 337.

Spurgeon Christina L, Gerard Goggin: “Mobiles Into Media: Premium Rate SMS And The Adaptation Of Television To Interactive Communication Cultures” **Continuum: Journal of Media and Cultural Studies**, Vol.21, No.2, 2007, pp. 317–329.

Staples, William G.: **The Culture of Surveillance: Dicine and Social Control in the United States**, New York, St. Martin's Pres, 1997.

Stiegler, Bernard: Our Ailing Educational, Trans By. Stefan Herbrechter, **Institutions Culture Machine**, Vol.5 (Çevrimiçi) <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/view/258/243>, 06 Haziran 2009.

Steawart, Edward C.: “Culture Of The Mind: On The Origins Of Meaning and Emotion”, **Culture In The Communication Age**, Ed. James Lull London, Routledge, 2001, pp.9-31.

Strinadi, Dominic: **An Introduction To Theories Of Popular Culture**, London, Routledge, 1997.

Swingewood, Alan: **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

Şentürk, Rıdvan: “Raymond Williams'ın Televizyon Teorisi”, **Selçuk İletişim Dergisi**, 5(4), 2009, s.186–200.

Şeraiti, Ali: “Makineleşme Tuzağında İnsan”, **İnsan ve Teknoloji**, Ed. Ve Çev. Taha Kılıç, İstanbul İnsan Yayınları, 1992, s.23–46.

Tambiah, Stanley J.: **Büyü, Bilim, Din Ve Akılcılığın Kapsamı**, Çev: Ufuk Can Akın, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2002.

Talas, Cahit: **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.

- Thurman, Neil: “Forums For Citizen Journalists? Adoption Of User Generated Content Initiatives By Online News Media”, **New Media & Society**, Vol.10, No.1, February 2008, pp.139–157.
- Timisi, Nilüfer: **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara, Dost Kitabevi, 2003.
- Todorovic Aleksandar L: **Television Technology Demystified A Non-technical Guide**, Oxford, Focal Pres, 2006.
- Toffler, Alvin: **Üçüncü Dalga**, Çev. Ali Seden, İstanbul, Altın Kitaplar, 1996.
- Tokgöz, Oya: **Temel Gazetecilik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2003.
- Tourine, Alain: **Modernliğin Eleştirisi**, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Touraine, Alain **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma**, Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Tosun, Gülgün E.: “Yeni İletişim Teknolojileri ve Sivil Toplum”, **Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları**, Ed.Z. Beril Akıncı Vural, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Törenli, Nurcan: **Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 2004
- Törenli, Nurcan: **Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi, Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Turner, Bryan S.: **Oryantalizm, Postmodernizm Ve Globalizm**, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2002.
- Turner, Graeme: **Ending The Affair: The Decline Of Television Current Affairs In Australia**, Sydney, UNSW Pres, 2005.

- Türkoğlu, Nurçay: **Kitle İletişimi ve Kültür**, İstanbul, Naos Yayıncılık, 2003.
- Türkoğlu, Nurçay: **Toplumsal İletişim**, İstanbul, Babil Yayınları, 2004.
- TÜSİAD: **Ulusal İnovasyon Sistemi: Kavramsal Çerçeve Türkiye İncelemesi ve Ülke Örnekleri**, İstanbul TÜSİAD Yayınları, Yayın No. 2003/10/362, 2003.
- Uluç, Güliz: **Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı Olanaklar – Sorunlar – Tartışmalar**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003.
- Uğurlu Faruk, Şerife Öztürk: **Türkiye’de Televizyon Haberciliği Özel Televizyon Kanallarının Getirdikleri**, Konya, Tablet Yayınları, 2006.
- Uzun, Ruhdan: “Eğlence Endüstrisi ve Televizyon Haberciliği”, **KİLAD**, Güz-2, ss. 9-29, 2000.
- Uzun, Ruhdan: “Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Yıl: 2006, s.633-656.
- Veblen, Thorstein: **The Theory Of The Leisure Class**, New York, Oxford University Press Inc., 2007.
- Verbeek Peter P., Pieter E. Vermaas: “Technological Artifacts”, **A Companion To The Philosophy Of Technology**, Ed. by Jan Kyrre Berg Olsen, Stig Andur Pedersen, and Vincent F. Hendricks, Oxford Blackwell Publishing Ltd, 2009, pp 165-170.
- Vorderer, Peter: “It’s Entertainment-Sure. But What Exatctly is Entertainment? Communication Research, Media Psychology and The Explain of Entertainment Experiences”, **Poetics**, Vol.29, Issues 4-5, November 2001, pp. 247-261.
- Vorderer, Peter: “Interactivite Entertainment and Beyond”, **Media Entertainment The Psychology of Its Appeal**, Ed. By. Dolf Zillman, Peter Vorderer, Tylor and Francis, 2009, pp.20-35

- Vural, Z.Beril Akıncı: “İletişim Sürecindeki Teknolojik Yansımalar”, **Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları**, Ed. Doç. Dr. Z. Beril Akıncı Vural, Nobel Yayınları, 2006.
- Wagner, Peter: **Modernliğin Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996.
- Watkinson, John: **The MPEG Handbook Mpeg-1, Mpeg-2, Mpeg-4**, Oxford, Focal Press, 2004.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.
- Weber, Max: **Protestan Ahlakı Ve Kapitalizm Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999.
- Webster, Frank: **Theorise Of The Information Society**, London Routledge, 1995.
- Weizenbaum, Joseph: **Bilgisayar Gücü ve İnsan Aklı**, Çev. Türkan Yöney, İstanbul, Sarmal Yayın Evi, 1995.
- White, Ray: **TV News, Building a Career in Broadcasting Journalism**, Boston, Reed Publishing, 1990.
- Williams, Raymond: “Teknoloji ve Toplum”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:15, Mayıs-Haziran 2001, s.221–233.
- Williams, Raymond: **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Ankara, Dost Kitabevi, 2003.
- Wilson, Jason: “3G To Web 2.0? Can Mobile Telephony Become An Architecture Of Participation?”, **Convergence: The International Journal Of Research Into New Media Technologies**, Vol.12, No.2, May 2006, pp. 229-242.
- Winder, Gordon M.: “Following America Into The Second Industrial Revolution: New Rules Of Competition And Ontario's Farm Machinery Industry. 1850–1930”,(Çevrimiçi)
<http://www.blackwellsynergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1541-0064.2002.tb00752.x>, 19 Nisan 2008.

- Winner, Langdom: **Autonomous Technology: Technics-out-of-control as a Theme in Political Thought**, Cambridge, MIT Press, 1977.
- Wolfenstein, Martha: “Eğlence Ahlakının Ortaya Çıkışı”, Çev. Filiz Aydoğan, **Defter Dergisi**, Yıl:14, Sayı:43, İstanbul, Metis Yayınları, 2001, s. 109 – 120.
- Yazıcıoğlu, Yahşi, Samiye Erdoğan: **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara, Detay Yayıncılık, 2007.
- Zelizer, Barbie: “Journalists as Interpretive Communities”, **Social Meanings Of News: A Text-Reader**, Ed. By. Daniel Allen Berkowitz, Thousand Oaks, California, Sage Publications, 1997, pp.401-419.
- Zelizer, Barbie: “The Culture of Journalism” **Mass Media and Society**, Ed. By. James Curran and Michael Gurevitch, 4th Edition, London, Edward Arnold, 2005, pp.198-214.
- Zimmerman, Michael E.: **Heidegger’s Confrontation with Modernity: Technology, Politics, and Art**, Indianapolis, Indiana University Press, 1990.
- Zillmann, Dolf: “The Coming of Media Entertainment”, **Media Entertainment: The Psychology of its Appeal**, Ed. Dolf Zillmann & Peter Vorderer, Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 2000, pp.1-20.
- Yazar Yok <http://www.ntvmsnbc.com/id/25100367> (Çevrimiçi) 20 Ağustos 2010.
- Yazar Yok <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=15294868>, (Çevrimiçi), 20 Ağustos 2010.
- Yazar Yok <http://turnofftv.tuketiciler.org/> (Çevrimiçi) 20 Ağustos 2010.
- Yazar Yok: European Parliament Temporary Committee on the ECHELON Interception System, 2001 (Çevrimiçi) http://www.ciaonet.org/cbr/cbr00/video/cbr_ctd/cbr_ctd_22a.pdf 05 Aralık 2009.

- Yazar Yok: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi **Başkanlığı Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü Üç Aylık Pazar Verileri Raporu 2010 Yılı 2. Çeyrek Nisan-Mayıs-Haziran**
- Yazar Yok: Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni 2010 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları, 18 Ağustos 2010, Sayı 148, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=60&ust_id=2&tk_id=6308, 05.09.2010
- Yazar Yok: Radyo Televizyon Üst Kurulu Kamuoyu, Yayın Araştırmaları Ve Ölçme Dairesi Başkanlığı **Televizyon İzleme Alışkanlıkları-2**, Şubat 2009, s. 9-15, (Çevrimiçi) ,http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5d3ed3d5-80af-4434-81dc-43a16f9f595d 10.09.2010
- Yazar Yok: http://blog.vodacoagency.com/files/2010/01/SOSYAL_MEDYA_ARASTIRMASI_SONU%C3%87LARI.pdf (Çevrimiçi) erişim 10.10.2010
- Yazar Yok: <http://blog.ttnet.com.tr/turkiye%E2%80%99nin-internet-kullanim-aliskanliklari>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Sedat ÖZEL

Doğum Tarihi: 05 Ocak 1977

Öğrenim Durumu

Derece	Alan	Üniversite	
Lisans	Gazetecilik	Ege Üniversitesi	1999
Yüksek Lisans	İletişim Bilimleri	Kocaeli Üniversitesi	2005

İş Deneyimi

Görev	Kurum	Yıl
Gece Muhabiri	Yeni Asır/ATV	1994-1998
Kameraman	Ege TV	1998
Kameraman	Kanal 9	1998-2000
Serbest Kameraman		2000
Araştırma Görevlisi	Kocaeli Üniversitesi	2002-